

**Υπουργείο
Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων**

Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΛΥΚΕΙΟΥ**

(ΦΕΚ 2105/19-6-2017)

Οδηγός Εκπαιδευτικού

Αθήνα 2017

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΕΣΠΑ 2007-13\Ε.Π. Ε&ΔΒΜ\Α.Π. 1-2-3

«ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21^{ου} αιώνα) – Νέο Πρόγραμμα Σπουδών – Οριζόντια Πράξη»

MIS: 295450

Με συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Κ.Τ.)

Το παρόν έργο έχει παραχθεί από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής στο πλαίσιο υλοποίησης της Πράξης «*ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) – Νέο πρόγραμμα σπουδών, στους Άξονες Προτεραιότητας 1,2,3 – Οριζόντια Πράξη*», με κωδικό MIS 295450 και ειδικότερα στο πλαίσιο του Υποέργου 1: «*Εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και οδηγών για τον εκπαιδευτικό «Εργαλεία Διδακτικών Προσεγγίσεων*».

Επιστημονικό Πεδίο:

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

Διδακτικό Μαθησιακό Αντικείμενο/Τάξη/επίπεδο εκπαίδευσης:

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΛΥΚΕΙΟΥ

Οδηγός Εκπαιδευτικού για το Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Λυκείου

**Αναθεωρημένη έκδοση
σύμφωνα με το ΦΕΚ 2105/19-6-2017**

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΠΕΔΙΟΥ

Βασιλική Μητροπούλου, Αν. Καθηγήτρια Τμήματος Θεολογίας ΑΠΘ

ΕΜΠΕΙΡΟΓΝΩΜΟΝΕΣ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΛΥΚΕΙΟΥ

Καλλιρρόη Ακανθοπούλου, Δρ. Θεολογίας, καθηγήτρια Θεολόγος

Ευαγγελία Βουλγαράκη, Δρ. Θεολογίας, καθηγήτρια Θεολόγος

Αγγελική Ζιάκα, Αν. Καθηγήτρια Τμήματος Θεολογίας ΑΠΘ

Στέφανος Καραχάλιας, Δρ. Θεολογίας, καθηγητής Θεολόγος

Απόστολος Κατωπόδης, Δρ. Θεολογίας, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων

Ηλίας Μαλεβίτης, ΜΑ, καθηγητής Θεολόγος

Γεώργιος Στριλιγκάς, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων

Μαρία Συργιάννη, Δρ. Θεολογίας, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων

Κυριακή Τριανταφυλλίδου, ΜΑ, καθηγήτρια Θεολόγος

Βασίλειος Φανάρας, Δρ. Θεολογίας, καθηγητής Θεολόγος

Σμαράγδα Φαρίδου, Δρ. Θεολογίας, καθηγήτρια Θεολόγος

Νικόλαος Χριστόπουλος, Δρ. Θεολογίας, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων

ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ

Σταύρος Γιαγκάζογλου, Σύμβουλος Α του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων/Συντονιστής Αξιολογητών

Πέτρος Βασιλειάδης, Ομ. Καθηγητής Τμήματος Θεολογίας ΑΠΘ

Μάριος Κουκουνάρας-Λιάγκης, Επ. Καθηγητής Τμήματος Θεολογίας ΕΚΠΑ

Άγγελος Βαλλιανάτος, Δρ. Θεολογίας, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων

Στην παρούσα αναθεώρηση του Οδηγού συνεργάστηκαν και οι εκπαιδευτικοί:

Μανώλης Παπαϊωάννου, καθηγητής Θεολόγος

Νικόλαος Τσιρέβελος, Δρ. Θεολογίας, καθηγητής Θεολόγος

Ο Οδηγός Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Λυκείου κοσμείται με ζωγραφιές του Χρήστου Κεχαγιόγλου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	6
ΜΕΡΟΣ Α΄	
1. Σύντομη αναφορά στην ιστορική διαδρομή του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Λύκειο	8
2. Φιλοσοφία και βασικές αρχές του νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά	16
3. Κριτήρια για τη σύνταξη του νέου Προγράμματος Σπουδών	20
3.1 Ο θρησκευτικός γραμματισμός στο Λύκειο	20
3.2 Οι έφηβοι μαθητές και οι έφηβες μαθήτριες του Λυκείου	23
3.3 Παιδαγωγικές αρχές και προσανατολισμοί	26
3.4 Το Νέο Σχολείο	33
4. Δομή του Προγράμματος Σπουδών	38
5. Μέθοδοι διδασκαλίας	42
5.1 Η βιωματική μέθοδος	42
5.2 Η διερευνητική μέθοδος	44
ΜΕΡΟΣ Β΄	
Με αγάπη και ελευθερία	48
6. Πρόγραμμα Σπουδών και μαθητές/μαθήτριες	50
7. Υλοποιώντας το Πρόγραμμα Σπουδών: Δειγματικές εφαρμογές	52
7.1 Διδακτικές προτάσεις για την Α΄ Λυκείου	52
7.2 Διδακτικές προτάσεις για τη Β΄ Λυκείου	147
7.3 Διδακτικές προτάσεις για την Γ΄ Λυκείου	252
7.4 Δειγματικά σχέδια διδασκαλίας	296
8. Πλαίσιο και στοιχεία αξιολόγησης με βάση το νέο Πρόγραμμα Σπουδών	320
9. Βιβλιογραφία	326

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Οδηγός Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Λυκείου αποτελεί προέκταση του νέου Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά Λυκείου (Απόφαση 99058/Δ2/13-06-2017, ΦΕΚ Β 2105/13.06.2017). Είναι ένα μεθοδικό εργαλείο για την υλοποίησή του και συνακόλουθα ένα αναλυτικό εκπαιδευτικό βοήθημα για τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Λύκειο.

Το έργο αυτό, δηλ. το νέο Πρόγραμμα Σπουδών και ο Οδηγός Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Λυκείου, έχει παραχθεί από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής στο πλαίσιο υλοποίησης της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) – Νέο πρόγραμμα σπουδών, στους Άξονες Προτεραιότητας 1,2,3 – Οριζόντια Πράξη», με κωδικό MIS 295450 και ειδικότερα στο πλαίσιο του Υποέργου 1: «Εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και οδηγών για τον εκπαιδευτικό «Εργαλεία Διδακτικών Προσεγγίσεων».

Παρά τα περιορισμένα χρονικά περιθώρια, τα μέλη της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων, η οποία ανέλαβε την εκπόνησή του, εργάστηκαν συνεργατικά και συνθετικά, με πνεύμα υψηλής ευθύνης και με συναίσθηση της δύσκολης αποστολής τους. Βασίστηκαν στο νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου και στη διδακτική μεθοδολογία και τεχνολογία που προτείνει, συνυπολογίζοντας τις πρακτικές ανάγκες για τον σχεδιασμό της διδασκαλίας στα Θρησκευτικά του Λυκείου. Απώτερος στόχος τους ήταν ο/η εκπαιδευτικός του μαθήματος στο Λύκειο να αποκτήσει ένα στιβαρό συμπαραστάτη στο διδακτικό έργο του.

Σημειώνεται ότι για πρώτη φορά παράγεται Οδηγός Εκπαιδευτικού για τη διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Λύκειο. Για την ολοκληρωμένη υποστήριξη του νέου Προγράμματος Σπουδών, επιπλέον, χρειάζεται να συγγραφούν νέα διδακτικά βιβλία στα Θρησκευτικά Λυκείου, τα οποία θα βασίζονται σε αυτό και θα αποτελούν εργαλείο για την εφαρμογή του.

Στα περιεχόμενα του Οδηγού εντάσσονται σύντομα θεωρητικά κεφάλαια, τα οποία αναφέρονται στην ιστορική διαδρομή του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Λύκειο, στη φιλοσοφία του Προγράμματος Σπουδών, στο ζήτημα του θρησκευτικού γραμματισμού, στις παιδαγωγικές προϋποθέσεις και στα καινοτομικά χαρακτηριστικά του νέου Προγράμματος Σπουδών, στις μεθόδους διδασκαλίας και στο πλαίσιο αξιολόγησης. Το μεγαλύτερο τμήμα του Οδηγού αποτελεί το κεφάλαιο των δειγματικών εφαρμογών διδασκαλίας, οι οποίες καλύπτουν αναλυτικά όλες τις διδακτικές ενότητες του νέου Προγράμματος Σπουδών, με εναλλακτικές διδακτικές προτάσεις σε κάθε βήμα της προτεινόμενης διδακτικής μεθόδου.

Πρόκειται για μια διεξοδική διδακτική πρόταση για την υλοποίηση του Προγράμματος Σπουδών. Πέρα από τις πρακτικές ανάγκες αυτού του σκοπού, η πρόταση φιλοδοξεί να βοηθήσει δημιουργικά στην ανανέωση της διδακτικής διεργασίας στο μάθημα των Θρησκευτικών. Με το πνεύμα αυτό, ο Οδηγός του Λυκείου

αξιοποιεί τις καλές πρακτικές του Οδηγού Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου, του οποίου αποτελεί συνέχεια και στον οποίο παραπέμπει, χωρίς να επαναλαμβάνει όσα ήδη έχουν περιληφθεί εκεί. Π.χ., στον Οδηγό Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου παρουσιάζονται αναλυτικά οι περισσότερες από τις διδακτικές στρατηγικές και τεχνικές διδασκαλίας, οι οποίες αναφέρονται στις διδακτικές προτάσεις του Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά Λυκείου. Ο/Η εκπαιδευτικός του μαθήματος, σε οποιοδήποτε στάδιο της εργασίας του/της, εφόσον το κρίνει αναγκαίο, μπορεί να αναζητήσει εκεί χρήσιμη πληροφόρηση.

Με την ολοκλήρωση της παρούσας φάσης, πρέπει να αναφερθεί η εργώδης προσπάθεια για τη σύγχρονη, θεολογική και παιδαγωγική, επιστημονική θεμελίωση των επιλογών και των προσανατολισμών του νέου Προγράμματος Σπουδών. Επιπρόσθετα, η βούληση για την προσφορά μιας στέρεας διδακτικής πρότασης για τη Θρησκευτική Εκπαίδευση στο Λύκειο, η οποία να βασίζεται και να εφαρμόζει το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο και κυρίως να αφουγκράζεται τις προκλήσεις και τις ανάγκες των καιρών, δηλ. τις αυθεντικές ανησυχίες, τους προβληματισμούς και τις προσδοκίες των μαθητών/μαθητριών του 21^{ου} αιώνα.

Τα Μέλη της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων

ΜΕΡΟΣ Α΄

1. ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΟ ΛΥΚΕΙΟ

Από την ίδρυση του Ελληνικού κράτους το ζήτημα της οργάνωσης της εκπαίδευσης, του καθορισμού των διαφόρων βαθμίδων της, καθώς και των τύπων σχολείων που αντιστοιχούν σε αυτές, πέρασε από πολλά στάδια και γνώρισε ποικίλες εναλλαγές. Οι τελευταίες τάξεις της μέσης βαθμίδας, που αντιστοιχούν στις ωριμότερες ηλικίες, επί το πλείστον, αντιμετωπίστηκαν ως μια φυσική συνέχεια των προηγούμενων τάξεων του σχολείου, δηλαδή του Γυμνασίου. Το μάθημα δηλαδή των Θρησκευτικών (ΜτΘ) στις τελευταίες τάξεις αντιμετωπιζόταν αδιαχώριστα από τις πρώτες γυμνασιακές τάξεις στο ενιαίο πλαίσιο της μέσης βαθμίδας.

Το Λύκειο ως αυτοτελής τύπος σχολείου της μέσης βαθμίδας, διακριτό από το Γυμνάσιο, θεσμοθετήθηκε μετά τη Μεταπολίτευση με την καθιέρωση της εννεαετούς υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Η φοίτηση στο Λύκειο μέχρι σήμερα δεν είναι υποχρεωτική. Το Λύκειο συνήθως εκλαμβάνεται ως προθάλαμος των ανώτερων σπουδών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και γενικότερα αντιμετωπίζεται απλώς ως ένας ενδιαμέσος σταθμός στην εκπαιδευτική πορεία του νέου ανθρώπου, με όλες τις αρνητικές συνέπειες αυτής της θεώρησης. Εδώ θα σταθούμε, κατά συνέπεια, μόνο στα πιο βασικά και θεμελιώδη για τον χαρακτήρα του μαθήματος, στο διάβα της νεότερης ελληνικής ιστορίας (βλ. Κογκούλης, ²1993, τόμ. 1-2).

Ένα από τα πρώτα ζητήματα που είχε να αντιμετωπίσει η νεοελληνική εκπαίδευση από τη στιγμή της ίδρυσης του νεοελληνικού κράτους και το ΜτΘ ειδικότερα ήταν η γεφύρωση της προγενέστερης βυζαντινής παράδοσης με τα δυτικά εκπαιδευτικά διαφωτιστικά πρότυπα και η απευθείας σύνδεση με την αρχαιότητα. Το πρότυπο της βυζαντινής παιδείας και διδασκαλίας ήταν η *θέωση* του ανθρώπου. Σε αυτό κατέτεινε όλη η σπουδή, ενώ ανάμεσα στην εγκύκλιο γνώση και τις επιστήμες ή τη φιλοσοφία από τη μια και την εκκλησιοκεντρική προσέγγιση της εκπαίδευσης από την άλλη δεν υπήρχε ρήξη, αλλά συνάλληλη λειτουργική σχέση. Κατά την οθωμανική περίοδο, η αναγνώριση εθναρχικού ρόλου στην Εκκλησία από την οθωμανική διοίκηση στο πλαίσιο του ρωμαϊκού millet, αλλά και η αποδοχή αυτής της σχέσης από τους αυτοδιοικητικούς τοπικούς θεσμούς, συνέβαλε στη διατήρηση της βυζαντινής παράδοσης.

Ο πρώτος κυβερνήτης του νεοελληνικού κράτους, ο Ιωάννης Καποδίστριας, μερίμνησε για ζητήματα παιδείας, όπου και έδωσε ιδιαίτερη έμφαση, ακολουθώντας τις πιο σύγχρονες παιδαγωγικές τάσεις της εποχής του, τις οποίες εξέφραζαν οι Πεσταλότσι και Φέλενμπεργκ, και η αλληλοδιδασκτική μέθοδος Lancaster. Όμως η

δολοφονία του διέκοψε τη δυνατότητα να αναπτυχθεί και να ξεδιπλωθεί επαρκώς το σχέδιό του για την παιδεία (Τσάγκας, 1992).

Σε διαφορετική κατεύθυνση οδηγήθηκαν τα πράγματα υπό την οθωνική αντιβασιλεία και το βαυαρικό επιτελείο. Έτσι, το μάθημα της θρησκευτικής αγωγής εντάσσεται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα (ΑΠ) την ίδια χρονιά που κηρύσσεται το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Ελλάδος, μιας Εκκλησίας που τελεί πλέον υπό τη σφικτή επιτήρηση και τον ασφυκτικό εναγκαλισμό του κράτους, ενώ αποκόπτεται από το Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως. Είναι το πρώτο ΑΠ του 1933, που αφορούσε την κατώτατη και τη μέση βαθμίδα της εκπαίδευσης.

Δύο κύριες τάσεις μοιάζουν να αντιπαλεύουν το ΜτΘ με τρόπους όμως διαφορετικούς. Η πρώτη τάση συνδέεται με τη μίμηση των ξένων, δυτικών και δη γερμανικών προτύπων στην εκπαίδευση που καθιστούν το μάθημα μέρος του εκπαιδευτικού συνόλου σε μια κατατεμαχισμένη σε γνωστικά αντικείμενα αντίληψη του κόσμου. Το μάθημα, όσο και αν τιμάται με πρωτιά στην ιεραρχική κατάταξη των μαθημάτων, δεν παύει παρά να είναι μέρος της μάθησης και μάλιστα το μέρος εκείνο που υπηρετεί έναν άνευρο ηθικοπλαστικό σκοπό. Σε αυτή την τάση το μάθημα γίνεται παρακολούθημα ρευμάτων της δυτικής θεολογίας, είτε ακαδημαϊκής είτε ευσεβιστικής-ηθοπλαστικής, ρευμάτων που σε κάθε περίπτωση δεν συνδέουν το δόγμα με το ήθος και δεν εμπνέουν νόημα ζωής. Παράλληλα, το μάθημα επηρεάζεται από ευρύτερα πνευματικά ρεύματα στη Δύση. Η κλασικιστική εκδοχή του μαθήματος στηρίζεται στα δυτικά πρότυπα της εκπαίδευσης, τόσο από τις ελληνικές κυβερνήσεις, όσο και από Έλληνες λογίους που επιθυμούν να συνδεθεί η παιδεία κυρίως με τα αρχαιοελληνικά ιδεώδη. Αυτή η τάση εξακολουθεί να βρίσκει έκφραση και μέσω του ρομαντισμού (Φειδάς, 1983. Γιαγκάζογλου, 2007).

Αντίθετη στον κλασικισμό και στον ρομαντισμό και σφοδρή επικριτής του οπισθοδρομικού και συντηρητικού χαρακτήρα της πρώτης τάσης, η οποία έχει «στραμμένο το όμμα εις τα οπίσω», η δεύτερη τάση επικεντρώνεται περισσότερο στη δημοτική και λαϊκή παράδοση και επιχειρεί να οικοδομήσει μια παιδεία που να μην είναι ξεκομμένη από τη σύγχρονη ζωή. Ήδη από το 1870 αρχίζουν να σημειώνονται κινήσεις εκσυγχρονισμού της εκπαίδευσης με το έργο των Α. Ευταξία και λίγο αργότερα του Ι. Τσιριμώκου. Η καρδιά όμως του εκσυγχρονιστικού ρεύματος ήταν ο Εκπαιδευτικός Όμιλος, με τους Γληνό, Δελμούζο, Τριανταφυλλίδη, που στηρίχτηκε στη δημώδη και λαϊκή παράδοση και εισηγήθηκε τη χρήση της δημοτικής γλώσσας στα δημοτικά σχολεία, σε μια εποχή όπου ο δημοτικισμός ήταν ιδιώνυμο αδίκημα. Στους κόλπους του Εκπαιδευτικού Ομίλου γεννιέται και η πρώτη αμφισβήτηση του ΜτΘ, σε μια λογική εκδημοκρατισμού της εκπαίδευσης. Εντούτοις, η ιδιαιτερότητα του Ελληνικού Διαφωτισμού, που δεν ήλθε σε πλήρη ρήξη με τη θρησκεία και την Εκκλησία, εφόσον στηρίχθηκε από την αρχή σε εκκλησιαστικές μορφές, όπως τον άγιο Κοσμά τον Αιτωλό, αποτυπώνεται τελικά και στην εκπαίδευση (Χαραλαμπίδης, 2007).

Το μάθημα, όπως είναι φυσικό, επηρεάζεται από τις μείζονες πολιτικές και πνευματικές αντιπαραθέσεις στην ελληνική κοινωνία. Στο διάστημα αυτό η Εκκλησία υποτάσσεται σταδιακά στους κρατικούς θεσμούς, παραχωρεί τον εθναρχικό της ρόλο και διατηρεί στον τομέα της Παιδείας μόνο το δικαίωμα διασφάλισης της «ορθοδοξίας» της παρεχόμενης διδασχής μέσω της έγκρισης των διδακτικών εγχειριδίων (ν. 142/1862). Αυτό όμως το έργο σταματά ουσιαστικά το 1937 με την ίδρυση του Οργανισμού Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων (ν. 952/1937), οπότε η ευθύνη μεταφέρεται στον Οργανισμό. Στο εξής η παρέμβαση της Εκκλησίας, που προβλέπεται εξάλλου και στον ισχύοντα καταστατικό της χάρτη, γίνεται περισσότερο γνωμοδοτική και συμβουλευτική.

Ήδη από τις αρχές του 20ού αι., τα Αναλυτικά Προγράμματα (ΑΠ) του ΜτΘ (1913, 1914 και 1931) αποκτούν έναν κάπως πιο γνωσιοκεντρικό και ακαδημαϊκό χαρακτήρα. Πλέον προβλέπεται και η διδασχή άλλων θρησκειών. Περίπου την ίδια εποχή μια ιστορική προσέγγιση της πίστης προβλέπεται για το Γυμνάσιο, ενώ μια πιο συστηματική προσέγγιση της κατηχητικής, λειτουργικής, δογματικής και ηθικής για το Λύκειο, λαμβανομένων υπόψη και ψυχοπαιδαγωγικών κριτηρίων. Με ένα μεγάλο κενό κατά το διάστημα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και του Εμφυλίου, όπου οι έκτακτες συνθήκες οδήγησαν και σε έκτακτες κατά περίπτωση λύσεις, το ΜτΘ ξεκίνησε να αποτυπώνει τη θεολογική αναγέννηση, όπως ξεδιπλώνεται αρχικά στην ορθόδοξη διασπορά από τη δεκαετία του '30 και σταδιακά απλώνεται και στην Ελλάδα με κορύφωση τη δεκαετία του '60. Το 1964, μάλιστα, διαφαινόταν ότι η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση επί Γεωργίου Παπανδρέου, που σχεδίαζαν ο Ευάγγελος Παπανούτσος, Αλέξης Δημαράς κ.ά., θα απομάκρυνε το μάθημα από τα ηθικολογικά και βερμπαλιστικά πλαίσιά του, αλλά δυστυχώς τα σχολικά εγχειρίδια που παρήχθησαν αντιμετώπισαν τη δυσπιστία της συντήρησης και παραπέμφθηκαν σε επιτροπή για πολτοποίηση (Νίκας, 1992, σ. 59). Φαίνεται ότι η αναγέννηση στη θεολογία, τη δεκαετία του '60, δεν επηρεάζει αισθητά τη Θρησκευτική Εκπαίδευση. Με τον ερχομό της δικτατορίας αυτή ευθυγραμμίστηκε περισσότερο με τα επιβαλλόμενα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη, γνωρίζοντας μεγάλη οπισθοδρόμηση, η οποία οδήγησε σε μια από τις πιο αμφιλεγόμενες περιόδους της ιστορίας του μαθήματος. Ήταν φυσικό με τη μεταπολίτευση να αυξηθεί η αντίδραση στο μάθημα, λόγω του χαρακτήρα που απέκτησε αυτό τα προηγούμενα χρόνια.

Στο πλαίσιο, λοιπόν, της μεταπολίτευσης και μετά την τραυματική εμπειρία της στρατιωτικής δικτατορίας, στο νέο Σύνταγμα του 1975 και συγκεκριμένα στο άρθρο 16 δεν συμπεριλαμβάνεται πια ο όρος «ελληνοχριστιανικός πολιτισμός». Στη νομοθεσία όμως, όπως θα δούμε αναλυτικότερα, ο θεολογικός κύκλος σπουδής προσδιορίζεται σαφώς ως συστατικό στοιχείο του προγράμματος στο Λύκειο.

Μεταξύ των ετών 1977-80, δημοσιεύτηκε, τμηματικά, το νέο ΑΠ, σύμφωνα με το νόμο 309 του 1976 «Περί Οργάνωσης και Διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδευσεως», κεφάλαιο 2, άρθρο 29 («Σκοπός - Φοίτησις - Τίτλοι») §1, όπου ως σκοπός του Λυκείου ορίζεται: «Το Λύκειον έχει σκοπόν να προσφέρη πλουσιωτέραν

και ευρύτεραν της γυμνασιακής μόρφωσιν εις όσους νέους προορίζονται δι' εκπαιδευσιν ανωτέρου επιπέδου ή δι' επαγγέλματα μεγαλυτέρων απαιτήσεων. Η μόρφωσις αύτη περιλαμβάνει την συστηματικότεραν καλλιέργειαν του προφορικού και του γραπτού λόγου, την βαθυτέραν μελέτην της εθνικής Γραμματείας και ιστορίας και της παγκοσμίου ιστορίας καθώς και των μνημείων του πολιτισμού, ιδία δε της ιστορίας και του πολιτισμού της Ευρώπης, την ανάπτυξιν της κριτικής σκέψεως και της φαντασίας, την πληρεστέραν διερεύνησιν του φυσικού και του κοινωνικού κόσμου, την τόνωσιν του θρησκευτικού και εθνικού φρονήματος, την ουσιαστικωτέραν γνώσιν των αρχών του δημοκρατικού πολιτεύματος της χώρας και τελικώς αποβλέπει εις τον φωτισμόν του πνεύματος και την διάπλασιν χαρακτήρων ελευθέρων και υπευθύνων». Στο άρθρο 30, §4, του ίδιου νόμου, γίνεται λόγος για τα «διδασκόμενα μαθήματα, εν οίς απαιτήτως τοιαύτα εκ του θεολογικού, φιλολογικού, φυσικομαθηματικού και καλλιτεχνικού κύκλου ως και στοιχεία δημοκρατικής οργανώσεως της πολιτείας».

Αναλύοντας τους σκοπούς του Λυκείου, όπως περιγράφονται από τον νομοθέτη, διαπιστώνει κανείς ότι περιλαμβάνεται η τόνωση του θρησκευτικού φρονήματος (συνδεόμενη με το εθνικό φρόνημα). Εξάλλου, ο θεολογικός κύκλος σπουδής προσδιορίζεται σαφώς ως συστατικό στοιχείο του λυκειακού προγράμματος.

Το πρόγραμμα το οποίο ακολούθως εκπονήθηκε από το ΚΕΜΕ (Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμόρφωσης, μετέπειτα Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και νυν Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής) έκανε μια βαθιά τομή, επιχειρώντας τη ριζική αναμόρφωση των ωρολογίων και ΑΠ σε στενή σύνδεση με τα πορίσματα της σύγχρονης παιδαγωγικής επιστήμης.

Εντούτοις, η φορά για αλλαγή δεν φέρνει αυτόματα την αλλαγή, καθώς η δύναμη της συνήθειας ασκεί τις δικές της αντίρροπες δυνάμεις. Έτσι, τα εγχειρίδια της περιόδου 1977-81 τα οποία εκπονήθηκαν από το ΚΕΜΕ εξακολουθούν να διαπνέονται από κατηχητισμό και ενδοστρέφεια παρά τα σημαντικά βήματα που σημειώνονται. (Για μια συγκριτική μελέτη σχολικών εγχειριδίων και κατηχητικών εκκλησιαστικών βοηθημάτων: Πάνος και Κρουσταλάκης, 1999). Οι συμπληγάδες της επίδρασης μιας συντηρητικής θεολογίας αφήνουν ακόμα κατάλοιπα. Καταγράφεται μια δυσκολία απεγκλωβισμού από στερεότυπα και τρόπους σκέψης, παρά την ανανέωση της θεολογίας στην Ελλάδα, ήδη από τη δεκαετία του '60. Ως προς το περιεχόμενο, η θρησκευτική ύλη ταξινομείται σε ενότητες, οι οποίες περιλαμβάνουν υλικό από διάφορους θεολογικούς κλάδους, όμως ο κεντρικός άξονας της ύλης δεν διαφοροποιείται ουσιαστικά από εκείνον του προηγούμενου προγράμματος. Η ύλη δηλαδή κάθε τάξης ανταποκρίνεται σε αντίστοιχο κλάδο της επιστήμης της Θεολογίας, με εμπλουτισμό και με ύλη από άλλους κλάδους. Η ύλη παραμένει αποσυνδεδεμένη από τις εμπειρίες, τις ανάγκες, τα ενδιαφέροντα των μαθητών, με πυκνή θεολογική ορολογία που την καθιστά δυσνόητη. Το φαινόμενο αυτό ίσως οφείλεται στο ότι η θεολογική γλώσσα μετατράπηκε εν πολλοίς σε ιδεολογική. Έτσι,

μοιάζει να μην ευδοκίμησε ένα κίνημα αναζωπύρωσης της Ορθοδοξίας, απολήγοντας με αυτό τον τρόπο στη σχολική εκπαίδευση. Ασφαλώς κανείς δεν αρνείται και τα πολλά θετικά στοιχεία στις προσπάθειες αυτής της περιόδου. Οι μεταβολές χρειάζονται τον χρόνο τους.

Υπό το φως αυτών των προβλημάτων ανατέθηκε το 1983 στο ΚΕΜΕ η «αναθεώρηση των ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων των σχολείων ΜΕ». Για τον σκοπό αυτό συγκροτήθηκε επιτροπή με την ανάθεση «μέσα σε έξι μήνες να μελετήσει τα πρακτικά και όσες άλλες προτάσεις έχουν γίνει κατά καιρούς, και να συντάξει νέο ΑΠ Γυμνασίου-Λυκείου, να προδιαγράψει τη συγγραφή νέων βιβλίων και να υποδείξει πιθανούς συγγραφείς» (Πράξ. 86/18.11.1982 του ΚΕΜΕ). Ο σκοπός του ΜτΘ στα νέα ΑΠ διαφοροποιείται από τα μέχρι τότε. Είναι εμφανής η παιδοκεντρικότητα, καθώς γίνεται σαφής αναφορά στις εμπειρίες των μαθητών/μαθητριών. Η διάρθρωση όμως της ύλης γίνεται ακόμα κατά θεολογικούς κλάδους (Παλαιά Διαθήκη, Καινή Διαθήκη, Ιστορία της Εκκλησίας) με την επισήμανση των κριτών ότι παρατηρούνται δυσνόητοι θεολογικοί όροι και εκφράσεις πέραν των νοητικών ικανοτήτων των μαθητών/μαθητριών.

Μετά το 1985 με τον επαναπροσδιορισμό των γενικών σκοπών της εκπαίδευσης (Νόμος 1566/85), αρχίζει να αναπροσαρμόζεται και το ΜτΘ προς την κατεύθυνση ενός δημιουργικού ανοίγματος στην ευρύτερη κοινωνία, με την ποικιλία των εκδοχών της και των αντιφάσεων της (Νησιώτης 2004). Το 1992 συγκροτείται 20μελής Ομάδα Εργασίας (ΥΑ/υπ.αριθμ. Γ2 1250/5-3-1992), η οποία το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς παραδίδει νέα ΑΠ στο Υπουργείο. Αυτά ως συνήθως δέχτηκαν σκληρή κριτική και παράλληλα έπρεπε να ανταγωνιστούν προτάσεις των επιστημονικών συλλόγων των θεολόγων (π.χ. Ε.ΘΕ.ΒΕ.) για άλλα νέα ΑΠ, που συνέταξαν οι ίδιοι. Αποτέλεσμα του ανταγωνισμού αυτού ήταν η διεύρυνση της Ομάδας Εργασίας με νέα πρόσωπα (Υ.Α. Γ2/5125/21-9-1992), η οποία δεν ευτύχησε στις εργασίες της, κι έτσι συγκροτήθηκε νέα 6μελής Ομάδα Εργασίας στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο το 1995, από την οποία προέκυψαν τα σημερινά ΑΠ.

Τα έως σήμερα ισχύοντα ΑΠ για τα Θρησκευτικά στο Λύκειο, όπως τροποποιήθηκαν, έχουν δημοσιευτεί στο ΦΕΚ 406/5-5-1998. Σ' αυτά ορίζονται οι γενικοί σκοποί του Λυκείου και οι σκοποί και το περιεχόμενο του μαθήματος στις τρεις τάξεις ως εξής: (α) Στην Α' Λυκείου διδάσκεται η «Ορθόδοξη Πίστη και Λατρεία». Εδώ η γνωριμία με τα βασικότερα θέματα της ορθόδοξης πίστης γίνεται μέσα από τη λειτουργική παράδοση της Εκκλησίας. Ο μαθητής/Η μαθήτρια, επίσης, ενημερώνεται για θέματα παραθρησκευτικών φαινομένων ή εξωχριστιανικών λατρειών καθώς και θρησκευτικών σεκτών. (β) Στη Β' Λυκείου διδάσκεται στους μαθητές/στις μαθήτριες η ενότητα «Χριστιανισμός και Θρησκευματα». Εδώ επιχειρείται μια συστηματική γνωριμία με τη χριστιανική και ιδίως την ορθόδοξη διδασκαλία, μια πρώτη γνωριμία με τα κυριότερα θρησκευματα του κόσμου, καθώς και με το θρησκευτικό φαινόμενο γενικότερα. (γ) Στην Γ' Λυκείου, τα «Θέματα Χριστιανικής Ηθικής», με θεμελιώδεις άξονες την αγάπη και την ελευθερία,

ολοκληρώνουν τη διδασκαλία του θρησκευτικού μαθήματος στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, φέρνοντας σε συνάντηση την ευθύνη και ακεραιότητα του μαθητή ως ανθρώπινου προσώπου με προβλήματα του ανθρώπου και της κοινωνίας.

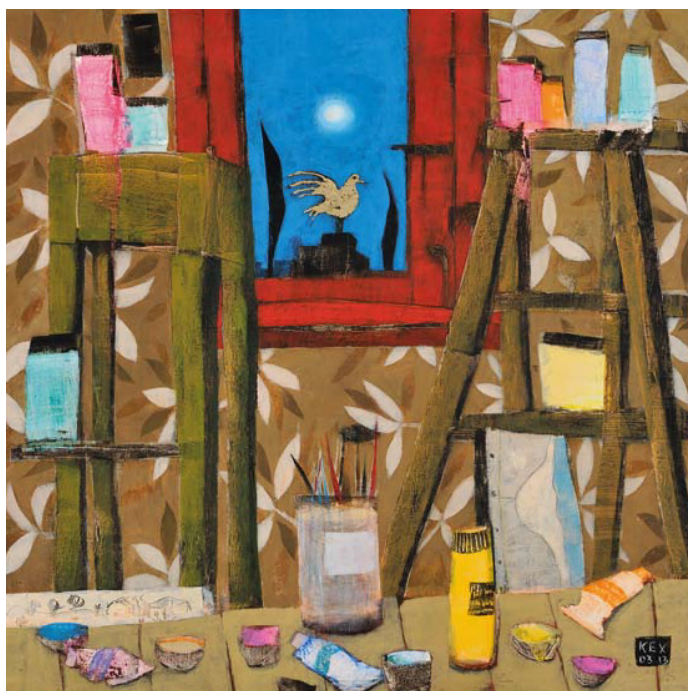
Έχουν ήδη περάσει δεκαοκτώ χρόνια από τη δημοσίευση των ΑΠ που ισχύουν σήμερα. Η ανανέωσή τους κρίνεται αναγκαία. Το ίδιο ασφαλώς χρειάζεται και για τα σχολικά εγχειρίδια (Καπετανάκης 2014).

Θα επιχειρήσουμε να σκιαγραφήσουμε κάπως σαφέστερα σε τι συνίσταται η ανάγκη αλλαγής. Όλα τα εγχειρίδια του Λυκείου που είναι μέχρι σήμερα σε χρήση έχουν αναμφίβολα διαφορετικές κατά περίπτωση χαρακτηριστικές ποιότητες. Κάποιες φορές επισημαίνεται σθεναρά από τους διδάσκοντες ότι διέπονται από σχολαστικισμό και εγκυκλοπαιδισμό ή ότι δεν ανταποκρίνονται στα ενδιαφέροντα των μαθητών, στις γνωστικές τους παραστάσεις και γενικότερα στο επίπεδό τους. Πέρα όμως από τις επιμέρους αδυναμίες αλλά και τα πλεονεκτήματα των συγκεκριμένων εγχειριδίων, έχουν όλα μια κοινή γενική κατεύθυνση ως προς τον σχεδιασμό τους. Περιλαμβάνουν κεφάλαια δοκιμακού λόγου, περισσότερο ή λιγότερο εκλαϊκευτικού, τα οποία συνοδεύονται σποραδικά από ένα μικρό ανθολόγιο πηγών. Στοχεύουν στη συσσώρευση πληροφορίας, δίχως αντίστοιχη έμφαση στην εμβάθυνση και δημιουργική αξιοποίηση της πληροφορίας αυτής, κάτι που δεν συμβαδίζει με τα σύγχρονα πρότυπα θρησκευτικού γραμματισμού. Ακόμα και όταν η ποιότητα του κειμένου είναι άριστη, η πρόκριση του δοκιμακού λόγου στη συγγραφή των εγχειριδίων τείνει πρακτικά κατά κύριο λόγο να οδηγεί στην επιλογή ως μεθόδου της μετωπικής διδασκαλίας, κατ' επέκταση στη λογική μιας μετάδοσης γνώσης από τα πάνω προς τα κάτω, μιας τυπικής παράδοσης, με λίγα στοιχεία διαλόγου. Σε αυτό το διδακτικό πρότυπο το βάρος το φέρει ο διδάσκων/η διδάσκουσα, ο οποίος/η οποία εκφράζει, με την οιονεί αυθεντία του/της, ένα μονολιθικό κοσμοείδωλο. Ο μαθητής/Η μαθήτρια περιορίζεται σε απορίες και έχει τη δυνατότητα ενός μερικού σχολιασμού. Παρά το γεγονός ότι πολλοί διδάσκοντες χρησιμοποίησαν με τρόπο πρωτοποριακό το διδακτικό υλικό και διακρίθηκαν σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο για τις καινοτόμες μεθόδους διδασκαλίας που εφάρμοσαν, η επικρατέστερη μορφή μάθησης που εξακολουθεί να προτείνεται από την πλειονότητα για τον μαθητή/την μαθήτρια είναι η αποστήθιση ή η απόδοση του νοήματος. Η προβλεπόμενη μαθητική εργασία αυτού του τύπου είναι μια εργασία η οποία αντίκειται στα σύγχρονα παιδαγωγικά πρότυπα και αποβαίνει συχνά δυσβάσταχτη και επαχθής στο πλαίσιο του σημερινού Λυκείου. Η επιβαλλόμενη αυθεντία, εξάλλου, γεννά και την αντίδραση. Αν σε όλα τα μαθήματα τίθενται σήμερα τέτοιοι προβληματισμοί που συνδέονται με την κοσμοαντίληψη και τη φιλοσοφία των καιρών μας, αυτό ισχύει πολύ περισσότερο για το ΜτΘ. Αν το μάθημα αγγίζει τον πυρήνα της ανθρώπινης ύπαρξης, πώς γίνεται η μεθοδολογία του να είναι μια μεθοδολογία με κύριο χαρακτηριστικό τον ετεροκαθορισμό και όχι τη χαρά της δημιουργικής μάθησης, της ανακάλυψης, της διαδραστικότητας και τελικώς το δώρο και τη βάσανο της διυποκειμενικότητας, η οποία προϋποθέτει συνάντηση προσώπων

εν ελευθερία και συμβάλλει στην οικοδόμηση της προσωπικότητας του νέου ανθρώπου, στον αυτοπροσδιορισμό και στην ενηλικίωσή του;

Από όλα τα παραπάνω πηγάζει η ανάγκη για έναν νέο σχεδιασμό του μαθήματος, με βάση τα σύγχρονα πρότυπα αλλά και τις συνθήκες της κοινωνίας του 21^{ου} αιώνα, ο οποίος να ξεπερνά τη μέχρι τώρα πρόσδεση του μαθήματος στην τυπική διαίρεση της ακαδημαϊκής θεολογίας σε επιμέρους κλάδους. Σειρά θεολογικών εκπαιδευτικών συνεδρίων που έγιναν, ιδίως μετά το 1999, έχουν καταγράψει αυτή την αναγκαιότητα και έχουν προετοιμάσει το έδαφος. Τα συνέδρια αυτά οδήγησαν σε μεγάλη κινητικότητα και πλήθος δημιουργικών προτάσεων για την πορεία του μαθήματος, συμβάλλοντας στην παραγωγή και ωρίμανση ενός προβληματισμού (Καλαϊτζίδης, 2000· Βουλγαράκη-Πισίνα, 2004· Γιαγκάζογλου, 2013).

Οι σταδιακές αλλαγές, καταρχάς, με το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών και τα ΑΠ Σπουδών του 2003 για το Δημοτικό και το Γυμνάσιο και, ακολούθως, στα σχολικά βιβλία του Δημοτικού και του Γυμνασίου (2006), συνεχίζονται με το νέο Πρόγραμμα Σπουδών (ΠΣ) στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου (2011-2014) και αποβαίνουν καίριες και σημαντικές για τη Θρησκευτική Εκπαίδευση στην Ελλάδα. Η ανοικτή κοινωνία, ο πλουραλισμός, τα ανθρώπινα δικαιώματα συναντώνται δημιουργικά και ζυμώνονται με την παράδοση του τόπου και την ορθόδοξη πίστη. Παράλληλα, σημαντικές τομές γίνονται στην παιδαγωγική διάσταση και διδακτική μεθοδολογία του μαθήματος, η οποία αποκτά μαθητοκεντρικό και βιωματικό χαρακτήρα, συμβαδίζοντας με τις σύγχρονες παιδαγωγικές κατακτήσεις διεθνώς και καλλιεργώντας ισόρροπα γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις. Τέλος, στο μάθημα αξιοποιούνται οι νέες δυνατότητες που προσφέρει η τεχνολογία. Όπως είναι φυσικό, η διαδικασία εκπόνησης νέων ΠΣ ξεκίνησε από την κατώτατη βαθμίδα της εκπαίδευσης και ολοκληρώνεται στο Λύκειο στο πλαίσιο ενός συνολικού σχεδιασμού. Το ΜτΘ στο Λύκειο συμβάλλει στη συγκρότηση της προσωπικότητας του μαθητή/της μαθήτριας και στην καλλιέργεια της προσωπικής του/της ταυτότητας, αφενός στο πλαίσιο του οικείου θρησκευτικού, κοινωνικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος, τη βαθιά κατανόηση του οποίου καλλιεργεί, και αφετέρου στο πλαίσιο της συνάντησής του με τη σύνθετη παγκόσμια πραγματικότητα της σύγχρονης κοινωνίας, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια.

2. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

Η φιλοσοφία και οι βασικές αρχές της θρησκευτικής εκπαίδευσης που διέπουν το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου έχουν ως βάση τα ιδιαίτερα εξελικτικά και αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της ηλικιακής αυτής ομάδας των μαθητών/μαθητριών, καθώς και τις παιδαγωγικές-εκπαιδευτικές προδιαγραφές και απαιτήσεις της ελληνικής εκπαίδευσης και της θεολογικής επιστήμης. Στην προοπτική αυτή ελήφθησαν υπόψη τα διεθνή, ευρωπαϊκά και ελληνικά δεδομένα της παιδαγωγικής της θρησκευτικής εκπαίδευσης και αγωγής και, οπωσδήποτε, η ιδιαίτερη φύση του γνωστικού αντικειμένου, που είναι η θρησκεία και ο ρόλος της στη ζωή και στον πολιτισμό.

Το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου συγκροτεί μία **νέα παιδαγωγική πρόταση**, η οποία διαμορφώνεται στην -και για την- ελληνική εκπαίδευση. Έχει επιστημονικά τεκμηριωμένη βάση, η οποία στηρίζεται σε διεθνή αλλά και σε ελληνική εμπειρία και έρευνα. Αφενός, υιοθετεί δημιουργικά όλη την εμπειρία του παρελθόντος και, αφετέρου, επηρεάζεται από τις σύγχρονες θεωρίες της θρησκευτικής εκπαίδευσης και αγωγής στη διαμόρφωση των σκοπών, της μεθόδου και του περιεχομένου της Θρησκευτικής Εκπαίδευσης στοχεύοντας σε ένα σύγχρονο θρησκευτικό γραμματισμό. Το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου, όπως άλλωστε και το ΠΣ στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου, δίνει προτεραιότητα, ώστε κάθε μαθητής ή μαθήτρια, ανεξάρτητα από τη θρησκευτική του/της δέσμευση, να μαθαίνει τη θρησκευτική γλώσσα και τη γραμματική της, που θα τον/την βοηθήσει στην επικοινωνία με τον Θεό, με τον εαυτό και με τους άλλους στον τόπο που ζει. Το περιεχόμενο του ΠΣ, δίνει έμφαση στην ορθόδοξη θεολογική παράδοση, η οποία μπολιάζει καίρια και ουσιαστικά όλη τη δομή του και παράλληλα είναι εμπλουτισμένο με αναφορές σε άλλες χριστιανικές παραδόσεις και θρησκευόμενα.

Με αφετηρία τους γενικούς σκοπούς της εκπαίδευσης στο Λύκειο, όπως αυτοί διατυπώνονται στον Ν. 1566/1985 (άρθρο 6) και τον Ν. 4186/2013 (ΦΕΚ 193/17-9-2013), το νέο ΠΣ για το ΜτΘ λαμβάνει ακόμη υπόψη: (α) όσα στοχεύει το Νέο Σχολείο για τον μαθητή/την μαθήτρια, (β) τον σκοπό του ΜτΘ, όπως ορίστηκε από τα ΠΣ της υποχρεωτικής εκπαίδευσης Δημοτικού-Γυμνασίου (ΠΣ 2017, σ. 20) και (γ), τις ανάγκες του μαθητή/της μαθήτριας του Λυκείου, ο οποίος σε αυτή την κρίσιμη περίοδο της ζωής του εκφράζει ανησυχίες και προσδοκίες, αναζητά και διερευνά, κατανοεί και μαθαίνει για ζητήματα που είναι σημαντικά για όλη του τη ζωή. Επίσης, το ΠΣ λαμβάνει υπόψη τι και πώς έχει διδαχθεί στο ΜτΘ στο Δημοτικό και το Γυμνάσιο και γ' αυτό ο θρησκευτικός γραμματισμός προεκτείνεται, σε μια διευρυμένη συνέχεια της επιδιωκόμενης θρησκευτικής μάθησης, από το Δημοτικό μέχρι το Λύκειο. Πρόκειται για σταδιακή μετάβαση από μια πρώτη απόπειρα κατανόησης της θρησκείας (Δημοτικό) και την ερμηνευτική προσέγγισή της (Γυμνάσιο), στην κριτική διερεύνηση και στη δημιουργική ανίχνευση των όρων του διαλόγου και της σύνθεσης

με τη σημερινή εποχή (Λύκειο), έχοντας ως επίκεντρο την προσωπική εμπειρία των εφήβων.

Με βάση τις σύγχρονες παιδαγωγικές, ψυχολογικές και διδακτικές αρχές, καθώς και τις ιδιαίτερες συνθήκες της ελληνικής ορθόδοξης πραγματικότητας, το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου έχει, στη φιλοσοφία του, **πραγματοστική** βάση με κάποιες επιρροές από τον **υπαρξισμό**, που αφορούν, κυρίως, στη φύση της γνώσης, στον ρόλο του/της εκπαιδευτικού και στην έμφαση στη μάθηση (Χατζηγεωργίου, 2012). Στην ελληνική εμπειρία, όμως, συνεξετάζονται παράλληλα, ως σημαντικές πηγές για τη διαμόρφωση των σκοπών, της μεθόδου και του περιεχομένου της θρησκευτικής εκπαίδευσης, «η θεολογία του προσώπου, της κοινωνίας και της ετερότητας» (Zizioulas, 2006), η «διαλογικότητα του εαυτού» (Bakhtin, 1981; Hermans & Hermans-Konopka, 2010), η οποία έχει ορθόδοξες ρίζες και η «γραμματική των πολιτισμών» (Geertz, 2003[1973]). Από τις παραπάνω επιλογές προκύπτουν «εκλεκτικά» οι βασικές παιδαγωγικές προϋποθέσεις, η θρησκευτο-παιδαγωγική θεωρία και, ακολούθως, οι βασικοί σκοποί του νέου ΠΣ.

Στο πλαίσιο αυτό, η φιλοσοφία του νέου ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου αξιοποιεί σύγχρονες προσεγγίσεις του **εποικοδομητισμού** και προωθεί διαδικασίες διερευνητικής και βιωματικής μάθησης, οι οποίες σχετίζονται με τις καθημερινές εμπειρίες των μαθητών/μαθητριών, προάγοντας την κριτική και δημιουργική σκέψη. Ο εποικοδομητισμός βασίζεται στην εμπειρία (βίωμα) και θεωρεί ως αληθινή γνώση ό,τι έχει σχέση με τη ζωή και βοηθάει να λύνει κάποιος/κάποια ουσιαστικά προβλήματα. Ο ρόλος του/της εκπαιδευτικού είναι να βοηθήσει τον μαθητή/την μαθήτρια να αναπτυχθεί ολόπλευρα και να καλλιεργήσει σκέψη, αυτονομία, ηθική, ενσυναίσθηση και δημοκρατικότητα, ώστε να μπορεί να ζει με επιτυχία και ευτυχία τη ζωή του/της (Dewey, 1958; 1938; Χατζηγεωργίου, 2012). Επιπρόσθετα, ο/η εκπαιδευτικός στοχεύει στο να βοηθήσει τον μαθητή/την μαθήτρια να καλλιεργήσει προσωπική επιλογή και να αναπτύξει ταυτότητα, να γίνει αυθεντικό και υπεύθυνο άτομο (Χατζηγεωργίου, 2012).

Ο σχεδιασμός, αλλά και το περιεχόμενο της διδασκαλίας του νέου ΠΣ, προσανατολίζονται προς αυτές τις βασικές παιδαγωγικές αρχές και υιοθετούν μια νέα προσέγγιση, ώστε το ΜτΘ να βασίζεται στην εμπειρία των μαθητών/μαθητριών και να έχει εγγύτητα με την πραγματική ζωή τους. Κάθε στοιχείο του ΠΣ είναι ουσιαστικό μέρος ενός όλου, το οποίο αποβλέπει στο να υιοθετήσουν οι μαθητές/μαθήτριες μια βαθιά και ουσιαστική προσέγγιση της μάθησης, αντίστοιχη με τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα, επιτυγχάνοντας τη γνώση και μεταγνώση. Για τον σκοπό αυτό το ΠΣ επιδιώκει να εξασφαλίσει ότι τα μέσα διδασκαλίας και μάθησης, οι δραστηριότητες και οι εμπειρίες:

- Είναι αυθεντικά, σε αντιστοιχία με τον πραγματικό κόσμο και σχετικά με το μάθημα.
- Είναι εποικοδομητικά, διαδοχικά και αλληλένδετα.

- Απαιτούν από τους μαθητές/τις μαθήτριες να συμμετάσχουν προοδευτικά σε ανώτερης τάξης γνωστικές διαδικασίες.
- Είναι ουσιαστικά συνδεδεμένα μεταξύ τους και με τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα.
- Προκαλούν το ενδιαφέρον και παρέχουν κίνητρα για μάθηση (Grimmitt, 2000; Κουκουνάρας Λιάγκης, 2013; 2015).

Το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου είναι **εννοιοκεντρικό**. Αντί να περιλαμβάνει πολλές και διάφορες θεματικές ενότητες και να διακρίνεται θεματικά με στεγανό τρόπο από τάξη σε τάξη, ενσωματώνει με ένα πολυπρισματικό τρόπο «βασικές έννοιες», όπως Θεός, θρησκεία, κοινωνία, ηθική, πολιτισμός, διλήμματα, κ.λπ. Οι μαθητές/μαθήτριες ενθαρρύνονται να προσεγγίζουν τις έννοιες αυτές σε διαφορετικό κάθε φορά επίπεδο αναπαραστάσης της γνώσης και σε πιο προχωρημένο επίπεδο ανάλυσης και εμβάθυνσης, καθώς σε πολλά σημεία οι έννοιες επαναλαμβάνονται εμπλουτισμένες με νέα στοιχεία και νοήματα (Erricker, 2010). Σε ένα βιωματικό, ερευνητικό και διαλογικό πλαίσιο ο μαθητής/η μαθήτρια γνωρίζει τον εαυτό του και τον κόσμο μέσα από τη γλώσσα της πίστης και της θρησκείας, επικεντρώνοντας στην κριτική ερμηνεία και στην υπαρξιακή νοηματοδότηση ως προσωπική και διαπροσωπική παρέμβαση του ίδιου του μαθητή/της ίδιας της μαθήτριας, αλλά και στην ανακαίνιση της προσωπικής και συλλογικής ζωής του/της. Η διαθεματική προσέγγιση ως διαδικασία αυτενέργειας και ανακάλυψης, συμβάλλει στη διαμόρφωση του κοσμοειδώλου του/της κάθε μαθητή/μαθήτριας (Πορτελάνος, 2010).

3. ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ

3. 1. Ο θρησκευτικός γραμματισμός στο Λύκειο

Ο όρος «**γραμματισμός**» είναι νέος στο ελληνικό λεξιλόγιο. Αποτελεί απόδοση στα ελληνικά του αγγλικού όρου «literacy», ο οποίος μεταφράζεται και ως εγγραμματισμός ή/και εγγραμματοσύνη. Με τους παραπάνω όρους δεν εννοείται μόνο ο αλφαριθμητισμός, δηλαδή η ικανότητα του ατόμου να διαβάζει και να γράφει, διότι μια τέτοια δεξιότητα μόνη της, ασφαλώς, δεν καλύπτει όλες τις ανάγκες των μαθητών/μαθητριών σήμερα, αλλά σαφέστατα δηλώνεται μια έννοια πιο δυναμική.

Συνεπώς, στις σημερινές κοινωνίες με τη χρήση του όρου σκιαγραφείται «η δεξιότητα του μαθητή/της μαθήτριας να επικοινωνεί με ποικίλα περιβάλλοντα, όχι αποκλειστικά με λεκτικά μηνύματα, αλλά και με μη γλωσσικά κείμενα» (Ντίνας, 2002, σ. 196). Η ικανότητα του μαθητή/της μαθήτριας όχι μόνο να κατανοεί (λειτουργικός γραμματισμός) αλλά και να επεξεργάζεται (κριτικός γραμματισμός) τα κείμενα, συμβάλλει στη δυνατότητα ελέγχου του περιβάλλοντος στο οποίο ζει και κινείται. Καθίσταται προφανές πως το περιεχόμενο του όρου «γραμματισμός» συναρτάται με ευρύτερες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές μεταβολές, μεταβολές που απαιτούν από τον μαθητή/την μαθήτρια την καλλιέργεια νέων δεξιοτήτων γνώσεων, ώστε να είναι ικανός να αντεπεξέλθει στη συγκεκριμένη κοινωνία, αλλά και να τη «διαβάζει» κριτικά. Ο κριτικός γραμματισμός δεν είναι εντελώς νέος όρος, αλλά προσλαμβάνει νέες διαστάσεις από αντικείμενο σε αντικείμενο με αποτέλεσμα να είναι γνωστός στη διεθνή βιβλιογραφία με διαφορετικούς όρους. Αυτό που έχει σημασία είναι πως ο κριτικός γραμματισμός κάνει τη διαφορά στη ζωή των μαθητών/μαθητριών, ενθαρρύνοντας τους να διερευνήσουν, να διερωτηθούν και ίσως να αμφισβητήσουν σχέσεις μεταξύ γλώσσας και κοινωνικών πρακτικών. Η καλλιέργεια των δεξιοτήτων της διερεύνησης, της αμφισβήτησης, της διορθωτικής επέμβασης είναι κρίσιμο ζητούμενο στο Λύκειο, ώστε ο/η απόφοιτός/απόφοιτή του να μπορεί να αντιμετωπίσει τις αλλαγές που ενδημικά συντελούνται στη ζωή του. Κατά συνέπεια αποκτά ευρύτερη σημασία και νόημα ο όρος ως ουσία και περιεχόμενο για τη θρησκευτική εκπαίδευση στην Ελλάδα.

Ο **θρησκευτικός γραμματισμός** αποτελεί μέρος των «πολυγραμματισμών» (Multiliteracies) με την έννοια που αποδίνεται σήμερα στον επιστημονικό γραμματισμό (Kalantzis & Cope, 2001). Ο επιστημονικός γραμματισμός απαρτίζεται από τα κοινά στοιχεία των διαφόρων γραμματισμών των επιμέρους επιστημονικών κλάδων, όπως η Ιστορία (History literacy), τα Μαθηματικά (Mathematics literacy), η Γεωγραφία (Geography literacy), η Τεχνολογία (Technology literacy), οι Ηλεκτρονικοί Υπολογιστές (Computer literacy) κ.ά. Προκειμένου να δημιουργήσουμε σταθερό θεωρητικό αλλά και πρακτικό υπόβαθρο για την έννοια και τη χρήση του όρου και ανατρέχοντας στη διεθνή βιβλιογραφία, αυτό που διαπιστώνουμε είναι ότι ως όρος

ο θρησκευτικός γραμματισμός εμφανίστηκε στα τελευταία χρόνια, κυρίως με τη λειτουργική εκδοχή του γραμματισμού. Έτσι, με δεδομένο ότι ο λειτουργικός γραμματισμός «αναδύεται ως ένα ισχυρό κατασκεύασμα για τον ορισμό του γραμματισμού βάσει των κοινωνικών του στόχων και των απαιτήσεων που σε μια ορισμένη κοινωνία επιβάλλονται στα άτομα, ώστε να λειτουργούν στο πλαίσió της, να συμμετέχουν και να επιτυγχάνουν τους προσωπικούς τους στόχους» (Baynham, 2002, σ. 20), θεωρούμε ότι και ο θρησκευτικός γραμματισμός στη λειτουργική του διάσταση έχει παρόμοιες στοχεύσεις. Πιο συγκεκριμένα, ο Stephen Prothero σκεπτόμενος πολύ φιλελεύθερα, στο βιβλίο του με τίτλο «Religious literacy» (2008), χρησιμοποιεί τον όρο κατ' αναλογία του πολιτιστικού γραμματισμού του Hirsch και αναφέρει ότι στόχος του «είναι να βοηθήσει τους πολίτες να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή του έθνους και σε ένα κόσμο στον οποίο η θρησκεία μετράει» (Νικολούδης, 2010, σ. 225). Συνεπώς, ο θρησκευτικός γραμματισμός είναι κάτι περισσότερο από το να γνωρίζει κάποιος για τη θρησκεία, αν και αυτό θεωρείται σημαντικό βήμα. Το σπουδαίο είναι να γνωρίσει τη δική του θρησκεία και να μάθει να σέβεται τη θρησκεία των άλλων, καθώς και να αντιλαμβάνεται τη συνεισφορά τους στην κοινωνική ζωή. Μάλιστα, υποστηρίζεται η άποψη ότι ένας τύπος θρησκευτικού γραμματισμού που θα αποφεύγει τα στεγανά της ομολογιακής και της μη ομολογιακής προσέγγισης, μπορεί και πρέπει να προωθηθεί σε κοινά σχολεία, όχι μόνο για να υπάρχει ένας συμβιβασμός, αλλά γιατί είναι απαραίτητος σε μια φιλελεύθερη εκπαίδευση (Carr, 2007, σ. 659). Συνεπώς, σε ένα πρώτο επίπεδο, ο θρησκευτικός γραμματισμός στο Λύκειο αποτελεί *sine qua non* συνθήκη ολόπλευρης ανάπτυξης και υπηρετεί τους γενικούς σκοπούς του Λυκείου, όπως περιγράφονται στη σχετική νομοθεσία και της εκπαίδευσης που προσφέρει το κράτος.

Το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου λαμβάνει υπόψη του τον βασικό γραμματισμό του Δημοτικού και Γυμνασίου, ο οποίος «βασίζεται στους κανόνες της παιδαγωγικής και επιστημονικής γνώσης και στοχεύει στην κριτική ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών/μαθητριών με τις γνώσεις, τις αξίες και τις στάσεις ζωής που παρέχει για τις θρησκείες και από τις θρησκείες, εφαρμόζοντας μια διερευνητική, ερμηνευτική και διαλογική μαθησιακή προσέγγιση». Το νέο ΠΣ του Λυκείου προεκτείνει τον θρησκευτικό γραμματισμό της υποχρεωτικής εκπαίδευσης ανάλογα με την ηλικία και τους ακαδημαϊκούς σκοπούς του Λυκείου σε ένα πιο προσωπικό επίπεδο, που λαμβάνει σοβαρά υπόψη τη θρησκευτική και πολιτισμική ταυτότητα του νέου ανθρώπου. Ο θρησκευτικός γραμματισμός στο Λύκειο εκτείνεται πιο πέρα από τις στοχεύσεις των ΑΠ του ΔΕΠΠΣ (2003) και των νέων ΠΣ για το Δημοτικό και Γυμνάσιο (2011, αναθεωρημένη έκδοση το 2017) στα Θρησκευτικά. Η Θρησκευτική Εκπαίδευση στο σχολείο χρειάζεται, διότι προσφέρει τη «θρησκευτική γλώσσα» και τη «γραμματική» της που είναι πολύτιμα εφόδια αυτογνωσίας και θεογνωσίας, προσδιορισμού, βελτίωσης και υπέρβασης, σε σχέση με τον εαυτό και τους άλλους. Συγχρόνως, προσφέρει τις ικανότητες και δεξιότητες γνωριμίας,

επικοινωνίας και αλληλοκατανόησης μεταξύ των ανθρώπων, αλλά και ανάλυσης και ερμηνείας της ιστορίας και του πολιτισμού. Δεν αποτελεί μία ιστορική, απλώς, αναφορά στην παρουσία της θρησκείας στη ζωή και στον κόσμο, αλλά μία επικοινωνιακή και βιωματική εμπειρία για μια ζωή. Στο πλαίσιο της εκπαίδευσης θα μπορούσε να πει κανείς ότι μπορεί να λειτουργεί περισσότερο όπως το μάθημα της ελληνικής γλώσσας παρά όπως το μάθημα της ελληνικής ιστορίας. Στη βάση αυτή έχουν στηριχθεί οι κατευθύνσεις του νέου ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου, με στόχο την εκπαίδευση μαθητών/μαθητριών οι οποίοι/οποίες, εκτός των άλλων, απαιτείται να είναι επιδέξιοι/επιδέξιες χρήστες της θρησκευτικής «γλώσσας», ορολογίας και γραμματικής. Έτσι, ο μαθητής/η μαθήτρια τοποθετείται στο κέντρο του γραμματισμού και μάλιστα του θρησκευτικού.

Για τον μαθητή/την μαθήτρια του σήμερα κρίνεται απαραίτητη εκτός από τη χρήση των όρων, του λεξιλογίου και των συμβόλων και η γνώση του πλαισίου, που γεννά τις έννοιες και τις διαμορφώνει, καθώς και του πολιτισμικού φορτίου τους. Στο πλαίσιο αρχών του νέου ΠΣ καθίσταται σαφές πως αυτό αποτελεί την ουσία του θρησκευτικού γραμματισμού, δηλαδή της ικανότητας κατασκευής και κατανόησης νοήματος σε διαφορετικά πολιτισμικά, κοινωνικά ή ειδικά συγκείμενα, καθώς και την ικανότητα χρήσης όχι μόνο αλφαβητικών αλλά και πολυτροπικών αναπαραστάσεων. Η γλώσσα και τα κείμενα δεν είναι ουδέτερα. Ο γραμματισμός επεκτείνεται σε όλα τα γνωστικά αντικείμενα, γιατί υπάρχουν πολλοί τρόποι παραγωγής νοήματος, αλλά και συσχέτισης αυτών των νοημάτων. Με τον θρησκευτικό γραμματισμό ως ιδιαίτερου μέρους των πολυγγραμματισμών ο μαθητής/η μαθήτρια αποκτά τη δεξιότητα της λειτουργικής χρήσης αναπαραστάσεων, εννοιών, κρίσεων, γενικεύσεων, σχημάτων, εικόνων, συμβόλων, επικοινωνιακών μέσων, αφηγήσεων, νοημάτων και σημασιών, που αφορούν την κατανόηση των πάσης φύσεως κειμένων και μνημείων, αντιλήψεων, πεποιθήσεων και στάσεων, της κριτικής ανάλυσης και τέλος του μετασχηματισμού της γνώσης, για να οδηγηθεί σε προσωπικές επιλογές και εφαρμογές των γνώσεων και των δεξιοτήτων.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, γίνεται φανερό πως το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου κινείται στον άξονα «ο μαθητής/η μαθήτρια στο κέντρο», που λειτουργεί ως λυδία λίθος για την περαιτέρω θρησκευτική του ανάπτυξη. Με έμφαση στην ορθόδοξη θεολογική παράδοση και την οικουμενικότητα της ορθόδοξης πρότασης, υπηρετεί ένα θρησκευτικό γραμματισμό, που στοχεύει στην κριτική ερμηνεία, στην υπαρξιακή νοηματοδότηση, στην ανακαίνιση της προσωπικής και συλλογικής ζωής και απευθύνεται όχι μόνο στους ορθόδοξους μαθητές/στις ορθόδοξες μαθήτριες αλλά σε όλους/όλες, ανεξάρτητα από εθνική καταγωγή ή θρησκευτική και ομολογιακή ταυτότητα. Ο μαθητής/Η μαθήτρια κινούμενος/η σε διερευνητικό και βιωματικό περιβάλλον διαλόγου γνωρίζει και κατανοεί τον κόσμο που τον/την περιβάλλει, υποβάλλοντάς τον/την σε κριτική ερμηνεία, αμφισβήτηση και ενίοτε διόρθωση, υπό την έννοια της προσωπικής παρέμβασης και νοηματοδότησης της θρησκευτικής του/της ιδιοπροσωπίας.

3.2. Οι έφηβοι μαθητές και οι έφηβες μαθήτριες του Λυκείου

α. Νοητικές δυνατότητες

Οι μαθητές και μαθήτριες του Λυκείου, ηλικίας από 15 έως 18 περίπου ετών, βρίσκονται στη φάση της εφηβείας. Κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα της νοητικής τους ανάπτυξης, κατά τον J. Piaget, είναι η **τυπική λογική (αφηρημένη) σκέψη**. Οι προϋποθέσεις για τη νοητική αυτή ανάπτυξη είναι τέσσερις:

- α. η ωρίμανση του νευρικού συστήματος,
- β. η εμπειρία που αποκτάται από την αλληλεπίδραση με το φυσικό περιβάλλον,
- γ. οι επιδράσεις που ασκεί το κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον, και
- δ. η ενεργητική δραστηριότητα του υποκειμένου (Πιαζέ, 1979, σσ. 46-47).

Ο έφηβος/Η έφηβη του Λυκείου, σε αντιδιαστολή προς τον μαθητή/τη μαθήτρια του Γυμνασίου, μπορεί να προσανατολίσει ευκολότερα τη σκέψη του/της προς το δυνατό και υποθετικό. Έχει την ικανότητα, δηλαδή, να στοχάζεται τις άδηλες όψεις της πραγματικότητας, να τις οργανώνει και να τις επεξεργάζεται σε θεωρητικό επίπεδο, αποδεσμευμένος από το συγκεκριμένο παρόν και τη χωροχρονική αμεσότητα. Η σκέψη γίνεται ευέλικτη και ελεύθερη και το πεδίο δράσης της διευρύνεται. Επιπλέον, έχει την ικανότητα να στοχάζεται πάνω στη σκέψη, τη δική του/της και των άλλων.

Ως στρατηγική χρησιμοποιεί τον υποθετικό-παραγωγικό συλλογισμό, που παρέχει στη σκέψη του/της ένα αίσθημα ελευθερίας και αυτοδυναμίας.

Ως μέθοδο επεξεργασίας ενός θέματος χρησιμοποιεί τη συνδυαστική ανάλυση (Πιαζέ, 1979, σ. 42).

Επισημαίνεται ότι όλα τα παραπάνω δεν ισχύουν για όλους τους/τις εφήβους, γιατί κάθε άνθρωπος έχει τον δικό του ρυθμό ανάπτυξης και μάλιστα μόνο ένα μικρό ποσοστό στο τέλος της εφηβείας ολοκληρώνει την τυπική σκέψη.

Ιδιαίτερα για την ανάπτυξη της θρησκευτικής τυπικής σκέψης, επιστημονικές μελέτες απέδειξαν ότι η έναρξή της καθυστερεί κατά δύο χρόνια σε σχέση με την αντίστοιχη μη θρησκευτική (Βασιλόπουλος, 2008, σσ. 76-77).

β. Ψυχοπαιδαγωγικές επιπτώσεις

Η ανάπτυξη της τυπικής σκέψης έχει συγκεκριμένες συνέπειες στην ψυχολογία του/της εφήβου, που είναι ψυχοπαιδαγωγικά σημαντικές:

1. Εμφάνιση διανοητικού ή γνωστικού εγωκεντρισμού. Ο έφηβος/Η έφηβη θεωρεί τη δική του/της άποψη ως τη μόνη ορθή, εμμένει σ' αυτή κατά απόλυτο τρόπο και εμφανίζεται πολλές φορές ως ορθολογιστής, ασυμβίβαστος και ριζοσπαστικός.
2. Έντονη κριτική διάθεση και συμπεριφορά απέναντι σε πρόσωπα και θεσμούς, συμπεριλαμβανομένης και της θρησκείας, που μπορεί να φτάσει από την αμφισβήτηση ως την άρνηση.

γ. Συναισθηματική ανάπτυξη

Στην περίοδο της εφηβικής ηλικίας παρατηρείται:

1. Αυξανόμενη και έντονη συναισθηματικότητα με κύρια χαρακτηριστικά την ευαισθησία και την αστάθεια.
2. Τάσεις μελαγχολίας, απαισιοδοξίας και κατάθλιψης, που οφείλονται κυρίως στην ενεργητική εσωστρέφεια του/της εφήβου και στις σωματικές αλλαγές που υφίσταται. Είναι η περίοδος που ανακαλύπτει το ψυχικό του εγώ.
3. Προσπάθεια οικοδόμησης νέου προσωπικού συστήματος αξιών, που έπεται της κατάρρευσης του παιδικού κόσμου των αξιών. Ο έφηβος/Η έφηβη συνειδητοποιεί την προσωπική του/της αξία και περιμένει την αναγνώρισή της από τους ενηλίκους. Κατά συνέπεια, βιώνει συναισθηματική αναστάτωση.

δ. Κοινωνική ανάπτυξη

Στο κοινωνικό πεδίο η βασική αλλαγή που διαφοροποιεί τον έφηβο/την έφηβη από το παιδί είναι εκείνη των διαθέσεων και στάσεων του/της εφήβου προς την κοινωνία των ενηλίκων και προς τους κανόνες που προσπαθεί να του/της επιβάλλει.

Άλλη κοινωνική αλλαγή είναι ότι ο έφηβος/η έφηβη του Λυκείου εντάσσεται σε μικρές ομάδες με μεγάλη συνοχή και αφιερώνει πολύ χρόνο στην επικοινωνία με τα άλλα μέλη. Μειώνεται η συμμόρφωση προς τις επιθυμίες των γονέων, ενώ αυξάνει η συμμόρφωση προς τα προστάγματα των συνομηλίκων. Μόνο προς το τέλος της εφηβείας οι νέοι/οι νέες γίνονται πιο αυτόνομοι/αυτόνομες (Καψάλης, 2006, σ. 121).

Κατά την περίοδο της φοίτησης στο Λύκειο αρχίζουν να δημιουργούνται φιλίες και με το άλλο φύλο, ενώ οι φιλίες με άτομα του ίδιου φύλου χάνουν την έντασή τους.

Κατά τον Ε. Erikson το στάδιο ψυχο-κοινωνικής ανάπτυξης που αντιστοιχεί στην εφηβική ηλικία (12-18 ετών) είναι η κρίση ταυτότητας, δηλαδή η αίσθηση αβεβαιότητας του/της εφήβου σχετικά με το ποιος/ποια είναι. Ο έφηβος/Η έφηβη που έχει διαμορφώσει την ταυτότητά του/της ενεργεί αυτόνομα, αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες. Όποιος αδυνατεί να διαμορφώσει την ταυτότητά του/της, καταλήγει σε σύγχυση ρόλων που παρατείνει την εφηβεία του/της (Καψάλης, 2006, σ. 129).

Ο R. Havighurst ορίζει οκτώ πεδία ανάπτυξης στην εφηβική ηλικία, κατά τα οποία οι έφηβοι/έφηβες πρέπει να αποκτήσουν συγκεκριμένες ικανότητες, γνώσεις, λειτουργίες και στάσεις. Αυτές αποκτώνται μέσω της φυσικής ωρίμανσης, των κοινωνικών προσδοκιών και της προσωπικής προσπάθειας. Κάθε πεδίο ανάπτυξης είναι προϋπόθεση για το επόμενο και πρέπει να επιτευχθεί εντός συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος («διδασκτέα στιγμή»). Διαφορετικά, αργότερα, είναι πολύ δύσκολο έως αδύνατο να επιτευχθεί, με συνέπειες την αυξημένη ανησυχία, την έκφραση αποδοκιμασίας προς την κοινωνία και την ανικανότητα διαχείρισης παρόμοιων καταστάσεων (Havighurst, 1972).

ε. Ηθική ανάπτυξη

Αν και τα στάδια της ηθικής ανάπτυξης δε συμβαδίζουν με τη βιολογική ηλικία, εντούτοις ο L. Kohlberg, εισηγητής της θεωρίας της ηθικής ανάπτυξης, υποστηρίζει ότι, όταν οι άνθρωποι φτάνουν στο στάδιο της αφηρημένης σκέψης, έχουν θεωρητικά και τη δυνατότητα να φτάσουν στο υψηλότερο επίπεδο ηθικής ανάπτυξης, το οποίο ονομάζει «μετασυμβατική ηθική». Στο επίπεδο αυτό, οι ηθικές κρίσεις βασίζονται σε αρχές και κανόνες που ορίζει η κοινωνία, αλλά δεν τηρούνται τυφλά. Στο αμέσως επόμενο στάδιο οι ηθικές κρίσεις στηρίζονται σε αφηρημένες και γενικές αρχές που λειτουργούν πάνω από τους νόμους της κοινωνίας (Kohlberg, 1981; 1984). Όμως, τόσο το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον, όσο και οι παιδαγωγικές παρεμβάσεις μπορούν να επηρεάσουν το επίπεδο της ηθικής ανάπτυξης, το οποίο τελικά δεν είναι ηλικιακά οριοθετημένο (Hoffman, 1988; Πουρκός, 2003). Λίγοι άνθρωποι πάντως φτάνουν στο ανώτερο επίπεδο ηθικής ανάπτυξης. Ο ρόλος του σχολείου είναι πολύ σημαντικός στη διαμόρφωση του χαρακτήρα και στη διδασκαλία της ηθικής. Για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα το σχολείο προβάλλει βασικές αξίες, ενώ με τη διδασκαλία της ηθικής (επίλυση ηθικών προβλημάτων, αντιμετώπιση ηθικών διλημμάτων) καλλιεργείται η ηθική σκέψη των μαθητών/μαθητριών με μακροπρόθεσμο σκοπό την υιοθέτηση ηθικής στάσης και συμπεριφοράς σε προβλήματα της καθημερινής ζωής (Καψάλης, 2006, σσ. 136-142; Περσελής, 2007; Nucci, 2001; Rogers, 1980).

στ. Ανάγκες και ενδιαφέροντα

Οι βασικές ανάγκες του/της εφήβου που ζητούν επίμονα την ικανοποίησή τους είναι:

1. Η ανάγκη **συγκρότησης θετικής αυτοεικόνας**, της ταυτότητας του Εγώ. Στην περίοδο της εφηβείας παρατηρείται μια συνειδητή στροφή του/της εφήβου προς τα μέσα, προκειμένου να ανακαλύψει τον εαυτό του και να συγκροτήσει την προσωπική του/της ταυτότητα. Ο J. Marcia, ο οποίος ασχολήθηκε με τη διαμόρφωση της ταυτότητας κατά την εφηβεία, υποστηρίζει ότι οι περισσότεροι/περισσότερες έφηβοι/έφηβες φαίνεται να προχωρούν σταδιακά προς τη διαμόρφωση της προσωπικής τους ταυτότητας (Marcia, 1980). Η διαμόρφωση της ταυτότητας, όμως, δεν απαντάται τόσο συχνά στα πρώτα στάδια της εφηβείας (περίοδος του Γυμνασίου), ενώ, αντίθετα, απαντάται πολύ συχνά στα στάδια της εφηβείας που αντιστοιχούν στην περίοδο του Λυκείου. Τότε η αυτοεικόνα των μαθητών/μαθητριών τείνει να γίνεται ολοένα πιο θετική και σταθερή (Καψάλης, 2006, σ. 89. Βασιλόπουλος, 2008, σσ. 96-106).

2. Η ανάγκη για **προσκόλληση προς τους συνομηλίκους/τις συνομήλικες**. Στην περίοδο του Λυκείου οι μαθητές/μαθήτριες τείνουν να δημιουργούν ή να ισχυροποιούν τους φιλικούς δεσμούς τους με τους συνομηλίκους/τις συνομήλικές τους. Έτσι, οδηγούνται στη διαμόρφωση της κοινωνικής τους ταυτότητας (Feldman, 2011, σ. 516 κ.ε.).

3. Η ανάγκη για **ανεξαρτησία, αυτονομία και αρμονική σχέση** με το κοινωνικό σύνολο. Ο έφηβος μαθητής/Η έφηβη μαθήτρια αποζητά τόσο το αίσθημα της εσωτερικής ελευθερίας, όσο και την αρμονική σχέση του/της με το κοινωνικό σύνολο. Πρόκειται για τη μεταβατική φάση από την εξάρτηση της παιδικής ηλικίας στην ανεξαρτησία των ενηλίκων. Εκφράσεις της ανάγκης αυτής είναι η επαναξιολόγηση των γνώσεων που απέκτησε μέχρι την εφηβεία του/της και η κριτική του/της στάση απέναντι στις αξίες. Είναι η ηλικία κατά την οποία οικοδομεί το προσωπικό αξιολογικό του/της σύστημα (Feldman, 2011).

4. Η ανάγκη για **όρια**. Ο έφηβος/Η έφηβη, στην προσπάθειά του/της να μεταβεί στον κόσμο των ενηλίκων, συχνά έρχεται αντιμέτωπος με κινδύνους που δυσκολεύεται να αντιμετωπίσει. Ο προσδιορισμός των ορίων τον/την προστατεύει, αλλά παράλληλα δίνει και κατεύθυνση και προσανατολισμό στις αποφάσεις και τις πράξεις του/της.

5. Η ανάγκη για **εμπειρίες ανάλογα με τον βαθμό ανάπτυξής του/της**. Κατά την αναπτυξιακή ψυχολογία, η ανάπτυξη του μαθητή/της μαθήτριας επιτυγχάνεται, όταν του/της προσφέρονται τα κατάλληλα ερεθίσματα στη σωστή χρονική στιγμή.

6. Η ανάγκη **ν' αγαπάει και ν' αγαπιέται**. Βασίζεται στο ξύπνημα και τη βίωση της σεξουαλικής ορμής και λειτουργίας. Η ερωτική αυτή στάση του/της εφήβου δεν έχει μόνο βιολογική διάσταση, αλλά επεκτείνεται στο ψυχολογικό και κοινωνικό επίπεδο.

7. Η ανάγκη για **αυτοπραγμάτωση**. Ο έφηβος/Η έφηβη, όπως και κάθε ενήλικος/ενήλικη, επιδιώκει την ανάπτυξη των δυνατοτήτων του στον μέγιστο δυνατό βαθμό. Αυτό επιτυγχάνεται με την προσφορά γνώσεων υψηλότερου κάθε φορά επιπέδου, την καλλιέργεια δεξιοτήτων και την παροχή ευκαιριών για επιλογές, αποφάσεις, ενέργειες (Καψάλης, 2006, σσ. 150-154).

Τα ενδιαφέροντα του μαθητή/της μαθήτριας διευρύνονται αισθητά στην περίοδο της εφηβικής ηλικίας ανάλογα με την ψυχοπνευματική του/της ανάπτυξη (Βασιλόπουλος, 2008, σσ. 96-106).

3.3. Παιδαγωγικές αρχές και προσανατολισμοί

Η φιλοσοφική βάση του νέου ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου «εκβάλλει» φυσικά και με συνέπεια στην επιλογή της αντίστοιχης παιδαγωγικής, που αναπτύχθηκε κυρίως με βάση τον J. Dewey και εφαρμόστηκε στην πράξη (π.χ. J. Bruner). Κύρια αρχή της είναι η ενεργητική συμμετοχή του μαθητή/της μαθήτριας στη μαθησιακή διαδικασία με βάση την εμπειρία του/της και η πρόταξη της ποιότητας έναντι της ποσότητας του προς μάθηση αντικειμένου (Dewey, 1980). Η γνώση δομείται με βάση τις εμπειρίες («learning by doing»). Αυτό είναι το πρώτο και βασικό, όχι μόνο γιατί η εμπειρία του μαθητή/της μαθήτριας γίνεται βάση για την οικοδόμηση της γνώσης, αλλά γιατί στον πραγματισμό η εμπειρία, δηλαδή το *πώς* και όχι το *τι*, είναι η γνώση.

Η κύρια και βασική θεωρία μάθησης που υιοθετεί και εφαρμόζει το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου είναι ο εποικοδομητισμός (ή κονστρουκτιβισμός). Κατά τη θεωρία αυτή ο μαθητής/η μαθήτρια καλείται να «οικοδομήσει» τη γνώση και όχι απλώς να την προσλάβει έτοιμη από τον διδάσκοντα. Επιπλέον ο μαθητής/η μαθήτρια μαθαίνει σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, το οποίο παίζει εξίσου σημαντικό ρόλο (Πουρκός, 2003). Η «μάθηση δεν είναι η απόκτηση γνώσεων με τη μεσολάβηση των γνωστικών δομών και διαδικασιών του ατόμου, αλλά μία διαδικασία δόμησης και αναδόμησης, κατά την οποία ο μαθητής/η μαθήτρια προχωρεί με τον δικό του/της εκάστοτε τρόπο και δομεί μοναδικές αναπαραστάσεις σχετικές με το προς μάθηση αντικείμενο (από το constructivismus=δομισμός)». Αυτό έχει συνέπειες στον προσδιορισμό προσδοκώμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων, στη μέθοδο και στην αξιολόγηση. Το νέο ΠΣ ουσιαστικά δημιουργεί «ευκαιρίες», παιδαγωγικά σκόπιμες, ώστε ο μαθητής/η μαθήτρια να συνθέσει τις προσλαμβάνουσες παραστάσεις που ήδη έχει με τις καινούριες που θ' ανακαλύψει, με τη συνδρομή του/της εκπαιδευτικού. Από τα δομιστικά μοντέλα που υπάρχουν, προκρίνεται ο κοινωνικός εποικοδομητισμός του L. Vygotsky, χωρίς να παραθεωρούνται και στοιχεία των άλλων ανάλογων μοντέλων, όπως π.χ. του ατομικού εποικοδομητισμού του Piaget (Καψάλης, 2006, σσ. 460, 464 εξ.).

Οι κύριες παιδαγωγικές αρχές, στις οποίες στηρίζεται το νέο ΠΣ του Λυκείου, είναι συνοπτικά οι εξής:

1. Παιδοκεντρικότητα με έμφαση στο ανθρώπινο πρόσωπο του μαθητή/της μαθήτριας. Σύμφωνα με τις σύγχρονες θεωρίες μάθησης, ο μαθητής/η μαθήτρια βρίσκεται στο κέντρο της μαθησιακής διεργασίας ως υποκείμενό της. Σύμφωνα με την ανθρωπιστική προσέγγιση της μάθησης, που έχει τις ρίζες της στη φιλοσοφία του υπαρξισμού και την εκπαίδευση της συνεπίδρασης, δίνεται προτεραιότητα στην αξία της ανθρώπινης προσωπικότητας και στην αναζήτηση τρόπων και δυνατοτήτων να διατηρηθεί υγιής και ισορροπημένη (Rogers, 1961; 1969), ώστε το υποκείμενο της αγωγής να οδηγηθεί στην αυτοπραγμάτωση, στον αυτοπροσδιορισμό και στην αυθυπέμβαση (Καψάλης, 2006, σσ. 510 εξ.). Η διδασκαλία οφείλει να λαμβάνει υπόψη και να σέβεται τις ατομικές διαφορές κάθε μαθητή/μαθήτριας στην πορεία της ανάπτυξής του/της και τις εν γένει ιδιαιτερότητές του/της (π.χ. τον ρυθμό ανάπτυξης, τον βαθμό δεκτικότητας και θρησκευτικής «ετοιμότητας») (Βασιλόπουλος, 1992, σ. 130 εξ.).

2. Η μάθηση στοχεύει στην ολόπλευρη ανάπτυξη του μαθητή/της μαθήτριας, γνωστική, συναισθηματική και κοινωνική. Στο πλαίσιο αυτό το νέο ΠΣ δίνει την απαιτούμενη προσοχή όχι μόνο στη γνώση, αλλά και στην παροχή ευκαιριών για δημιουργία κατάλληλου συναισθηματικού κλίματος που ευνοεί τη μάθηση. Διεθνείς ψυχολογικές έρευνες έχουν πλέον αποδείξει την αλληλεπίδραση μεταξύ νοητικής και συναισθηματικής ανάπτυξης (Goleman, 1998, σ. 61). Παράλληλα, όμως, ευνοεί και τη σχεσιοδυναμική που αναπτύσσεται κατά τη διδακτική διεργασία μέσα στο σχολείο με την καλλιέργεια και ενίσχυση των διαπροσωπικών σχέσεων και της παιδαγωγικής

αλληλεπίδρασης και αναγνωρίζει τον μαθητή/τη μαθήτρια ως δρων κοινωνικό πρόσωπο (Κοσμόπουλος, 2006. Βασιλόπουλος, 2006, σ. 161 εξ.). Το ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου αναδεικνύει τον ρόλο της θρησκείας και του πολιτισμού ως βασικού κοινωνικοποιητικού παράγοντα του μαθητή/της μαθήτριας.

3. Μάθηση με ανακάλυψη (ή αυτενέργεια του μαθητή/της μαθήτριας). Η αρχή της αυτενέργειας του μαθητή/της μαθήτριας («μάθηση μέσα από την πράξη», “learning by doing”, του J. Dewey) στηρίζεται στη βάση της προηγούμενης αρχής, καθώς και στην παραδοχή ότι η μάθηση δεν είναι η απλή μεταβίβαση της γνώσης από τον/την εκπαιδευτικό στον μαθητή/στην μαθήτρια, αλλά η ανακάλυψή της από τον ίδιο τον μαθητή/την μαθήτρια με την καθοδήγηση του/της εκπαιδευτικού (καθοδηγούμενη ανακάλυψη, διερευνητική μέθοδος του J. Bruner). Ο/Η εκπαιδευτικός οφείλει να μάθει στον μαθητή/στην μαθήτρια πώς να μαθαίνει μέσω γενικών στρατηγικών μάθησης. Αυτό αποτελεί το «κλειδί» που χρειάζεται ο νέος άνθρωπος, για να «ξεκλειδώνει» διά βίου τη μάθηση. Γι’ αυτό, το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου δίνει περισσότερη έμφαση στη μέθοδο διδασκαλίας (στο πώς), χωρίς να παραγνωρίζει διόλου το περιεχόμενο (το τι). Η νέα γνώση στηρίζεται στη γνώση που είχε ο μαθητής/η μαθήτρια για το θέμα μέχρι τη στιγμή της διδασκαλίας. Η γνώση δεν είναι πληροφορίες και αποταμίευση δεδομένων στο μυαλό του μαθητή/της μαθήτριας, αλλά μια προσωπική και διαπροσωπική διείσδυση στη ζωή και στις ποικίλες εκφάνσεις της με σκοπό την «αποκωδικοποίησή» της. Η «αποκωδικοποίηση» αυτή είναι μία *διαλεκτική στιγμή* στον χρόνο, κατά την οποία η συνείδηση αντιμετωπίζει την κωδικοποιημένη κατάσταση -στην περίπτωσή αυτή το θρησκευτικό φαινόμενο- και, αφενός, την κατανοεί σε βάθος και, αφετέρου, τοποθετείται σε σχέση με αυτή. Έτσι, με τη γνώση κάθε ιδιαίτερο και ξεχωριστό πρόσωπο, κάθε μαθητής/μαθήτρια, ουσιαστικά απελευθερώνεται και βρίσκει τη θέση του/της στον κόσμο αυτό, αποκτώντας ένα βασικό εφόδιο, τη «θρησκευτική γλώσσα» (Κουκουνάρας Λιάγκης, 2015, σ.190 κ.ε.). Το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου με τη συγγραφή των αντίστοιχων σχολικών εγχειριδίων ευελπιστεί να προσφέρει στον μαθητή/στην μαθήτρια βασικές έννοιες και θέματα του ιδιαίτερου γνωστικού αντικείμενου του ΜτΘ και τον προκαλεί να εκφράσει τη δημιουργικότητά του και να συμμετάσχει ενεργητικά, αξιοποιώντας -εκτός από τον προφορικό και γραπτό λόγο- τις νέες τεχνολογίες και την καλλιτεχνική έκφραση. Παράλληλα με την ενεργητική μάθηση, όμως, ενδιαφέρεται να δώσει στον μαθητή/στην μαθήτρια και τα απαραίτητα εφόδια, ώστε να εφαρμόσει τη νέα γνώση σε διαφορετικές καταστάσεις.

4. Προτεραιότητα των εμπειριών του μαθητή/της μαθήτριας. Οι εμπειρίες του μαθητή/της μαθήτριας αξιοποιούνται παιδαγωγικά, ώστε η κατανόηση της γνώσης να είναι αποτελεσματική. Συνιστούν τη βάση της διδασκαλίας και συνάμα την παραγόμενη γνώση μέσα στην τάξη. Το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου θεωρεί ως σημείο εκκίνησης κάθε διδασκαλίας τις προηγούμενες εμπειρίες του μαθητή/της μαθήτριας. Η διδασκαλία συνδέεται και μάλιστα εκκινεί από τις εμπειρίες του

ίδιου/της ίδιας, ενώ παράλληλα διαμορφώνεται ανάλογα με τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντά του/της. Σημαντικός είναι ο ρόλος των εμπειριών του μαθητή/της μαθήτριας ιδιαίτερα ως προς την κατανόηση των θρησκευτικών εννοιών ως δευτερογενών (Χρυσάφιδης, 2002).

5. Έμφαση στην **ανάπτυξη της κριτικής σκέψης** του μαθητή/της μαθήτριας. Η κριτική σκέψη εξασφαλίζει στον μαθητή/στην μαθήτρια τη δυνατότητα της αξιοποίησης των γνώσεών του/της, της μετακίνησής του/της σε ανώτερες γνωστικές σφαίρες και της λήψης ορθών αποφάσεων. Γι' αυτό και η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των μαθητών/μαθητριών αποτελεί παντού και πάντα πρωταρχικό σκοπό του σχολείου (Καψάλης, 2006, σ. 507). Το γνωσιακό περιεχόμενο του μαθήματος -και μάλιστα του θρησκευτικού- δεν επιβάλλεται στον μαθητή/στην μαθήτρια ούτε προσφέρεται για απομνημόνευση, αλλά αποτελεί ερέθισμα, ώστε ο ίδιος/η ίδια να σταθεί κριτικά απέναντί του, να το αναλύσει, να το ερμηνεύσει, να το ελέγξει και τελικά να πάρει θέση μέσα σε κλίμα ελευθερίας του λόγου και σεβασμού της διαφορετικής άποψης.

6. **Αρχή της εποπτείας.** Οι αισθητικές και οι πνευματικές εποπτείες συμβάλλουν ουσιαστικά στη μάθηση και αποτελούν αδιαμφισβήτητη προϋπόθεσή της, καθώς διεγείρουν την προσοχή, το ενδιαφέρον, το συναίσθημα και τη βούληση του μαθητή/της μαθήτριας. Κατά συνέπεια, η σύγχρονη διδασκαλία στην εποχή της εικόνας οφείλει να μην περιορίζεται στο γραπτό κείμενο, αλλά να εμπλουτίζεται, όπου κρίνεται κατάλληλο, από πολυτροπικά κείμενα, π.χ. με ήχο, εικόνα, βίντεο (Φλουρής, 1986, σ. 157). Επισημαίνεται, όμως, ότι αυτό σε καμία περίπτωση δεν σημαίνει ότι τα εποπτικά μέσα μπορούν να υποκαταστήσουν τις δραστηριότητες των μαθητών/μαθητριών. Αποτελούν μόνο βοηθητικά μέσα που λειτουργούν ως ερεθίσματα και παρακινούν τον μαθητή/την μαθήτρια να ερευνήσει μόνος του/μόνη της (Καψάλης, 2006, σ. 466).

7. **Συνεργατική μάθηση.** Κατά τους L. Vygotsky και J. Bruner (Vygotsky, 1998[1978]; Bruner, 2007[1996]; 1997[1990]), η μάθηση είναι κοινωνική και συνεργατική δραστηριότητα. Ο L. Vygotsky υποστήριξε ότι μαθαίνουμε μέσω αλληλεπιδράσεων και επικοινωνίας με τους άλλους και εξήγησε πώς τα κοινωνικά περιβάλλοντα επηρεάζουν τη μαθησιακή διαδικασία. Υποστήριξε ότι η μάθηση λαμβάνει χώρα μέσω των αλληλεπιδράσεων που έχουν οι μαθητές/μαθήτριες με τους συμμαθητές/τις συμμαθήτριές τους. Ομοίως και ο Bruner επεσήμανε ότι η κοινωνική αλληλεπίδραση παίζει ένα ουσιαστικό ρόλο στη γνωστική και γλωσσική ανάπτυξη. Έτσι, ένα ομαδοσυνεργατικό περιβάλλον μεγιστοποιεί την ικανότητα αλληλεπίδρασης με τον άλλο, μέσω της συζήτησης, της συνεργασίας και της ανατροφοδότησης. Η συλλογική επικοινωνία και κοινωνική αλληλεπίδραση συμβάλλει θετικά στη δόμηση της γνώσης. Έτσι, το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου ενθαρρύνει την εργασία σε μικρές ομάδες, διότι αυτή θεωρείται παιδαγωγικά αποτελεσματική για τη μετάδοση γνώσεων και στρατηγικών (Ματσαγγούρας, 2008).

Επιπλέον, το νέο ΠΣ για το Λύκειο προσλαμβάνει δημιουργικά παιδαγωγικές προσεγγίσεις και αρχές της σύγχρονης θρησκευτοπαιδαγωγικής:

1. Η σχέση της θρησκευτικής γνώσης με την ανάπτυξη του/της εφήβου. Το Λύκειο αποτελεί μία περίοδο ανεπανάληπτη για τον νέο άνθρωπο, αφού ο μαθητής/η μαθήτρια, στην κρίσιμότερη αναπτυξιακή περίοδο της ζωής του/της, βιώνει και κατανοεί πολλά και σημαντικά για τη ζωή του/της, καλλιεργεί σχέσεις, γνωρίζει και επαναπροσδιορίζει τον εαυτό σε σχέση με τους άλλους, αποκτά γνώση. Η νέα γνώση, πολλές φορές, έρχεται σε δημιουργική σύγκρουση με την παλαιά, ενώ ταυτόχρονα του/της προσφέρει μέσα αποκωδικοποίησης και ερμηνείας της πραγματικότητας. Σε σχέση με τα θρησκευτικά ζητήματα, οι έφηβοι/οι έφηβες του Λυκείου διατυπώνουν ερωτήματα και αμφισβητήσεις σχετικά με τη θρησκευτική πραγματικότητα, το θρησκευτικό φαινόμενο, τη θρησκευτική σκέψη και ζωή, τη σχέση με το παρόν και το μέλλον αλλά και τη δική τους ζωή, και αναζητούν επαρκή, αντικειμενική πληροφόρηση και ερεθίσματα για γόνιμους προβληματισμούς και συζήτηση. Το ΜτΘ στο σχολείο προσφέρει τη δυνατότητα κατανόησης και κριτικής προσέγγισης αυτής της πραγματικότητας και καλεί τους μαθητές/τις μαθήτριες να αναμετρηθούν με τα εξής ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της σχολικής θρησκευτικής αγωγής:

- Οι θρησκευτικές αλήθειες δεν προσεγγίζονται μόνον διανοητικά, αλλά απευθύνονται στον όλο άνθρωπο, άρα και στο συναίσθημά του. Η θρησκευτική γνώση αποτελεί κυρίως την κατανόηση (νοηματοδότηση, εννοιολόγηση και εφαρμογή) (Kalantzis & Cope, 2013) της θρησκευτικής γλώσσας-γραμματικής του ίδιου του εαυτού και του ευρύτερου πλαισίου του.
- Οι θρησκευτικές έννοιες είναι δευτερογενείς, δηλαδή δεν βασίζονται σε κατ'αίσθηση δεδομένα, αλλά συνδέονται με πνευματικές εμπειρίες. Το ΜτΘ δίνει στον μαθητή/στην μαθήτρια τη δυνατότητα να προσεγγίζει θρησκευτικές έννοιες βασιζόμενος στις προσωπικές του/της εμπειρίες, εμπλέκοντας τόσο τη νόηση, όσο και το συναίσθημα.
- Η θρησκευτική γλώσσα είναι κυρίως συμβολική και τυπολογική και κατανοείται καλύτερα και βαθύτερα από την τυπική (αφηρημένη) σκέψη (Βασιλόπουλος, 2008, σσ. 24-29).
- Ο θεολογικός λόγος (βιβλικός και πατερικός) και γενικότερα ο θρησκευτικός λόγος τείνει να θεωρείται συνήθως από τον μαθητή/την μαθήτρια ως παρωχημένος ή ακόμη και αδιάφορος, καθώς προέρχεται από μακρινές για αυτόν εποχές (Βασιλόπουλος, 2008, σ. 36).
- Η διάχυτη αντίληψη ότι ο τρόπος θεώρησης του κόσμου από τη θρησκεία διαφέρει από εκείνον της επιστήμης συχνά δημιουργεί απορίες, ακόμη και σκεπτικισμό απέναντι στη θρησκεία.
- Το περιεχόμενο του ΜτΘ είναι να φέρει τη ζωή των νέων σε σχέση με τον κόσμο της θρησκείας όχι με κριτήριο τη σφαιρική πληροφόρησή τους για το θρησκευτικό φαινόμενο και τις θρησκευτικές παραδόσεις (κάτι που μπορούν να επιτύχουν και

μόνοι/μόνες, χρησιμοποιώντας ποικίλα μέσα), αλλά με βάση τι από τη θρησκεία έχει σημασία και δίνει νόημα στη ζωή του ίδιου του νέου/ της ίδιας της νέας και στη ζωή των άλλων ανθρώπων. Σε αυτή την περίπτωση η ανάπτυξη της θρησκευτικότητας μπορεί να αποτελεί σκοπό της διδασκαλίας του ΜτΘ.

- Η θρησκευτική πίστη δεν αποτελεί σκοπό ή αποτέλεσμα της σχολικής θρησκευτικής αγωγής, διότι η τελευταία αφορά υποχρεωτικά σε όλους τους μαθητές/όλες τις μαθήτριες, ανεξάρτητα από τη θρησκευτική τους τοποθέτηση. Φυσικά η πίστη είναι αντικείμενο διαπραγμάτευσης στο πλαίσιο του μαθήματος, αλλά δεν αποτελεί σκοπό και αξιολογήσιμο αποτέλεσμα της εκπαίδευσης.
- Εφόσον η διδασκαλία στο πλαίσιο του ΜτΘ παρέχει την ευκαιρία να κατανοήσει κανείς και, στη συνέχεια, να χρησιμοποιήσει τη θρησκευτική γλώσσα με τις ιδιαιτερότητές της, αφού πρώτα κατακτηθεί η «μητρική θρησκευτική γλώσσα», χρειάζονται, δευτερευόντως, και άλλες γλώσσες για την κατανόηση των άλλων, σε σχέση με τους οποίους ο εαυτός προσδιορίζεται και αποκτά συνείδηση του ίδιου και του κόσμου όλου.

2. Έμφαση στην ανάγκη του/της εφήβου για ανάπτυξη προσωπικής ταυτότητας. Η αναγκαία παρουσία του θρησκευτικού μαθήματος στο σχολικό πρόγραμμα στηρίζεται στο γεγονός ότι ικανοποιεί την ανάγκη του έφηβου μαθητή/της έφηβης μαθήτριας για δημιουργία προσωπικής ταυτότητας (αυτογνωσία, αυτοπροσδιορισμό, διαμόρφωση θρησκευτικής συνείδησης) και αυτοβελτίωση. Επιπλέον, ιδιαίτερα στο Λύκειο, το ΜτΘ προτείνει τρόπους απάντησης στα υπαρξιακά ερωτήματα και βοηθάει ν' αντιληφθεί κανείς καλύτερα τον εαυτό του μέσα στον κόσμο. Στην εφηβεία η έννοια του «ιερού» αλλάζει και προσδιορίζεται διαφορετικά και πάντα διαμεσολαβητικά σε σχέση με τους άλλους, τα αντικείμενα, τους τόπους, τους διαχρονικούς θεσμούς. Η θρησκευτική γνώση περιλαμβάνει κατ' ουσίαν, ακριβώς, αυτήν τη διαδικασία και γίνεται αντικείμενο μιας εκπαίδευσης, που αναπτύσσει την προσωπικότητα του/της εφήβου ολιστικά ως πρόσωπο με ελευθερία, νόηση και αισθήματα, με δυνατότητα να πιστεύει γιατί γνωρίζει και κατανοεί, εκφράζεται και επικοινωνεί με τη «θρησκευτική» γλώσσα που μαθαίνει στο σχολείο. Η θρησκευτική εκπαίδευση παρέχει στον μαθητή/στην μαθήτρια τη δυνατότητα να γνωρίσει και να κατανοήσει τη θρησκευτική γλώσσα και την γραμματική της. Βασικά τη δική του/της γλώσσα και του ευρύτερου πολιτισμικού του/της πλαισίου (θρησκευτικός γραμματισμός), μια που η λειτουργία του πολιτισμού είναι η δημιουργία νοήματος για τον κόσμο, έτσι ώστε να γίνει κατανοήσιμος (Geertz, 2003 [1973]). Με την ερμηνεία της ιστορίας και του πολιτισμού επιδιώκει συγχρόνως την ανάδειξη και ανάπτυξη των ικανοτήτων και δεξιοτήτων εκείνων που θα τον ενισχύσουν στη γνωριμία, στην κατανόηση, στον σεβασμό και στην αλληλεπίδραση με όλους τους ανθρώπους.

3. Η δημιουργία και καλλιέργεια κοινότητας. Η θρησκευτική εκπαίδευση έχει πολλές δυνατότητες να εμπλακισώσει ριζικά τη δημιουργία και καλλιέργεια κοινότητας, η οποία και ως έννοια σχετίζεται με την πίστη και την παράδοση του τόπου. Η λειτουργία της τάξης ως κοινότητας μάθησης μέσω των κοινών εμπειριών, της βίωσης κοινών πραγμάτων και της διάδρασης, αναπτύσσεται με έμφαση στη συνεργασία, στη διαπραγμάτευση, στα κοινά νοήματα, αλλά και στο πλαίσιο του συνεχούς διαλόγου, της ανάλυσης και βιωματικής εφαρμογής αρχών και αξιών, όπως η ελευθερία, η αγάπη, η δημοκρατία, το δικαίωμα, η ισότητα, η αυτονομία, ο σεβασμός, η αλληλεγγύη, η δικαιοσύνη, η ελπίδα κ.ά. (Φρυδάκη, 2009).

4. Ο εμπυχωτικός και ηθικός ρόλος του/της εκπαιδευτικού. Η θρησκευτική εκπαίδευση αποτελεί ευθύνη του εκπαιδευτικού συστήματος και του ίδιου του/της εκπαιδευτικού, που καλείται να την πραγματώσει. Ο/Η εκπαιδευτικός όμως καλείται να μεταδώσει συγκεκριμένες και παγιωμένες ιδέες, αντιλήψεις και συνήθειες στον μαθητή/στην μαθήτρια (πώς γίνεται αυτή η μετάδοση άλλωστε αποτελεί μέγα ερώτημα), αλλά ως μέλος μιας παιδαγωγικής και πολιτισμικής κοινότητας να επιλέξει τους κατάλληλους τρόπους διδασκαλίας-δηλαδή τη μέθοδο- και να βοηθήσει τον νέο άνθρωπο, ώστε οι νέες μαθησιακές εμπειρίες να κάνουν τον μαθητή/την μαθήτρια πιο σοφό/σοφή. Και αυτό, έχοντας ασφαλώς οδηγό την αρχή ότι το υποκείμενο της εκπαίδευσης είναι πρώτα άνθρωπος και μετά μαθητής/μαθήτρια, που ασκείται στη μοναδική, ανόμοια και αναντικατάστατη έκφραση της ελευθερίας του προσώπου του/της και όχι στην αντικειμενική προσαρμογή και ομοιομορφία ή τον ψυχολογικό ή ιδεολογικό εξαναγκασμό. Ο νέος άνθρωπος νοείται ως πρόσωπο μοναδικό, ανόμοιο και ανεπανάληπτο και η αλήθεια αυτή θέτει τον μαθητή/την μαθήτρια στο κέντρο της ύπαρξης και λειτουργίας του σχολείου και της εκπαίδευσης.

Ο/Η θεολόγος, λοιπόν, καλείται να απελευθερωθεί δημιουργικά, να αναπτύξει «ανοιχτοσύνη, θεολογική και παιδαγωγική φαντασία για να προσεγγίσει τον σύγχρονο έφηβο μαθητή/την σύγχρονη έφηβη μαθήτρια και τις ευαισθησίες του/της, ώστε το θρησκευτικό μάθημα να έχει τα χαρακτηριστικά μιας σύγχρονης παιδαγωγικής διαδικασίας» (Δελικωνσταντής, 2013, σ. 414). Να ενθαρρύνει και να καθοδηγήσει, ώστε μέσα στη σχολική αίθουσα αλλά και έξω από αυτήν οι μαθητές/μαθήτριές του/της να μπορούν να εκφράζονται, να δημιουργούν, να αντιλαμβάνονται τη δράση και τις επιλογές προσώπων, να αξιολογούν καταστάσεις και θεσμούς, να κρίνουν προσωπικά και συλλογικά βιώματα στον θρησκευτικό χώρο, μέσα από την προσωπική τους αναζήτηση και ζωή. Βασική επιδίωξη του/της θεολόγου είναι η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, που πέρα από γνώσεις, ικανότητες, δεξιότητες, στάσεις και συμπεριφορές αποβλέπει στην ενδυνάμωση και την ανάπτυξη της προσωπικής ταυτότητας των μαθητών/μαθητριών, στη δυναμική αξιοποίηση των όσων μαθαίνουν στα νέα δεδομένα της ζωής τους. Όλα τα παραπάνω, θα πρέπει να κατανοηθούν και να αναδειχθούν μέσα από σχεδιασμένες συμμετοχικές και συνεργατικές δράσεις ενός σχεδίου διδασκαλίας, που εμπλέκει

ενεργά τους μαθητές/τις μαθήτριες σε διερευνητικές και βιωματικές μεθόδους μάθησης, όπου η γνώση οικοδομείται από το ίδιο το προσωπικό υποκείμενο, όμως, με βάση την κοινωνική αλληλεπίδραση και το νόημα που δίνει το ίδιο στα πράγματα. Η διαμορφωτική αξιολόγηση αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των μεθόδων και λειτουργεί σε όλες τις φάσεις της διδασκαλίας.

5. Ο ενεργός και συνεργατικός ρόλος του μαθητή/της μαθήτριας. Σε ένα βιωματικό και ερευνητικό πλαίσιο μάθησης μεταβάλλεται και ο ρόλος του μαθητή/της μαθήτριας. Το ζητούμενο δεν είναι να αποθηκεύσει γνώσεις, ούτε να αλλάξει τη συμπεριφορά του/της προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση, αλλά να αναπτύξει ικανότητες και επάρκειες, που θα τον/την βοηθήσουν να λειτουργήσει κριτικά και ενσυνείδητα. Ο μαθητής/Η μαθήτρια καλείται να προσεγγίζει τις βασικές έννοιες κάνοντας διάλογο, διερευνώντας, αξιολογώντας, κρίνοντας, ερμηνεύοντας. Ο μαθητής/Η μαθήτρια από παθητικός δέκτης αναλαμβάνει ουσιαστικό ρόλο στη διαδικασία της μάθησης αναπτύσσοντας πρωτοβουλίες και αυτενέργεια. Και αυτό είναι πολύ σημαντικό για το ΜτΘ και τη γνώση που παράγει, αφού αυτό πια γίνεται μέσω μιας ελεύθερης και ανοιχτής στην κριτική διαδικασίας. Μέσω αυτής, τελικά, ο μαθητής/η μαθήτρια αναπτύσσει δεξιότητες (διαλόγου, διερεύνησης, αξιολόγησης, κρίσης, ερμηνείας) που οδηγούν στην προσωπική του ανάπτυξη και τον εντάσσουν οργανικά στη σχολική κοινότητα μάθησης, η οποία λειτουργεί επί τη βάση της συνεισφοράς αντιλήψεων στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις που συμβαίνουν στο πλαίσιό της. Η συμμετοχή σε συνεργατικές δράσεις, η ατομική συνεισφορά και η ανάληψη προσωπικής ευθύνης ενθαρρύνουν την αυτογνωσία και την αυτοκριτική, ενώ παράλληλα ενισχύουν τον σεβασμό, την αλληλεγγύη και την αλληλοβοήθεια.

3.4. Το Νέο Σχολείο

Σύμφωνα με το βασικό κείμενο του Υπουργείου Παιδείας για το Νέο Σχολείο (ΥΠΑΙΘ/ΙΕΠ/Νέο Σχολείο, 2014), ο μαθητής/η μαθήτρια βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος. Το διακηρυκτικό αυτό κείμενο διαπνέεται από ανθρωπιστικές αξίες και αρχές. Οραματίζεται νέους/νέες που «θα αναπτύξουν ταυτόχρονα αυτόνομη δράση, συλλογικό κοινωνικό πνεύμα και περιβαλλοντική συνείδηση» (§ Α2). Στοχεύει στην εκπαίδευση του νέου ανθρώπου που θα:

- έρχεται σε επαφή με τον πολιτισμό,
- «αποκτά ποιότητα και ταχύτητα στην ανάλυση και στη σκέψη, επάρκεια στη χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας ώστε με **κριτική ικανότητα** να μπορεί να επιλέγει μέσα από την πληθώρα πληροφοριών και γνώσεων που έχει πλέον στη διάθεσή του»,
- μαθαίνει **πώς να μαθαίνει**, ... «με νέες διδακτικές μεθόδους, εκπαιδευτικά υλικά και ψηφιακά εργαλεία»,

- «...**γίνει συνειδητός Έλληνας/συνειδητή Ελληνίδα Πολίτης - Πολίτης του κόσμου.** Ο μαθητής/Η μαθήτρια ενδυναμώνει την ελληνική ταυτότητα και συνείδηση με βάση τις αξίες της συλλογικότητας και της αλληλεγγύης, τον σεβασμό και αναγνώριση των άλλων. Με γνώση και υπερηφάνεια για την ιστορία και τον πολιτισμό του/της, μαθαίνει να ζει και προοδεύει μέσα στο σύγχρονο πολυπολιτισμικό περιβάλλον, μέσα και έξω από τη χώρα».

- «Στο **Νέο Σχολείο**, γίνεται μεγαλύτερη εξατομίκευση της διδασκαλίας ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε μαθητή και μαθήτριας και προωθείται η ενεργητική συμμετοχή τους στις δραστηριότητες μάθησης αντί της παθητικής παρακολούθησης».

Σχετικά με το νέο ΠΣ του Λυκείου, στο ίδιο κείμενο (§ Γ1), προτείνεται να είναι:

- **Ανοικτό και ευέλικτο**, ως προς την αυτενέργεια εκπαιδευτικών και μαθητών/μαθητριών και ως προς τη διαδικασία σύνταξης.
- **Στοχοκεντρικό**, ώστε να «περιγράφεται με σαφήνεια η ανάπτυξη των βασικών γνώσεων και δεξιοτήτων και από τις οποίες απορρέει η επιλογή περιεχομένων και διάρθρωσης της ύλης και οι μέθοδοι διδασκαλίας και αξιολόγησης».
- **Ενιαίο και συνεκτικό** σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, ώστε «να εξασφαλίζεται η συνέχεια και η σύνδεση της γνώσης μεταξύ των μαθημάτων της τάξης αλλά και από τάξη σε τάξη και βαθμίδα σε βαθμίδα».
- **Συνοπτικό**, «ώστε να αποτελεί εργαλείο επικοινωνίας και καθοδήγησης της εκπαιδευτικής πράξης, που να είναι προσιτό στους/στις εκπαιδευτικούς αλλά και κατανοητό από τους γονείς. Αυτό σημαίνει ότι η ύλη θα είναι περιορισμένη και θα εξασφαλίζεται η ισορροπία ανάμεσα στα είδη μάθησης».
- **Διαθεματικό** για την προώθηση και καλλιέργεια «με τρόπο εγκάρσιο των βασικών δεξιοτήτων-ικανοτήτων, καθώς και της ανάπτυξης θεμάτων και αξιών σε όλο το εύρος των επιμέρους μαθημάτων».
- **Παιδαγωγικά διαφοροποιούμενο**, «για να λαμβάνει υπόψη τους διαφορετικούς ρυθμούς μάθησης των μαθητών/μαθητριών, τις ιδιαιτερότητες στην τάξη, τις διαφορετικές κοινωνικό-πολιτισμικές αναπαραστάσεις και όλα τα άλλα στοιχεία που καθιστούν τη διδασκαλία μια μοναδική, μη-τυποποιημένη διαδικασία».
- Επίσης, προτείνει να «**ενσωματώνει** στοιχεία της **σύγχρονης ζωής** ώστε να καλλιεργεί την αποδοχή και την κατανόηση μέσα από τη συλλογικότητα»· να προωθεί «**νέες μεθοδολογίες** που καλλιεργούν το βιωματικό και συνεργατικό τρόπο μάθησης»· να χειραφετεί «αναπτύσσοντας την ικανότητα των μαθητών/μαθητριών να παίρνουν τον έλεγχο της ζωής τους με τρόπο αυτόνομο και υπεύθυνο».

Ως προς τις διδακτικές μεθόδους (§ Γ2) προωθεί:

- μαθητοκεντρικές διδακτικές προσεγγίσεις,
- τη βιωματική μάθηση,

- την ενεργητικότερη συμμετοχή των μαθητών/μαθητριών στις δραστηριότητες και στον σχεδιασμό της προσωπικής τους μάθησης,
- την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και τη μεγαλύτερη εξατομίκευση της διδασκαλίας,
- τη διαθεματική προσέγγιση,
- τη διδασκαλία σε ομάδες.

Το νέο ΠΣ έλαβε υπόψη τα παραπάνω, ως πλαίσιο γενικών αρχών και εκπαιδευτικών προσανατολισμών.

Παράλληλα, ελήφθησαν υπόψη και οι σκοποί του Γενικού Λυκείου που καταγράφονται στον Ν. 4186/2013 (ΦΕΚ 193/17-9-2013), οι οποίοι είναι:

«α) Η παροχή γενικής παιδείας υψηλού επιπέδου, που θα συμβάλλει στην ισόρροπη γνωστική, συναισθηματική, πνευματική και σωματική ανάπτυξη όλων των μαθητών/μαθητριών.

β) Η προαγωγή της κριτικής σκέψης, της πρωτοβουλίας, της δημιουργικότητας και των ικανοτήτων των μαθητών/μαθητριών.

γ) Η καλλιέργεια της εθνικής, θρησκευτικής και πολιτισμικής μας κληρονομιάς αλλά και η προετοιμασία των νέων για την κοινωνία των ευρωπαίων πολιτών.

δ) Ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της διαφορετικότητας και της πολιτισμικής ετερότητας στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας.

ε) Η ενδυνάμωση των αξιών της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της συλλογικότητας και της αλληλεγγύης και η διαμόρφωση συνείδησης ενεργού πολίτη.

στ) Η διασφάλιση της ισορροπίας στη σχολική ζωή, ούτως ώστε οι μαθητές/μαθήτριες να έχουν τη δυνατότητα να συνδυάζουν τη γνώση, τον ελεύθερο χρόνο, τη δημιουργία και τη δυνατότητα να συμμετέχουν στην παραγωγή κοινών έργων στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής κοινότητας στην οποία μετέχουν.

ζ) Η ανάπτυξη δεξιοτήτων εφαρμογής της γνώσης και επίλυσης προβλημάτων.

η) Η καλλιέργεια της ικανότητας κάθε ατόμου για κριτική προσέγγιση και η ανάπτυξη δεξιοτήτων αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνιών και

θ) Η καλλιέργεια δεξιοτήτων που θα διευκολύνουν την πρόσβαση των μαθητών στην αγορά εργασίας».

Στο νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου καταβλήθηκε ιδιαίτερη προσπάθεια, ώστε οι παιδαγωγικές αρχές, σε συνδυασμό με τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα, τη μέθοδο, τις προτεινόμενες δραστηριότητες, την αξιολόγηση και το προτεινόμενο εκπαιδευτικό υλικό ανά διδακτικό δώρο για κάθε τάξη, να εκφράζουν το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο, όπως διατυπώνεται στον προαναφερθέντα Νόμο και ευρύτερα.

4. ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ

Το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου υιοθετεί την **εννοιοκεντρική μέθοδο** ως προς τη δόμηση και προσέγγιση των διδακτικών θεμάτων. Η πρώτη ύλη της μεθόδου είναι οι «βασικές έννοιες». Οι έννοιες είναι λέξεις της πανανθρώπινης γλώσσας που μας δίνουν τη δυνατότητα να παρουσιάσουμε και να ερμηνεύσουμε την ανθρώπινη εμπειρία, είναι οι ρίζες που μας προσφέρουν εργαλεία να κατανοήσουμε και να νοηματοδοτήσουμε τον κόσμο. Κάθε φιλοσοφία ή κοσμοθεωρία εξαρτάται από το σημασιολογικό περιεχόμενο των εννοιών που αποδεχόμαστε. Στις θρησκευτικές παραδόσεις οι άνθρωποι χρησιμοποιούν συγκεκριμένες έννοιες με συγκεκριμένο περιεχόμενο, για να εκφράσουν τις εμπειρίες και τον τρόπο που κατανοούν τον Θεό, τον κόσμο και τον άνθρωπο.

Με βάση τις έννοιες αυτές σε κάθε μάθημα δημιουργείται ένας διδακτικός καμβάς. Οι μαθητές/μαθήτριες επιδιώκεται να προσεγγίσουν κάθε βασική έννοια, να τη γνωρίσουν σε βάθος, να την αναλύσουν, να πραγματευθούν θέσεις και αντιθέσεις σε διαφορετικές πραγματικότητες του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος, να αντιμετωπίσουν πιθανά διλήμματα, να τη συνδέσουν με τη ζωή τους και να την αξιοποιήσουν έμπρακτα και δημιουργικά, ανάλογα με τη σημασία και το περιεχόμενό της.

1. Βασικές έννοιες: Στο ΠΣ του Λυκείου οι θεμελιώδεις έννοιες επιλέγονται με βάση τους γενικούς στόχους κάθε τάξης και γύρω από αυτές συγκροτείται και αναπτύσσεται η διδασκαλία/μάθηση. Σε κάθε βασική έννοια αντιστοιχεί μια Θεματική Ενότητα (ΘΕ), η οποία περιλαμβάνει πέντε (05) διδακτικά δώρα. Με αυτό τον τρόπο, στην Α΄ και τη Β΄ τάξη αντιστοιχούν από πέντε (05) βασικές έννοιες με πέντε διδακτικά δώρα καθεμία ($5 \times 5 = 25$), ενώ η Γ΄ τάξη πραγματεύεται τρεις (03) βασικές έννοιες με τέσσερα (04) διδακτικά δώρα καθεμία ($3 \times 4 = 12$).

2. Επιμέρους έννοιες: Παράγονται απαγωγικά από τη βασική έννοια μιας ΘΕ, με βάση τις παιδαγωγικές έρευνες και γνώσεις για τη μέση εφηβεία και τη σχέση των νέων με τη θρησκευτική γλώσσα και το επίπεδο του θρησκευτικού γραμματισμού. Υπάγονται στη βασική έννοια, προσδιορίζουν το είδος, το εύρος και το ειδικό περιεχόμενο των προσδοκώμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων και μέσω αυτών οδηγούν στην αξιολόγηση και στην επιλογή κατάλληλων μεθόδων και εκπαιδευτικού υλικού. Σε κάθε βασική έννοια αντιστοιχούν πέντε (05) επιμέρους έννοιες στην Α΄ και στη Β΄ τάξη και τέσσερις (04) στην Γ΄ τάξη (π.χ. η έννοια «κακό» στην Α΄ τάξη αναπτύσσεται στις επιμέρους έννοιες: αμαρτία, θάνατος, καταπίεση, φανατισμός, υποδούλωση). Η ανάπτυξη καθεμιάς αντιστοιχεί σε ένα (01) διδακτικό δώρο. Προτάσεις ανάπτυξης των επιμέρους εννοιών, καθώς και προτεινόμενο εκπαιδευτικό υλικό παρατίθενται εκτενώς παρακάτω, στην ενότητα *Υλοποιώντας το Πρόγραμμα Σπουδών: Δειγματικές εφαρμογές*.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΛΥΚΕΙΟΥ Βασικές έννοιες & Υπο-έννοιες		
Α΄ Τάξη	Β΄ Τάξη	Γ΄ Τάξη
Θρησκεία & σύγχρονος άνθρωπος (50 ώρες)	Θρησκεία & κοινωνία (50 ώρες)	Θρησκεία & σύγχρονος κόσμος (24 ώρες)
ΑΝΘΡΩΠΟΣ/ΠΡΟΣΩΠΟ	ΘΕΟΣ	ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ
Αναζήτηση του Θεού Αυτογνωσία Επικοινωνία Ήθος Αγιότητα	Αποκάλυψη Δημιουργία Βίωμα Λύτρωση Αθεΐα	Επιστήμη Τεχνολογία Γενετική Οικολογία
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΘΡΗΣΚΕΙΑ	ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ
Πίστη Λατρεία Προσευχή Γιορτή Σωτηρία	Ιερότητα Ανταμοιβή Παράδοση Μύηση Ιεροσύνη/ιερατείο	Πλούτος Εργασία Συμβίωση Επανάσταση
ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	ΚΟΙΝΩΝΙΑ	ΟΡΑΜΑ
Εκκλησία Ευχαριστία Ενότητα Ταυτότητα Όρια/νόμος	Πολίτης Στερεότυπα Πολυπολιτισμικότητα Διάλογος Εκκοσμίκευση	Ειρήνη Δικαιοσύνη Ευτυχία Μεταμόρφωση
ΑΞΙΕΣ	ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ	
Ελευθερία Αγάπη Δικαιώματα Ισότητα Ευθύνη	Γλώσσα Μύθος Έκφραση Ιστορία Οικουμενικότητα	
ΚΑΚΟ	ΗΘΙΚΗ	
Αμαρτία Θάνατος Αδικία Φανατισμός Υποδούλωση/εξάρτηση	Βιοηθική Έρωτας Ζωή Συγχώρηση Ετερότητα	

Σε κάθε επιμέρους έννοια παρατίθενται τρεις στήλες, οι οποίες περιλαμβάνουν τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα, την αξιολόγησή τους, τη μέθοδο σύμφωνα με την οποία θα αναπτυχθεί το μάθημα:

α) Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα: Στη στήλη αυτή, ορίζεται η προσδοκώμενη μάθηση, δηλαδή τα μορφωτικά αγαθά που αναμένεται να κατακτήσουν οι μαθητές/μαθήτριες, οι μαθησιακές ενέργειες στις οποίες επιθυμούμε να προβούν και οι τοποθετήσεις ή στάσεις που αναμένουμε να αναπτύξουν στο τέλος του διδακτικού δώρου.

Σε γενικές γραμμές, η μάθηση αυτή περιλαμβάνει:

- γνώσεις και κατανοήσεις
- στάσεις και αξίες
- ικανότητες και δεξιότητες.

β) Αξιολόγηση: Η αξιολόγηση είναι κεντρικός άξονας της διδασκαλίας για τον έλεγχο της επιτευχθείσας μάθησης. Για τον λόγο αυτό και επιπλέον για την εξυπηρέτηση της ανάγκης για σαφή προσδιορισμό της εξεταστέας γνώσης, η αξιολόγηση καταλαμβάνει ξεχωριστή στήλη στην ανάπτυξη των περιεχομένων. Εκεί παρατίθεται η θεμελιώδης προσδοκώμενη μάθηση της ενότητας, για την οποία ο αξιολογικός έλεγχος είναι δεσμευτικός.

γ) Μέθοδος και Δραστηριότητες: Στην ανάπτυξη των διδακτικών δραστηριοτήτων επιλέγονται/προτείνονται δύο μέθοδοι διδασκαλίας:

- Η **βιωματική μέθοδος**, με κύρια στάδια: Βιώνοντας, Νοηματοδοτώντας, Αναλύοντας, Εφαρμόζοντας.
- Η **διερευνητική μέθοδος**, με κύρια στάδια: Παρουσιάζοντας, Εφαρμόζοντας, Διερευνώντας, Αναπλαισιώνοντας και Αξιολογώντας (βλέπε αναλυτικά παρακάτω).

Το νέο ΠΣ σχεδιάστηκε με κέντρο τον μαθητή/την μαθήτρια. Ζητούμενο είναι, όχι μόνο το τι θα μάθει αλλά το πώς θα μάθει ο μαθητής/η μαθήτρια, η μετουσίωση του περιεχομένου σε διδακτική μεθοδολογία και προσέγγιση. Η διαδικασία μάθησης απευθύνεται σε τάξεις «μικτής σύνθεσης» και για τον λόγο αυτό ακολουθεί αρχές της διαφοροποιημένης διδασκαλίας. Περιλαμβάνει ένα πλήθος δραστηριοτήτων και τεχνικών που ανταποκρίνονται στις ανάγκες, αλλά και στα ενδιαφέροντα των μαθητών/μαθητριών με στόχο την κατανόηση και την προσωπική νοηματοδότηση. Οι δραστηριότητες έχουν φαντασία, δημιουργικότητα, καλούν σε συνεργασία, σε μελέτη, σε διερεύνηση, σε ανακάλυψη, σε ανάλυση, σε διαπραγμάτευση, σε προβληματισμό. Οι μαθητές/μαθήτριες μέσα από ενεργητική και συμμετοχική μάθηση καλούνται να μπορούν να αποκωδικοποιούν τη ζωή με θρησκευτική γλώσσα, να εκφράζονται, να δρουν, και να τοποθετούνται απέναντι στη θρησκεία, στην αναζήτηση του Θεού και στα υπαρξιακά ερωτήματα.

5. ΜΕΘΟΔΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Η στήλη της μεθόδου στο ΠΣ είναι αυτή που αφορά άμεσα και πρακτικά τον σχεδιασμό του κάθε διδακτικού δώρου. Πρόκειται για τα βήματα που προτείνεται να ακολουθήσει ο/η θεολόγος καθηγητής/καθηγήτρια κατά τη διάρκεια του μαθήματος. Οι μέθοδοι που κρίθηκαν καταλληλότερες, με βάση σύγχρονες έρευνες που έχουν γίνει για το μάθημα των Θρησκευτικών στην Ελλάδα και στην Ευρώπη, είναι η *βιωματική* και η *διερευνητική*. Κάθε μέθοδος έχει συγκεκριμένα βήματα-στάδια με συγκεκριμένη στοχοθεσία. Και οι δύο στηρίζονται στις αρχές της βιωματικής μάθησης και δεν διαφέρουν ουσιαστικά, αλλά μόνο στην εφαρμογή τους (η διερευνητική απευθύνεται σε μαθητικές ομάδες που έχουν επαρκή θρησκευτική γνώση και κυρίως εκπαιδευτικά παρουσιάζουν, σε ικανό βαθμό, εκείνα τα χαρακτηριστικά που βοηθούν τις διαδικασίες μάθησης). Για κάθε βήμα ο *Οδηγός Σπουδών* προτείνει διάφορες δραστηριότητες. Κρίθηκε σκόπιμο οι δραστηριότητες να αποτελούν διαφορετικές προτάσεις που δημιουργήθηκαν από πολλούς/πολλές θεολόγους-εμπειρογνώμονες του Οδηγού Σπουδών. Έτσι εκφράζονται πολλά μοντέλα δράσεων και επεξεργασίας των εννοιών. Να τονιστεί εδώ ότι οι δραστηριότητες αυτές (οι περισσότερες από τις οποίες παραπέμπουν στις στρατηγικές και τεχνικές διδασκαλίας του *Οδηγού Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου*, σσ. 107-182) είναι *προτεινόμενες* και όχι *υποχρεωτικές*. Ο/Η εκπαιδευτικός, δηλαδή, μπορεί να επιλέξει να επεξεργαστεί την όποια έννοια, χρησιμοποιώντας εκπαιδευτικό υλικό και προτεινόμενη δραστηριότητα από τον Οδηγό, ή κάποια άλλη παρόμοια, την οποία ο ίδιος/η ίδια θα προσαρμόσει στην τάξη του/της, με στόχο όμως πάντοτε να πετύχει τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα που ορίζονται σε κάθε ενότητα. Ο/Η θεολόγος έχει την ελευθερία, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες, τα δεδομένα και τα ενδιαφέροντα των μαθητών/μαθητριών του/της, να δημιουργήσει το δικό του/της μάθημα, αρκεί να ακολουθήσει τους στόχους των βημάτων της κάθε μεθόδου και να αξιολογήσει τα αποτελέσματα της μάθησης, όπως αναφέρονται στο ΠΣ. Μπορεί να αξιοποιήσει όλες τις προτεινόμενες δραστηριότητες, μερικές από αυτές, ή κάποιες άλλες πρωτότυπες που ο ίδιος/η ίδια θεωρεί καταλληλότερες. Παράλληλα, μπορεί να αξιοποιήσει δημιουργικά και τις δυνατότητες που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες, οι οποίες συμβάλλουν στην ανάπτυξη κινήτρων, στη μετάδοση πληροφοριών, στον εποπτικό τρόπο παρουσίασης της γνώσης, στην ισότητα ευκαιριών για μαθητές/μαθήτριες δυσπρόσιτων περιοχών, στην εξατομικευμένη διδασκαλία και μάθηση, στην ομαδοσυνεργατική μάθηση, στη σύνδεση με τον κόσμο.

5.1. Η βιωματική μέθοδος

Κατά τους παιδαγωγούς Mary Kalantzis και Bill Cope, γνώση δεν είναι μόνο οι πληροφορίες και οι μνήμες που αποθηκεύουμε στον εγκέφαλό μας, αλλά και οι αισθήσεις και τα συναισθήματά μας. Η γνώση επίσης είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο,

καθώς την αποκτούμε μέσα από την αλληλεπίδραση με άλλους ανθρώπους (γλώσσα, εικόνες, ακούσματα, εμπειρίες κ.λπ.). Γνώση επομένως είναι όλα όσα είμαστε και κάνουμε μαζί με τους άλλους. Γι' αυτούς τους λόγους η βιωματική μέθοδος συνδυάζει τις γνωσιακές διαδικασίες με δραστηριότητες (Kalantzis & Cope, 2013). Η μέθοδος χωρίζεται σε τέσσερα βασικά στάδια, ανάλογα με τις γνωσιακές διαδικασίες και τα επιθυμητά προσδοκώμενα αποτελέσματα.

Τα επιμέρους στάδια-βήματα με τις δραστηριότητες που τα συνοδεύουν σχεδιάζονται ως εξής:

α) **Βιώνοντας**: Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται μέσα από τις δραστηριότητες να αναβιώσουν κάτι που έχει σχέση με την εμπειρία τους, κάτι που ήδη ξέρουν.

Παράδειγμα: Διδακτική προσέγγιση της έννοιας «κοινότητα».

Προτεινόμενη δραστηριότητα: Οι μαθητές/μαθήτριες πραγματοποιούν μια εικονική συνέλευση της μαθητικής κοινότητας, για ένα θέμα για το οποίο διαφωνούν, ή μια παιδαγωγική συνεδρίαση εκπαιδευτικών για τη συμπεριφορά ενός μαθητή/μιας μαθήτριας και λαμβάνουν αποφάσεις.

β) **Νοηματοδοτώντας**: Σε αυτό το βήμα οι μαθητές/μαθήτριες συνδέουν την εμπειρία τους με τον θρησκευτικό χαρακτήρα της έννοιας που μελετούν. Μαθαίνουν το νόημα των εννοιών, ορισμούς, γεγονότα που προσδίδουν στην έννοια θρησκευτική χροιά και περιεχόμενο. Σε αυτήν τη φάση, όμως, προσφέρεται απλώς μια πρώτη γνωριμία και όχι βαθύτερη ανάλυση της νέας γνώσης (αυτό θα γίνει αργότερα). Ζητούμενο είναι να ανακαλύψουν οι μαθητές/μαθήτριες ότι το βίωμα του προηγούμενου βήματος σχετίζεται με τη νέα γνώση και αυτή τελικά με την ίδια τους τη ζωή.

Προτεινόμενη δραστηριότητα: Συνεργατικά σε ομάδες οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν κείμενα σχετικά με την πρώτη Αποστολική Σύνοδο, ή μετά την προβολή ντοκιμαντέρ με θέμα τη ζωή μιας μοναστικής κοινότητας, συμπληρώνουν ένα φύλλο εργασίας.

γ) **Αναλύοντας**: Σε αυτό το βήμα αναλύεται σε βάθος το θρησκευτικό περιεχόμενο της έννοιας από τους μαθητές/τις μαθήτριες και αξιολογείται. Στα δύο προηγούμενα βήματα οι μαθητές/μαθήτριες έχουν ζήσει την εμπειρία της έννοιας στη ζωή και στη θρησκεία και έχουν κατακτήσει όρους και έννοιες χρήσιμες για να κατακτήσουν τη νέα γνώση. Τώρα οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να αντιληφθούν τον σκοπό, τον ρόλο, και τη λειτουργία της έννοιας αυτής, και να εκφράσουν τη γνώμη τους, να βρουν ομοιότητες και διαφορές, να διαμορφώσουν προσωπική άποψη και να σταθούν κριτικά απέναντι σ' αυτήν. Η θρησκευτική έννοια γίνεται πια προσωπική υπόθεση.

Να σημειώσουμε εδώ ότι η αξιολόγηση και η κριτική αντιμετώπιση δεν έχει σε καμία περίπτωση να κάνει με το δόγμα, με τις βασικές αρχές του Χριστιανισμού, ή οποιασδήποτε άλλης θρησκείας. Οι μαθητές/μαθήτριες θα αξιολογήσουν και θα εκτιμήσουν το θρησκευτικό περιεχόμενο εννοιών όπως ο πλούτος, ο φανατισμός, το κακό, η ετερότητα κ.λπ.

Προτεινόμενη δραστηριότητα: Η ζωή της πρώτης Εκκλησίας και η σύγχρονη ενορία: Οι μαθητές/μαθήτριες, μετά από τη μελέτη των πηγών, συνεργάζονται για τη δημιουργία μιας αφίσας που παρουσιάζει τη ζωή της πρώτης εκκλησίας. Στη συνέχεια κάνουν το ίδιο για τη ζωή μιας σύγχρονης ενορίας. Συζητούν τις διαφορές και τις ομοιότητες.

δ) **Εφαρμόζοντας:** Σε αυτό το βήμα τα παιδιά καλούνται να συνδέσουν όσα έμαθαν στα προηγούμενα στάδια του μαθήματος με το σήμερα, με τις καταστάσεις της ζωής τους και να τα εφαρμόσουν όσο αυτό είναι δυνατό. Μπορούν να αναστοχαστούν, να αξιολογήσουν, και να επαναπροσδιορίσουν απόψεις και στάσεις που αφορούν την πραγματικότητα που ζουν ή τον κόσμο στον οποίο θα ήθελαν να ζήσουν. Σχεδιάζουν πρωτοβουλίες, αναλαμβάνουν δράσεις στο περιβάλλον του σχολείου τους ή έξω από αυτό.

Προτεινόμενη δραστηριότητα: «Αναστοχασμός»: Τι πρότυπα βρίσκει το σχολείο ή η κοινότητά μου στον τρόπο λειτουργίας της πρώτης Εκκλησίας; Οι μαθητές/μαθήτριες συντάσσουν ένα γράμμα με προτάσεις για μια καλύτερη κοινότητα προς τη Βουλή, ή τον Δήμαρχο, ή τον τοπικό επίσκοπο, ή τον ιερέα της ενορίας τους κ.λπ.

5.2. Η διερευνητική μέθοδος

Ο Clive Erricker προσπάθησε να ενώσει το χάσμα μεταξύ της θεωρίας της παιδαγωγικής και της εκπαιδευτικής πράξης στην τάξη και ταυτόχρονα να βρει έναν τρόπο, ώστε οι μαθητές/μαθήτριες να αναπτύσσονται προσωπικά και πνευματικά. Έτσι κατέληξε στα πέντε βήματα της διερευνητικής μεθόδου, σύμφωνα με την οποία οι μαθητές/μαθήτριες -όπως και στη βιωματική μέθοδο- έχουν την ευκαιρία να μελετήσουν μια έννοια ξεκινώντας πάλι από προσωπικές εμπειρίες και ερωτήματα, και σταδιακά να οδηγηθούν σε βαθύτερη κατανόηση και αφομοίωση της έννοιας σε σχέση με τη θρησκεία (Erricker, 2010). Σε σχέση με τη βιωματική μέθοδο, η διερευνητική είναι ανοικτή σε περισσότερες ερμηνευτικές διαδικασίες, μελετά την πολυπλοκότητα των εννοιών και τις προκλήσεις τους, και αφήνει περισσότερα περιθώρια κριτικής στάσης (σε ζητήματα όπως η βία, τα βιοηθικά διλήμματα κ.λπ.), πράγμα που ταιριάζει περισσότερο στις μεγαλύτερες λυκειακές τάξεις, γι' αυτό και προτείνεται συχνότερα γι' αυτές τις ηλικίες (Κουκουνάρας-Λιάγκης, 2012).

Τα επιμέρους στάδια της διερευνητικής μεθόδου είναι τα εξής:

α) **Παρουσιάζοντας:** Μια πιθανή αρχική ερώτηση θα ήταν: «Ποια είναι η σημασία της συγκεκριμένης θρησκευτικής έννοιας για μένα προσωπικά;». Οι μαθητές/μαθήτριες μέσα από διάλογο και ανταλλαγή ιδεών εκφράζουν τις προσωπικές τους απόψεις για μία έννοια και τις απαντήσεις γύρω από ερωτήματα σχετικά με αυτήν.

Παράδειγμα: Διδακτική ανάπτυξη της έννοιας «οικολογία».

Προτεινόμενη δραστηριότητα: «Ιδεοθύελλα»: Τρόποι καταστροφής του περιβάλλοντος - Τρόποι σωτηρίας του περιβάλλοντος.

β) Εφαρμόζοντας: Σε αυτό το στάδιο, μέσα από δράσεις, βιώνουν την έννοια, όπως την αντιλαμβάνονται, σε διαφορετικές καταστάσεις, στη ζωή τους, στην κοινωνία, στον κόσμο. Ανακαλύπτουν πιθανές προκλήσεις και δυσκολίες που παρουσιάζει η έννοια, αν τοποθετηθεί σε διαφορετικές συνθήκες και σε θρησκευτικό πλαίσιο. Για παράδειγμα: «Μπορείς να θυμηθείς κάποια περίπτωση που είχες αντίρρηση ή επιφυλάξεις γι' αυτήν την έννοια; Τι προκάλεσε αυτή σου τη στάση; Τι αποτέλεσμα είχε;».

Προτεινόμενη δραστηριότητα: «Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking)»: Το αποτέλεσμα οικολογικών δράσεων πριν και μετά.

γ) Διερευνώντας: Οι μαθητές/μαθήτριες μέσα από ερευνητικές δράσεις μελετούν την έννοια ως θρησκευτική εμπειρία, με στόχο τη βαθύτερη κατανόησή της. Ερωτήματα που βοηθούν σε αυτό το στάδιο μπορεί να είναι τα εξής: «Πώς πιστεύετε ότι αυτές οι εικόνες, ήχοι, κείμενα, (οπτικοακουστικό υλικό που έχει δοθεί) σχετίζονται με την έννοια; Ποια κατά τη γνώμη σας είναι τα χαρακτηριστικά αυτής της έννοιας;».

Προτεινόμενη δραστηριότητα: Συνεργατικά οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν τη σχέση ανθρώπου και περιβάλλοντος στα πρώτα κεφάλαια της Γένεσης.

δ) Αναπλαισιώνοντας: Εφαρμογή της έννοιας σε μια συγκεκριμένη θρησκευτική κατάσταση. Σε αυτό το βήμα τα παιδιά μέσα από δράσεις κατανοούν την έννοια στο πλαίσιο της θρησκείας και αναγνωρίζουν ζητήματα που εγείρονται από αυτήν σε σχέση με τα ίδια. Η επιτυχία της αναπλαισίωσης εξαρτάται από την τεχνική και το υλικό που θα χρησιμοποιηθεί. Καλό είναι η έννοια να δοκιμαστεί σε πραγματικές και ακριβείς συνθήκες, ώστε να δημιουργηθούν ζητήματα και ερωτήσεις, να εκφραστούν διαφορετικές και αντίθετες απόψεις και να προκληθεί γόνιμος και δημιουργικός διάλογος. Έτσι οι μαθητές/μαθήτριες θα ανακαλύψουν τρόπους και εναλλακτικές απόψεις, θα διερευνήσουν και θα διαπιστώσουν με ποιο τρόπο μια έννοια εντάσσεται σε συγκεκριμένα πιστεύω της παράδοσής τους και θρησκευτικές πρακτικές άλλων θρησκευτικών ομάδων. Ερωτήσεις που διευκολύνουν σε αυτό το στάδιο είναι: «Ποια ζητήματα σχετικά με την έννοια εγείρονται σ' αυτό το περιβάλλον; Σε τι ταυτίζονται και σε τι διαφέρουν οι απόψεις των ... για την έννοια από τις δικές σας απόψεις;».

Προτεινόμενη δραστηριότητα: «Έρευνα στο διαδίκτυο»: Γιατί ο Οικουμενικός Πατριάρχης χαρακτηρίστηκε ως «ο πράσινος Πατριάρχης»;

ε) Αξιολογώντας: Μέσα από αναστοχαστικές δράσεις οι μαθητές/μαθήτριες προσδιορίζουν την αξία της έννοιας για τους ίδιους/τις ίδιες προσωπικά. Διαμορφώνουν αξιολογικές κρίσεις που βασίζονται σε γεγονότα και επιχειρήματα. Η αξιολόγηση μπορεί να γίνει με δύο τρόπους: αρχικά από τη μεριά του πιστού (από «μέσα») και στη συνέχεια «εξωτερικά», μέσω συνεργασίας και διαλόγου, με ερωτήσεις όπως: «Ποια πιστεύετε πως θα ήταν η άποψη ενός... για την έννοια αυτή; Με ποιον τρόπο θα απαντούσατε στην αντίληψη ενός... για την έννοια αυτή; Ποια είναι η αντίληψη των σύγχρονων μαθητών/μαθητριών για την έννοια και σε τι μοιάζει ή διαφέρει από την αντίστοιχη ενός...;».

Προτεινόμενη δραστηριότητα: Διοργάνωση μίνι συνεδρίου: Καταγραφή προβλημάτων της τοπικής κοινωνίας που σχετίζονται με την οικολογία. Προτάσεις δράσεων σε συνεργασία και με την τοπική Εκκλησία, ή τις θρησκευτικές κοινότητες, την τοπική κοινωνία, ή τις αρχές.

Τα παιδιά έρχονται διαρκώς αντιμέτωπα με μικρά ή μεγάλα θρησκευτικά ερωτήματα που προκαλούνται από το κακό που υπάρχει γύρω τους μέχρι την παγκόσμια επικαιρότητα, τα έργα του Dan Brown κ.λπ. Ο/Η θεολόγος δεν χρειάζεται να έχει και δεν πρέπει να δίνει έτοιμες απαντήσεις σε όλα ως αυθεντία. Στόχος του νέου ΠΣ είναι, μεταξύ άλλων, να προετοιμάσει τους μαθητές/τις μαθήτριες, ώστε να είναι ικανοί/ικανές να παίρνουν θέση απέναντι στα σοβαρά ζητήματα που θέτει η ζωή, να επιτύχουν την προσωπική τους πνευματική ανάπτυξη, και να γίνουν ολοκληρωμένοι, καλύτεροι άνθρωποι, αξιοποιώντας τον πλούτο που προσφέρεται στο ΜτΘ. Πάνω από όλα το ΜτΘ θα τους δώσει τα εφόδια ενός πλούσιου και κριτικού θρησκευτικού γραμματισμού, που θα τους βοηθήσει στην επικοινωνία με τον εαυτό τους, με τους γύρω τους, και με τον Θεό, εφόσον το επιθυμήσουν.

ΜΕΡΟΣ Β΄

Με αγάπη και ελευθερία

Αγαπητή/αγαπητέ συνάδελφε,

Επιθυμούμε να σε καλέσουμε σ' έναν κήπο με πολύχρωμα παρτέρια, και ευχόμαστε με την καρδιά μας να τον απολαύσεις και να τον χαρείς. Θα βρεις διδακτικές δραστηριότητες, προτάσεις, υλικά, ιδέες, βιβλιογραφία. Είναι στο χέρι σου πού θα σταθείς, τι θα προσέξεις, τι θα χρησιμοποιήσεις. Έχεις τη δυνατότητα να φυτέψεις τα δικά σου αγαπημένα λουλούδια και φυτά.

Οδηγός στις ποικίλες διαδρομές σου είναι τα σταθερά σημεία: οι στόχοι, η αξιολόγηση, η μέθοδος, ό,τι με δυο λόγια δημοσιεύθηκε στο Πρόγραμμα Σπουδών του Λυκείου (Απόφαση 99058/Δ2/13-06-2017, ΦΕΚ Β 2105/13.06.2017).

Γνωρίζουμε την αγάπη σου στη δουλειά σου και στους μαθητές και τις μαθήτριές σου. Εμπιστευόμαστε το αίσθημα ευθύνης σου. Εσύ είσαι που γνωρίζεις και αγαπάς τους μαθητές και τις μαθήτριές σου. Ξέρεις τις ανάγκες τους, τις επιθυμίες τους, τις δυνατότητές τους. Έχεις επίγνωση των δικών σου δυνατών σημείων, που σε καλούμε να τα αξιοποιήσεις στο έπακρο. Σε καλούμε να αναπτύξεις πρωτοβουλίες και να δώσεις και στα παιδιά τη δυνατότητα αυτενέργειας. Το καλύτερο μάθημα Θρησκευτικών είναι μάθημα ελευθερίας.

Έχοντας κι εμείς κοινές έγνοιες και ενδιαφέροντα μαζί σου, που προκύπτουν από την εμπειρία της σχολικής τάξης, ετοιμάσαμε το υλικό που θα περιηγηθείς στις σελίδες που ακολουθούν. Οι ιδέες και επιλογές μας είναι ασφαλώς ομαδοσυνεργατικά «προσωπικές». Φέρουν την προσωπική μας σφραγίδα εμπλουτισμένη από τη μεταξύ μας διαρκή συζήτηση και τη συστηματική ενασχόλησή μας με την ανάγκη παραγωγής ενός υλικού.

Το υλικό αυτό δεν επιθυμούμε να αποτελέσει φραγμό στη δική σου δημιουργικότητα. Επιθυμούμε να σου παρέχει υποστήριξη, πέρα από το σχολικό βιβλίο, καθώς γνωρίζουμε τον καθημερινό σου μόχθο και θέλουμε όσο μπορούμε να σε διευκολύνουμε. Μπορείς από τις δραστηριότητες και το υλικό να επιλέξεις ό,τι ταιριάζει περισσότερο στη δική σου ιδιοσυγκρασία και στα ενδιαφέροντα αλλά και στην ιδιαίτερη φυσιολογία του σχολείου σου και της συγκεκριμένης σχολικής τάξης.

Θα προσέξεις σε κάθε περίπτωση να τηρήσεις τη φιλοσοφία, τους γενικούς και ειδικούς σκοπούς, τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα, τα ζητούμενα της αξιολόγησης, τα βήματα της μεθόδου, είτε της βιωματικής είτε της διερευνητικής, και να αξιοποιήσεις παιδαγωγικά τις νέες τεχνολογίες.

Όπως έλεγε ο άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος για τον Χριστό, *«έκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι»* (Ιω 3, 30). Έτσι κατανοούμε την αποστολή μας οι θεολόγοι δάσκαλοι. Αποφεύγοντας τον δασκαλοκεντρισμό, ελαττωνόμαστε ως προς τη σημασία του ρόλου μας, ώστε να αυξάνουν οι μαθητές και οι μαθήτριάς μας στη θρησκευτική τους αυτοσυνειδησία και στη συγκρότηση της προσωπικότητάς τους. Με την προϋπόθεση μιας βαθύτατης πραγματικής ελευθερίας στη σχολική τάξη και την οικοδόμηση σχέσεων αγάπης, η χαρά και η δημιουργία στη μάθηση θα είναι δεδομένη και θα φέρει ώριμους καρπούς επιτυχίας.

Φιλικά,

Οι συνάδελφοί σου Εμπειρογνώμονες
για την εκπόνηση του Οδηγού Εκπαιδευτικού
στα Θρησκευτικά Λυκείου

6. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ ΜΑΘΗΤΕΣ/ΜΑΘΗΤΡΙΕΣ

«Έργο της εκπαίδευσης δεν είναι να διδάσκει μαθήματα.

Έργο της είναι να διδάσκει μαθητές»

Sir Ken Robinson

Έχετε παίξει ποτέ παιχνίδι; Ή ακόμα καλύτερα! Έχετε δει παιδί να παίζει παιχνίδι; Είναι απόλυτα αφοσιωμένο για ώρες, μπαίνει αμέσως στο νόημα, καταφέρνει πολύ γρήγορα να τερματίζει πίστες και να ανεβαίνει επίπεδα, και όλα αυτά χωρίς να ρίξει ούτε μια ματιά στο εγχειρίδιο με τις οδηγίες... Ο φιλόσοφος-γλωσσολόγος James Paul Gee αφιέρωσε πολλές μελέτες πάνω σε αυτό ακριβώς το ερώτημα: «τι κάνει ένα παιχνίδι, και ιδιαίτερα ένα ηλεκτρονικό παιχνίδι, τόσο ελκυστικό και ενδιαφέρον;» και έβγαλε πολλά χρήσιμα συμπεράσματα για τη σύγχρονη εκπαίδευση. Ο Gee συμπέρανε ότι ο μαθητής/η μαθήτρια αποδίδει αισθητά καλύτερα, όταν έχει τη δυνατότητα να χτίζει πάνω στη δική του υπάρχουσα γνώση -όπως ο παίκτης/η παίκτρια, όταν ανεβαίνει από επίπεδο σε επίπεδο-, όταν είναι πρωταγωνιστής/πρωταγωνίστρια τής δράσης και όχι ακροατής/ακροάτρια, όταν μπορεί να λαμβάνει αποφάσεις, να ερευνά ενεργά, να σκέφτεται εναλλακτικά, να εκτίθεται σε παραστάσεις, κείμενα και οπτικοακουστικά ερεθίσματα που εναλλάσσονται (Gee, 2007). Επιπλέον, όταν μαθαίνει μέσα από μια κοινωνική εμπειρία (βλ. συμπαίκτες) τότε κατακτά το μέγιστο δυνατό αποτέλεσμα, τόσο ως προς τη συμμετοχή και την απόδοση, όσο και ως προς την ανάπτυξη της μεταγνώσης (της συνειδητής διαδικασίας που επιτρέπει στον μαθητή/στην μαθήτρια να κατανοήσει επακριβώς πώς οδηγήθηκε στη λύση ενός προβλήματος, στη γνώση, στα συμπεράσματα κ.λπ.). Σε αυτό ακριβώς το πνεύμα του ελκυστικού, αλλά ταυτόχρονα και αποτελεσματικού μαθησιακού περιβάλλοντος λειτουργούν τα Θρησκευτικά στο νέο ΠΣ για το Λύκειο.

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες έχει αναπτυχθεί έντονος διάλογος γύρω από το ΜτΘ, σχετικά τόσο με το περιεχόμενο, όσο και με τον τρόπο διδασκαλίας του. Απαιτείται μεγάλη διάκριση, για να τηρηθούν οι ισορροπίες ανάμεσα στην παραδοσιακή προσέγγιση του μαθήματος και στη σύγχρονη πραγματικότητα, ενός κόσμου συχνά αδιάφορου ή ακόμα και εχθρικού προς τη θρησκεία. Αναζητώντας λοιπόν τη χρυσή τομή, το νέο ΠΣ προσπαθεί να αξιοποιήσει όλο το οπλοστάσιο της θεολογίας και της σύγχρονης παιδαγωγικής.

Οι εκπαιδευτικοί θεολόγοι με το νέο ΠΣ καινοτομούν ως προς τις παιδαγωγικές μεθόδους, τον σχεδιασμό και την υλοποίηση του μαθήματος. Για πρώτη φορά το ΠΣ του Λυκείου έχει παιδαγωγικές βάσεις, που λαμβάνουν υπόψη τις προσωπικές ανάγκες των μαθητών, τα ιδιαίτερα ηλικιακά, συναισθηματικά, πολιτισμικά, ηθικά, θρησκευτικά και γνωστικά χαρακτηριστικά τους. Με τη χρήση ποικίλων μεθόδων και δραστηριοτήτων το ΜτΘ θέτει τα θεμέλια του προβληματισμού, της κριτικής σκέψης, της ώριμης στάσης απέναντι στη ζωή. Και αυτό είναι ένα μάθημα που θα συνοδεύει το παιδί σε όλη την ενήλικη ζωή του. Βασική αρχή και αρετή του νέου ΠΣ δεν είναι τόσο

το ότι δίνει έμφαση στη μετάδοση λεπτομερών γνώσεων/πληροφοριών (από τα ενδύματα του αρχιερέα μέχρι το συγγραφικό έργο του Ευθυμίου Ζιγαβηνού), όσο το ότι βοηθάει τον αυριανό ενήλικα να μπορεί να εκφραστεί και να επικοινωνήσει με τα κατάλληλα εφόδια του θρησκευτικού γραμματισμού (έννοιες, όροι, αξίες κ.λπ.) και να σκεφθεί με ωριμότητα, διάκριση, και σεβασμό στο παρόν και στο μέλλον.

Το νέο ΠΣ σχεδιάστηκε με κέντρο τον μαθητή/την μαθήτρια. Ζητούμενο πλέον είναι η διαδικασία της μάθησης, το πώς θα μάθει κάτι ο μαθητής/η μαθήτρια, και όχι μόνο το τι θα μάθει. Η διαδικασία μάθησης έχει σχεδιαστεί έτσι ώστε να αγκαλιάζει κάθε μαθητή/μαθήτρια· όχι μόνο αυτόν που απομνημονεύει, ούτε μόνο αυτόν που έχει το θάρρος της γνώμης και την ευγλωττία. Οι δραστηριότητες καλλιεργούν τη φαντασία, τη δημιουργικότητα, καλούν σε συνεργασία, σε μελέτη, σε ανακάλυψη, σε ανάλυση, σε διαπραγμάτευση, σε προβληματισμό και οπωσδήποτε στο τελικό ζητούμενο της εκπαίδευσης, στην κατανόηση. Κάθε μαθητής/μαθήτρια βρίσκει τον τρόπο να εκφραστεί, να έρθει σε επαφή με τη γνώση και άρα να μάθει. Όλοι οι μαθητές/Όλες οι μαθήτριες πλέον μπορούν να αποκωδικοποιούν τη ζωή με θρησκευτική γλώσσα, να εκφράζονται, να δρουν, και να τοποθετούνται απέναντι στη θρησκεία, στην αναζήτηση του Θεού και στα υπαρξιακά ερωτήματα. Μαθαίνουν πώς να μαθαίνουν. Μαθαίνουν πώς να αξιοποιούν και να αξιολογούν τις όποιες γνώσεις συναντούν σήμερα, αλλά και αργότερα στη ζωή τους. Συνδέουν τελικά τη γνώση με τη ζωή τους. Ο/Η εκπαιδευτικός έχει τον ρόλο του εμπυχωτή, του συμβούλου, του διοργανωτή. Δημιουργεί το κλίμα και τις προϋποθέσεις για ένα διευρυμένο περιβάλλον μάθησης (Κουκουνάρας-Λιάγκης, 2015). Δεν έχει πάντοτε και για όλα έτοιμες απαντήσεις, τις οποίες οι μαθητές/μαθήτριες θα πρέπει να καταγράψουν και να απομνημονεύσουν. Δείχνει όμως τον δρόμο και τις πηγές, ώστε οι μαθητές/μαθήτριες να ανακαλύψουν τις απαντήσεις και να προβληματιστούν ώριμα πάνω σε αυτές.

Το νέο ΠΣ είναι μια πόρτα, που οδηγεί στον κόσμο της γνώσης, της θεολογίας και της Ορθοδοξίας, αλλά και στον κόσμο της δημιουργίας, της έκφρασης, του προβληματισμού, της υπαρξιακής αναζήτησης, της συνύπαρξης. Ο Οδηγός επιχειρεί να δώσει στον/στην εκπαιδευτικό ένα κλειδί της πόρτας αυτής.

7. ΥΛΟΠΟΙΩΝΤΑΣ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ: ΔΕΙΓΜΑΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ

7.1 ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Α΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες &
Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

Κάθε διδακτική πρόταση αρχίζει με τα Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα και την αξιολόγησή τους όπως είναι στο Πρόγραμμα Σπουδών. Στη συνέχεια, προτείνεται η μέθοδος διδασκαλίας -βιωματική ή διερευνητική- του ΠΣ με την οποία θα γίνει η επεξεργασία της έννοιας και παρουσιάζονται για κάθε Διδακτική Ενότητα δύο διδακτικές προτάσεις. Σε κάθε βήμα της μεθόδου αναγράφεται η ανάλυσή της σύμφωνα με το ΠΣ. Για την υλοποίηση κάθε βήματος προτείνονται ενδεικτικές διδακτικές δραστηριότητες και τεχνικές, καθώς και εναλλακτικές προτάσεις, η επιλογή των οποίων δεν είναι δεσμευτική για τον/την εκπαιδευτικό. Αναλυτικές πληροφορίες και περιγραφές για τις διδακτικές τεχνικές και τα βήματα υλοποίησής τους υπάρχουν στον Οδηγό Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου (2011 και αναθεώρηση 2014). Η παραπάνω σημείωση ισχύει για όλες τις Διδακτικές Ενότητες της τάξης ανεξάρτητα από τη μέθοδο που ακολουθείται σε καθεμία από αυτές.

Θ.Ε. 1 ΑΝΘΡΩΠΟΣ / ΠΡΟΣΩΠΟ

(αναζήτηση του Θεού, αυτογνωσία, επικοινωνία, ήθος, αγιότητα)

1.1 ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - προσδιορίζουν τα κίνητρα της αναζήτησης του Θεού, - διερευνούν την καθολικότητα της θρησκευτικής αναζήτησης στην ιστορία του ανθρώπου, - εξετάζουν τη σύνδεση της αναζήτησης του Θεού με τη θρησκεία.	- Έκφραση κριτικής στάσης σε θέματα θρησκευτικής αναζήτησης και πίστης. - Αναγνώριση των κινήτρων και της καθολικότητας της πνευματικής και θρησκευτικής αναζήτησης. - Διατύπωση συλλογισμών για την ανάπτυξη της θρησκευτικότητας (σχέσης με τη θρησκεία).

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Έκφραση εμπειρίας των μαθητών/μαθητριών για την αναζήτηση.

- «Μουσική δραστηριότητα-συμπλήρωση κενών». Δίνεται Φύλλο Εργασίας με τους στίχους του Αλκίνοου Ιωαννίδη, από το τραγούδι *Ο Προσκυνητής* με κενά για να

συμπληρώσουν κάποιες λέξεις ακούγοντας το τραγούδι. Αφού ακούσουν το τραγούδι, οι μαθητές/μαθήτριες απαντούν στις παρακάτω ερωτήσεις: 1) Τι αναζητά ο προσκυνητής; 2) Πώς τα αναζητά, με ποιο τρόπο; και 3) Τι είναι η ζωή για τον προσκυνητή; Τι είναι αυτό που της δίνει νόημα;

- Εναλλακτικά:

«Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: με θέμα ένας ναυαγός σε νησί (προβολή αποσπάσματος ταινίας *Ο Ναυαγός*). Ποιες είναι οι ανάγκες του, τι αναζητάει, τι πρέπει να κάνει για να επιβιώσει;

Νοηματοδοτώντας:

Θεμελιώδη υπαρξιακά ερωτήματα και η απάντηση της θρησκείας. Διαπίστωση της καθολικότητας του θρησκευτικού φαινομένου.

- «Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking) - Αντιλαμβάνομαι, Γνωρίζω, Φροντίζω» - «Σκέψου, Συζήτησε ανά 2 και ανά 4, Μοιράσου (TPSS)». Δίνονται ή προβάλλονται εικόνες με ανθρώπους που λατρεύουν με διάφορους τρόπους τον Θεό ή εικόνες με σύγχρονους ανθρώπους που απευθύνονται στον Θεό (αθλητές/αθλήτριες, καλλιτέχνες, διανοούμενοι/διανοούμενες). Οι μαθητές/μαθήτριες εφαρμόζουν την τεχνική με βάση τις ερωτήσεις: Τι σκέφτονται, ποια αισθήματα έχουν (οι εικονιζόμενοι/εικονιζόμενες); Γιατί το κάνουν; Πού βρίσκεται ο Θεός για αυτούς;

- Εναλλακτικά:

«Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking): Ακούγοντας δύο επί δύο 2X2 (παραλλαγή του 10X2)». Με αφορμή ένα τραγούδι, π.χ. Joan Osborne, *What if God was one of us*, οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν σε αυτοκόλλητα χαρτάκια μέχρι 2 ερωτήσεις προς τον Θεό. Στη συνέχεια τα κολλούν πάνω σε ένα μεγάλο χάρτινο ερωτηματικό που έχουν τοποθετήσει στον πίνακα και τα διαβάζουν. Αναστοχάζονται διαβάζοντας (μπορεί να διαβάσει δυνατά ο/η εκπαιδευτικός) τις ερωτήσεις των άλλων απαντώντας στη συνέχεια στις εξής ερωτήσεις: 1) Ποια είναι τα θεμελιώδη ερωτήματα του ανθρώπου, για τα οποία όλοι αναζητούν απαντήσεις; και 2) Δίνει σε αυτά απαντήσεις η θρησκεία; Η δραστηριότητα μπορεί να γίνει με την επιλογή άλλου τραγουδιού (π.χ. Π. Θαλασσινός, *Ο δικός μου Θεός*) με ανάλογη προσαρμογή των ερωτήσεων: 1) Τι χαρακτηριστικά έχει ο Θεός του τραγουδιού; και 2) Τι χαρακτηριστικά δεν έχει; Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να τα υπογραμμίσουν στους στίχους.

Αναλύοντας:

Η ανάπτυξη της θρησκευτικότητας. Τύποι θρησκευτικότητας

- Ομαδοσυνεργασία - «Επ' αυτού θα είχα να πω...». Δίνονται αποσπάσματα κειμένων (Μακράκης, 1999, Γιανναράς, 2006, Γιαννουλάτος, 2004, Σχολικό Βιβλίο Β' Λυκείου, ΔΕ 2) σε ομάδες και ζητείται ο παρουσιαστής/ η παρουσιάστρια κάθε ομάδας να τοποθετηθεί σύντομα ξεκινώντας με τη φράση «Επ' αυτού θα είχα να πω...» σε θέματα, όπως α) η καθολικότητα του φαινομένου της θρησκείας, β) ποια είναι η αιτία της θρησκευτικότητας, γ) στάδια θρησκείας και θρησκευτικής εμπειρίας, και δ) οι αντιλήψεις των ανθρώπων για τον Θεό. Μετά από κάθε τοποθέτηση γίνονται ερωτήσεις. Κάθε ομάδα παραδίδει γραπτά τις θέσεις της.

- Εναλλακτικά:

«Ομαδοσυνεργασία: Εννοιολογικός χάρτης». Δίνονται κείμενα σχετικά με τις έννοιες: *θρησκευτικότητα, θρησκεία, εκκλησία* (π.χ. Γιανναράς, 2006,

Γιαννουλάτος, 2004, Κλεμάν, 2004). Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται, αφού τα μελετήσουν, να σχεδιάσουν έναν εννοιολογικό χάρτη, στον οποίο θα αποτυπώσουν σύντομα τη σημασία των εννοιών και τον τρόπο σύνδεσής τους.

Εφαρμόζοντας:

Τεκμηρίωση προσωπικής στάσης σε υπαρξιακά ερωτήματα με χρήση επιχειρημάτων και κατάλληλης θρησκευτικής ορολογίας.

- «Αντιγνώμεις» σε ζευγάρια ενώπιον της ολομέλειας. Κάθε μαθητής/μαθήτρια παίρνει μία κάρτα ρόλου (π.χ. ενός χριστιανού που εκκλησιάζεται, ενός χριστιανού που δεν εκκλησιάζεται). Ζητείται να σκεφτούν με βάση τον ρόλο που ανέλαβαν και όσα έχουν προηγηθεί στο μάθημα και να επιχειρηματολογήσουν για το εξής θέμα: «Τι δίνει νόημα στη ζωή μου;». Αφού σκεφτούν και γράψουν για τρία λεπτά τα επιχειρήματά τους ζητείται να σηκωθούν δύο και να εκφράσουν με τη σειρά τις απόψεις τους και να διαλεχθούν κρίνοντας τις θέσεις του άλλου/της άλλης. Δίνεται συγκεκριμένος χρόνος για την αντιγνωμία του ζευγαριού και ακολουθεί συζήτηση με την ολομέλεια. Μπορεί να επαναληφθεί με άλλο ζευγάρι. Αν δεν υπάρχει χρόνος μπορεί να δημιουργηθούν από την αρχή ζευγάρια και να διαλεχθούν ταυτόχρονα. Αφού λήξει ο χρόνος ερωτώνται όλοι α) πώς ένιωσαν; β) ποια γνώμη είχε βαρύτητα και γιατί; και γ) ποιο είναι το νόημα της ζωής για αυτούς/αυτές και αν επηρεάστηκαν από όσα άκουσαν και έζησαν στις «αντιγνώμεις»;
- Εναλλακτικά:
«Σύνταξη σελίδας ημερολογίου ή επιστολής» με θέμα: «Οριακές στιγμές κι αναζητήσεις του Θεού». Οι μαθητές/μαθήτριες παίρνοντας αφορμή από τις απόψεις των δύο συγγραφέων (π.χ. Ware, 1983, Σλαϊερμάχερ, 1997) για την προσωπική αναζήτηση και τις θρησκευτικές εμπειρίες, καλούνται να γράψουν μία σελίδα στο «ημερολόγιό τους» ή μια επιστολή σε ένα φίλο/μία φίλη, εκφράζοντας την προσωπική τους στάση ή εμπειρία κατά την αναζήτηση του Θεού.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:
Β' Λυκείου, ΔΕ 2, σ. 20-22.
 - β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
 1. Κουίζ: Δραστηριότητα / Αντιλήψεις ανθρώπων για τον Θεό, Το ζήτημα για τον Θεό, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4493>.
 2. Σταυρόλεξο: Το ζήτημα για τον Θεό, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3810>.
- Κινηματογραφικές ταινίες:
 1. Ρ. Ζεμέκis, *Ο ναυαγός* (απόσπασμα)
- Εικόνες με θέματα αρχέγονης λατρείας, θρησκευτικής λατρείας σε διάφορες εποχές και περιοχές, σύγχρονων ανθρώπων που λατρεύουν ή απευθύνονται στον Θεό.
- Τραγούδια:
 1. Αλκ. Ιωαννίδης, *Ο προσκυνητής* (2003)
 2. J. Osborne, *What if god was one of us* (1995)
 3. Π. Θαλασσινός, *Ο δικός μου Θεός* (2013)
- Βιβλιογραφία:

1. Μακράκης, Μ.Κ. (1999). *Ψυχολογία της θρησκείας*, Αθήνα: Αρμός.
2. Γιανναράς, Χ. (2006). *Ενάντια στη θρησκεία*. Αθήνα: Ίκαρος.
3. Κλεμάν Ολιβιέ (2004). *Οι Καιροί που καλούν την Εκκλησία*, μτφρ. Κώστας Σπαθαράκης, επιμ. Καίτη Χιωτέλλη, πρόλ. Ιωάννης Παπαδόπουλος, Αθήνα: Μαΐστρος, σ. 13-15.
4. Σλαϊερμάχερ, Φρ. (1997). *Για τη Θρησκεία*. Μτφρ. Κ. Ανδρουλιδάκης. Αθήνα: Παπαζήση, σ. 111-112.
5. Ware, Κάλιστος, επίσκ. Διοκλείας (1983). *Ορθόδοξος Δρόμος*. Αθήνα: Επτάλοφος, σ. 62-63.

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Bloom, A. [Αντώνιος του Σουρόζ] (1990). *Μάθε να προσεύχεσαι*. Μτφρ. Ε. Γκανούρη. Αθήνα: Ακρίτας.
2. Bloom, A. [Αντώνιος του Σουρόζ] (2006). *Ο Μητροπολίτης και η άθρη: Μια συζήτηση του μητροπολίτη Αντωνίου (Bloom) με τη Μαργκανίτα Λάσκι*. Μτφρ. Χρήστος Μακρόπουλος. Αθήνα: Εν πλω.
3. Θερμός, π. Β. (2006). *Εφηβική ταυτότητα και θρησκευτικότητα*. Στο Θερμός π.Β. *Εκκλησία και Νέοι χωρίς Αερόσακο*. Αθήνα: Μαΐστρος, σελ. 15-29.
4. Κένεθ, Κ. (2009). *Χιλιάδες μίλια προς τον τόπο της καρδιάς: Από το σκοτάδι του μίσους στον γέροντα Σωφρόνιο*. Μτφρ. Ιφικράτης Πολάλης. Αθήνα: Εν πλω.
5. Κατσιάρας, Α. & Βαμβουνάκη, Μ. (2008). *Όταν ο Θεός πεθαίνει. Μια συζήτηση*. Αθήνα: Αρμός.
6. Κλεμάν, Ο. (1983). *Ο άλλος Ήλιος: Πνευματική Αυτοβιογραφία*. Μτφρ. Ν. Γκατζιρούλης, Αθήνα: Σπορά.
7. Κρασανάκης, Γ. (2004). Ηθικές και θρησκευτικές βάσεις της ψυχικής ανάπτυξης του ανθρώπου. Στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, Σχολή Επιστημών Αγωγής, ΠΤΠΕ, *Ηθική και Θρησκευτική Ανάπτυξη και Αγωγή του παιδιού*, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, 14-15 Νοεμβρ. 2003, Ρέθυμνο, σελ. 27-47.
8. Κουκουνάρας Λιάγκης, Μ. (2014). Η ανάπτυξη της θρησκευτικότητας και πίστης του παιδιού και του εφήβου. *Περιοδικό Θεολογία* τ. 3, σελ. 167-213
9. Lenoir, F. (2010). μτφρ. Βαλασίδης, Αιμ., *Ο Χριστός φιλόσοφος*. Αθήνα: Πόλις.
10. Ντολτό, Φ. & Σεβερέν, Ζ. (2005). μτφρ. Κούκη, Ε., *Τα Ευαγγέλια και η πίστη. Ο κίνδυνος μιας ψυχαναλυτικής ματιάς*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».
11. Στάινχαρτ, Ν. (2007). *Το Ημερολόγιο της Ευτυχίας*. Μτφρ. Ν. Κουκοβίνος. Αθήνα: Μαΐστρος

1.2 ΑΥΤΟΓΝΩΣΙΑ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - συνδέουν την αυτογνωσία με τη γνώση του άλλου, του κόσμου και του Θεού, - εξετάζουν τη σημασία της αυτογνωσίας στη σχέση με τον άλλο και τον Θεό.	- Σύνδεση θρησκευτικότητας και πίστης με τον εαυτό και την αυτογνωσία. - Ανάλυση της σημασίας της αυτογνωσίας για τη σχέση με τον εαυτό, τον άλλο, τον Θεό.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Δρόμοι που οδηγούν στην αυτογνωσία και σύνδεσή της με τη γνώση του άλλου.

- Ομαδοσυνεργασία. Σε ένα χαρτί ο καθένας/η καθεμία γράφει το όνομά του/της και πέντε προτερήματά του/της. Μετά το δίνει στον διπλανό του/στη διπλανή της, στον επόμενο/στην επόμενη κ.ο.κ., μέχρι να συμπληρωθούν, επιπλέον, πέντε ακόμη προτερήματα αυτού του παιδιού. Έτσι γράφουν όλοι κάτι καλό για τον εαυτό τους και για τα μέλη της ομάδας τους και οικοδομούν αυτογνωσία και αυτοπεποίθηση.
- Εναλλακτικά:
«Σκέψου, Γράψε, Συζήτησε, Μοιράσου (TWSS)». Ζητείται από τους μαθητές/τις μαθήτριες να σκεφτούν μέχρι οκτώ πρόσωπα τα οποία είναι σημαντικά στη ζωή τους. Στη συνέχεια σε μία κόλλα χαρτιού σχηματίζουν ομόκεντρες ακτίνες διαφορετικού μήκους. Στην άκρη κάθε ακτίνας γράφουν ένα από τα παραπάνω πρόσωπα. Όσο πιο κοντά βρίσκεται μία ακτίνα στο κέντρο τόσο πιο σημαντικό είναι το συγκεκριμένο πρόσωπο. Όλοι/όλες συμπληρώνουν το σχήμα και χωρίζονται σε υποομάδες των 4 ή 3 και κάθε μαθητής/μαθήτρια σχολιάζει σε συγκεκριμένο χρόνο τις επιλογές του/της. Ακολουθεί αναστοχασμός στην ολομέλεια με θέμα: Γνωρίζω τον εαυτό μου μέσα από τους άλλους (Προτείνονται οι ερωτήσεις: Πόσο δύσκολη ήταν η επιλογή των προσώπων και τοποθέτησή τους στις διαφορετικές ακτίνες; Υπήρξε κάποιος/κάποια που έγραψε λιγότερα πρόσωπα; Τα πρόσωπα προέρχονται από την οικογένεια, το φιλικό περιβάλλον, το σχολείο; Υπήρξε κάποιος/κάποια που επέλεξε πρόσωπα που δεν ζουν ή τον Θεό; Πόσο βοηθούν αυτά τα πρόσωπα να γνωρίσουν τον εαυτό τους; Μπορεί στο μέλλον να προκληθεί αλλαγή στα πρόσωπα ή στις θέσεις και γιατί;).

Νοηματοδοτώντας:

Δρόμοι αυτογνωσίας και θεογνωσίας (π.χ. λογική, αισθήσεις, βιώματα).

- «Καθοδηγούμενος διάλογος» με αφορμή ένα βίντεο: Προβάλλεται ένα απόσπασμα από ταινία ή ντοκιμαντέρ (π.χ. «Πρωταγωνιστές: Τι χρώμα έχει το σκοτάδι;»). Ακολουθεί συζήτηση: Πώς αλλάζει κανείς μετά από μεγάλες τομές στη ζωή του; Τι μπορεί να συνειδητοποιήσει για τον εαυτό του, τους άλλους και τον Θεό;
- Εναλλακτικά:

- «Ομαδοσυνεργασία – Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις»: Κάθε ομάδα επεξεργάζεται με φύλλο εργασίας το ποίημα του Ντήτριχ Μπονχέφερ «Ποιος είμαι εγώ;» (Σύναξη, 106, σσ. 78-79) ή κάποιο άλλο κείμενο με θεματικούς άξονες τα ερωτήματα και τα όρια της αυτογνωσίας και της γνώσης του κόσμου.

Αναλύοντας:

Η συμβολή της θρησκείας στην αυτογνωσία και στη γνώση του κόσμου.

- «Ανακριτική καρέκλα»: Απόστολος Παύλος (μετά τη συνάντηση του με τον Χριστό, στον δρόμο για τη Δαμασκό). Με βάση τη διήγηση (Πραξ 9, 1-19) στην οποία τονίζονται οι στίχοι 1-9, αποσπάσματα κειμένων σχετικά με τη μεταστροφή του Παύλου (π.χ. Γοντικάκης, 2002) και έργα τέχνης (π.χ. Caravaggio) οι μαθητές/μαθήτριες ετοιμάζουν ερωτήσεις για τον Παύλο σχετικά με τη μεταστροφή του, τη συνάντηση με τον Χριστό, τη γνώση του Θεού, τη σχέση με τον Θεό. Ο/Η εκπαιδευτικός με την τεχνική «Δάσκαλος σε ρόλο» απαντά στις ερωτήσεις προσφέροντας τη νέα γνώση. Εναλλακτικά, μία ομάδα αναλαμβάνει τον ρόλο του Απ. Παύλου ή ζητείται από τους μαθητές τις μαθήτριες να αναλάβουν τον ρόλο, εφόσον θα έχουν διαβάσει το κείμενο.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία - Κάρτες με αποφθέγματα»: Δίνονται σε ομάδες μαθητών/μαθητριών κείμενα (π.χ. Αγ. Κύριλλος Ιεροσολύμων, Αρχιμ. Ευσέβιος Βίττης, Άγ. Νικόλαος Βελιμίροβιτς, Γέρων Ιωσήφ ο Ησυχαστής, Οσ. Νείλος ο Ασκητής, Αγ. Ισαάκ ο Σύρος, Bloom, 1985) και τους ζητείται να γράψουν σε δύο στήλες διδασκαλίες και αλήθειες σχετικά με τη γνώση του εαυτού και τη γνώση του Θεού. Στη συνέχεια τους ζητείται να συζητήσουν και να καταλήξουν σε όσα θα μπορούσαν να είναι σημαντικά για τους ίδιους/τις ίδιες και όλους τους ανθρώπους και να ετοιμάσουν κάρτες, τις οποίες εκθέτουν και παρουσιάζουν.

Εφαρμόζοντας:

Σύνδεση της αυτογνωσίας με την κοινωνικότητα, την αγάπη και την πηγή της αγάπης (Θεός).

- «Σχολιασμός επιχειρημάτων»: Στην αριστερή στήλη του δίστηλου αναγράφονται αποσπάσματα κειμένων σε σχέση με την αυτογνωσία, την κοινωνικότητα (σχέση με τον άλλον) και τη σχέση με τον Θεό (πηγή της αγάπης) (π.χ. Ι. Χρυσόστομος, Ν. Καβάσιλας, Άγ. Νικόλαος Βελιμίροβιτς, Bakhtin, 1984, Κατσιάρας-Βαμβουνάκη, 2008, Bloom, 1985, Ι. Ζηζιούλας, 2000, Σχολικό Βιβλίο Γ' Λυκείου, ΔΕ 3) και ζητείται στη δεξιά στήλη το τεκμηριωμένο σχόλιο των μαθητών/μαθητριών με βάση όσα προηγήθηκαν στα προηγούμενα στάδια του μαθήματος.
- Εναλλακτικά:
«Σιωπηρό ερέθισμα με κείμενο»: Στον πίνακα γράφουμε: «Μα όταν κανείς γνωρίζει καλά έναν άλλον, είναι σα να γνωρίζει τον εαυτό του» (Σαίξπηρ, Άμλετ, V. II. 138-140) και «Είδες τον αδελφό σου, είδες τον Θεό σου» (αββάς Απολλώς, Γερωντικών). Ανταλλαγή και συζήτηση εντυπώσεων.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
- α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:

1. Γ' Λυκείου, ΔΕ 3, σ. 28, <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4006/>
- Βιβλικά χωρία: Πραξ 9,1-19.
- Ρεπορτάζ (στη Σχολή Τυφλών Θεσσαλονίκης):
 1. «Πρωταγωνιστές: Τι χρώμα έχει το σκοτάδι;», 6/6/ 2010, Mega. Διατίθεται στο: <https://vimeo.com/12958505>
- Θεολογικά κείμενα:
 1. Bonhoeffer, Dietrich (1999). *Ποιος είμαι εγώ;* Επιμ. ΑΙ. Melloni, Comunità di Bose: Qiqazon. Περ. *Σύναξη*, τ. 106, (Απρ. – Ιούν. 2008). Απόδοση: Παναγιώτης Αρ. Υφαντής
 2. Γοντικάκης, Β., αρχιμ. (2002). *Φως Χριστού φαίνεται πάσι*, Ιερά Μονή Ιβήρων, σ. 27-31.
 3. Άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής. «Κεφάλαια Περί Αγάπης, Α' Εκατοντάδα»: Έργα αγίου Μάξιμου, Φ. ΕΠΕ 14, σ. 205-207.
 4. Άγιος Νικόλαος Βελιμίροβιτς (2008). *Αργά βαδίζει ο Χριστός*. Αθήνα: Εν Πλω, σ. 83-84, 94-95.
 5. Άγιος Νικόλαος Καβάσιλας (1990). *Περί της εν Χριστώ Ζωής, Λόγοι Επτά*. Σουρωτή Θεσσαλονίκης: Ι. Ησυχ. Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος, σ. 256.
 6. Βίττης, Ευσέβιος, αρχιμ. (2012). *Εμείς και η αγάπη μας*. Άγιον Όρος: Ιερά Μονή Οσίου Γρηγορίου, <http://eusebiosvittis.pblogs.gr/emeis-kai-h-agaph-mas-ierom-efsebioy-bitth.html>
 7. Bakhtin Mikhail (1984). *Problems of Dostoevsky's Poetics*. μτφρ. Caryl Emerson. Minneapolis: University of Minnesota Press. σ. 287, όπως αναφέρεται στο Παπαθανασίου, Σ. (2006). *Η Ορθόδοξη παράδοση και η κατάφαση της ετερότητας*. Αθήνα: Ίνδικτος, τ. 21, σ. 263-273.
 8. Bloom, Anth. (1985). *Πορεία και Συνάντηση*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 20, 40.
 9. *Γεροντικόν: Σταλαγματιές από την Πατερική σοφία*, Θεσσαλονίκη: Ρηγοπούλου.
 10. Γέρων Ιωσήφ ο ησυχαστής, *Έκφρασις Μοναχικής Εμπειρίας*, Ι. Μ. Φιλοθέου.
 11. Ζηζιούλας, Ι., Μητρ. Περγάμου (2000). *Κοινωνία και ετερότητα*. *Σύναξη*, τ.76, σ. 5-15.
 12. Κατσιάρας, Α. & Βαμβουνάκη, Μ. (2008). *Όταν ο Θεός πεθαίνει. Μία συζήτηση*. Αθήνα: Αρμός σ. 150, 127.
 13. Μαυρομάτης, Γ. (1990). *Κατηχήσεις αγίου Κυρίλλου Ιεροσολύμων*, τ. Β'. Κατερίνη: Επέκταση, σ. 432-433.
 14. Χρυσόστομος, Ι. *Εἰς Ματθαῖον ὁμιλία* ΞΑ' 5, ΕΠΕ 11, 442, PG 58, 594. Στο Χαρώνης, Β. (1993). *Παιδαγωγική Ανθρωπολογία Ιω. Χρυσοστόμου*, τ. Α'. Αθήνα: Το Βυζάντιον, σ. 746.
 15. Χρυσόστομος, Ι. *Πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας... καὶ περὶ μετανοίας*, 5, ΕΠΕ 31, 90, PG 49, 262. Στο Χαρώνης, Β. (1993). *Παιδαγωγική Ανθρωπολογία Ιω. Χρυσοστόμου*, τ. Α'. Αθήνα: Το Βυζάντιον, σ. 741-742.
- Σχόλια στον πίνακα του Caravaggio, *Η μεταστροφή του Αγίου Παύλου*:
 - α. Wikipedia, "Conversion on the Way to Damascus"
 - β. Καραβάτζιο: Απαστράπτων στο απόλυτο σκοτάδι (εικόνες). Άρθρο στην ηλ/νική εφημερίδα tvxs (18.7.2016) (<http://tvxs.gr/>)

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Rogers, C. (2006). *Η γένεση του προσώπου*. Μτφρ. Χ. Βοντά και Γ. Μουλαδούδης. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
2. Rogers, C. (2006). *Το γίνεσθαι του προσώπου*. Μτφρ. Ζ-Μ. Ρηγοπούλου. Αθήνα: Ερευνητές.
3. Αρχιμανδρ. Ρορονίς, J. (1992). *Οδός θεογνωσίας: Κεφάλαια ασκητικά και γνωσιολογικά*, Αθήνα : Γρηγόρης.
4. Γιαγκάζογλου, Σ. (2006). Πρόσωπο και ετερότητα –Δοκίμιο για μια θεολογία της ετερότητας. *Ίνδικτος*, τ.21, σσ. 87-125.
5. Επίσκοπος Πενταπόλεως, Άγιος Νεκτάριος, (2014). *Το Γνώθι Σαυτόν*, Αθήνα: Άθως.
6. Επίσκοπος Διοκλείας, Ware, K. (2013). *Το ανθρώπινο πρόσωπο ως εικόνα της Αγίας Τριάδος*. Αθήνα: Παρησία.
7. Ware, K., Επίσκοπος Διοκλείας, (2000). *Η εντός ημών βασιλεία*. Αθήνα: Ακρίτας.
8. Κορναράκης, Ι.Κ. (2010). *Ψυχοδυναμικά δρώμενα στην πορεία της αγιότητας*. Αθήνα: Τήνος
9. Κορναράκης, Κ. Ι. (2012). *Ο άνθρωπος απέναντι στην εικόνα του: Κείμενα Πατερικής Ανθρωπολογίας και Ηθικής*. Αθήνα: Αρμός.
10. Μαντζαρίδης, Γ.Ι. (1986). *Ορθόδοξη πνευματική ζωή*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
11. Παπαθανασίου, Σ. (2006), Η Ορθόδοξη παράδοση και η κατάφαση της ετερότητας. *Ίνδικτος*, τ. 21, σσ. 263-273.
12. Παπαπέτρου, Κ. Ε. (1969). *Η Αποκάλυψις του Θεού και η γνώσις αυτού*. Αθήνα
13. Παπαπέτρου, Κ. Ε. (1987). *Πίστη και Γνώση*. Αθήνα: 1987.
14. Σαμοθράκη, Ντ. (μτφ). (2012). *Το φως που ξυπνά την καρδιά : Διαλεχτές σελίδες της Φιλοκαλίας για την αυτοσυγκέντρωση, την αυτογνωσία και την νοερά προσευχή*, Αθήνα: Αρμός.

1.3 ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - εντοπίζουν τρόπους επικοινωνίας με τον Θεό στις χριστιανικές παραδόσεις, - αξιολογούν τις θέσεις της Ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης για την επικοινωνία με τον «άλλο».	- Αναγνώριση τρόπων επικοινωνίας με τον Θεό. - Αξιολόγηση της Ορθόδοξης χριστιανικής διδασκαλίας για την επικοινωνία με τον «άλλο».

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Αποτύπωση εμπειριών για τη χαρά και τις δυσχέρειες της επικοινωνίας.

- «Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο»: Τραγούδι ή παραμύθι ή λογοτεχνικό αφήγημα με θέμα την επικοινωνία, τις αντιφάσεις της, τις χαρές της. Οι μαθητές/μαθήτριες μεταφέρουν τις δικές τους εμπειρίες. Συζήτηση για δυσκολίες και χαρές στην επικοινωνία.
- Εναλλακτικά:
«Ιδεοθύελλα». Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να διατυπώσουν λέξεις/φράσεις που τους έρχονται στον νου με τη λ. επικοινωνία, και να εκφράσουν το αντίθετό της. Στο τέλος, διαβάζεται σχετικό κείμενο (π.χ. Ακανθοπούλου, 2007, Christakis-Fowler, 2010) και συζητείται σύντομα.

Νοηματοδοτώντας:

Πέρασμα από τη φιλία και τη λαχτάρα συναναστροφής στη θρησκεία ως επικοινωνία με το ιερό.

- «Ακούγοντας 5Χ2 (παραλλαγή του 10Χ2)»: Τραγούδι (π.χ. *Το περιβόλι* του Δ. Σαββόπουλου ή *Active Member, Καλώς ήρθες παράξενε στον τόπο μου*).
- Εναλλακτικά:
«Κείμενο χωρίζεται σε μέρη»: Δίνονται δύο ψαλμοί (π.χ. 61^{ος} και 117^{ος}): Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να υπογραμμίσουν στους ψαλμούς τους στίχους που δείχνουν τη θλίψη από τις ανθρώπινες σχέσεις και τη στροφή προς τη σχέση με τον Θεό.

Αναλύοντας:

Η προσευχή, η λατρεία, η θεογνωσία και η θεολογία ως επικοινωνία στις χριστιανικές θρησκευτικές παραδόσεις.

- «Τροχιά της μάθησης»: Σταθμοί όπου οι μαθητές/μαθήτριες κυκλικά μελετούν διάφορες όψεις επικοινωνίας με τον Θεό και συμπληρώνουν ερωτήσεις σε φύλλο εργασίας: μυστικιστικά κείμενα (π.χ. άγιοι Παΐσιος, Ιωάννης του Σταυρού), προσευχές (π.χ. των πατέρων της Όπτινα, Σιλουανός ο Αθωνίτης), θεολογικό κείμενο (π.χ. Νικόλαος, Μητροπ. Μεσογαίας, 2015, π. Β. Θερμός, 2009), πίνακας ζωγραφικής, Καινή Διαθήκη, αντικείμενα (κομποσχοίνι, θυμίαμα, εικόνα κλπ), τραγούδι (π.χ. Ν. Πορτοκάλογλου).
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία - Graffiti»: Προσφέρουμε στους μαθητές/στις μαθήτριες διάφορες προσευχές και φωτογραφίες από διαφορετικές θρησκευτικές παραδόσεις (προσκυνήματα, λατρευτικές συνήθειες κ.ά.). Οι μαθητές/μαθήτριες επιλέγουν όποιο υλικό θέλουν και φτιάχνουν μια αφίσα με θέμα: *Επικοινωνία με τον Θεό*, την οποία παρουσιάζουν εξηγώντας τις επιλογές τους και αναλύοντας με τη βοήθεια του/ της εκπαιδευτικού τη θεολογία των τρόπων επικοινωνίας με τον Θεό.

Εφαρμόζοντας:

Τρόπος ουσιαστικής επικοινωνίας: αναζητώντας ένα πρότυπο.

- «Σύνταξη σειράς θέσεων»: Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν την επί του όρους ομιλία (ως «εγχειρίδιο διαπροσωπικής επικοινωνίας») (Μτ 5-7, αποσπάσματα) ή την (έμπρακτη/έμμεση) διδασκαλία του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού με τους ανθρώπους της εποχής του (Ακανθοπούλου, 2009). Στη συνέχεια, σχολιάζουν, αξιολογούν και προσθέτουν τις δικές τους θέσεις για το θέμα της διαπροσωπικής επικοινωνίας.
- Εναλλακτικά:
«Τα πέντε βήματα». Οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν ένα δικό τους διπλό πεντάλογο σε 2 στήλες με βήματα που σκέφτονται να ακολουθήσουν, για να βελτιώσουν την επικοινωνία τους α) με τους ανθρώπους γύρω τους, και β) με τον Θεό.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»/ Συλλογή φωτογραφιών:
1. Ορθόδοξοι Ασκητές: <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3864>.
β) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠ.Π.Ε.Θ. και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> /Εκπαιδευτικό Υλικό):
1. «Όψεις Θρησκείας»: Ασκητισμός.
2. «Θρησκευτικά Β' Λυκείου», ΕΠΕΑΕΚ/έργα: Ισλάμ/Μυστικισμός.
Επί του Όρους ομιλία (Μτ κεφ. 5-7). Συγκεκριμένα προτείνονται: 5, 5-11. 23-25. 27-28. 34. 37. 39. 42. 44. 46· 6,1. 3. 6-7. 14. 17· 7, 1-2. 12. 15. 17. 21.
- Βιβλιογραφία:
1. Ακανθοπούλου, Κ. (2009). *Η παιδαγωγική επικοινωνία του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού μέσα από τις Διδαχές του*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 187-191.
2. Θερμός, π. Β. (2009). *Άνθρωπος μόνος και μπερδεμένος ψάχνει*. Αθήνα: Αρμός, σ. 188-192.
3. Καμπάνης Π.(2016). Άγιος Ιωάννης του Σταυρού – Ο ποιητής της μυστικιστικής θεολογίας. Άρθρο στο ηλ/νικό περιοδικό Fractalart (26.10.2016) (απόσπασμα), <http://fractalart.gr/agios-ioannis-tou-stavrou/>
4. Νικόλαος, Μητροπ. Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2015). *Εκεί που δεν φαίνεται ο Θεός*. Αθήνα: Σταμούλης, σ. 25-29.
5. Ντε Σεντ-Εξιπερί, Αντουάν (2016). *Ο Μικρός Πρίγκιπας*. Μτφρ. Θ. Δαρβίρη. Αθήνα: Καθημερινές Εκδόσεις, σ.77-82.
6. Γέροντος Παΐσιου Αγιορείτου Λόγοι, τ. Ε' (Πάθη και αρετές). (2010³). Θεσσαλονίκη: Ιερόν Ησυχαστήριο Μοναζουσών «Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος», σ. 106, 107 (θείος έρωτας).
[<https://app.box.com/s/vi5x7d8pcertnk5lmd6r5b4zssbmk7i0>]
7. Σωφρόνιος, αρχιμ. (1978). *Ο Γέροντας Σιλουανός του Άθω (1866-1938)*. Μτφρ. από τα Ρωσικά. Έσσεξ Αγγλίας: Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου, σ. 329-331, 334.

8. Επιλογή από τραγούδια με θέμα τον έρωτα ή τη φιλία με θετικό περιεχόμενο (π.χ. «Περιβόλι» του Σαββόπουλου).

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Αγιογραφικά κείμενα (π.χ. Παραβολή Αμπελώννα, Ψαλμοί, Άσμα Ασμάτων).
2. Αποσπάσματα (π.χ. Α. Τσέχωφ), ή νανο-αφηγήματα (Α. Χιόννης, Δ. Μαγριπλής).
3. Ύμνοι εκκλησιαστικοί για τον θείο έρωτα π.χ. Συμεών Νέος Θεολόγος.
4. Bloom, A. [Αντώνιος του Σουρόζ] (2000). *Θέλει τόλμη η προσευχή*. Μτφρ. Δ. Κόκκινος. Αθήνα: Ακρίτας.
5. Bloom, A. Μητρ. Σουρόζ, (1993). *Πορεία και Συνάντηση: Οδοιπορικό στην Ορθόδοξη γνησιότητα*, Αθήνα: Ακρίτας, διατίθεται στο <http://www.imdlibrary.gr/index.php/el/2013-01-14-09-09-13/books/book/72-bloom-anthony-poreia-kai-synantisi/2-books>
6. Ακανθοπούλου, Κ. (2007). *Παιδαγωγική ανάλυση της επι-κοινωνίας του Χριστού*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
7. Γαϊτάνης, Β. (2008). *Από την επικοινωνία στην κοινωνία: Σύγχρονες θεωρίες επικοινωνίας και ορθόδοξος επικοινωνιακή θεολογία*, Αθήνα: Γρηγόρης.
8. Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2009), *Ο Θεός, ο δικός μου, ο δικός σου: Πολιτισμός, εκπαίδευση, ετερότητα. Έρευνα για τη διαπολιτισμική επικοινωνία*. Αθήνα: Γρηγόρης.
9. Μυλωνάκου - Κεκέ, Η. (2007). *Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις στην επικοινωνία σχολείου, οικογένειας και κοινότητας*, Αθήνα: Ατραπός.
10. Φάρος, π. Φιλόθεος, (1996) *Ο διάλογος*, Αθήνα: Ακρίτας.

1.4 ΗΘΟΣ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - σκιαγραφούν τα βασικά χαρακτηριστικά του χριστιανικού ήθους (πρόσωπο - αγάπη - ελευθερία), - εξετάζουν τη σύνδεση διδασκαλίας και ήθους στον Χριστιανισμό, - διακρίνουν τις διαφορές μεταξύ ήθους, ηθικισμού και ηθικολογίας.	- Διατύπωση βασικών χαρακτηριστικών του χριστιανικού ήθους. - Σύνδεση διδασκαλίας και ήθους στον Χριστιανισμό. - Σύγκριση ήθους, ηθικισμού και ηθικολογίας.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Ήθος, ηθικισμός, ηθικολογία, ηθική, υποκρισία.

- «Ασκήσεις συνάρτησης – Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: Δίνονται οι ορισμοί των λέξεων «ηθική, ηθικιστής/ηθικίστρια, ηθικολογία, ήθος, υποκριτής-υποκρισία» (π.χ. από το Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του Ιδρύματος Μ. Τριανταφυλλίδη ή του Γ. Μπαμπινιώτη ή από ένα θεολογικό κείμενο, π.χ. Μπέγζος, 1996). Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να συνδέσουν τις λέξεις μεταξύ τους με συναρτήσεις.
- Εναλλακτικά:
«Κείμενο χωρίζεται σε μέρη – Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)». Δίνονται οι λέξεις «ηθική, ηθικιστής/ηθικίστρια, ηθικολογία, ήθος, υποκριτής-υποκρισία» και τα χωρία Μτ 7, 21 και Μτ 23, 1-28. Ζητείται από τους μαθητές/τις μαθήτριες να χωρίσουν σε μέρη τα χωρία και να τα αντιστοιχίσουν με τις λέξεις που τους δόθηκαν. [Προαιρετικά: δίνονται και οι ορισμοί των λέξεων από κάποιο λεξικό, ό. π.]

Εφαρμόζοντας:

Ηθικές προκλήσεις του καιρού μας, διάσταση θεωρίας και πράξης. Η χριστιανική διδασκαλία.

- «Μελέτη περίπτωσης – Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: Δίνεται παράδειγμα (από τον τύπο ή το διαδίκτυο) από την επικαιρότητα σχετικά με τη διάσταση/σχέση θεωρίας και πράξης. Κατόπιν, διαβάζονται πατερικά κείμενα (π.χ. Γρ. Νύσσης) με θέμα τη διάσταση λόγων και έργων. Οι μαθητές/μαθήτριες ερευνούν τα κίνητρα και αναλύουν την πολυπλοκότητα ηθικών ζητημάτων και εξερευνούν τη σχέση κινήτρων και αποτελεσμάτων.
- Εναλλακτικά:
«Ανίχνευση της σκέψης του ρόλου». Διαβάζεται ένα πατερικό κείμενο (π.χ. Μακαρίου του Αιγυπτίου) για τη διάσταση θεωρίας και πράξης και αμέσως μετά προβάλλεται το βίντεο της ActionAid «Ρατσιστική επίθεση σε στάση λεωφορείου (κοινωνικό πείραμα)» (στο διαδίκτυο). Ο/Η εκπαιδευτικός σταματάει το βίντεο σε διάφορες σκηνές και καλεί τους μαθητές/μαθήτριες να αναλύσουν τις σκέψεις/στάσεις των προσώπων του βίντεο εστιάζοντας στις διαφορετικές ηθικές οπτικές, την ηθική υποκρισία και αναληγσία στη σύγχρονη κοινωνία.

Διερευνώντας:

Σχέση διδασκαλίας (πεποιοτήσεων) και ήθους.

- «Μελέτη περίπτωσης»: Δίνεται ο βίος ενός αγίου/μιας αγίας (π.χ. Ιωάννη του Χρυσοστόμου) και χωρία από την Κ. Δ. (π.χ. Α Ιω 3, 17-18· 4, 20 και Ιακ 2, 14-18). Οι μαθητές/μαθήτριες επιχειρούν να αντιστοιχίσουν τα χωρία της Κ.Δ. με συγκεκριμένα σημεία του βίου του αγίου/της αγίας.
- Εναλλακτικά:

«Γράφουν αντι-κείμενα». Δίνονται ρητά, γνωμικά, παροιμίες με θέμα την υποκρισία. Οι μαθητές/μαθήτριες προσπαθούν να τα αναδιατυπώσουν με θετική σημασία ως συμβουλές. (Αυτή η δραστηριότητα θα μπορούσε να γίνει και στο εργαστήριο πληροφορικής βάζοντας τους μαθητές/τις μαθήτριες να βρουν οι ίδιοι/ίδιες τα γνωμικά κ.λπ. στον παγκόσμιο ιστό).

Αναπλαισιώνοντας:

Βασικές αρχές του χριστιανικού ήθους (αγάπη - ελευθερία), σύνδεση με τη θεολογική διδασκαλία και με την κοινωνική πραγματικότητα.

- «Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις»: Οι μαθητές/μαθήτριες ερευνούν αγιογραφικά (π.χ. Ρωμ 6, 17-18, Α Κορ 9, 19. 22, Γαλ 5, 13-14, Εβρ 10, 24, Β Πε 1, 5-7) ή πατερικά (π.χ. Ι. Δαμασκηνός, ή ιστορία από το *Λαυσαϊκόν*) και θεολογικά (π.χ. Μαντζαρίδης, 1991, Γιανναράς, 1996) κείμενα με θέμα το χριστιανικό ήθος (αγάπη-ελευθερία) και καλούνται να τα συνδέσουν με το τριαδικό δόγμα και την κοινωνική πραγματικότητα.
- Εναλλακτικά:
«Συμπλήρωση κειμένου»: Δίνεται στους μαθητές/στις μαθήτριες το χωρίο Ρωμ 12, 9-10. 13-21, με κενά για συμπλήρωση. Η προσπάθειά τους συγκρίνεται με το πρωτότυπο και αξιολογείται. Ακολουθεί συζήτηση με θέμα: «Οι στίχοι του χωρίου είναι ηθικές εντολές ή δείκτες ελευθερίας;»

Αξιολογώντας:

Κίνητρα και ηθικά διλήμματα και διαμόρφωση προσωπικών στάσεων.

- «Αντιγνωμίες»: Τίθεται κάποιο ηθικό δίλημμα, πραγματικό ή κατασκευασμένο, και ακολουθεί συζήτηση σχετικά με τη διάσταση λόγων και πράξεων, τη διάκριση ακρίβειας και οικονομίας, την ένταση μεταξύ αγάπης και ελευθερίας, τις προτεραιότητες της χριστιανικής ηθικής, τη διάκριση ήθους και ηθικισμού, τη διάσταση *θέλω* και *μπορώ*.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking) – Αντιλαμβάνομαι, Γνωρίζω, Φροντίζω». Δίνεται μία εικόνα/ένας πίνακας που αποτυπώνει ένα ηθικό δίλημμα (π.χ. Pawel Kuczynski, *Ladder*). Οι μαθητές/μαθήτριες το επεξεργάζονται απαντώντας στις ερωτήσεις του μοτίβου.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή:
 1. Γ' Λυκείου ΔΕ 1: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4005/>, σ. 13-14.
 2. Γ' Λυκείου ΔΕ 4 (Παλλαδίου, *Λαυσαϊκόν*, PG 34, 1018Α-1019C): <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4006/>, σ. 31-32, 34-35.
 3. Γ' Λυκείου ΔΕ 6: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4006/>, σ. 47 (Ιωάννης Δαμασκηνός).

β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:

1. Δραστηριότητα, Θεολογικά ρεύματα κατά των προκαταλήψεων-συμπλήρωση κενών, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4521>.
- Βιβλικά χωρία: Μτ 7, 21 και 23, 1-28, Ρωμ 6, 17-18, Α Κορ 9, 19. 22, Γαλ 5, 13-14, Εβρ 10, 24, Β Πε 1, 5-7, Ιακ 2, 14-18 και Α Ιω 3, 17-18· 4, 20-21.
- Βιβλιογραφία:
 1. Γιανναράς, Χρ. (1996). *Αλφαθητάρι της πίστης*. Αθήνα: Δόμος, σ. 61.
 2. Θεοδώρου, Ευ. (1982). *Ανθολόγιο Πατερικών Κειμένων*. Αθήνα: ΟΕΔΒ, σ. 124-125 (κείμενο Γρηγορίου Νύσσης), 124-127 (κείμενο Μακαρίου του Αιγυπτίου) (ψηφιοποιημένο από το ΙΕΠ: <http://e-library.iep.edu.gr/iep/collection/browse/index.html?q=%CE%B1%CE%BD%CE%B8%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%B9%CE%BF+%CF%80%CE%B1%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD+%CE%BA%CE%B5%CE%B9%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CF%89%CE%BD+1982>).
 3. Λέκκος, Ευ. (2007). *Ο ιερός Χρυσόστομος*. Αθήνα: Σαΐτης, σ. 19, 33-34.
 4. Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη: http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CE%B7%CE%B8%CE%B9%CE%BA%CE%AE&dq
 5. Μαντζαρίδης, Γ. (1991). *Χριστιανική Ηθική*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 211-215.
 6. Μπαμπινιώτης, Γ. (2002²). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
 7. Μπένζος Μ. (1996). *Ψυχολογία της θρησκείας*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα, <http://www.vimaorthodoxias.gr/thlogos/item/4503-i-xristianiki-theorisi-tis-ithikis>.
 8. Παπαδόπουλος, Στ. (1999). *Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος. Η ζωή του, η δράση του, οι συγγραφές του*, τ. Α΄. Αθήνα: Αποστολική Διακονία, σ. 48-49.
 9. Pasquato, Ο. (2006). *Οι λαϊκοί κατά τον Ιωάννη το Χρυσόστομο. Στην Εκκλησία, στην οικογένεια και στην πόλη*. Μτφρ.-επιμ. Κ. Ακανθοπούλου. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 25-26 (βιογραφικά στοιχεία).
 10. Χρυσόστομος, Ι. *Οστ' (76^η) όμιλία εις τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, 24,16-31 (ΕΠΕ τόμ. 12, σ. 34), http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/paterikon/iwannhs_xrysostomos_peri_ths_agaphs_toy_xristoy.htm (κείμενο και απόδοση)
- Βίντεο της ActionAid «Ρατσιστική επίθεση σε στάση λεωφορείου (κοινωνικό πείραμα)» (διάρκεια 4'47''): <https://www.youtube.com/watch?v=NhlaPWvW07o>.
- Παροιμίες, γνωμικά, ρήσεις: <http://www.gnomikologikon.gr/catquotes.php?categ=1060>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Βουλγαράκης, Η. (2004). *Σχεδιάσμα για την Αγάπη*. Αθήνα: Μαΐστρος. (αγάπη-ελευθερία, τριαδολογία)
2. Γιανναράς, Χ. (2011). *Ελευθερία του Ήθους*. Αθήνα: Ίκαρος. (ήθος-ηθικισμός)
3. Ζηζιούλας, Ι. (1977). Από το προσωπείον εις το πρόσωπον: Η συμβολή της πατερικής θεολογίας εις την έννοιαν του προσώπου. Στον συλλ. τόμο *Χαριστήρια εις τιμήν του Μητροπολίτου Χαλκηδόνος Μελίτωνος*. Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, σσ. 287-323. (ελευθερία-αγάπη, πρόσωπο)
4. Κορναράκης, Κ. (2012). *Ο άνθρωπος απέναντι στην εικόνα του. Κείμενα Πατερικής Ανθρωπολογίας και Ηθικής*. Αθήνα: Αρμός.
5. Μαντζαρίδης, Γ. Ι. (2009). *Χριστιανική Ηθική Ι*. Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναρά.
6. Μαυρόπουλος, Δ. (2010). Ήθος και Ηθική: Έννοιες ασύμπτωτες. *Σύναξη*, τ.116, σσ. 42-46
7. Στάινχαρτ, Ν. (2007). *Το Ημερολόγιο της Ευτυχίας*. Μτφρ. Ν. Κουκοβίνος. Αθήνα: Μαΐστρος. (διάσταση αγάπης-ελευθερίας)

1.5 ΑΓΙΟΤΗΤΑ (5^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - επισημαίνουν την ερμηνεία της αγιότητας και την ποικιλία των χαρακτηριστικών της στη ζωή και στο έργο αγίων της Εκκλησίας. - αναγνωρίζουν όψεις της αγιότητας στην καθημερινότητα.	- Διατύπωση της χριστιανικής ερμηνείας της αγιότητας. - Επισήμανση της ποικιλίας χαρακτηριστικών στοιχείων αγιότητας. - Αναγνώριση όψεων αγιότητας στην καθημερινότητά τους.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Ο ιδανικός άνθρωπος, ο ήρωας, ο άγιος.

- «Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking) – Ακούγοντας πέντε επί δύο-5Χ2 (παραλλαγή του δέκα επί δύο-10Χ2)»: Οι μαθητές/μαθήτριες ακούν δύο φορές ένα τραγούδι (π.χ. Δ. Σαββόπουλος, *Ωδή στον Καραϊσκάκη*, Θ. Παπακωνσταντίνου/Γ. Χαρούλης, *Αγιοι*). Σε δύο στήλες συμπληρώνουν σε δύο φάσεις: Χαρακτηριστικά του ήρωα/Χαρακτηριστικά του αγίου.
- Εναλλακτικά:

«Σύνταξη κειμένου – Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: Οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν μια αγγελία σε εφημερίδα με τίτλο «Άνθρωπον ζητώ» περιγράφοντας τα στοιχεία του χαρακτήρα που θα ήθελαν να έχει.

Νοηματοδοτώντας:

Χαρακτηριστικά και ποικίλες μορφές αγιότητας.

- «Μελέτη περίπτωσης – Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν τον βίο ενός «διαφορετικού» αγίου/μιας «διαφορετικής» αγίας, μάρτυρα, οσίου/οσίας, ποιμένα, ηγέτη, διακόνισσας κ.λπ. (π.χ. άγιος Διονύσιος Ζακύνθου, οσία Σοφία Κλεισούρας κ.ά.). Τους δίνονται ερωτήσεις: Ποιο είναι το βασικό στοιχείο της ζωής του συγκεκριμένου αγίου; Τι σε παραξενεύει περισσότερο; Τι θαυμάζεις περισσότερο; Παρουσίαση στην ολομέλεια.
- Εναλλακτικά:
«Κύκλος του κουτσομπολιού»: Διαβάζεται στην ολομέλεια ένα επεισόδιο από τη ζωή του Αγίου Συμεών του διά Χριστόν σαλού (Σχολικό Βιβλίο Γ' Λυκείου, ΔΕ 6). Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε δύο ομάδες σχηματίζοντας δύο ομόκεντρους κύκλους. Οι μαθητές/μαθήτριες του εσωτερικού κύκλου μπαίνουν στη θέση του διά Χριστόν σαλού και ακούν ό,τι τους λένε οι μαθητές/μαθήτριες του εξωτερικού κύκλου. Ο εξωτερικός κύκλος εκφράζει φήμες, γνώμες για το πρόσωπό του. Οι μαθητές/μαθήτριες μιλούν με τη σειρά, ο ένας/μία μετά τον άλλο/άλλη και μετά ταυτόχρονα. Στη συνέχεια, οι ομάδες αλλάζουν θέση και η διαδικασία επαναλαμβάνεται.

Αναλύοντας:

Η αγιότητα στον Χριστιανισμό.

- Ομαδοσυνεργασία – «Πέντε π και ένα γ (5W1H)»: Δίνεται θεολογικό κείμενο όπου αναλύεται το «Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις» - «Εἷς ἅγιος...» (π.χ. Ζηζιούλας, 2001). Οι μαθητές/μαθήτριες το επεξεργάζονται ομαδοσυνεργατικά ακολουθώντας τις ερωτήσεις του μοτίβου (Ποιο προσφέρεται; Πού γίνεται; Πότε γίνεται; Ποιος λέει τη φράση, ποιος απαντάει και ποιοι είναι οι ἅγιοι; Πώς εξηγείται; Γιατί είναι σημαντικό;).
- Εναλλακτικά:
«Θετικό-Αρνητικό»: Διαβάζεται σε ολομέλεια ένα θεολογικό κείμενο για την αγιότητα (π.χ. μοναχού Μωυσέως Αγιορείτου, 2008). Στη συνέχεια, οι μαθητές/μαθήτριες παίρνουν θέση στην αίθουσα ανάλογα με το πόσο συμφωνούν ή όχι με την κάθε πρόταση που διαβάζεται από τον/την εκπαιδευτικό (π.χ. Η αγιότητα είναι ατομικό κατόρθωμα./Η ύλη μπορεί να αγιαστεί./Άγιος είναι ο τέλειος άνθρωπος, ο αναμάρτητος. /Άγιος είναι ο μετανοών, κ.ο.κ.). Θα πρέπει να είναι σε θέση να δικαιολογήσουν τη στάση τους.

Εφαρμόζοντας:

Η αγιότητα στην καθημερινή ζωή.

- Ομαδοσυνεργασία – «Κολλάζ - επιτραπέζιο παιχνίδι (παραλλαγή)»: Διανέμεται σε κάθε ομάδα το ταμπλό από ένα επιτραπέζιο «φιδάκι» (σε φωτοτυπία: υπάρχει στο διαδίκτυο). Στη συνέχεια, μοιράζονται καρτέλες με σκόρπιες αρετές (π.χ. άσκηση, μετάνοια, ακατάκριτο, ελεημοσύνη, κ.ά.) και πάθη (π.χ. κατάκριση, εγωισμός, κ.ά.)

ή εναλλακτικά, καλούνται οι μαθητές/μαθήτριες να τα σκεφτούν και να τα σημειώσουν ως εξής: Στο κεφάλι κάθε φιδιού ένα πάθος, στη βάση κάθε σκάλας μία αρετή. Επικουρικά δίνονται καθοδηγητικά ερωτήματα, όπως: Ποια «σκάλα» είναι η μεγαλύτερη; Ποια λίγο μικρότερη; Ποιο «φίδι» είναι το μεγαλύτερο; κ.λπ.

- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος συλλογισμός – Artful thinking: Βλέπω, Ισχυρίζομαι, Αναρωτιέμαι». Με αφορμή ένα κείμενο (π.χ. μοναχού Μωυσέως Αγιορείτου) και ένα βίντεο που ξεναγεί στο εσωτερικό ενός ναού με αγιογραφίες ή ψηφιακής παρουσίας με εικόνες αγίων ή τρισδιάστατη περιήγηση μέσω διαδικτύου σε ναό, οι μαθητές/μαθήτριες προσπαθούν να απαντήσουν στις ερωτήσεις του μοτίβου (Τι βλέπεις - Τι σκέφτεσαι γι' αυτό που βλέπεις - Τι είναι αυτό που σε κάνει να αναρωτιέσαι;).

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:
 1. Α' Λυκείου: Εσωτερικό Ιερών Μονών (α) Αγίου Χαραλάμπους και (β) Αγίου Προδρόμου στην Ιερουσαλήμ, <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/896,3327>.
 2. Γ' Λυκείου, ΔΕ 6: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4006/> (Άγιος Συμεών διά Χριστόν σαλός, σ. 53).
- β) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠ.Π.Ε.Θ. και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
 3. «Θρησκευτικά Α', Β', Γ' Γυμνασίου» (2007): Εικονική Περιήγηση σε ναό.
- Εικόνες από ναό με μορφές αγίων σε τοιχογραφία. Εναλλακτικά, σύντομο βίντεο για το εσωτερικό ναού με αγιογραφίες ή 3D (π.χ. Αγία Σοφία, Άγιος Νικόλαος Βόλου).
- Θεολογικά κείμενα:
 1. Βασιλόπουλος, Χ., αρχιμ. Ὁ Ἅγιος Διονύσιος Αἰγίνης ὁ ἐν Ζακύνθῳ, http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/agiologion/agios_dionysios_aiginhs_en_zakyn8w.htm
 2. Ζηζιούλας, Ι., μητρ. Περγάμου. «Η παρεξηγημένη αγιότητα». Στο Συλλογ. (2001). *Αγιότητα. Ένα Λησμονημένο Όραμα*, Αθήνα: Ακρίτας. Στο περιοδικό ΠΕΙΡΑΪΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ, αρ. φύλλου 187 - Νοέμβριος 2007, σσ. 2-7).
 3. Μοναχού Μωυσέως Αγιορείτου (2008). *Χριστός χριστιανούς χαρά χαρίζει*. Αθωνικά Άνθη 13. Αθήνα: Τήνος, σ. 34-49.
- Για τον βίο της Οσίας Σοφίας της εν Κλεισούρα: <http://www.saint.gr/4265/saint.aspx>
- Τραγούδια:
 1. Σαββόπουλος, Δ., *Ωδή στο Γεώργιο Καραϊσκάκη* (1969)
 2. Παπακωνσταντίνου, Θ./Πάππος, Μ. *Άγιοι* (2012)

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Bloom, A. Μητρ. Σουρόζ (2011). *Προσευχή και αγιότητα*, Αθήνα: Εν πλω.
2. Brown, P. (2000). *Η κοινωνία και το Άγιο στην ύστερη αρχαιότητα*. Μτφρ. Α. Παπαθανασοπούλου. Αθήνα: Άρτος Ζωής.
3. Κορναράκης, Ι., *Ψυχοδυναμικά δρώμενα στην πορεία της αγιότητας*, Αθήνα: Τήνος.
4. Μακάριος Σιμωνοπετρίτης (2004 κ.ε.). *Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, τόμ. Α΄-ΙΑ΄, Αθήνα: Ίνδικτος.
5. Μαρτζούχος, π. Θ. *Τι είναι η αγιότητα*, διατίθεται στο http://agiamarinailision.gr/content/Keimena_Omilies/Agiothta.pdf
6. Μωυσής, Μοναχός (2010). *Η αγιότητα είναι κατορθωτή σήμερα;*, Αθήνα: Τήνος.
7. Νικολόπουλος, Π. (1997). *Άσκηση και αγιότητα στο γάμο*, Αθήνα: Αρμός.
8. *Ο Άγιος Συμεών ο δια Χριστόν Σαλός*, Θεσσαλονίκη: Το περιβόλι της Παναγίας.
9. Συλλογ. (2001). *Αγιότητα. Ένα Λησμονημένο Όραμα*, Αθήνα: Ακρίτας (περιέχεται άρθρο του μητρ. Περγάμου Ι. Ζηζιούλα).
10. Υφαντής, Π. (2009). *Η αγιότητα του μαρτυρίου και η μαρτυρία της αγιότητας: Θεολογικά μελετήματα*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.

Θ.Ε. 2 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ

(πίστη, λατρεία, προσευχή, γιορτή, σωτηρία)

2.1 ΠΙΣΤΗ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - ερμηνεύουν την πίστη στον Θεό ως σχέση εμπιστοσύνης, - συσχετίζουν την ελπίδα και την αγάπη με την πίστη στον Τριαδικό Θεό.	- Ερμηνεία του φαινομένου της πίστης στον Θεό και των διαστάσεων της για τον άνθρωπο. - Προσδιορισμός της σχέσης πίστης στον Θεό με την ελπίδα και την αγάπη.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές ΔραστηριότητεςΕπιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.**Βιώνοντας:**

Εμπειρίες σχετικές με την εμπιστοσύνη σε πρόσωπα ή θεσμούς. Η πίστη ως κοινωνικό γεγονός.

- «Παιχνίδι ρόλων: Οδήγησε τον τυφλό»: Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ζεύγη. Ο/Η Α οδηγεί τον/την Β που έχει κλειστά τα μάτια, και τον/την μετακινεί σιγά σιγά

στην αίθουσα. Ακολουθεί συζήτηση σχετικά με την εμπιστοσύνη στις καθημερινές μας σχέσεις με βάση την ερώτηση: Ποιον πιστεύουν, γιατί και με ποιες προϋποθέσεις; (τον έμπιστο φίλο, τους γονείς ή δασκάλους, τα δελτία ειδήσεων, τον πολιτικό κ.ο.κ.). Συνοψίζουν τα συμπεράσματα σε σύντομη λίστα.

- Εναλλακτικά:

Ομαδοσυνεργασία – «Σύνδεση λέξεων»: Δίνονται καρτέλες με λέξεις που συνδέονται με την πίστη (ή γράφονται στον πίνακα), π.χ. εμπιστοσύνη, απιστία, ευπιστία, δυσπιστία, κακοπιστία, ολιγοπιστία, πιστωτικό γεγονός, πιστωτικό σύστημα, εμπιστοσύνη αγορών, πείθω, πειστήριο, πίστωση, πεποίθηση, αυτοπεποίθηση κ.ά. (Επικουρικά, για κάποιες λέξεις δίνονται και οι σημασίες τους από λεξικό). Σε ένα φύλλο χαρτιού Α4 ή Α3, οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν στο κέντρο τη λ. πίστη με κεφαλαία, και γύρω της επιχειρούν να βάλουν τις υπόλοιπες λέξεις εξηγώντας τη σχέση τους με την πίστη. Ακολουθεί συζήτηση με ερωτήσεις (π.χ. Πώς η πίστη συγκροτεί την κοινωνικότητα, τη συνεργασία, την πρόοδο; Πώς συμβάλλει στην έρευνα και τη γνώση; Στην υγεία; Πώς ισορροπούν η πίστη και η κριτική σκέψη;).

Νοηματοδοτώντας:

Διάκριση των εννοιών της πίστης και της ιδεολογίας.

- «Σύγκριση κειμένων – Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: Μελέτη πηγών/παραθεμάτων/κειμένων που περιγράφουν το γεγονός της πίστης, την ποιότητα, το είδος, τη γέννηση, την αμφιβολία, την πίστη, τις δυνατότητες που γεννά η πίστη, την πίστη ως οικοδόμηση προσωπικής σχέσης, την πίστη ως εμπιστοσύνη (π.χ. Γεν 22, 1-3· 9-12, Ψαλμ 139, 1-5, 7-10· 23-24, Μτ 14, 28-33, Μκ 9, 23-24, Α Κορ 13,2, Εβρ 11,1, Σχολικό Βιβλίο Θρησκευτικών Β' Λυκείου, ΔΕ 24, Γιανναράς, 1996, Ware, 1984). Σύγκριση με κείμενα που παρουσιάζουν την πίστη ως ιδεολογία (Γιανναράς, 2007, Μαντζαρίδης, 1990).

- Εναλλακτικά:

«Ρόλος στον τοίχο»: Γράφεται στον πίνακα η ερώτηση: Πίστη ή ιδεολογία; Στη συνέχεια, διαβάζεται στην ολομέλεια η παραβολή του Τελώνη και του Φαρισαίου (Λκ 18,9-14). (Επικουρικά μπορούν να δοθούν λίγες πληροφορίες για την ομάδα των Φαρισαίων, Σχολικό Βιβλίο Β' Γυμνασίου, σ. 16). Στερεώνεται στον τοίχο ένα μεγάλο χαρτί μέτρου με το περίγραμμα ενός ανθρώπου. Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να γράψουν με χρωματιστούς μαρκαδόρους: α) μέσα στο περίγραμμα τις σκέψεις και βεβαιότητες του Φαρισαίου, και β) έξω από το περίγραμμα τις σκέψεις του κοινωνικού περίγυρου του Φαρισαίου ή τις δικές τους σκέψεις και συναισθήματα. Την ώρα που γράφουν, διαβάζουν φωναχτά τι γράφουν και το δικαιολογούν, χωρίς την παρέμβαση του/της εκπαιδευτικού. Στο τέλος, προσπαθούν να απαντήσουν (προφορικά ή γραπτά) στο αρχικό ερώτημα που τέθηκε στον πίνακα (Πίστη ή ιδεολογία;).

Αναλύοντας:

Η πίστη στον Τριαδικό Θεό ως προσωπική σχέση εμπιστοσύνης

- «Σήμανση και υπογράμμιση κειμένου»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν θεολογικό κείμενο (π.χ. Σχολικό Βιβλίο Θρησκευτικών Β' Λυκείου ΔΕ 24, Ware,

1984) και υπογραμμίζουν τα σημεία όπου η σχέση με τον Θεό παρουσιάζεται ως σχέση εμπιστοσύνης.

- Εναλλακτικά:
«Συντάσσουν σειρά θέσεων»: Περνώντας από το «πιστεύω ότι ο Θεός είναι Τριαδικός» στο «πιστεύω στον Τριαδικό Θεό». Οι μαθητές/μαθήτριες κατασκευάζουν δύο πίνακες με τα χαρακτηριστικά των δύο αυτών τρόπων κατανόησης της πίστης και τις προεκτάσεις τους στις κοινωνικές μας σχέσεις. Κριτικός αναστοχασμός.

Εφαρμόζοντας:

Σύζευξη πίστης και αγάπης στον χώρο της κοινωνίας.

- «Επ' αυτού θα είχα να πω»: Οι μαθητές/μαθήτριες εκφράζουν γνώμες και τοποθετήσεις πάνω σε ρήσεις πνευματικών ανθρώπων ή αγίων (π.χ. άγιος Παΐσιος, γερόντισσα Γαβριηλία, άγιος Πορφύριος) για τη σύζευξη πίστης και αγάπης στον χώρο της κοινωνίας.
- Εναλλακτικά:
«Μελέτη περίπτωσης» – Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS): Με βάση τους λόγους και το παράδειγμα ζωής του αγίου Πορφυρίου, οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν πώς η πίστη συνδέεται με την αγάπη.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
 1. Β' Γυμνασίου, ΔΕ 2, σ. 16 (Φαρισαίοι):
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B118/381/2535,9833/>.
 2. Β' Λυκείου, ΔΕ 24, σ. 196-197 (χριστιανική πίστη):
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13188/>
 - β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
 1. Συλλογή φωτογραφιών (Photo gallery): Φιλοξενία Αβραάμ (ανατολική τέχνη),
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13169>.
 2. Δραστηριότητα: Ποιός είναι ο Θεός που πιστεύουμε,
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13169>.
- Αγιογραφικά παραθέματα όπως:
 1. Θυσία Αβραάμ (Γεν 22,1-19).
 2. «Πού πορευθώ από του Πνεύματός σου» (Ψαλμ139).
 3. Πίστη «ὡς κόκκος σινάπεως» (Μτ 17,19-21, Λκ 17,6).
 4. «Πιστεύω, κύριε· βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ» (Μκ 9,24).
 5. «Πίστιν ὥστε ὄρη μεθιστάνειν» (Α Κορ 13,2).
 6. Η παραβολή του Τελώνη και του Φαρισαίου (Λκ 18, 9-14).
 7. Εβρ 11,1
- Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη (λ. πίστη, πίστωση, πείθω, πεποίθηση).

- Γερόντισσα Γαβριηλία (1998). *Η ασκητική της αγάπης*. Αθήνα: Επτάλοφος, σ. 356-372.
- *Γέροντος Παΐσιου Αγιορείτου Λόγοι Β΄. Πνευματική αφύπνιση*. Σουρωτή Θεσσαλονίκης: Ι. Ησυχαστήριο «Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος», σ. 273.
- Γιανναράς, Χρ. (2006¹³). *Αλφαθητάρι της πίστης*. Αθήνα: Δόμος, σ. 25-29.
- Γιανναράς, Χ. (2007²). *Ενάντια στη θρησκεία*. Αθήνα: Ίκαρος, σ. 86-87.
- Μαντζαρίδης, Γ. (1990). *Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σ. 108, 114.
- Πορφύριος, Καυσοκαλυβίτης (2003). *Βίος και λόγοι*. Χανιά: Ι.Μ. Χρυσοπηγής (Βλ. και στην ιστοσελίδα της Ι.Μ. : <http://www.porphyrios.net/>).
- Ware, K. (επίσκοπος Διοκλείας) (1984), *Ο Ορθόδοξος δρόμος*. Μτφρ. Μαρία Πάσχου. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή Χορν.
[http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/kallistos_dromos.html].

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Balthasar, von H.U. (2002). *Άξια πίστεως είναι μόνο η αγάπη*. Μτφρ. Κ. Κουτσουρέλης. Αθήνα: Άρτος Ζωής.
2. Eagleton, T. (2011). *Λογική, πίστη και επανάσταση: Στοχασμοί γύρω από την περί Θεού διαμάχη*. Μτφρ. Π. Γεωργίου. Αθήνα: Πατάκης.
3. Ware, K. (επίσκοπος Διοκλείας) (1984), *Ο Ορθόδοξος δρόμος*. Μτφρ. Μαρία Πάσχου. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή Χορν. (Δυνατότητα ηλεκτρονικής πρόσβασης σε μεταγενέστερη έκδοση από την Επτάλοφο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/kallistos_dromos.html).
4. Βουλγαράκης, Η. (1993). *Είναι η Πίστη για το Αρχείο; Στο Ιδ. Χριστιανισμός και κόσμος*. Αθήνα: Αρμός.
5. Ισαάκ, ιερομόναχος (2004). *Βίος γέροντος Παΐσιου του Αγιορείτου*. Άγιον Όρος.
6. Κλεμάν, Ολ. *Ταιζέ: Ένα νόημα στη ζωή*. Μτφρ. Κ. Χιωτέλλη (υπό έκδοση). [Υπάρχει στα γαλλικά: Clément, O. (1997). *Taizé: Un sens à la vie*. Παρίσι: Bayard-Centurion, και αγγλικά: *Taizé, a Meaning to Life*. Σικάγο: GIA. Μερική διαδικτυακή πρόσβαση].
7. Κρουσταλλάκης, Γ. (2011). *Γέρων Πορφύριος: Ο πνευματικός πατέρας και παιδαγωγός*. Αθήνα: Εν Πλω.
8. Μπίζινγκερ Α. και Κόλερ-Σπίγκελ Χ. (Επιμ.) (2011). *Υπάρχει Θεός;* Μτφρ. Π. Τσινάρη. Αθήνα: Κέδρος.
9. Παΐσιος, Αγιορείτης (1975). *Ο Άγιος Αρσένιος ο Καππαδόκης*, Σουρωτή Θεσσαλονίκης: Ι. Η. Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος.
10. Παΐσιος, Αγιορείτης (1998). *Λόγοι*, τόμ. 1-5. Σουρωτή Θεσσαλονίκης: Ι. Η. Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος.
11. Παύλος, αρχιεπ. Φινλανδίας (2006). *Η πίστη μας*. Μτφρ. Ι. Ροηλίδης. Αθήνα: Ακρίτας.
12. Σίγκερ, Ι.Μ. (2007). *Η Καταστροφή του Κρέσεφ. Στο Ιδ. Ο Σπινόζα της Οδού Αγοράς*. Μτφρ. Α. Περιστέρη. Αθήνα: Μαΐστρος [λογοτεχνία].
13. Σμιτ, Ε.Ε. (2002). *Αγαπητέ Θεέ*. Μτφρ. Α. Κυριακίδης. Αθήνα: Όπερα.

2.2 ΛΑΤΡΕΙΑ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - διακρίνουν τη λατρεία ως συστατικό στοιχείο της θρησκευτικότητας, - αναγνωρίζουν βασικά χαρακτηριστικά της θρησκευτικής λατρείας, - συνδέουν τους λατρευτικούς κύκλους της Ορθόδοξης λατρείας με την καθημερινότητα.	- Περιγραφή της σχέσης λατρείας και θρησκευτικότητας. - Χρήση βασικών όρων της λατρευτικής γλώσσας του περιβάλλοντος των μαθητών. - Αναγνώριση της επίδρασης της εκκλησιαστικής λατρείας στη ζωή και την καθημερινότητα.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Σύγχρονα πρότυπα και στοιχεία λατρείας προς αυτά.

- «Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking) – Ερμηνεία και αιτιολόγηση»: Δίνονται στους μαθητές/στις μαθήτριες διάφορες φωτογραφίες (π.χ. οπαδών ποδοσφαιρικής ομάδας ή θαυμαστές σε συναυλία σε παραλήρημα, πασαρέλα ηθοποιών στο κόκκινο χαλί πριν την απονομή βραβείων Oscar, μιας φιλόζωης, ενός ζευγαριού ερωτευμένων κ.λπ.) και τίθενται οι ερωτήσεις του μοτίβου (Τι συμβαίνει; Τι βλέπεις που σε κάνει να το λες αυτό;) με έμφαση στα κοινά στοιχεία των φωτογραφιών (κέντρο προσοχής, αφοσίωση, υπερβολική αγάπη κ.λπ.).
- Εναλλακτικά:
«Ιδεοθύελλα» με τη φράση: «Σύγχρονα πρότυπα των νέων». Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να ονομάσουν τα πρότυπα που έχουν οι νέοι σήμερα, τα οποία σημειώνονται στον πίνακα. Στη συνέχεια, αναφέρουν τους τρόπους με τους οποίους συνήθως εκφράζεται ο θαυμασμός τους προς αυτά.

Εφαρμόζοντας:

Η λατρεία ως αναπόσπαστο στοιχείο της θρησκείας.

- «Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking) – Βλέπω, Ισχυρίζομαι, Αναρωτιέμαι»: Δίνονται/προβάλλονται φωτογραφίες πιστών στη διάρκεια λατρευτικών τελετών και ακολουθούν οι ερωτήσεις του μοτίβου (με βάση το κύριο ερώτημα: Τι κοινό συνδέει όλους αυτούς τους ανθρώπους;).
- Εναλλακτικά:
Ομαδοσυνεργασία - «Ανάλυση Διαστάσεων - Σκέψου, Γράψε, Συζήτησε, Μοιράσου (TWPS)». Οι μαθητές/μαθήτριες αναλύουν τις διαστάσεις της έννοιας *λατρεία* μελετώντας κείμενα από λεξικό (π.χ. Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής), εγκυκλοπαίδεια (π.χ. Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια) ή/και θεολογικά συγγράμματα (π.χ. Μεταλληνός, 1995, Κουγιουμτζόγλου, 1999).

Διερευνώντας:

Γνωριμία με τη λατρεία στις μονοθεϊστικές θρησκείες.

- «Πέντε π και ένα γ (5W1H)». Γίνεται παρουσίαση της λατρείας στον Ιουδαϊσμό ή/και στο Ισλάμ (μέσα από σχετικά βίντεο, ηλεκτρονικές παρουσιάσεις θεολόγων στο διαδίκτυο, ή κείμενα, π.χ. Σχολικό Βιβλίο Β' Λυκείου, ΔΕ 29, σ. 237-238 για τον Ιουδαϊσμό, Ζιάκας, 2003, για το Ισλάμ). Οι μαθητές/μαθήτριες απαντούν στις ερωτήσεις της δραστηριότητας (Ποιος λατρεύεται; Ποιος προΐσταται στη λατρεία; Πού, Πότε και Πώς γίνεται η λατρεία; Γιατί μετέχουν στη λατρεία οι πιστοί/πιστές των θρησκειών αυτών;).
- Εναλλακτικά:
«Χτίζοντας διαδικτυακές γέφυρες»: Επικοινωνία μέσω διαδικτυακής βιντεοκλήσης με σχολείο της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη ή το εβραϊκό σχολείο ή και σχολείο του εξωτερικού. Πώς λατρεύουν οι μαθητές/μαθήτριες στη δική τους θρησκευτική κοινότητα; Αμφίπλευρη ανταλλαγή. (Απαιτείται προσυνεννόηση και προετοιμασία).

Αναπλαισιώνοντας:

Οι λατρευτικοί κύκλοι της Ορθόδοξης Εκκλησίας και η «λειτουργία μετά τη λειτουργία».

- Ομαδοσυνεργασία – «Λειτουργικά αινίγματα (παραλλαγή του «βιβλικά αινίγματα - κουίζ»)»: Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες. Κάθε ομάδα παίρνει 4 χαρτιά: Ένα που γράφει «Όρθρος», ένα που γράφει «Εσπερινός», ένα που γράφει «Απόδειπνο» κι ένα που γράφει «Θεία Λειτουργία». Στη συνέχεια δίνονται μικρά αποσπάσματα από 5 χαρακτηριστικές προσευχές –κείμενο και, αν χρειάζεται, μετάφραση– από κάθε ακολουθία, γραμμένες σε μικρά ορθογώνια χαρτάκια (π.χ. «Φως ιλαρόν», «Άγιε άγγελε», Δοξολογία, «Σοι παρακατατιθέμεθα» ή «Είδομεν το φως το αληθινόν» κ.λπ.). Οι μαθητές/μαθήτριες πρέπει να βρουν σε ποια ακολουθία αντιστοιχεί η κάθε προσευχή.
Ακολουθεί συζήτηση για τις βασικές προσευχές του ημερήσιου λατρευτικού κύκλου της Εκκλησίας με ερωταποκρίσεις και προσφορά της νέας γνώσης, όταν κρίνεται απαραίτητο. Τονίζεται το περιεχόμενο των προσευχών (π.χ. ευχαριστία προς τον Θεό για όσα δίνει στους ανθρώπους στο ξεκίνημα της μέρας, έκφραση εμπιστοσύνης και παράκλησης κ.λπ.). Τονίζεται, επιπλέον, η διαρκής αναφορά στο τέλος της ζωής, στο αίτημα για «καλή απολογία». Τέλος, διαπιστώνεται ότι στη λατρεία συνδέεται το παρελθόν, το παρόν (οι ανάγκες, η απόγνωση, η δοξολογία) και το μέλλον (Φουντούλης, 1993). Η Θεία Λειτουργία δεν τελειώνει στο «Δι' ευχών...», αλλά συνεχίζεται μέσα στον κόσμο («λειτουργία μετά τη λειτουργία», βλ. Σχολικό Βιβλίο της Α' Λυκείου, ΔΕ 15, σ. 87).
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία - Ασκήσεις συνάρτησης»: Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε 3 ή 6 ομάδες που αντιστοιχούν με τον ημερήσιο, εβδομαδιαίο και ετήσιο λατρευτικό κύκλο και αποτυπώνουν σε διάγραμμα τα σημεία ορόσημα της καθημερινότητας και της ζωής τους και παράλληλα με άλλο χρώμα σημειώνουν τους μεγάλους σταθμούς της λατρείας. (Επικουρικά δίνονται αποσπάσματα από το Σχολικό Βιβλίο της Α' Λυκείου, ΔΕ 7 και 15, Τσάμης, 1985, Θεοδώρου, 1998). Οι μαθητές/μαθήτριες συζητούν πώς η λατρεία επιδρά στη ζωή και στην καθημερινότητά του πιστού/της πιστής.

Αξιολογώντας:

Η λατρεία στην προοπτική του σήμερα και της καθημερινότητας.

- «Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking): Ακούγοντας/Διαβάζοντας 5Χ2 (παραλλαγή του 10Χ2)»: Διαβάζεται (είτε από τους μαθητές/τις μαθήτριες ατομικά είτε από τον εκπαιδευτικό σε ολομέλεια) η ευχή του Μ. Βασιλείου «Μνήσθητι, Κύριε, ...» (Σχολικό Βιβλίο Α΄ Λυκείου, ΔΕ 15, σ. 85). Οι μαθητές/μαθήτριες σημειώνουν πέντε ομάδες ανθρώπων που αναφέρονται στην ευχή και δικαιολογούν στην ολομέλεια γιατί τους έκαναν εντύπωση. Επαναλαμβάνεται η διαδικασία άλλη μια φορά και οι μαθητές/μαθήτριες σημειώνουν άλλες πέντε ομάδες ανθρώπων. Στο τέλος, προσθέτουν και άλλες ομάδες ανθρώπων που θεωρούν ότι λείπουν.
- Εναλλακτικά:
«Ρόλος στον τοίχο». Με βάση όσα προηγήθηκαν στα προηγούμενα στάδια και τις γνώσεις για τη λατρεία της Εκκλησίας και τη ζωή του πιστού ζητείται από τους μαθητές/τις μαθήτριες να εργαστούν με θέμα: Ο πιστός/Η πιστή εξέρχεται από τη Θεία Λειτουργία. Καλούνται να γράψουν α) μέσα στο περίγραμμα: Τι σκέφτεται, τι αισθάνεται μέσα στον ναό; β) έξω από το περίγραμμα: Τι επιθυμεί, τι οραματίζεται για την κοινωνία;

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
 1. Α΄ Λυκείου ΔΕ 7: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/898,3342/>
 2. Α΄ Λυκείου ΔΕ 15, σ. 85, 87: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/898,3334/>
 3. Α΄ Λυκείου ΔΕ 23: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/899,3348/>
 4. Β΄ Λυκείου ΔΕ 29, σ. 237-238: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3245,13193/>
 - β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο» / Συλλογή φωτογραφιών:
 1. Αφρικανικά Θρησκευάματα (sic), <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3842>.
 2. Συλλογή φωτογραφιών: Σύγχρονες συναγωγές, <http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/8358>
 - γ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠ.Π.Ε.Θ. και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
 1. «Όψεις Θρησκείας»: Λατρεία.
 2. «Θρησκευτικά Α΄ Λυκείου»: Μυστήρια.
- Φωτογραφίες από περιοδικό και έντυπο τύπο με φαινόμενα λατρείας.
- Βίντεο ή προβολή παρουσίασης φωτογραφιών σχετικά με τη λατρεία στο Ισλάμ και στον Ιουδαϊσμό (σέντερ-Πάσχα, σαμπάτ).

- Φωτογραφίες από ανθρώπους που λατρεύουν σε διάφορες θρησκείες, ή και εποχές (τέτοιο υλικό προβλέπεται και για τη θ. ε. «Αναζήτηση του Θεού»).
- Αποσπάσματα από λατρευτικά κείμενα (πρωτότυπο και μετάφραση):
 1. Ζ' ὡδή τοῦ κανόνος τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, ὁ Εἰρμός.
 2. Δοξολογία μεγάλη
 3. «Φως ἰαρόν»
 4. «Ἄγιε Ἄγγελε»
 5. «Σοι παρακατατιθέμεθα»
 6. «Χριστιανὰ τὰ τέλη[...]
 7. «Εἶδομεν το φως το αληθινόν»
 8. Ειρηνικά
 9. Εκτενὴς δέηση
- *Λεξικό της Κοινῆς Νεοελληνικῆς του Ἰδρύματος Τριανταφυλλίδη.*
- Θεολογικά κείμενα:
 1. Κουγιουμτζόγλου, Γ. π. (1999²). *Λατρευτικό εγχειρίδιο. Στοιχεία Αγωγῆς για την τάξη και τη Λατρεία της Εκκλησίας.* Θεσσαλονίκη: Συναξάρι, σ. 15, 19.
 2. Loucas-Durie E. (1992). *Λατρεία.* Εκπαιδευτικὴ Ἑλληνικὴ Εγκυκλοπαίδεια, τ. 21 (Οἱ Θρησκείες). Αθήνα: Εκδοτικὴ Αθηνῶν.
 3. Θεοδώρου, Ανδρ. (1998). *Η ουσία της Ορθοδοξίας.* Αθήνα: Παρουσία, σ. 211.
 4. Μεταλληνός, Γ. π. (1995). *Η θεολογικὴ μαρτυρία της εκκλησιαστικῆς λατρείας.* Αθήνα: Αρμός, σ. 14-15, 18.
 5. Τσάμης, Δ. (1985). *Λειτουργικὴ.* Θεσσαλονίκη, σ. 25.
 6. Φουντούλης, Ι. (1993). *Λειτουργικὴ Α'. Εισαγωγή στη θεία λατρεία.* Θεσσαλονίκη, σ. 112-118.

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτικὴ βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Mc Afee, W. (2001). *Τὰ πέντε μεγάλα ζωντανὰ θρησκευόμενα.* Μτφρ. Σ. Αγουρίδης. Αθήνα: Ἄρτος Ζωῆς.
2. Βασίλειος Ἰβηρίτης (2003). *Εισοδικόν: Στοιχεία λειτουργικῆς βιώσεως του μυστηρίου της ενότητος μέσα στην Ορθόδοξη Εκκλησία,* Ἅγιον Ὅρος: Ἱερά Μονὴ Ἰβήρων.
3. Γρηγόριος ιερομόναχος (2012). *Η Ορθόδοξη Πίστη, Λατρεία και Ζωή,* Ι. Κουτλουμουσιανόν Κελλίον Αγ. Ιωάννης Θεολόγος.
4. Ἱερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος. Ειδικὴ Συνοδικὴ Επιτροπὴ Παρακολουθήσεως Ευρωπαϊκῶν Θεμάτων και Συνοδικὴ Επιτροπὴ Διορθόδοξων και Διαχριστιανικῶν Σχέσεων. (2009). *Γνωριμία με το Ισλάμ.* Αθήνα: Αποστολικὴ Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος.
5. Μαυρόπουλος, Δ. (2009). *Διερχόμενοι διὰ του Ναοῦ,* Αθήνα: Δόμος.
6. Μπέγζος, Μ. (2000). (Επιμ.). *Θρησκευτολογικὸ Λεξικό.* Αθήνα: Ἑλληνικά Γράμματα.
7. Φίλιας, Γ. Ν. (2009). *Λειτουργικὴ.* Αθήνα: Γρηγόρη
8. Φίλιας, Γ.Ν. (2002). *Μελέτες ιστορίας και θεολογίας της Ορθόδοξου Εκκλησίας.* Αθήνα: Γρηγόρη.

9. Φίλιας, Γ.Ν. (2002). *Οι θεομητορικές εορτές στη λατρεία της Εκκλησίας*. Αθήνα: Γρηγόρη.
10. Φουντούλης, Ι. (1997). *Λογική λατρεία*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος.
11. Σμέμαν, π. Α. (2007). *Λειτουργία και ζωή: Χριστιανική ανάπτυξη μέσα από τη λειτουργική εμπειρία*, Αθήνα: Αρμός.

2.3 ΠΡΟΣΕΥΧΗ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - περιγράφουν την προσευχή ως βαθύτερη ανάγκη επικοινωνίας με τον Θεό, - διατυπώνουν συλλογισμούς για τη σύνδεση της προσευχής με θεμελιώδεις υπαρξιακές ανάγκες του ανθρώπου, - αξιολογούν τη μεταμορφωτική δυναμική της προσευχής σύμφωνα με την Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση.	- Περιγραφή της προσευχής ως τρόπου επικοινωνίας των ανθρώπων με τον Θεό. - Αναγνώριση της προσευχής ως υπαρξιακής ανάγκης του ανθρώπου για επικοινωνία με τον Θεό. - Αξιολόγηση εμπειριών του μεταμορφωτικού χαρακτήρα της προσευχής σύμφωνα με την Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Προσωπικές εμπειρίες επικοινωνίας με όσους αγαπάμε, επιθυμούμε, έχουμε ανάγκη.

- «Στο σκοινί της μπουγάδας (παραλλαγή)». Μοιράζονται πολύχρωμα αυτοκόλλητα χαρτάκια και καλούμε τους μαθητές/τις μαθήτριες να γράψουν 3 πράγματα που λένε σε έναν καλό φίλο/μια καλή φίλη που εμπιστεύονται. Στη συνέχεια, κολλιούνται στον πίνακα (ή μανταλώνονται στο σκοινί της μπουγάδας, που έχει τοποθετηθεί προηγουμένως στην αίθουσα) και διαβάζονται. Ακολουθεί συζήτηση για την επικοινωνία στη φιλία.
- Εναλλακτικά:
«Ιδεοθύελλα». Γράφεται στον πίνακα η φράση, «Όταν θέλω να μοιραστώ κάτι προσωπικό με έναν άνθρωπο που αγαπώ/επιθυμώ/έχω ανάγκη, φοβάμαι /διακινδυνεύω (ότι)...)» και καλούνται οι μαθητές/μαθήτριες να τη συμπληρώσουν.

Νοηματοδοτώντας:

Η προσευχή ως σχέση και επικοινωνία με τον Θεό.

- «Αφήγηση ιστοριών». Επιλέγονται και διαβάζονται σύντομες ιστορίες ή κείμενα (Π.χ. Ι. Χρυσόστομος, Αντώνιος του Σουρόζ, 1996), με τη βοήθεια των οποίων οι

μαθητές/μαθήτριες απαντούν στο ερώτημα «ποιος είναι ο ρόλος και η σημασία της προσευχής στην επικοινωνία και τη σχέση με το Θεό;».

- Εναλλακτικά:

Ομαδοσυνεργασία – «Μελέτη περίπτωσης». Με αφορμή ένα κομποσκοίνι και μια ιστορία από το γεροντικό (Αντώνιος Σουρόζ, 1996), οι μαθητές/μαθήτριες προσεγγίζουν την προσευχή ως μια διαρκή επικοινωνία με το Θεό και εννοιολογούν τον όρο «αδιάλειπτη» προσευχή. Παρέχεται πληροφοριακό υλικό (π.χ. λ. «κομποσκοίνι», κ.ά.).

Αναλύοντας:

Τρόποι και είδη προσευχής (ευχαριστία, αίτηση, μετάνοια, δοξολογία / κοινή-ατομική, τυπική-αυθόρμητη, αδιάλειπτη προσευχή).

- «Πέντε π και ένα γ (5W1H)» – Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS). Με αφορμή την προσευχή του Ιησού, όπως μαρτυρείται στην Καινή Διαθήκη (με χαρακτηριστικό παράδειγμα την προσευχή στον κήπο της Γεθσημανή ή την αρχιερατική προσευχή, Μτ 26, 36-46, Λκ 22,42-44, βλ. και Σχολικό Βιβλίο Β΄ Γυμνασίου, ΔΕ 19), που διαβάζεται στην ολομέλεια, προκαλείται συζήτηση ανά δύο με βάση τις ερωτήσεις του μοτίβου: Ποιος, Ποιο/Τι, Πότε, Πού, Πώς, Γιατί; (π.χ. Γιατί προσεύχονται οι άνθρωποι; Πώς και πότε; Ποια ανάγκη/ποιες ανάγκες προκαλεί την επικοινωνία με τον Θεό;). Προαιρετικά, αν υπάρχει χρόνος, κατασκευάζεται αφίσα, όπου οι μαθητές/μαθήτριες αποτυπώνουν τα συμπεράσματά τους.

- Εναλλακτικά:

Ομαδοσυνεργασία – «Χάρτης εννοιών». Δίνεται η λέξη «προσευχή» και οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να δημιουργήσουν σε ένα μεγάλο φύλλο χαρτί ένα χάρτη εννοιών για τους τρόπους και τα είδη της προσευχής, που γνωρίζουν ή που έχουν επισημάνει στα κείμενα που ήδη έχουν επεξεργαστεί. Στο τέλος, αναρτώνται στην αίθουσα και, αν υπάρχουν ελλείψεις, συμπληρώνονται. Γίνεται αναστοχασμός με το ερώτημα, ποιες υπαρξιακές ανάγκες οδηγούν τους ανθρώπους στην επικοινωνία με τον Θεό;

Εφαρμόζοντας:

Η προσευχή ως μεταμορφωτική δύναμη στην ορθόδοξη παράδοση.

- «Ανακριτική καρέκλα». Προβάλλεται το βίντεο «Τρεις εσείς, τρεις κι εμείς» (19΄) (βασισμένο στο έργο του Λ. Τολστόι, *Οι τρεις ερημίτες*) ή διαβάζεται απόσπασμα από το ίδιο λογοτεχνικό έργο. Ένας μαθητής αναλαμβάνει τον ρόλο του επισκόπου και δέχεται ερωτήσεις από τους συμμαθητές/τις συμμαθήτριές του σχετικά με τις σκέψεις και τα συναισθήματά του. [Η ανάλυση του βίντεο θα μπορούσε να γίνει και με «Έντεχνο συλλογισμό (Artful thinking) – Συνδέοντας, Επεκτείνοντας, Προκαλώντας».]

- Εναλλακτικά:

Ομαδοσυνεργασία – «Συλλογικός ρόλος - Χτίσιμο της στάσης του ρόλου (παραλλαγή σε συνδυασμό)». Παρομοιάζεται η προσευχή με άθλημα. Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες. Κάθε ομάδα είναι και ένας «αθλητής» (= άνθρωπος που προσεύχεται). Οι μαθητές/μαθήτριες προσπαθούν να «χτίσουν» τον ρόλο. Βοηθητικά δίνονται ερωτήσεις, όπως, Πώς ξεκινάει και πώς διαρκώς βελτιώνεται με την προπόνηση ο αθλητής; Τι κερδίζει, καθώς ανεβάζει τις επιδόσεις

του; Πού μπορεί να φτάσει; κ.λπ. Εναλλακτικά, λίγο πριν το τέλος της εργασίας δίνεται ή προβάλλεται κείμενο εμπέδωσης και αυτοαξιολόγησης (π.χ. Αρχ. Σωφρόνιος του Έσσεξ, 1993).

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:
 - 1. Β΄ Γυμνασίου ΔΕ 19 (Ο Χριστός προσεύχεται), σ. 80:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B118/381/2537,9850/>
 - β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
 - 1. Συλλογή εικόνων: Η προσευχή του Ιησού στον κήπο της Γεθσημανή,
<http://photodentro.edu.gr/lor/handle/8521/7357>
 - Συλλογή φωτογραφιών: Όλοι οι άνθρωποι προσεύχονται,
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B118/381/2537,9850>.
 - Αγιογραφικά κείμενα: Μτ 26, 36-46, Λκ 22,42-44.
 - Χρυσόστομος, Ι. *Λόγος εις την επίλυσιν της Χανααναίας*. Ε. Π. 52, 458 (περικοπή). Στο Θεοδώρου, Ευ. (1982¹⁴). *Ανθολόγιο Πατερικών κειμένων*. Αθήνα: ΟΕΔΒ, σ. 134-137:
<http://e-library.iep.edu.gr/iep/collection/browse/index.html?q=%CE%B1%CE%BD%CE%B8%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%B9%CE%BF+%CF%80%CE%B1%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD+%CE%BA%CE%B5%CE%B9%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CF%89%CE%BD+1982>
 - Bloom, A. [Αντώνιος του Σουρόζ] (1996). *Θέλει τόλμη η προσευχή*. Μτφρ. Δ. Κόκκινος. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 47-50.
 - Σαχάρωφ, αρχιμ. Σωφρόνιος (1993). *Περί προσευχής*. Έσσεξ: Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου, σ. 156-157.
http://www.imlagada.gr/UsersFiles/admin/documents/Downloads/13_peri_Proseuhis.pdf)
 - Τολστόι, Λ. (2006). *Οι τρεις ερημίτες*. Μτφρ. Γ. Κονδύλης. Εικονογρ. Ν. Αφεντουλίδου. Αθήνα: Μαΐστρος.
 - Βίντεο «Τρεις εσείς, τρεις κι εμείς» (19'), βασισμένο στο έργο του Λ. Τολστόι «Οι τρεις ερημίτες». Βρίσκεται αναρτημένο στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της Εκκλησίας της Ελλάδος: <http://www.catichisis.gr/subjects/lessons/movies>.
 (Η τρίτη πράξη της Λευκορωσικής ταινίας "Παροιμίες και παραβολές 2". Μετάφραση από τα ρωσικά: Ευγενία Τελιζένκο. Επεξεργασία: Ενορία Ιερού Ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου 40 Εκκλησιών, Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης).

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Bloom, A. [Αντώνιος του Σουρόζ] (1990). *Μάθε να προσεύχεσαι*. Μτφρ. Ε. Γκανούρη. Αθήνα: Ακρίτας.
2. Bloom, A. [Αντώνιος του Σουρόζ] (2000). *Θέλει τόλμη η προσευχή*. Μτφρ. Δ. Κόκκινος. Αθήνα: Ακρίτας.
3. Fontana, D. (2003). *Ψυχολογία, Θρησκεία, Πνευματικότητα*. Μτφρ. Β. Καντζόλα-Σταμπατάκου. Αθήνα: Σαββάλας.
4. Whitehouse, H. (2006). *Τύποι Θρησκευτικότητας*. Μτφρ. Δ. Ξυγαλατάς. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
5. Επίσκοπος Διοκλείας, Ware, K. (2015). *Η δύναμη του ονόματος*. Αθήνα: Πορφύρα.
6. Ιωάννης ο Χρυσόστομος. (2008). *Προσευχή*. Αθήνα: Παρρησία
7. Ιωάννης Κροστάνδης (1990). *Η εν Χριστώ ζωή μου*. Μτφρ. Β. Μουστάκης. Αθήνα: Παπαδημητρίου.
8. Κλεμάν, Ολ. *Ταιζέ: Ένα νόημα στη ζωή*. Μτφρ. Κ. Χιωτέλλη (υπό έκδοση). [Στα γαλλικά: Clément, O. (1997). *Taizé: Un sens à la vie*. Παρίσι: Bayard-Centurion, και αγγλικά: *Taizé, a Meaning to Life*. Σικάγο: GIA. Μερική διαδικτυακή πρόσβαση].
9. Μακάριος, Σιμωνοπετρίτης (2004 κ.ε.). *Νέος Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, τόμ. Α΄-ΙΑ΄. Αθήνα: Ίνδικτος.
10. Μακρυγιάννης, Στρατηγός (2011). *Απομνημονεύματα*. Μτγρ. Γ. Βλαχογιάννης. Τόμ. 1-3. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
11. Μπότσης, Π. (2006). *Όσιος Σεραφείμ του Σάρωφ: Βίος – Διδαχές – Ακολουθία*. Αθήνα: Μπότσης Αθ. Πέτρος.
12. Ντολντό, Φ. & Σεβερέν, Ζ. (2005). *Τα Ευαγγέλια και η πίστη. Ο κίνδυνος μιας ψυχαναλυτικής ματιάς*. Μτφρ. Ε. Κούκη. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
13. Σαχάρωφ, αρχιμ. Σωφρόνιος (1996). *Οψόμεθα τον Θεόν καθώς εστί. Έσσεξ Αγγλίας: Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου*.
14. Σμέμαν, Α. (2003). *Πάτερ ημών*. Μτφρ. Ι. Λάμπας. Αθήνα: Μαΐστρος.
15. Στανιλοάε, π. Δ. *Προσευχή και ελευθερία*. Μτφρ. Β. Αργυριάδης. Αθήνα: Εν πλω.
16. «Πάτερ ημών, των μαρτύρων», βίντεο μουσικής ερμηνείας του Πάτερ ημών στο πλαίσιο της Θεολογίας της Απελευθέρωσης.

[<https://www.youtube.com/watch?v=a0CuCl0NKjc>]

2.4 ΓΙΟΡΤΗ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - εξηγούν το περιεχόμενο του εορτασμού στην Ορθόδοξη Εκκλησία, - αναλύουν τις ποικίλες διαστάσεις των θρησκευτικών γιορτών, - αξιολογούν τις ποικίλες εορταστικές εκφράσεις της λαϊκής θρησκευτικότητας.	- Ερμηνεία της θεολογικής διάστασης της γιορτής στην Ορθόδοξη Εκκλησία. - Εμβάθυνση στις ποικίλες διαστάσεις των θρησκευτικών γιορτών. - Αξιολόγηση των εκφράσεων της λαϊκής θρησκευτικότητας με κριτήριο το θεολογικό νόημα της γιορτής.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Η σημασία της γιορτής στην προσωπική και κοινωνική ζωή των μαθητών/μαθητριών.

- «Ιδεοθύελλα». Γράφεται στον πίνακα η λέξη «γιορτή». Καλούνται οι μαθητές/μαθήτριες να εκφράσουν μονολεκτικά, συναισθήματα και σκέψεις, τα οποία καταγράφονται στον πίνακα.
- Εναλλακτικά:
«Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)». Με τη φράση του Δημόκριτου: «Βίος ανεόρταστος μακρά οδός απανδόχευτος» (μτφρ: μια ζωή χωρίς γιορτές είναι σαν ένας μακρύς δρόμος χωρίς πανδοχείο), καλούνται οι μαθητές/μαθήτριες να απαντήσουν ποια είναι η σημασία και ο ρόλος των γιορτών στην προσωπική και κοινωνική τους ζωή.

Νοηματοδοτώντας:

Ο εορτασμός σε εβδομαδιαία και ετήσια βάση στην Ορθόδοξη Εκκλησία.

- Ομαδοσυνεργασία – «Κατασκευή Ημερολογίου». Κατασκευή ετήσιου ημερολογίου τοίχου. Κάθε ομάδα αναλαμβάνει από 2 μήνες, στους οποίους επισημαίνει τις μεγάλες θρησκευτικές γιορτές, με βάση ένα θρησκευτικό ημερολόγιο που τους παρέχεται (σε φωτοτυπία, μόνον οι μήνες που ενδιαφέρουν κάθε ομάδα). Ακολουθεί συζήτηση με άξονα τις ερωτήσεις: Με ποια κριτήρια επιλέξατε τις γιορτές του ημερολογίου σας; Ποιους τιμά η Εκκλησία στις γιορτές; (Χριστό, Θεοτόκο, Αγίους/Αγίες, θαυμαστά γεγονότα). Για ποιο λόγο νομίζετε ότι το ημερολόγιο είναι γεμάτο με γιορτές; Επικουρικά μπορεί να δοθεί ένα κείμενο για το θεολογικό νόημα της γιορτής και τον καθαγιασμό του χρόνου (Φουντούλης, 1993, Μπασσιούδης, 2011) και να χρησιμοποιηθεί προηγούμενη γνώση.
- Εναλλακτικά:
Ομαδοσυνεργασία – «Χάρτης εννοιών»: Δίνονται καρτέλες με διάφορες χριστιανικές γιορτές. Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες καλούνται να δημιουργήσουν χάρτη εννοιών σχετικά με το είδος τους (Χριστολογικές, Θεομητορικές, Αγίων, σταθερές, κινητές) και τη θέση τους στον λειτουργικό χρόνο.

Ακολουθώντας συζητούν με βάση ένα κείμενο για το θεολογικό νόημα της γιορτής και τον καθαγιασμό του χρόνου (Φουντούλης, 1993, Μπασιούδης, 2011, Σχολικό Βιβλίο Α΄ Λυκείου, ΔΕ 7) την επίδραση των γιορτών στη ζωή τους, στο περιβάλλον τους και στην καθημερινή ζωή στην Ελλάδα.

Αναλύοντας:

Οι γιορτές στην Ορθόδοξη Εκκλησία, στις άλλες χριστιανικές παραδόσεις και στις μονοθεϊστικές θρησκείες.

- Ομαδοσυνεργασία – « Ιστοεξερεύνηση μέσω διαδικτύου». Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες και αναζητούν πληροφορίες για τις γιορτές στην ορθόδοξη Εκκλησία, στα άλλα χριστιανικά δόγματα και τις μονοθεϊστικές θρησκείες (Ιουδαϊσμός, Ισλάμ). Μπορούν να δοθούν και βοηθητικά κείμενα (π.χ. Φουντούλης, 1993, Ακεψιάς, 2000, Σχολικό Βιβλίο Β΄ Λυκείου, σ. 238, Γιαννουλάτος, 2006, Ζιάκας, 2003), Ακολουθεί σύντομη παρουσίαση στην ολομέλεια (ή και ανάρτηση στην ιστοσελίδα του σχολείου).
- Εναλλακτικά:
«Σύγκριση κειμένων»: Με αφορμή τους στίχους ενός τραγουδιού (προαιρετικά, π.χ. *Κυριακή*, του Δ. Κογιάννη), δίνονται θεολογικά κείμενα για το νόημα της εορτής της Κυριακής (Χριστιανισμός), του Σαββάτου (Ιουδαϊσμός) [Φουντούλης, 1993 (Χριστιανισμός, Ιουδαϊσμός), Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας] και της Παρασκευής (Ισλάμ) (Ζιάκας, 2003) και γίνεται σύγκρισή τους.

Εφαρμόζοντας:

Κριτική προσέγγιση της λαϊκής θρησκευτικότητας.

- «Ανάλυση Διαστάσεων: “Το πανηγύρι”»: Γίνεται προβολή παρουσίασης (π.χ. PowerPoint), προετοιμασμένης από τον/την εκπαιδευτικό, με εικόνες από ένα θρησκευτικό πανηγύρι (πρόγραμμα της πανηγύρεως από έναν ναό, λιτανεία της εικόνας, παζάρι έξω από τον ναό, χοροί, τραγούδια, φαγοπότι κ.τ.λ.) ή ενός ντοκιμαντέρ της ΕΡΤ με το ίδιο θέμα. Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται καταρχήν να διακρίνουν σε δύο στήλες τα λαϊκά στοιχεία και τα θρησκευτικά στοιχεία της πανηγύρεως. Στη συνέχεια, επιχειρούν ανάλυση των διαστάσεων της (ουσιαστική, χωρική, χρονική, ποσοτική, ποιοτική). Ακολουθεί αξιολόγησή της.
- Εναλλακτικά:
Ομαδοσυνεργασία – «Μελέτη περίπτωσης». Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες. Σε κάθε ομάδα δίνεται ένα θρησκευτικό έθιμο (π.χ. πασχαλινά, χριστουγεννιάτικα έθιμα) (π.χ. Χρυσόχοου, 1979, Σέργης, 2015), για το οποίο επιχειρούν να διακρίνουν τις θρησκευτικές καταβολές και το νόημά του. Ακολουθεί κριτική αξιολόγηση της σημερινής πρακτικής του εθίμου (π.χ. πόση επίγνωση του θρησκευτικού νοήματος του εθίμου έχει ο σύγχρονος νέος/η σύγχρονη νέα; Ποια είναι τα κίνητρα που ωθούν έναν σύγχρονο νέο/μία σύγχρονη νέα να τηρήσουν το έθιμο; Φολκλόρ ή ουσία;).

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:

1. Α' Λυκείου ΔΕ 7, σ. 38:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/898,3342/>
 2. Β' Λυκείου ΔΕ 29, σ. 238:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3245,13193/>
- β) Ψηφιακό Σχολείο/Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
1. Φωτογραφίες από τον Εορτασμό της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Παναγία Σουμελά),
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/898,3335>.
 2. Βίντεο: Έθιμα στη γιορτή της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Ελλάδα:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/898,3335>.
- γ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠ.Π.Ε.Θ. και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr/> Εκπαιδευτικό Υλικό):
1. «Θρησκευτικά Α' Λυκείου»: Γιορτές.
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ:
 - α) Πρωτοχρονιάτικα στιγμιότυπα :
http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=3325&thid=12927
 - β) Εορτασμός της Μεγάλης Εβδομάδας στην Αθήνα:
http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=1730&thid=10824
 - γ) <http://www.hprrt-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (ποικίλα ντοκιμαντέρ με θέμα «πανηγύρι»).
 - Για αναζήτηση των σημαντικότερων γιορτών κάθε θρησκείας σε ενιαίο ημερολόγιο: <http://www.interfaithcalendar.org/2016.htm>
 - Τραγούδι: «Κυριακή» (2016). Μουσική Δ. Κογιάννη σε ποίηση Κώστα Καρυωτάκη.
 - Βιβλιογραφία:
 1. - (1980). *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*. Αθήνα: Άρτος Ζωής («Σάββατο»).
 2. Ακεψιμάς Ι. Η λατρεία στην Καθολική Εκκλησία. Στο Κοντίδης, Θ. (επιμ.). (2000). *Ο Καθολικισμός*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 154-155.
 3. Γιαννουλάτος, Αν., Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας (2006). *Ισλάμ: Θρησκευολογική Επισκόπηση*, Ακρίτας.
 4. Ζιάκας, Γρ. (2003). *Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία*. Θεσσαλονίκη: Κορηλία Σφακιανάκη.
 5. Καϊμάκης, Δ. *Οι γιορτές του Ισραήλ*, Εισήγηση σε συνέδριο. Στον ιστότοπο της Εκκλησίας της Ελλάδος:
http://www.ecclesia.gr/greek/HolySynod/committees/liturgical/h_symposio_eis_igisi5.html.
 6. Καντιώτης, Αυγ., επίσκ. (1988). *Κοσμάς ο Αιτωλός, Διδαχές και Βιογραφία*, Διδαχή Γ. Αθήνα: Ο Σταυρός, σ. 189.
 7. Καραστεργίου, Αρ. (1975). *Δρυμός-Χωριό της Επαρχίας Θεσσαλονίκης*. Θεσσαλονίκη, σ. 44-45.
 8. Μιχαήλ-Δέδες, Μ. (1961). *Γιορτές, Έθιμα και τα τραγούδια τους*. Αθήνα: Φιλιππότης.
 9. Μπασιούδης, Γ. πρωτ. (2011). Ορθόδοξο εορτολόγιο και λειτουργική ζωή στη Γερμανία. Στο Συλλογ. *Ποιμαντική της Ορθοδόξου Διασποράς. Τόμος προς τιμήν του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ιταλίας και Μελίτης κ. Γενναδίου*, σ. 6.
[\[http://www.ortodossia.it/w/media/com_form2content/documents/c17/a560/f255/19.%20Mpasiudis.pdf\]](http://www.ortodossia.it/w/media/com_form2content/documents/c17/a560/f255/19.%20Mpasiudis.pdf)

10. Σέργης, Μ. Έθιμα του Πάσχα από τη Θράκη. Στο: Σέργης, Μ. και συνεργάτες (Επιστημονική Επιτροπή) (2015). *Όψεις της Ιστορίας και του Πολιτισμού της Θράκης*. Κομοτηνή: Σχολή Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών Δ.Π.Θ., Περιφερειακή Διεύθυνση Π/θμιας και Δ/θμιας Εκπαίδευσης Αν. Μακεδονίας και Θράκης, σ. 320-321.
11. Φουντούλης, Ι. (1993). *Λειτουργική Α΄. Εισαγωγή στη Θεία Λατρεία*. Θεσσαλονίκη, σ. 112-120.
12. Χρυσόχοου, Ιφ. (1979). *Ξεριζωμένη Γενιά*. Αθήνα: Φιλιππότη, σ. 79-81.

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Καραγιάννης, Χ. (2013), *Αρχαιολογία και Θεσμολογία του Βιβλικού Ισραήλ*, Αθήνα: Έννοια.
2. Μέγας, Γ. Α. (2001). *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας. Μενούνος, Ι. Β. (2007⁸). *Κοσμά Αιτωλού Διδαχές και Βιογραφία*. Αθήνα: Ακρίτας, Διδαχή Γ, σ. 151, § 186.
3. Νικολαΐδης, Α. (2002). *Η κοινωνική δυναμική των εορτών: Κοινωνική προσέγγιση του ορθόδοξου εκκλησιαστικού εορτολογίου*. Αθήνα: Γρηγόρης.
4. Σμέμαν, Α. (1997). *Εορτολόγιο: Ετήσιος εκκλησιαστικός κύκλος*. Μτφρ. Ι. Ροϋλίδης. Αθήνα: Ακρίτας.
5. Φίλιας, Γ. (2002). *Οι θεομητορικές εορτές στη λατρεία της εκκλησίας*. Αθήνα: Γρηγόρης.
6. Χαρκιολάκης, Ι. (Μητρ. Προικονήσου) (2012). *Γιορτές στη Βασιλεύουσα*. Αθήνα: Δομή-Αρχονταρίκι.

2.5 ΣΩΤΗΡΙΑ (5^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - εντοπίζουν το περιεχόμενο της σωτηρίας στον Χριστιανισμό, - συσχετίζουν τη σωτηρία με την αγάπη του Θεού στην Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, - ελέγχουν με θρησκευτικά κριτήρια την παρουσία σωτήρων στη σύγχρονη ζωή.	- Παρουσίαση του περιεχομένου της σωτηρίας στον Χριστιανισμό. - Σύνδεση της αγάπης του Θεού με τη σωτηρία των ανθρώπων στην Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση. - Άσκηση κριτικής στην παρουσία σωτήρων στη σύγχρονη ζωή με θρησκευτικά κριτήρια.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Ιστορίες «σωτηρίας» από την ιστορία και την καθημερινή ζωή.

- «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)». Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να αφηγηθούν ένα περιστατικό «σωτηρίας» δικό τους ή κάποιου κοντινού τους ανθρώπου. Στο τέλος, ανακοινώνουν στην ολομέλεια το είδος της «σωτηρίας» που άκουσαν από τον συμμαθητή/τη συμμαθήτριά τους («σωτηρία» από κοινωνική κατακραυγή/φυσικό κίνδυνο, αρρώστια, θάνατο κ.λπ.).
- Εναλλακτικά:
Ομαδοσυνεργασία –«Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking): Βλέπω, Ισχυρίζομαι, Αναρωτιέμαι». Προβολή έργου τέχνης ή φωτογραφίας με θέμα την καταστροφή, τον κίνδυνο, τη σωτηρία.

Νοηματοδοτώντας:

Απαντήσεις της ορθόδοξης χριστιανικής πίστης και άλλων χριστιανικών παραδόσεων και θρησκειών για τη σωτηρία.

- Ομαδοσυνεργασία – «Επεξεργασία κειμένων και δημιουργία αφίσας»: Μοιράζονται στις ομάδες των μαθητών/μαθητριών χαρακτηριστικά κείμενα σχετικά με τη σωτηρία στην ορθόδοξη χριστιανική πίστη, σε άλλες χριστιανικές παραδόσεις και θρησκείες (π.χ. Ψαλμ 62,2, Ιω 10, 9, Πραξ 13,23, Ρωμ 4, 25· 10, 4. 10, Β Θεο 2, 14, Άγ. Νεκτάριος, 2011, Γαλίτης, 2006, Ματσούκας, 1988 & 1997, Ζιάκας, 2003, Σχολικό Βιβλίο Β' Λυκείου, ΔΕ 29 και 32). Οι μαθητές/μαθήτριες, αφού τα επεξεργασθούν, φτιάχνουν μια αφίσα (ή ένα ραδιοφωνικό σποτάκι) με θέμα: «Η σωτηρία στον...».
- Εναλλακτικά:
«Η τροχιά της μάθησης». Οι μαθητές/μαθήτριες από κάθε «σταθμό» συλλέγουν κειμενικό και εικονιστικό υλικό, το επεξεργάζονται και συμπληρώνουν Φύλλο Εργασίας με ερωτήσεις, όπως: Ποια είναι η έννοια της σωτηρίας σε θρησκευτικό (μεταφυσικό/ανθρωπολογικό) πλαίσιο; Οι θρησκείες δίνουν απάντηση στο ερώτημα της σωτηρίας; (Ζιάκας, 2003) Τι σημαίνουν οι θεμελιώδεις έννοιες της χριστιανικής ανθρωπολογίας και σωτηριολογίας και οι βασικοί όροι: Πτώση, Πρωτευαγγέλιο, Σχέδιο Θείας Οικονομίας, Εσχατολογική προοπτική (Εσχατα) (π.χ. Κωνσταντίνου, Ματσούκας, 1988, Ware, 2001, Σχολικό Βιβλίο Α' Λυκείου, ΔΕ 7).

Αναλύοντας:

Διαφορετικές θεωρήσεις σωτηρίας στη χριστιανική παράδοση και η σύνδεσή τους με τον Θεό.

- Ομαδοσυνεργασία – «Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking): Συνδέοντας, Επεκτείνοντας, Προκαλώντας». Δίνονται/Προβάλλονται εικόνες της μέλλουσας κρίσης, ανατολικές και δυτικές (π.χ. Κλόντζας, Καβερτζάς, Μιχαήλ Άγγελος). Συζητούνται θέματα όπως: συλλογική σωτηρία, ατομική σωτηρία, σωτηρία με την πίστη, σωτηρία με τα έργα, σώζει ο νόμος, σώζει η χάρη.

- Εναλλακτικά:
«Αφήγηση» και «Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο»: Διαβάζεται η ιστορία του Ντοστογιέφσκι, «Το Κρεμμυδάκι» (από τους Αδελφούς Καραμάζοφ)]. Συζητούνται και τα ερωτήματα: Ποιος αποφασίζει το αν θα σωθούμε ή όχι; Σωζόμαστε μόνοι/μόνες μας; κ.λπ.

Εφαρμόζοντας:

Η χρήση της έννοιας «σωτηρία» στην τρέχουσα επικαιρότητα και η θεολογική σημασιοδότησή της.

- «Σκέψου, Συζήτησε, Γράψε, Μοιράσου (TWPS)». Με αφορμή άρθρα από τον σύγχρονο τύπο (έντυπο και ηλεκτρονικό που αναφέρονται στη «σωτηρία» από πολιτικές, οικονομικές, φυσικές κ.λπ. καταστροφές και λαμβάνοντας υπόψη τη θεολογική σημασιοδότηση της έννοιας σωτηρία που επεξεργάστηκαν οι μαθητές/μαθήτριες συμπληρώνουν σε αυτοκόλλητα χαρτάκια τη φράση: «Σωτηρία είναι/σημαίνει...».
- Εναλλακτικά:
«Μελέτη περίπτωσης». Διαβάζονται άρθρα σχετικά με ένα γεγονός «σωτηρίας» από την επικαιρότητα ή προβάλλονται αποσπάσματα από την ταινία *Σάλλυ* (Sully, 2016, του Κλιντ Ίσγουντ) και προκαλείται συζήτηση με θέμα τη σωτηρία στην τρέχουσα επικαιρότητα και τις θεολογικές προεκτάσεις της.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
- α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
 1. Νεοελληνική Λογοτεχνία (Γ' Γενικού Λυκείου - Θεωρητικής Κατεύθυνσης - Θετικής Κατεύθυνσης επιλογής) (Δ. Σολωμού, *Ο Κρητικός*):
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C132/638/4102,18785/>
 2. Θρησκευτικά Α' Λυκείου ΔΕ 7, σ. 34-35:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/898,3342/>
 3. Θρησκευτικά Β' Λυκείου ΔΕ 29 (Ιουδαϊσμός), σ. 234-235:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3245,13193/>
 4. Θρησκευτικά Β' Λυκείου ΔΕ 32 (Ινδουϊσμός Α'), σ. 259:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3245,13196/>
- β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
 1. Συλλογή φωτογραφιών: Δευτέρα Παρουσία,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7343>.
- Από την Αγία Γραφή: π.χ Ψαλμ 62,2, Ιω 10, 9, Πραξ 13,23, Ρωμ 4, 25, Ρωμ 10, 4. 10, Β Θεσ 2, 14 και από ιερά κείμενα άλλων θρησκειών.
- Εικονιστικό υλικό π.χ.:
 1. Ευγένιος Ντελακρουά (1830). *Η Ελευθερία οδηγεί τον λαό*.
 2. Έντβαρτ Μουνκ (1893). *Η Κραυγή*.
 3. Viktor Vasnetsov, *Ημέρα της Κρίσεως*, Ρωσία, 1904 μ.Χ.
 4. Viktor Vasnetsov, *Άγαλλιάσθε δίκαιοι, έν Κυρίω*. (Ψαλμ. 32).
- Εικόνες με θέμα τη Δευτέρα Παρουσία, π.χ.:

1. Γεώργιος Κλόντζας, τέλη 16ου αιώνα μ.Χ. <http://eib.xanthi.ilsp.gr/gr/icons.asp>
 2. Φραγκιάς Καβερτζάς, 1640 - 1641 μ.Χ. <http://eib.xanthi.ilsp.gr/gr/icons.asp>
 3. «Η Δευτέρα Παρουσία», φορητή εικόνα, έργο του 17ου αιώνα, από τη Μονή Αγίου Παντελεήμονος του Νομού Ηρακλείου.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/el/2/2c/DefteraParousia_MoniAgPant_eleimonaHrackleioKritis.jpg
 4. Michelangelo, *Il giudizio universale* (Η Τελική Κρίση), Cappella Sistina, Vaticano (16ος αι.)
[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Last_Judgement_\(Michelangelo\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Last_Judgement_(Michelangelo).jpg)
- Λογοτεχνία:
1. Ντοστογιέφσκι, Φ. (2011). «Το κρεμμυδάκι». Στο *Αδελφοί Καραμάζοφ*. Μτφρ. Ε. Μπακοπούλου. Αθήνα: Ίνδικτος, σσ. 685-687.
<http://www.katafigi.gr/2012/01/28012012.html> (ενορία Αγ. Παρασκευής Ηλιούπολης) (5.2.2017).
- Θεολογικά κείμενα - Λαογραφία:
1. Ware, K. (2001). *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 352-353, 413-417.
 2. Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως (2011). *Γνώθι σαυτόν. Κείμενα αυτογνωσίας*. Αθήνα: Άθως,
<http://agiameteora.net/index.php/paterika/4034-omilia-z-sotiria-katorthonetai-kai-me-ti-xari-to-theo-kai-me-ti-thelisi-to-nthropou.html>
 3. Γαλίτης, Γ. (2006). Αποκάλυψη και Εκκλησία. Εισηγήσεις στο Θεολογικό Συνέδριο της Ι. Μητροπόλεως Ηλείας, Πύργος: Ι. Μητροπόλεως Ηλείας, σελ. 56-70 (http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?contents=ecclesia_kosmos/contents_texts.asp&main=EK_texts&file=6.htm).
 4. Κωνσταντίνου, Μ. Πτώση και σωτηρία, σ. 4, 7:
<http://users.auth.gr/mkon/PDF/FALL%20&%20SALVATION.pdf>
 5. Ματσούκας, Ν. (1988). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β. Θεσσαλονίκη*: Πουρναράς, σ. 544-546.
 6. Ματσούκας, Ν. (1997). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Γ. Θεσσαλονίκη*: Πουρναράς, σ. 308-309.
 7. Σέργης, Μ. (2015). Έθιμα του Πάσχα από τη Θράκη. Στο: Σέργης, Μ. και συνεργάτες (Επιστημονική Επιτροπή), *Όψεις της Ιστορίας και του Πολιτισμού της Θράκης*. Κομοτηνή: Σχολή Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών Δ.Π.Θ., Περιφερειακή Διεύθυνση Π/θμιας και Δ/θμιας Εκπαίδευσης Αν. Μακεδονίας και Θράκης, σ. 320-321.
- Δημοσιεύματα από τον ημερήσιο και περιοδικό τύπο με θέμα τη σωτηρία, ως μεταφορά σε πολιτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό πεδίο αλλά και ως κυριολεξία.
- Κινηματογράφος:
1. Sully. (2016), Ίσχνουντ, Κλιντ (σκηνοθέτης)

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Hainthaler T. και F. Mali (Επιμ.), (2014). *Für uns und für unser Heil: Soteriologie in Ost und West*. Wiener Patristische Tagungen VI. Βιέννη: Pro Oriente, 2014 [Με συμμετοχές πολλών Ορθοδόξων θεολόγων].
2. Αντωνόπουλος, Β. (2008). *Από τη Γη της Επαγγελίας στη Βασιλεία των Ουρανών: Ο Αβραάμ στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, Αθήνα: Μαΐστρος.
3. Γιαννουλάτος, Αν., Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας (2006). *Ισλάμ: Θρησκευολογική Επισκόπηση*, Ακρίτας.
4. Ζιάκας, Γρ. (2003). *Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία*. Θεσσαλονίκη: Κορηλία Σφακιανάκη.
5. Ιβάν του Βάλαμο, Γέρων (2010). *Πνευματικές Διδαχές*. Μτφρ. Κ. Δρόσου. Αθήνα: Μαΐστρος.
6. Ιωάννης της Κρονστάνδης, Άγιος (2012). *Εκκλησία η κιβωτός της σωτηρίας και η μακαριότητα των Αγίων*. Μτφρ. Π. Μπότσης. Αθήνα: Πέτρος Μπότσης.
7. Ματσούκας, Ν. (1996). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία*, τόμ. 1-3. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
8. Νέλλας, Π. (2011). *Η περί δικαίωσης διδασκαλία Νικολάου του Καβάσιλα: Συμβολή εις την ορθόδοξον σωτηριολογίαν*. Αθήνα: Αρμός.
9. Ντοστογιέφσκι, Φ. (2011). *Αδελφοί Καραμάζοφ*. Μτφρ. Ε. Μπακοπούλου. Αθήνα: Ίνδικτος.
10. Παπαθανασίου, π. Κ. (2010). *Το γεγονός της σωτηρίας στην Ιωάννεια θεολογία: Ευαγγέλιο, Επιστολές, Αποκάλυψη*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
11. Ράινερ Μαρία Ρίλκε, *Η Δευτέρα Παρουσία*. Από το Σημειωματάριο ενός μοναχού. Μτφρ: Κώστας Κουτσοурέλης. Αθήνα: Κίχλη
[στην ιστοσελίδα του μεταφραστή Κ. Κουτσοурέλη:
http://www.koutsourelis.gr/index1.php?subaction=showfull&id=1239959256&archive=&start_from=&ucat=5, 5.2.2017]
12. Διονύσιος Σολωμός, *Κρητικός* (Φυσική και μεταφυσική σωτηρία). Σχόλια και πληροφορίες για το έργο στο (ΥΠΠΕΘ):
http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C132/638/4102,18785/index_3_01.html
13. Τσανανάς, Γ. Α. (1980). *Ελπίδα, διακονία και σωτηρία: Δυναμικότητα και στράτευση του Χριστιανισμού σήμερα*, Αθήνα: Μήνυμα.
14. Τσελεγγίδης, Δ. (2012). *Σωτηριολογία Δυτικού Χριστιανισμού*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.

Θ.Ε. 3 ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

(Εκκλησία, Ευχαριστία, ενότητα, ταυτότητα, όρια/νόμος)

3.1 ΕΚΚΛΗΣΙΑ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - διατυπώνουν συλλογισμούς για την Εκκλησία με βάση το σχετικό άρθρο του Συμβόλου της Πίστεως, - ταυτοποιούν κοινοτικά στοιχεία στους τρόπους έκφρασης (σύμβολα, εικόνες) και λειτουργίας της Εκκλησίας.	- Προσδιορισμός της έννοιας «Εκκλησία» και του περιεχομένου της με βάση την ερμηνεία του άρθρου της Πίστεως «Εις Μίαν, Αγίαν, Καθολικὴν και Αποστολικήν...». - Συσχέτιση συμβόλων και εικόνων με τον κοινοτικό τρόπο λειτουργίας της Εκκλησίας.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Η Εκκλησία και τα εκκλησιαστικά σύμβολα.

- Ομαδοσυνεργασία – «Χάρτης εννοιών»: Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες. Σε κάθε ομάδα δίνεται η λέξη «εκκλησία» (και η ετυμολογία της από λεξικό, π.χ. Μπαμπινιώτης, 2002) γραμμένη στο κέντρο, και εικόνες-σύμβολα της Εκκλησίας περιφερειακά (π.χ. ναυς, άμπελος). Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να γράψουν κάτω από τη λ. εκκλησία συνειρμούς που τους γεννά η λέξη και η ετυμολογία της (π.χ. έκκληση, πρόσκληση, εκκλησία του Δήμου, κ.ο.κ.). Στη συνέχεια, καλούνται να συνδέσουν τη λ. Εκκλησία με μια εικόνα-σύμβολό της που τους αρέσει περισσότερο και να δικαιολογήσουν την επιλογή τους (γραφτώς κάτω από το σύμβολο). Ακολουθεί παρουσίαση στην ολομέλεια.
- Εναλλακτικά:
Ομαδοσυνεργασία – «Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking): Συνδέοντας, Επεκτείνοντας, Προκαλώντας»: Προβάλλονται φωτογραφίες με σύμβολα της εκκλησίας (ναυς, άμπελος, άγκυρα, το χριστόγραμμα, η λέξη ΙΧΘΥΣ, ο καλός ποιμήν, κ.ά.) και δίδονται σχετικά αγιογραφικά (π.χ. Ιω 10, 11· 14-15· Ιω 15, 5, Εβρ 6, 18β-19) ή άλλα κείμενα (Σχολικό Βιβλίο Γ' Γυμνασίου, ΔΕ 10). Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να αντιστοιχίσουν τα κείμενα με τα σύμβολα απαντώντας στις ερωτήσεις του προτεινόμενου μοτίβου.

Εφαρμόζοντας:

Η Εκκλησία ως λατρευτική κοινότητα.

- «Θετικό - Αρνητικό»: Διαβάζονται ενδεικτικές φράσεις και καλούνται οι μαθητές/μαθήτριες να πάρουν θέση προς τον θετικό ή αρνητικό πόλο και να την υποστηρίξουν με επιχειρήματα: (π.χ. Όταν πηγαίνω εκκλησία νιώθω τον Θεό κοντά

μου. -Δεν χρειάζεται να πηγαίνει κάποιος στην Εκκλησία για να είναι πιστός χριστιανός. -Η Εκκλησία είναι χρήσιμη μόνο για να τελούνται οι θρησκευτικές τελετές. -Μπορώ να αναπτύξω μόνος/μόνη μου την πνευματικότητά μου στο σπίτι μου. -Στην εκκλησία βρίσκω πραγματικό καταφύγιο, τόπο όπου ηρεμώ και βρίσκω τον πνευματικό εαυτό μου. -Στην εκκλησία όλοι με κρίνουν και μου λένε τι και πώς να το κάνω. -Στην εκκλησία συναντιέμαι με τους φίλους μου. -Στην εκκλησία είμαστε μια λατρευτική κοινότητα. -Στην εκκλησία συγχρωτιζόμαστε με ανθρώπους σαν κι εμάς. -Είναι ωραίο να προσευχόμαστε μαζί κ.ο.κ.)

- Εναλλακτικά:

«Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking): Ακούγοντας/διαβάζοντας 2Χ2 (παραλλαγή του 10Χ2)»: Οι μαθητές/μαθήτριες ακούν (ή διαβάζουν) τον ειρμό: «Τὸ στερέωμα, τῶν ἐπὶ σοὶ πεποιθότων, στερέωσον Κύριε τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν ἐκτίσω, τῷ τιμῷ σου αἵματι», ή τις φράσεις του ευαγγελίου « οὐ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἑμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν» (Μτ 18, 19-20) και «Καί ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» (Μτ 28, 20). Στη συνέχεια, σημειώνουν δύο λέξεις που συνδέονται με το νόημα του ειρμού/της φράσης. Ακολουθεῖ ερμηνεία (Κυπριανός Καρθαγένης, Ware, 2001) και σύντομη συζήτηση. Επαναλαμβάνεται η διαδικασία.

Διερευνώντας:

Χαρακτηριστικά της πρώτης Εκκλησίας.

- Ομαδοσυνεργασία –«Διήγηση βιβλικού κειμένου από άλλη προοπτική»: Δίνονται τα χωρία Πραξ 2, 42-47 και 4, 32-37 και απόσπασμα από την επιστολή *Προς Διόγνητον*. Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες επιχειρούν να διηγηθούν το ίδιο βιβλικό περιεχόμενο από την οπτική ενός χριστιανού της πρώτης κοινότητας (ενδεχομένως, εκφράζοντας και τα συναισθήματά του). Στη συνέχεια, διαβάζεται σε ολομέλεια απόσπασμα από την 1^η Απολογία του Ιουστίνου και συγκρίνεται με όσα έγραψαν.

- Εναλλακτικά:

«Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking): Συνδέοντας, Επεκτείνοντας, Προκαλώντας»: Γίνεται προβολή παρουσίασης με φωτογραφίες και κατόψεις του πρώτου ευκτήριου οίκου της Δούρας Ευρωπού και δίνονται σχετικές πληροφορίες (π.χ. Στουφή) (ή οι μαθητές/μαθήτριες αναζητούν εικόνες και σχεδιαγράμματα στο διαδίκτυο για τη Δούρα Ευρωπό). Οι μαθητές/μαθήτριες παρατηρούν προσεκτικά την αρχιτεκτονική και ιδίως τους χώρους που προβλέπονται για ποικίλες δραστηριότητες (π.χ. βαπτιστήριο σε όροφο, αυλή, διδασκαλείο, κύριο χώρο λατρείας). Συνδέουν τις νέες πληροφορίες με ό,τι ήδη γνωρίζουν, επεκτείνουν τη σκέψη τους σε νέες κατευθύνσεις και διατυπώνουν ενδεχομένως νέες ερωτήσεις, αναζητήσεις (το κεντρικό θέμα είναι ο τρόπος λειτουργίας της εκκλησιαστικής κοινότητας).

Αναπλαισιώνοντας:

Η Εκκλησία στο Σύμβολο της Πίστεως.

- Ομαδοσυνεργασία – «Χάρτης εννοιών»: Με τη βοήθεια βιβλικών χωρίων (Κολ 1,18, Εφ 5,25-27, Μκ 16, 15, Εβρ 3,1, Εφ 2,20 κ.ά.) θεολογικών κειμένων (π.χ Κύριλλος Ιεροσολύμων, Ι. Χρυσόστομος, Παπαθανασίου, 2009) και της εικόνας της

Πεντηκοστής, οι μαθητές/μαθήτριες κατασκευάζουν έναν χάρτη εννοιών, για τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στην Εκκλησία μέσα στο Σύμβολο της Πίστεως («Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική») εξηγώντας σύντομα κάτω από κάθε όρο τη σημασία του.

- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking): Ερμηνεία και αιτιολόγηση»: Δίνεται/Προβάλλεται η βυζαντινή εικόνα της Πεντηκοστής και το άρθρο 9 του Συμβόλου της Πίστεως. Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να συνδυάσουν εικόνα και κείμενο, και να δώσουν μια αιτιολογημένη ερμηνεία και των δύο. (Επικουρικά θα μπορούσαν να δοθούν και κάποια σχετικά βιβλικά χωρία, π.χ. Κολ 1,18, Εφ 5,25-27, Μκ 16, 15, Εβρ 3,1, Εφ 2,20).

Αξιολογώντας:

Η Εκκλησία σήμερα.

- «Σύγκριση κειμένων»: Δίνονται δύο κείμενα: το ένα είναι του Διονυσίου Αλεξανδρείας για τη δράση των χριστιανών σε επιδημία πανώλης, και το άλλο αφορά στο φιλανθρωπικό έργο μιας Εκκλησίας (π.χ. της Εκκλησίας της Αλβανίας). (Εναλλακτικά, θα μπορούσε να γίνει αναζήτηση στην ιστοσελίδα της Εκκλησίας της Ελλάδος, «Κοινωνικό έργο»). Οι μαθητές/μαθήτριες συγκρίνουν τα κείμενα και επισημαίνουν τις ιδιαιτερότητες, τις ομοιότητες και τις διαφορές τους.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία - Καθοδηγούμενη ιστοεξερεύνηση και δημιουργία WebQuest» με θέμα: Το κοινωνικό έργο της Εκκλησίας σήμερα.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
 1. Γ΄ Γυμνασίου ΔΕ 2, σ. 12:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3327,13416/>
 2. Γ΄ Γυμνασίου ΔΕ 3, σ. 15-16:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3328,13417/>
 3. Γ΄ Γυμνασίου ΔΕ 4, σ. 18:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3328,13418/>
 4. Γ΄ Γυμνασίου ΔΕ 10, σ. 40:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3329,13423/>
 5. Γ΄ Γυμνασίου ΔΕ 14, σ. 56 (Το «Σύμβολο της Πίστεως»):
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3330,13428/>
 6. Α΄ Λυκείου ΔΕ 14, σ. 79-80 (ερμηνεία της εικόνας της Πεντηκοστής):
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/98/794,2891/>
 7. Γ΄ Λυκείου ΔΕ 24, σ. 190-191 (απόσπασμα από την Επιστολή προς Διόγνητον):

- <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4011/>
- β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
1. Συλλογή εικόνων: Συμβολικές απεικονίσεις με θρησκευτικό περιεχόμενο, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1095>.
 2. Συλλογή εικόνων: Παραστάσεις σε κατακόμβες, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4478>.
 3. Συλλογή φωτογραφιών: Κατακόμβες στην Ιταλία, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1097>
 4. Συλλογή εικόνων: Πεντηκοστή: <http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/4637>
 5. Συλλογή εικόνων: Πεντηκοστή (μεικτή τέχνη): <http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/1072>
- γ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠ.Π.Ε.Θ. και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό): «Θρησκευτικά Α', Β', Γ' Γυμνασίου» (2007).
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002²). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας (λ. εκκλησία).
 - Χωρία από την Καινή Διαθήκη:
Κολ 1,18, Ιω 10,16, Ιω 3, 29, Εφ 5,25-27, Α Κορ 1,2, Β Κορ 1,1, Εφ 2,17-18, Ιω 10,16, Μκ 16, 15, Εβρ 3,1, Πραξ 2,42, Εφ 2,20, Αποκ 21, 14., κ.λπ.
 - Προς Διόγνητον επιστολή, όλο το πρωτότυπο κείμενο: https://el.wikisource.org/wiki/%CE%95%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BB%CF%AE_%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%82_%CE%94%CE%B9%CF%8C%CE%B3%CE%BD%CE%B7%CF%84%CE%BF%CE%BD
 - Ιστοσελίδα της Εκκλησίας της Ελλάδος, «Κοινωνικό έργο»:
<http://www.ecclesia.gr/greek/koinonia/koinonia.asp>
 - Αναστάσιος, αρχιεπ. Αλβανίας (2017). ΕΡΤ1 (στην εκπομπή ΕΠΩΝΥΜΩΣ) (08.01.2017) (αποφωνημένο απόσπασμα συνέντευξης στον Βασίλη Ταλαμάγκα): <http://webtv.ert.gr/katigories/enimerosi/08ian2017-eponimos/>
 - Θεοδώρου, Ευ. (1982). *Ανθολόγιο Πατερικών Κειμένων*. Αθήνα: ΟΕΔΒ, (ψηφιοποιημένο από το ΙΕΠ), (Ιουστίνος, σ. 28-31, Διονύσιος Αλεξανδρείας, σ. 30-33, Χρυσόστομος, σ. 82-85, Κύριλλος Ιεροσολύμων, σ. 84-87): <http://e-library.iep.edu.gr/iep/collection/browse/index.html?q=%CE%B1%CE%BD%CE%B8%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%B9%CE%BF+%CF%80%CE%B1%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD+%CE%BA%CE%B5%CE%B9%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CF%89%CE%BD+1982> .
 - Ιωσήφ, Δ. (2004). Δούρα-Ευρωπός. Η πρωιμότερη χριστιανική Εκκλησία. Στο περιοδ. Αρχαιολογία & Τέχνες, τ. 92, σ. 99-103: <http://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/07/92-12.pdf>
 - Κυπριανού Καρθαγένης, *De Catholicae Ecclesiae Unitate*. Μτφρ. από τα λατινικά Κων. Ν. Δρατσέλλας. Στο έργο Βιβλιοθήκη Λατίνων Εκκλησιαστικών Πατέρων των πρώτων αιώνων, τ. 1ος, Αθήναι 1968, σελ. 40-41: http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?cat=patr&NF=1&main=texts&file=10.htm
 - Παπαθανασίου, Θ. (2009). *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται*, Αθήνα: Εν πλω, σ. 28-30.

- Στουφή, Ι. Η ναοδομία: Ιστορική και θεολογική θεώρηση, (εισήγηση στο ΙΔ΄ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο Στελεχών Ιερών Μητροπόλεων), σ. 1: http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/liturgical/id_naodomia_2012.pdf.
- Ψηφιδωτό από το Καθολικό της Ι. Μ. Οσίου Λουκά Βοιωτίας (του 11ου αι.) (Πεντηκοστή): [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hosios_Loukas_Katholikon_\(sanctuary_vault\) - Pentecost 02.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hosios_Loukas_Katholikon_(sanctuary_vault)_-_Pentecost_02.jpg)
- Για τη Δούρα-Ευρωπό (σχεδιάγραμμα): http://www.deeperstudy.com/link/dura_church.html

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Ware, Κάλλιστος (2001³). *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 378-417 («Η Εκκλησία του Θεού», ιδιαιτ. σ. 382), 484-491.
2. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, «Το φιλανθρωπικό έργο της Εκκλησίας της Ελλάδος σήμερα» (φυλλάδιο *Προς τον λαό*, Ιούνιος 2016): <http://www.apostoliki-diakonia.gr/pdf/ProsToLao2016.pdf> [Το ίδιο και στο περιοδικό «Εκκλησία», τ. 5 (Μάιος 2016), σ. 491: <http://www.ecclesia.gr/greek/press/ekklisia/index.asp>, και στην ιστοσελίδα της Συνοδικής Επιτροπής Κοινωνικής Πρόνοιας και Ευποιΐας (<http://sekpe.org/>)]. Βλ. και Εφημερίδα «Η Καθημερινή» (ηλεκτρονική έκδοση), 13.05.2016 <http://www.kathimerini.gr/859575/article/epikairothta/ellada/to-filan8rwpiko-ergo-ths-ekklhsias-to-2015>
3. Θερμός, π. Β. (2005). *Από πού πάνε για την Εκκλησία: Ένας διάλογος*. Αθήνα: Μαΐστρος.
4. Θερμός, π. Β. (2005). *Εκκλησία και νέοι χωρίς αερόσακο*. Αθήνα: Μαΐστρος.
5. Ζηζιούλας, Ι, Μητρ. Περγάμου. (2016). *Έργα Α΄ Εκκλησιολογικά Μελετήματα*. Αθήνα: Δόμος.
6. Κλεμάν, Ο. (2004). *Οι καιροί που καλούν την Εκκλησία*. Μτφρ. Κ. Σπαθαράκης. Αθήνα: Μαΐστρος.
7. Σμέμαν, Α. (1993). *Η αποστολή της Εκκλησίας στον σύγχρονο κόσμο*. Μτφρ. Ι. Ροηλίδης. Αθήνα: Ακρίτας.
8. Σμέμαν, Α. (1998). *Πιστεύω*. Μτφρ. Σ. Κομνηνός. Αθήνα: Ακρίτας.
9. Φλωρόφκι, π. Γ. (1999). *Το Σώμα του Ζώντος Χριστού*. Μτφρ. Ι.Κ. Παπαδόπουλος. Αθήνα: Αρμός.
10. Για τη Δούρα-Ευρωπό:
 - α. Ιωσήφ, Δ. (2004). Δούρα-Ευρωπός. Η πρωιμότερη χριστιανική Εκκλησία. Στο περιοδ. Αρχαιολογία & Τέχνες, τ. 92, σ. 99-103: <http://www.archaiologia.gr/wp-content/uploads/2011/07/92-12.pdf> (με χάρτη και σχεδιαγράμματα).
 - β. Από το Πανεπιστήμιο του Yale: <http://media.artgallery.yale.edu/duraeuropos/dura.html>
 - γ. Από το Πανεπιστήμιο του Leicester: <https://www.le.ac.uk/ar/sti/dura.htm>

- δ. «Dura-Europos church», https://en.wikipedia.org/wiki/Dura-Europos_church (στην αγγλική γλώσσα, με φωτογραφίες των τοιχογραφιών, ίσως των αρχαιότερων που έχουν βρεθεί ως σήμερα).

3.2 ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - διακρίνουν τη Θεία Ευχαριστία ως βασικό στοιχείο συγκρότησης της Εκκλησίας, - ερμηνεύουν τη Θεία Ευχαριστία ως θυσία και αναφορά, - εξετάζουν τη σχέση Ευχαριστίας και σύγχρονου κόσμου.	- Σύνδεση της Θείας Ευχαριστίας με τη μυστηριακή σύναξη της Εκκλησίας. - Συσχέτιση της Θείας Ευχαριστίας με τη θυσία, την αναφορά και τη μεταμόρφωση του κόσμου.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Επίπεδα έκφρασης της ευχαριστίας στην ιστορία και στην καθημερινότητα.

- «Ιδεοθύελλα»: Δημιουργούνται τέσσερις στήλες στον πίνακα, όπου καταγράφονται οι απαντήσεις των μαθητών/μαθητριών σε κάθε ένα από τα παρακάτω ερωτήματα: Για ποιο λόγο οι άνθρωποι λένε «ευχαριστώ» σε κάποιον; Με ποιους τρόπους εκφράζουν την ευχαριστία τους οι άνθρωποι στους ανθρώπους; Για ποιο λόγο οι άνθρωποι λένε «ευχαριστώ» στον Θεό; Με ποιους τρόπους εκφράζουν την ευχαριστία τους οι άνθρωποι στον Θεό; (Παλιές και σύγχρονες συνήθειες).
- Εναλλακτικά:
«Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: «Ούδεις άγνωμονέστερος τοῦ εὐεργετηθέντος». Οι μαθητές/μαθήτριες συγκρίνουν το νόημα της ρήσης με τη βιβλική περικοπή των 10 Λεπρών (Λκ 17, 11-19). Καταγράφουν ανάλογες περιπτώσεις που τους έρχονται στον νου από την ιστορία (π.χ. εξοστρακισμός Αριστείδα, κώνειο στον Σωκράτη, φυλακή στον Κολοκοτρώνη κ.ά.), αλλά και την προσωπική τους εμπειρία.

Νοηματοδοτώντας:

Σταυρική θυσία, αναφορά, Θεία Ευχαριστία.

- «Σύγκριση κειμένων»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν αποσπάσματα από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη (π.χ. Γεν 4, 3-4, Αρ 15, 1-3, Λευϊτ 14, 1-7, Ψαλμ 69, 31-32· Ψαλμ 51, 19, Μτ 9, 13, Ρωμ 12, 1, Εβρ 9, 14. 26-28· 10, 5-14. 26· 13, 15-16, Εφ 2, 13· 5,2) και τη Θεία Λειτουργία σχετικά με το νόημα της θυσίας προς τον Θεό και της θυσίας του Θεανθρώπου στον σταυρό (σε σύνδεση με τη Θεία Ευχαριστία).

Εντοπίζουν ομοιότητες και διαφορές. [Σημείωση: Αντί να δοθούν αποσπάσματα του κειμένου της Θείας Ευχαριστίας, μπορούν να προβληθούν αποσπάσματα από βιντεοσκοπημένη Θ. Λειτουργία με υπότιτλους στη νέα ελληνική.]

- Εναλλακτικά:

«Πέντε π και ένα γ (5W1H)»: Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν την ευχή της Αναφοράς (π.χ. Καβάσιλας, Μάξιμος Ομολογητής, Διονύσιος, μητρ. Σερβίων και Κοζάνης, 1986, Θεοδώρου, 1997) και αναλύουν το βαθύτερο νόημα της αναίμακτης θυσίας με βάση τα ερωτήματα του μοτίβου (Ποιο/Τι; Ποιος; Πού; Πότε; Πώς; Γιατί;).

Αναλύοντας:

Η Εκκλησία ως ευχαριστιακή σύναξη.

- Ομαδοσυνεργασία – «Παραγωγή κάρτας γνώσεων»: Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες και μελετούν καινοδιαθηκικά χωρία (π.χ. Λκ 22, 17-20, Α Κορ 10, 16· 11, 28) και θεολογικά κείμενα με θέμα την ευχαριστιακή στάση/διάθεση του ανθρώπου απέναντι στον Θεό διαχρονικά (π.χ. Ζηζιούλας, 2006, Ψαριανός, 1986, Καψάνης, 2015). Στη συνέχεια, σε ένα φύλλο χαρτί γράφουν (στο κέντρο) τις λέξεις «Ευχαριστία-Θεία Ευχαριστία» και καλούνται να σημειώσουν και να συνδέσουν με την κεντρική έννοια ή/και μεταξύ τους τις πληροφορίες των κειμένων. Τους δίνονται επιπλέον τρεις χρονικοί άξονες [Πριν την Πτώση/ Εποχή του Χριστού (Μυστικός Δείπνος)/Πρώτοι χριστιανικοί χρόνοι/Σήμερα], προκειμένου να ομαδοποιήσουν καλύτερα το υλικό τους. Τα βασικά συμπεράσματα κοινοποιούνται στην ολομέλεια.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking) : Σκεφτείτε, Αμφιβάλλετε, Εξερευνήστε» με τον πίνακα της Sister Corita Kent με τίτλο «God's not Dead. He's Bread» [ή τη βυζαντινή εικόνα της θείας Κοινωνίας (με τον Χριστό να εικονίζεται μέσα στο Άγιο Ποτήριο] σε συνδυασμό με τη λειτουργική φράση: «Τά σά ἐκ τῶν σῶν σοι προσφέρομεν». Οι μαθητές/μαθήτριες εκφράζουν σκέψεις και αμφιβολίες, ακολουθώντας τις ερωτήσεις του μοτίβου. Στη συζήτηση μπορούν να τεθούν ερωτήματα, όπως: Γιατί προσφέρεται άρτος και οίνος στη θεία Λειτουργία και όχι κάποιος φυσικός καρπός; Μπορεί να δοθεί και επιπλέον βοηθητικό υλικό [π.χ. Αφιέρωμα στο «Ψωμί των Ανθρώπων» *Βημόθυρο*, τ. 2-3 (2010), Καβάσιλας, Παπαθανασίου, 2009 κ.ά.].

Εφαρμόζοντας:

Ο ευχαριστιακός τρόπος ζωής.

- «Παιχνίδι ρόλων» [εμπνευσμένο από τον αββά Δωρόθεο (το παράδειγμα του κύκλου), βλ. Μαντζαρίδης, 1991]: Διαβάζονται η Μεγάλη Εκτενής και τα Δίπτυχα της Αγίας Αναφοράς σε μεταγραφή στη δημοτική (της Θ. Λειτουργίας του αγ. Ι. Χρυσοστόμου ή του Μ. Βασιλείου). Οι μαθητές/μαθήτριες παίρνουν από μία κάρτα με μία από τις κατηγορίες των ανθρώπων που αναφέρονται στις ευχές (π.χ. *όδοιποροῦντες, νοσοῦντες, αἰχμάλωτοι*, κ.λπ.). Ὁρθιοι/Ὀρθιες σχηματίζουν κύκλο γύρω από ένα θρανίο που παριστάνει το τραπέζι της «αγάπης». Στη μέση του τραπεζιού νοείται ο Χριστός. Καλούνται να περιγράψουν τι συμβαίνει με τις μεταξύ τους σχέσεις, καθώς πλησιάζουν τον Χριστό, και να διατυπώσουν τους τρόπους σύνδεσης της Θείας Ευχαριστίας με την καθημερινή ζωή.

- Εναλλακτικά:
«Ιδεοθύελλα» Γράφεται στον πίνακα η φράση: «Θεία Ευχαριστία = μεταμόρφωση του ανθρώπου και του κόσμου». Οι μαθητές/μαθήτριες αναστοχάζονται όσα διάβασαν, άκουσαν, είδαν, ερεύνησαν κατά τη διάρκεια του δώρου και εκφράζουν με σύντομες φράσεις τα χαρακτηριστικά του ευχαριστιακού τρόπου ζωής, τις αλλαγές που συντελούνται στον άνθρωπο μέσα στη Θεία Ευχαριστία (π.χ. ευχαριστία, ευγνωμοσύνη, εμπιστοσύνη προς τον Θεό, αγάπη, αλληλεγγύη, προσφορά, «άνοιγμα» προς όλους και όλα, πνεύμα θυσίας, υπομονής, καρτερικότητας, κ.λπ.). Η δραστηριότητα λειτουργεί και ως αναστοχασμός.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
 - 1. Γ΄ Γυμνασίου ΔΕ 10 (συμβολισμοί κατακομβών), σ. 40:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3329,13423/>
 - 2. Α΄ Λυκείου ΔΕ 15, σ. 85, 87:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/898,3334/>
 - 2. Α΄ Λυκείου ΔΕ 45, σ. 223-224 (Μάξιμος Ομολογητής, *Μυσταγωγία*):
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/903,3371/>
 - β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο» / Συλλογή εικόνων: Μυστικός Δείπνος:
 - 1. <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7366> (ανατολική τεχνοτροπία).
 - 2. <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7367> (δυτική τεχνοτροπία).
 - γ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠ.Π.Ε.Θ. και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
 - 1. «Θρησκευτικά Α΄ Λυκείου», ΕΠΕΑΚ/έργα ΠΙ: Θεία Λειτουργία / Θεία Ευχαριστία & Ευχή Αναφοράς.
- Καινή Διαθήκη: Λκ 17, 12-19 (Οι 10 λεπροί), Λκ 22, 14-20 (Μυστικός Δείπνος).
- Αγιογραφικά χωρία σχετικά με τη θυσία (ενδεικτικά):
 - α) της Παλαιάς Διαθήκης: Γεν 4, 3-4, Αρ 15, 1-3, Λευϊτ 14, 1-7, Ψαλμ 69, 31-32· 51, 19,
 - β) της Καινής Διαθήκης: Μτ 9,13, Ρωμ 12, 1, Εβρ 9, 14. 26-28· 10, 5-14. 26· 13, 15-16, Εφ 2, 13· 5,2.
- Για τη Θεία Λειτουργία:
 - α) Βιντεοσκοπημένη Θεία Λειτουργία με υπότιτλους στη νέα ελληνική (από το κανάλι «4Ε» σε συνεργασία με την oodegr.com (Η μετάφραση είναι του Μητρ. Σερβίων και Κοζάνης Διονυσίου (Ψαριανού):
<https://www.youtube.com/watch?v=yeES5MI7xIE>
 - β) Ψαριανός, Δ., Μητρ. Σερβίων και Κοζάνης (1986). *Η Θεία Λειτουργία*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία. [Σε ηλεκτρονική μορφή:
http://www.imks.gr/images/pdf/Iera_Keimena/leitoyrgia_ioannou_xrysostomou%20metafrasi.pdf (από την Ι. Μ. Κισάμου και Σελίνου)].
 - γ) Αγίου Νικόλαου Καβάσιλα, *Ερμηνεία της Θείας Λειτουργίας* (αποσπάσματα)
[Πηγή: Ιερά Μονή Παρακλήτου:
http://www.imparaklitou.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=95: foni-ton-pateron-23&catid=78&Itemid=470 και

http://oodegr.co/oode/pateres1/nik_kavasilas/erm_theias_leit1.htm#_toc64]

- Βιβλιογραφία:
- 1. Ζηζιούλας, Ι. Μητρ. Περγάμου (2006). *Ευχαριστίας εξεμπλάριον: Ἦτοι κείμενα εκκλησιολογικά και ευχαριστιακά*. Μέγαρο: Ευεργέτης, σ. 38-44
- 2. Καψάνης, Γ. , προηγούμεν. Ι. Μ. Οσ. Γρηγορίου (1982). Η ευχαριστιακή ζωή (ομιλία), στο <https://www.pemptousia.gr/2015/05/i-efcharistiaki-zoi-ston-paradiso/>
- 3. Μαντζαρίδης, Γ. (1991). *Χριστιανική ηθική*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 217.
- 4. Ψαριανός, Δ., Μητρ. Σερβίων και Κοζάνης (1986). *Η Θεία Λειτουργία*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία, σ. 1-6, 306-309.
- 5. Olivier, Clement (1997). «Η αλήθεια ελευθερώσει υμάς». Συνομιλώντας με τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο Α΄. Μτφρ. Κ. Χιωτέλλη. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 139.
- 6. Πινακούλας, π. Αντώνιος, *Ευχαριστία και Ηθική*, στο <http://www.antifono.gr/portal/.../4518-pinakoylas-eyxaristia-kai-ithiki.html>.
- Έργο γραφιστικό της μοναχής Corita Kent, “God’s not dead, he’s bread”.

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Βασιλειάδης, Π. (1994). Ευχαριστία ή Κάθαρση το κριτήριο της Ορθοδοξίας. *Σύναξη*, τ. 49, σσ. 53-72.
2. *Βημόθυρο*, τχ. 2-3 (2010). [αφιερωμένο στο «Ψωμί των Ανθρώπων», με πολυποίκιλο υλικό].
3. Γιαγκάζογλου, Σ. (2003). Ευχαριστία και άσκηση. Στο Συλλογ. *Σύναξις Ευχαριστίας: Χαριστήρια εις τιμήν του γέροντος Αιμιλιανού*. Αθήνα: Ίνδικτος - Ι.Μ. Σίμωνος Πέτρας, σσ. 335-364.
4. Γρηγόριος, Ιερομόναχος(2014) *Η Θεία Λειτουργία. Σχόλια* (5^η Βελτιωμένη Έκδοση). Άγιο Όρος: Ιερόν Κουτλουμουσιανόν Κελλίον Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου.
5. Δωρόθεος, Αββάς (2011). *Έργα Ασκητικά*. Αθήνα: Ετοιμασία (Ι.Μ. Αγ. Ιωάννου Καρέα).
6. Θεοδώρου, Ευ. (2009). Εκκλησιολογικές διαστάσεις της Ευχαριστιακής Θεολογίας. Στο *Θεολογία*, τχ. 4 (2009), σ. 45-75. Διατίθεται στο: http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/material/2009_4_5_Theodorou.pdf
7. *Θεολογία*, τχ. 4 (2009). [αφιερωμένο στη «Θεία Ευχαριστία και Εκκλησία», στο διαδίκτυο: http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/archive_all_0009.asp?etos=2009]
8. Ζηζιούλας, Ι. Μητρ. Περγάμου (1998). *Η κτίση ως ευχαριστία: Θεολογική προσέγγιση στο πρόβλημα της οικολογίας*. Αθήνα: Ακρίτας.
9. Ζηζιούλας, Ι. Μητρ. Περγάμου (1994). Ευχαριστία και Βασιλεία του Θεού (α΄ μέρος). *Σύναξη*, τ. 49, σσ. 7-18.
10. Θεόκριτοφ, Τζ. (2010). Η Κοσμολογία της Ευχαριστίας: Ένας γεωλόγος φωτίζει Άγνωστες Όψεις του Μυστηρίου των Μυστηρίων, *Βημόθυρο* 2-3, σσ. 72-76.

11. Σμέμαν, Α. (2009). *Ευχαριστία: Το μυστήριο της Βασιλείας*. Μτφρ. Ι. Ροηλίδης. Αθήνα: Ακρίτας.
12. Σμέμαν, Α. (2010). *Για να ζήσει ο κόσμος*. Μτφρ. Ζ. Λορεντζάτος. Αθήνα: Δόμος.
13. Φάρος, π. Φ. (2002). *Η Εκκλησία ως σκάνδαλο και ως σωτηρία*. Αθήνα: Αρμός.

3.3 ΕΝΟΤΗΤΑ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αναδεικνύουν διαστάσεις της ενότητας στη ζωή της χριστιανικής κοινότητας, - συνδυάζουν τη μυστηριακή ενότητα στην Εκκλησία με το αίτημα της ενότητας των ανθρώπων ολόκληρου του κόσμου.	- Ανάδειξη των διαστάσεων της ενότητας στη ζωή της Εκκλησίας και των μελών της. - Τεκμηρίωση της επίτευξης της ενότητας μέσω των μυστηρίων στην εκκλησιαστική κοινότητα. - Ανάλυση του οράματος της ενότητας των ανθρώπων.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Μοναξιά/αποξένωση και συντροφικότητα.

- «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: Μοιράζονται διάφορες φωτογραφίες (μιας συναυλίας, ενός ποδοσφαιρικού αγώνα εθνικής ομάδας, μιας χαρούμενης οικογένειας γύρω από τραπέζι, κάποιων φίλων, κ.λπ.). Οι μαθητές/μαθήτριες επιλέγουν μια φωτογραφία και εκφράζουν εάν έχουν εμπειρίες από παρόμοιες καταστάσεις (με ερωτήματα όπως: πώς νιώθετε, τι σημασία έχει για σας η ομάδα, ο τραγουδιστής, η οικογένεια, οι φίλοι...). [Προαιρετικά μπορούν να γράφονται στον πίνακα τα συναισθήματα των μαθητών/μαθητριών, καθώς και η σημασία που έχει γι' αυτούς/αυτές η συντροφικότητα.] Στη συνέχεια, μοιράζονται φωτογραφίες με ανθρώπους μόνους, αποξενωμένους, περιθωριοποιημένους, και επαναλαμβάνεται η διαδικασία.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking): Ακούγοντας 3Χ2 (παραλλαγή του 10Χ2)». Οι μαθητές/μαθήτριες ακούν πρώτα ένα τραγούδι με θέμα τη μοναξιά (π.χ. *Eleanor Rigby*, των Beatles) και σημειώνουν τρία συναισθήματα ή σκέψεις τους. Στη συνέχεια, ακούν ένα τραγούδι για τη φιλία, τη συντροφικότητα (π.χ. *Ας κρατήσουν οι χοροί*, του Δ. Σαββόπουλου), και σημειώνουν άλλα τρία συναισθήματα ή σκέψεις. Στο τέλος, ανακοινώνουν ό,τι σημείωσαν στην ολομέλεια. Προαιρετικά, κάποιες λέξεις σημειώνονται στον πίνακα.

Εφαρμόζοντας:

Προκλήσεις και δυσκολίες ενότητας και η ευθύνη της θρησκείας.

«Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking): Βλέπω, Ισχυρίζομαι, Αναρωτιέμαι» με ένα πίνακα ζωγραφικής ή σκίτσο/γελοιογραφία που καυτηριάζει θέματα που απομακρύνουν τους ανθρώπους (π.χ. του Pawel Kuczynski). Οι μαθητές/μαθήτριες απαντούν στις ερωτήσεις του μοτίβου. Στο τέλος, προσπαθούν να απαντήσουν στην ερώτηση: «Τι θα έκανε ο πιστός/η πιστή μιας θρησκείας, αν ήταν 'παρών'/ 'παρούσα' στη σκηνή που απεικονίζεται;».

- Εναλλακτικά:

Ομαδοσυνεργασία – «Πέντε π και ένα γ (5W1H)»: Γράφεται στον πίνακα η φράση «Ίνα πάντες ἔν ὧσιν» (μτφρ., *ώστε να είναι όλοι ένα*) και διαβάζεται το ευρύτερο χωρίο Ιω 17, 20-23. Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να το διερευνήσουν σύμφωνα με τις ερωτήσεις του μοτίβου [Ποιος το είπε; (Σε ποιον;) Ποιο είναι το αίτημα; Πότε; Πού; Γιατί το είπε; Πώς μπορεί να γίνει πραγματικότητα (επισήμανση των δυσκολιών);].

Διερευνώντας:

Η ενότητα στην εκκλησιαστική κοινότητα μέσα από το Βάπτισμα και την Ευχαριστία.

- «Ασκήσεις συνάρτησης -(ή Χάρτης εννοιών)»: Δίνονται οι λέξεις «Βάπτισμα» και «Ευχαριστία» μαζί με κείμενα σχετικά με τους συμβολισμούς τους (συμμετοχή στον θάνατο και στην Ανάσταση του Χριστού, κ.λπ.) και την ιστορική λειτουργική σύνδεσή τους με έμφαση στην έννοια της κοινότητας (=ενότητας των χριστιανών) (π.χ. Σμέμαν, 1990, Ζηζιούλας, 1999, Μεταλληνός, 1999, Ware, 2001, Σκαλτσής, 1999). Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να σχεδιάσουν σ' ένα φύλλο χαρτί τις «συναρτήσεις» μεταξύ των δύο μυστηρίων με βάση την εξήγηση των συμβολισμών τους.

- Εναλλακτικά:

«Συντάσσουν σειρά θέσεων» - «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: Δίνονται δύο σύντομες ευχές, μία από τη Θεία Λειτουργία και μία από την Ακολουθία του Βαπτίσματος [π.χ. «Τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος αἰτησάμενοι, ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους, καὶ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν Χριστῷ Θεῷ παραθώμεθα», από τη Θ. Λειτουργία, και «Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε» (ή «...Γράψον αὐτόν ἐν βίβλῳ ζωῆς σου καὶ ἔνωσον αὐτόν τῇ ποιμνῇ τῆς κληρονομίας σου») από την Ακολουθία του Βαπτίσματος] και το χωρίο Γαλ 3, 26-29. Οι μαθητές/μαθήτριες ανά δύο, αφού μελετήσουν τα κείμενα, συντάσσουν σειρά θέσεων με θέμα: Η ενότητα της εκκλησιαστικής κοινότητας.

Αναπλαισιώνοντας:

Παραδείγματα ειρηνικής συνύπαρξης διάφορων χριστιανικών και θρησκευτικών κοινοτήτων.

- Ομαδοσυνεργασία – «Σύγκριση κειμένων». Δίνονται αποσπάσματα από: 1) τα επίσημα έγγραφα της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου (Κρήτη, 2016) για την αποστολή της Ορθόδοξης Εκκλησίας στον σύγχρονο κόσμο και για τις σχέσεις της προς τον υπόλοιπο χριστιανικό κόσμο, 2) το κοινό μήνυμα των Οικ. Πατριάρχων, Πάπα Ρώμης και Αρχιεπ. Ιερωνύμου στη Λέσβο (για τους πρόσφυγες, 16.4.2016), 3) ομιλίες του

Οικουμενικού Πατριάρχη σχετικά με την ενότητα των ανθρώπων, 4) κείμενα του ΠΣΕ. Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να εντοπίσουν σε ομάδες και να σχολιάσουν στην ολομέλεια τα κοινά στοιχεία των κειμένων και τη σημασία τους για την ενότητα και την ειρηνική συνύπαρξη των ανθρώπων.

- Εναλλακτικά:
«Μελέτη περίπτωσης». Η κοινότητα του Ταιζέ. Οι μαθητές/μαθήτριες επισκέπτονται τον διαδικτυακό τόπο του Ταιζέ και συλλέγουν πληροφορίες για την κοινότητα (εναλλακτικά, τους δίνεται υλικό σε φωτοτυπία). Διερευνούν ερωτήματα, όπως: Ξεπερνιούνται οι θρησκευτικές διαφορές μεταξύ Καθολικών, Προτεσταντών και Ορθοδόξων στην κοινότητα; Τι τους συνδέει; Υπάρχει μεγάλη συμμετοχή; Συμμετέχουν οι νέοι/νέες; κ.λπ. [Εναλλακτικά, οι μαθητές/μαθήτριες θα μπορούσαν να μελετήσουν τις δραστηριότητες του μοναστηριού του Μπόζε στην Ιταλία.]

Αξιολογώντας:

Η ενότητα ως πρόταση υπέρβασης του ατομισμού.

- «Ιδεοθύελλα». Γράφεται στον πίνακα η λέξη «ατομισμός» και οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να εκφράσουν τις σκέψεις τους μονολεκτικά ή με σύντομες φράσεις που καταγράφονται στον πίνακα. Στη συνέχεια, καλούνται να συνθέσουν και να εκφράσουν συνθήματα κατά του ατομισμού, αξιοποιώντας την προηγούμενη μελέτη και διερεύνησή τους.
- Εναλλακτικά:
Ομαδοσυνεργασία – «Σύνταξη κειμένου - Δημιουργία αφίσας». Οι μαθητές/μαθήτριες (σε ομάδες) καλούνται να γράψουν ένα σύνθημα/ένα σύντομο μήνυμα προς όλους τους ανθρώπους/ένα «δεκάλογο», εμπνεόμενοι από όσα διερεύνησαν κατά τη διάρκεια του μαθήματος και να δημιουργήσουν αφίσα.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
 - 1. Α' Λυκείου ΔΕ 21, σ. 117εξ:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/899,3346/>
 - β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο» / Συλλογή εικόνων: Δράσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου: Σχέσεις με Ετερόδοξους: <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1104?locale=el>.
- Φωτογραφικό υλικό από περιοδικά με διάφορες πτυχές συναθροίσεων ανθρώπων.
- Τραγούδια:
 - 1. The Beatles (1966). *Eleanor Rigby*.
 - 2. Σαββόπουλος (1983), Δ. *Ας κρατήσουν οι χοροί*.
- Άρθρα από τον έντυπο και ηλεκτρονικό τύπο σχετικά με τις συναντήσεις του πατριάρχη Βαρθολομαίου και του πάπα Φραγκίσκου: π.χ.
 - Κοινό μήνυμα των Οικ. Πατριάρχη, Πάπα Ρώμης και Αρχιεπ. Ιερωνύμου στη Λέσβο (για τους πρόσφυγες, 16.4.2016):
http://www.ecclesia.gr/epikairotita/main_epikairotita_next.asp?id=1767

- Ομιλία Πατριάρχη προς τον Πάπα κατά τήν Θείαν Λειτουργίαν τῆς Ἑορτῆς τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου ἐν τῷ Πανσέπτῳ Πατριαρχικῷ Ναῷ (30 Νοεμβρίου 2014):
<http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=1994&tla=gr>
- Ὁμιλία τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου πρό τοῦ Παναγίου Τάφου (25 Μαΐου 2014)
<http://www.ec-patr.org/docdisplay.php?lang=gr&id=1920&tla=gr>
- Επίσημα έγγραφα της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου (Κρήτη, 2016)
 - α. για την αποστολή της Ορθόδοξης Εκκλησίας στον σύγχρονο κόσμο:
<https://www.holycouncil.org/-/mission-orthodox-church-todays-world?inheritRedirect=true&redirect=%2F>
 - β. για την σχέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας προς τον υπόλοιπο χριστιανικό κόσμο:
<https://www.holycouncil.org/-/rest-of-christian-world?inheritRedirect=true&redirect=%2F>
- Βίντεο από το Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο από τις επισκέψεις Πάπα και Οικουμενικού Πατριάρχη, στο www.avarchive.gr.
- Ιστοσελίδα Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως: www.ec-patr.org
- Εκδόσεις και πρακτικά συνελεύσεων από το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών:
<http://www.oikoumene.org/en>.
- Υλικό στο διαδίκτυο για την κοινότητα του Ταιζέ: www.taize.fr,
<http://www.taize.fr/el> και http://www.taize.fr/el_article11265.html
- Υλικό στο διαδίκτυο για το μοναστήρι του Μπόζε (Bose):
<http://www.monasterodibose.it/> (στην αγγλική, γαλλική, ιταλική και ισπανική γλώσσα).
- Βιβλιογραφία:
 1. Ζηζιούλας, Ι., Μητρ. Περγάμου (1999). Ἅγιον Βάπτισμα και Θεία Λειτουργία. Εισήγηση στο Α΄ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο Στελεχών Ι. Μητροπόλεων (8-10 Ὀκτωβρίου 1999 - Ἱερά Μονή Πεντέλης), με θέμα: «Εξ ὕδατος και Πνεύματος. Το Μυστήριον του Αγίου Βαπτίσματος, χθες και σήμερα». Στο:
http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/liturgical/agio_vaptisma_thei_a_leitourgia.pdf
 2. Μεταλληνός, Γ. (1999). «Εξ ὕδατος και πνεύματος». *Η Θεολογία του αγίου Βαπτίσματος*. Εισήγηση στο Α΄ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο Στελεχών Ι. Μητροπόλεων (8-10 Ὀκτωβρίου 1999 - Ἱερά Μονή Πεντέλης), με θέμα: «Εξ ὕδατος και Πνεύματος. Το Μυστήριον του Αγίου Βαπτίσματος, χθες και σήμερα. Στο:
http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/liturgical/ydor_kai_pnevma.pdf
 3. Σκαλτσής, Π. (1999). Θεολογία και σύμβολα του Βαπτίσματος. Εισήγηση στο Α΄ Πανελλήνιο Λειτουργικό Συμπόσιο Στελεχών Ι. Μητροπόλεων (8-10 Ὀκτωβρίου 1999 - Ἱερά Μονή Πεντέλης), με θέμα: «Εξ ὕδατος και Πνεύματος. Το Μυστήριον του Αγίου Βαπτίσματος, χθες και σήμερα. Στο:
http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/liturgical/symvola_vaptismatos.pdf
 4. Σμέμαν, Αλ. (1990). *Εξ ὕδατος και πνεύματος*. Μτφρ. Ι. Ροηλίδης. Αθήνα: Δόμος.

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. *Compassito. Μικρή Πυξίδα: Εγχειρίδιο εκπαίδευσης στα ανθρώπινα δικαιώματα για παιδιά*. Λευκωσία Κύπρου: Council of Europe (ελεύθερο στο διαδίκτυο), σ. 174.
2. Βασιλειάδης, Π. (2007). *Ενότητα και Μαρτυρία*. Αθήνα: Επίκεντρο.
3. Βουλγαράκης, Η. (2007). *Ιεραποστολή: Μεθόριος Χριστιανισμού και Ελληνισμού*. Αθήνα: Μαΐστρος (ιδίως κεφ. «Η διπλή χαρά του Πάσχα», σσ. 238-245).
4. Γιαννουλάτος, Α., Αρχ. Τιράνων (2002). *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*. Αθήνα: Ακρίτας.
5. Ζηζιούλας, Ι. (1990). *Η ενότης της Εκκλησίας εν τη Θεία Ευχαριστία και τω επισκόπῳ*. Αθήνα: Γρηγόρης.
6. Καραβιδόπουλος, Ι. (2013). Η ενότητα της Εκκλησίας. Άρθρο για το amen.gr: <http://www.amen.gr/article/i-enotita-tis-ekklisias>
7. Κλεμάν, Ο. *Ταιζέ: Ένα νόημα στη ζωή*. Μτφρ. Κ. Χιωτέλλη (υπό έκδοση). [Υπάρχει στα γαλλικά: Clément, O. (1997). *Taizé: Un sens à la vie*. Παρίσι: Bayard-Centurion, και αγγλικά: *Taizé, a Meaning to Life*. Σικάγο: GIA. Μερική διαδικτυακή πρόσβαση].
8. Νέστωρ, Μητροπολίτης (2012). *Αναμνήσεις από την Καμτσάτκα*. Αθήνα: Ι. Μονή Παρακλήτου.
9. Παπαθανασίου, Α. (2008). *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται*. Αθήνα: Εν πλω.
10. Πασσάκος, Δ. (1997). *Ευχαριστία και Ιεραποστολή. Κοινωνιολογικές προϋποθέσεις της Παύλειας Θεολογίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
11. *Σύναξη*, τχ. 11 (1984). «Ίνα ὦσιν ἕν».

3.4 ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αξιολογούν τη θρησκευτική ταυτότητα ως παράγοντα που επηρεάζει τις προσωπικές επιλογές, - διακρίνουν στοιχεία της θεολογίας του προσώπου της Ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης στις σχέσεις των ανθρώπων.	- Σύνδεση της θρησκευτικής ταυτότητας με την ιδιοπροσωπία. - Ανάλυση της έννοιας του προσώπου όπως προκύπτει από τη θεολογία της Ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης. - Διατύπωση κριτηρίων αξιολόγησης των σχέσεων με τους άλλους με βάση τη θεολογία του προσώπου.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Χαρίσματα που έχουν οι μαθητές/μαθήτριες ως μοναδικές και ανεπανάληπτες προσωπικότητες.

- «Το χέρι μου στο χαρτί». Στο περίγραμμα του χεριού του/της κάθε μαθητής/μαθήτρια γράφει κάτι για τον εαυτό του/της (χάρισμα, δεξιότητα, επίτευγμα, κ.λπ.) που του/της αρέσει. Σε δεύτερο περίγραμμα χεριού γράφει κάποιο χαρακτηριστικό του που δεν του/της αρέσει και που θα ήθελε να το αλλάξει. Συζήτηση κοινών στοιχείων, ιδιαίτερων χαρισμάτων και διαφορών.
- Εναλλακτικά:
«Δημοπρασία». Οι μαθητές/μαθήτριες συζητούν ανά δύο και ανταλλάσσουν τα θετικά στοιχεία, ταλέντα, δεξιότητες που έχουν. Στη συνέχεια ο ένας/μία προσπαθεί να «πουλήσει» τον άλλο/την άλλη σε εικονική δημοπρασία στην τάξη, διαλαλώντας τα χαρίσματα που έχει.

Νοηματοδοτώντας:

Η έννοια του προσώπου στη χριστιανική θεολογία και ανθρωπολογία.

- Ομαδοσυνεργασία – «Σύνταξη κειμένου σε ρόλο». Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες. Κάθε ομάδα υποδύεται τον λεξικογράφο που πρέπει να καταγράψει τον ορισμό της λ. πρόσωπο με τη θεολογική (ορθόδοξη) σημασία του. Τίθενται στη διάθεση κάθε ομάδας κείμενα αγιογραφικά (Γεν 1, 26-27. 2, 7. 3, 1-19) και θεολογικά (π.χ. Καραβιδόπουλος, 1979, Ζηζιούλας, 1977, Ware, 2001, Γέροντας Εφραίμ, 2013, Γιαγκάζογλου, Παπαθανασίου, 2009, Σχολικά Βιβλία Β΄ Λυκείου ΔΕ 10 και Γ΄ Λυκείου ΔΕ 22), που θα τη βοηθήσει να συντάξει τον ορισμό. Στο τέλος, δίνεται ο ορισμός της λ. πρόσωπο με την ετυμολογία της από λεξικό (π.χ. Μπαμπινιώτης, 2002).
- Εναλλακτικά:
«Ασκήσεις συνάρτησης (ή Χάρτης εννοιών)» – Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS). Δίνονται οι λέξεις πρόσωπο, άτομο, άνθρωπος, προσωπείο, κατ' εικόνα Θεού, καθ' ομοίωσιν. Οι μαθητές/μαθήτριες, αφού μελετήσουν σχετικά αγιογραφικά (Γεν 1, 26-27. 2, 7. 3, 1-19) και θεολογικά κείμενα που τους δίνονται (π.χ. Καραβιδόπουλος, 1979, Ζηζιούλας, 1977, Ware, 2001, Γέροντας Εφραίμ, 2013, Γιαγκάζογλου, Παπαθανασίου, 2009, Σχολικά Βιβλία Β΄ Λυκείου, ΔΕ 10, και Γ΄ Λυκείου, ΔΕ 22), γράφουν τον σύντομο ορισμό κάθε λέξης και προσπαθούν να βρουν τρόπους «συνάρτησής» τους (ή να φτιάξουν ένα χάρτη εννοιών).

Αναλύοντας:

Το άνοιγμα του προσώπου προς τον άλλον. Ο ρόλος της θρησκευτικής ταυτότητας/ιδιοπροσωπίας.

- «Επ' αυτού θα είχα να πω...». Δίνεται/Γράφεται στον πίνακα η φράση του Τζωρτζ Μπερναρντ Σω: «Ο άνθρωπος αποτελείται από τρεις διαφορετικούς ανθρώπους: από εκείνον που οι ίδιοι εμείς πιστεύουμε πως είμαστε, εκείνον που οι άλλοι πιστεύουν πως είμαστε και εκείνον που πραγματικά είμαστε» ή η φράση του Θ. Ν. Παπαθανασίου «Ο άνθρωπος είναι νησί. Πελάγη ολόκληρα βρίσκονται ανάμεσα στον καθένα μας και στους άλλους» (2009, σ. 21). Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να εκφράσουν την άποψή τους εκκινώντας από την ετυμολογία της λ. πρόσωπο (Μπαμπινιώτης) και αξιοποιώντας τη διερεύνηση του προηγούμενου διδακτικού βήματος. Η συζήτηση στρέφεται γύρω από τα ερωτήματα: Πόσο σημαντικός είναι

ο άλλος για την ταυτότητά μου; Τι διακινδύνευση εμπερικλείει το άνοιγμα προς τον άλλο; Η θρησκεία αποτελεί στοιχείο της ιδιοπροσωπίας/ταυτότητας ενός ανθρώπου; [Επικουρικά, μπορεί να δοθεί και η σημασία των λ. *ταυτότητα* και *ιδιοπροσωπία* από λεξικό (π.χ. Μπαμπινιώτης)].

- Εναλλακτικά:

«Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking): Η αρχή, η μέση και το τέλος». Προβάλλεται ένας πίνακας, σκίτσο ή φωτογραφία από το διαδίκτυο με θέμα την υποκρισία, και γράφεται στον πίνακα η φράση: «Η συνάντηση με τον άλλο: έξοδος από τον εαυτό. Απειλή ή ευκαιρία;». Οι μαθητές/μαθήτριες αποφασίζουν αν η εικόνα που τους δίνεται είναι η αρχή, η μέση ή το τέλος μιας ιστορίας και προσπαθούν να φανταστούν τι προηγήθηκε ή/και τι έπεται. [Για εξοικονόμηση χρόνου, θα μπορούσε να δοθεί κατευθείαν από τον/την εκπαιδευτικό ότι η εικόνα αποτελεί π.χ. την αρχή μιας ιστορίας]. Στο τέλος, διαβάζεται και ερμηνεύεται ο περίπατος του Ιησού πάνω στα νερά της λίμνης (Μτ 14, 22-33, βλ. Παπαθανασίου, 2009, σ. 23-24) και τίθεται το ερώτημα κατά πόσον η θρησκευτική πίστη ενός ανθρώπου επηρεάζει την ταυτότητά του και την προσέγγιση του άλλου.

Εφαρμόζοντας:

Οι διαφορές των προσώπων ως στοιχείο πολιτισμού και ποικιλομορφίας.

- Ομαδοσυνεργασία – «Συλλογικός ρόλος». Δίνεται το εξής «σενάριο»: «Ξαφνικά μπαίνει στην τάξη σου ένας νέος μαθητής/μια νέα μαθήτρια, που διαφέρει ως προς το χρώμα, τη θρησκεία και τις πολιτιστικές καταβολές από τους υπόλοιπους». Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες. Οι μισές ομάδες υποδύονται τον ρόλο ενός μαθητή/μιας μαθήτριας από την τάξη και πρέπει να αποφασίσουν πώς θα συμπεριφερθεί στον νέο μαθητή/στη νέα μαθήτρια. Οι άλλες μισές υποδύονται τον νέο μαθητή/τη νέα μαθήτρια και καλούνται να αποφασίσουν πώς θα συμπεριφερθεί στους μαθητές/στις μαθήτριες της τάξης. Επικουρικά θα μπορούσαν να δοθούν στις ομάδες σχετικά αγιογραφικά, πατερικά και θεολογικά κείμενα (π.χ. Εφεσ. 4,2-7, Α Κορ 12, 4-13, Μ. Βασίλειος, Καραβιδόπουλος, 2015, Ware, 2001, Παπαθανασίου, 2009) ή και ο ορισμός της λ. πολιτισμός από λεξικό (π.χ. Μπαμπινιώτης).
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking): Βλέπω/Ακούω, Ισχυρίζομαι, Αναρωτιέμαι (παραλλαγή)». Γίνεται προβολή του μουσικού βίντεο των Ηνωμένων Εθνών, *United 7 Billion Actions*. Αμέσως μετά δίνεται το κοντάκιο της εορτής της Πεντηκοστής («Ότε καταβάς τας γλώσσας συνέχεε...») στο πρωτότυπο και σε μετάφραση. Ακολουθεί συζήτηση σύμφωνα με το μοτίβο.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:

α) Ψηφιακό Σχολείο / Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας:

1. Β' Λυκείου ΔΕ 10, σ. 94-95:

<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13168/>

2. Γ' Λυκείου ΔΕ 22, σ. 172-173:

<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4011/>

β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:

1. Συλλογή φωτογραφιών: Ορθόδοξη ιεραποστολή,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4474>.
2. Συλλογή φωτογραφιών: Ορθόδοξα σχολεία Ιεραποστολών,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4236>.
3. Συλλογή φωτογραφιών: Δράσεις Ορθοδόξων Ιεραποστολών,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4224>.
- Μουσικό βίντεο: «United 7 Billion Actions», των Ηνωμένων Εθνών:
<https://www.youtube.com/watch?v=mdu71FSKJvI>
Για τους υπότιτλους: <https://www.youtube.com/watch?v=Z2F994CzCJA>
- Βιβλικά κείμενα:
Παλαιά Διαθήκη: Γεν 1, 26-27. 2, 7. 3, 1-19.
Καινή Διαθήκη: Μτ 14, 22-33, Εφεσ. 4, 2-7, Α Κορ 12, 4-13.
- Κοντάκιο της εορτής της Πεντηκοστής.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002²). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας (λ. πρόσωπο).
- Βιβλιογραφία:
 1. Γέροντας Εφραίμ, Καθηγούμεν. Ι. Μονής Βατοπαιδίου (2013). Από το μετανεωτερικό προσωπείο στο πρόσωπο, στο
<http://www.pemptousia.gr/2013/07/apo-to-metaneoteriko-prosopio-sto-pr/>
 2. Γιαγκάζογλου, Στ. Το ήθος του προσώπου. Εκκλησιολογική θεώρηση της ύπαρξης. Στο users.sch.gr/polstrantz/ithos.doc
 3. Ζηζιούλας, Ι. (1977). Από το προσωπείον εις το πρόσωπον: Η συμβολή της πατερικής θεολογίας εις την έννοιαν του προσώπου. Στον συλλ. τόμο *Χαριστήρια εις τιμήν του Μητροπολίτου Χαλκηδόνης Μελίτωνος*. Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, σ.σ. 287-323.
 4. Θεοδώρου, Ευ. (1982). *Ανθολόγιο πατερικών κειμένων*. Αθήνα: ΟΕΔΒ, σ. 172-175 (Περικοπή από την ομιλία του Μ. Βασιλείου στο «Πρόσεχε σεαυτώ» Ε.Π. 31, 205-208) (ψηφιοποιημένο από το ΙΕΠ, <http://e-library.iep.edu.gr/iep/collection/browse/index.html?q=%CE%B1%CE%BD%CE%B8%CE%BF%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%B9%CE%BF+%CF%80%CE%B1%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD+%CE%BA%CE%B5%CE%B9%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CF%89%CE%BD+1982>).
 5. Καραβιδόπουλος, Ι. (1979). *Προσωπείο και πρόσωπο κατά τους Τρεις Ιεράρχες*. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ., σ. 12-26.
 6. Καραβιδόπουλος, Ι. (2015). Ενότητα της πίστεως και ποικιλία των χαρισμάτων, στο <http://www.amen.gr/article/enotita-tis-pisteos-kai-poikilia-ton-xarismaton>
 7. Παπαθανασίου, Θ. Ν. (2009²). *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται*. Αθήνα: Εν πλω.
 8. Ware, K. (2001). *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 345εξ, 380, 384-385.
 9. Μπαμπινιώτης, Γ. (2002²). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

- Θεολογία:

1. Γιανναράς, Χ. (2006). *Το πρόσωπο και ο έρωας*. Αθήνα: Δόμος.
2. Συλλογ. (2010). *Η υποδοχή του Άλλου: Ορθόδοξες πνευματικές αξίες και νεωτερικότητα*. Αθήνα: Αρμός.

- Λογοτεχνία:

1. Γκάσκελ, Ε. (2004). *Ρουθ*. Μτφρ. Δ. Καραφύλλη. Αθήνα: Μαΐστρος.
2. Έλιοτ, Τζ. (2007). *Σίλας Μάρνερ*. Μτφρ. Γ. Κονδύλης. Αθήνα: Μαΐστρος.
3. Σολτζενίτσιν, Α. (1970). *Πτέρυγα Καρκινοπαθών*. Μτφρ. Αλέξανδρος Π. Αθήνα: Αφοί Τολίδη.
4. Χώθορν, Ν. (2005). *Το Άλικο Γράμμα*. Μτφρ. Ξ. Κομνηνός. Αθήνα: Ίνδικτος.

- Προσωποκεντρικές θεωρήσεις σε άλλες επιστήμες:

1. Bateson, G. (1991). *A Sacred Unity - Further Steps to an Ecology of Mind*. Νέα Υόρκη: Harper Collins Publishers.
2. Rogers, C. (2006). *Η γένεση του προσώπου*. Μτφρ. Χ. Βοντά και Γ. Μουλαδούδης. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα [ή *Το γίνεσθαι του προσώπου*, Αθήνα: Ερευνητές].
3. Μπόσκολο, Λ. και Π. Μπερτράντο (2008). *Ατομική Συστημική Θεραπεία*. Μαΐστρος.

3.5 ΟΡΙΑ / ΝΟΜΟΣ (5^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αναγνωρίζουν τα όρια ως στοιχείο λειτουργίας και ζωής της χριστιανικής κοινότητας, - εξηγούν τη σχέση νόμου και ελευθερίας στην Παλαιά και Καινή Διαθήκη, - διατυπώνουν συλλογισμούς σχετικά με τον νόμο του Θεού και τον νόμο των ανθρώπων.	- Αναγνώριση ορίων και νόμων σε θρησκευτικά και κοινωνικά πλαίσια. - Ανάλυση της σχέσης νόμου και ελευθερίας στην Παλαιά και Καινή Διαθήκη. - Διατύπωση συλλογισμών για τα όρια και τον νόμο στη θρησκεία και στην κοινωνία.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Οι συνέπειες της μη τήρησης των νόμων/ορίων σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο.

- «Ιδεοθύελλα». Γράφεται στον πίνακα η φράση «Απαγορεύεται το απαγορεύεται» [Εναλλακτικά, τίθεται το ερώτημα: «Τι θα συνέβαινε σε μια πόλη, αν δεν υπήρχαν

φωτεινοί σηματοδότες ή οδική σήμανση;»]. Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να εκφράσουν μονολεκτικά ή σύντομα τις σκέψεις ή/και τα συναισθήματά τους.

- Εναλλακτικά:

«Στο σκοινί της μπουγάδας (παραλλαγή)»: Δίνεται το εξής «σενάριο»: «Πηγαίνεις σε ένα σχολείο που δεν έχει κανόνες και όρια». Διανέμονται πολύχρωμα αυτοκόλλητα χαρτάκια. Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να γράψουν κάτι που τους αρέσει ή κάτι που δεν τους αρέσει σ' αυτή την υποτιθέμενη κατάσταση. Κάθε μαθητής/μαθήτρια κολλάει στον πίνακα το χαρτάκι του/της, αφού διαβάσει δυνατά ό,τι έγραψε. Στη συνέχεια, ομαδοποιούνται ανάλογα με το περιεχόμενό τους σε δύο στήλες: «Μου αρέσει» - «Δεν μου αρέσει». Ακολουθεί σύντομος σχολιασμός.

Νοηματοδοτώντας:

Νόμος και όρια στην Παλαιά και Καινή Διαθήκη.

- «Βιβλικά αινίγματα (κουίζ) (παραλλαγή)» – «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)». Δίνονται διάφορα χωρία από την Παλαιά και Καινή Διαθήκη, χωρίς να αναφέρεται η προέλευσή τους (π.χ. βλ. Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό). Οι μαθητές/μαθήτριες ανά δύο καλούνται να «μαντέψουν» κρίνοντας από το περιεχόμενό τους ποια ανήκουν στην Παλαιά και ποια στην Καινή Διαθήκη (γράφοντας δίπλα από το καθένα τα αρχικά Π.Δ. και Κ.Δ.). Στη συνέχεια, επιλέγουν ποιο τους έκανε μεγαλύτερη εντύπωση, το ανακοινώνουν στην ολομέλεια και δικαιολογούν την απάντησή τους.

- Εναλλακτικά:

«Ομαδοσυνεργασία - Παραγωγή κάρτας γνώσεων». Δίνονται οι λέξεις-έννοιες: *άνθρωπος, νόμος/εντολή (του Θεού), όρια, αμαρτία, πίστη, αγάπη, ελευθερία, Χριστός, σωτηρία*. Οι μαθητές/μαθήτριες βασιζόμενοι σε διάφορα αγιογραφικά χωρία που τους δίνονται (π.χ. βλ. Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό) επιχειρούν να καταγράψουν τον τρόπο σύνδεσης των λέξεων-εννοιών. (Για εξοικονόμηση χρόνου, θα μπορούσαν να δοθούν διαφορετικές λέξεις-έννοιες σε κάθε ομάδα με τα αντίστοιχα χωρία). Στο τέλος, τίθεται το ερώτημα: Ο Νόμος της Παλαιάς Διαθήκης έχει θέση στη ζωή του χριστιανού/της χριστιανής;

Αναλύοντας:

Τα όρια ως παράγοντας ελευθερίας.

- «Σιωπηλό ερέθισμα με κείμενο». Αναγράφεται στον πίνακα/Δίνεται ένας θρησκευτικός νόμος (π.χ. Ού φονεύσεις, ού μοιχεύσεις κ.λπ.) ή ένα ρητό (π.χ. «Αγάπα και κάνε ό,τι θες») ή απόσπασμα από θεολογικό κείμενο (π.χ. π. Ευάγγ. Γκανάς, 2012, Γιούλτσης, 2011, Μάρκος Ερημίτης). Ακολουθεί συζήτηση με αφετηρία τις εντυπώσεις των μαθητών/μαθητριών από τον νόμο/ρητό/κείμενο. (Ερωτήματα που μπορούν να τεθούν επιπλέον είναι: Πώς περιορίζει τον άνθρωπο και από τι τον προστατεύει ο νόμος; Ο θρησκευτικός νόμος εξασφαλίζει την ελευθερία;)
- Εναλλακτικά:

«Θετικό-Αρνητικό». Διαβάζονται διάφορες θέσεις σχετικά με τα όρια και την ελευθερία. Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να πάρουν θέση κοντά στον νοητό αρνητικό ή στον θετικό πόλο της αίθουσας και δικαιολογούν την άποψή τους. [Παράδειγμα θέσεων: Τα όρια μου δείχνουν ότι κάποιοι ενδιαφέρονται για εμένα

/Μέσα σε όρια μπορώ να κινούμαι ελεύθερα/ Όταν δεν υπάρχουν όρια, νομίζω ότι χάνομαι, φοβάμαι/Μου αρέσει να ζω χωρίς όρια/Η θρησκεία μου βάζει όρια που δεν αντέχω, κ.ο.κ.]

Εφαρμόζοντας:

Νόμος Θεού και νόμος ανθρώπων.

- «Διάδρομος συνείδησης». Γράφεται στον πίνακα η φράση «Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μάλλον ἢ ἀνθρώποις» (Πραξ 5, 29) και δίνεται το πλαίσιο μέσα στο οποίο είτε αυτή τη φράση ο απόστολος Πέτρος και ποιος ήταν ο κίνδυνος που αντιμετώπιζαν οι απόστολοι (χωρίς να αποκαλυφθεί τι έγινε τελικά) (Πραξ 5, 12-42). Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε δύο ομάδες και κάθε μία καταγράφει 5 βασικά επιχειρήματα σύμφωνα με τα οποία ο απ. Πέτρος πρέπει να υπακούσει στις εντολές ή να μην υπακούσει. Στη συνέχεια, 5 εκπρόσωποι από κάθε ομάδα στέκονται όρθιοι/όρθιες ο ένας δίπλα στον άλλο, η μία ομάδα απέναντι από την άλλη, δημιουργώντας έναν «διάδρομο», που παριστάνει τη φωνή της συνείδησης. Όλοι/όλες οι υπόλοιποι/υπόλοιπες μαθητές/μαθήτριες καλούνται να συμμετάσχουν, ανεξάρτητα από την ομάδα στην οποία ανήκαν, και να πάρουν τον ρόλο του απ. Πέτρου που πρέπει να ακούσει τη συνείδησή του και να αποφασίσει. Κάθε μαθητής/ μαθήτρια υποδυόμενος/η τον ρόλο του απ. Πέτρου στέκεται στην αρχή του «διαδρόμου». Στην πρώτη φάση, καθώς αρχίζει να διασχίζει τον διάδρομο, όσοι μαθητές/όσες μαθήτριες στέκονται δεξιά του/της λένε με τη σειρά ο καθένας/η καθεμία διάφορα επιχειρήματα, προκειμένου να τον/την κάνουν να υπακούσει στις εντολές του Συνεδρίου· όσοι/όσες στέκονται αριστερά του/της λένε επιχειρήματα για το αντίθετο (να μην υπακούσει στις εντολές του Συνεδρίου και να συνεχίσει το έργο του). Στη δεύτερη φάση, ο μαθητής/η μαθήτρια προχωράει μέσα στον διάδρομο αντίστροφα, και οι μαθητές/μαθήτριες δεξιά αριστερά λένε όσα είπαν πριν αλλά ταυτόχρονα (μιλώντας όλοι μαζί). Στο τέλος, ο μαθητής/η μαθήτρια που υποδύθηκε τον απ. Πέτρο κάθεται πίσω από την ομάδα που τον έπεισε. Αφού περάσουν όλοι/όλες από το διάδρομο συνείδησης και πάρουν θέση ανάλογα με τι αποφάσισαν γίνεται συζήτηση και ο καθένας/ η καθεμία μοιράζεται με την ολομέλεια τα συναισθήματα που ένιωσε και τις σκέψεις που έκανε, όσο προχωρούσε στον «διάδρομο της συνείδησής του/της» εξηγώντας τους λόγους της απόφασής του/ της και της σημασίας της. Σημασία έχει να συζητηθούν οι συνέπειες της απόφασης και να αποκαλυφθεί τι έγινε τελικά και να σκεφτούν τι θα γινόταν στην αντίθετη περίπτωση. [Εναλλακτικά, μπορεί να δοθεί το δυνητικό δίλημμα ενός αγίου/μιας αγίας πριν το μαρτυρικό τέλος του/της.]
- Εναλλακτικά:
 - «Αντιγνωμίες» με αφορμή την υπόθεση Charlie Hebdo. Αρχικά, δίνονται πληροφορίες για την υπόθεση (π.χ. βικιπαίδεια) και (προαιρετικά) ο ορισμός της *ελευθεροτυπίας* και της *ελευθερίας του λόγου* από λεξικό (π.χ. Μπαμπινιώτης). Κατόπιν, οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε δύο ομάδες και καλούνται να επιχειρηματολογήσουν υπέρ της θέσης που δίνεται στην καθεμία. Ομάδα Α: «Μπορώ να λέω και να δημοσιεύω ό,τι θέλω». Ομάδα Β: «Η θρησκεία μου είναι το ιερότερο στοιχείο της προσωπικότητάς μου. Η προσβολή στη θρησκεία μου με πλήττει προσωπικά».

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
 - 1.Α΄ Γυμνασίου ΔΕ 10, σ. 56 (Οι Δέκα Εντολές):
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A109/355/2385,9139/>
 - 2. Γ΄ Λυκείου ΔΕ 2, σ. 18-20, 22:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4005/>
 - β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
 - 1. Κουίζ: Μεγάλη Σαρακοστή και νηστίσιμες τροφές,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4697>.
 - β) Εκπαιδευτικά λογισμικά .ΥΠ.Π.Ε.Θ. και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
 - 1. «Θρησκευτικά Β΄ Λυκείου», ΕΠΕΑΕΚ/έργα ΠΙ: Ισλάμ/Πέντε στύλοι του Ισλάμ/Νηστεία.
- Παλαιά Διαθήκη: Γεν 20, 1-17 (Οι Δέκα Εντολές) . Ψαλμ 19, 8· 40, 9· 119, 174
- Καινή Διαθήκη:
 - Μτ 5-7 (Επί του όρους ομιλία, αποσπάσματα)· 11, 13· 12, 9-14· 15, 4-9· 21, 17· 22, 36-40· 23, 1-4· 23, 13-23 (αποσπάσματα)· 28, 19-20.
 - Λκ 2, 39.
 - Ιω 1, 17· 7, 23· 13, 34.
 - Πραξ 15, 1-29 (Αποστολική σύνοδος).
 - Ρωμ 2, 14. 18· 3, 20· 7, 6-7.
 - Α Κορ 6, 12.
 - Γαλ 2, 16. 21· 3, 11-12. 19-21. 23-24· 5, 6. 13-15· 22-23· 6, 2.
- Γιούλτσης Β. Τ. (2011). Ελευθερία και υπακοή στην Ορθόδοξη Χριστιανική Ηθική. Στο: <https://www.pemptousia.gr/2011/08/eleftheria-ke-ipakoi-stin-orthodoxi-chr/>
- Γκανάς, π. Ευ. (2012). Ανθρώπινη ελευθερία και θέλημα του Θεού. Στο <http://www.antifono.gr/portal/%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B5%CF%82/%CE%B8%CE%B5%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CE%B8%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%BA%CE%B5%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1/%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%80%CF%84%CF%8C%CF%82-%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%BF%CF%82/3503-%CE%91%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%8E%CF%80%CE%B9%CE%BD%CE%B7-%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B8%CE%AD%CE%BB%CE%B7%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%98%CE%B5%CE%BF%CF%8D.html>
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2002²). Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Ζουμπουλάκης, Σ. (Επιμ.) (2013). *Η επιστροφή της ηθικής. Παλαιά και νέα ερωτήματα*. Αθήνα: Άρτος Ζωής. [Συλλογικός τόμος με ποικίλο υλικό].
2. Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2011). *Εκπαιδευτικοί εν δράσει. Νέα πολυτροπική διδακτική*. Αθήνα: Γρηγόρης.
3. Κρουσταλάκη, Ευ. (2007). *Δικαιοσύνη και δικαίωση: Από την ανθρώπινη δικαιοσύνη στην εκ Θεού δικαίωση*. Αθήνα: Εν πλω.
4. Τσελεγγίδης Δ. Ο χαρακτήρας της ελευθερίας του ανθρώπου κατά τον Άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά. Στο <http://www.impantokratoros.gr/631172AA.el.aspx> Άγιος Νεκτάριος. Ομιλία περί της αληθινής ελευθερίας. Στο http://agiosdionysios.blogspot.gr/2010/12/blog-post_8654.html (ιστοσελίδα του Ι. Ν. Αγίου Διονυσίου Αχαρνών)
5. Cloyd, H. & Townsend, J. (2014). *Όρια Ζωής: Πρέπει να έχεις έναν εαυτό για να μπορείς να τον προσφέρεις*. Αθήνα: Η Έλαφος.

Θ.Ε. 4 ΑΞΙΕΣ

(ελευθερία, αγάπη, δικαιώματα, ισότητα, ευθύνη)

4.1 ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αναγνωρίζουν τη σημασία της ελευθερίας του ανθρώπου στη χριστιανική ανθρωπολογία, - εξετάζουν τη σχέση της πίστης στον Θεό και της ελευθερίας του ανθρώπου.	- Έκφραση επιχειρημάτων περί της ελευθερίας ως θεμελιώδους γνωρίσματος του Χριστιανισμού. - Ανάλυση της σχέσης πίστης και ελευθερίας.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές ΔραστηριότητεςΕπιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.**Παρουσιάζοντας:***Το αίτημα της ελευθερίας σε διάφορες καταστάσεις.*

- «Έντεχνος Συλλογισμός» (Artful Thinking)- Δημιουργικές Ερωτήσεις». Με αφορμή μια φωτογραφία ή έναν πίνακα ζωγραφικής (π.χ. κάγκελα φυλακής ή η έξοδος του Μεσολογγίου), οι μαθητές/μαθήτριες θέτουν ερωτήματα σχετικά με την ελευθερία: Γιατί...; Για ποιους λόγους...; Για ποιο σκοπό...; Τι θα γινόταν αν...;
- Εναλλακτικά:
«Χιονοστιβάδα». Οι μαθητές/μαθήτριες με αφορμή οπτικό υλικό με τη μέθοδο της Χιονοστιβάδας καταθέτουν προσωπικές τους απόψεις για το πώς αντιλαμβάνονται

την έννοια της ελευθερίας, σε διαφορετικές καταστάσεις (εξωτερική/εσωτερική, ατομική, κοινωνική, πολιτική, ηθική, πνευματική, ψυχολογική κ.ά.).

Εφαρμόζοντας:

Η αναίρεση της ελευθερίας και οι συνέπειές της.

- «Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο». Διαβάζονται κείμενα με περιστατικό φυλάκισης ή σχετικά με την ψυχολογική κατάσταση ενός φυλακισμένου (π.χ. Πραξ 16, 16-23, Ελεύθερος, 2010). Οι μαθητές/μαθήτριες εκφράζουν μία σκέψη και ένα συναίσθημα που τους προκάλεσαν τα κείμενα και απαντούν στο ερώτημα κατά πόσο η ελευθερία είναι αγαθό και δικαίωμα για κάθε άνθρωπο.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking)- Ακούγοντας 5X2 (παραλλαγή του 10X2)». Οι μαθητές/μαθήτριες ακούν ένα τραγούδι σχετικό με τη στέρηση της ελευθερίας (π.χ. *Θούριος*, Ρήγα, μουσική Χ. Λεοντή, *Δημοσθένους λέξεις* του Δ. Σαββόπουλου Ελευθερία, Π. Θεοχαρίδης κ.ά.). Σε φύλλο εργασίας δίνονται οι στίχοι με πέντε κενά, τα οποία καλούνται να συμπληρώσουν. Στη συνέχεια, ακούουν για δεύτερη φορά το ίδιο τραγούδι και καλούνται να σημειώσουν πέντε λέξεις που τους έκαναν εντύπωση. Ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια.

Διερευνώντας:

Το αυτεξούσιο του προσώπου ως βάση της χριστιανικής ανθρωπολογίας.

- «Σκέψου, συζήτησε μοιράσου (TPS)» - Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις». Δίνονται βιβλικά, πατερικά και θεολογικά κείμενα με θέμα το αυτεξούσιο του ανθρώπου (π.χ. Γεν 1,26, Μάξιμος Ομολογητής, *Διάλογος με Πύρρο*, MPG 91:304C ή Ιωάννης Δαμασκηνός, *Έκδοσις Ακριβής της Ορθοδόξου Πίστεως*, MPG 94:920B και 924B ή Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος 14*, 25, PG35,892A, Ware, 1991). Οι μαθητές/μαθήτριες κατανοούν και αναλύουν με καθοδηγητικές ερωτήσεις το αυτεξούσιο ως βασικό γνώρισμα της ανθρώπινης φύσης σύμφωνα με τη χριστιανική διδασκαλία.
- Εναλλακτικά:
«Σκέψου, Γράψε, Συζήτησε, Μοιράσου (TWPS)». Ανάλυση του Ρωμ 7,15-20 με αναφορά στα πάθη και την αμαρτία. Σύντομη ανάπτυξη του ερωτήματος: Η ελευθερία της βούλησης οδηγεί στην αληθινή ελευθερία τον άνθρωπο; Κατά πόσον η αμαρτία αναιρεί την ελευθερία;

Αναπλαισιώνοντας:

Ο Θεός ως ελευθερωτής και πηγή ελευθερίας.

- «Ανάγνωση φωναχτά» » και «Ρόλος στον τοίχο». Ο/Η εκπαιδευτικός διαβάζει το σχετικό απόσπασμα από το έργο του Ντοστογιέφσκι. Προβάλλεται παράλληλα η εικόνα «Ο Μεγάλος Ιεροεξεταστής και ο Χριστός κατάδικος» του π. Σταμ. Σκλήρη (βλ. Σχολικό Βιβλίο Θρησκευτικών Γ' Λυκείου) στον πίνακα ή δίνεται το περίγραμμα (σε φωτοτυπία). Οι μαθητές/μαθήτριες με αφορμή το κείμενο καλούνται να γράψουν μέσα στη φιγούρα του Μεγάλου Ιεροεξεταστή λόγια και σκέψεις του. Στη φιγούρα του Χριστού απαντούν στα ερωτήματα που αναδεικνύει το κείμενο: Τι είδους ελευθερία ευαγγελίζεται ο Χριστός; Από πού πηγάζει; Πού στηρίζεται; Τι ζητάει από τον άνθρωπο; κ.ά.

- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking): Ακούγοντας 5x2 (παραλλαγή του 10X2)» Τραγούδι spiritual (π.χ. *Wade in the water, Go down Moses*). Οι μαθητές/μαθήτριες ακούουν δύο φορές το τραγούδι και σημειώνουν 5 σκέψεις ή συναισθήματά τους κάθε φορά. Ακολουθεί συζήτηση για τα ιστορικά δεδομένα: Πώς μια βιβλική ιστορία ενέπνευσε και στήριξε επί αιώνες χιλιάδες ανθρώπους; Ο Θεός ελευθερώνει; Από τι;

Αξιολογώντας:

Η ελευθερία ως προσωπική επιλογή και ως κοινωνική κατάσταση.

- «Γράφουν υποχρεωτικά» και «Εφημερίδα τοίχου». Ζητείται από τους μαθητές/μαθήτριες με αφορμή ένα θεολογικό κείμενο (π.χ. Ware, 1982) να αναστοχαστούν όσα μελέτησαν για τη σχέση Θεού - ελευθερίας και να συμπληρώσουν τη φράση: «Ελευθερία είναι...». Δημιουργούν ένα πόστερ με τις σκέψεις και τις απόψεις τους (με αυτοκόλλητα χαρτάκια στον τοίχο ή ψηφιακά στον Η/Υ).
- Εναλλακτικά:
«Επ' αυτού θα είχα να πω». Ζητείται από τους μαθητές/μαθήτριες να χωριστούν σε ομάδες, να σκεφτούν τη σύγχρονη ζωή και τη νεανική κουλτούρα και να σημειώσουν τις σκέψεις τους στο θέμα «Πόσο ελεύθεροι είμαστε?».

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
1. Γ' Λυκείου ΔΕ 5: <http://ebooks.edu.gr/modules/-ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4006/>
- Βιβλικά κείμενα: Γέν κεφ. 1, Εξ 3,7-10 και 4,29-31, Πράξ 16, 16-23 Ρωμ 7,15-20 κ.ά.).
- Πατερικά κείμενα για το αυτεξούσιο (Δαμασκηνός, Γρηγόριος Θεολόγος, Μάξιμος Ομολογητής κ.λπ.).
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4006/>
- Σύγχρονα κείμενα:
1. Ware, Κάλλιστος, Επισκ. Διοκλείας (1982). *Ο Ορθόδοξος Δρόμος*. Αθήνα: Επτάλοφος, σ. 68-69.
2. Ware, Κάλλιστος, Επισκ. Διοκλείας (1991). *Άνθρωπος και Κοινωνία. Δοκίμια για τη θέση του ανθρώπου στον σύγχρονο κόσμο*. Πάφος: Ι. Μ. Αγ. Νεοφύτου.
3. Ελεύθερος, Δ. (2010). *Ο Ήχος της Χειροπέδας: Ο Κόσμος του Χρήστη*. Πρόλ. Αρχιεπ. Αθηνών Ιερωνύμου. Αθήνα: Μαΐστρος, σ. 341-347.
- Μουσική:
1. Χρήστου Λεοντή (μελοποίηση), *Καντάτα ελευθερίας. Ρήγας-Σολωμός-Μακρυγιάννης*. Βουλή των Ελλήνων, <http://www.hellenicparliament.gr/onlinePublishing/KEL/index.htm>
2. *Δημοσθένους λέξεις* (Στίχοι - Μουσική: Δ. Σαββόπουλος).
3. *Ελευθερία*. (Στίχοι: Γ. Χατζόπουλος, Μουσική: Δ. Ζερβουδάκης, Ερμην.: Π. Θεοχαρίδης).
4. *Φυλακή* (παραδοσιακό) (Μουσική: Μ. Φάμελλος)

5. Spiritual-gospel (*Wade in the water, Go down Moses, Oh Mary don't you weep no more*).

- Ποίηση - Λογοτεχνία:

1. Διονύσιος Σολωμός, *Ύμνος στην Ελευθερία, Ελεύθεροι πολιορκημένοι*
2. Ντοστογιέφσκι, Φ. *Αδελφοί Καραμαζώφ*. μτφρ. Σ. Π., Σύγχρονες Εκδόσεις, σ. 220-229.
3. Ρήγας Φεραίος, *Θούριος*

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Ανσίμωφ, Γ. (2009). *Εχθρός του λαού: Η σταυρική πορεία του αγ. νεομάρτυρα π. Παύλου Ανσίμωφ*. Αθήνα: Αρχονταρίκι.
2. Αρσένιος, π. (2002). *Ο κατάδικος ΖΕΚ 18376*. Αθήνα: Ι. Μ. Παρακλήτου.
3. Βλαστάρη-Δυοβουνιώτου, Χ. (Κλινική Ψυχολόγος) (2015). Σαν βγω απ' αυτή τη φυλακή... Στο περ. *Φίλοι Φυλακισμένων* (Φθινόπωρο-Χειμώνας 2015). Αθήνα: Ονήσιμος, σ. 13-14, <http://www.onisimos.gr/images/mag/FiloiFylakismenon-2015.pdf>
4. Γιανναράς, Χ. (2002). *Η Ελευθερία του Ήθους*. Αθήνα: Ίκαρος.
5. Δελικωσταντής, Κ. (1990). *Το ήθος της ελευθερίας*. Αθήνα: Δόμος.
6. Κυριαζής, Δ. (2002). Σημειώσει πάνω στο θέμα της Ελευθερίας. *Ανθρωπολογικές προϋποθέσεις*. Σύναξη. τ.82, σσ. 33-56
7. Μαντζαρίδης, Γ. (2015) Χριστιανική Ηθική, Θεσσαλονίκη: Ι. Μ. Βατοπαιδίου, τ.1, σ. 205-212 και τ.2, σσ.233-244.
8. Μπερντιάγιεφ, Ν.(2011). *Αλήθεια και Αποκάλυψη*. Μτφρ. Χ. Μαλεβίτσης. Αθήνα: Αρμός.
9. Στάινχαρτ, Ν. (2006). *Το Ημερολόγιο της Ευτυχίας*. Μτφρ. Ν. Κουκουβίνος. Αθήνα: Μαΐστρος.
10. Φωτίου, Σ. (2000). *Η Ελευθερία ως Αγάπη*. Λεμεσός: Ιερά Μητρόπολη Κιτίου.

4.2 ΑΓΑΠΗ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - διερευνούν την αγάπη ως υπέρβαση του εγωισμού και πρόταση ζωής στον Χριστιανισμό, - αναδεικνύουν διαστάσεις της χριστιανικής αγάπης ως θεμελιώδους αξίας του σύγχρονου κόσμου.	- Ανάλυση της σχέσης αγάπης και εγωισμού με θεολογικούς όρους στον Χριστιανισμό. - Παρουσίαση της διδασκαλίας του Χριστιανισμού για την αγάπη και της επίδρασής της στις αξίες του σύγχρονου κόσμου.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Τρόποι έκφρασης της αγάπης.

- «Ακρόαση τραγουδιού και συμπλήρωση κενών σε κείμενο»: Οι μαθητές/μαθήτριες ακούν ένα τραγούδι σχετικό με την αγάπη (π.χ. *Αγάπη είναι*, μουσική: Κόμης Χ ή *Άσμα Ασμάτων*, μουσική Μ. Χατζιδάκης). Καλούνται σε φύλλο εργασίας, στο οποίο δίνονται οι στίχοι με κενά, να συμπληρώσουν τα κενά με λέξεις και φράσεις που είναι σημαντικές για τη νοηματοδότηση της έννοιας. Εναλλακτικά, καλούνται να επαναλάβουν ή να αποτυπώσουν στον πίνακα λέξεις και φράσεις που τους άρεσαν ή τους εντυπωσίασαν.
- Εναλλακτικά:
«Θεατρικό παιχνίδι»: «Η καλή σου η κουβέντα» (για τη δραστηριότητα βλ. Γκόβας, 2002). Τα παιδιά παρατηρούν τα μέλη της ομάδας και σκέφτονται δύο θετικά σχόλια για τον καθένα. Κατόπιν κινούνται στον χώρο, χαιρετιούνται ανά δύο και ανταλλάσσουν τις καλές κουβέντες τους: π.χ. «Γεια σου, ήθελα να σου πω ότι τα πήγες πολύ καλά στο μπάσκετ χτες». Στη συνέχεια επιλέγουμε μια καλή κουβέντα και την επαναλαμβάνει όλη η ομάδα ταυτόχρονα στο παιδί, συνοδεύοντάς τη με μια μικρή κίνηση.

Νοηματοδοτώντας:

Αγάπη και εγωισμός με βάση τη χριστιανική θεολογία.

- «Ομαδοσυνεργασία – Επεξεργασία κειμένων με καθοδηγητικές ερωτήσεις». Οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται πατερικά ή σύγχρονα θεολογικά κείμενα [π.χ. Αββά Δωροθέου, [(Το παράδειγμα του κύκλου) *Διδασκαλία* 6, 9PG 881696BD, Μαξίμου Ομολογητού, *Κεφάλαια περί αγάπης*, 2, 9, PG90, 985CD, *Κεφάλαια διάφορα* 1, 26, PG 90, 1189 A), αγίου Νικολάου Βελιμίροβιτς, 2008, Bloom, 2011] με καθοδηγητικές ερωτήσεις (πηγή της αγάπης, ιδιοτελής-ανιδιοτελής αγάπη, πλησίον-Θεός κ.λπ.).
- Εναλλακτικά:
«Μετασχηματισμός βιβλικού κειμένου». Δίνεται ο ύμνος της αγάπης (Α Κορ 13, 1-13). Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να το αναπλάσουν γλωσσικά (π.χ. σύντομη απόδοση περιεχομένου), χωρίς ν' αλλάξουν το περιεχόμενό του.

Αναλύοντας:

Διαστάσεις της χριστιανικής αγάπης ως θεμελιώδους αξίας του σύγχρονου κόσμου.

- «Παραγωγή κάρτας γνώσεων». Δίνονται κείμενα που εμπεριέχουν διαστάσεις της χριστιανικής αγάπης στον σύγχρονο κόσμο (π.χ. Ραούλ Φολλερώ, Νικόλαος, Μητροπ. Μεσογαίας, 2008 κ.λπ.). Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να γράψουν στη μέση μιας λευκής σελίδας τη λ. «αγάπη» και γύρω της να σημειώσουν τις διαστάσεις της, τους τρόπους έκφρασής της κτλ. Στο τέλος, οι εργασίες τους αναρτώνται στον πίνακα ανακοινώσεων ή στον τοίχο της αίθουσας.
- Εναλλακτικά:
«Κείμενο με έμπνευση»: Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να γράψουν ένα δικό τους ελεύθερο κείμενο με βάση το χωρίο Α Κορ 13, 1-13 ακούγοντας ένα μουσικό

κομμάτι (π.χ. Zbigniew Preisner, *Song for the Unification of Europe*, από την ταινία «Trois couleurs: Bleu» του Κισλόφσκι).

Εφαρμόζοντας:

Προσωπικές απόψεις για συγκεκριμένα πρότυπα αγάπης.

- «Αντιγνώμεις (Debate)»: Οι μαθητές/μαθήτριες, αφού μελετήσουν σχετικά κείμενα (Ware, 1982, Bloom, 2010, Σχολικό Βιβλίο Β' Λυκείου, ΔΕ4), χωρίζονται σε δύο ομάδες και καλούνται να υποστηρίξουν με επιχειρήματα δύο αντίθετες απόψεις, όπως *Αγάπη που ελευθερώνει - αγάπη που σκλαβώνει*, ή *Η αγάπη του Θεού - η αγάπη των ανθρώπων*.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking)-Βάζοντας τίτλους»: Δίνονται διάφορες φωτογραφίες σχετικά με την προσφορά αγάπης και οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να βάλουν τίτλους και να τους δικαιολογήσουν (αν κριθεί απαραίτητο).

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
 1. Β' Λυκείου, ΔΕ 4, σ. 43: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13169/>
 2. Γ' Λυκείου, ΔΕ 4, σ. 34, <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4006/>
- Κείμενα από την Π.Δ.:
 1. Άσμα ασμάτων 8, 6-7. Μετάφραση: Γιώργου Σεφέρη (1967). Αθήνα: Ίκαρος, σ. 33. Πύλη Ελληνικής Γλώσσας, http://www.greeklanguage.gr/digitalResources/ancient_greek/anthology/literature/browse.html?text_id=609. Μελοποίηση Μ. Χατζιδάκι (1972), <https://www.youtube.com/watch?v=1oCmGlg03ow>
- Κείμενα από την Κ.Δ.:
 1. Α Ιω 4, 8 (4, 7-21): «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν».
 2. Α Κορ 13, 1-13: Ὑμνος της αγάπης.
- Πατερικά κείμενα:
 1. Αββά Δωροθέου (2000). *Έργα Ασκητικά*, Ετοιμασία, Καρέας: Ι.Μ. Τιμίου Προδρόμου, σ. 203.
 2. Μάξιμος Ομολογητής (1991³). *Φιλοκαλία των ιερών Νηπτικών* Μτφρ. Α. Γαλίτης, τ. Β', Θεσ/νίκη: Το περιβόλι της Παναγίας, σ. 49-51 (επιλογή), <http://www.imns.gr/eidiseis-mitropoleos/146--a-.html>
- Θεολογικά κείμενα:
 1. Άγιος Νικόλαος Βελιμίροβιτς (2008). *Αργά βαδίζει ο Χριστός*. Αθήνα: Εν πλω, σ. 76-77.
 2. Bloom, Anthony (2011). *Προσευχή και Αγιότητα*. Μτφρ. Β. Αργυριάδης. Αθήνα: Εν πλω, σ. 109-111.
 3. Bloom, Anthony, Μητροπ. Σουρόζ (2010). *Μικρό Συναξάρι*. Μτφρ. Σ. Κακαλή. Αθήνα: Εν πλω.
 4. Νικολάου, Μητροπ. Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2008). *Από το καθ' ημέραν στο καθ' ομοίωσιν*. Αθήνα: Εν πλω, σ. 166-168.

5. Ραούλ Φολλερώ (χ. χ.). *Αγάπη και Πράξη*. Αθήνα: Ι.Μ. Νίκαιας, σ. 15, 16, 19, 20, 29, 30, 32.
6. Ware, Κάλλιστος, επισκ. Διοκλείας (1982). *Ο Ορθόδοξος Δρόμος*, Αθήνα: Επτάλοφος, σ. 95-96.

- Μουσική:

1. Κόμης Χ (2007). *Αγάπη είναι*.
http://www.stixoi.info/stixoi.php?info=Lyrics&act=details&song_id=26683
2. Απόσπασμα από το "Άσμα Ασμάτων" (7^ο & 8^ο άσμα). Μουσική: Μ. Χατζιδάκις.
http://www.stixoi.info/stixoi.php?info=Lyrics&act=details&song_id=2450
3. Preisner, Zbigniew (1993). *Song for the Unification of Europe* (μουσική επένδυση της ταινίας «Trois couleurs: Bleu», του σκηνοθέτη Krzysztof Kieślowski), εμπνευσμένο από το πρωτότυπο κείμενο της Α Κορ 13, 1-13 (Υμνος της αγάπης).

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Fr. Roger de Taizé, (2015). *Ο Θεός είναι μόνον αγάπη*. Κούκουρα, Δ. (Επιμ.). Θεσσαλονίκη : Μπαρμπουνάκης Χ..
2. Αιμιλιανός Σιμωνοπετρίτης, (2015). *Περί Αγάπης Ερμηνεία στον Άγιο Μάξιμο*. Ορμύλια: Ι.Κοιν. Ευαγγελισμού της Θεοτόκου.
3. Βουλγαράκης, Η. (1999). *Χριστιανισμός και κόσμος*. Αθήνα: Αρμός.
4. Βουλγαράκης, Η. (2004). *Σχεδιάσμα για την αγάπη*. Αθήνα: Μαΐστρος.
5. Βουλγαράκης, Η. (2007). *Ποιος αγαπάει αληθινά σήμερα;* Αθήνα: Μαΐστρος.
6. Γ. Μαντζαρίδη(2015³), Χριστιανική Ηθική. Θεσσαλονίκη: Ι.Μ. Βατοπαιδίου, τ.2, σ. 207-222.
7. Γιανναράς, Χ. (2002). *Το Αλφαριθμητικό της Πίστης*. Αθήνα: Δόμος.
8. Ζαχάρου, π. Ζαχαρίας, (2012). *Πιστοί στη Διαθήκη της Αγάπης*. Έσσεξ Αγγλίας: Ι.Μ.Τιμίου Προδρόμου.
9. Ζιλέ, Λ. (2001). *Αγάπη Δίχως Όρια*. Αθήνα: Έλαφος.
10. Θερμός, π. Β. (2010). *Διαδρομές Αγάπης και Γνώσης*. Αθήνα: Αρχονταρίκι.
11. Μουρτζανός, π. Θ. (2012). *Η Αγάπη Είναι Απλή μα Θέλει Κόπο*. Αθήνα: Αρχονταρίκι.
12. Στανιλοάε, Δ.(1990). *Ο Θεός είναι αγάπη*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
13. Φάρος, π. Φ. (2010). *Η διαχείριση της αγάπης*. Αθήνα: Αρμός.
14. Φωτίου, Σ. (2000). *Η Ελευθερία ως Αγάπη*. Λεμεσός: Ιερά Μητρόπολη Κιτίου.

4.3 ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - εντοπίζουν τη σχέση της χριστιανικής παράδοσης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (ατομικών και κοινωνικών), - αναλύουν ζητήματα ευθύνης των θρησκειών για την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.	- Αναγνώριση της σχέσης Χριστιανισμού και ανθρωπίνων δικαιωμάτων. - Ανάλυση της ευθύνης των θρησκειών για την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Ανθρώπινα δικαιώματα και καθημερινότητα.

- «Ιδεοθύελλα» και «χάρτης εννοιών». Με αφορμή φωτογραφίες από την επικαιρότητα ή την αναφορά της λέξης «δικαιώματα», οι μαθητές/μαθήτριες αποτυπώνουν λέξεις και φράσεις, οργανώνουν έννοιες σε χάρτη (με έμφαση στο κοινωνικό-ατομικό, υλικό-πνευματικό), ιεραρχούν, ταξινομούν, συνδέουν.
- Εναλλακτικά:
«Παραγωγή κάρτας γνώσεων». Με αφορμή ένα βίντεο από το εκπαιδευτικό πακέτο η «Νεολαία για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα» (π.χ. *Η ιστορία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, εκπαιδευτικό φιλμ) ή απόσπασμα από την Οικουμενική διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ή από υλικό κάποιας οργάνωσης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (π.χ. Praksis, «Στείλε τον φίλο μου στο σχολείο» κ.ά.), οι μαθητές/μαθήτριες με ομαδοσυνεργασία επισημαίνουν, αναλύουν, καταχωρίζουν ενδεικτικά ανθρώπινα δικαιώματα.

Εφαρμόζοντας:

Αναφορές στη σχέση του Χριστιανισμού με τα ανθρώπινα δικαιώματα.

- «Σκέψου, Συζήτησε ανά 2 και ανά 4, Μοιράσου (TPSS)»: Οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται βιβλικά κείμενα (π.χ. Λουκ 6,31, Κολ 3, 11, Γαλ 3,28, Ιακ 1, 1. 4-6, Ησ. 26, 9) και τα συνδέουν με σύγχρονα δικαιώματα (αδελφoσύνη, κοινωνική δικαιοσύνη, ισότητα, ελευθερία).
- Εναλλακτικά:
«Θεματική προσέγγιση – Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: Τίθεται το θέμα-ερώτημα: Ο σύγχρονος (δυτικός) πολιτισμός μπορεί να ερμηνευθεί χωρίς τη συμβολή του Χριστιανισμού αναφορικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου; Οι μαθητές/μαθήτριες ανά δύο προσεγγίζουν το θέμα μελετώντας σχετικά κείμενα (π.χ. Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, 1948, Μαντζαρίδης, 2015, Ζορμπάς, 2000).

Διερευνώντας:

Περιπτώσεις σεβασμού και καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ζητήματα ευθύνης των θρησκειών.

- Ομαδοσυνεργασία- «Σύνταξη επιστολής (διαμαρτυρίας)». Οι μαθητές/μαθήτριες, αφού μελετήσουν κείμενα (π.χ. Ζουμπουλάκης, 2015 κ.ά.) ή υλικό από το Διαδίκτυο, που αποτυπώνουν την παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων στον κόσμο, συντάσσουν επιστολή διαμαρτυρίας με επιχειρήματα και αποφασίζουν ποιος θα είναι ο παραλήπτης της.
- Εναλλακτικά:
Ομαδοσυνεργασία- «Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking)» με προβολή ταινίας (απόσπασμα), μοτίβο «Συνδέοντας, Επεκτείνοντας, Προκαλώντας»: Προβολή αποσπάσματος της ταινίας «The Mission» του R. Joffe (θέμα: Αποικισμός των Ευρωπαίων και ιεραποστολή στην αμερικανική ήπειρο). Οι μαθητές/μαθήτριες, ακολουθώντας το μοτίβο, συνδέουν το θέμα της ταινίας με όσα έμαθαν, το επεκτείνουν και θέτουν ερωτήσεις/προβληματισμούς.

Αναπλαισιώνοντας:

Θρησκευτικά δικαιώματα στον σύγχρονο κόσμο - διδασκαλίες και πρακτικές των θρησκειών.

- Ομαδοσυνεργασία-«Χάρτης εννοιών»: Δίνεται κείμενο με τις θέσεις διαφόρων θρησκειών για τις ανθρώπινες αξίες (π.χ. Γιαννουλάτος, Αν., αρχιεπ. Αλβανίας, 2015). Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται σε ομάδες να δημιουργήσουν ένα χάρτη εννοιών αποτυπώνοντας και συνδέοντας τις θρησκείες και τις αξίες που αναφέρονται, με τα (θρησκευτικά) δικαιώματα των ανθρώπων.
- Εναλλακτικά:
«Αντιγνωμίες»: Μετά από σύντομη μελέτη πηγών (π.χ. άρθρα στον τύπο ή κοινωνιολογικές έρευνες· Μπορούν να αξιοποιηθούν και όσα εξέτασαν οι μαθητές/μαθήτριες σε προηγούμενα στάδια), τίθενται τα ερωτήματα: «Έχουμε οπισθοχώρηση ή πρόοδο στο ζήτημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε παγκόσμιο επίπεδο στο πλαίσιο του 21ου αι.; Οι θρησκείες στη σύγχρονη έκφασή τους λειτουργούν μπροστά στον ετερόδοξο με τρόπο πιο ανοικτό σε σχέση με το παρελθόν;». Οι μαθητές/μαθήτριες αναπτύσσουν επιχειρήματα υπέρ της μιας ή της άλλης άποψης.

Αξιολογώντας:

Προσωπική τοποθέτηση έναντι της προάσπισης, αλλά και της καταπάτησης των δικαιωμάτων.

- «Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking): Δημιουργικές ερωτήσεις»: Προβολή εικόνων (π.χ απεργία οδοκαθαριστών, συνθήματα σε τοίχους και μνημεία κ.ά.) και τοποθέτηση των μαθητών στα ερωτήματα, όπως: *Μπορεί το δικαίωμα του ενός να αναιρεί την ελευθερία του άλλου;*
- Εναλλακτικά:
«Αντιγνωμίες» με θέμα «Τζαμί στην πόλη μου σήμερα».

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Βιβλικά κείμενα: Λουκ 6, 31, Κολ 3, 11, Γαλ 3, 28, Ησ 26, 9.

- Υλικό για τα ανθρώπινα δικαιώματα:
 1. Οικουμενική διακήρυξη ανθρωπίνων δικαιωμάτων, 10-12-1948.
http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf
 2. Ενημερωτικό υλικό του προγράμματος "Παιδιά Διπλανής Πόρτας" της Μ.Κ.Ο. PRAKSIS
 3. Εκπαιδευτικό πακέτο της Νεολαίας για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. [Διατίθεται και ως εκπαιδευτικό υλικό για το σύνολο της τάξης]. Διαθέσιμο στο διαδίκτυο: <http://gr.youthforhumanrights.org/educators/education-package-details.html>.
 4. «Ενωμένοι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Uhr)» (παραδείγματα παραβίασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων),
<http://gr.humanrights.com/what-are-human-rights/violations-of-human-rights/>
 5. UNCHR, Η θρησκεία ως λόγος φόβου δίωξης (στο πλαίσιο εφαρμογής του άρθρου 1 Α (2) της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 και/ή του Πρωτοκόλλου του 1967) για το Καθεστώς των Προσφύγων, Γενεύη, 2004,
<http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opensslpdf.pdf?reldoc=y&docid=4bb459922>
 6. Νομικού Μ., Φ. Ορφανίδου και Ν. Χολέβα (2014). *Δραστηριότητες βιωματικής μάθησης στα ανθρώπινα δικαιώματα και τα δικαιώματα των προσφύγων*, Αθήνα, UNHCR Greece:
<http://www.unhcr.gr/ekpaideysi/ekpaideytiko-yliko/drastiriotites-biomaticis-mathisis-sta-anthropina-dikaionomata-kai-ta-dikaionomata-ton-prosfygon-6-18-eton.html?L=aodvenhcx>.
 7. Βίγκου Κ., Θ. Γούτας, Ε. Καραγιάννη, Θ. Κατσάνος και Α. Χολέβα (2014). *Στείλε το Φίλο μου Σχολείο. Το Δικαίωμα στην Εκπαίδευση. Υπόθεση Ρουάντα* (φάκελος-ντοσιέ), Αθήνα, ActionAid Hellas:
<http://education.actionaid.gr/SmFtS14>.
- Θεολογικά κ.ά. κείμενα:
 1. Γιαννουλάτος, Αναστάσιος, αρχιεπ. Αλβανίας (2015). *Συνύπαρξη: Ειρήνη, φύση, φτώχεια, τρομοκρατία, αξίες. Θρησκευολογική θεώρηση*. Αθήνα: Αρμός, σ. 168-174. Διαθέσιμο στο διαδίκτυο:
http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/explanatory/anastasios_giannoylatos_seeking_for_universal_values.htm.
 2. Ζορμπάς, Κ. (2000). "Μεμέρισται" ο χρόνος. Περ. *Σύναξη*, τ. 73 (Ιαν.-Μάρτ. 2000), σ. 51-52.
 3. Ζουμπουλάκης, Στ. (2015). Χριστιανική μαρτυρία στη Γάζα. Περ. *Σύναξη*, τ. 136 (Οκτ.-Δεκ. 2015), σ. 25.
 4. Μαντζαρίδη, Γ. (2015³). *Χριστιανική Ηθική*, τ. 1. Άγιον Όρος: Ι. Μ. Βατοπαιδίου, σ.241-242.
 5. Παπανικολάου, Γαβριήλ, αρχιμ. Ανθρώπινα δικαιώματα στο Ισλάμ,
<http://oodegr.co/oode/islam/dikaionomata1.htm>
- Κινηματογράφος/Βίντεο:
 1. [R. Joffe \(1986\). The Mission.](#)
 2. Εκπαιδευτικό φιλμ: *Η ιστορία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*,
<http://gr.youthforhumanrights.org/>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Ανάλεκτα, τ. 26 (Νοέμβριος 2014). Αφιέρωμα Ορθοδοξία και Ανθρώπινα δικαιώματα, Ψηφιακό αρχείο <http://www.pemptousia.gr/2014/11/analekta-t-26-orthodoxia-ke-anthropina-dikeomata>
2. Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας (Γιαννουλάτος) (2011, 4η έκδοση επαυξημένη). *Νυν πάντα πεπλήρωται φωτός...* Αθήνα: Μαΐστρος.
3. Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας (Γιαννουλάτος) (2012, 5η έκδοση επαυξημένη). *Θεός Εφανερώθη εν σαρκί...* Αθήνα: Μαΐστρος.
4. Βασιλειάδης, Π. (2002). *Μετανεωτερικότητα και Εκκλησία: Η πρόκληση της Ορθοδοξίας*. Αθήνα: Ακρίτας.
5. Γιανναράς, Χ. (1998). *Η απανθρωπία του δικαιώματος*. Αθήνα: Δόμος
6. Γιουνούς Μ. (2007). *Για έναν κόσμο χωρίς φτώχεια: Η αυτοβιογραφία του τραπεζίτη των φτωχών*. Μτφρ. Βούβαλη Δ. Αθήνα: Λιβάνης.
7. Δελικωνσταντής, Κ. (1995). *Τα δικαιώματα του ανθρώπου: Δυτικό ιδεολόγημα ή οικουμενικό ήθος*; Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
8. Δελικωνσταντής, Κ. (2013). Το κοινωνικό περιεχόμενο των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Στο Δελικωνσταντής, Κ. *Ο πολιτισμός της αλληλεγγύης. Κοινωνιολογικές και Θεολογικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Έννοια, σσ. 164-187.
9. Καλαϊτζίδης, Π. και Ντόντος, Ν. (Επιμ.) (2007). *Ορθοδοξία και Νεωτερικότητα*. Αθήνα: Ίνδικτος
10. Κρουσταλάκη, Ευ. (2007). *Δικαιοσύνη και δικαίωση: Από την ανθρώπινη δικαιοσύνη στην εκ Θεού δικαίωση*. Αθήνα: Εν πλω.
11. Πέτρου, Ι. Σ. (2005). *Πολυπολιτισμικότητα και θρησκευτική ελευθερία*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας

4.4 ΙΣΟΤΗΤΑ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - επισημαίνουν στοιχεία της χριστιανικής διδασκαλίας για την ισότητα, - εκτιμούν θέσεις του Χριστιανισμού για την εξάλειψη της ανισότητας.	- Ανάλυση της χριστιανικής διδασκαλίας για την ισότητα. - Έκφραση επιχειρημάτων έναντι των ανισοτήτων με βάση τη χριστιανική διδασκαλία.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Ισότητα και ανισότητα στην ανθρώπινη κοινωνία.

- «Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking) - Δημιουργικές ερωτήσεις»: Παρουσιάζονται στους μαθητές/στις μαθήτριες φωτογραφίες με θέμα την

ανισότητα. Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να καταρτίσουν έναν κατάλογο με 12 ερωτήματα γύρω από το θέμα των φωτογραφιών (π.χ. ποια είναι τα σημαντικότερα ζητήματα ανισοτήτων, ποιες ομάδες τα αντιμετωπίζουν, για ποιους λόγους, τι θα συνέβαινε αν..., κ.λπ.). Από αυτές επιλέγουν τις πιο πρωτότυπες και ενδιαφέρουσες και επιχειρούν να τις απαντήσουν σύντομα.

- Εναλλακτικά:

«Ζωγραφική με τραγούδια». Ακούγεται το τραγούδι του Παύλου Σιδηρόπουλου «Εν κατακλείδι» (1978). Σε ομάδες οι μαθητές/μαθήτριες ζωγραφίζουν σε χαρτί όσα τους άγγιξαν. Ακολουθεί συζήτηση σε ερωτήματα όπως: Ποιοι είναι οι «υγιείς και αξιοπρεπείς», «οι αδύνατοι μπροστά στους δυνατούς»; κ.λπ.

Εφαρμόζοντας:

Η ισότητα στον Χριστιανισμό και στο κοινωνικό γίγνεσθαι.

- «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS) – Επεξεργασία κειμένων με καθοδηγητικές ερωτήσεις»: Οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται κείμενα βιβλικά πατερικά, λειτουργικά και θεολογικά (π.χ. Μτ 5, 44-45. 18, 1-5, Πραξ 17, 21, Γαλ 3, 26-28, Α Κορ. 11, 11-12, Κολ 3, 10-11, Γρηγορίου Θεολόγου, Μ. Βασιλείου, Κλήμ. Αλεξανδρέως, Ιδιόμελο νεκρώσιμης Ακολουθίας, Σταθοκώστα, 2015 κ.ά.) και απαντούν σε καθοδηγητικές ερωτήσεις σε φύλλο εργασίας.

- Εναλλακτικά:

«Σύνταξη κειμένου (ημερολογίου)». Δίνονται χωρία από την Καινή Διαθήκη [π.χ. Ιω 8, 1-11 (Ιησούς και μοιχαλίδα) και Μκ 10, 13-16 (Ιησούς και παιδιά)]. Οι μαθητές/μαθήτριες, αφού τα μελετήσουν, γράφουν «μια σελίδα από το ημερολόγιο της αμαρτωλής γυναίκας» ή «του παιδιού που προσπάθησε να πλησιάσει τον Χριστό».

Διερευνώντας:

Θρησκευτικές προσωπικότητες στον αγώνα για την ισότητα.

- «Ιστοεξερεύνηση μέσω διαδικτύου» για πρόσωπα (π.χ. Μ. Λούθερ Κίνγκ, Όσκαρ Ρομέρο, Νέλσον Μαντέλα, Behr-Sigel, Ε. κ.λπ.) με στόχο να αναδειχθεί η συμβολή τους στον αγώνα κατά των ανισοτήτων.
- Εναλλακτικά:
«Μελέτη Περίπτωσης». Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν αποσπάσματα από τις Διδαχές του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού (Μενούνος, 2007, Ακανθοπούλου, 2009) στο ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο του ελληνικού διαφωτισμού, για την ισότητα των ανθρώπων. Βοηθητικά δίνονται κάποια στοιχεία της εποχής κατά την οποία έδρασε. [Μπορεί να γίνει και διαθεματικά με τους φιλόλογους]

Αναπλαισιώνοντας:

Σύγχρονα ζητήματα ισότητας.

- «Αξιολογική επιλογή βιβλικών κειμένων». Δίνονται φωτογραφίες ανθρώπων που ανήκουν σε ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες. Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να συνδέσουν κάθε φωτογραφία με κάποιο βιβλικό χωρίο από αυτά που μελέτησαν προηγουμένως. Στη συνέχεια, συζητούν στην ολομέλεια γιατί έκανε ο καθένας/η καθεμία αυτήν την επιλογή και τι μήνυμα δίνει στον σύγχρονο άνθρωπο.
- Εναλλακτικά:

«Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο». Δίνεται στους μαθητές/στις μαθήτριες κείμενο (π.χ. Ι. Χρυσόστομος, Οικ. Πατριάρχη Βαρθολομαίου, 1997, Θεοδώρου, 2014 κ.λπ.) που αφορά τη θέση των λαϊκών ή τη θέση της γυναίκας στην εκκλησία. Ακολουθούν τοποθετήσεις και ανταλλαγή απόψεων των μαθητών/μαθητριών.

Αξιολογώντας:

Προσωπική τοποθέτηση για την ευθύνη των πιστών σε ζητήματα ισότητας και ανισότητας.

- «Θετικό-αρνητικό». Τοποθέτηση με επιχειρήματα πάνω σε προτάσεις (π.χ. οι άνθρωποι πρέπει να απολαμβάνουν ομότιμα την αξία τους ως «κατ' εικόνα και ομοίωσιν» του Θεού/Η διαφορετικότητα (διαφορά χαρισμάτων) δικαιολογεί τις διακρίσεις και διαιρέσεις μεταξύ των ανθρώπων/Η ισότητα ταυτίζεται με τη δικαιοσύνη/Η τοποθέτηση σε ζητήματα ισότητας απορρέει από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις/Δεν μπορεί να είμαστε ίσοι αφού είμαστε διαφορετικοί, κ.ά.).
- Εναλλακτικά:
«Γράφουν επιστολές». Επιστολή προς ηγέτες μιας κοινότητας σχετικά με ζητήματα ισότητας στη θρησκεία.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:
 1. Βίντεο, Απόσπασμα από τον λόγο του Martin Luther King: «I have a dream, 1963», <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13182>.
 2. Οικουμενική διακήρυξη για τα Ανθρώπινα δικαιώματα, <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13183>.
 - β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
 1. Συλλογή εικόνων: Παραβολές, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3835>.
 2. Συλλογή φωτογραφιών: Ορθόδοξα σχολεία ιεραποστολών, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4236>.
 3. Συλλογή φωτογραφιών: Δευτέρα Παρουσία, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7343>
- Βιβλικά χωρία :
Μτ 5, 44-45. 18, 1-5. , Μκ 10, 1-16, Λκ 16, 19, Ιω 8, 1-11, Πραξ 17, 21, Γαλ 3, 26-28, Α Κορ 11, 11-12, Κολ 3, 10-11.
- Πατερικά κείμενα
 1. Γρηγόριος Θεολόγος, Λόγος ΑΖ'. PG36, 289Α-292Α.
 2. Γρηγόριος ο Θεολόγος, Λόγοι ΙΔ' 25. Στο Μπουγάτσος Ν. Θ., Κοινωνική διδασκαλία Ελλήνων Πατέρων. Μετάφραση των κειμένων. Αθήνα: Αποστολική Διακονία, σ. 269.
 3. Ι. Χρυσόστομος, Ομιλία 30 εις την Α' Κορινθίους, PG 61,251
 4. Ι. Χρυσόστομος, Ομιλία 18 εις Β' Κορινθίους, PG 61,527.
 5. Ι. Χρυσόστομος. Υπόμνημα εις την προς Κορινθίους Β' επιστολήν εις ομιλίας. ΙΗ, PG 61, 527.
 6. Μέγας Βασίλειος, Εἰς τὴν μάρτυραν Ἰουλίτταν, παράγρ. 2. Στο Μπουγάτσος Ν. Θ., Κοινωνική διδασκαλία Ελλήνων Πατέρων. Μετάφραση των κειμένων. Αθήνα: Αποστολική Διακονία, σ. 160.

7. Μέγας Βασίλειος, *Όροι κατ' επιτομήν*, 216, ό.π. 212.
 8. Κλήμης Αλεξανδρείας, *Στρωματείς Ζ' 12*, ό. π. 54.
 9. Μενούνος, Ι., *Κοσμά Αιτωλού, Διδαχές και Βιογραφία*, (82007). Αθήνα: Ακρίτας, σ. 41, 46, 97.
- Θεολογικά κείμενα:
 1. Ακανθοπούλου, Κ. (2009). *Η παιδαγωγική επικοινωνία του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού μέσα από τις Διδαχές του*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 25-27.
 2. Βαρθολομαίος, Οικ. Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1997): Απόσπασμα από την ομιλία του προς τις συνέδρους της Διεθνούς Διάσκεψης Ορθόδοξων Γυναικών, Κωνσταντινούπολη.
 3. Θεοδώρου, Ευ., *Χειροτονία των γυναικών και ορθόδοξη θεολογία* (10-3-2014). Στο <http://www.amen.gr/article/o-kathigitis-euaggelos-theodwrou-gia-ton-thesimo-twn-diakonisswn-kai-ti-xeirotonia-twn-gunaikwn>
 4. Σταθοκώστα, Β. (2015). Η γυναίκα στην Εκκλησία και στον κόσμο σήμερα, Εισήγηση στο Επιστημονικό Συνέδριο «Προς την Αγία και Μεγάλη Σύνοδο». Διοργάνωση: Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών / Θεολογική Σχολή Α.Π.Θ., Μονή Βλατάδων, Θεσσαλονίκη 3-5 Δεκ. 2015, <https://www.pemptousia.gr/2016/02/ekklisiastikes-protovoulies-gia-tin-exalipsi-ton-anisotiton-filou/>
 - Για τον Μάρτιν Λούθερ Κινγκ: Απόσπασμα από την ομιλία του στην Ουάσιγκτον, 28 Αυγούστου 1963, «Μηχανή του χρόνου», <http://www.mixanitouxronou.gr/echo-ena-oniro-oti-mia-mera-ta-4-mikra-pediamou-tha-zisoun-se-mia-chora-opou-den-tha-krinonte-apo-to-chroma-tou-dermatos-tous-alla-apo-to-charaktira-tous-i-istoriki-omilia-tou-martin-l/>
 - Μουσική:

Σιδηρόπουλος, Π. (1978). *Εν κατακλείδι* (από το δίσκο *Φλου*).

-Βίντεο και κείμενα από το Διεθνές Συνέδριο προς τιμήν του Ομότιμου Καθηγητή κ. Ευάγγελου Θεοδώρου, με τίτλο *Διακόνισσες, Χειροτονία των Γυναικών και Ορθόδοξη Θεολογία*, που συνδιοργάνωσαν η Θεολογική Σχολή του Α.Π.Θ., η Θεολογική Σχολή του Τιμίου Σταυρού, Βοστώνης και το Κέντρο Οικουμενικών, Ιεραποστολικών και Περιβαλλοντικών Μελετών «Μητροπολίτης Παντελεήμων Παπαγεωργίου», Θεσσαλονίκη, 22-24 Ιανουαρίου 2015, Ιστοσελίδα Θεολογικά δρώμενα.

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Αγουρίδης, Σ., «Ισότητα των φύλων και Εκκλησία», του ίδιου, *Οράματα και Πράγματα*, Άρτος Ζωής: Αθήνα 1991.
2. Αδαμτζιλόγλου, Ε. (1997). *Ήσαν δε εκεί γυναίκες πολλάί*. Θεσσαλονίκη: Simbo.
3. Behr-Sigel, E. (1987). *Το λειτούργημα της γυναίκας στην Εκκλησία*. Μτφρ. Κ. Χιωτέλλη. Αθήνα: Γραφείον Καλού Τύπου.
4. Βογιατζόγλου, Σ. (2009). *Κοσμάς ο Αιτωλός: Ο Άγιος των Γραμμάτων και της Λευτεριάς*. Αθήνα: Μαΐστρος.

5. Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2005). Ισότητα και εξάλειψη των διακρίσεων. Ετήσια Έκθεση. στο διαδίκτυο: ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=1608&langId=en
6. Θερμός, Πρωτ. Β. (2004). Χριστός και πολιτισμός: Μια σχέση πρόκληση για τον Ποιμένα και τον θεολόγο, *Θεολογία*, τ. ΟΕ' (1), σσ. 227-238
7. Ιερά Μητρόπολις Δημητριάδος, Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών (2004). *Φύλο και Θρησκεία. Η θέση της γυναίκας στην Εκκλησία*. Αθήνα: Ίνδικτος.
8. Καντιώτης, Α. (1998). *Κοσμάς ο Αιτωλός*. Αθήνα: Σταυρός.
9. Λαρίου-Δρεττάκη, Μ. (2006). *Η γυναίκα στην Καινή Διαθήκη*. Αθήνα: Επτάλοφος.
10. Λαρίου-Δρεττάκη, Μ. (2010). *Η γυναίκα σε Σχέση με τον Άνδρα κατά τον Ιερό Χρυσόστομο*. Αθήνα: Μαΐστρος.
11. Ματσούκας, Ν. (1990). Η Εύα της θεολογίας και η γυναίκα της ιστορίας, *Σύναξη*, τ.36, σ.5-15
12. Μενούνης, Ι. (2007). *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές και Βιογραφία*. Αθήνα: Ακρίτας.
13. Οικουμενικόν Πατριαρχείον (1994). *Η θέση της γυναίκας εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία και τα περί χειροτονίας των γυναικών. Διορθόδοξον Θεολογικόν Συνέδριον, Ρόδος 1988*. Κατερίνη: Τέρτιος.
14. Pasquato, Ο. (2006). *Οι λαϊκοί κατά τον Ιωάννη το Χρυσόστομο: Στην εκκλησία, στην οικογένεια και στην πόλη*. Μτφρ. Κ. Ακανθοπούλου. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

4.5 ΕΥΘΥΝΗ (5^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - ερμηνεύουν τη χριστιανική αντίληψη της ευθύνης (Θεός – άνθρωπος – κόσμος), - συνδυάζουν την ευθύνη που προσδίδει η θρησκευτική ταυτότητα με την αντιμετώπιση προβλημάτων του σύγχρονου κόσμου.	- Ερμηνεία των θέσεων του Χριστιανισμού για την ανάληψη ευθύνης του πιστού για την αντιμετώπιση προβλημάτων του σύγχρονου κόσμου. - Αναγνώριση της αλληλεπιδραστικής σχέσης της θρησκευτικής ταυτότητας και της ανάληψης ευθύνης για κοινωνικά και ατομικά ζητήματα.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Δικαιώματα και ευθύνες.

- «Κύκλος συνείδησης». Μαθητές/Μαθήτριες - Σύλλογος διδασκόντων (περίπτωση τιμωρίας ενός μαθητή/μιας μαθήτριας για παραβατική συμπεριφορά στο σχολείο).
- Εναλλακτικά:
«Ιδεοθύελλα» με τη ρήση του Νικολάι Μπερντιάγεφ: «Το ψωμί μου είναι ζήτημα υλικό, το ψωμί του αδελφού μου είναι ζήτημα πνευματικό».

Νοηματοδοτώντας:

Η ευθύνη του πιστού για την αντιμετώπιση των προβλημάτων του σύγχρονου κόσμου.

- «Μελέτη περίπτωσης». Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες και κάθε ομάδα αναλαμβάνει να μελετήσει τον βίο ή/και κυρίως τη δράση μιας προσωπικότητας (π.χ. αγία Μαρία Σκόμπτσοβα, Ραούλ Φολλερώ, Martin Niemöller). Στο τέλος, παρουσιάζει σύντομα στην ολομέλεια πώς η πίστη οδήγησε τη συγκεκριμένη προσωπικότητα στην ευθύνη της δράσης.
- Εναλλακτικά:
«Ιστοεξερεύνηση μέσω διαδικτύου ή έρευνα στον τύπο». Η περίπτωση του βραβείου Νόμπελ Ειρήνης 2014 με την ταυτόχρονη βράβευση του Κάλας Σατάρτι και της Μαλάλα Γιουσαφζάι και τον αγώνα τους για την εκπαίδευση, στον οποίο προχώρησαν εμπνεόμενοι από τη θρησκεία τους.

Αναλύοντας:

Η χριστιανική αντίληψη της ευθύνης (Θεός-άνθρωπος-κόσμος).

- «Ομαδοσυνεργασία Σύνταξη σειράς θέσεων». Δίνονται βιβλικά χωρία (π.χ. Γεν 2, 15, Μτ 5, 14-16. 20, 26-28. 28, 18-20) και σύγχρονα θεολογικά κείμενα (π.χ. Καραβιδόπουλος, 2015, Πάυλος, Μητρ. Σισανίου, 2009, Αντωνόπουλος, 2007, Γιαννουλάτος 2002, κ.λπ.) σχετικά με το νόημα της ευθύνης στη χριστιανική διδασκαλία. Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται σε ομάδες να συντάξουν σειρά θέσεων για τη χριστιανική διδασκαλία σχετικά με την ευθύνη του ανθρώπου.
- Εναλλακτικά:
«Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο». Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν την εγκύκλιο της Ι. Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος «Θεολογική θεώρηση της οικονομικής κρίσεως» (Μάρτιος 2010), η οποία αναφέρεται στην οικονομική κρίση, και τοποθετούνται παίρνοντας ως άξονα τα ποικίλα επίπεδα της ευθύνης.

Εφαρμόζοντας:

Ατομική και συλλογική ευθύνη. Η ευθύνη στον Χριστιανισμό.

- «Επ' αυτού θα είχα να πω». Τοποθέτηση με αφορμή τον ύμνο της Εκκλησίας «Γέγονα...μολυσμός αέρος και γης και υδάτων» (Στιχηρόν, Εσπερινού Δευτέρας) ή φράσεις του Μ. Βασιλείου ή του Ν. Καζαντζάκη.
- Εναλλακτικά:
«Ιδεοθύελλα». Πώς συμμετέχω σε δράσεις αλληλεγγύης της θρησκευτικής μου κοινότητας; Ανταλλαγή ιδεών για μια δημιουργικότερη συμμετοχή στη ζωή της κοινότητας.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

-Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:

α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:

1. Ε' Δημοτικού, ΔΕ 5.3. (Συσσίτια της Εκκλησίας),
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSDIM-E101/701/4611,20910>.
- Βιβλικά χωρία: Γεν 2, 15, Μτ 5, 14-16. 20, 26-28. 28, 18-20.
- Σύγχρονα θεολογικά κείμενα
 1. Forest, J. (2008). *Ακίνητη σαν πέτρα! Μια αληθινή ιστορία για μια αγία του καιρού μας*. Αθήνα: Εν πλω.
 2. Αντωνόπουλος, Ν., αρχιμ. (2007). *Υπεύθυνοι για όλα*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 16-17.
 3. Γιαννουλάτος, Αν., Αρχιεπ. Αλβανίας (2002). *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 44-45.
 4. Ν. Καζαντζάκης(1971), *Ασκητική*, Αθήνα: Ελένη Καζαντζάκη, σ. 31.
 5. Καραβιδόπουλος, Ι. (2015). *Η ελευθερία και η ευθύνη του ανθρώπου, στο*
<http://www.amen.gr/article/i-elftheria-kai-i-efthyni-tou-anthropou>
 6. Παύλου, μητρ. Σισανίου και Σιατίστης, (2009). *Ελευθερία και Αγάπη. Οι βασικές συντεταγμένες των ανθρωπίνων σχέσεων. (Συλλογικός τόμος), Ονειρεύομαι μια οικογένεια και ένα σχολείο*, Αθήνα: Αρχονταρίκι, σ. 53-72.
 7. Υφαντής, Π. (2003). *Μαρία Σκόμπτσοβα, η διά Χριστόν σαλή*. Περ. *Σύναξη*, τ. 87 (Ιούλ.-Σεπτ. 2003), εσώφυλλο.
 8. Φολλερώ, Ρ. (1981), *Αν ο Χριστός αύριο χτυπήσει την πόρτα σας... θα Τον αναγνωρίσετε;* Αθήνα: Η Δαμασκός, σ. 7-26.
 9. Martin Niemöller, *Πρώτα ήρθαν...*,
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CF%81%CF%8E%CF%84%CE%B1_%CE%AE%CF%81%CE%B8%CE%B1%CE%BD...
 10. Εγκύκλιος της Ι. Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος (Μάρτιος 2010),
«Θεολογική θεώρηση της οικονομικής κρίσεως» ,
http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/print_it.asp?id=1181&what_sub=egyklloi
- Ρεπορτάζ για τη βράβευση με βραβείο Νομπέλ Ειρήνης (2014) των Κάιλας Σατιάρτι και Μαλάλα Γιουσαφζάι,
<https://www.youtube.com/watch?v=i4U8vNu2X7s> (Euronews, διάρκεια 1'21)

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Hackel, S. (1998) *Μαρία Σκόμπτσοβα: Μία "διά Χριστόν σαλή" στους μοντέρνους καιρούς 1891-1945*, Αθήνα: Ακρίτας
2. Ware, K. (2008). *Οικολογική κρίση και ελπίδα*. Μτφρ. Ν. Χριστοδούλου - Π. Τσαλίκη – Ε. Τσιγκρή. Αθήνα: Ακρίτας.
3. Αναστάσιος, Αρχ. Τιράνων (Γιαννουλάτος) (2009). *Ιεραποστολή στα Ίχνη του Χριστού*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
4. Βουλγαράκης, Η. (2006). *Συ τι κρίνεις τον αδελφόν σου;* Αθήνα: Μαΐστρος.
5. Βουλγαράκης, Η. (2007). *Ιεραποστολή: Μεθόριος Χριστιανισμού και Ελληνισμού*. Αθήνα: Μαΐστρος.
6. Ζηζιούλας, Ι., Μητροπολίτης Περγάμου (1998). *Η κτίση ως ευχαριστία: Θεολογική προσέγγιση στο πρόβλημα της οικολογίας*. Αθήνα: Ακρίτας.

7. Θεόκριτοφ, Ε. (2003). *Οικοσύστημα και Ανθρώπινη Κυριαρχία: Σπουδή στη Θεωρία και την Πράξη των Πατέρων της Ανατολής*. Αθήνα: Μαΐστρος.
8. *Κατηχητικά Τετράδια, Εκκλησία και Ιεραποστολή*, τχ. 1ο, Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
9. Κεσελόπουλος, Α. (1992). *Άνθρωπος και Φυσικό Περιβάλλον*. Αθήνα: Δόμος
10. Κεφαλόπουλος, π. Κύριλλος (2014). *Άγιος Αλέξανδρος Σμορέλλ: Ένας μάρτυς της Ορθοδοξίας στα χρόνια του Ναζισμού και της βαρβαρότητας*, Αθήνα: Χριστιανική.
11. Μαλεβίτσης, Χ. (2010). *Η εσωτερική διάσταση. Η τραγωδία της ιστορίας: Δοκίμια σύγχρονου προβληματισμού. Δώδεκα δοκίμια μεταϊστορικού προβληματισμού*. Αθήνα: Αρμός.
12. Μαλεβίτσης, Χ. (2011). *Οι αγραυλούντες: Το ανθισμένο δέντρο. Νυχτερινή περιπέτεια. Δοκίμια*. Αθήνα: Αρμός.
13. Μπαθρέλλος, π.Δ. (2016). *Οι Χριστιανοί στους χρόνους της μετα-εκκοσμίκευσης*. Αθήνα: Εν πλω
14. Μπερντιάγιεφ Ν. (2011). *Αλήθεια και αποκάλυψη*. Μτφρ. Χ. Μαλεβίτσης, Αθήνα: Αρμός.
15. Παύλου, μητρ. Σισανίου & Σιατίστης (2009). *Ελευθερία και Αγάπη, οι βασικές συντεταγμένες των ανθρωπίνων σχέσεων, στο συλλογικό τόμο, Ονειρεύομαι μια οικογένεια και ένα σχολείο*, Αθήνα: Αρχονταρίκι, σ. 53-72
16. Σκόμπτσοβα, Μ. (2007). *Ο Θάνατος του αδελφού*. Μτφρ. Μ. Αντωνιάδου, Αθήνα: Δορκάς.
17. Πάντα τα έθνη: Τριμηνιαίο Ιεραποστολικό περιοδικό του Γραφείου Εξωτερικής Ιεραποστολής της Εκκλησίας της Ελλάδος.

Θ.Ε. 5 ΚΑΚΟ

(αμαρτία, θάνατος, αδικία, φανατισμός, υποδούλωση/εξάρτηση)

5.1 ΑΜΑΡΤΙΑ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - ερμηνεύουν την αμαρτία σύμφωνα με τη διδασκαλία της Εκκλησίας για τη σχέση Θεού, ανθρώπου και κόσμου, - αξιολογούν τη μετάνοια σε σχέση με την αντιμετώπιση της αμαρτίας.	- Ερμηνεία της αμαρτίας στο πλαίσιο της διδασκαλίας της Εκκλησίας. - Ανάλυση των επιπτώσεων της αμαρτίας σε διάφορα επίπεδα (κοινωνικό - προσωπικό - περιβάλλοντος). - Αξιολόγηση της μετάνοιας σε σχέση με την αντιμετώπιση της αμαρτίας.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ

Παρουσιάζοντας:

Αστοχίες και αποτυχίες στην καθημερινότητα.

- «Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking) - Ακούγοντας 5X2 (παραλλαγή του 10X2)»: Οι μαθητές/μαθήτριες ακούν δυο φορές το τραγούδι, *Να με προσέχεις* (Ν. Πορτοκαλόγλου) ή *Άρνηση* («Στο περιγιάλι το κρυφό») (Γ. Σεφέρης/Μ. Θοδωράκης) και σημειώνουν πέντε λέξεις που τους έκαναν εντύπωση την πρώτη φορά και πέντε συναισθήματα που τους προκαλεί το τραγούδι τη δεύτερη. Μετά από κάθε ακρόαση ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια, όπου οι μαθητές/μαθήτριες εκθέτουν τις απόψεις τους σχετικά με τις λέξεις (πχ. -Γιατί διαλέξατε αυτές τις λέξεις; -Για τι πράγμα νομίζετε ότι μιλάει αυτό το τραγούδι; -Σε ποιόν απευθύνεται;) και τα συναισθήματά τους (πχ. -Τα συναισθήματα αυτά έχουν σχέση με τις λέξεις που επιλέξατε προηγουμένως; -Έχετε βρεθεί ποτέ στη θέση αυτή; κ.λπ).
- Εναλλακτικά:
«Στοχασμός για Ερωτήματα»: Με αφορμή το βίντεο «Famous failures», οι μαθητές/μαθήτριες εξερευνούν το θέμα της σχολικής αποτυχίας και της αυτοπραγμάτωσης στη ζωή. Τι προσδοκούσα; Πώς ένιωσα; Πώς αντέδρασε το περιβάλλον μου; Τι αποκόμισα;

Εφαρμόζοντας:

Θεολογική κατανόηση της αμαρτίας στο βιβλικό πλαίσιο και στην πατερική παράδοση.

- Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking) - Δημιουργικές ερωτήσεις»: Προβάλλεται εικόνα/πίνακας με θέμα το προπατορικό αμάρτημα (πχ. ψηφιδωτά Παλέρμο, William Blake, *God judging Adam*, Κ. Κονταρίνη, *Σκηνές από τη Γένεση* κ.λπ.) και οι μαθητές/μαθήτριες απαντούν σε ερωτήματα (Γιατί;... Για ποιους λόγους;...Αν υποθέσουμε ότι;...Τι θα συνέβαινε αν;...Τι θα άλλαζε αν;) σχετικά με τη διακοπή της σχέσης με τον Θεό και τη δυνατότητα επιλογής καλού/κακού από τον άνθρωπο.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία» με Φύλλα Εργασίας. Οι μαθητές/μαθήτριες εξερευνούν με τη βοήθεια σχετικών κειμένων (π.χ. Ματσούκας, 1985, Schmemmann, 1986, Φάρος 2003, Bloom, 2011, Μπέκος, 2005) την έννοια της αμαρτίας στην παράδοση της Εκκλησίας (διακοπή/αποτυχία σχέσης, αστοχία, αρρώστια κ.λπ.).

Διερευνώντας:

Συνέπειες της αμαρτίας σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο.

- «Καθοδηγούμενος διάλογος». Δίνεται και διαβάζεται το κείμενο της Γενέσεως (κεφ. 3, 15-19· 4, 8-12). Οι μαθητές/μαθήτριες απαντούν σε στοχευμένες ερωτήσεις με σκοπό να αναγνωρίσουν στον συμβολικό λόγο του κειμένου, τις συνέπειες της αμαρτίας και τις μορφές του κακού για τον άνθρωπο και τον κόσμο (πόνος, φθορά, αρρώστια, άδικες κοινωνικές δομές, κοινωνικό κακό κ.λπ.). Ο/Η εκπαιδευτικός ενεργεί διερευνητικά μαζί με τους μαθητές/τις μαθήτριες κάνοντας ερωτήσεις και εμπυχώνοντας τον διάλογο.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking)-Βάζω τίτλους». Οι μαθητές/μαθήτριες βάζουν τίτλους σε εικόνες από την επικαιρότητα (διαδίκτυο) με θέμα «το προσωπικό και κοινωνικό κακό» και ακολουθεί συζήτηση για την ευθύνη των χριστιανών.

Αναπλαισιώνοντας:

Η μετάνοια ως αντίδοτο της αμαρτίας στον Χριστιανισμό.

- «Σκέψου-Συζήτησε-Μοιράσου (TPS)». Ανά δύο οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν το περιστατικό με τον Ζακχαίο (Λκ 19, 1-10) ή την παραβολή του Ασώτου (Λκ 15, 11-32), σε συνδυασμό με θεολογικό κείμενο για τη μετάνοια (π.χ. Bloom, 2008). Στη συνέχεια συμπληρώνουν: Αμαρτία=..., Μετάνοια=..., Ο Χριστός/σπλαχνικός πατέρας αντιμετωπίζει τους αμαρτωλούς με... κ.λπ.
- Εναλλακτικά:
Δίνονται ή προβάλλονται στον πίνακα στίχοι από τον «Μεγάλο Κανόνα» σε μετάφραση και απόσπασμα από τα λόγια του στάρετς Ζωσιμά στο *Αδελφοί Καραμαζόφ* του Ντοστογιέφσκι. Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να επιλέξουν κάποιο στίχο ή πρόταση και να γράψουν μια σκέψη.

Αξιολογώντας:

Η αμαρτία σε σχέση με την ανθρώπινη ελευθερία.

- «Επ' αυτού θα είχα να πω». Δίνεται σχετικό κείμενο (π.χ. Ware, 1982 ή Μπερδιάγιεφ, 1972, ή Σμέμαν, 2004). Οι μαθητές/μαθήτριες διατυπώνουν την άποψή τους.
- Εναλλακτικά:
«Διδακτικός διάλογος» (εξελεγκτικός με ερωτήματα): π.χ. Αναστοχαστείτε την αφήγηση της *Γενέσεως* για την πτώση. Γιατί ο Θεός επέτρεψε στον άνθρωπο να αμαρτήσει; Γιατί δεν έβαλε φύλακα άγγελο στο δέντρο του καλού και του κακού, όπως έκανε αργότερα στο δέντρο της ζωής; Γιατί αρκέστηκε σε μια απλή προειδοποίηση;

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
 1. Συλλογή εικόνων: Η παραβολή του Ασώτου Υιού,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7353>.
 2. Συλλογή εικόνων: Ο Ιησούς και ο Ζακχαίος,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7364>.
 3. Κουίζ : Γιατί υπάρχει το κακό (αμαρτία) στον κόσμο;
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4527>.
 4. Συλλογή εικόνων: Μορφές κακού στη δυτική εικονογραφία
<http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/4219>
- Βιβλικά κείμενα: Γεν 3, 15-19 (Πτώση Πρωτοπλάστων) και 4, 8-12 (Κάιν και Άβελ), Παραβολή ασώτου(Λκ 15, 11-32), Ζακχαίος (Λκ 19, 1-10), Μοιχαλίδα (Ιω 8, 1-11)
- Ανδρέου Κρήτης, *Μεγάλος Κανών*
- Σύγχρονα θεολογικά κείμενα
 1. Bloom Anth. (2008). *Το μυστήριο της ίασης*. Αθήνα: Εν πλω, σ. 97-99.
 2. Bloom, Anth. (2011). *Προσευχή και Αγιότητα*, Αθήνα: Εν πλω, σ. 38.
 3. Ware, Κάλλιστος, επίσκ. Διοκλείας (1982). *Ο Ορθόδοξος Δρόμος*, Αθήνα: Επτάλοφος.
 4. Ματσούκας, Ν. (1985). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία*, Β. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
 5. Μπέκος, Γ. Το κακό σήμερα, περ. *Σύναξη*, τ. 94 (2005), σ. 9-10.

6. Μπερδιάγιεφ, Ν. (1972). *Το πνεύμα του Ντοστογιέφσκι*. Μτφρ. Ν. Ματσούκας, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 98.
 7. Schmemmann, Al. (1986). *Για να ζήσει ο κόσμος*. Μτφρ. Ζ. Λορεντζάτος. Αθήνα: Δόμος, σ. 115-116.
 8. Σμέμαν, Αλ. (2004²). *Έσχατος εχθρός καταργείται ο θάνατος*. Μτφρ. – επιμ. Β. Αργυριάδης. Αθήνα: Εν πλω, σ. 75.
 9. Φάρος, Φιλόθεος, π. (2003). *Η πραγματική εκκοσμίκευση της Εκκλησίας και μεθοδευμένη αποπροσανατολιστική εκδοχή της*, περ. Αναλόγιον, τ. 4.
- Λογοτεχνία
 - 1) Ντοστογιέφσκι, Φ. (1990). *Αδελφοί Καραμαζόφ*, τ. Α΄. Μτφρ. Άρη Αλεξάνδρου. Αθήνα: Γκοβόστη, σ. 97-98.
 - 2) Σεφέρης, Γ. (1931), *Άρνηση* (ποιητική συλλογή *Στροφή*), Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας: http://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/browse.html?cnd_id=1&text_id=1587
 - Πίνακες ζωγραφικής:

William Blake, Ψηφιδωτά Μονρεάλε (Σικελία), Κωνσταντίνου Κονταρίνη.
 - Μουσική:

Να με προσέχεις [στίχοι-μουσική Ν. Πορτοκάλογλου, από το δίσκο «Τα καράβια μου καίω» (1993)]

- Στο *περιγιάλι το κρυφό (Άρνηση)* [Ποίηση: Γ. Σεφέρης (1931), μουσική: Μ. Θοδωράκης (1962)]

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Benedict, R. (2005). *The Chrysanthemum and the Sword, Patterns of Japanese Culture*. Βοστώνη και Νέα Υόρκη: Mariner Books.
2. Βιζυηνός, Γ. (2008). *Το αμάρτημα της μητρός μου*. Αθήνα: Πατάκης.
3. Βουλγαράκης, Η. (1995). *Στιγμιότυπα από την Εποχή των Πατέρων*. Αθήνα: Αρμός.
4. Βουλγαράκης, Η. (2001). *Καθημερινές Ιστορίες Αγίων και Αμαρτωλών στο Βυζάντιο*. Αθήνα: Μαΐστρος.
5. Βουλγαράκης, Η. (2006). *Συ τι κρίνεις τον αδελφόν σου;* Αθήνα: Μαΐστρος.
6. Γουνελάς, Σ. (1997). «Φρόνυντ [...]». *Ενοχή και ηδονή στον Καβάσιλα και την Σιμόνη Βέιλ*. Στο Ιδ. *Η κρίση του πολιτισμού*. Αθήνα: Αρμός, σσ. 85-112.
7. Καβάσιλας, Άγ. Νικόλαος (1990). *Περί της εν Χριστώ ζωής*, Σουρωτή Θεσσαλονίκης: Ι. Η. Ιωάννης ο Θεολόγος, (Λόγος Τέταρτος, σσ. 142-143).
8. Ματσούκας, Ν. (1985). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία*, Β. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς
9. Νέλλας, Π. (2000). *Ζώνον Θεούμενον*. Αθήνα: Αρμός.
10. Νέλλας, Π. (2011). *Η περί δικαιοσύνης διδασκαλία Νικολάου του Καβάσιλα: Συμβολή εις την ορθόδοξον σωτηριολογίαν*. Αθήνα: Αρμός.
11. Νέλλας, Π. (1983). «Λύτρωση ή Θέωση;», *Σύναξη* 6, σ. 17.

12. Ντοστογιέφσκι, Φ. (2012). *Έγκλημα και τιμωρία*. Μτφρ. Ε. Μπακοπούλου. Αθήνα: Ίνδικτος.
13. Φλωρόφσκι, Γ. (1989), *Cur deus homo?* Στο *Θέματα Ορθόδοξου Θεολογίας*. Μτφρ. Σ. Χατζησταματίου. Αθήνα: Άρτος Ζωής, σσ. 33-42.

5.2 ΘΑΝΑΤΟΣ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - ερμηνεύουν τον θάνατο και την Ανάσταση στην Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, - κρίνουν τις προτάσεις αντιμετώπισης του θανάτου στο πλαίσιο της θρησκείας.	- Σύνδεση του θανάτου με την αμαρτία και το κακό, σύμφωνα με την Ορθόδοξη χριστιανική διδασκαλία. - Ερμηνεία του θανάτου υπό το πρίσμα της Ανάστασης σύμφωνα με τη χριστιανική πίστη και διδασκαλία. - Κρίση των προτάσεων αντιμετώπισης του θανάτου στο πλαίσιο των θρησκειών.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας

Ο θάνατος ως στοιχείο της ζωής.

- Ομαδοσυνεργασία –«Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking): Βλέπω, Ισχυρίζομαι, Αναρωτιέμαι»: Δίνονται εικόνες από έργα τέχνης με θέμα τον θάνατο (π.χ. *Επιτάφιος Θρήνος*, G. Klimt, *Death and life*, Van Gogh, *Pieta*, Δ. Θεοτοκόπουλος, *Η ταφή του Κόμη Οργκάθ*), τις οποίες οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται, παρουσιάζοντας στην τάξη.
- Εναλλακτικά:
«Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: Οι μαθητές/μαθήτριες καταγράφουν μικρές απώλειες στην καθημερινότητά τους, αποτυπώνοντας διάφορα είδη θανάτου/χωρισμού. Αναλογίζονται περιπτώσεις που ο χωρισμός βιώνεται ως θάνατος ή ο θάνατος σημαίνει χωρισμό.

Νοηματοδοτώντας

Ο θάνατος στη θεολογική και θρησκευτική γλώσσα.

- Ομαδοσυνεργασία – «Επεξεργασία κειμένων με ερωτήσεις»: Οι μαθητές/μαθήτριες με αφορμή το ποίημα του Γ. Δροσίνη, *Τι λοιπόν;* (ή το τραγούδι *Μάνα* του Γ. Μαρκόπουλου) μελετούν το θέμα του θανάτου σε διάφορες θρησκείες (π.χ. Ινδουϊσμός). Στη συνέχεια, με τη βοήθεια κειμένων (Σχολικό Βιβλίο Β' Λυκείου, ΔΕ 38, Bloom, 2008, Φάρος, 2001, Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος, Λαρούς, Μπριτάννικα) καταγράφουν/μελετούν ταφικές παραδόσεις, τρόπους μνήμης των νεκρών, λαογραφικές και θεολογικές παραδόσεις για το

πένθος και επεξεργάζονται ερωτήματα όπως: Γιατί καθιερώθηκαν; Ποιες ανάγκες καλύπτονται; Ποιες αντιλήψεις εκφράζονται;

- Εναλλακτικά:

«Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking) - Παιχνίδι επεξεργασίας». Σε πρώτη φάση γίνεται προβολή της συλλογής φωτογραφιών με τίτλο «Ταφικά έθιμα σε διάφορες θρησκείες» από το Φωτόδεντρο. Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να σημειώσουν τον τρόπο ταφής ανά θρησκεία. Σε δεύτερη φάση, επεξεργάζονται σε ομάδες την εικόνα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Μονή Σταυρονικήτα). Η εικόνα χωρίζεται σε 4 μέρη: Παναγία, Χριστός, Απόστολοι, Άγγελοι. Κάθε ομάδα μαθητών/μαθητριών αναλαμβάνει ένα μέρος της εικόνας και καλείται σταδιακά να το περιγράψει (τι βλέπουν), να το επεξεργαστεί (τι αισθάνονται οι ίδιοι/ίδιες, τι ο θεατής...) και να το ερμηνεύσει (γιατί...). Τέλος, σε ολομέλεια επεξεργάζονται τα ερμηνευτικά ερωτήματα για το σύνολο της εικόνας. Π.χ. Γιατί η εικόνα και η γιορτή ονομάζεται «κοίμηση»; Γιατί οι Χριστιανοί γιορτάζουν τον θάνατο της Παναγίας; Ποιοι οι συμβολισμοί στην εικόνα; κ.ά.

Αναλύοντας:

Θάνατος και Ανάσταση στην Ορθόδοξη Χριστιανική παράδοση.

- Ομαδοσυνεργασία – «Διήγηση (βιβλικού) κειμένου από άλλη προοπτική». Δίνεται το κείμενο με τη διήγηση της Πτώσης από το βιβλίο της Γενέσεως (Γεν 2, 15-17 και 3, 1-14. 23), σε συνδυασμό με ένα θεολογικό κείμενο (π.χ. Σχολικό Βιβλίο Θρησκευτικών Β' Λυκείου, ΔΕ 11). Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να διηγηθούν την ιστορία της Πτώσης ως Εύα ή Αδάμ, λαμβάνοντας υπόψη ερωτήσεις, όπως: Πώς και γιατί ο θάνατος; Ήταν επιλογή του Θεού ή του ανθρώπου; Ακολουθεί ανακοίνωση της διήγησης στην ολομέλεια.

- Εναλλακτικά:

- Ομαδοσυνεργασία – «Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις». Δίνεται σε κάθε ομάδα ένα κείμενο σχετικό με τον θάνατο ή την Ανάσταση κατ' επιλογή (Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β' Λυκείου, ΔΕ 38, Σμέμαν, 2003, Παπαθανασίου, 2007, Νικόλαος, Μητρ. Μεσογαίας, 2015). Οι μαθητές/μαθήτριες με φύλλο εργασίας και συγκεκριμένες ερωτήσεις τα επεξεργάζονται σε συνάφεια με τα υμνολογικά κείμενα (π.χ. Χριστός ανέστη, Εγκώμια Επιταφίου Θρήνου, Ευλογητάρια Εξόδου Ακολουθίας) και παρουσιάζουν σύντομα στην ολομέλεια τις κεντρικές έννοιες, καταγράφοντας τη δική τους ματιά και ερμηνεία ή τυχόν προβληματισμούς.

Εφαρμόζοντας:

Προσωπική στάση απέναντι στον θάνατο.

- «Σκοινί της μπουγάδας». Αν φύγει ξαφνικά ένας φίλος/μία φίλη, τι θα του/της λέγατε; Ένα χελιδόνι θα του/της μεταφέρει τα λόγια σας από το σκοινί της μπουγάδας.
- Εναλλακτικά:
«Παιχνίδι ρόλων»- «Η πάνω και η κάτω γειτονιά». Προσομοίωση του θανάτου ως χωρισμού και περάσματος. Οι μαθητές/μαθήτριες, αφού διαβάσουν το κείμενο που δίνεται (Παπαθανασίου, 2007), χωρίζονται σε δύο ομάδες. Οι μεν είναι στην «πάνω γειτονιά» και κρατούν ένα κεράκι. Οι δε είναι στην «κάτω γειτονιά» και κρατούν ένα μαντίλι. Ξεχωριστά ο/η κάθε μαθητής/μαθήτρια της κάτω γειτονιάς πηγαίνει

στην πάνω, λέγοντας δυο λόγια στους συμμαθητές/στις συμμαθήτριές τους που μένουν κάτω, και στους συμμαθητές/στις συμμαθήτριες τους προς τους οποίους/στις οποίες πηγαίνουν. Στη συνέχεια αλλάζουν γειτονιά και ξαναρχίζουν την ίδια πορεία. Στο τέλος γίνεται αναστοχασμός με θέμα τον χωρισμό και το πέρασμα από τη μία κατάσταση στην άλλη.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:
 - Α΄ Γυμνασίου, ΔΕ 27, σ. 139:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A109/355/2385,9142/>
 - Β΄ Γενικού Λυκείου, ΔΕ 11, σ. 100:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13175/>
 - Β΄ Γενικού Λυκείου, ΔΕ 38:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3241,13164/>
 - β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
 1. Συλλογή φωτογραφιών: Ταφικά έθιμα σε διάφορες θρησκείες
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4225>.
 2. Κουίζ : Οι θέσεις των θρησκειών για τον θάνατο,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4545>.
 3. Κουίζ : Οι θρησκείες μπροστά στο πρόβλημα του θανάτου
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3816?locale=e>
- Βιβλικά χωρία: Γεν 2, 15-17 και 3, 1-14. 23.
- Υμογραφικά παραθέματα:
 - 1) Από την εξόδιο ακολουθία. Στο http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/prayers/funeral_translation.htm
 - 2) Ακολουθία του Επιτάφιου Θρήνου (Εγκώμια, Στάσις πρώτη): *Η Μεγάλη Εβδομάς μετά ερμηνείας*. Μετάφραση Επιφάνιου Θεοδωρόπουλου, αρχιμανδρίτη (1988), Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
- Σύγχρονα θεολογικά κείμενα
 1. Bloom, A. (2008³). *Ο θάνατος ως κέρδος*. Μτφρ. Β. Αργυριάδης. Αθήνα: Εν πλω, σ. 122-125.
 2. Νικόλαος, Μητροπ. Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2015). *Εκεί που δεν φαίνεται ο Θεός*. Αθήνα: Σταμούλης, σ. 257-258.
 3. Παπαθανασίου Θ. Ν. (2007). *Με την ψυχή στα πόδια*, Αθήνα: Εν πλω, σ. 25-30.
 4. Σμέμαν, Αλ. (2003). *Η Μεγάλη Εβδομάδα*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 46.
 5. Σμέμαν, Αλ. (2003³). *Πιστεύω*. Μτφρ. Στάθης Κομνηνός. Σειρά: Ορθόδοξη Μαρτυρία 52. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 146.
 6. Φάρος, π. Φιλόθεος (2001). *Το Πένθος*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 167-168, 187-190.
- Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος, Λαρούς, Μπριτάννικα, λήμμα «κόλλυβα», Εγκυκλοπαίδεια.
- Ποίημα:
 - Γ. Δροσίνη, *Τι λοιπόν (ή Μήπως;)*
- Τραγούδι:

- Κ. Χ. Μύρης (στιχουργός), Γιάννης Μαρκόπουλος (συνθέτης) (1972). *Μάνα*. (Δίσκος: Ιθαγένεια), <https://www.youtube.com/watch?v=LVfFK2etup4>
- Βυζαντινή εικόνα: Θεοφάνης ο Κρης (1546). *Κοίμηση της Θεοτόκου*. Ι. Μονή Σταυρονικήτα, Άγιον Όρος

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Ruffin, Ro Turner. (2011). *Death Education in Secondary Schools in the United States of America: A religious perspective*. University of Southe Africa. Στο http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/4775/thesis_ruffin_rt.pdf?sequence=1
2. Saunier, Γ. (1999). *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια: Τα μοιρολόγια*. Αθήνα: Νεφέλη.
3. Sherrard, Ph. (2008). *Θάνατος και Ανάσταση της ιερής κοσμολογίας*. Μτφρ. Π. Σουλτάνης. Αθήνα: Εν πλω.
4. Αναγνωστοπούλου Τάνια - Χατζηνικολάου Σοφία. (2015). *Το Πένθος στα Παιδιά. Ένας οδηγός για γονείς και εκπαιδευτικούς*. Αθήνα: Ινστιτούτο Ψυχολογίας και Υγείας.
5. Γιόνας, Χ. (2001). *Η έννοια του Θεού μετά το Άουσβιτς: Μία από Ιουδαίων φωνή*. Μτφρ. Ν. Σαμοθράκη και Κ. Μαντέλλου. Αθήνα: Αρμός.
6. Κλεμάν, Ο. (1990). *Η Θεολογία μετά τον Θάνατο του Θεού*. Αθήνα: Δωδώνη
7. Κουγέας, Σ. (2000). *Τραγούδια του κάτω κόσμου*. Αθήνα: Το Ροδακινό.
8. Ματσούκας, Ν. (1976). *Το πρόβλημα του κακού. Δοκίμιον Πατερικής Θεολογίας*. Θεσσαλονίκη: Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής, παράρτημα αρ. 22 του 20^{ου} τόμου. Στο <http://www.imdlibrary.gr/index.php/el/2013-01-14-09-09-13/books/book/120-matsoyka-n-to-provlima-tou-kakoy/2-books>
9. Περβολαράκη Χρυσάνθη. (2011). «Με αφορμή ένα βιβλίο μιλάμε για το θάνατο στο σχολείο», *Επιστημονικό Βήμα*, τ. 15, σελ. 41-54. Στο <http://nipia-larisa.gr/wp-content/uploads/2012/09/Θανατος.pdf>.
10. Πιομπίνος, Φ. (2006). *Σπουδή Θανάτου*. Αθήνα: Μαΐστρος.
11. Σμέμαν, Αλ. (2004). *Έσχατος εχθρός καταργείται ο θάνατος*. Μτφρ. Β. Αργυριάδης. Αθήνα: Εν πλω.
12. Συλλογικό έργο (1996). *Ανάσταση και Ζωή*. Αθήνα: Αρμός.
13. Τζέρπος, π. Δ. (2012). *Το τελευταίο μυστήριο: Η νεκρώσιμη ακολουθία και η καύση των νεκρών*. Αθήνα: Εκδόσεις Ουρανός.
14. Φρομ, Έ. (1977). *Η ανατομία της ανθρώπινης καταστροφικότητας*. Μτφρ. Τ. Μαστοράκη, Αθήνα: Μπουκουμάνης.

5.3 ΑΔΙΚΙΑ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - επισημαίνουν τις κοινωνικές προεκτάσεις του κηρύγματος του Χριστού για τη δικαιοσύνη και την επίδρασή του στην αντιμετώπιση της αδικίας στον σύγχρονο κόσμο, - διατυπώνουν συλλογισμούς γύρω από το ερώτημα της θεοδικίας.	- Σύνδεση της δικαιοσύνης με τον Χριστό. - Αξιολόγηση της επίδρασης του κηρύγματος του Χριστού για τη δικαιοσύνη στην αντιμετώπιση της αδικίας. - Διατύπωση συλλογισμών σχετικών με τη θεοδικία.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Δίκαιο και άδικο.

- «Σήμανση και υπογράμμιση κειμένου – Χάρτης εννοιών». Από τις εφημερίδες της ημέρας (ή τον ηλεκτρονικό τύπο) οι μαθητές/μαθήτριες υπογραμμίζουν ειδήσεις με αναφορές αδικίας και απόδοσης δικαιοσύνης. Το επεξεργάζονται δημιουργώντας ένα χάρτη εννοιών (Τι είδους αδικία; Πότε; Πού; Σε ποιους; κλπ).
- Εναλλακτικά:
«Καρέκλα αφήγησης». Ένας μαθητής/Μια μαθήτρια καθισμένος/καθισμένη σε καρέκλα αφηγείται ως πρόσωπο που αδικεί, έχει προκαταλήψεις κ.λπ. Στη συνέχεια γυρίζει την καρέκλα προς την άλλη κατεύθυνση και αφηγείται ως πρόσωπο που υφίσταται κάποια αδικία.

Νοηματοδοτώντας:

Ο Θεός και η αδικία στον κόσμο (θεοδικία).

- «Σκέψου-Συζήτησε-Μοιράσου (TPS) – Επεξεργασία κειμένων με καθοδηγητικές ερωτήσεις». Με αφορμή ένα τραγούδι (π.χ. Π. και Χ. Κατσιμίχας, *Αν είσαι Θεός*) και βιβλικούς στίχους (π.χ. Ψλμ 118, 137, Μτ 5, 6, Ιω 9, 1-2, Α΄ Κορ 6, 9· 10,13), οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν θεολογικά κείμενα για τη θεοδικία (π.χ. Νικόλαος, Μητροπ. Μεσογαίας, 2006, Ματσούκας, 1986, Παπαδόπουλος, 2015). Στη συνέχεια, απαντούν σε ερωτήσεις, όπως: Ποιοι είναι αυτοί που πεινάνε και διψάνε για δικαιοσύνη; Γιατί υπάρχει η αδικία; Ο Θεός τιμωρεί; Ποια είναι η δικαιοσύνη του Θεού; κ.λπ.
- Εναλλακτικά:
«Συνταύτιση με βιβλικά πρόσωπα». Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν την ιστορία του Ιώβ ή ένα θαύμα θεραπείας του Χριστού (π.χ. Ιω 9, 1-39/θεραπεία του εκ γενετής τυφλού). Κάποιοι μαθητές/κάποιες μαθήτριες αναλαμβάνουν να ταυτιστούν εσωτερικά με το βιβλικό πρόσωπο που μελέτησαν. Η τάξη ρωτάει αυτό το «πρόσωπο» για τα βιώματα και τις σκέψεις του. Ακολουθεί καθοδηγούμενος διάλογος για το ζήτημα της θεοδικίας.

Αναλύοντας:

Ο Χριστός (ως συμπαράστατης των αδικημένων και ως πηγή δικαιοσύνης) και οι Πατέρες έναντι της αδικίας.

- «Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking)- Τι σε κάνει να το λες αυτό;» Προβολή εικόνας της Σταύρωσης Χριστού: Τι νομίζετε ότι απαντά ο Χριστός με τη σταύρωση Του στους αδικημένους; Οι μαθητές/μαθήτριες υποστηρίζουν τις ερμηνείες τους. Προβολή σχετικού βίντεο (2'/Νικόλαος, Μητροπ. Μεσογαίας & Λαυρεωτικής, για την αδικία) ή ανάγνωση σχετικού κειμένου (πχ. Νικόλαος, Μητρ. Μεσογαίας, 2015).
- Εναλλακτικά:
«Κάρτες με αποφθέγματα». Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν ευαγγελικά και πατερικά κείμενα για το θέμα της αδικίας και της θέσης του Χριστού ως προστάτη των αδικημένων (π.χ. Μτ 5, 10, Λκ 18, 2-8: Η παραβολή του άδικου κριτή, Ι. Χρυσόστομος, Μ. Βασίλειος, άγ. Ιγνάτιος Μπριαντσανίνωφ κ.λπ.) και καλούνται να επιλέξουν και να γράψουν σε κάρτα μία χαρακτηριστική φράση που τους εντυπωσίασε στολίζοντάς την καλλιτεχνικά.

Εφαρμόζοντας:

Θρησκευτικές παραδόσεις και διαχείριση της αδικίας.

- «Θετικό-Αρνητικό». «Το 'οφθαλμόν αντί οφθαλμού' είναι παρότρυνση σε αντεκδίκηση ή παρότρυνση για μέτρο στην αντεκδίκηση (τήρηση της αρχής της αναλογίας)»; Οι μαθητές/μαθήτριες τοποθετούνται στη μία ή την άλλη πλευρά και στηρίζουν την επιλογή τους με επιχειρήματα.
- Εναλλακτικά:
«Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο» με το μοτίβο «Τι με ενοχλεί, τι μ' αρέσει, ποια πρόταση μ' αγγίζει;». Διαβάζουμε κείμενα για την υπέρβαση της αδικίας, το προχώρημα στη ζωή, τη συγχώρηση, κ.λπ. (π.χ. Κακαμούκα - Κουμενίδου, 2011, Νικόλαος, Μητροπ. Μεσογαίας, 2015, Καραγιάννης, 2010).

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
 1. Δραστηριότητα αντιστοίχισης: Η αληθινή χαρά-Μακαρισμοί, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7288>.
 2. Κουίζ: Η δικαιοσύνη του κόσμου και της Εκκλησίας, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4532>.
 3. Συλλογή εικόνων: Η Σταύρωση του Ιησού (ανατολική τεχνοτροπία), <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7344>.
 4. Συλλογή εικόνων: Η Σταύρωση του Ιησού (δυτική τεχνοτροπία), <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7345>.
- Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Α΄ Γυμνασίου [Δόικος Δ., Κωνσταντίνου Μ., Καζλάρη Π. (1995). Προετοιμασία των ανθρώπων για τον καινούριο κόσμο του Θεού] ΔΕ 38, σ. 200 (για την ιστορία του Ιώβ).
- Από την Παλαιά και Καινή Διαθήκη
 1. Ψλμ 118, 137.
 2. Ιωβ 1, 1-3· 13-22. 2, 7-13 (Η ιστορία του Ιώβ).
 3. Μτ 5, 6. 10.

4. Λκ 18, 2-8 (Η παραβολή του άδικου κριτή)
 5. Ιω 9, 1-39 (Θεραπεία εκ γενετής τυφλού)
 6. Α Κορ 6, 9· 10, 13.
- Πατερικά κείμενα:
 1. Ι. Χρυσόστομος. *Εἰς Ματθαῖον ὁμιλία* ΞΑ΄, 5, ΕΠΕ 11, 446-MG 58, 595 Στο Χαρώνης, Β. (1993). *Παιδαγωγική ανθρωπολογία Ιω. Χρυσόστομου*, τ. Α΄ (λ. αδικία). Αθήνα: Το Βυζάντιον, σ. 382.
 2. Ι. Χρυσόστομος, *Εἰς Ψαλμόν ΡΛΔ΄*, 5, ΕΠΕ 7, 150 – ΡG 55, 394, ό. π. 388-389.
 3. Μ. Βασιλείου, «Καθελὼ μου τας αποθήκας και μείζονας οικοδομήσω» και «Περί πλεονεξίας», ΡG 31, 276.7.
 - Θεολογικά κείμενα:
 1. Αγ. Ιγνατίου Μπριαντσανίνωφ (2012¹⁰). *Το ποτήρι των θλίψεων*. «Φωνή των Πατέρων». Αθήνα: Ι. Μ. Παρακλήτου Ωρωπός Αττικής, σ. 14.
 2. Ματσούκας, Ν. (1986²). *Το πρόβλημα του κακού. Δοκίμιο πατερικής θεολογίας*. Φιλοσοφική και Θεολογική Βιβλιοθήκη 5, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 279-283.
 3. Νικολάου, Μητροπ. Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2006³). *Άνθρωπος μεθόριος, Από τα αναπάντητα διλήμματα στα περάσματα της «άλλης λογικής»*. Αθήνα: Εν πλω, σ. 19, 32-33, 36.
 4. Νικόλαος, Μητροπ. Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2015). *Εκεί που δεν φαίνεται ο Θεός*. Αθήνα: Σταμούλης, σ. 104-105, 124-125.
 5. Παπαδόπουλος, π. Χαράλαμπος (2015). *Κάθε τέλος μια αρχή*. Αθήνα: Αρμός, σ. 45-46.
 - Σύγχρονα κείμενα για την αδικία και τη συγχώρηση:
 1. Κακαμούκα, Μ. - Κουμενίδου, Στ. (2011), *Στο σταυροδρόμι της αδικίας*, Σεμινάρια Γονέων, Θεσσαλονίκη: Εκπαιδευτήρια Απ. Παύλος, σ. 78-81.
 2. Καραγιάννης, Δ. (2010). *Η αδικία που πληγώνει*. Αθήνα: Αρμός, σ. 14, 244-248
 - Τραγούδι: Π. και Χ. Κατσιμίχας (2000). *Αν είσαι Θεός*.
 - Άρθρα από ηλεκτρονικές εφημερίδες:
 - 1) Εφημ. Καθημερινή (21-3-2014) ανακτήθηκε από <http://www.kathimerini.gr/759140/opinion/epikairothta/politikh/koinwnia-xtismenh-sthn-adikia>
 - 2) Εφημ. Καθημερινή (3-11-2005) ανακτήθηκε από: <http://www.kathimerini.gr/232649/article/epikairothta/kosmos/ragizei-h-kardia-apo-thn-adikia-sthn-ergasiamas>
 - 3) Εφημερίδα Sport24 (27-6-2014) ανακτήθηκε από <http://www.sport24.gr/Columns/longform/megalh-omada-megalh-adikia.2865794.html>
 - Βυζαντινή εικόνα: Θεοφάνης ο Κρης (1546), *Η Σταύρωση*, Ι. Μονή Σταυρονικήτα, Άγιον Όρος.

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Weber, M. (2006). *Καπιταλισμός και το πνεύμα του προτεσταντισμού*. Μτφρ. Μ. Κυπραίος, Αθήνα: Gutenberg.
2. *Εθνική Οικονομία και Κοινωνική Δικαιοσύνη. Ημερολόγιο 2012* εφημερίδας Χριστιανική [ανθολογούνται κείμενα για την κοινωνική δικαιοσύνη εξ επόψεως χριστιανικής].
3. *Θεολογία*, τμ. 83, τχ. 2 (Απρίλιος-Ιούνιος 2012). Αφιέρωμα: *Θεολογία και οικονομία. Προσεγγίσεις στη σύγχρονη κρίση. Μέρος Α΄*. (Ψηφιακό αρχείο: <http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/index.asp>).
4. *Θεολογία*, τμ. 83, τχ. 4 (Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2012, Αφιέρωμα: *Θεολογία και οικονομία. Προσεγγίσεις στη σύγχρονη κρίση. Μέρος Β΄*. (Ψηφιακό αρχείο: <http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/index.asp>).
5. Καψάνης, Αρχιμ. Γεώργιος, καθηγούμενος Ι.Μ. Γρηγορίου (1976). *Χριστός, Εκκλησία και Κοινωνία*, Αθήνα: Ε.Χ.Ο.Ν.
6. Κρουσταλάκη, Ευ. (2007). *Δικαιοσύνη και δικαίωση: Από την ανθρώπινη δικαιοσύνη στην εκ Θεού δικαίωση*. Αθήνα: Εν πλω.
7. Κωνσταντέλος, Δ. (1990). *Βυζαντινή Φιλανθρωπία και κοινωνική πρόνοια*. Αθήνα: Φως.
8. Μπελ, Χ. (1985). *Η χαμένη τιμή της Καταρίνα Μπλουμ: Ή πώς γεννιέται η βία και πού μπορεί να οδηγήσει*. Μτφρ. Χ. Γιαννόπουλος. Αθήνα: Γράμματα. (Σημείωση: Υπάρχει και ταινία).
9. Μπερντιάγεφ, Ν. (1986). *Χριστιανισμός και κοινωνική πραγματικότητα*. Μτφρ. Ε. Γιούλτση. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
10. Μπουγάτσος, Ν. (1990). *Κοινωνική διδασκαλία Ελλήνων Πατέρων*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
11. *Νέα Κοινωνιολογία*, τχ. 30 (Άνοιξη 2000). Αφιέρωμα στην Πνευματική Κληρονομιά των Πατέρων της Εκκλησίας.
12. Ροδίτης, Γ. (2009). *Χριστιανισμός και Πλούτος*. Αθήνα.
13. Στανιλόαε, Δ. (2010). *Η νίκη του Σταυρού*. Μτφρ. Λ. Ψωμάς. Αθήνα: Μαΐστρος.

5.4 ΦΑΝΑΤΙΣΜΟΣ (4ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - διακρίνουν τα αίτια και τις μορφές του θρησκευτικού φανατισμού, - κρίνουν τη θέση του Χριστιανισμού για την υπέρβαση του φανατισμού.	- Αναγνώριση του θρησκευτικού φανατισμού ως πολυεπίπεδου φαινομένου. - Αξιολόγηση των αιτιών και των συνεπειών του θρησκευτικού φανατισμού. - Διατύπωση τρόπων υπέρβασης του φανατισμού με βάση τη θέση του Χριστιανισμού για τον φανατισμό.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Επισήμανση φαινομένων φανατισμού.

- «Σκέψου-Συζήτησε-Μοιράσου (TPS)». Οι μαθητές/μαθήτριες εντοπίζουν και καταγράφουν εκδηλώσεις φανατικών συμπεριφορών, που έχουν παρατηρήσει στο περιβάλλον τους.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία». Οι μαθητές/μαθήτριες επιλέγουν ένα πρόσωπο ή μια ομάδα ανθρώπων, που έχει εκδηλώσει φανατικές συμπεριφορές. Στη συνέχεια, κάθε ομάδα διαλέγει δύο προσωπικά συναισθήματα και μια ερώτηση που θα έκαναν, αν βρίσκονταν απέναντι σε αυτά τα πρόσωπα και είχαν τη δυνατότητα να διαλεχθούν μαζί τους.

Νοηματοδοτώντας:

Θρησκευτικός φανατισμός.

- Ομαδοσυνεργασία – «Πέντε π και ένα γ (5W1H)»: Με αφορμή ένα σκίτσο (π.χ. Ζαμπίκος), οι μαθητές/μαθήτριες καταγράφουν μια δική τους λεζάντα και συζητούν περίπτωση θρησκευτικού φανατισμού που τους δίνεται (π.χ. η περίπτωση του Αγ. Ακακίου του Ασβεστοχωρίτη) με το μοτίβο «πέντε π και ένα γ».
- Εναλλακτικά:
Ομαδοσυνεργασία – «Σύγκριση κειμένων». Δίνονται στους μαθητές/στις μαθήτριες κείμενα σχετικά με τη θρησκευτική ελευθερία (Σύνταγμα της Ελλάδος, άρθρο 13, Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, άρθρο 18), και μία περίπτωση θρησκευτικού φανατισμού από τη (διεθνή) επικαιρότητα. Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται σε ομάδες να συγκρίνουν τα κείμενα και να επισημάνουν ποια δικαιώματα παραβιάζονται στην περίπτωση θρησκευτικού φανατισμού. Στο τέλος ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια.

Αναλύοντας:

Διαστάσεις του θρησκευτικού φανατισμού. Η θέση του Χριστιανισμού.

- «Ομαδοσυνεργασία» και «Ρόλος στον τοίχο»: Δίνονται κατ' επιλογή στις ομάδες κείμενα σχετικά με τον θρησκευτικό φανατισμό (π.χ. Σχολικό Βιβλίο Θρησκευτικών Β' Λυκείου, ΔΕ 21, Γιαννουλάτος, 2010 & 2015, Στογιάννος, 2011, Ιγνάτιος, Μητροπ. Δημητριάδος, 2015, Θερμός, 2005, Λεξικό Κοινής Νεοελληνικής, Μπένζος, 2011, Μουζέλης, 2016, Ματσούκας, 1993). Οι μαθητές/μαθήτριες υπογραμμίζουν μία βασική ιδέα και την παρουσιάζουν στην ολομέλεια. Στη συνέχεια «Ρόλος στον τοίχο»: Ένας φανατικός θρησκευόμενος. Τι σκέφτεται, ποια τα συναισθήματα για τη θρησκευτική του κοινότητα (μέσα στο περίγραμμα), τι σκέφτεται και ποια τα συναισθήματα για τους πιστούς μιας άλλης κοινότητας (έξω από το περίγραμμα). Στη συνέχεια, οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να φτιάξουν την ταυτότητά του (όνομα, ηλικία, μόρφωση, επάγγελμα, ασχολίες, κ.λπ.). Ακολουθούν οι ερωτήσεις: Τι παρατηρείτε; Ποιο είναι το προφίλ του φανατικού θρησκευόμενου; Γιατί γίνεται φανατικός; Τι του λείπει και τι ψάχνει στον φανατισμό; Τι θα τον συμβούλευε ένας χριστιανός/μία χριστιανή;
- Εναλλακτικά:
«Μελέτη περίπτωσης»: Απόστολος Παύλος. Από φανατικός διώκτης πιστός μαθητής». Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομαδοσυνεργασία καταγράφουν τις σκέψεις

του Αποστόλου πριν και μετά τη μεταστροφή του. Κατά περίπτωση δίνεται κείμενο που περιγράφει την μεταστροφή του Παύλου (π.χ. Σχολικό βιβλίο Γ΄ Γυμνασίου, ΔΕ 6 ή Holzner, 2001). [Οι μαθητές/μαθήτριες μπορούν να βοηθηθούν από το υλικό που χρησιμοποίησαν στο μάθημα για την πίστη και ειδικότερα στο δίλημμα: «Πιστεύω σε... /πιστεύω ότι...»]. Ακολουθεί συζήτηση για τις αιτίες, το περιεχόμενο και τα αποτελέσματα του θρησκευτικού φανατισμού, καθώς και για τις διαφορές του με τη χριστιανική πίστη.

Εφαρμόζοντας:

Αντιμετώπιση του θρησκευτικού φανατισμού.

- «Δάσκαλος σε ρόλο». Ο/Η εκπαιδευτικός υποδύεται έναν φανατικό συμμαθητή/μια φανατική συμμαθήτρια. Οι μαθητές/μαθήτριες τού/τής περιγράφουν πώς αισθάνονται και ποιες δυσκολίες αναφύονται στις μεταξύ τους σχέσεις. Θέτουν ερωτήματα, διερευνούν τα κίνητρά του/της και επιχειρηματολογούν, με βάση όσα έμαθαν στο προηγούμενο στάδιο του μαθήματος, προσπαθώντας να τον/την αποτρέψουν από αυτή την επιλογή.
- Εναλλακτικά:
«Δημόσια επιστολή διαμαρτυρίας». Οι μαθητές/μαθήτριες απευθύνονται σε δημόσιο πρόσωπο, που εκφράζει έναν φανατικό δημόσιο λόγο, ένα κήρυγμα μισαλλοδοξίας. Επισημαίνουν τις συνέπειες αυτού του «κήρυγματος» και εκφράζουν τις δικές τους απόψεις. Τεκμηριώνουν τις θέσεις τους με επιχειρήματα που προέρχονται από το προηγούμενο στάδιο του μαθήματος. Οι καλύτερες επιστολές μπορούν να αναρτηθούν σε ιστοσελίδα του μαθήματος ή του σχολείου.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:
 1. Γ΄ Γυμνασίου, ΔΕ 6, σ. 25-26:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/73/592,2122/>
 2. Β΄ Λυκείου, ΔΕ 21, σ. 173-175:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13185/>
- Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
 1. Συλλογή φωτογραφιών: Μορφές Φανατισμού,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/5068>.
 2. Κουίζ: Φανατισμός και ανεξιθρησκία,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4546>.
- Ο Παύλος ως διώκτης των χριστιανών. Στο
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3328,13420/>
- Βίντεο: Ισλαμικός Φανατισμός- Σαρία
http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13185/extras/Html/kef1_en21_saria_popup.htm
- Σκίτσο: Ζαμπίκος, Μ., *Θρησκευτικός φανατισμός* (2010).
- Βουλή των Ελλήνων, *Σύνταγμα της Ελλάδος* (Αναθεώρηση 2008) [άρθρο 13 (θρησκευτική ελευθερία)]: <http://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-13/>

- Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (1948),
http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf
- Λεξικό κοινής νεοελληνικής (Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη)
- Θεολογικά, αγιολογικά κ.ά. κείμενα
 1. *Βίος Αγίου Ακακίου του Ασβεστοχωρίτου*, στην ιστοσελίδα της Ι. Μ. Νεαπόλεως και Σταυρουπόλεως,
<http://www.imnst.gr/wp/%CF%84%CE%BF%CF%80%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1/>
 - 2.
 2. Γιαννουλάτος, Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας (2010). Συνέντευξη στον Νίκο Ξυδάκη, εφημ. *Η Καθημερινή*, 31 Δεκέμβριου 2010.
 3. Γιαννουλάτος, Αναστάσιος, Αρχιεπ. Τιράνων (2015). Συνύπαρξη: Ειρήνη, Φύση, Φτώχεια, Τρομοκρατία, Αξίες. Θρησκευτιολογική θεώρηση. Αθήνα: Αρμός, σ. 45.
 4. Holzner, J. (2001). Πάυλος. Μτφρ. τ. Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος Ιερωνύμου. Αθήνα: Η Δαμασκός, σ. 46-49.
 5. Θερμός, π. Β. (2005). Οι δικοί μου οι ξένοι. Αθήνα: Εν πλω, σ. 162-163.
 6. Ιγνάτιος, Μητροπ. Δημητριάδος (2015). Η εξάπλωση του φαινομένου του θρησκευτικού φανατισμού και η μαρτυρία και το μαρτύριο των χριστιανών στο σύγχρονο κόσμο, Εισήγηση στο Διεθνές Διεπιστημονικό Συνέδριο με θέμα: «Θρησκεία και Βία», Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη: Ακαδημαϊκές Αναζητήσεις. Στο http://imd.gr/site/articles/top/omilies_xeretismoι_mitropolitou/1239
 7. Ματσούκας, Ν. (1993). Ζηλωτικά πόλεως Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 108.
 8. Μουζέλης Ν. Ο ισλαμικός φονταμενταλισμός. Εφημ. Το Βήμα (ηλ/νική έκδοση), 3.4.2016, <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=789436>
 9. Μπέγζος, Μ., Ο φονταμενταλισμός του ατομικισμού, εφημ. Το Βήμα (ηλ/νική έκδοση), 31.7.2011, <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=413429>
 10. Στογιάννος, Β. (2011). Η Εκκλησία στην ιστορία και στο παρόν. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σελ. 117-118. Στο <http://www.pemptousia.gr/2011/12/fanatismos-ke-anektikotita/>.

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Βασιλειάδης, Π. (2007). *Ενότητα και μαρτυρία*. Αθήνα: Επίκεντρο.
2. Γιαννουλάτος Αναστάσιος, Αρχ. Τιράνων (2004). *Ίχνη από την Αναζήτηση του Υπερβατικού: Συλλογή Θρησκευτιολογικών Μελετημάτων*. Αθήνα: Ακρίτας.
3. [Ζηζιούλας] Μητρ. Περγάμου Ιωάννης, Αλήθεια, Ανεκτικότητα και Μονοθεϊσμός: Είναι δυνατός ένας διαθρησκευτικός διάλογος; *Βήμα Ιδεών: Μηνιαία Έκδοση Αναζήτησης και Διαλόγου*, τχ. 3 (Ιούλιος 2007), σ. 10.
4. Νησιώτης, Ν. (2004). *Από την Ύπαρξη στη Συνύπαρξη: Κοινωνία – Τεχνολογία – Θρησκεία*. Αθήνα: Μαΐστρος.
5. Νικολαΐδης, Α. (2012). *Φανατισμός: Θεολογική, ψυχολογική, ηθική και κοινωνιολογική προσέγγιση*. Αθήνα: Γρηγόρης.

6. Ντανιέλ, Ζ. (1998). *Είναι ο Θεός φανατικός*; Μτφρ. Α. Πανταζόπουλος. Αθήνα: Πόλις.
7. Οζ, Α. (2005). *Κατά του φανατισμού*. Μτφρ. Ε. Τσερεζόλε, Αθήνα: Καστανιώτης.
8. Παύλος, Μ ητρ. Σιατίστης, «Το μεταναστευτικό πρόβλημα». Στο <http://www.amen.gr/article/siatistis-paulos-kathe-xaidema-ierwmenou-pros-tin-xrusi-augi-deixnei-akurwsi-tis-pistis>.

5.5 ΥΠΟΔΟΥΛΩΣΗ/ΕΞΑΡΤΗΣΗ (5^ο δίκτυο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αξιοποιούν τη χριστιανική διδασκαλία για την υποδούλωση στο κακό στην προσέγγιση φαινομένων εξάρτησης, - διατυπώνουν προτάσεις με θρησκευτικά κριτήρια για την αντιμετώπιση σύγχρονων φαινομένων δουλείας.	- Ερμηνεία των εννοιών εξάρτηση και υποδούλωση ως προς την «εν Χριστώ» ελευθερία. - Ερμηνεία σύγχρονων φαινομένων εξάρτησης με χρήση θρησκευτικών όρων. - Διατύπωση προτάσεων με θρησκευτικά κριτήρια για την αντιμετώπιση σύγχρονων φαινομένων δουλείας.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Σύγχρονες μορφές εξάρτησης και δουλείας.

- «Ιδεοθύελλα» με τη λέξη δουλεία/εξάρτηση. Ακολουθεί προβολή βίντεο ή φωτογραφιών με θέματα περί σύγχρονης δουλείας (trafficking, ναρκωτικά, Η/Υ, διαδίκτυο, έξεις, αλκοολισμός, συμμορίες, σέκτες κ.ά.).
- Εναλλακτικά:
«Ανάγνωση φωναχτά»: αποσπάσματα από μαρτυρίες ανθρώπων που βίωσαν μορφές εξάρτησης. Δημιουργία χάρτη εννοιών με θέμα διάφορες μορφές εξάρτησης /υποδούλωσης.

Νοηματοδοτώντας:

Αφοσίωση και υποδούλωση στον Χριστιανισμό.

- «Σκέψου, Γράψε, Συζήτησε, Μοιράσου (TWPS)». Οι μαθητές/μαθήτριες νοηματοδοτούν τον όρο «δούλος/δούλη του Θεού» με τη βοήθεια αγιογραφικών αναφορών στην Παλαιά και Καινή Διαθήκη και στα μυστήρια της Εκκλησίας (π.χ. Γεν. 26, 24, Εξ. 32, 11.13, Α' Βασ. 8, 22-23, Ιω. 15, 14-15, Τιτ. 1, 1, Γαλ. 1, 10 κ.λπ., «Βαπτίζεται ο δούλος/δούλη του Θεού..., μεταλαμβάνει...νυμφεύεται...», κ.ά.) και θεολογικών κειμένων (βλ. Σχολικό Βιβλίο Θρησκευτικών Γ' Λυκείου, ΔΕ 4, Μαντζαρίδης, 1991, Καλλιακμάνης, 1993). Στο τέλος συγκρίνουν τον όρο με τη

σημασία της λ. δούλος/δούλη, όπως δίνεται σε κάποιο λεξικό (π.χ. Λεξικό της κοινής νεοελληνικής).

- Εναλλακτικά:
«Μελέτη περίπτωσης». Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν την περίπτωση του Ονήσιμου (Καραβιδόπουλος, 1983, *Φιλημ* 1, 8-27) αναλύοντας τη μεταστροφή του από δούλο σε «αγαπητό αδελφό».

Αναλύοντας:

Σχέσεις εξάρτησης, σχέσεις ελευθερίας στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκευτικές αντιλήψεις.

- «Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking) - Βλέπω, ισχυρίζομαι, αναρωτιέμαι»: Προβάλλεται εικόνα (π.χ. R. Lentz, *Ο Χριστός στο περιθώριο*, η εικόνα μπορεί να εξετασθεί μαζί με το σχόλιο της Β. Γώγου). Συζήτηση για το θέμα πάθη/απελευθέρωση με βοηθητικό θεολογικό κείμενο (π.χ. Νικόδημος Αγιορείτης, 2008, Ware, 1982).
- Εναλλακτικά:
«Σκέψου, συζήτησε, μοιράσου (TPS)». 1. Ιωβηλαίο έτος (Λευιτ 25, 8-55). Ποια αντίληψη υπάρχει πίσω απ' αυτή την εντολή; Ποιες δυνατότητες προσωπικές και κοινωνικές ανοίγονται; 2. Η έννοια της υποταγής και ο θεσμός της δουλείας στο Ισλάμ (π.χ. Γιαννουλάτος, 2016).

Εφαρμόζοντας:

Θεολογικά επιχειρήματα για την αντιμετώπιση σύγχρονων φαινομένων δουλείας.

- «Θέατρο φόρουμ»: Θέατρο ρόλων μιας σκηνής (με λόγια ή χωρίς λόγια) υποδούλωσης ή εξάρτησης (ναρκωτικά, υπολογιστές, συνήθειες, έξεις, αλκοολισμός, αυτοκαταστροφή), όπου σε δεύτερη φάση οι θεατές (μαθητές/μαθήτριες) επεμβαίνουν και δίνουν πιθανή λύση/εναλλακτική στάση στο πρόβλημα, με βάση τη θεολογική αντίληψη περί ελευθερίας. Εναλλακτικά μπορεί να χρησιμοποιηθεί η «τεχνική ανίχνευσης της σκέψης του ρόλου» .
- Εναλλακτικά:
«Μελέτη περίπτωσης» - «Μια σύγχρονη μορφή δουλείας: εξάρτηση και υποδούλωση στο Διαδίκτυο». Οι μαθητές συζητούν για το φαινόμενο. Εντοπίζουν αίτια και συνέπειες στην καθημερινότητά τους και προτείνουν τρόπους «θεραπείας» και απεξάρτησης, ως κατ' εξοχήν πράξεις ελευθερίας συνδέοντάς τες με τη θεολογική αντίληψη περί ελευθερίας.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
- α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:
 1. Γ' Λυκείου, ΔΕ 4, σ. 38-39 («δούλος του Θεού»):
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4006/>
 2. Δραστηριότητα: Το κακό στο σύγχρονο κόσμο: Σύγχρονες μορφές δουλείας,
http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A109/355/2385,9142/extras/html/kef6_en27_to_kako_sto_sixrono_kosmo_popup.htm.
 3. Δραστηριότητα: Σταθμοί στην ιστορία της δουλείας,

http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A109/355/2385,9139/extras/html/kef3_en9_staumoi_istoria_doulas_timeline_popup.htm.

- Μαρτυρίες πρώην εξαρτημένων ανθρώπων: Όασις (αστική μη κερδοσκοπική εταιρία), ανακτήθηκε από <http://vkosmidis.wixsite.com/oasis/prosopikes-istories>
- Λεξικό της κοινής νεοελληνικής (Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη), λ. «δούλος».
- Βιβλικά χωρία
Παλαιάς Διαθήκης: Γεν 26, 24, Εξ 32, 11. 13, Α Βασ 8, 22-23, Λευιτ. 25, 8-55.
Καινής Διαθήκης: Ιω 15, 14-15, Γαλ 1, 10, Τιτ 1, 1, Φιλήμ. 1, 8-17.
- Θεολογικά κείμενα:
 1. Γιαννουλάτος, Αν., Αρχιεπ. Τιράνων και πάσης Αλβανίας (2016). *Ισλάμ. Θρησκευολογική επισκόπηση*. Αθήνα: Το Βήμα, σ. 275, 296-298.
 2. Καλλιακμάνης, Β. π. (1993). *Από το φόβο στην αγάπη*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σ. 104-105.
 3. Καραβιδόπουλος, Ι. (1983). *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 275-281.
 4. Μαντζαρίδης, Γ. (1991). *Χριστιανική Ηθική*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 231, 234.
 5. Νικόδημος Αγιορείτης (2008). *Πνευματικά Γυμνάσματα*. Νέα Σκήτη (Άγιον Όρος): Συνοδία Σπυρίδωνος Ιερομονάχου, σ. 433.
 6. Ware, Κάλλιστος, επίσκ. Διοκλείας (1982). *Ο Ορθόδοξος Δρόμος*, Αθήνα: Επτάλοφος, σ. 133-134.
- Εικονιστικό υλικό: Robert Lentz. *Ο Χριστός στο περιθώριο (Christ in the margins)* και σχετικός σχολιασμός από τη θεολόγο- φιλόλογο Βάσω Γώγου.

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Chinua, A. (2003). *Τα πάντα γίνονται κομμάτια*. Μτφρ. Κ. Χαλμούκου, Αθήνα: Νέα Σύνορα-Λιβάνης.
2. Γιανναράς, Χ. (2002). *Η Ελευθερία του Ήθους*. Αθήνα: Ίκαρος.
3. Ελεύθερος, Δ. (2010). *Ο Ήχος της Χειροπέδας: Ο Κόσμος του Χρήστη*. Πρόλ. Αρχιεπ. Αθηνών Ιερωνύμου. Αθήνα: Μαΐστρος.
4. Κουκουνάρας Λιάγκης, Μ. (2011). *Εκπαιδευτικοί εν δράσει*. Αθήνα: Γρηγόρης (για την τεχνική «Θέατρο φόρουμ»)
5. Μακράκης, Μ. (1982). *Οι δύο διαστάσεις της ελευθερίας στη φιλοσοφική και θρησκευτική σκέψη του Ντοστογιέφσκι: Σπουδή στον Ντοστογιέφσκι*. Αθήνα: Imago.
6. Μπεν, Α. (2008). *Ορουνόκο ή ο Σκλάβος Πρίγκιπας*. Αθήνα: Μαΐστρος.
7. Νικοδήμου Αγιορείτου (2008). *Πνευματικά Γυμνάσματα*, Νέα Σκήτη, Άγιον Όρος: Συνοδία Σπυρίδωνος Ιερομονάχου.
8. Πρόγραμμα «Διαφυγές από κάθε εξάρτηση». Θεατροπαιδαγωγικό πρόγραμμα για σχολεία. Συνεργασία Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση/ ΚΕΘΕΑ, http://dide-anatol.att.sch.gr/perival/FAKELLOS_DIAFYGES/indexDIAFYGES.htm

7.2 ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ Β΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες & Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

Κάθε διδακτική πρόταση αρχίζει με τα Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα και την αξιολόγησή τους όπως είναι στο Πρόγραμμα Σπουδών. Στη συνέχεια, προτείνεται η μέθοδος διδασκαλίας -βιωματική ή διερευνητική- του ΠΣ με την οποία θα γίνει η επεξεργασία της έννοιας και παρουσιάζονται για κάθε Διδακτική Ενότητα δύο διδακτικές προτάσεις. Σε κάθε βήμα της μεθόδου αναγράφεται η ανάλυσή της σύμφωνα με το ΠΣ. Για την υλοποίηση κάθε βήματος προτείνονται ενδεικτικές διδακτικές δραστηριότητες και τεχνικές, καθώς και εναλλακτικές προτάσεις, η επιλογή των οποίων δεν είναι δεσμευτική για τον/την εκπαιδευτικό. Αναλυτικές πληροφορίες και περιγραφές για τις διδακτικές τεχνικές και τα βήματα υλοποίησής τους υπάρχουν στον Οδηγό Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου (2011 και αναθεώρηση 2014). Η παραπάνω σημείωση ισχύει για όλες τις Διδακτικές Ενότητες της τάξης ανεξάρτητα από τη μέθοδο που ακολουθείται σε καθεμία από αυτές.

Θ.Ε. 1 ΘΕΟΣ

(αποκάλυψη, δημιουργία, βίωμα, λύτρωση, αθεΐα)

1.1 ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - παρουσιάζουν το νόημα που δίνει ο Χριστιανισμός στην αποκάλυψη του Τριαδικού Θεού, - αναλύουν διδασκαλίες θρησκειών σχετικά με την αποκάλυψη του Θεού, - αξιολογούν τη σημασία που έχει η πίστη στην αποκάλυψη του Θεού στη ζωή των πιστών.	- Παρουσίαση του νοήματος της αποκάλυψης του Θεού στον Χριστιανισμό. - Διατύπωση διδασκαλιών των θρησκειών σχετικά με την αποκάλυψη του Θεού. - Αναγνώριση των θέσεων των πιστών για την αποκάλυψη του Θεού και του νοήματος που της αποδίδουν στην προσωπική τους ζωή.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Αποκαλύψεις στη ζωή των ανθρώπων.

- Αναζήτηση στο διαδίκτυο της λέξης «αποκαλύψεις»: Διαβάζοντας τους τίτλους των δημοφιλέστερων αποτελεσμάτων, καταγραφή συνηθισμένων χρήσεων του όρου στην καθημερινή ζωή.

- Εναλλακτικά:
«Επ' αυτού θα είχα να πω»: Διαβάζω, ακούω, μαθαίνω τα πάντα για το αγαπημένο μου συγκρότημα, τραγουδιστή, ηθοποιό, αθλητή. Θα ήθελα να μου παρουσιαστεί προσωπικά και γιατί;

Νοηματοδοτώντας:

Η αποκάλυψη του Θεού στον Χριστιανισμό και στις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις

- «Ομαδοσυνεργασία - 5π και 1γ (5W1H)»: Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν χωρία με θέμα την αποκάλυψη του Θεού στις τρεις μονοθεϊστικές θρησκείες (Εξ. 3, 1-14, Μτ.17,1, Λκ. 9,29-31, Μτ. 17,4-9, Κοράνιο 2:2-5). Ακολουθεί η επεξεργασία των κειμένων με την τεχνική «5π και 1γ» (5W1H): Ποιο/τι, ποιος, πού, πότε, πώς και γιατί. Οι μαθητές/μαθήτριες κατανοούν γιατί ορισμένες θρησκείες ονομάζονται «αποκαλυπτικές».
- Εναλλακτικά:
«Σκέψου, συζήτησε, μοιράσου (TPS)»: Νοηματοδότηση του όρου «αποκάλυψη» στις θρησκείες, καθώς και άλλων συναφών ή συνώνυμων λέξεων («θεοφάνεια», «θεοπτία», «Ενανθρώπηση», «Αποκάλυψη του Ιωάννη», «αποκαλυπτικές σκηνές», «αβατάρα»...).

Αναλύοντας:

Το νόημα της Αποκάλυψης στον Χριστιανισμό και στις αποκαλυπτικές θρησκείες.

- «Ομοδοσυνεργασία - Σήμανση και υπογράμμιση κειμένου»: Οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται σύγχρονα κείμενα (π.χ. Ματσούκας, 1985, Γαλίτης, 2006) σχετικά με το νόημα της Αποκάλυψης στον Χριστιανισμό. Παρόμοια εργασία γίνεται με κείμενο από το Ισλάμ (Ζιάκας, 1988). Επίσης, μπορούν να αναγνωρίσουν στοιχεία των κειμένων σε σχετικές εικόνες (π.χ. 1) Θωμά Βαθά, *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη*, 2) Αντρέι Ρουμπλιόφ, *Η Φιλοξενία του Αβραάμ*, 3) Φορητή εικόνα με θέμα από την Αποκάλυψη του Ιωάννη, 4) Μαρκ Σαγκάλ, *Ο Μωυσής και η Φλεγόμενη Βάτος*, 5) *Ο αρχάγγελος Γαβριήλ αποκαλύπτει την όγδοη σούρα του Κορανίου στον Μωάμεθ*).
- Εναλλακτικά:
«Σύγκριση κειμένων»: Σχέση προφητείας και αποκάλυψης με βάση ποικίλες αφηγήσεις στο πλαίσιο του Χριστιανισμού και των αποκαλυπτικών θρησκειών (Εξ, 3, 1-22, Μτ 17,1, Λκ 9, 29-31, Μτ 17, 4-9, Ζιάκας, 1988). Ομοιότητες και διαφορές.

Εφαρμόζοντας:

Η σημασία που έχουν στη ζωή των πιστών οι πεποιθήσεις τους για την αποκάλυψη.

- «Ομαδοσυνεργασία – Επεξεργασία κειμένου με δημιουργικές ερωτήσεις»: –Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν τη μαρτυρία του Αντωνίου Bloom, σχετικά με την αποκάλυψη που βίωσε (Bloom, 2009). Ενδεικτικές ερωτήσεις: Τι σε κάνει να σκέφτεσαι η εμπειρία του συγγραφέα; Ποια ερωτήματα έχεις σχετικά με αυτή την εμπειρία; Για ποιους λόγους θεωρείς ότι ο συγγραφέας αποδέχτηκε τη βεβαιότητα της Ανάστασης; Ποια θα ήταν η διαφορά αν η πίστη απέκλειε εντελώς την αμφιβολία; Το κείμενο του Αντωνίου Bloom μπορεί να εξετασθεί και σε σχέση με το χωρίο Αποκ. 22, 20-21. Ενδεικτική ερώτηση: Τι μπορεί να σημαίνει για τους χριστιανούς ότι ο «Κύριος έρχεται σύντομα»;
- Εναλλακτικά:

«Αντιγνωμίες»: Όταν άνθρωποι με διαφορετικές θρησκευτικές αντιλήψεις εκφράζουν δημόσια την αμφισβήτησή τους για τη διδασκαλία περί αποκάλυψης μιας θρησκείας προσβάλλουν τους πιστούς αυτής της θρησκείας;

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
 - Β' Λυκείου, ΔΕ 3: Βίντεο: Θρησκεία. Ένα πανανθρώπινο φαινόμενο
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3243,13167>.
 - Β' Λυκείου, ΔΕ 4. Δραστηριότητα: Ποιος είναι ο Θεός που πιστεύουμε.
 - β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
 1. Συλλογή βυζαντινών εικόνων: Η αποκάλυψη του Ιωάννη (Θωμά Βαθά),
<http://photodentro.edu.gr/aggregator/lo/photodentro-aggregatedcontent-8526-2712>
 2. Συλλογή βυζαντινών εικόνων: Η φιλοξενία του Αβραάμ (Αντρέι Ρουμπλιόφ),
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/872>
 3. Συλλογή πινάκων: Η φιλοξενία του Αβραάμ,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/871>
 4. Συλλογή βυζαντινών εικόνων: Η Μεταμόρφωση του Χριστού
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7197>
 5. Συλλογή εικόνων: Η Μεταμόρφωση του Χριστού (δυτική τεχνοτροπία),
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7342>
 6. Δραστηριότητα: Αντιλήψεις ανθρώπων για τον Θεό,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4493>
 7. Κουίζ: Ποιος είναι ο Θεός κατά την πίστη του Χριστιανισμού,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4569>
 - Βικιπαίδεια: Ο Μωϋσής και η φλεγόμενη βάτος (Μαρκ Σαγκάλ):
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%B1%CF%81%CE%BA_%CE%A3%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CE%AC%CE%BB#/media/File:Chagall_Moses_Burning_bush.jpg
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ: <http://www.hppt-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (ντοκιμαντέρ: «Ιωάννη Αποκάλυψη», «Πάτμος το Ιερό νησί της Αποκαλύψεως», «Μονή Σινά»).
- Βιβλικά αποσπάσματα κειμένων με θέμα την αποκάλυψη του Θεού (π.χ. Η κλήση του Μωϋσή: Εξ. 3, 1-14, Η Μεταμόρφωση του Χριστού: Μτ.17,1· Λκ. 9,29-31· Μτ. 17,4-9).
- Σύγχρονα χριστιανικά κείμενα με ερμηνευτικές προσεγγίσεις στο θέμα της αποκάλυψης του Θεού :
 1. Bloom, A. (2009), *Μάθε να προσεύχεσαι*, Μτφρ. Ε. Γκανούρη, Αθήνα: Η Έλαφος, σ. 13-15
 2. Γαλίτη, Γ. (2006). *Αποκάλυψη και Εκκλησία*, Πύργος: Ι. Μητρόπολη Ηλείας, σ. 25, 28, 29, 30-32.
 3. Ματσούκα, Ν. (1985). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β'*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 58-62.
- Σύντομα κείμενα από θρησκείες ή σχετικά με τις θρησκείες για την αποκάλυψη/φανέρωση του Θεού:
 - Ιουδαϊσμός: Εξ. 3, 1-14.

Ισλάμ:

1. Κοράνιο, 2:2-5, 21,22,68.

2. Ζιάκα, Γρ. (1988), *Ιστορία των θρησκειμάτων. Β'. Το Ισλάμ* (απόδοση στη δημοτική), Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 298 εξ.

-Εικονιστικό υλικό:

1) Θωμά Βαθά, *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη*, 2) Αντρέι Ρουμπλιόφ, *Η Φιλοξενία του Αβραάμ*, 3) Φορητή εικόνα με θέμα από την Αποκάλυψη του Ιωάννη, 4) Μαρκ Σαγκάλ, *Ο Μωυσής και η Φλεγόμενη Βάτος*, 5) Ο αρχάγγελος Γαβριήλ αποκαλύπτει την όγδοη σούρα.

-Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.:
<http://www.iep.edu.gr/el/thriskoftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. McAfee, W. (2201). *Τα πέντε μεγάλα ζωντανά θρησκευόμενα*. Αθήνα: Άρτος Ζωής
2. Αγουρίδης, Σ. (2000). *Η αποκάλυψη του Ιωάννη*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
3. Γιαννουλάτος, Αν. (21973). *Κύριος της Λαμπρότητας: Ο Θεός των παρά το όρος Κένυα Φυλών*. Αθήνα: Πορευθέντες.
4. Γρηγορίου Νύσσης, *Εις τον βίον Μωσέως*, PG 44.
5. Γρηγορίου Παλαμά, *Υπέρ των ιερών ησυχάζόντων*, PG 150.
6. Ζιάκας, Γρ. (1976). *Προφητεία, Αποκαλύψεις και Ιστορία της σωτηρίας κατά το Κοράνιο*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
7. Ζιάκας, Γρ. (2003). *Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία*. Θεσσαλονίκη: Κορηλία Σφακιανάκη
8. Καραβιδόπουλος, Ι. (1995). Υπόσχεση και Εκπλήρωση στην Αποκάλυψη του Ιωάννη. Στο ιδίου. *Βιβλικές Μελέτες*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σσ. 164-185.
9. Μαντζαρίδης, Γ. (1969). Ηθική και Αποκάλυψη, Ανάτυπο. Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ, τ. ΙΔ'. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.Μπερντιάφ, Ν. (2011). *Αλήθεια και Αποκάλυψη*. Αθήνα: Αρμός.
10. Ρόουζ, Σερ. (2004). *Η αποκάλυψη του Θεού στην ανθρώπινη καρδιά*, Αθήνα: Εγρήγορση.
11. Συμεών Νέου Θεολόγου, *Γ' ηθικός λόγος*, PG 120.
12. Σωφρόνιος, Αρχ., (21993). *Οψόμεθα τον Θεόν καθώς εστί*. Έσσεξ Αγγλίας: Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου.
13. Ψάλτης, Σ. (2000). λ. Αποκάλυψη, αποκαλυπτική γραμματεία. Στο Μπέγζος, Μ. (Επιμ.). *Θρησκευολογικό Λεξικό*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

1.2 ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αναλύουν τη χριστιανική διδασκαλία για τη δημιουργία του κόσμου, - εξετάζουν πεποιθήσεις των θρησκειών, παραδόσεων ή φιλοσοφικών πεποιθήσεων για την προέλευση και τη δημιουργία του κόσμου, - προσδιορίζουν την ευθύνη του πιστού απέναντι στον κόσμο ως δημιούργημα του Θεού.	- Εκτίμηση της σημασίας της χριστιανικής διδασκαλίας για τη δημιουργία του κόσμου. - Ερμηνεία της χριστιανικής θέσης για τη δημιουργία του ανθρώπου «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν» Θεού. - Παράθεση διαφορετικών θρησκευτικών και φιλοσοφικών αντιλήψεων για την προέλευση και τη δημιουργία του κόσμου. - Συσχέτιση της δημιουργίας του ανθρώπου και του κόσμου με την ευθύνη του πιστού απέναντι στον άλλον και τον κόσμο.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Το κοσμοείδωλο της δημιουργίας στην Παλαιά Διαθήκη. Δημιουργός και δημιούργημα.

- «Ομαδοσυνεργασία - Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking) - Βλέπω, Ισχυρίζομαι, Αναρωτιέμαι»: Οι μαθητές/μαθήτριες εργάζονται σε ομάδες πάνω σε ψηφιακή ή συμβατική εικόνα/χάρτη με το κοσμοείδωλο της εποχής της Παλαιάς Διαθήκης. Συσχετίζουν τα εικονιζόμενα με φράσεις που εντοπίζουν στο κείμενο της Γένεσης για τη δημιουργία (1, 1-31).
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία – Επεξεργασία κειμένου – Ζωγραφική»: Ερμηνευτική προσέγγιση του κειμένου της Γένεσης (1, 1-31) σε συνδυασμό με ομαδοσυνεργατική ζωγραφική. Απεικόνιση του κοσμοειδώλου της δημιουργίας. Συμπεράσματα.

Εφαρμόζοντας:

Αντιλήψεις για τη δημιουργία και την προέλευση του κόσμου στις θρησκείες.

- «Ομαδοσυνεργασία – Καθοδηγούμενη ιστοεξερεύνηση και οργάνωση ψηφιακής παρουσίασης»: Ο/Η εκπαιδευτικός δίνει συγκεκριμένες ηλεκτρονικές πηγές και οι μαθητές/μαθήτριες αναζητούν στο διαδίκτυο πληροφορίες για τις αντιλήψεις που υπάρχουν στις μεγάλες θρησκείες για τη προέλευση του κόσμου. Έπειτα αποτυπώνουν τα συμπεράσματά τους σε εννοιολογικό χάρτη [Αν δεν υπάρχει πρόσβαση στο διαδίκτυο δίνονται σχετικά κείμενα (Βαβυλωνιακό έπος δημιουργίας, ελληνική μυθολογία/Θεογονία Ησίοδου, κείμενα Κορανίου)].
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία- Σύγκριση κειμένων»: Θεότητα και δημιουργία. Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες, όπου επεξεργάζονται κείμενα

(Βαβυλωνιακό έπος δημιουργίας, ελληνική μυθολογία/Θεογονία Ησίοδου, κείμενα Κορανίου, κλπ). Οι ομάδες κοινολογούν και συγκρίνουν τις διαπιστώσεις τους σε ολομέλεια.

Διερευνώντας:

Η δημιουργία του κόσμου «εκ του μηδενός» και η δημιουργία του ανθρώπου «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν» Θεού.

- «Ομαδοσυνεργασία - Δουλεύοντας με κείμενο»: Αναζήτηση του νοήματος της αναφοράς «εκ του μηδενός» και «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν» Θεού των χωρίων 1,26-28 και 2,4-9 και 15-25 της Γένεσης σε πατερικό ή και σύγχρονο θεολογικό κείμενο (π.χ. Ιωάννης Δαμασκηνός, Γουέαρ 1982).
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία - Επίλυση προβλήματος»: Ανάγνωση σύγχρονου θεολογικού κειμένου (Γουέαρ, 1982) και επίλυση του προβλήματος σε ομάδες: «Εάν ο κόσμος δεν προερχόταν εκ του μηδενός και ο άνθρωπος δεν εικόνιζε τον Θεό, άραγε, ποιες θα ήταν οι συνέπειες στην ύπαρξη;». Συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης.

Αναπλαισιώνοντας :

Συνθέσεις και αντιθέσεις στο ζήτημα της δημιουργίας. Επιστήμη και θρησκεία

- «Αντιγνώμεις ή ανοικτή συζήτηση με θέμα»: Σχέση επιστήμης και θρησκείας. «Τα επιστημονικά επιτεύγματα για την κατανόηση της αρχής και της ιστορικής εξέλιξης της δημιουργίας επηρεάζουν την πίστη;» (Σχολικό Βιβλίο Β' Λυκείου, ΔΕ 24 και ρήση: Μεγάλου Βασιλείου: «Δεν μειώνεται ο θαυμασμός μας για τα έργα του Θεού, αν βρεθεί ο τρόπος με τον οποίο έγινε κάποιο από τα θαυμαστά αυτά έργα», ΡΓ 29, 25).
- Εναλλακτικά:
«Η “αλήθεια” του κειμένου»: Οριοθέτηση του περιεχομένου των όρων, «αλληγορία», «ανθρωπομορφικές εκφράσεις», «ακρίβεια», κ.ά. με αναφορές στο κείμενο της Γένεσης. Ανίχνευση της σχέσης συμβολικής γλώσσας και θεολογικού νοήματος, βιβλικού κοσμοείδωλου και επιστημονικής έρευνας.

Αξιολογώντας:

Η ευθύνη του ανθρώπου έναντι της δημιουργίας.

- «Σιωπηρό ερέθισμα με κείμενο»: «Ο Θεός έβαλε τον άνθρωπο στον Παράδεισο για να εργάζεται και να τον φυλάσσει» (πρβλ. Γεν 2,15). Τι σημαίνει αυτό στη σημερινή συνάφεια. Έκφραση προσωπικών απόψεων που συζητούνται.
- Εναλλακτικά:
«Προβολή εικόνων σε Power Point ή ντοκιμαντέρ»: με θέμα την ομορφιά και την αρμονία του κόσμου. Οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν σε αυτοκόλλητα χαρτάκια μια σκέψη ή ένα συναίσθημα σχετικά με την ευθύνη του ανθρώπου απέναντι στην κτίση.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας,
<http://digitalschool.minedu.gov.gr> (βλ. Α' Γυμνασίου ΔΕ 25, 26, 27, Α' Λυκείου ΔΕ 7, Β' Λυκείου ΔΕ 9, 10, 11):
Α' Γυμνασίου, ΔΕ 25: Δραστηριότητα: Η διήγηση της Γενέσεως,

http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A109/355/2385,9142/extras/html/kef6_en25_genesis_popup.htm

Β' Λυκείου, ΔΕ 10: Δραστηριότητα: Τρισδιάστατη εικονική περιήγηση στην Καπέλα Σιξτίνα (Βατικανό),

<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13168>

1. Β' Λυκείου, ΔΕ 10: Δραστηριότητα: Το κείμενο της Γενέσεως, Ερμηνεία, <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13168>

2. Β' Λυκείου, ΔΕ 11. Δραστηριότητα: Γιατί υπάρχει το κακό στον κόσμο; <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13175>

β) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο», (βλ. Συλλογές / Θρησκευτικά, Θεματική Περιοχή / Θρησκευτικά):

1. Συλλογή εικόνων: Η δημιουργία του κόσμου, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/868>

2. Συλλογή φωτογραφιών: Το σύμπαν, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/894>

3. Δραστηριότητα: Αρχή και πορεία του κόσμου, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4494>

4. Κουίζ: Αρχή και πορεία του κόσμου, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4551>

5. Σταυρόλεξο: Αρχή και πορεία του κόσμου, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3792>

γ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠ.Π.Ε.Θ. και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr>/Εκπαιδευτικό Υλικό):

1. «Θρησκευτικά Α', Β', Γ' Γυμνασίου» (2007): Βιβλιοθήκη/Παλαιά Διαθήκη/Η Δημιουργία.

2. «Θρησκευτικά Γυμνασίου» (2000): Παλαιά Διαθήκη/Ο Θεός δημιουργεί από αγάπη τον κόσμο και τον άνθρωπο, Η αποστασιοποίηση του ανθρώπου από τον Θεό και οι συνέπειές της.

3. «Όψεις Θρησκείας»: Σύγχρονα θέματα/Θεός/Φυσικός κόσμος, Δημιουργία.

- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ:

<http://www.hpert-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (ντοκιμαντέρ: «Αναζητώντας τη Βερενίκη», «Αιώνας που φεύγει / Ό,τι είναι πάνω είναι και κάτω», «Δημιουργώντας το αύριο»).

- Σχολικό βιβλίο Θρησκευτικών Β' Λυκείου: Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος Στ. (2011), *Χριστιανισμός και Θρησκευτά Β' Γενικού Λυκείου*, Αθήνα: Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής ΙΤΥΕ «Διόφαντος», σελ. 198-199

- Βιβλικά κείμενα: Γεν 1,1-2,25.

- Πατερικά και σύγχρονα κείμενα:

1. Μ. Βασιλείου, *Εις την Εξαήμερον* PG 29, 25Α.

2. Ιωάννου Δαμασκηνού, (1976). *Έκδοσις ακριβής της ορθοδόξου πίστεως*, μτφρ. Ν. Ματσούκας, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 151-153.

3. Γουέαρ, Κάλλιστος, Επίσκοπος Διοκλείας (1982), *Ο ορθόδοξος δρόμος*, Αθήνα: Επτάλοφος, σελ. 51-53, 59-60

-Κείμενα άλλων θρησκευτικών παραδόσεων:

1. *Ενούμα Έλις* στο Γριζοπούλου Ο. & Καζλάρη Π., (2003). *Παλαιά Διαθήκη: Η προϊστορία του Χριστιανισμού Θρησκευτικά Α' Γυμνασίου*, Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο – ΟΕΔΒ, Αθήνα, σελ. 133, 138.

2. Ησίοδος, Θεογονία. Μύθοι από άλλες θρησκευτικές παραδόσεις (βλ. στο βιβλίο της Β' Λυκείου και Neil Philip (1997). *Μύθοι απ' όλο τον κόσμο*. Αθήνα: Ερευνητές
3. Κοράνιο: 2:117, 18:51, 21:30, 30:11, 41:9-12.

-Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.:
<http://www.iep.edu.gr/el/thriskoftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

- Ενδεικτική θεολογική βιβλιογραφία για τη χριστιανική προσέγγιση:
 1. Αγουρίδης, Σ. (1993). *Μύθος, ιστορία, θεολογία*. Αθήνα: Άρτος Ζωής, σσ. 157-160.
 2. Γιανναράς, Χρ. (¹³1983). *Αλφαθητάρι της πίστης*. Αθήνα: Δόμος, σσ. 39-40.
 3. Ζηζιούλας, Ι. (1982). Χριστολογία και ύπαρξη. *Σύναξη*, τχ. 2, σσ. 9-20.
 4. Ζηζιούλας, Ι. (1992). *Η κτίση ως ευχαριστία*. Αθήνα: Ακρίτας.
 5. Καλαϊτζίδης, Π. (2005). Εναλλακτικές προτάσεις για τη φυσιογνωμία και τη διδακτική των Θρησκευτικών, Τα Θρησκευτικά ως πολιτιστικό μάθημα: το παράδειγμα του βιβλίου της Γενέσεως και η αφήγηση της δημιουργίας. Στον τόμο *Τα Θρησκευτικά ως μάθημα ταυτότητας και πολιτισμού*, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, σσ. 156-190.
 6. Κωνσταντίνου, Μ. (1999). Παλαιά Διαθήκη: Ιστορία της θείας Οικονομίας ή Μυθολογία των Εβραίων; *Σύναξη*, τχ. 69, σσ. 66.
 7. Κωνσταντίνου, Μ. (1985). Το κοσμοείδωλο της Π.Δ. Στην Ε.Ε.Θ.Σ.Α.Π.Θ., τόμο 25, σσ. 431-454.
 8. Κωνσταντίνου, Μ. (1998). Χίλια χρόνια και μία μέρα. Η συμβολική γλώσσα των αφηγηματικών κειμένων της Π. Δ. *Σύναξη*, τχ. 67, σσ. 108-109.
 9. Ματσούκας, Ν. (1999). Οι οικολογικές διαστάσεις στις ομιλίες της *Εξαήμερου* του Μ. Βασιλείου. Στον τόμο *Οικολογία και Εκκλησία*. Θεσσαλονίκη: Ηλίβατον, σσ. 58-66.
 10. Ματσούκας, Ν. (1990). *Επιστήμη, φιλοσοφία και θεολογία στην Εξαήμερο του Μ. Βασιλείου*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
 11. Ματσούκας, Ν. (1992). *Λόγος και μύθος με βάση την αρχαία ελληνική φιλοσοφία*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
 12. Φλωρόφσκυ, Γ. (1983). *Δημιουργία και απολύτρωση*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
 13. Φλωρόφσκυ, Γ. (1973). «Έννοια της δημιουργίας στον άγιο Αθανάσιο», στο: *Θέματα Ορθοδόξου Θεολογίας*. Αθήνα: Άρτος Ζωής, σσ. 9-32.
- Θρησκευτιολογικές αναφορές:
 1. Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας (2006). *Ισλάμ: Θρησκευτιολογική Επισκόπηση*. Αθήνα: Ακρίτας.
 2. Γιαννουλάτος, Αναστάσιος (²1973). *Κύριος της Λαμπρότητας: Ο Θεός των παρά τω όρος Κένυα Φυλών*. Αθήνα: Πορευθέντες.
 3. Γιαννουλάτος, Αναστάσιος (1975). *Ρουχάν'γκα: Ο Δημιουργός*. Αθήνα: Πορευθέντες.

4. Ζιάκας, Γρ., Το Ισλάμ ως θρησκεία. Στο:
http://www.ecclesia.gr/greek/HolySynod/committees/europe/ziakas_islam.html
5. Ζιάκας, Γρ. (2006). *Θρησκείες και πολιτισμοί της Ασίας*. Θεσσαλονίκη: Κορνηλία Σφακιανάκη.
6. Παπαλεξανδρόπουλος, Στ. (2016). *Ανατολικές θρησκείες*. Αθήνα : Gutenberg.
7. Παπαλεξανδρόπουλος, Στ. (2015). *Βουδισμός : Η ινδική περίοδος*. Αθήνα : Gutenberg.
8. Παπαλεξανδρόπουλος, Στ. (2015). *Ινδουισμός : Ιστορική εισαγωγή*. Αθήνα : Gutenberg.
9. Λήμματα «Δημιουργία», «Ιουδαϊσμός», «Ισλάμ», Ινδουισμός». Στο *Οι θρησκείες*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

1.3 ΒΙΩΜΑ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αναγνωρίζουν την έκφραση του βιώματος στη λατρεία και στη ζωή της Εκκλησίας, - διερευνούν εκφράσεις θρησκευτικού βιώματος, συλλογικού και ατομικού, στις θρησκείες.	- Αποτύπωση με παραδείγματα των τρόπων έκφρασης του βιώματος στη λατρεία και στη ζωή της Εκκλησίας. - Ερμηνεία θρησκευτικών εμπειριών και βιωμάτων.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Εμπειρίες της ζωής και θρησκευτικές εμπειρίες (διαφορές και ομοιότητες).

- «Ιδεοθύελλα» με θέμα: «θρησκευτική εμπειρία/βίωμα». Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες ή σε ολομέλεια, αναζητούν ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα σε εμπειρίες της ζωής και θρησκευτικές εμπειρίες.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking) - Βλέπω, Ισχυρίζομαι, Αναρωτιέμαι»: Οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται με το παραπάνω μοτίβο θρησκευτικό πίνακα που εικονίζει διαφορετικές ομάδες ανθρώπων με διαφορετικές εμπειρίες (π.χ. Δομήνικου Θεοτοκόπουλου, *Η θεραπεία του τυφλού* ή σύγχρονο σχετικό θέμα, π.χ. εκκλησιαστική λιτανεία στο κέντρο της πόλης, εικόνα από τη σύγχρονη ιεραποστολή, προσκυνητές στο «Τείχος των Δακρύων» κ.ά.). Χωρισμός του πίνακα σε θεματικές περιοχές, καταγραφή διαφορετικών προσεγγίσεων.

Εφαρμόζοντας:

Οι συνέπειες και οι επιδράσεις που επιφέρουν τα θρησκευτικά βιώματα στη ζωή των πιστών, στη λαϊκή παράδοση και στον ευρύτερο πολιτισμό.

- «Ομαδοσυνεργασία - Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS) - Εννοιολογικός χάρτης». Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν αποσπάσματα από λογοτεχνικά κείμενα (Οδ. Ζούλα, «Η Παναγιά του βάλτου», Ηλ. Βενέζη, «Η Θεοσκέπαστη», Ν. Καρούζου, «Η Ορθοδοξία», Λ. Άλας «Κλαρίν», «Δόνα Μπέρτα») για την έννοια του βιώματος στον Χριστιανισμό. Με αφετηρία το υλικό, οργανώνουν «εννοιολογικό χάρτη» στον πίνακα με τις επιδράσεις και συνέπειες του θρησκευτικού βιώματος.
- Εναλλακτικά:
- «Μετασχηματισμός κειμένου»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν ένα κείμενο με θρησκευτικά βιώματα και εμπειρίες από τον χώρο του Χριστιανισμού και το μετασχηματίζουν σε άλλο δικό τους κείμενο, ποιητικό ή πεζό ή σε εικόνα (Οδ. Ζούλα, «Η Παναγιά του βάλτου», Ηλ. Βενέζη, «Η Θεοσκέπαστη», Ν. Καρούζου «Η Ορθοδοξία», Λ. Άλας «Κλαρίν», «Δόνα Μπέρτα»).

Διερευνώντας:

Διδασκαλίες και πρακτικές του μυστικισμού ως αναζήτηση και εμπειρία του Θεού.

- «Μελέτη περίπτωσης» σε ομαδοσυνεργασία: Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν θέματα όπως: «Ο μυστικισμός στην Ανατολική Εκκλησία-Ησυχασμός» ή «Ο σουφιστικός μυστικισμός στο Ισλάμ», ή «Ο μυστικισμός στις θρησκείες» με τη βοήθεια κειμένων (π.χ. Αναστασίου Αρχιεπισκόπου Αλβανίας, «Θρησκευτικός Μυστικισμός», Τζ. Ρουμί, «Στον κήπο του Αγαπημένου», Σχολικό βιβλίο Β΄ Λυκείου, ΔΕ 34: «Γιόγκα και ησυχαστική παράδοση») καθώς και ευρύτερου πολυτροπικού υλικού
- Εναλλακτικά:
«Κείμενά μου - Θησαυροί μου»: Καθοδηγούμενη ιστοεξερεύνηση και δημιουργία ανθολογίου κειμένων σε χαρτόνι ή σε πίνακα ανακοινώσεων με θέμα: «Μυστικισμός στην Ανατολή και τη Δύση».

Αναπλαισιώνοντας:

Θρησκευτικά βιώματα και εμπειρίες από τον χώρο του Χριστιανισμού. Πίστη και βίωμα

- «5π και 1γ (5W1H)»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες διερευνούν εμπειρίες, βιώματα και δράσεις μιας σπουδαίας θρησκευτικής προσωπικότητας μέσα από τα κείμενά του (π.χ. Συμεών Νέου Θεολόγου, Κλεμάν, 2015, Πορφυρίου Καυσοκαλίβιτη, 2003).
- Εναλλακτικά:
«Μετασχηματισμός κειμένου»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν ένα κείμενο πατερικό ή από σύγχρονο θεολόγο (Συμεών Νέου Θεολόγου, Πορφυρίου Καυσοκαλίβιτη, 2003) με θέμα το θρησκευτικό βίωμα στον Χριστιανισμό και το μετασχηματίζουν σε άλλο δικό τους κείμενο (ποιητικό ή πεζό) ή ζωγραφιά. Στη συνέχεια παρουσιάζουν τις εργασίες τους.

Αξιολογώντας:

Σύγχρονες εκφράσεις του θρησκευτικού βιώματος και ο ρόλος τους στη θρησκεία και στον κόσμο.

- «Ανάγνωση φωναχτά και συζήτηση»: Ο/Η εκπαιδευτικός διαβάζει φωναχτά το κείμενο του π. Λίβου «Όταν του μοιάσουμε». Οι μαθητές/μαθήτριες εκφράζουν

τις εντυπώσεις και τις σκέψεις τους. Ακολουθεί συζήτηση με θέμα: «Η αγάπη του Χριστού ως βίωμα στη σύγχρονη κοινωνία».

- Εναλλακτικά:
«Χάρτης εννοιών - Ομαδοσυνεργασία»: Με αφορμή το κείμενο του π Λίβου «Όταν του μοιάσουμε» ή κάποιο άλλο κείμενο ή οπτικοακουστικό υλικό, οι μαθητές/μαθήτριες δημιουργούν χάρτη εννοιών με παραδείγματα από την καθημερινή ζωή, στα οποία φαίνεται ότι το βίωμα του Χριστού μπορεί να αλλάξει τον κόσμο.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας,
<http://digitalschool.minedu.gov.gr> (βλ. Β' Λυκείου, ΔΕ 5, 14, 31, 32, 33, 35):
1. Β' Λυκείου 14: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13178>
2. Β' Λυκείου 31: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3245,13195>
3. Β' Λυκείου 32: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3245,13196>
4. Β' Λυκείου 33: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3245,13197>
5. Β' Λυκείου 35: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3245,13199>
β) Ό.π., Προγράμματα Σπουδών, Γ' Γυμνασίου, ΘΕ 3.
γ) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
1. Βίντεο: Είδη μοναχισμού,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1113>
2. Κουίζ: Η Βασιλεία του Θεού – Τα πρότυπα των ανθρώπων,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4488>
3. Συλλογή φωτογραφιών: Ιουδαίοι στο Τείχος των Δακρύων,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/966>
4. Συλλογή φωτογραφιών: Ορθόδοξη ιεραποστολή,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4474>
δ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠ.Π.Ε.Θ. και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
1. «Θρησκευτικά Α', Β', Γ' Γυμνασίου» (2007): Βιβλιοθήκη/Η Ιστορία της Εκκλησίας/Ο χριστιανικός κόσμος.
2. «Όψεις Θρησκείας»: Όψεις της θρησκείας/ άνθρωποι, Ιουδαϊσμός/Ισλάμ.
3. «Επιλεγμένα θέματα Θρησκευτικών Β' Ενιαίου Λυκείου»: Ισλάμ/ Μυστικισμός.
- - Σχολικό βιβλίο Β' Λυκείου: Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος Στ. (2011), *Χριστιανισμός και Θρησκευτά Β' Γενικού Λυκείου*, Αθήνα: Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής ΙΤΥΕ «Διόφαντος», σελ. 276.
- -Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ:

<http://www.hprr-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> («Ο ιεράρχης των πέντε ηπείρων Αλβανίας Αναστάσιος», «Γυναικεία μοναστήρια», «Η αγία νήσος - Συμεών και Ιωάννης»).

- Κείμενα και πολυμέσα σχετικά με την έννοια του βιώματος στις μεγάλες θρησκείες και την προσφορά επιλεγμένων θρησκευτικών προσωπικοτήτων με αξιόλογη προσφορά και μαρτυρία στον κόσμο (σύγχρονοι άγιοι, μάρτυρες, μεγάλες θρησκευτικές προσωπικότητες της εποχής)
 1. Αρχιεπισκόπου Αλβανίας Αναστασίου (Γιαννουλάτου), (2006). *Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού*, Αθήνα: Ακρίτας, σελ. 319 (εκτενές απόσπασμα του βιβλίου σχετικά με τον «μυστικισμό» υπάρχει στον ακόλουθο σύνδεσμο: <https://www.pemptousia.gr/2012/05/mistikismos/> (ανακτήθηκε στις 11-8-2017)
 2. Κλεμάν, Ο. (2015). *Ταιζέ: Ένα Νόημα στη Ζωή*, μτφρ. Καίτη Χιωτέλλη, Αθήνα: Μαΐστρος, σελ. 21, 23.
 3. Π. Λίβυος (Χαράλαμπος Παπαδόπουλος), «Όταν του μοιάσουμε...», *plibyos*, 2016 (Ανακτήθηκε 24/12/16 από: http://plibyos.blogspot.gr/2016/12/blogpost_24.html)
 4. Πορφύριος Καυσοκαλυβίτης (2003). *Βίος και Λόγοι*, Χανιά: Ι.Μ. Χρυσοπηγής, σελ. 274-275.
 5. Συμεών Νέου Θεολόγου, *Ύμνοι Θείων Ερώτων*.
 6. Τζελαλαντίν Ρουμί (2003), *Στον κήπο του Αγαπημένου*, μτφρ. Καδιώ Κολύμβα, Αθήνα: Αρμός
- Λογοτεχνία:
 1. Άλας, Λ. «Κλαρίν» (2017). *Δόνια Μπέρτα*, Μτφρ. Τάσος Ψάρρης, Αθήνα: Μαΐστρος, σελ. 155-156.
 2. Βενέζης, Η. (1956). Η Θεοσκέπαστη (απόσπασμα από το «Αφιέρωμα στη Σαντορίνη»). *Νέα Εστία*, τεύχ. 698 (1^η Αυγούστου 1956), σελ. 1031.
 3. Ζούλας, Ο. (1971). *Ιστορίες από τον Αστακό [διηγήματα]*, Αθήνα: Δίφρος.
 4. Καρούζος, Ν. (1995). Η Ορθοδοξία, *Τα Ποιήματα Α' (1961-1978)*, Αθήνα: Ίκαρος, σελ. 177.
- Εικονιστικό υλικό: Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, *Η θεραπεία του τυφλού*
- Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.: <http://www.iep.edu.gr/el/thriskoftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Lossky, V. (2007). *Η μυστική θεολογία της Ανατολικής Εκκλησίας*. Μτφρ. Δέσποινα Πλευράκη-Καναβάκη. Θεσσαλονίκη [ιδιωτ. έκδ.].
2. Γιανναράς, Χρ. (2002). *Η ελευθερία του ήθους*. Αθήνα: Ίκαρος.
3. Ζιάκας, Γρ. (1996). *Ο Μυστικός ποιητής Μαουλάνα Τζελαλεντίν Ρούμι και η διδασκαλία του*. Θεσ/νίκη: Πουρναράς.
4. Καριώτογλου, Αλ. (2005). *Σπουδή στη θρησκευσιολογία*. Αθήνα: Γρηγόρη, σσ. 176-184.
5. Κόντογλου, Φ. (2000). Η αληθινή θεολογία. Στο *Ασάλευτο Θεμέλιο*. Αθήνα: Ακρίτας (το απόσπασμα είναι αναρτημένο και στο διαδίκτυο).

6. Νικόδημος ο Αγιορείτης (2012). *Νέον Μαρτυρολόγιον, δηλαδή μαρτυρία των νεοφανών μαρτύρων*. Απόδοση στη νεοελληνική. Νέα Σκήτη Αγίου Όρους, Συνοδία Σπυρίδωνος Ιερομονάχου.
7. Νικόλαος, Μητροπολίτης Μεσογαίας (2003). *Η αυθεντικότητα στο βίωμα του σύγχρονου χριστιανού* (ομιλία δημοσιευμένη στο διαδίκτυο).
8. Νικόλαος Χατζηνικολάου, μητρ. Μεσογαίας & Λαυρεωτικής: *Η αυθεντικότητα στο βίωμα του σύγχρονου Χριστιανού*. Πηγή: <http://users.otenet.gr/~mystakid/nxn.htm>
9. Αλ. Παπαδιαμάντης, «Στην Παναγία την Κεχριά»
10. Σωφρόνιος, Αρχ. (²1993). *Οψόμεθα τον Θεόν καθώς εστί*. Έσσεξ Αγγλίας: Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου.

1.4 ΛΥΤΡΩΣΗ (4^ο δώρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αναγνωρίζουν τον Τριαδικό Θεό ως πηγή λύτρωσης στον Χριστιανισμό, - διερευνούν την επίδραση της προσμονής της λύτρωσης στη ζωή των πιστών.	- Παρουσίαση της διδασκαλίας του Χριστιανισμού για τη λύτρωση. - Ερμηνεία της λύτρωσης ως πηγής ελπίδας και σωτηρίας στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις. - Παράθεση θρησκευτικών αντιλήψεων για το θέμα της λύτρωσης.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Η λύτρωση στη θρησκεία και στην καθημερινή ζωή.

- «Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking) - Βλέπω-Ισχυρίζομαι-Αναρωτιέμαι»: Οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται με το παραπάνω μοτίβο την εικόνα του «Χριστού Λυτρωτή» στο Ρίο ντε Τζανέιρο και προβληματίζονται για τις προβληματικές καταστάσεις σε σύγχρονες πόλεις (π.χ. στο Ρίο ντε Τζανέιρο). Ελεύθερη συζήτηση για τη λύτρωση στη θρησκεία και στην καθημερινή ζωή.
- Συμπληρωματικά ή εναλλακτικά:
«Ιδεοθύελλα»: «Τι σημαίνει για σένα λύτρωση;». Κατηγοριοποίηση ιδεών από τους μαθητές/τις μαθήτριες και ετυμολόγηση των λέξεων λύτρωση-λύτρα-λυτρώνω/σωτηρία-σωτήρας με τη βοήθεια λεξικών, έντυπων ή ηλεκτρονικών (πχ. Τριανταφυλλίδη, Μπαμπινιώτη κλπ).

Εφαρμόζοντας:

Προσεγγίσεις του Χριστιανισμού και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων για τη λύτρωση και συσχέτισή τους με τις προσδοκίες των ανθρώπων στην καθημερινή τους ζωή.

- «Παραγωγή κάρτας γνώσεων» με ομαδοσυνεργασία: Η προσμονή της λύτρωσης στις θρησκείες. Αναζήτηση αιτίων, στόχων, ιδιαιτεροτήτων: λύτρωση από το κακό; τον θάνατο; τα εγκόσμια; την καταπίεση; την ύπαρξη; τον εαυτό; τον Θεό; Παρουσίαση της κάρτας σε πόστερ ή Power Point (Βοηθητικά διαβάζεται απόσπασμα από τη δ.ε. 3(δ) του Σχολικού Βιβλίου της Β' Λυκείου και πληροφοριακό υλικό).
- Εναλλακτικά:
«Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS) – Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις»: Καταγραφές για τη λύτρωση σε λογοτεχνικό κείμενο (π.χ. «λύτρωση από τη λύτρωση» στο Ν. Καζαντζάκη, *Αναφορά στον Γκρέκο*). Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν το κείμενο και απαντούν σε σχετικές ερωτήσεις σχετικά με τη «λύτρωση». Ενδεικτικές ερωτήσεις: Γιατί η ελπίδα και ο φόβος δεν οδηγούν στη λύτρωση σύμφωνα με το κείμενο; Ποια είναι η αληθινή λύτρωση; Πώς μπορεί ο άνθρωπος να κατορθώσει/κατακτήσει την αληθινή λύτρωση;

Διερευνώντας:

Θρησκευτικές αντιλήψεις για το θέμα της λύτρωσης.

- «Ομαδοσυνεργασία – Σήμανση και Υπογράμμιση κειμένου – Σύγκριση κειμένων»: Οι μαθητές/μαθήτριες ερευνούν κείμενο με θέμα τη λύτρωση στον Ινδουισμό και υπογραμμίζουν τα βασικά χαρακτηριστικά και τα στάδια λύτρωσης. Στη συνέχεια συγκρίνουν την έννοια της λύτρωσης στον Ινδουισμό και στην αρχαία ελληνική θρησκεία (αποσπάσματα από το Σχολικό Βιβλίο της Β' Λυκείου, σελ. 223 και 258-260).
- Εναλλακτικά:
«Καθοδηγούμενη ιστοεξερεύνηση» με θέμα «Μεσσίες και μεσσιανισμοί στην ιστορία της θρησκείας και στην εποχή μας». Μελετώνται θέματα σε ιστοσελίδες διαφορετικών προσεγγίσεων (π.χ. χριστιανική μεσσιανική γραμματεία, λαϊκές προφητείες της τουρκοκρατίας, φανατικές θρησκευτικές αντιλήψεις, ανησυχίες για το 666, χιλιαστικές τάσεις, υπόσχεση λύτρωσης σε σύγχρονες αιρέσεις κ.ά.). Έμφαση στα διερευνητικά ερωτήματα: Υπάρχουν μεσσιανικές τάσεις στην εποχή μας; Πώς αντιμετωπίζουν οι θρησκείες αυτές τις τάσεις; Ποιες θρησκευτικές ιδέες αναγνωρίζετε;

Αναπλαισιώνοντας:

Η λύτρωση στον Χριστιανισμό.

- «Ομαδοσυνεργασία – Σύγκριση κειμένων» και συζήτηση με θέμα: «Η προσμονή και το έργο του Μεσσία-Λυτρωτή Χριστού». Οι μαθητές/μαθήτριες ερευνούν βιβλικό χωρίο (Ιεζ. 37, 1-14) και σύγχρονο θεολογικό κείμενο για την ανάσταση τον Χριστό ως «Λυτρωτή και Σωτήρα» (Αντωνόπουλος, 2008) και εντοπίζουν τον υπαρξιακό, κοινωνικό και οικουμενικό χαρακτήρα της λύτρωσης στον Χριστιανισμό.
- Εναλλακτικά:
«Σήμανση και υπογράμμιση κειμένου»: Εντοπίζονται αναφορές για τη λύτρωση σε υμνολογικά κείμενα της Εκκλησίας (π.χ. «Λύτρωσιν απέστειλε Κύριος», «λύτρωσαι ἡμᾶς ἐκ κινδύνων», «ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ», «ἐξηγόρασας ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου» κ.ά.).

Αξιολογώντας:

Διαφορετικές εκφάνσεις της προσδοκίας των πιστών για λύτρωση.

- «Graffiti»: Μηνύματα - συνθήματα - εικαστικά διαφορετικές εκφάνσεις της προσδοκίας για λύτρωση, με αφορμή τον ύμνο «Χριστός ανέστη» και το ποίημα «Η παρηγοριά» του Τ. Παπατσώνη.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking) - Βάζω τίτλους»: Οι μαθητές/μαθήτριες βάζουν τίτλους σε εικόνες με θέμα προσδοκίες λύτρωσης (πίνακες του Φίκου). Έκφραση επιχειρημάτων για τον τίτλο τους και τελική επιλογή τίτλου σε ολομέλεια.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας,
<http://digitalschool.minedu.gov.gr> (βλ. Α΄ Γυμνασίου ΔΕ 30, Β΄ Λυκείου, ΔΕ 6, 7, 11):
1. Κουίζ: Περιμένοντας τον Μεσσία: Το πλήρωμα του χρόνου,
http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A109/355/2385,9142/extras/Html/Excercise_30_kef5_en30_Quiz_popup.htm
2. Β΄ Λυκείου, ΔΕ 6: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13171>
3. Β΄ Λυκείου ΔΕ 7: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13172>
4. Β΄ Λυκείου ΔΕ 11: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13175>
β) Ό.π., Προγράμματα Σπουδών, Β΄ Γυμνασίου, ΘΕ 2.
γ) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
1. Συλλογή φωτογραφιών: Μορφές φανατισμού,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/5068>
2. Δραστηριότητα: Προφητείες του Ησαΐα,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1397>
δ) Ό.π., Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό Υλικό Πιλοτικών Σχολείων/Θρησκευτικά/Εικαστικό Υλικό: <http://ebooks.edu.gr/new/ps.php/> Προγράμματα Σπουδών (Ο Παντοκράτωρ, Ο Χριστός στη δυτική τέχνη, εικόνες θεοτήτων στα ανατολικά θρησκευματα).
ε) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr>/Εκπαιδευτικό Υλικό):
1. «Θρησκευτικά Α΄, Β΄, Γ΄ Γυμνασίου» (2007): Βιβλιοθήκη/Καινή Διαθήκη/Η διδασκαλία του Χριστού, Τα θαύματα
2. «Θρησκευτικά Γυμνασίου» (2000): Καινή Διαθήκη/Η Καινή Διαθήκη μιλά για τον Χριστό, Οι κοινωνικές ομάδες της εποχής του
3. «Όψεις της Θρησκείας»: Όψεις της Θρησκείας/Χριστιανισμός/Ιουδαϊσμός (λοιπές θρησκείες κατ' επιλογήν)/Πίστη, Άνθρωποι.
Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ: <http://www.hp-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (π.χ. «Βυζαντινά Χριστούγεννα»).
- Αποσπάσματα προφητειών της Παλαιάς Διαθήκης για την ανάσταση των νεκρών (Ιεζ. 37, 1-14) και τον Μεσσία (Ησ 7, 14· 9, 5-6· 11, 1-10).

- Αναφορές της Καινής Διαθήκης για τον Μεσσία και το χαρούμενο άγγελμα της Βασιλείας του Θεού. Παραθέματα από την Καινή Διαθήκη για τις μεσσιανικές προσδοκίες στην εποχή του Χριστού (Μτ 3, 1-17· 16, 33· 25, 31-45, Λκ 4, 14-21, Ιω 6, 1-15· 16, 33). Παραθέματα από επιστολές του Απ. Παύλου.
- Υμνολογικά κείμενα (π.χ. «Χριστός ανέστη»)
- Σύγχρονα κείμενα:
 - 1) Αντωνόπουλος, Β. (2008). *Από τη γη της Επαγγελίας στη Βασιλεία των Ουρανών: Ο Αβραάμ στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, Αθήνα: Μαΐστρος, σελ. 56-57.
 - 2) Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος Στ. (2011), *Χριστιανισμός και Θρησκευτά Β' Γενικού Λυκείου*, Αθήνα: Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής ΙΤΥΕ «Διόφαντος», σελ. 31, 223, 258-260.
- Λεξικό: Μπαμπινιώτης, Γ. (2012), *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Λογοτεχνικά αποσπάσματα με θέμα υπαρξιακές αναζητήσεις λύτρωσης:
 1. Καζαντζάκης, Ν. (1961). *Αναφορά στον Γκρέκο*. Αθήνα: Κωνσταντινίδης.
 2. Παπατσώνης, Τ.Κ. (1988). *Εκλογή Α'. Εκλογή Β'*, Αθήνα: Ίκαρος, σελ. 16. Επιπλέον, προτείνεται: Αλ. Παπαδιαμάντης, Γ. Βιζυηνός, Ν. Καρούζος, Ν. Καββαδίας, Ντοστογιέφσκυ
- Εικονιστικό υλικό:
 - 1) «Χριστός Λυτρωτής» στο Ρίο ντε Τζανέιρο και εικόνες από τη σύγχρονη ζωή της πόλης (με ιστοξερεύνηση).
 - 2) Βυζαντινή εικόνα με θέμα «Εις Άδου Κάθοδος», Μονή της Χώρας – Μουσείο Καριγιέ, Κωνσταντινούπολη
 - 3) Εικόνες τέχνης με θέμα την προσμονή Σωτήρα-Λυτρωτή (π.χ. πίνακες Ευθ. Βαρλάμη, Φίκος «Μούσα» και «Η παραβολή του Καλού Σαμαρείτη»).
- Κινηματογράφος: «Αμήν» (Γαβράς 2002).
- Επιλεγμένες ιστοσελίδες διαφορετικών προσεγγίσεων στο θέμα της λύτρωσης (π.χ. φανατικές θρησκευτικές αντιλήψεις, χιλιαστικές τάσεις, μεσσιανισμοί, προσδοκίες πίστης κ.ά.). Για σύγχρονους ψευδομεσσίες και τις θέσεις τους βλ. στο ιστολόγιο, «Η τέχνη του θεολογείν»: <https://ntsireve.blogspot.gr/2016/10/14.html>
- Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.: <http://www.iep.edu.gr/el/thriskoftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Αγουρίδης, Σ. (2011). *Ιστορία των χρόνων της Κ.Δ.* Αθήνα: Άρτος Ζωής.
2. Αργυρίου Α (1995). Η απελευθέρωση των Ελλήνων και ο εσχατολογικός ρόλος της Ρωσίας και της Γαλλίας μέσα στο ερμηνευτικό έργο του Θεοδώρητου Ιωαννίνων (περ. 1740-1823) στο «Καιρός», Τμητικός Τόμος στον ομοτ. Καθηγητ. Δαμιανό Αθ. Δόϊκο, Θεσσαλονίκη, σ. 11-24 . Στο διαδίκτυο: http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?cat=hist&NF=1&main=texts&file=5.htm

3. Ζαχαρόπουλος, Ν. (2003). *Επίτομο Ιστορικό-Θεολογικό Λεξικό*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, σσ. 454-455.
4. Ζιάκας, Γρ. (1986). *Ιστορία των Θρησκευμάτων Α΄. Τα Ινδικά θρησκευτά*. Θεσσαλονίκη: Πουρνάρας.
5. Ζιάκας, Γρ. (1981). *Ιστορία των Θρησκευμάτων Β. Ίσλάμ*. Θεσσαλονίκη: Πουρνάρας.
6. Λόσκι, Βλ. (1974). *Κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν Θεού*. Θεσσαλονίκη: Ρηγόπουλος.
7. Μπέγζος, Μ. (1995). *Φαινομενολογία της Θρησκείας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ. 185-190.
8. Ντοστογιέφσκι, Φ. (2011). *Αδελφοί Καραμάζοφ*. Μτφρ. Ελένη Μπακοπούλου, Αθήνα: Ίνδικτος.
9. Φλωρόφσκυ, Γ. (1983). *Δημιουργία και απολύτρωση*. Θεσσαλονίκη: Πουρνάρας.

1.5 ΑΘΕΪΑ (5^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - εξετάζουν το φαινόμενο της αθεΐας ως άρνησης/απόρριψης του Θεού, - διακρίνουν την επίδραση της αθεΐας σε διαμόρφωση πεποιθήσεων, ιδεολογιών και αξιών.	- Προσδιορισμός του φαινομένου της αθεΐας. - Ανάλυση μορφών αθεΐας που εκδηλώνονται ως κοσμοθεωρία και ως στάση ζωής. - Ανάλυση αθεϊστικών θέσεων με θρησκευτικούς όρους.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Οι έννοιες της απιστίας και της δυσπιστίας. Η αθεΐα ως κοσμοθεωρία και ως στάση ζωής.

- «Θετικό- αρνητικό». Δίνονται στους μαθητές/στις μαθήτριες φράσεις όπως: «Πιστεύω, ότι βλέπω και ό,τι δεν βλέπω δεν το πιστεύω». «Με τόσο κακό στον κόσμο, δεν υπάρχει Θεός». «Η έννοια του Θεού με εμποδίζει να ζήσω τη ζωή μου». «Η θρησκεία είναι ετεροκαθορισμός». «Ο Θεός έχει πεθάνει». Οι μαθητές/μαθήτριες εκφράζονται θετικά ή αρνητικά και αιτιολογούν την απάντησή τους.
- Εναλλακτικά:
«Συλλογικός ρόλος» και «χάρτης εννοιών». Οι μαθητές/μαθήτριες στον ρόλο ανθρώπου ο οποίος δεν πιστεύει. Γράφουν χαρτάκια που ξεκινούν με τη φράση: «Δεν πιστεύω στον Θεό επειδή...». Ταξινομούμε ειδο λογικά τις απαντήσεις και προσπαθούμε να αποτυπώσουμε ποικίλα είδη και κίνητρα αθεΐας.

Εφαρμόζοντας:

Συμπεριφορές και στάσεις ζωής που προσδιορίζονται από την επιλογή της αθεΐας.

«Σκέψου, Γράψε, Συζήτησε, Μοιράσου (TWPS)» και «Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο». Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν αποσπάσματα από τα ακόλουθα κείμενα: 1) Το ποίημα «Οι απόντες» του Γ. Θέμελη (1961), 2) «Κατακτητές» του Φρ. Νίτσε (1969), 3) Συνέντευξη του Ρ. Ντόκινς (Βημαγazine - 2007), 4) «Αδελφοί Καραμαζόφ» του Φ. Ντοστογιέφσκυ (1990). Στη συνέχεια, εκφράζουν γνώμες και τοποθετούνται (Τι μου αρέσει; Τι με ενοχλεί; Ποια πρόταση με αγγίζει; Ποια μου προκαλεί αντίδραση;).

- Εναλλακτικά:

«Επ' αυτού θα είχα να πω»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν αποσπάσματα από έργα του Ντοστογιέφσκυ (πχ. τον διάλογο Αλιόσα και Ιβάν Καραμαζόφ στο ομώνυμο έργο, από τον «Ηλίθιο», κ.ά) και επισημαίνουν στοιχεία της σκέψης του συγγραφέα για το ζήτημα της αθεΐας. Μπορεί να ακολουθήσει δραματοποίηση σε ζευγάρια.

Διερευνώντας:

Θέσεις της αθεΐας στις διάφορες μορφές της.

- «Η τροχιά της μάθησης - Στρογγυλή τράπεζα»: Εξετάζονται δειγματικά παραθέματα με αθεϊστικές θέσεις και προβληματισμούς (Φώυερμπαχ, 1811, Μάρξ, 2004). Διερευνώνται προσεγγίσεις της πρακτικής και της θεωρητικής αθεΐας. Τα συμπεράσματα της επεξεργασίας συζητούνται σε «στρογγυλή τράπεζα».
- Εναλλακτικά:
«Ανάλυση Διαστάσεων»: Οι μαθητές/μαθήτριες συμπληρώνουν πίνακα με τις διαστάσεις του θέματος και με τη βοήθεια σύντομων αποσπασμάτων από κείμενα ή μέσω καθοδηγούμενης ιστοεξερεύνησης. Η κατάταξη σε κατηγορίες και μορφές προσδιορίζεται από τους ίδιους/τις ίδιες (π.χ. επιστημονική αθεΐα, φιλοσοφική αθεΐα, μαχητική αθεΐα, προσχηματική αθεΐα κ.ά.).

Αναπλαισιώνοντας:

Διάλογοι μεταξύ εκπροσώπων της θρησκείας και αθεϊστικών τάσεων και τα επιχειρήματά τους εκατέρωθεν.

- «Ομαδοσυνεργασία - Σύγκριση κειμένων – Συζήτηση στρογγυλής τράπεζας». Οι μαθητές/μαθήτριες ερευνούν χωρία και κείμενα στα οποία αναφέρονται θέσεις εκπροσώπων της θρησκείας καθώς και αθεϊστικές τάσεις (απόσπασμα κειμένου του Σχολικού Βιβλίου Β' Λυκείου, ΔΕ 23, Μπερντάγιεφ, 1967, Κρίστεβα, 2010, Μ. Μπρεχτ, Σταμούλης, 2016, Α' Ιω. 4, 20) και καταγράφουν ομοιότητες και διαφορές. Στη συνέχεια ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια με θέμα: «Σημεία διαλόγου μεταξύ χριστιανών και άθεων».
- Εναλλακτικά:
- «Μελέτη περίπτωσης»: Απόπειρες χριστιανομαρξιστικών διαλόγων στο παρελθόν. Προσωπικότητες, Θεματολογία, Συμπεράσματα (Σταμούλης, 2016).

Αξιολογώντας:

Η αμφιβολία ως στοιχείο της πίστης.

- «Ανακριτική καρέκλα»: Οι μαθητές/μαθήτριες «ανακρίνουν/ερωτούν» βιβλικό πρόσωπο, με βάση γνωστό περιστατικό αμφιβολίας ή δυσπιστίας (π.χ. κλήση μαθητών, διάλογος μαθητών πριν την ανάσταση του Λαζάρου, απόστολος Θωμάς, απόστολος Πέτρος κ.ά.).
- Εναλλακτικά:

«Γραφή σεναρίου» με βάση την τεχνική «αρχή, μέση ή τέλος»: Η κάθε ομάδα επιλέγει να γράψει την αρχή ή τη μέση ή το τέλος του σεναρίου με τις φράσεις «πιστεύω, Κύριε, βοήθει μου τη απιστία» (Μκ 9, 24) ή «Σας βεβαιώνω πως, αν έχετε πίστη έστω και σαν κόκκο σιναπιού, θα λέτε σ' αυτό το βουνό "πήγαινε από 'δω εκεί", και θα πηγαίνει· και τίποτα δε θα είναι αδύνατο για σας» (Μτ 17, 20).

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
 - <http://digitalschool.minedu.gov.gr> (βλ. Β' Λυκείου, ΔΕ 23):
 - 1. Β' Λυκείου ΔΕ 23: Δραστηριότητα: Μορφές Αθεΐας
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13187>
 - β) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο» (βλ. Θρησκευτικά Β' Λυκείου / Το φαινόμενο της αθεΐας: Συλλογές / Η ψηλάφηση του Θωμά):
 - 1. Κουιζ: Το φαινόμενο της αθεΐας,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4492>
 - 2. Συλλογή εικόνων: Η ψηλάφηση του Θωμά,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7358>
 - 3. Συλλογή εικόνων: Η άρνηση του Πέτρου,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4634>
 - 4. Συλλογή παραβολές: Η παραβολή του πλουσίου και του φτωχού Λαζάρου,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3835>
 - γ) Ό.π., Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.
 - δ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠ.Π.Ε.Θ. και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-lyko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό): «Όψεις Θρησκείας» (Σύγχρονα θέματα / Θεός).
- Από το σχολικό εγχειρίδιο της Β' Λυκείου: Α. Καριώτογλου-Α. Κεσόποπουλος-Π. Παπαευαγγέλου-Γ. Τσανανάς, (31991). Χριστιανισμός και Θρησκευματα, Αθήνα: ΟΕΔΒ σ. 159
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ: <http://www.hprt-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (π.χ. «Ψυχανάλυση και Ελλάδα. Ο Φρόντ και η αρχαία ελληνική σκέψη»).
- Βιβλικά κείμενα (π.χ., Γ Βασ 19, 11-12, Ωσ 6, 6, Μτ 9, 3· 17, 20· 23, 1-28, Μκ 9, 24, Λκ 14, 16-18, Α' Κορ 13, 1-8, Α' Ιω 4, 20, Ιακ 1, 27).
- Αποσπάσματα από σύγχρονα θεολογικά κείμενα:
 - 1) Κρίστεβα, Τ. (2010). *Αυτή η απίστευτη ανάγκη για πίστη*, Μτφρ. Κωνσταντίνου Τ., Αθήνα: Μεταίχμιο, σελ. 157.
 - 2) Μπερντιάεφ, Ν. (1967). *Αλήθεια και Αποκάλυψη*, Εισαγωγή-μετάφραση-σημειώσεις Χ. Μαλεβίτσης, Αθήνα: Δωδώνη, σελ. 153 και 154.
 - 3) Σταμούλης, Χ. (2016). *Τι γυρεύει η αλεπού στο παζάρι*, Αρμός, Αθήνα, 2016, σ. 78-79.
- Αποσπάσματα από έργα των:
 - 1) Marx, K (2004). *Θέσεις για τον Φόϋερμπαχ*, Μτφρ. Γ. Μπλάνας, Αθήνα: Ερατώ, σ. 63.
 - 2) Feuerbach, L. (1841). *Das Wesen des Christentums*, Leipzig, pgs 6, 15, 222, 325-63
 - 3) Feuerbach, L. (1851). *Vorlesungen über das Wesen der Religion*, Leipzig, pg 293.
 - 4) Νίτσε, Φρ. (1966). *Κατάλοιπα*, München, σελ. 478.

- Ποίηση:
 - 1) Θέμελης, Γ. (1961). «Απόντες» στη συλλογή Φωτοσκιάσεις, Θεσσαλονίκη (αυτοέκδοση).
 - 2) Μπέρτολτ Μπρεχτ, Ύμνος στο Θεό. Μελοποίηση: Ζωή Τάχα.
(επίσης: Ράντγιαρντ Κίπλινγκ, «Αν»· Οδυσσέας Ελύτης, «Ο μικρός ναυτίλος»· Κική Δημουλά, «Δημόσιος καιρός»).
- Λογοτεχνία:

Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι, (1990). *Αδελφοί Καραμαζώφ*. Μετάφραση Άρης Αλεξάνδρου. Εκδ. Γκοβόστης, τ. II, σ.123-126 [Συγκεκριμένα αποσπάσματα από τον διάλογο Ιβάν και Αλιόσα Καραμάζοφ, στο κεφ3 & 4, ακριβώς πριν τον Μεγάλο Ιεροεξεταστή]. Στο διαδίκτυο: [http://www.24grammata.com/wp-content/uploads/2014/08/Dostoevsky-The-Brothers-Karamazov2-24grammata.com .pdf](http://www.24grammata.com/wp-content/uploads/2014/08/Dostoevsky-The-Brothers-Karamazov2-24grammata.com.pdf)

Του ιδίου, *Ο Ηλίθιος, Οι Δαιμονισμένοι κ,λπ*
- Συνεντεύξεις:

(Α)θρου αυταπάτη, Συνέντευξη του Ρίτσαρντ Ντόκινς στον Μ. Προβατά, ΒΗMagazino, τχ. 491, 14/03/2010.
- Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.:
<http://www.iep.edu.gr/el/thriskoftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

- Πατερικά κείμενα: π.χ., Ιουστίνου, *Άπολογία Α΄*, Μ. Βασιλείου, *Εἰς τὸ καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας*, Μ. Βασιλείου, *Πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων*, Γρ. Παλαμά, *Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν εὐλαβέστατον μοναχὸν κύρ Διονύσιον*.
- Ενδεικτική θεολογική βιβλιογραφία όπου και αναφορές για αθεϊστικές προσεγγίσεις και σχετική βιβλιογραφία για τον πρακτικό και τον θεωρητικό αθεϊσμό (Φόυερμπαχ, Μαρξ, Νίτσε, Σαρτρ, Φρόυντ, Καμύ κ.ά.):
 1. Αγγελής, Δ. (2014). Η πρόσληψη των νεοορθοδόξων από τα περιοδικά λόγου και στοχασμού. Εισήγηση στο *Ε΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών: "Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία"*. Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014. Πρακτικά τ. 1, σ. 197- 208. Στο διαδίκτυο http://www.eens.org/EENS_congresses/2014/books/tomo1.pdf
 2. Berdiaeff, N. (1983). *Χριστιανισμός και Κοινωνική πραγματικότητα*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
 3. Clément, Ol. (1973). *Η θεολογία μετά τον "θάνατο του Θεού": Δοκίμια για μιαν απάντηση της Ορθόδοξης Εκκλησίας στο σύγχρονο αθεϊσμό*, Αθήνα: Αθνήνα.
 4. Γέφτις Αθανάσιος, Μεταλληνός Γεώργιος, Ελευθερίου Λεφτέρης, Ζουράρις Κώστας, Ράμφος Στέλιος: *Ορθοδοξία και Μαρξισμός*, Αθήνα: Ακρίτας 1984.
 5. Γιανναράς, Χ. «Επετειακή αναδρομή», εφημ. *Καθημερινή*, 18.11.2007.
 6. Γιούλτσας, Β. (1984). *Κοινωνιολογία του αθεϊσμού*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.

7. Εισηγήσεις στο συνέδριο «*Εκκλησία και Αριστερά*». Διοργάνωση: Τμ. Θεολογίας ΑΠΘ-Ι. Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος. Θεσσαλονίκη, 22-23/1/2013. (διαδικτυακά)
8. Θεοδώρου, Ε. (1985). *Η φιλοσοφία της θρησκείας του Κάρλ Μάρξ*. Αθήνα: Εκκλησιαστικόν και Μορφωτικόν Ίδρυμα Ιωάννου και Εριέττης Γρηγοριάδου
9. Μάινας, Ι. (1982). Το φαινόμενο της αθεΐας σήμερα. *Σύναξη* τχ. 5., σσ. 95-99 και Μάινας, Ι. (1983). Μορφές και αίτια του αθεϊσμού. *Σύναξη* τχ. 7, σσ. 88-95.
10. Μάινας, Ελ. (1983). Η αθεΐα στον Ντοστογιέφσκυ, *Σύναξη* τχ.7, σσ. 102-105
11. Ματσούκας, Ν. (2002). *Ιστορία της Φιλοσοφίας*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
- Κείμενα με αθεϊστικές προσεγγίσεις και σχετικά παραθέματα:
 1. Eagleton, T. (2010). *Λογική, Πίστη και Επανάσταση: Στοχασμοί γύρω από την περί Θεού Διαμάχη*. Μτφρ. Π. Γεωργίου. Αθήνα: Πατάκης.
 2. Έγκελς, Φ. - Μαρξ, Κ. (2008), *Για τη Θρησκεία: Συλλογή κειμένων και έργων*. Μτφρ. - εισαγ. Ε. Αστερίου. Αθήνα: ΚΨΜ.
 3. Feuerbach, L. (1841). *Das Wesen des Christentums*, Leipzig
 4. Feuerbach, L. (1851). *Vorlesungen über das Wesen der Religion*, Leipzig
 5. Gauchet, M. (2001). *Η απομάγευση του κόσμου*. Μτφρ. Ά. Κλαμπατσέα, Αθήνα: Πατάκης.
 6. Καμύ, Α. (2007). *Μύθος του Σίσυφου: Δοκίμια για το Παράλογο*. Μτφρ. Ν. Καρακίτσου-Ντουζέ και Μ. Κασαμπάλογλου-Ρομπλέν. Αθήνα: Καστανιώτης.
 7. Marx, K. (1974). *Χειρόγραφα 1844*. Μτφρ. Ν. Μπαλής. Αθήνα: Διεθνής Βιβλιοθήκη.
 8. Marx, K. (1978). *Κριτική της Εγελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου*. Μτφρ. Μπ. Λυκούδης. Αθήνα: Παπαζήσης.
 9. Marx, K. (2004). *Θέσεις για τον Φόουερμπαχ*. Μτφρ. Γ. Μπλάνας. Αθήνα: Ερατώ.
 10. Minois, G. (2007). *Ιστορία της αθεΐας*. Μτφρ. Β. Σερέτη, Αθήνα: Νάρκισσος Ενδεικτικό επικουρικό υλικό:
 11. Νίτσε, Φ. (2014). *Ο Αντίχριστος: Ανάθεμα κατά του Χριστιανισμού*. Μτφρ. Β. Δουλαβέρης. Αθήνα: Gutenberg.
 12. Νίτσε, Φρ. (1966). *Κατάλοιπα*. Munchen: v. K. Schlechta, Werke III
 13. Ντόκινς, Ρ. (2007). *Η περί Θεού αυταπάτη*. Μτφρ. Μ. Γιατρουδάκη, κ. ά. Αθήνα: Κάτοπτρο.
 14. Onfray, M. (2006). *Πραγματεία περί αθεολογίας*. Μτφρ. Σ. Διαμάντη, Αθήνα: Εξάντας.

ΘΕ 2. ΘΡΗΣΚΕΙΑ

(ιερότητα, ανταμοιβή, παράδοση, μύηση, ιεροσύνη/ιερατείο)

2.1 ΙΕΡΟΤΗΤΑ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - προσδιορίζουν το ιερό και την ιερότητα στον κόσμο και στη θρησκεία, - διακρίνουν τις διαστάσεις της ιερότητας στην Εκκλησία, - περιγράφουν το περιεχόμενο του ιερού στις θρησκείες, - αξιολογούν τη σημασία του ιερού στην καθημερινή ζωή των πιστών.	- Σύγκριση του ιερού και της ιερότητας στη θρησκεία και τον κόσμο. - Διάκριση των διαστάσεων της ιερότητας στην Εκκλησία. - Αναγνώριση συμβόλων, προσώπων, αντικειμένων, τόπων, καταστάσεων που χαρακτηρίζονται ιερά. - Αξιολόγηση της επίδρασης της ιερότητας στην πίστη και στη ζωή των ανθρώπων.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Η ιερότητα για τον σύγχρονο άνθρωπο και την κοινωνία.

- «Ημερολόγιο αναστοχασμού»: Κάθε μαθητής/μαθήτρια καταγράφει τις σκέψεις του/της, για το τι σημαίνει για αυτόν/αυτήν η έννοια/λέξη «ιερό» στην καθημερινή του/της ζωή, π.χ. η μητέρα είναι «ιερό πρόσωπο», τα δικαιώματά μου είναι «ιερά», κ.λπ. Κρατάει αυτά που έγραψε, με σκοπό να αναστοχαστεί πάνω σε αυτά, μετά και τις τελικές δραστηριότητες του μαθήματος.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking)»: Οι μαθητές/μαθήτριες παρατηρούν εικόνες επιλέγουν μία ή περισσότερες και απαντούν στο ερώτημα: «Τι είναι για μένα ιερό;», αιτιολογώντας την επιλογή τους.

Νοηματοδοτώντας:

Θρησκευτικές αντιλήψεις για το ιερό.

- «Ομαδοσυνεργασία»: Οι μαθητές/μαθήτριες εργάζονται σε εικόνες με την έκφραση του ιερού στον θρησκευτικό χώρο, διαβάζουν σχετικά χωρία και κείμενα (Εξ. 3, 5, Dowlat, 2014, Bhardwaj, 2013) περιγράφουν την έννοια του ιερού στη ζωή των ανθρώπων των διαφόρων θρησκειών.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία: Στοχασμός σε ερώτημα»: «Το 'ιερό' στο πλαίσιο του Χριστιανισμού είναι κυρίως τόπος, χρόνος ή τρόπος;». Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες και με τη βοήθεια εικονιστικού υλικού επεξεργάζονται το παραπάνω ερώτημα και προτείνουν τη δική τους ερμηνεία.

Αναλύοντας:

Διαστάσεις της ιερότητας στη ζωή των ανθρώπων.

- «Ομαδοσυνεργασία: χάρτης εννοιών»: Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν την έννοια της ιερότητας σε διάφορα κείμενα (Πλούταρχος, Σχολικό Βιβλίο Β΄ Λυκείου, ΔΕ 3, Μανωλόπουλος, 2007) και προσπαθούν να κατασκευάσουν έναν χάρτη εννοιών με τις διαστάσεις της ιερότητας (π.χ. απόλυτο, άγιο, βίωμα καθολικό κλπ).
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία – Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking) – Δημιουργικές ερωτήσεις»: Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν τις διαστάσεις της ιερότητας σε διάφορα κείμενα ή εικόνες και μέσα από ερωτήσεις που διατυπώνουν προσπαθούν να ανιχνεύσουν τη σχέση του ιερού με το βίωμα, την αγιότητα κ.λπ.

Εφαρμόζοντας:

Αξιολόγηση της ιερότητας στην καθημερινή ζωή πιστών και μη πιστών.

- «Κείμενο με έμπνευση»: «Ιερό: τόπος, χρόνος, τρόπος» Οι μαθητές/μαθήτριες κλείνουν τον κύκλο των αρχικών τους προβληματισμών με τα νέα δεδομένα.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία: Απεικονίσεις με φαντασία – Σκέψου, Γράψε, Συζήτησε, Μοιράσου (TWPS): Σε ομαδοσυνεργασία γίνεται σύνταξη σύντομης λίστας για το «ιερό» και το περιεχόμενό του με βάση το ερώτημα «τι είναι ιερό για μένα;». Οι μαθητές/μαθήτριες στοχάζονται, σημειώνουν τις σκέψεις τους, τις συγκρίνουν με εκείνες που είχαν στο στάδιο της βίωσης (α΄ στάδιο), και ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
<http://digitalschool.minedu.gov.gr> (βλ. Β΄ Λυκείου, ΔΕ 2, 3).
β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο» (Συλλογές εικόνων): <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4478?locale=el> και <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/8872?locale=el>
- Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ. (2011). *Χριστιανισμός και Θρησκευόμενα Β΄ Γενικού Λυκείου*, Αθήνα: Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», σ. 28.
- Πηγές και βιβλιογραφία:
1) Εξ. 3,5
2) Bhardwaj A. (2013). Indian pilgrimage: Windsor to the Ganges: *The Telegraph*, Travel Destinations, 17 Απριλίου 2013. Μετάφραση από τα αγγλικά: Ηλίας Μαλεβίτης.
3) Dowlat, R. (2014). Hajj, a life-changing event for Muslims: *Guardian*, Πέμπτη 16 Οκτωβρίου 2014. Μετάφραση από τα αγγλικά: Ηλίας Μαλεβίτης.
4) Μανωλόπουλος, Ν. (2007). «Το ιερό και η αγιότητα. Σκέψεις με αφορμή τη φιλοσοφία του Λεβινάς», *Σύναξη*, 2007, τχ. 103, σελ. 62-67 (επιλογή).
5) Πλούταρχος, *Προς Κολώτην Επικούρειον*, 1126, D-E.
- Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.:
<http://www.iep.edu.gr/el/thriskoftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Eliade, M. (2002). *Το Ιερό και το Βέβηλο*. Μτφρ. Ν. Δεληβοριάς. Αθήνα: Αρσενίδης.
2. Mc Afee, Ward (1997). *Τα πέντε μεγάλα ζωντανά θρησκευόμενα*. Μτφρ. Σ. Αγουρίδης. Αθήνα: Άρτος Ζωής.
3. Αγοραστός, Δ. (2009). *Η εξελικτική ψυχολογία της θρησκείας*. Στο <http://psychologein.dagorastos.net/2009/03/17/evolutionreligion>
4. Γιανναράς, Χ. (2006). *Ενάντια στη θρησκεία*. Αθήνα: Ίκαρος.
5. Ζιάκας Γρ., *Το Ισλάμ ως θρησκεία*. Στο http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/europe/ziakas_islam.html
6. Ζιάκας, Γρ. (2008). *Θρησκείες και Πολιτισμοί της Ασίας: Ινδοϊσμός, Ταοϊσμός, Κομφουκισμός, Βουδισμός, Θιβέτ και Ιαπωνία*. Θεσσαλονίκη: Κορν. Σφακιανάκη.
7. Μακράκης, Μ. (1999). *Ψυχολογία της θρησκείας*. Αθήνα: Αρμός.
8. Μανωλόπουλος, Ν. (2007). «Το ιερό και η αγιότητα». *Σύναξη*, τ.103. σ. 62-66.
9. Μπέγζος, Μ. (2004). *Δοκίμια ψυχολογίας της θρησκείας*, Αθήνα: Εξάντας.
10. Νησιώτης, Ν. (2006). *Ψυχολογία της θρησκείας*. Αθήνα: Μαΐστρος.
11. Παπαλεξανδρόπουλος, Στ. (2016). *Ανατολικές θρησκείες*, Αθήνα: Gutenberg.
12. Παπαλεξανδρόπουλος, Στ. (2015). *Βουδισμός: Η ινδική περίοδος*, Αθήνα : Gutenberg.
13. Παπαλεξανδρόπουλος, Στ. (2015). *Ινδουισμός: Ιστορική εισαγωγή*, Αθήνα: Gutenberg.
14. Τσοπάνης, Κ. (2008). *Το ιερό ως θεϊκή αποκάλυψη*. Στο <http://www.antifono.gr/portal/κατηγορίες/θεολογία-θρησκευσιολογία/γραπτός-λόγος/291-2009-10-14-11-03-04.html>.

2.2 ΑΝΤΑΜΟΙΒΗ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αναδεικνύουν τις διαστάσεις που έχει η προσδοκία ανταμοιβής από τον Θεό για τους πιστούς σε μία θρησκεία, - αναλύουν τις θέσεις του Χριστιανισμού για την ανταμοιβή.	- Προσδιορισμός της προσδοκίας ανταμοιβής στις θρησκείες και της σημασίας της στην καθημερινότητα των πιστών. - Ανάλυση της χριστιανικής διδασκαλίας για την ανταμοιβή.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Προσδοκία και ανταμοιβή ως κίνητρα πράξεων.

- «Χτίσιμο της στάσης του ρόλου»: Τρεις μαθητές/μαθήτριες στέκονται στο κέντρο της τάξης και αναπαριστούν τον δούλο, τον μισθωτό και τον υιό. Με τη βοήθεια κειμένου (Σχολικό βιβλίο Γ' Λυκείου, ΔΕ 4) και δικές τους παραστάσεις χτίζουν τη στάση του ρόλου (ενδεικτικά θέματα: εργασία, ανθρώπινες σχέσεις, ρόλος μαθητή/μαθήτριας).
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία – Δημιουργία σεναρίου»: Οι μαθητές/μαθήτριες από την οικογενειακή τους εμπειρία (π.χ. εργασία γονέων) ή από τη σχολική τους εμπειρία σε σχέση με τις σχολικές επιδόσεις τους δημιουργούν ένα σύντομο σενάριο για τη σχέση εργασίας ή επίδοσης, με την προσδοκία και την ανταμοιβή (π.χ. τι προσδοκάς από τις σπουδές σου ή με ποια κριτήρια θα επέλεγες το επάγγελμά σου). Το καταγράφουν και στο τέλος παρουσιάζουν στην ολομέλεια. Ακολουθεί σύντομος αναστοχασμός.

Νοηματοδοτώντας:

Προσδοκίες ανταμοιβής στον Χριστιανισμό.

- «Ομαδοσυνεργασία - Σύγκριση βιβλικού κειμένου με ένα μετασχηματισμό του»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες συγκρίνουν την παραβολή των εργατών του αμπελώνα (Μτ. 20, 1-16) με τον κατηχητικό λόγο του Ιωάννη Χρυσοστόμου (PG 59).
- Εναλλακτικά:
«Ρόλος στον τοίχο»: Τίθεται το ερώτημα: «Γιατί κάποιος/κάποια είναι πιστός/πιστή στο Θεό; Ποια είναι τα κίνητρά του; Τι περιμένει;». Οι μαθητές/μαθήτριες με τη δραστηριότητα «Ρόλος στον τοίχο» αποτυπώνουν σκέψεις, συναισθήματα, κίνητρα.

Αναλύοντας:

Ανταμοιβή και Χριστιανισμός. Άλλες θρησκευτικές αντιλήψεις για τις προσδοκίες ανταμοιβής.

- «Ανακριτική καρέκλα»: Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν ένα κείμενο σχετικά με τις προσδοκίες που έχει ένας Χριστιανός (Πορφύριος, 2003) και στη συνέχεια επεξεργάζονται τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους μέσα από τη δραστηριότητα «ανακριτική καρέκλα». Ένας μαθητής/Μία μαθήτρια αναλαμβάνει τον ρόλο του χριστιανού του κειμένου και διαβάζει το κείμενο. Στη συνέχεια μια ομάδα μαθητών/μαθητριών του κάνουν ερωτήσεις σχετικά με τις σκέψεις και τα αισθήματά του.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία»: Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν ένα κείμενο μιας θρησκευτικής αντίληψης για την προσδοκία ανταμοιβής (π.χ. Γουέαρ, 1984, Γιαννουλάτος, 1975, Σχολικό Βιβλίο Β' Λυκείου, ΔΕ 29, 32, 33, 35, 36) με καθοδηγητικές ερωτήσεις. Στο τέλος, κάθε ομάδα παρουσιάζει στην ολομέλεια τα συμπεράσματά της μελέτης της.

Εφαρμόζοντας:

Προσωπικές απόψεις και αναστοχασμός για την ανταμοιβή.

- «Σχοινί της μπουγάδας»: Οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν σε ένα χαρτάκι μια επιστολή στον Θεό για τις προσωπικές προσδοκίες τους για ανταμοιβή και τις κρεμούν στο σχοινί ή κολλούν τα χαρτάκια στον πίνακα. Στη συνέχεια σχολιάζονται σε ολομέλεια.
- Εναλλακτικά:
«Προετοιμασία συνέντευξης»: Ανά δύο οι μαθητές/μαθήτριες παίρνουν «συνέντευξη» ο ένας από τον άλλο/η μία από την άλλη με θέμα «Τι προσδοκάς από τον Θεό (σου);».

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
- α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
<http://digitalschool.minedu.gov.gr> (βλ. Α΄ Γυμνασίου ΔΕ 26, Β΄ Γυμνασίου ΔΕ 16, 34, Α΄ Λυκείου ΔΕ 45, Β΄ Λυκείου, ΔΕ 5 και «Θρησκευματα»).
- β) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
<http://photodentro.edu.gr/lor> (βλ. Συλλογές εικόνων).
- γ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠ.Π.Ε.Θ. και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό): «Όψεις Θρησκείας» (βλ. Όψεις της θρησκείας).
- Καβάζη, Μ., *Από πού πάνε για τον Παράδεισο; 8 εκπρόσωποι θρησκευτικών δογμάτων απαντούν*, συνεντεύξεις στο Έψιλον της Ελευθεροτυπίας, 19/4/2009. Στο <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=36193>
- Βοηθητικά κείμενα σχολικών βιβλίων
- 1) Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ. (2011). *Χριστιανισμός και Θρησκευματα Β΄ Γενικού Λυκείου*, Αθήνα: Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», σ. 234-235, 259-260, 268-269, 285 και 290-291.
- 2) Μπέγζος, Μ., Παπαθανασίου, Α. (2011). *Θέματα Χριστιανικής Ηθικής Γ΄ Γενικού Λυκείου*, Αθήνα: Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», σ. 38.
- Αγιογραφικά και πατερικά κείμενα:
Μτ. 20, 1-16.
- Ιωάννης Χρυσόστομος, *Κατηχητικός Λόγος*, ΡΓ, 59, 721-7.
- Βιβλιογραφία:
- 1. Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Αρχιεπίσκοπος Τιράνων (1975). *Ισλάμ. Θρησκευολογική επισκόπησης*, Αθήνα: Πορευθέντες, σ. 142, 144, 257-259.
- 2. Γουέαρ, Κ., Επίσκοπος Διοκλείας (1984). *Ο Ορθόδοξος Δρόμος*, Μτφρ. Μ. Πάσχος, Αθήνα: Επτάλοφος, σ. 152-155.
- 3. Πορφύριος Καυσοκαλυβίτης (2003). *Βίος και Λόγοι*, Χανιά: Ι.Μ. Χρυσοπηγής, σ. 232-235.
- Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.:
<http://www.iep.edu.gr/el/thrskftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Mc Afee, Ward (1997). *Τα πέντε μεγάλα ζωντανά θρησκευόμενα*. Μτφρ. Σ. Αγουρίδης. Αθήνα: Άρτος Ζωής. Γιανναράς, Χ. (2006). *Ενάντια στη θρησκεία*. Αθήνα: Ίκαρος.
2. Βλάχος, Ιερόθεος, Μητρ. Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου. *Το μυστήριο της παιδείας του Θεού*. Ιερά Μονή Γενεθλίου της Θεοτόκου (Πελαγίας)
3. Γιαννουλάτος, Α. (2004). *Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού. Συλλογή θρησκευσιολογικών μελετημάτων*. Αθήνα: Ακρίτας.
4. Ζιάκας, Γρ. *Το Ισλάμ ως θρησκεία*. Στο http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/europe/ziakas_islam.html
5. Ζιάκας, Γρ. (2008). *Θρησκείες και Πολιτισμοί της Ασίας: Ινδοϊσμός, Ταοϊσμός, Κομφουκισμός, Βουδισμός, Οιβέτ και Ιαπωνία*. Θεσσαλονίκη: Κορν. Σφακιανάκη.
6. Καρδαμάκης, Πρωτ.Μ. (1993). *Ορθόδοξη πνευματικότητα*. Αθήνα: Ακρίτας.

2.3 ΠΑΡΑΔΟΣΗ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αναγνωρίζουν τη σημασία της παράδοσης στη ζωή της Ορθόδοξης Εκκλησίας, - εκτιμούν τη σημασία που έχει για τον πιστό η θρησκευτική του παράδοση, - διαπιστώνουν τις δυνατότητες και τα όρια ανανέωσης της θρησκευτικής παράδοσης.	- Αποτίμηση της σημασίας της παράδοσης στη ζωή της Ορθόδοξης Εκκλησίας. - Προσδιορισμός της θρησκευτικής παράδοσης και της σημασίας της για τον πιστό. - Τεκμηρίωση της ανάγκης ανανέωσης των θρησκευτικών παραδόσεων, χωρίς να αλλοιώνεται το περιεχόμενο της πίστης.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Μορφές και τύποι παραδόσεων στην καθημερινή ζωή.

- «Ιδεοθύελλα» με τη λέξη «παράδοση». Οι ιδέες των μαθητών/μαθητριών καταγράφονται στον πίνακα σε δύο στήλες: θρησκευτικές - λαϊκές παραδόσεις. Βοηθητικά μπορούν να χρησιμοποιηθούν και σχετικές επί του θέματος εικόνες και φωτογραφίες.

- Εναλλακτικά:
- «Σκέψου, Γράψε, Συζήτησε ανά 2 και ανά 4, Μοιράσου (TWPS)»: «Έχουμε οικογενειακή παράδοση να...». Οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν σύντομο αφηγηματικό κείμενο. Κατόπιν το συζητούν με τον διπλανό/τη διπλανή τους, με την ομάδα τους, και αδρομερώς στην ολομέλεια.

Νοηματοδοτώντας:

Θρησκευτική παράδοση και ιστορία/πολιτισμός του ανθρώπου.

- «Σκέψου, συζήτησε, μοιράσου (TPS)»: Ζητείται από τους μαθητές να εντοπίσουν σε ποιες από τις παραδόσεις που καταγράφηκαν στον πίνακα περιλαμβάνονται θρησκευτικά χαρακτηριστικά και να γράψουν μια σκέψη με θέμα: «Τί μπορεί να σημαίνουν για έναν πιστό οι θρησκευτικές του παραδόσεις; Θα μπορούσε να ασκεί την πίστη του και χωρίς αυτές;». Ακολουθεί παρουσίαση στην ολομέλεια.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία-Εννοιολογικός χάρτης»: Οι μαθητές/μαθήτριες με αφορμή το ποίημα «Στην Εκκλησιά» του Κ. Καβάφη και τη βοήθεια σχετικών με το θέμα εικόνων/φωτογραφιών, δημιουργούν εννοιολογικό χάρτη με τις λέξεις «θρησκευτική παράδοση», «ιστορία», «πολιτισμός» (ή «ήθη και έθιμα»), δίνουν επιπλέον παραδείγματα και αποδίδουν σύντομα το νόημά τους.

Αναλύοντας:

Η θέση της παράδοσης στη θρησκεία και η στάση του πιστού απέναντι σε αυτή.

- «Σκέψου, συζήτησε, μοιράσου (TPS)»: Δίνονται κείμενα (Σχολικό Βιβλίο Β' Λυκείου, ΔΕ 13) που αφορούν στην έννοια και τη σημασία της χριστιανικής παράδοσης. Οι μαθητές σημειώνουν δύο βασικά στοιχεία της, υπογραμμίζουν τη σχέση παράδοσης και «παραδόσεων» και παρουσιάζουν στην ολομέλεια.
- Εναλλακτικά:
«Καθοδηγούμενη ιστοεξερεύνηση»: Οι μαθητές/μαθήτριες αναζητούν και εξετάζουν την επιρροή αρχαϊκών στοιχείων ή άλλων «παραδόσεων» στη σύγχρονη θρησκευτική και λατρευτική ζωή των πιστών. Για παράδειγμα, αναζητούν αν φανερώνονται αρχαιοελληνικά ή ρωμαϊκά έθιμα και πολιτισμός, ή η βυζαντινή λαϊκή πολιτιστική παράδοση στη χριστιανική λατρεία (Αν δεν υπάρχει δυνατότητα Η/Υ επεξεργάζονται κείμενα: Σχολικό Βιβλίο Β' Λυκείου, ΔΕ 13, Λουκάτος, 2003).

Εφαρμόζοντας:

Θρησκευτικές παραδόσεις και στάσεις ζωής στην προσωπική και κοινωνική ζωή των νέων ανθρώπων.

- «Ομαδοσυνεργασία»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες διαβάζουν ένα κείμενο με θέμα την ανανέωση της χριστιανικής παράδοσης (Παπαθανασίου, 2008) καθώς και λεζάντες από σχετικές εικόνες. Στη συνέχεια, ο/η εκπαιδευτικός δίνει επιγραμματικά μερικές από τις πτυχές της εκκλησιαστικής ζωής (π.χ. γλώσσα της λατρείας, εκκλησιαστική μουσική, τεχνοτροπία της αγιογραφίας, εκκλησιαστική

αρχιτεκτονική, ενδυμασία του κλήρου, τέλεση μυστηρίων, χριστιανικές γιορτές, κατηχητικός λόγος της Εκκλησίας κ.ά.). Οι μαθητές/μαθήτριες επιλέγουν ένα από τα παραπάνω ζητήματα και συντάσσουν σειρά θέσεων με επιχειρήματα, ή ένα «κείμενο με έμπνευση» με θέμα: «Παράδοση: συντήρηση, ανανέωση ή σύνθεση;». Η κάθε ομάδα ανακοινώνει τα επιχειρήματά της και ακολουθεί συζήτηση.

- Εναλλακτικά:
«Αντιγνωμίες»: «Η γλώσσα της λατρείας. Νεκρό γράμμα ή ζωντανή παράδοση;» (ή κάποιο άλλο ζήτημα). Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε δύο ομάδες και επιχειρηματολογούν υπέρ της μίας ή της άλλης άποψης. Η αφορμή μπορεί να δοθεί από ένα κείμενο με θέμα την ανανέωση της χριστιανικής παράδοσης (Παπαθανασίου, 2008).

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
<http://digitalschool.minedu.gov.gr> (βλ. Β' Λυκείου, ΔΕ 13 και «Θρησκευμένα»).
- β) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
<http://photodentro.edu.gr/lor> (βλ. Συλλογές εικόνων / Θρησκευτικά).
- γ) Ό.π., Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.
- δ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠ.Π.Ε.Θ. και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
 1. «Επιλεγμένα θέματα Θρησκευτικών Α' Ενιαίου Λυκείου» (Μυστήρια).
 2. «Επιλεγμένα θέματα Θρησκευτικών Β' Ενιαίου Λυκείου» (Ισλάμ).
 3. «Όψεις Θρησκείας» (βλ. Όψεις της θρησκείας, Σύγχρονα θέματα).
- Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ. (2011). *Χριστιανισμός και Θρησκευμένα Β' Γενικού Λυκείου*, Αθήνα: Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», σ. 117-118.
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ: <http://www.hprt-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (βλ. αναζήτηση «παράδοση»).
- Πίνακες ζωγραφικής:
 - 1) «Κάλαντα», έργο Νικηφόρου Λύτρα (1870).
 - 2) «Ο χορός των Μεγάρων», έργο Θεόφιλου.
 Ποίημα: Καβάφης, Κ.Π. (1984). *Ποιήματα 1897-1933*, Αθήνα: Ίκαρος.
- Βιβλιογραφία:
 - 1) Λουκάτος, Δ. (2003). «Η Εκκλησία και τα λαογραφικά της», *Σύγχρονα Λαογραφικά*, Αθήνα: Φιλιππότη, σ. 105-110.
 - 2) Παπαθανασίου, Ν.Θ. (2008). *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται. Η ιεραποστολή ως ελπίδα και ως εφιάλτης*, Αθήνα: Εν πλω, σ. 121-123.
- Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.:
<http://www.iep.edu.gr/el/thriskoftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Mc Afee, Ward (1997). *Τα πέντε μεγάλα ζωντανά θρησκευόμενα*. Μτφρ. Σ. Αγουρίδης. Αθήνα: Άρτος Ζωής.
2. Pearl, Rev. Dr. Chaim & Brookes, Rev. Reuben S. (1997). *Βασικές Αρχές του Ιουδαϊσμού*. Αθήνα: Έκδ. Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου Ελλάδος.
3. Γιανναράς, Χ. (2006). *Ενάντια στη θρησκεία*. Αθήνα: Ίκαρος.
4. Ζιάκας, Γρ. *Το Ισλάμ ως θρησκεία*. Στο http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/europe/ziakas_islam.html.
5. Ζιάκας, Γρ. (2008). *Θρησκείες και Πολιτισμοί της Ασίας: Ινδοϊσμός, Ταοϊσμός, Κομφουκισμός, Βουδισμός, Θιβέτ και Ιαπωνία*. Θεσσαλονίκη: Κορν. Σφακιανάκη.
6. Ισραήλ, Ραβίνος Ααρών (2014). *Νισμά Παρασόντ και εβραϊκές ιστορίες*. Θεσσαλονίκη: εκδ. Ιδρύματος Εστ Αχαΐμ.
7. Σύναξη, τχ. 1 (Ιανουάριος 1982). Αφιερωμένο στο θέμα: «Η Ορθόδοξη Παράδοση: Μένουσα εν έαυτῇ τὰ πάντα καινίζει».
8. «Ζητήματα ανανέωσης-μεταρρύθμισης στην Ορθοδοξία», Ανοιχτή Συζήτηση - Ημερίδα που διοργάνωσε η Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών Βόλου και οι Εκδόσεις Αρμός στις 24 Απριλίου 2010, βίντεο διατίθενται στο <http://antifono.gr/>

2.4 ΜΥΗΣΗ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - συγκρίνουν τη μύηση σε θρησκευτική και μη θρησκευτική κοινότητα, - διατυπώνουν συλλογισμούς για τις προϋποθέσεις και τις συνέπειες εισόδου – ένταξης στην Εκκλησία, - διακρίνουν εκφράσεις/εκδηλώσεις /τελετές μύησης στις θρησκείες.	- Σύγκριση των κύριων χαρακτηριστικών της μύησης σε μια θρησκεία με έμφαση στην Ορθόδοξη Εκκλησία, και της μύησης σε μη θρησκευτική κοινότητα. - Διατύπωση συλλογισμών με θεολογικά κριτήρια για τις προϋποθέσεις και τις συνέπειες εισόδου – ένταξης στην Εκκλησία. - Αναγνώριση τρόπων μύησης στις θρησκείες του κόσμου.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Η μύηση σε μία κοινότητα.

- «Σκέψου, συζήτησε, μοιράσου (TPS)». Οι μαθητές/μαθήτριες αναφέρουν παραδείγματα ή διαδικασίες μύησης - ένταξης ενός νέου μέλους σε μια ομάδα.
- Εναλλακτικά:
- «Ομαδοσυνεργασία – Έντεχνος Συλλογισμός – Βάζοντας τίτλους»: Οι μαθητές/μαθήτριες παρατηρούν εικόνες με διάφορες μορφές μύησης και βάζουν τίτλους δικαιολογώντας την επιλογή τους. Στη συνέχεια αναζητούν το κοινό στοιχείο των εικόνων.

Νοηματοδοτώντας:

Είσοδος και ένταξη στην Εκκλησία.

- «Ομαδοσυνεργασία – Έντεχνος Συλλογισμός – Δημιουργικές ερωτήσεις»: Ο/Η εκπαιδευτικός προβάλλει βίντεο ή προτρέπει τους μαθητές/τις μαθήτριες να παρατηρήσουν εικόνες με θέμα τη μύηση στον Χριστιανισμό. Στη συνέχεια, οι μαθητές/μαθήτριες χωρισμένοι/ες σε ομάδες καταγράφουν σκέψεις και ερωτήματα γύρω από αυτά που παρατήρησαν. Ενδεικτικά ερωτήματα: Τι παρατηρείτε; Σε ποιους/ποιες απευθύνεται η συγκεκριμένη τελετή; Πρέπει να υπάρχουν κάποιες προϋποθέσεις για την ένταξη στην Εκκλησία; Μπορεί να γίνει ένταξη χωρίς διδασκαλία/κατήχηση;
- Εναλλακτικά:
«Υπογράμμιση κειμένου». Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν και υπογραμμίζουν λέξεις -κλειδιά σε κείμενα που αναφέρονται στο μυστήριο και στην Ορθόδοξη ακολουθία του Βαπτίσματος και του χρίσματος (Σχολικό Βιβλίο Α' Λυκείου, ΔΕ 21, Συμεών Θεσσαλονίκης) και σηματοδοτούν την έναρξη της καινούριας ζωής στην Εκκλησία.

Αναλύοντας:

Προϋποθέσεις και στοιχεία εισόδου – ένταξης στην Εκκλησία.

- «Τροχιά της μάθησης»: Οι μαθητές/μαθήτριες, περνώντας από τους «σταθμούς» με το υλικό, μελετούν κείμενα (Σχολικό Βιβλίο Α' Λυκείου, ΔΕ 21, Schmemann 1984, κ.λπ.), παρατηρούν σχετικές εικόνες και συμπληρώνουν φύλλο εργασίας σχετικά με τα βασικά μέρη, τη σημασία και τους συμβολισμούς του χριστιανικού βαπτίσματος, που σηματοδοτούν την έναρξη της καινούριας ζωής στην Εκκλησία.
- Εναλλακτικά:
«Ρόλος στον τοίχο»: Φανταζόμαστε έναν σύγχρονο Αφρικανό νέο, που σκέφτεται να μνηθεί στη χριστιανική πίστη. Τι σκέφτεται, πώς αισθάνεται, τι χρειάζεται, τι φοβάται. Πώς είναι γι' αυτόν η κατήχηση και το Βάπτισμα. Η αφορμή μπορεί να δοθεί από σχετικές εικόνες και κείμενα (π.χ. Σχολικό Βιβλίο Α' Λυκείου, ΔΕ 21, Schmemann, 1984).

Εφαρμόζοντας:

Νέοι και ένταξη σε θρησκευτικές κοινότητες.

- «Ομαδοσυνεργασία: Λεύκωμα με ευχές και αφιερώσεις»: Ένας συμμαθητής/μία συμμαθήτρια σε καλεί σε μία τελετή Βαπτίσματος. Οργανώνετε ένα λεύκωμα με αφιερώσεις και ευχές κατάλληλες για την περίπτωση.
- Εναλλακτικά:
«Κάρτα ρόλου και ανακριτική καρέκλα»: Ένας πατέρας ή μια μητέρα προβληματίζεται για το ενδεχόμενο θρησκευτικής ένταξης του παιδιού του/της. Ένας μαθητής/μία μαθήτρια αναλαμβάνει τον ρόλο του πατέρα/της μητέρας και μια ομάδα μαθητών/μαθητριών μέσα από ερωτήσεις ζητά να εκθέσει τους προβληματισμούς του/της.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:

α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:

<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/899,3346/> (βλ. Α' Λυκείου ΔΕ 21).

β) Κουίζ : Συμβολισμοί του μυστηρίου της Βάπτισης

<http://photodentro.edu.gr/lor/handle/8521/8635>

- Το κείμενο της ακολουθίας του Βαπτίσματος
<http://glx.xyz/texts/Euch/Baptism.htm>.
- Video με περιεχόμενο τη Βάπτιση
<https://www.youtube.com/watch?v=6n4px0r4HB8>
- Γκότσης, Χρ., Μεταλληνός, π. Γ., Φίλιας, Γ. (2011), *Ορθόδοξη πίστη και λατρεία Α' Γενικού Λυκείου*, Αθήνα: Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», σ. 120-121.
- Πηγές και θεολογικά κείμενα:
 - 1) *Ακολουθία Αγίου Βαπτίσματος*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος.
 - 2) Schmemmann, A. (1984). *Εξ ύδατος και πνεύματος*, Μτφρ. Ι. Ροηλίδης, Αθήνα: Δόμος, σ. 60-61.
 - 3) Συμεών Θεσσαλονίκης, *Διάλογος ΞΒ'*, PG 155, 221B
- Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.:
<http://www.iep.edu.gr/el/thrskftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Mc Afee, Ward (1997). *Τα πέντε μεγάλα ζωντανά θρησκευόμενα*. Μτφρ. Σ. Αγουρίδης. Αθήνα: Άρτος Ζωής.
2. Βλάχος, μητρ. Ναυπάκτου, Ι. (1998). *Κατήχηση και Βάπτισμα των ενηλίκων*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος.

3. Γιανναράς, Χ. (2006). *Ενάντια στη θρησκεία*. Αθήνα: Ίκαρος.
4. Γρηγόριος, ιερομ. (2007). *Το Άγιον Βάπτισμα*. Ιερών Κουτλουμουσιανόν κελλίον Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος. Άγιον Όρος.
5. Καλλίνικος, πρ. Κ. (1969). *Ο χριστιανικός ναός και τα τελούμενα εν αυτώ*. Αθήνα: Γρηγόρη.
6. Καρακόλης, Χ. (2002). *Αμαρτία, Βάπτισμα, Χάρης (Ρωμ. 6, 1-14)*. Θεσσαλονίκη: Πουρναρά.
7. Μπέγζος, Μ. (1991). *Ελευθερία ή θρησκεία; Οι απαρχές της εκκοσμίκευσης στη φιλοσοφία της θρησκείας του δυτικού μεσαίωνα*. Αθήνα: Γρηγόρης.
8. Παντελεήμων, μητρ. Αντινόης, «Το ιερό μυστήριο του Βαπτίσματος». Διατίθεται: <http://www.orthodox-mitropolitan-of-antinoes-panteleimon.com/books/gr/mysteries/baptisma.pdf>
9. Σκαλτσής Π. «Θεολογία και Σύμβολα του Βαπτίσματος». Διατίθεται: http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/liturgical/symvola_vaptism atos.pdf
10. Συλλογικό έργο (2002). *Το άγιο Βάπτισμα. Η ένταξή μας στην Εκκλησία του Χριστού*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος.
11. Συλλογικό έργο (2003). *Το Άγιον Βάπτισμα. Πρακτικά Α΄ Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου*. Αθήνα: Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος.
12. Χρόνης, Καισάριος, διάκονος. Άρθρα για το Βάπτισμα. Περιοδικό *Πεμπτουσία*. Διατίθενται στο <https://www.pemptousia.gr/author/diakonos-kesarios-chronis/>

2.5 ΙΕΡΟΣΥΝΗ / ΙΕΡΑΤΕΙΟ (5^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - εκτιμούν τη σημασία της ιεροσύνης (γενικής και ειδικής) στον Χριστιανισμό, - διερευνούν τη θέση και τη σχέση κλήρου και λαού στην Ορθόδοξη Εκκλησία, - διακρίνουν τη θέση και τον ρόλο του ιερατείου στις θρησκείες.	- Ανάλυση της χριστιανικής θεώρησης και της σημασίας της ιεροσύνης. - Αποτίμηση με θεολογικούς όρους της θέσης και της σχέσης κλήρου και λαού στην Ορθόδοξη Εκκλησία. - Διάκριση της θέσης του ιερατείου στις θρησκείες.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Ο ρόλος του ιερέα στην κοινότητα.

- «Σκέψου, συζήτησε, μοιράσου (TPS) - Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking) - Δίνω τίτλο». Δίνονται εικόνες ή προβάλλεται ολιγόλεπτο video σχετικό με το ρόλο του ιερέα στην κοινωνία.
- Εναλλακτικά:
«Θετικό/Αρνητικό»: Ο/Η εκπαιδευτικός διαβάσει σε ολομέλεια μερικές προτάσεις σχετικές με τον ρόλο του ιερέα στην κοινότητα. Στη συνέχεια, οι μαθητές/μαθήτριες παίρνουν θέση ανάλογα με το πόσο συμφωνούν ή όχι με κάθε πρόταση και επιχειρηματολογούν (π.χ. «Ο ρόλος του ιερέα είναι να αποφασίζει για την οργάνωση και τη λειτουργία της ενορίας», «Το φιλανθρωπικό έργο αποτελεί βασική υποχρέωση των ιερέων», «Το έργο του ιερέα αφορά πνευματικά θέματα», «Οι ιερείς προσφέρουν υπηρεσίες σε νοσοκομεία και ιδρύματα», «Το έργο του ιερέα αναφέρεται μόνο στην τέλεση των μυστηρίων», «Οι ιερείς έχουν πολιτικό λόγο και ρόλο»).

Νοηματοδοτώντας:

Ιεροσύνη και σύγχρονος κόσμος

- «Επεξεργασία κειμένου – Δημιουργικές ερωτήσεις»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν σύγχρονα κείμενα (Γκεωργίου, 1967, Φάρος, 1992 κ.ά), στοχάζονται και διατυπώνουν ερωτήματα γύρω από την έννοια της χριστιανικής ιεροσύνης, την αυτοσυνειδησία του ιερέα όσο και για τον τρόπο που οι μαθητές/μαθήτριες θα ήθελαν να τον βλέπουν.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία - Μελέτη περίπτωσης»: Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν περιπτώσεις ιερέων που με τη ζωή και τη δράση τους αφήνουν ένα θετικό χνάρι στην κοινωνία γύρω τους (Εναλλακτικά, μπορεί να γίνει αναφορά σε κάποια δημοσιευμένη συνέντευξη ενός ιερέα ή να πραγματοποιηθεί μια συνέντευξη μέσω διαδικτυακής σύνδεσης με εφαρμογή τηλεπικοινωνίας).

Αναλύοντας:

Η ιεροσύνη στον Χριστιανισμό και στις θρησκείες.

- «Ομαδοσυνεργασία - Διοργάνωση μίνι συνεδρίου»: Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες. Η κάθε ομάδα μελετά διαφορετικές πηγές με θέματα όπως: «Σύσταση, αποστολική διαδοχή, βαθμοί της ιεροσύνης» (Σχολικό Βιβλίο Α΄ Λυκείου, ΔΕ 26), «Η ιεροσύνη στις άλλες θρησκείες» (Ζιάκας), «Ιεροσύνη και διακονία» (Ζιλλέ, 1992), «Η ιεροσύνη των γυναικών» (Ματσούκας, 2005), «Ο ρόλος των λαϊκών» (Σχολικό Βιβλίο Α΄ Λυκείου, ΔΕ 20, Νέλλας, 2002). Εικονιστικό υλικό μπορεί να λειτουργήσει βοηθητικά στην έρευνα των μαθητών/μαθητριών. Στη συνέχεια, η κάθε ομάδα παρουσιάζει τα συμπεράσματα της έρευνάς της μέσα από ένα σύντομο κείμενο, ακολουθούν οι ερωτήσεις-τοποθετήσεις των άλλων ομάδων και σχετική συζήτηση.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία – Μαρκάρισμα κειμένου – Βάζοντας τίτλους». Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες μελετούν κείμενα (π.χ. Νέλλας, 2002, Ματσούκας, 2005, Σχολικό Βιβλίο της Α΄ Λυκείου, ΔΕ 20) με θέμα τη γενική και ειδική ιεροσύνη και τον ρόλο των λαϊκών στην Εκκλησία. Υπογραμμίζουν βασικά σημεία, δίνουν ένα

δικό τους τίτλο και παρουσιάζουν με σύντομο τρόπο στην ολομέλεια. Ακολουθεί συζήτηση με θέμα: «Η συλλειτουργία κληρικών και λαϊκών στην Εκκλησία» ή «Ο ρόλος των λαϊκών στην Εκκλησία».

Εφαρμόζοντας:

Προσωπικές κρίσεις ως προς τις θρησκευτικές ιεραρχικές δομές.

- «Παίρνοντας απόσταση»: Διαβάζεται σε ολομέλεια ένα σύντομο κείμενο με θέμα το ρόλο του ιερέα (Λεβ Ζιλλέ, 1992) ή τη διοίκηση της Εκκλησίας σήμερα (Κοφινάς, 1993). Ακολουθεί συζήτηση και καταγράφονται τα πορίσματα σε λίστα.
- Εναλλακτικά:
«Σύνταξη επιστολής»: Οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν επιστολή προς τον τοπικό επίσκοπο με θέμα την ανάγκη της μεγαλύτερης συμμετοχής των λαϊκών στις αποφάσεις της Εκκλησίας ή άλλα θέματα που τους απασχολούν [Προαιρετικά ορίζουν συνάντηση μαζί του, προκειμένου να του την επιδώσουν και να συζητήσουν].

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας: (βλ. Α΄ Λυκείου, ΔΕ 20, 26 <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/896,3324/> και Β΄ Λυκείου «Θρησκευτά» <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3241,13164/>).
- β) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠ.Π.Ε.Θ. και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr/> Εκπαιδευτικό Υλικό).
- Γκότσης, Χρ., Μεταλληνός, π. Γ., Φίλιας Γ. (2011). *Ορθόδοξη πίστη και λατρεία Α΄ Γενικού Λυκείου*, Αθήνα: Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος».
- Πατέρες της Εκκλησίας, π.χ. Ι. Χρυσόστομος, *Περί ιερωσύνης λόγοι*, Μ. Βασίλειος, *Όροι κατά πλάτος καὶ κατ' ἐπιτομήν*.
- Συνεντεύξεις ιερέων:
 1. Ριζούλης, Δ., 18/2/2013, Ένας ιερέας με φόρμα και σφυρίχτρα, *Κυριακάτικη δημοκρατία*, στο <http://www.amen.gr/article/enas-iereas-me-forma-kai-sfurixtra>
 2. Πανταζόπουλος, Γ., 4/12/2015, Συζητώντας με έναν εναλλακτικό ιερέα της νότιας Κρήτης, LiFO, στο http://www.lifo.gr/articles/book_articles/82818
 3. Αλεβιζοπούλος, Μ., 3/4/2010, Αντώνιος Παπανικολάου. «Από ένα περιοδικό έγινα ιερέας». Η ζωή ενός ιερέα που καταφέρνει να βοηθάει αθόρυβα και αποτελεσματικά την κοινωνία, *Το Βήμα*, στο <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=323873>)
- Κινηματογράφος: Ο Ιερέας (ρωσική ταινία ΠΟΠ – 2008, δημοσιευμένη στο διαδίκτυο). Στο https://www.youtube.com/watch?v=DPilpflt_nQ και *Of Gods and Men (Ενώπιον Θεών και ανθρώπων)*, του Xavier Beauvois.
- Βιβλιογραφία:
 1. Γκεωργίου Κ.,Β. (1967). *Από την 25^η ώρα στην αιώνια ώρα*. Μτφρ. Ε. Κ. Στύλιος αρχιμ. Αθήναι: Έλαφος.
 2. Ζιάκας,Γρ., *Ιερωσύνη και λατρεία στο Ισλάμ και τις Ανατολικές θρησκείες*. Στο http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/liturgical/z_symposio_1.html

3. Ζυλλέ Λεβ (1992). *Γίνε ιερέύς μου*. Μτφρ. Μητρ. Αττικής Νικοδήμου. Αθήνα: Σπορά, σειρά «Νέο Στούδιο».
4. Κοφινάς, π.Σ. (1993). Ενορία: Εντάσεις και επιλογές, στο *Ενορία: Προς μια νέα ανακάλυψή της*, Αθήνα: Ακρίτας.
5. Ματσούκας, Ν. (2005). Η ιερωσύνη των γυναικών ως θεολογικό και οικουμενικό πρόβλημα. Στο *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός Διάλογος*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία, σσ. 122-127. Στο http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?contents=ecclesia_kosmos/contents_texts.asp&main=EK_texts&file=4.htm
6. Νέλλας, Π. (2002). Βασίλειον ιεράτευμα, μελέτη επί του προβλήματος του λαϊκού στοιχείου, περ. *Σύναξη*, τχ. 83, σσ. 48-60, και στο: http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?contents=selides_katixisis/contents.asp&main=katixisi&file=Dialogoi/page13.htm
7. Φάρος, π. Φ. (1992). *Κλήρος. Η ανεκπλήρωτη υπόσχεση πατρότητας*. Αθήνα: Ακρίτας (όπου υπάρχουν πολλά κείμενα του Αγ. Ιωάννη του Χρυσοστόμου σε μετάφραση).
- Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.: <http://www.iep.edu.gr/el/thriskeftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Ware, Κάλλ. (2007). *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*. Νέα Σμύρνη: Ακρίτας.
2. Βολάκης, Π., Ο Άγιος Νικόλαος ο Απλός (Πλανάς). *Βημόθυρο*, τχ. 1 (Χειμώνας 2009-10), σσ. 142-147.
3. Γρηγόριος, ιερομ. (2013). *Η Ιερωσύνη*. Ιερών Κουτλουμουσιανόν κελλίων Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος. Άγιον Όρος.
4. Γιανναράς, Χ. (1998). *Η κρίση της προφητείας*. Αθήνα: Δόμος.
5. Γιανναράς, Χ. (2006). *Ενάντια στη θρησκεία*. Αθήνα: Ίκαρος.
6. Θερμός, π. Β. (2009). *Οδύνη σώματος Χριστού. Κεφάλαια εκκλησιαστικής αυτογνωσίας*. Αθήνα: Ακρίτας.
7. Θερμός, π. Β. (2005). *Η ιερατική κλίση ως ψυχολογικό γεγονός*. Αθήνα: Γρηγόρης.
8. Ι. Σ. της Εκκλησίας της Ελλάδος (2010). Η αποστολή του ιερέως στον σύγχρονο κόσμο. Πρακτικά Ημερίδος (11-6-2009). Σειρά: *Ποιμαντική Βιβλιοθήκη*, Αθήνα: Επικοινωνιακή και Μορφωτική Υπηρεσία της Εκκλησίας της Ελλάδος.
9. Ματσούκας, Ν. (2007). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία, τ. Β΄*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
10. Οικουμενικόν Πατριαρχείον (1994). *Η θέσις της γυναικός εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία και τα περί χειροτονίας των γυναικών. Διορθόδοξον Θεολογικόν Συνέδριον, Ρόδος 1988*. Κατερίνη: Τέρτιος.
11. Τρεμπέλας, Π. (1976). *Οι λαϊκοί εν τη Εκκλησία «Το Βασίλειον Ιεράτευμα»*. Αθήνα: Σωτήρ.
12. Φασιόλος Αθηναγόρας, αρχιμ., Τζαμουζάκης π. Αρσ., Μπάκερ π. Μιχ., (2016). *Ιερείς σε κοσμικά επαγγέλματα. Σύναξη*. τ.138, σσ. 69-75.

Θ.Ε. 3 ΚΟΙΝΩΝΙΑ

(πολίτης, στερεότυπα, πολυπολιτισμικότητα, διάλογος, εκκοσμίκευση)

3.1 ΠΟΛΙΤΗΣ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - εξετάζουν την επίδραση των θρησκευτικών πεποιθήσεων στην ιδιότητα του πολίτη, - αξιολογούν τις θέσεις του Χριστιανισμού για την πολιτική, την εξουσία, και τον ρόλο του χριστιανού στον δημόσιο χώρο, - αναγνωρίζουν τις θέσεις των θρησκειών για την πολιτική και την εξουσία.	- Εξέταση των επιδράσεων των θρησκευτικών πεποιθήσεων στην ιδιότητα του πολίτη στην Ελλάδα, στην Ευρώπη και στον κόσμο. - Αξιολόγηση των χριστιανικών θέσεων για την πολιτική και τον ρόλο του χριστιανού στον δημόσιο χώρο. - Αναγνώριση των διαφόρων θέσεων των θρησκειών για την πολιτική και την εξουσία.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική μέθοδος**, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.**Παρουσιάζοντας:***Στοιχεία που συνθέτουν την έννοια του πολίτη.*

- «Ιδεοθύελλα – χάρτης εννοιών – Ομαδοσυνεργασία»: Οι μαθητές/μαθήτριες με τη βοήθεια του πίνακα του Ραφαήλ αναζητούν την ιστορική προέλευση της έννοιας «πολίτης» και στη συνέχεια δημιουργούν χάρτη με τα στοιχεία που συνθέτουν την έννοια «πολίτης».
- Εναλλακτικά:
«Χιονοστιβάδα»: Οι μαθητές/μαθήτριες καταγράφουν έναν «πεντάλογο» για κάθε θέμα: «Οι υποχρεώσεις μου απέναντι στην οικογένεια». «Οι υποχρεώσεις μου απέναντι στη σχολική κοινότητα». «Οι υποχρεώσεις μου απέναντι στην πατρίδα».

Εφαρμόζοντας:*Ο ρόλος του πιστού ως πολίτη και της θρησκείας στον δημόσιο χώρο.*

- «Σύγκριση κειμένων»: Οι μαθητές/μαθήτριες εργάζονται σε ομάδες. Μελετούν σύγχρονα θεολογικά κείμενα που αφορούν τη θέση του πιστού και της θρησκείας στο δημόσιο χώρο (Ιγνάτιος Μητρ. Δημητριάδος, 2013, Κονιδάρης, 1998, Μακρής, 2015). Ακολουθεί σχολιασμός και σύντομη συζήτηση.
- Εναλλακτικά:
«Κατευθυνόμενος διάλογος»: Ο/Η εκπαιδευτικός ξεκινά διάλογο με τους μαθητές/τις μαθήτριες με αφορμή το κείμενο του Κονιδάρη (1998). Ενδεικτικές ερωτήσεις: Μπορούν οι χριστιανοί να συμμετέχουν στον πολιτικό βίο; Η Εκκλησία πρέπει να έχει πολιτικές θέσεις και δράσεις; Αν ναι, ποια είναι τα όρια; Η Εκκλησία μπορεί να ταυτίζεται με έναν πολιτικό σχηματισμό; Οι πολιτικοί φορείς μπορούν να χρησιμοποιούν την Εκκλησία για να πετύχουν ψηφοθηρικούς σκοπούς;

Διερευνώντας:

Χριστιανικές αρχές και αξίες σχετικά με την εξουσία.

- «Παραγωγή κάρτας γνώσεων»: Με κεντρική έννοια την λέξη «εξουσία» δίδονται χωρία της Αγίας Γραφής (Α΄ Πε. 2, 17, Α΄ Τιμ. 2,1-2, Μκ. 10,42-45, Μτ. 22,15-22, Ιω. 13, 4-9 και 12-17· 19, 10-11· Κρ. 9, 8-15), τα οποία οι μαθητές/μαθήτριες σε ομαδοσυνεργασία ομαδοποιούν και κατασκευάζουν εννοιολογικό χάρτη. Ακολουθεί σχολιασμός και συζήτηση.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking) Βλέπω-Ισχυρίζομαι-Αναρωτιέμαι - Δημιουργικές Ερωτήσεις»: Οι μαθητές/μαθήτριες παρατηρούν βυζαντινή εικόνα (Καθεδρικού Monreale) ή/και πίνακα του Νιπτήρα (Ν. Μπουονινσιένια) ή/και πίνακα με θέμα «Ο Ιησούς πλένει τα πόδια του Πέτρου» (S. Koder ή F.M. Brown). Ο/Η εκπαιδευτικός θέτει ερωτήματα σχετικά με το έργο τέχνης σύμφωνα με το παραπάνω μοτίβο. Αφού καταγράψει κάθε μαθητής/μαθήτρια τις απαντήσεις του/της, γίνεται φωναχτή ανάγνωση του αντίστοιχου καινοδιαθηκικού κείμενου (Ιω. 13, 4-9 και 12-17). Ακολουθεί σύντομος σχολιασμός στο θέμα «Η εξουσία ως διακονία». Αντίστοιχη εργασία με το ίδιο θέμα μπορεί να γίνει με τις βυζαντινές εικόνες «Η μαστίγωσις» (Μονή Αγ. Νικολάου, Μετέωρα) και «Η απόνιψις του Πιλάτου» (Θεοφάνης ο Κρης) καθώς και με το χωρίο Ιω. 19, 10-11.

Αναπλαισιώνοντας:

Η ευθύνη και ο αγώνας του χριστιανού ως πολίτη για τη μεταμόρφωση του κόσμου.

- «Μελέτη περίπτωσης»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες μελετούν αποσπάσματα κειμένων σύγχρονων θεολόγων (π.χ. Gutiérrez, 2012, Ζερβός, 2012, Ψαρουδάκης, 1953, Οικονόμου, 2014) και παρουσιάζουν στην ολομέλεια της τάξης θέσεις, προτάσεις και πρόσωπα (π.χ. G. Gutiérrez, Άγιος Αλέξανδρος Σμορέλ - κίνημα του Λευκού Ρόδου, Νίκος Ψαρουδάκης, π. Γεώργιος Πυρουνάκης) από ανανεωτικά ρεύματα και κινήματα στον χώρο της θεολογίας (πολιτική θεολογία, θεολογία της απελευθέρωσης, θεολογία στην Ελλάδα από το '60 και μετά κ.λπ.). Η παρουσίαση αυτή μπορεί να συνδυασθεί με κατευθυνόμενη ιστοεξερεύνηση σχετικά με τα παραπάνω πρόσωπα ή τα κινήματα της πολιτικής θεολογίας.
- Εναλλακτικά:
«Μαρκάρισμα και υπογράμμιση κειμένου – Δημιουργικές ερωτήσεις»: Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν κείμενο σύγχρονου θεολόγου σχετικά με την ευθύνη του χριστιανού πολίτη για τη μεταμόρφωση του κόσμου (Κλεμάν, 1985, ή Αργυρόπουλος, 2015). Ενδεικτικές ερωτήσεις επεξεργασίας: Ποια μπορεί να είναι η τελική μεταμόρφωση του κόσμου που επαγγέλλονται οι χριστιανοί/χριστιανές; Τι θα μπορούσαν να μεταμορφώσουν με τον αγώνα τους οι χριστιανοί/χριστιανές από τον σύγχρονο κόσμο; Να αναφέρετε παραδείγματα από την καθημερινή ζωή. Ποια θεωρείτε ότι είναι τα όρια του αγώνα των χριστιανών για μεταμόρφωση του κόσμου;

Αξιολογώντας:

Αξιολογικές κρίσεις για την ευθύνη του πιστού ως πολίτη του κόσμου.

- «Σιωπηρό ερέθισμα με κείμενο - Σκέψου, Συζήτησε ισότιμα, Μοιράσου (TTPS)»: Ο/Η εκπαιδευτικός γράφει στον πίνακα ρητό: «Δεν είμαι Αθηναίος, ούτε Έλληνας πολίτης, αλλά πολίτης του κόσμου» (Σωκράτης) ή «Το σπίτι αν δεις του γείτονα να

καίγεται, η φωτιά και στο δικό σου θα' ρθει» (Οράτιος). Σχολιασμός με «Σκέψου, Συζήτησε ισότιμα, Μοιράσου (TTPS)».

- Εναλλακτικά:

«Θετικό-Αρνητικό»: Διαβάζονται από τον/την εκπαιδευτικό θέσεις ή ερωτήσεις σχετικά με την ευθύνη του χριστιανού ως πολίτη του κόσμου. Οι μαθητές/μαθήτριες παίρνουν θέση και επιχειρηματολογούν (π.χ. :

- Είσαι στην υπηρεσία του Χίτλερ. Μαθαίνεις για ένα σχέδιο δολοφονίας του. Ενθαρρύνεις την πρωτοβουλία και παίρνεις ενεργό ρόλο.
- Η πατρίδα είναι σε δεινή οικονομική κατάσταση. Η φορολογία είναι αυξημένη για όλους. Εσύ βρίσκεις τρόπο να πληρώσεις πολύ λιγότερα από αυτά που σου αντιστοιχούν.
- Το να τηρείς και να συμμορφώνεσαι με τους νόμους σημαίνει φιλοπατρία.
- Ξέρω πως υπάρχουν φτωχές χώρες, αλλά δεν πρόκειται να σώσω εγώ τον κόσμο.
- Αγοράζω συγκεκριμένα ρούχα και προϊόντα, παρόλο που γνωρίζω ότι έχουν παραχθεί σε εργοστάσια, όπου οι συνθήκες εργασίας είναι απάνθρωπες και η αμοιβή είναι εξευτελιστικά χαμηλή.
- «Δεν υπάρχει κοινωνία, αλλά μόνο άτομα» (Μ. Θάτσερ) κ.λπ.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:

α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας, <http://digitalschool.minedu.gov.gr>:

1. Β' Λυκείου, ΔΕ 5: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13170>
2. Β' Λυκείου, ΔΕ 20: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13184>

β) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:

1. Σταυρόλεξο: Η χριστιανική θεώρηση του κράτους και της πολιτικής, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3806>
2. Κουίζ: Η Χριστιανική κοινότητα μέσα σ' έναν πλουραλιστικό κόσμο, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4529>

- Βιβλικά αποσπάσματα:

Παλαιάς Διαθήκης: Κρ. 9, 8-15.

Καινής Διαθήκης: Μτ 22, 15-22, Μκ 10, 42-45, Ιω. 13, 4-9 και 12-17· 18, 36· 19, 10-11, Α' Πε. 2, 17, Α' Τιμ. 2, 1-2 (πρβλ. Ρωμ. 13, 1-2, Εβρ. 13, 14)

- Βιβλιογραφία:

1. Hackel, S. (1998). *Μαρία Σκόμπτσοβα: Μία "δια Χριστόν σαλή" στους μοντέρνους καιρούς 1891-1945*, Αθήνα: Ακρίτας.
2. Για την Αγία Μαρία Σκομπτσόβα: <https://religionandrevolution.wordpress.com/?s=%CE%9C%CE%B1%CF%81%CE%AF%CE%B1+%CE%A3%CE%BA%CF%8C%CE%BC%CF%80%CF%84%CF%83%CE%BF%CE%B2%CE%B1>
3. Αργυρόπουλος, Α. κ.ά. (2011). *Χριστιανοί και πολιτική*, Αθήνα: manifesto

4. Γκουτιέρες, Γκ. (2012). *Θεολογία της Απελευθέρωσης*. Μτφρ. Κ. Παλαιολόγος. Αθήνα: Άρτος Ζωής. Εφημερίδα Χριστιανική, 17 Μαΐου 1953. «Η φωνή μας», το πρωτοσέλιδο του πρώτου φύλλου.
 5. Ζερβός, Γ. (2012), «Μνήμη Αγίου Αλέξανδρου Σμορέλ», εφημ. *Χριστιανική* (Πέμπτη, 19 Ιούλιος 2012) στη στήλη «Τα του Καίσαρος».
 6. Κλεμάν, Ολ. (1985). *Ορθοδοξία και Πολιτική*, Αθήνα: Μήνυμα.
 7. Κονιδάρης, Ι. (1998). *Θρησκεία και πολιτική*, διατίθεται στο: <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=95601>
 8. Μακρής, Σ. (2015). *Θρησκεία και Διεθνής Πολιτική*. [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Βασιλειάδης, Ν., Μπουτσιούκη, Σ. 2015. Πολιτιστική διπλωματία. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. κεφ 8. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/4421>
 9. Μητροπολίτης Δημητριάδος Ιγνάτιος (2013), *Θρησκευτικότητα και θρησκευτικά σύμβολα στον δημόσιο χώρο*, Εισήγηση στο Συνέδριο "Εκκλησία και Αριστερά", υπό την αιγίδα της Πρυτανείας του ΑΠΘ σε συνεργασία με την Ι. Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος, 22 - 23 Ιανουαρίου 2013, Αίθουσα Τελετών Παλαιάς Φιλοσοφικής Σχολής ΑΠΘ. Εισηγήσεις διατίθενται στο <http://www.amen.gr/article/thriskeutikotita-kai-thriskeutika-sumbola-ston-dimosio-xwro>
 10. Οικονόμου, Φ. (2014), π. Γεώργιος Πυρουνάκης: *Η θεολογία και το έργο ενός ελεύθερου ανθρώπου*, Αθήνα: Αρμός, σελ. 181-183, 184-187 και 163-164.
- Εικονιστικό υλικό :
 1. *Η μαστίγωσις*. Μονή Αγ. Νικολάου-Μετέωρα.
 2. Θεοφάνης ο Κρης, *Η απόνιψις του Πιλάτου*.
 3. Sieger Koder, *Ο Ιησούς πλένει τα πόδια του Πέτρου*.
 4. Ford Madox Brown, *Ο Χριστός πλένει τα πόδια του Πέτρου*, 1851-1856. Πινακοθήκη Tate Britain. Λονδίνο.
 5. Ντούτσιο ντι Μπουονινσένια, *Ο νικητής. Ιερός Νικητής*, ψηφιδωτό. Καθεδρικός Monreale, Ιταλία
 - Κινηματογράφος:
 - ο «Μπονχέφερ» (Eric Till).
 - ο «Αμήν» (Κ. Γαβρά).
 - ο «The Mission» (R. Joffe).
 - ο «Γκάντι» (R. Attenborough).
 - ο «Timbuktu» (Α. Σισάκο).
 - Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.: <http://www.iep.edu.gr/el/thriskeftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

- Πατερικά κείμενα:
 1. *Πρὸς Διόγνητον Ἐπιστολή*, V. 5 10 17 ΒΕΠΕΣ 2, 253.
 2. *Ιω. Χρυσόστομος*: PG 54, 596. PG 55, 491. PG 60, 366. PG 63, 231.
 3. *Μέγας Βασίλειος*: PG 32, 497.

- Βιβλιογραφία:

1. Hauerwas, S. (2007). *Χριστιανισμός και αμερικανική πολιτική: Μια κριτική της χριστιανικής Αμερικής*, Αθήνα: Εν πλω.
2. Αργυρόπουλος, Α. (2004). *Χριστιανοί και πολιτική δράση κατά την περίοδο της δικτατορίας 1967-1974*, Αθήνα: Ψηφίδα.
3. Ελλύλ, Ζ. (2009). *Αναρχία και χριστιανισμός*, Αθήνα: Νησίδες.
4. Ζουμπουλάκης, Στ. (2002). *Ο Θεός στην πόλη. Δοκίμια για τη θρησκεία και την πολιτική*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.
5. Θεοδώρου, Ευ. (1984). *Χριστιανισμός και πολιτική*. Αθήνα.
6. Κεφαλόπουλος, αρχιμανδρ. π. Κύριλλος (2014). *Ο άγιος Αλέξανδρος Σμορέλλ*, Αθήνα: Χριστιανική.
7. Μαντζαρίδης, Γ. (1989). *Ορθόδοξη θεολογία και κοινωνική ζωή*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
8. Μπένζος, Μ. (1992). Θεολογία και ιδεολογία, Η κριτική παρέμβαση της Θεολογίας στην ιδεολογική κρίση της πολιτικής, στον τόμο, *Μνήμη Ιωάννη Αναστασίου*, Επιστημονική Επετηρίδα Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ, σσ. 451-476.
9. Μπερδιάγιεφ, Ν. (1971). *Βασίλειο του Πνεύματος και Βασίλειο του Καίσαρος*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς (οι σσ. 75-91 στην ψηφιακή βιβλιοθήκη της Αποστολικής Διακονίας <http://www.apostoliki-diakonia.gr>).
10. Μπερδιάγιεφ, Ν. (1986). *Χριστιανισμός και κοινωνική πραγματικότητα*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
11. Μπουγάτσος, Ν. (2002). *Ο ορθόδοξος δρόμος για την πολιτική εξουσία: Από την ματαιοδοξία στην κένωση*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
12. Οικονόμου, Χ. (2011). Jürgen Moltmann, Ο εισηγητής της «Θεολογίας της Ελπίδας» και ο θεολόγος της «Πολιτικής Θεολογίας», *Θεολογία* τχ. 1, σσ. 301-312.
13. Παπαθανασίου, Θ. (1998). *Ανεσιότητα και παραπεμπτικότητα: Κριτικές προσεγγίσεις στα θεολογικά δρώμενα*, Αθήνα: Αρμός.
14. Παπαθεμελής, Στ. (1986). *Ορθοδοξία και πολιτική*. Θεσσαλονίκη: Ρέκος.
15. Πέτρου, Ι. (1992). *Εκκλησία και πολιτική. Εκκλησία και πολιτική στην Ελλάδα (1750-1909)*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
16. Ρομέρο, Ό. *Ο ποιμένας μπροστά στα γεγονότα*, Μήνυμα, 1985.
17. Σμέμαν, Α. (2010). *Για να ζήσει ο κόσμος*, μτφ. Ζ. Λορεντζάτος. Αθήνα: Δόμος.
18. Σταμούλης, Χρ., «Εν ταις αγοραίς και εν ταις πλατείαις», *Θρησκεία και πολιτική* στις αρχές του 21ου αιώνα. στο <https://antidosis.wordpress.com/2014/12/23/%CF%87%CF%81%CF%85%CF%83%CF%8C%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CF%82-%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BC%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CE%BD-%CF%84%CE%B1%CE%B9%CF%82-%CE%B1%CE%B3%CE%BF%CF%81>
19. Στογιάννου, Β. (1985). *Αποκάλυψη και Πολιτική*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
20. *Σύναξη*, τχ. 47 (1993). Εξουσία ή Διακονία.
21. *Σύναξη*, τχ. 55 (1995). Αφιέρωμα στην πολιτική.
22. Υφαντής, Π. (Επιμ.), (2015), *Χριστιανικός βίος και πολιτική εξουσία: Ιστορικά ζητήματα και σύγχρονες προοπτικές στην ανατολή και στη δύση*, Αθήνα: Αρμός.

3.2 ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - διερευνούν αίτια και συνέπειες των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων στον χώρο της θρησκείας, - διακρίνουν προτάσεις της Ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης για την υπέρβαση των στερεοτύπων, - ασκούν κριτική σε απόψεις και στάσεις που στηρίζονται σε θρησκευτικά στερεότυπα.	- Ανάλυση στερεοτύπων του θρησκευτικού χώρου και των αιτίων που τα προκαλούν. - Αναγνώριση τρόπων υπέρβασης των στερεοτύπων από την Ορθόδοξη Εκκλησία. - Κριτική ανάλυση των στερεοτυπικών αντιλήψεων και στάσεων που στηρίζονται στη θρησκευτική ταυτότητα.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική μέθοδος** σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Στερεότυπα και προκαταλήψεις στην καθημερινότητα των μαθητών/μαθητριών.

- «Ομαδοσυνεργασία - Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking) - Δημιουργικές ερωτήσεις»: Δίνονται φωτογραφίες παιχνιδιών που απευθύνονται σε μικρές σχολικές ηλικίες (π.χ. κούκλα Bratz, φιγούρα Hulk, αθλητών που είναι άτομα με ειδικές ανάγκες κ.λπ.). Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομαδοσυνεργασία καταγράφουν 2 ερωτήματα για κάθε φωτογραφία. Καταγράφονται στον πίνακα και επιλέγονται τα 3 πιο ενδιαφέροντα πάνω στα οποία γίνεται σύντομη συζήτηση στην τάξη, προσπαθώντας να διερευνηθούν τα στερεότυπα, τα αίτια δημιουργίας τους, και οι συνέπειές τους στο άτομο και στην κοινωνία.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία - Χάρτης εννοιών»: Οι μαθητές/μαθήτριες δημιουργούν εννοιολογικό χάρτη για τα στερεότυπα. Συζήτηση: Για ποιες ομάδες ανθρώπων υπάρχουν στερεότυπα και γιατί (έγχρωμοι, μετανάστες, γυναίκες, ηλικιωμένοι, άτομα με αναπηρίες σωματικές ή νοητικές, ή με ψυχικές ασθένειες, διαφορετικοί θρησκευτικά, διαφορετικοί εθνικά, σωματοτυπικά ή εμφανισιακά, με διαφορετική μαθησιακή επίδοση κ.λπ.). Κατάθεση προσωπικών εμπειριών.

Νοηματοδοτώντας:

Η ύπαρξη στερεοτύπων και προκαταλήψεων στον χώρο της θρησκείας, τα αίτια και οι συνέπειές τους.

- «Γράφουν υποχρεωτικά»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν σύντομο κείμενο σχετικό με τα στερεότυπα στη θρησκεία (π.χ. Αγ. Γρηγόριος Θεολόγος ή Αρχιεπ. Χριστόδουλος Παρασκευαΐδης). Αφού καταγράψουν 2 σκέψεις τους, συζητούν για την ύπαρξη, τα αίτια, και τις συνέπειες στερεοτύπων και προκαταλήψεων, τόσο στο οικείο θρησκευτικό περιβάλλον τους όσο και σε άλλες θρησκείες (π.χ. ανωτερότητα/κατωτερότητα φύλων, φυλών, κοινωνικός διαχωρισμός, κάστες,

πολιτιστική/εθνική προέλευση, γυναίκα στις θρησκείες, φονταμενταλιστικά στερεότυπα πιστού ή «ευσεβή» κ.λπ.).

- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος Συλλογισμός (Artful thinking): Σκεφτείτε - Αμφιβάλλετε - Εξερευνήστε»: Οι μαθητές/μαθήτριες με τη χρήση εικόνων (π.χ. «Κορίτσι από την Αιθιοπία», «Η παράδοση chhaupadi, σκηνές από παραδοσιακό εβραϊκό γάμο) ή αποσπασμάτων κινηματογραφικής ταινίας (π.χ. «Water») και την επεξεργασία κειμένου (Αγουρίδης, 1991) αναζητούν τα αίτια και αξιολογούν τις συνέπειες στερεοτύπων και προκαταλήψεων στον ευρύτερο κοινωνικό και θρησκευτικό καθώς και στον οικείο χριστιανικό κόσμο.

Αναλύοντας:

Θεολογικά ρεύματα και θρησκευτικά πρόσωπα απέναντι στα στερεότυπα και στις προκαταλήψεις.

- «Πέντε π και Ένα γ (5W1H)»: Δίνονται Καινοδιαθηκικά χωρία όπου ο Χριστός καταργεί τα στερεότυπα της εποχής Του (Λκ. 7, 36-50· 10, 25-37· 18, 9-14, Μτ. 9, 10-13, Ιω. 4, 27· 9, 1-3, Μκ. 10, 13-16). Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομαδοσυνεργασία επεξεργάζονται τα παραπάνω κείμενα και συζητούν για τη στάση του Χριστού απέναντι στα στερεότυπα και κατά πόσο αυτή επηρεάζει τη σημερινή Εκκλησία.
- Εναλλακτικά:
«Μελέτη περίπτωσης»: Παρουσιάζονται στην τάξη διάφορα θεολογικά ρεύματα και πρόσωπα που αντιστάθηκαν στα στερεότυπα. Η επεξεργασία γίνεται σε ομαδοσυνεργασία που έχει προγραμματιστεί και προετοιμαστεί από πριν (Φεμινιστική θεολογία/Μαύρη Θεολογία: Θέσεις και εκπρόσωποι. Εναλλακτικές προτάσεις: Elisabeth Behr-Sigel, Μάρτιν Λούθερ Κίνγκ, Μητέρα Τερέζα, π. Αθηναγόρας Λουκατάρης - Κέντρο Προστασίας Ανηλίκων Ρομ Ιεράς Μητροπόλεως Νεαπόλεως και Σταυρουπόλεως - Κλήμης Πυρουνάκης - Δίκτυο Στήριξης Φυλακισμένων και Αποφυλακισμένων Γυναικών, και Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας, π. Στρατής Δήμου – Αγκαλιά κ.ά.).

Εφαρμόζοντας:

Κριτική στα στερεότυπα της θρησκευτικής ταυτότητας.

- Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν χωρία από την Αγία Γραφή (Γαλ. 3, 28, Μτ. 7, 12) ή δήλωση σύγχρονου θρησκευτικού ηγέτη (π.χ. Πάπας Φραγκίσκος, 2016) ή ποίημα (Ζάγουρα, 2017) για τα στερεότυπα στη θρησκεία ή στην κοινωνία. Καταγράφονται σύντομες σκέψεις σε χαρτιά που κολλάνε στον πίνακα. Διαβάζονται και ακολουθεί συζήτηση.
- Εναλλακτικά:
«Εφημερίδα τοίχου»: Οι μαθητές/μαθήτριες αναρτούν τα προϊόντα από τις δραστηριότητές τους. Πλαισιώνουν με υπέρτιτλους, συνθήματα, φωτογραφίες, εικόνες, σκίτσα, σχόλια, αγιογραφικά χωρία, σύντομα κείμενα με προσωπικές απόψεις τους σχετικά με τα στερεότυπα στο θρησκευτικό κόσμο.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας, <http://digitalschool.minedu.gov.gr>:

1. Β' Λυκείου, ΔΕ 17: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13181>
 2. Β' Λυκείου, ΔΕ 18: Βίντεο: Απόσπασμα από τον λόγο του Martin Luther King: «I have a dream», 1963 <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13182>
- β) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
1. Κουίζ (αντιστοίχιση): Χριστιανική κοινωνικότητα και ανθρωπισμός, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4489>
 2. Κουίζ (συμπλήρωση κενών): Θεολογικά ρεύματα κατά των προκαταλήψεων, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4521>
 3. Σταυρόλεξο: Το χριστιανικό ήθος ως υπέρβαση των προκαταλήψεων του, κόσμου <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3811>
- Βιβλικά, πατερικά κείμενα:
1. Ο Χριστός καταργεί τα στερεότυπα της εποχής Του: Λκ. 7, 36-50· 10, 25-37· 18, 9-14, Μτ. 9, 10-13, Ιω. 4, 27· 9, 1-3, Μκ. 10, 13-16.
 2. «Οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ...» (Κολ 3,11).
 3. «Πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσι ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς» (Μτ.7,12).
 4. «ἄνδρες ἦσαν οἱ νομοθετοῦντες διὰ τοῦτο κατὰ γυναικῶν ἡ νομοθεσία», Γρηγορίου Ναζιανζηνού, Λόγος ΑΖ', PG 36, 281- 308.
- Σύγχρονα θεολογικά κείμενα:
1. Αγουρίδης, Σ. (1991) «Ισότητα φύλων στις Εκκλησίες», στο Αγουρίδης, Σ., *Οράματα και Πράγματα*, Αθήνα: Άρτος Ζωής, σελ. 298-301.
 2. Φραγκίσκος, Πάπας (2016). *Δήλωση για τρομοκρατική επίθεση – δολοφονία Γάλλου ιερέα στη Νορμανδία τον Ιούλιο 2016*, Εφημερίδα Καθημερινή, 02/8/2016.
- Ποίημα: Ζάγουρα, Ιω. (2017) *Ανεπαίσθητα Βήματα*, Αθήνα: Μαΐστρος, σελ. 37.
- Κινηματογράφος:
1. «Τιμπουκτού» 2014 (Αμπντεραχμάν Σισακό)
 2. «Water» (D. Mehta).
 3. «Το απαγορευμένο ποδήλατο» (Χ. Αλ-Μανσούρ).
 4. «Osama, για μια θέση στον ήλιο» (S. Barmak).
 5. «Κάντο όπως ο Μπέκαμ» (G. Chadha).
 6. «Περσέπολη» (M. Satrapi - V. Paronnaud).
 7. «Billy Elliot, γεννημένος χορευτής» (Stephen Daldry).
 8. «Οι άθικτοι» 2011, ('Ε. Τολεντανό, Ο. Νακάς).
- Οπτικοακουστικό υλικό:
- “Think for yourself” <https://www.youtube.com/watch?v=XPYPM25boh0#t=138>
- «Η συνάντηση», σκην Κ. Γκικαπέππα: <https://www.youtube.com/watch?v=epn00BMCu-U>
- Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.: <http://www.iep.edu.gr/el/thriskeftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Behr-Sigel, Elisabeth (1987). *Le ministère de la femme dans l' Eglise*, Paris (*Το λειτουργήμα της γυναίκας στην εκκλησία*. Μτφρ. Καίτη Χιωτέλλη. Αθήνα: Καλού τύπου (χωρίς χρονολογία).

2. Elisabeth Behr-Sigel & Kallistos Ware (Bishop of Diokleia). (2000). *The Ordination of Women in the Orthodox Church*, Geneva: WCC Publications.
3. Αδαμτζιλογλου, Ευ. (1998). *‘ουκ ἐνὶ ἀρσεν και θήλυ’: Τα βασιλικά χαρίσματα των δύο φύλων*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
4. Βουλγαράκη, Η. (2006). *Συ τι κρίνεις τον αδελφό σου;*, Αθήνα: Μαΐστρος.
5. Γεδεών, Μ. (1908). Σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως 1872, καταδίκη του εθνοφυλετισμού, στο *Έγγραφα Πατριαρχικά και συνοδικά περί του Βουλγαρικού Ζητήματος (1852-1873)*, Κωνσταντινούπολη: Πατριαρχικό Τυπογραφείο.
6. Γρηγορίου Παλαμά, Ομιλία 1, Ρ.Γ. 151, 9.
7. *Διδάσκοντας τη δικαιοσύνη*, Living democracy, διαθέσιμο στο <http://www.living-democracy.com/el/textbooks/volume-6/chapter-4/exercise-5/>
8. Δραγώνα, Θ., *Στερεότυπα και προκαταλήψεις*, σειρά Κλειδιά και αντικλειδιά ΕΠΕΑΕΚ II, στο <http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/933>.
9. Θεμελή, Ο. (2010). *Επιμόρφωση Εκπαιδευτών και Στελεχών για ευάλωτες κοινωνικά ομάδες: Εκπαιδευτικό υλικό*, Αθήνα, διατίθεται στο: <http://documents.tips/documents/-11-02-11.html>
10. Ιωαννίδου – Johnson, Α., (1998). *Προκατάληψη. Ποιος Εγώ;*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
11. Κακαβούλης, Α. (1995). *Σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή : Στερεότυπα και ρόλοι των φύλων: Γενετήσια ανάπτυξη: Σεξουαλική αγωγή στην Ελλάδα*, Αθήνα : Ιδιωτική Έκδοση.
12. Καλαϊτζίδης, Π. (Επιμ.) (2004). *Φύλο και Θρησκεία. Η θέση της γυναίκας στην Εκκλησία*, Συλλογικός τόμος, Αθήνα: Ίνδικτος.
13. Κασσελούρη, Ε. *Ενδεικτική βιβλιογραφία για τη θέση της γυναίκας στην Εκκλησία και τις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις*, στο www.pi-schools.gr/lessons/religious/vivliostasio/vivl_gyn_ekkl.doc.
14. Μασσούκας, Ν. (2005). *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός Διάλογος*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία (ψηφιακή έκδοση των σσ. 122-127 στο http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?contents=ecclesia_kosmos/contents_texts.asp&main=EK_texts&file=4.htm).
15. Τριλίβα, Σ. Αναγνωστοπούλου, Τ. Μαρβάκης, Θ Παύλου, Μ. (2012). *Πρότυπος Συμβουλευτικός Οδηγός για τους Εκπαιδευτικούς*, Institute for Rights Equality & Diversity.
16. Τριλίβα, Σ. Αναγνωστοπούλου, Τ. Χατζηνικολάου, Σ. Δαρδανός, Γ. Δαρδανός, Κ. (2008). *Ούτε καλύτερος, ούτε χειρότερος... απλά διαφορετικός: Ασκήσεις ευαισθητοποίησης στη διαφορετικότητα για παιδιά δημοτικού και γυμνασίου*, Αθήνα: Gutenberg.
17. ΥΠ.Π.Ε.Θ., «Προκαταλήψεις και στερεότυπα. Δημιουργία και αντιμετώπιση» <http://www.gsae.edu.gr/el/meletes/814-prokatalipseis-kai-stereotypa>
18. Φώτη, Π. (2016). *Ετερότητα, προκατάληψη και στερεότυπα στη σχολική τάξη: Μέθοδοι διαχείρισης από τον εκπαιδευτικό*, Αθήνα: Γρηγόρης.
19. Χιωτέλλη, Κ. (1990). *Η θέση της γυναίκας στην ορθόδοξη Εκκλησία*, Σύναξη τχ. 36, σσ. 33-45.

3.3 ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ (3^ο δώρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - προσδιορίζουν τη θρησκευτική διάσταση της πολυπολιτισμικότητας στη σύγχρονη εποχή, - εκτιμούν τη χριστιανική θέση για τον «θρησκευτικά έτερο» και τον «ξένο», - αναδεικνύουν τρόπους ειρηνικής συνύπαρξης των ανθρώπων σε πολυθρησκευτικά περιβάλλοντα.	- Θεώρηση της πολυπολιτισμικότητας με θρησκευτικά κριτήρια. - Εκτίμηση της χριστιανικής διδασκαλίας για τη θρησκευτική ετερότητα. - Ανάδειξη τρόπων ειρηνικής συνύπαρξης και αποδοχής της θρησκευτικής διαφορετικότητας.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική μέθοδος**, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ:

Παρουσιάζοντας:

Η έννοια της πολυπολιτισμικότητας και οι θρησκευτικές διαστάσεις της.

- «Έντεχνος Συλλογισμός Artful Thinkig - Κοιτάζοντας 5 X 2 (παραλλαγή του 10X2)»: με εικόνες που αποτυπώνουν μορφές πολυπολιτισμικότητας (π.χ. τάξη ή αυλή διαπολιτισμικού σχολείου, γειτονιές με μικτό εθνικά, θρησκευτικά κ.ά. πληθυσμό, προσευχή μουσουλμάνων στην Αθήνα, κ.λ.π.). Στη συνέχεια, αξιοποιώντας λέξεις που κατέγραψαν, οι μαθητές/μαθήτριες συντάσσουν ορισμό για την έννοια «πολυπολιτισμικότητα». Έπειτα συγκρίνουν τον ορισμό που έγραψαν με σχετικό για το θέμα απόσπασμα κειμένου (Πέτρου, 2005).
- Εναλλακτικά:
«Ιδεοθύελλα»: Ο/Η εκπαιδευτικός γράφει στον πίνακα τη λέξη «πολυπολιτισμικότητα» και οι ομάδες των μαθητών/μαθητριών καταγράφουν και επιλέγουν τις λέξεις ή τις φράσεις που θεωρούν πιο αντιπροσωπευτικές, τις οποίες ανακοινώνουν στην ολομέλεια. Στη συνέχεια οι μαθητές/μαθήτριες επιλέγουν τις σπουδαιότερες και με τη βοήθεια αποσπάσματος σύγχρονου θεολογικού κειμένου (Πέτρου, 2005) εννοιολογούν τον όρο «πολυπολιτισμικότητα».

Εφαρμόζοντας:

Προκλήσεις και δυσκολίες σε θέματα συμβίωσης και αποδοχής ανάμεσα σε ανθρώπους με διαφορετικές θρησκευτικές και αξιακές αναφορές.

- «Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking): Βλέπω, Ισχυρίζομαι, Αναρωτιέμαι» και «Σκέψου, Συζήτησε ισότιμα, Μοιράσου (TTPS)»: Προβάλλεται φωτογραφία συνύπαρξης πολιτισμών (π.χ. άποψη Κομοτηνής, όπου διακρίνεται το καμπαναριό και ο μιναρές ή η βράβευση της εθνικής ομάδας γυναικών ξιφασκίας των ΗΠΑ στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2016, όπου η μία αθλήτρια φοράει μουσουλμανική μαντήλα). Οι μαθητές/μαθήτριες αποσαφηνίζουν διαστάσεις και δυσκολίες της συνύπαρξης σε πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα ανθρώπων με διαφορετικές θρησκευτικές αναφορές και αξίες.

- **Εναλλακτικά:**
«Πακέτο εξερεύνησης»: Οι μαθητές/μαθήτριες δημιουργούν σε ομαδοσυνεργασία μια ιστορία με βάση κάποια αντικείμενα σε μια σχολική τσάντα που τους δίνει ο/η εκπαιδευτικός για να εξερευνήσουν και να εμπνευστούν. (π.χ.: Φανταστική ηρωίδα μπορεί να είναι μια δεκαεξάχρονη μαθήτρια μετανάστρια ή μαθήτρια που ανήκει σε άλλο θρήσκευμα και φοιτά σε ελληνικό σχολείο. Στην τσάντα της βρίσκεται ένα βιβλίο της Β' Λυκείου, στο εσώφυλλο του οποίου έχει γράψει καλλιγραφικά ένα απόσπασμα από το Κοράνιο, μια μαντήλα και μια ανακοίνωση του σχολείου για τριήμερη εκδρομή στα Μετέωρα και πάρτι αποφοίτησης σε ένα γνωστό μπαρ της περιοχής). Στην ιστορία που θα συνθέσουν οι ομάδες, με βάση τις γενικότερες γνώσεις τους και νέες που παρέχει ο/η εκπαιδευτικός, θα πρέπει να θίξουν διλλήματα, φόβους και αγωνίες που προέρχονται είτε από το σχολικό, είτε από το οικογενειακό, είτε από το ευρύτερο περιβάλλον της ηρωίδας. Ακολουθεί συζήτηση για την συμβίωση διαφορετικών θρησκειών και αξιών (Κουκουνάρας - Λιάγκης, 2011).

Διερευνώντας:

Η χριστιανική θεολογία απέναντι στην πολιτιστική και θρησκευτική ποικιλομορφία του σύγχρονου κόσμου.

- «Σύγκριση βιβλικού κειμένου με έναν μετασχηματισμό του»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομαδοσυνεργασία παρατηρούν θρησκευτικούς πίνακες και εικόνες με θέμα την Πεντηκοστή (π.χ. 1. Έργο του Θεοφάνη του Κρητός, 2. Μινιατούρα χειρογράφου από λειτουργικό βιβλίο, 3. Έργο του Μάρκου Καμπάνη, 4. Σύγχρονο βιτρό σε Ευαγγελική Εκκλησία, 5. Έργο του Εμίλ Νόλντε, 6. Έργο του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου, 7. Έργο του Λαζάρου Μπαστιάνι, 8. Τρίπτυχο επιστύλιο τέμπλου). Τους συγκρίνουν με το κείμενο των Πράξεων των Αποστόλων για την Πεντηκοστή (2, 1-41) και απαντούν σύντομα στο ερώτημα: «Ποια η σχέση της πολυπολιτισμικότητας με την γενέθλια ημέρα της Εκκλησίας;». Στη συνέχεια με ιστοεξερεύνηση μέσω διαδικτύου (αν υπάρχει η δυνατότητα) ανακαλύπτουν τις Ορθόδοξες Εκκλησίες ανά τον κόσμο (αμιγώς ορθόδοξες, ιεραποστολικά κλιμάκια, διασπορά) και τις επισημαίνουν σε παγκόσμιο χάρτη με αυτοκόλλητα χαρτάκια.
- **Εναλλακτικά:**
«Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο»: Επεξεργασία θεολογικού κειμένου (ενός ή περισσότερων) για την παγκοσμιοποίηση σε ομαδοσυνεργασία. (π.χ. Παπαλεξανδρόπουλος, 2008, Ιωάννης Ζηζιούλας, Μητρ. Περγάμου, 2003). Ακολουθεί συζήτηση για τη μαρτυρία της χριστιανικής διδασκαλίας διαχρονικά, με βάση τις χριστιανικές αρχές της αποδοχής και του σεβασμού της προσωπικής ετερότητας, της ανοικτότητας, της ελευθερίας, της αγάπης και της πολυπολιτιστικής συνύπαρξης.

Αναπλαισιώνοντας:

Προσηλυτισμός, ιεραποστολή και ειρηνική συνύπαρξη.

- «Σχολιασμός επιχειρημάτων»: Δίνεται θεολογικό κείμενο για την ιεραποστολή που επισημαίνει τις διαφορές ανάμεσα στην ιεραποστολή και τον

προσηλυτισμό (Βουλγαράκης, 2007). Οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν στα δεξιά του κειμένου δύο σχόλιά τους. Ακολουθεί συζήτηση.

- Εναλλακτικά:

«Τροχιά της μάθησης»: Σε ομαδοσυνεργασία οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται πηγές (π.χ. Βουλγαράκη-Πισίνα, 2016, Απόσπασμα ομιλίας Μητρ. Νιγηρίας Αλέξανδρου, Βιβλικά χωρία για την οικουμενικότητα της ιεραποστολής). Επιπρόσθετα, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να προβάλλει αποσπάσματα ντοκιμαντέρ που παρουσιάζουν ιεραποστολικές προσπάθειες (π.χ. «Αληθινά σενάρια», ΕΤ 3: π. Θεμιστοκλής Αδαμόπουλος στη Σιέρα Λεόνε, ή Μητρ. Καμερούν ή Μαδαγασκάρη κ.ά. – φωτογραφικό υλικό από ιεραποστολικές προσπάθειες, απόσπασμα ταινίας «The Mission» ή «Ενώπιον Θεών και ανθρώπων», βιογραφίες ιεραποστόλων – π. Κοσμάς Γρηγοριάτης, π. Χρυσόστομος Παπασαραντόπουλος κ.ά.). Ακολουθεί συζήτηση για τη σχέση ή μη της ιεραποστολής με τον προσηλυτισμό και τη δυνατότητα ειρηνικής συνύπαρξης πολιτισμών, θρησκευτικών κοινοτήτων και αξιών.

Αξιολογώντας:

Η διαπολιτισμικότητα ως πρόκληση.

- «Εφημερίδα τοίχου»: Σε ομαδοσυνεργασία δημιουργείται εφημερίδα τοίχου με τίτλο «Διαπολιτισμικότητα: Όταν οι πολιτισμοί συνεργάζονται». Οι μαθητές/μαθήτριες αξιοποιούν βιβλικά χωρία, αποσπάσματα από κείμενα που επεξεργάστηκαν σε προηγούμενα στάδια, εικόνες, έργα τέχνης, τίτλους, που αποτυπώνουν τη διαλεκτική και κριτική στάση της χριστιανικής θεολογίας απέναντι στην πολιτιστική και θρησκευτική ποικιλομορφία του σύγχρονου κόσμου.
- Εναλλακτικά:
«Σύγκριση κειμένων»: Δίνονται σε ομάδες δύο κείμενα σχετικά με την πρόκληση της διαπολιτισμικότητας για να συγκρίνουν οι μαθητές/μαθήτριες τις απόψεις των συγγραφέων (π.χ. Καραμούζης, 2006, Αναστάσιος Γιαννουλάτος Αρχιεπ. Αλβανίας 2001). Στο τέλος κάθε μαθητής/μαθήτρια καταγράφει μια σκέψη σχετικά με την διαπολιτισμικότητα σε ένα αυτοκόλλητο χαρτί και το κολλάει σε παγκόσμιο χάρτη που έχει αναρτηθεί.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας, <http://digitalschool.minedu.gov.gr>:
1. Β' Λυκείου, ΔΕ 19: Οικουμενική διακήρυξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα, <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13183>
β) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
1. Συλλογή φωτογραφιών: Δράσεις Ορθοδόξων Ιεραποστολών, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4474>
2. Συλλογή εικόνων: Παγκόσμιες Οργανώσεις, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4220>
3. Διαδραστικός χάρτης: Ιεραποστολές, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1423>

- γ) Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό Υλικό Πιλοτικών Σχολείων / Θρησκευτικά / Εικαστικό Υλικό: <http://ebooks.edu.gr/new/ps.php> Προγράμματα Σπουδών.
- Βιβλικά και Πατερικά Κείμενα:
 1. Ψλ. 23,1
 2. Μρ. 16, 15, Ιω. 13, 35, Πρ. Απ. 2, 2-41, Α΄ Κορ. 2, 1-5.
 3. Διαταγές τῶν Ἀποστόλων, Δ΄, Χ (ΒΕΠ 2, 72,40-73,4).
 - Σύγχρονα θεολογικά κείμενα:
 1. Αλέξανδρος Μητροπολίτης Νιγηρίας [Γιαννίρης] (2014). *Σαρκώνοντας το Ευαγγέλιο στη Νιγηρία: Πορεία και προκλήσεις για μια ορθόδοξη μαρτυρία σ' ένα πολυπολιτισμικό και πολυθρησκευτικό περιβάλλον*, διατίθεται στο: http://www.parathemata.com/2014/02/blog-post_2640.html
 2. Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας [Γιαννουλάτος] (2001). *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*, Αθήνα: Ακρίτας.
 3. Βουλγαράκη-Πισίνα, Ε. (2016), *Η Προσέγγιση των Εθνικών κατά τον Άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο*, Αθήνα: Μαΐστρος, σελ. 272-273.
 4. Βουλγαράκης, Η. (1989). *Ιεραποστολή: Δρόμοι και δομές*, Αθήνα: Αρμός.
 5. Βουλγαράκης, Η. (2007), *Ιεραποστολή: Μεθόριος Χριστιανισμού και Ελληνισμού*, Αθήνα: Μαΐστρος, σελ. 24-25.
 6. Ζηζιούλας, Ι. Μητρ. Περγάμου (2003). *Πολιτιστικές ταυτότητες και παγκοσμιοποίηση*, εισήγηση στο Συνέδριο "Πολιτιστικές ταυτότητες και παγκοσμιοποίηση", *Κείμενα Συνεδρίου*, Αθήνα: Εταιρεία Παιδείας και Πολιτισμού «Εντελέχεια»-Εκπαιδευτήρια Γείτονα & Κωστέα - Γείτονα,, σελ. 25-33.
 7. Καραμούζης Πολύκαρπος, *Η τραυματική σχέση θρησκείας και εθνικής ταυτότητας*, 26/11/2006 στο <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=177243>
 - Για τη δραστηριότητα «πακέτο εξερεύνησης»:

Κουκουνάρας - Λιάγκης, Μ. (2011). *Εκπαιδευτικοί εν δράσει, νέα πολυτροπική διδακτική*, Αθήνα: Γρηγόρη, σσ. 146-151, 202-207.
 - Κινηματογράφος:
 1. «Ο μπάτλερ» (Λι Ντάνιελς, 2013).
 2. «Ανάμεσα σε τοίχους» (Λοράν Καντέ, 2008).
 3. «Ενώπιον Θεών και Ανθρώπων» (Ξαβιέ Μποβουά, 2010).
 4. «Θεέ μου, τι σου κάναμε» (Φιλίπ ντε Σοβερόν, 2014).

-Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.: <http://www.iep.edu.gr/el/thriskeftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Bauman, Z. (2004). *Παγκοσμιοποίηση, οι συνέπειές της για τον άνθρωπο*. Μτφρ. Χ. Βαλιάνος. Αθήνα: Πολύτροπον.
2. Bria, Ι. και Π. Βασιλειάδης (1989). *Ορθόδοξη χριστιανική μαρτυρία. Εγχειρίδιο Ιεραποστολικής*. Κατερίνη: Τέρτιος.
3. Βουλγαράκης, Η. (1988). Από τη θεωρία της ορθόδοξης ιεραποστολής. *Διακονία, Αφιέρωμα στη μνήμη Βασιλείου Στογιάννου*. Επ. Επ. Θεολογικής Σχολής. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ, σσ. 347-354.

4. Γιαγκάζογλου Σ. (2006). Πρόσωπο και ετερότητα. Δοκίμιο για μια θεολογία της ετερότητας, *Ίνδικτος*, τχ. 21, σσ. 87-125.
5. Ιγνάτιος, Μητροπολίτης Δημητριάδος, (2002). Ισλάμ και φονταμενταλισμός, Ορθοδοξία και παγκοσμιοποίηση, περιοδικό *Αναλόγιον*, τχ. 3, σσ. 95-102.
6. Ιεραποστολικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης «Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός» (1996). *Ο Ιεραπόστολος του Κονγκό (Ζαΐρ)*, π. Κοσμάς Γρηγοριάτης. Θεσσαλονίκη: Ιεραποστολικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης «Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός».
7. Καθ' οδόν, (2000). *Η πρόκληση της πολυπολιτισμικότητας*, τχ. 16.
8. Καλαϊτζίδης, Π. (2009). Πολυπολιτισμική πολυθρησκευτική κοινωνία και το κατηχητικό έργο της εκκλησίας, *Θεολογία*, τχ. 80, σσ. 93-122.
9. Καραμούζης, Π. (2015). *Η κοινωνιολογία της θρησκείας μεταξύ εκπαίδευσης και κοινωνίας*, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών
10. Κλάφης, π. Εμ. (2000). *Η ορθοδοξία στο νέο κόσμο*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
11. Λοκ, Τζ. (1988). *Η Επιστολή για την ανεξιθρησκία (Epistola de Tolerantia)* Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
12. Νινίκα, Σ. π. Νικόλαος Κασάτκιν ο Ιεραπόστολος της Ιαπωνίας, Θεσσαλονίκη: Ορθόδοξος Κυψέλη.
13. Ουλής, Δ. (2013). Συζητώντας με τον «αλλόθρησκο»: Διδάγματα από τρεις λογοτεχνικές «στιγμές» χριστιανο-ισλαμικής επιτέλεσης, *Θεολογία*, τχ. 84, 4 σσ. 269-283.
14. Παπαδιαμάντης, Α. (2004). *Ο ξεπεσμένος Δερβίσης*. Θεσσαλονίκη: Μυγδονία.
15. Παπαθανασίου, Αθ. (2004). Ιεραποστολή και πολυπολιτισμικότητα, στον τόμο *Ορθοδοξία και πολυπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Ίνδικτος.
16. Παπαθανασίου, Αθ. (2006). Διδάσκοντας γύπτους και τσελεπήδες περί περιτομής και αβατάρα. «Ιθαγένεια» και «Ερώτημα περί της Αληθείας» σε συνθήκες πολυπολιτισμικότητας. *Σύναξη* τχ. 98, σσ. 35-47.
17. Πέτρου, Ι. (2002). *Πολυπολιτισμικότητα και θρησκευτική ελευθερία*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
18. Πιερόν, Μπ. (2004). *Εβραίοι και χριστιανοί στη νεότερη Ελλάδα: Ιστορία των διακοινοτικών σχέσεων από το 1821 ως το 1945*, Αμμήτου, Ε. Τουλάτου, Δ. (επιμ) Αθήνα: Πόλις.
19. Συλλογικό (2007). *Πολυπολιτισμικότητα και Εκπαίδευση στον καιρό της Παγκοσμιοποίησης. Πρακτικά Συνεδρίου Αθήνα 28-29 Ιανουαρίου 2005. Γραφείο Νεότητας Ι. Αρχιεπισκοπής Αθηνών και Παιδαγωγικό Ινστιτούτο*. Αθήνα: έκδ. Γραφείου – Ιδρύματος Νεότητας Ι. Αρχιεπισκοπής Αθηνών.
20. *Σύναξη*, τχ. 98 (2006). *Η βία, οι θρησκείες και η πολυπολιτισμικότητα*.
21. Τσιρέβελος, Ν. (2015). *Θεολογική θεμελίωση της Ορθόδοξης μαρτυρίας. Σπουδή στο έργο του Αρχιεπισκόπου Αλβανίας Αναστασίου*. Θεσσαλονίκη: Ostracon Publishing.

3.4 ΔΙΑΛΟΓΟΣ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - συσχετίζουν τον διάλογο με την άσκηση της χριστιανικής αγάπης, - διερευνούν δυνατότητες και δυστοκίες διαλόγου μεταξύ εκκλησιών και μεταξύ θρησκειών στη σύγχρονη εποχή.	- Αξιολόγηση του διαλόγου ως κύριου στοιχείου προσέγγισης, αμοιβαίας κατανόησης, συνεργασίας και άσκησης της αγάπης. - Αποτύπωση των δυσκολιών-προβλημάτων και των δυνατοτήτων στην προσέγγιση μεταξύ χριστιανικών εκκλησιών και μεταξύ θρησκειών στη σύγχρονη εποχή.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική μέθοδος** σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Ο διάλογος ως στοιχείο προσέγγισης και κατανόησης.

- «Έντεχνος Συλλογισμός (Artful thinking): Βλέπω, Ισχυρίζομαι, Αναρωτιέμαι»: Οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται με το παραπάνω μοτίβο εικόνες (π.χ. 1. Κώστα Λαβδά, *Selfie*, 2. Χρήστου Κεχαγιόγλου, *Διάλογος*) και ακολουθεί συζήτηση με θέμα: «Ο διάλογος ως στοιχείο προσέγγισης και κατανόησης».
- Εναλλακτικά:
«Ιδεοθύελλα – Χάρτης εννοιών» με την έννοια «διάλογος»: Στη συνέχεια οι απαντήσεις οργανώνονται σε εννοιολογικό χάρτη όπου ταξινομούνται τα χαρακτηριστικά ενός διαλόγου που αποσκοπεί στην προσέγγιση κι ενός διαλόγου συγκρουσιακού ή αδιάφορου.

Νοηματοδοτώντας:

Διάσπαση και αντιπαλότητα στην ιστορία των θρησκειών.

- «Η τροχιά της μάθησης»: Σε ομαδοσυνεργασία οι μαθητές/μαθήτριες εργάζονται με φύλλο εργασίας πάνω σε ιστορικές περιπτώσεις αντιπαλότητας και διάσπασης στην θρησκεία (πχ. *Σχίσμα*: Γουέαρ, 1998· *Μεταρρύθμιση*: Επιλογή από τις 95 θέσεις του Λούθηρου ή Power Point από ebook.edu.gr ή απόσπασμα ταινίας 'Λούθηρος', μερικές από τις 95 θέσεις του Λούθηρου· *Σταυροφορίες*: Πίνακας Τιντορέτο, Άλωση της Κωνσταντινούπολης, 1204.).
- Εναλλακτικά:
«Ανάλυση διαστάσεων - Ομαδοσυνεργασία»: Οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται τις διαστάσεις (ουσιαστική, χωρική, χρονική, ποσοτική και ποιοτική) περιπτώσεων αντιπαλότητας και διάσπασης στο χώρο της θρησκείας (πχ. *Σχίσμα*, *Μεταρρύθμιση*, *Σουνίτες-Σίιτες*)

Αναλύοντας:

Το αίτημα του διαλόγου και της ειρηνικής συνύπαρξης εκκλησιών και θρησκειών.

- «Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις» και «Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking): Βλέπω, Ισχυρίζομαι, Αναρωτιέμαι» και «Δάσκαλος σε ρόλο»: Οι μαθητές/μαθήτριες χωρισμένοι σε ομάδες διαβάζουν κείμενα με θέμα τη συμμετοχή των Ορθοδόξων στο διαχριστιανικό διάλογο (Bonny, 2005, Κάλλιστος Γουέαρ, Επίσκοπος Διοκλείας, 2004). Έπειτα με παραπάνω το μοτίβο (Βλέπω, Ισχυρίζομαι, Αναρωτιέμαι) επεξεργάζονται φωτογραφίες από συναντήσεις εκπροσώπων Εκκλησιών ή Θρησκευμάτων (π.χ. Οικ. Πατριάρχη Αθηναγόρα Α΄ και Πάπα Παύλου Στ΄ το 1964, Οικ. Πατριάρχη Βαρθολομαίου και Πάπα Φραγκίσκου στην Κωνσταντινούπολη το 2014 κ.λπ.) και καταγράφουν τις απαντήσεις τους. Στη συνέχεια, θέτουν τα ερωτήματά τους στον/στην εκπαιδευτικό, που, υποδύεται τον/την δημοσιογράφο που είχε παραστεί σε αυτές τις ιστορικές στιγμές. Ο/Η εκπαιδευτικός δίνει απαντήσεις και θέτει απορίες που προωθούν τη συζήτηση.
- Εναλλακτικά:
«Ιστοεξερεύνηση μέσω διαδικτύου»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομαδοσυνεργασία ερευνούν σελίδες με πληροφορίες για θεσμούς και οργανισμούς, όπως το Οικουμενικό Πατριαρχείο, το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών κ.λπ.). που προωθούν τον διαχριστιανικό και διαθρησκευτικό διάλογο. Παρουσιάζουν στην ολομέλεια τους σκοπούς, τις κοινές αξίες, τις δράσεις και τους συμμετέχοντες.

Εφαρμόζοντας:

Ο διάλογος ως άσκηση αγάπης.

- «Μετασχηματισμός κειμένου»: Επικαιροποίηση (σύνδεση με κάποιον επίκαιρο προβληματισμό ή συμβάν σχετικό με τον διάλογο στη θρησκεία) και αξιοποίηση με σύντομη απόδοση θεολογικού κειμένου (Άγιος Νεκτάριος, 1974, ή τη Κοινή Δήλωση Πάπα Φραγκίσκου και Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου στα Ιεροσόλυμα στις 25-5-2014) ως είδηση σε εφημερίδα ή επιστολή σε έναν φίλο/μια φίλη κ.λπ.
- Εναλλακτικά:
«Κολλάζ»: Δημιουργία πόστερ (ψηφιακού ή έντυπου) με τίτλο «Ο Διάλογος ως έκφραση αγάπης» το οποίο να περιλαμβάνει: φωτογραφίες, λεζάντες, σύντομα κείμενα, (αγιογραφικά, π.χ. Ιω. 17, 21, λογοτεχνικά, διηγήσεις από το Γεροντικό, Πασχάλιο Μήνυμα Πατρ. Αλεξανδρείας κ.λπ.), πορίσματα διαλόγων, σκίτσα, στατιστικά, μηνύματα-προτάσεις των ίδιων των μαθητών κ.ά. Ανάρτηση στην ιστοσελίδα ή σε εμφανές σημείο του σχολείου.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο (<http://digitalschool.minedu.gov.gr>) Προγράμματα Σπουδών, Γ΄ Γυμνασίου, ΘΕ 1 και 2., Κεφ Δ ενότητα 26, Κεφ Ε, ενότητα 27 κ 28.
Εισαγωγή στη Μεταρρύθμιση:
http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3332,13441/extras/html/kef5_en27_eisagogiki_parousiasi_popup.htm
β) Ό.π., Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
1. Παρουσίαση: Το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1260>

2. Κουίζ: Το όραμα και οι προσπάθειες για την ενότητα των χριστιανών, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1159>
 3. Σταυρόλεξο: Το όραμα και οι προσπάθειες για ενότητα των χριστιανών, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1089>
 4. Συλλογή φωτογραφιών: Δράσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου: Οικολογία - Σχέσεις με Ορθόδοξους - Ετερόδοξους, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1104>
 5. Συλλογή φωτογραφιών: Μορφές Φανατισμού, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/5068>
- γ) Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό Υλικό Πιλοτικών Σχολείων / Θρησκευτικά / Εικαστικό Υλικό: <http://ebooks.edu.gr/new/ps.php>
- Επιλεγμένες ιστοσελίδες:
1. Επίσημη ιστοσελίδα ΠΣΕ: <http://www.oikoumene.org/en>
 2. Μήνυμα του Αμάν: http://jordanembassy.gr/jordan/amman_message.pdf
- Βιβλικό χωρίο: Ιω. 17, 21.
- Βιβλιογραφία:
1. Bonny J. (2005), Εισήγηση μέλους της επιτροπής για την προώθηση της ενότητας των Χριστιανών της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός Διάλογος*, συλλ. τόμος, Επιμ. Π. Βασιλειάδης, Αθήνα: Αποστολική Διακονία, σσ. 183-184.
 2. Γουέαρ, Κάλ. Επίσκ. Διοκλείας (1998), *Η Ορθόδοξη Εκκλησία*, Αθήνα: Ακρίτας.
 3. Γουέαρ, Κ., Επίσκοπος Διοκλείας (2004), *Η μαρτυρία της ορθόδοξης Εκκλησίας στον εικοστό αιώνα*, Μτφρ. Α. Αποστολίδης, *Σύναξη*, τεύχ. 75, σελ. 15.
 4. Λούθηρος, Μ., *Επιλογή από τις 95 θέσεις του*, Μτφρ.: Θ. Γραμμένος στο *Αστήρ της Ανατολής*, τεύχ. Οκτ. 2005). Αγ. Νεκταρίου, Κεφαλά, Μητρ. Πενταπόλεως (1974), *Μάθημα Ποιμαντικής*, Θεσσαλονίκη: Ρηγοπούλου.
- Για τις δραστηριότητες που δεν αναφέρονται στον Οδηγό Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου:
1. Γκόβας, Ν. (2003), *Για ένα νεανικό δημιουργικό θέατρο: Ασκήσεις, παιχνίδια, τεχνικές*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
 2. Κουκουνάρας – Λιάγκης, Μ. (2011). *Εκπαιδευτικοί εν δράσει: Νέα πολυτροπική διδακτική*, Αθήνα: Γρηγόρης.
- Απόσπασμα από εφημερίδα: Κοινή Δήλωση Πάπα Φραγκίσκου και Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου (Ιεροσόλυμα, 25-5-2014): 50 χρόνια μετά την άρση των αναθεμάτων, *Ενοριακές Καμπάνες, Εφημερίδα των καθολικών ενοριών Σύρου*, αριθ. 819, 13 Ιουνίου 2014, σελ. 1.
- Πίνακες ζωγραφικής:
1. Κώστας Λάβδας, *Selfie*.
 2. Χρήστος Κεχαγιόγλου, *Διάλογος*.
 3. Τιντορέτο, *Άλωση της Κωνσταντινούπολης*, 1204.
- Ταινία: Λούθηρος (2003) Σκηνοθ. Eric Till.
- Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.: <http://www.iep.edu.gr/el/thriskoftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Αργυρίου, Α. (2007). Προβλήματα συνάντησης της Ορθοδοξίας και του Ισλάμ με τον σύγχρονο κόσμο. *Σύναξη*, τχ. 104, σσ.72-81.
2. Βασιλειάδης, Π. (Επιμ.), (2014). *Πρακτικά Διεθνούς Διαθρησκευτικού Συμποσίου, Ιούνιος 2013, Ορθόδοξη προσέγγιση για μια θεολογία των θρησκειών*. Θεσσαλονίκη: CEMES.
3. Βασιλειάδης, Π. (Επιμ.), (2005). *Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός Διάλογος*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία, διατίθεται στο: <http://www.imdlibrary.gr/index.php/el/2013-01-14-09-09-13/books/book/133-orthodoksi-theologia-kai-oikoumenikos-dialogos/2-books>
4. Αναστάσιος Γιαννουλάτος, Αρχιεπ. Αλβανίας, *Η αναζήτηση των πανανθρώπινων αξιών: Ποιες είναι οι βασικές αρχές που μπορούν να γίνουν αποδεκτές ακόμη και από εκπροσώπους διαφορετικών θρησκειών*, Καθημερινή της Κυριακής 10-10-2004, διατίθεται στο: http://users.uoa.gr/~nektar/orthodoxy/explanatory/anastasios_giannoylatos_seeking_for_universal_values.htm
5. Δαμασκηνός (Παπανδρέου), (1997). *Λόγος Διαλόγου*. Αθήνα: Καστανιώτης.
6. Ζιάκας, Γρ. (2010). *Διαθρησκευτικοί διάλογοι*, τ. Α. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς. *Θεολογία*, τόμος 84, Αφιέρωμα: *Ορθόδοξη θεολογία και διαθρησκευτικός διάλογος*. Τχ. 2 (Απρίλιος-Ιούνιος 2013): Μέρος Α' και τχ. 4 (Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2013): Μέρος Β' (ψηφιακό αρχείο: <http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/index.asp>)
7. Θεοδώρου, Ευ. (2006), *Προσέγγισης μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών: Συμβολή στον Οίкуμενικόν Διάλογον έξ άφορμής τής 40ετοῦς ύπάρξεως τοῦ Άνατολικοεκκλησιαστικοῦ Ίνστιτούτου στο Ρέγκενσμπουργκ*, περ *Θεολογία* τ.77/2, διατίθεται στο: http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/theodorou_prosegyysi.html
8. Καλαμαράς, Μελέτιος, Μητρ. Πρεβέζης (1996), *Ο άγιος Νεκτάριος και η στάσις του έναντι των αιρέσεων και των σχισμάτων*, διατίθεται στο: http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/meletios_nektarios_1.html
9. Ματσούκας, Ν. (1986). *Οικουμενική κίνηση, ιστορία-θεολογία*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς. Μέρος του (σσ. 214-227) στο http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?cat=hist&NF=1&main=texts&file=2.htm (ανακτήθηκε στις 22/07/2017).
10. Μόσχος, Δ. (2013), *Ο σύγχρονος διάλογος μεταξύ Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών και οι δυσκολίες του*, Ελεύθερος Τύπος, διατίθεται στο <http://www.dmoschos.edu.gr/2015/03/blog-post.html>
11. Μόσχος, Δ. (2014), *Συνοπτική ιστορία του χριστιανισμού : Από το σχίσμα έως τους νεώτερους χρόνους*, Αθήνα : Αρμός.
12. Παπαθωμάς, Αρχιμ. Γ. (2013). *Εκκλησία εν Διαλόγω*. *Θεολογία*, τχ. 4, σσ. 7-12.
13. Πέτρου, Ι. , Γκουτσιούδης, Μ., Τσομπανίδης, Στ. (Επιμ.), (2013). *Ο Οικουμενικός διάλογος στον 21ο αιώνα: πραγματικότητες, προκλήσεις, προοπτικές*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, διατίθεται στο: <http://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/SOCTHEOL104/%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91%20%CE%92%202015-6%20%CE%A3%CE%A7%CE%95%CE%A3%CE%95%CE%99%CE%A3%20%CE%9F%CE%A1%CE%98%CE%9F%CE%94%CE%9F%CE%9E%CE%A9%CE%9D%20%CE%9A%CE%91%CE%99%20%CE%A1%CE%A9%CE%9C%CE%91%CE%99%CE%9F%CE%9A%CE%91%CE%98>

[%CE%9F%CE%9B%CE%99%CE%9A%CE%A9%CE%9D%20/BASILEIADHS%20O%20OIKOU MENIKOS%20DIALOGOS%20TON%2021o%20AI..pdf](#)

(ανακτήθηκε στις 22/07/2017).

14. Ράνσιμαν, Στ. *Δύση και Ανατολή σε Σχίσμα: Η ιστορία της διαίρεσης των εκκλησιών*, Αθήνα: εν πλω.

15. Ράνσιμαν, Στ. (2006), *Η ιστορία των σταυροφοριών: Το βασίλειο της Ιερουσαλήμ και η φράγκικη Ανατολή*, (3 τόμοι), Αθήνα: Γκοβόστη.

16. *Σύναξη* τχ. 11 (1984) «Ίνα ώσιν εν», και τχ. 57 & 58 (1996) «Διάλογος των Εκκλησιών».

17. *Τόμος Αγάπης Βατικανό-Φανάρι 1958-1970*, Rome-Instabul 1971, Αθήνα: Γρηγόρης (Επίσημη και ανεπίσημη αλληλογραφία, μηνύματα, δηλώσεις, προσφωνήσεις και αντιφωνήσεις στις διαχριστιανικές εκδηλώσεις διαλόγου, μεταξύ Ρώμης και Κωνσταντινουπόλεως στα χρόνια 1958-1970).

18. Φάρος, π.Φιλόθεος. (1996). *Ο διάλογος*. Αθήνα: Ακρίτας.

19. Χρυσόστομος, Μητρ. Μεσσηνίας (Σαββάτος) (2013). Οι θρησκείες και οι Εκκλησίες παράγοντες ειρήνης, καταλλαγής και αλληλεγγύης, *Θεολογία*, τχ. 2, σσ. 11-19.

3.5 ΕΚΚΟΣΜΙΚΕΥΣΗ (5^ο δώρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αποκωδικοποιούν τις αλλαγές που επιφέρει η εκκοσμίκευση στη θρησκεία και στη θρησκευτικότητα, - αναλύουν τις θέσεις της Ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης για την εκκοσμίκευση.	- Προσδιορισμός της εκκοσμίκευσης και της επιρροής της στην θρησκευτική ταυτότητα και θρησκευτικότητα. - Ανάλυση των θέσεων της Ορθόδοξης Εκκλησίας για την εκκοσμίκευση.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική μέθοδος**, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ:

Παρουσιάζοντας:

Το φαινόμενο της εκκοσμίκευσης στη σύγχρονη πραγματικότητα.

- «Σκέψου, Συζήτησε ανά 2 και ανά 4, Μοιράσου (TPSS)»: Με τη βοήθεια κειμενικού υλικού (Παπαγεωργίου, 2007, Πέτρου, 2017), οι μαθητές/μαθήτριες συζητούν σε ομάδες, αρχικά ανά 2 και έπειτα ανά 4, για την έννοια και τις διαστάσεις της εκκοσμίκευσης στις σύγχρονες κοινωνίες. Ακολουθεί παρουσίαση στην ολομέλεια και συζήτηση.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking): Βλέπω, Ισχυρίζομαι, Αναρωτιέμαι»: Ο/Η εκπαιδευτικός χωρίζει τους μαθητές/τις μαθήτριες σε ομάδες και τους δίνει φωτογραφίες που αφορούν σύγχρονα φαινόμενα εκκοσμίκευσης (π.χ. νάων στην Ιταλία που μετατράπηκαν κατοικίες, τράπεζες, συνεργεία αυτοκινήτων, θέατρα).

Οι ομάδες προβληματίζονται πάνω στα συγκεκριμένα ερωτήματα που θέτει ο/η εκπαιδευτικός (π.χ. Ποιο πρόβλημα παρουσιάζεται; Τι συνέβη; Τι σε κάνει να αναρωτιέσαι αυτή η φωτογραφία; κ.λπ.). Ακολουθεί συζήτηση σχετικά με την έννοια και τις διαστάσεις της εκκοσμίκευσης στις σύγχρονες κοινωνίες.

Εφαρμόζοντας:

Θρησκευτική ταυτότητα και εκκοσμίκευση.

- «Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις»: Δίνεται θεολογικό κείμενο σχετικό με την εκκοσμίκευση (Γκανάς, 2010). Η επεξεργασία γίνεται από τους μαθητές/τις μαθήτριες σε ομαδοσυνεργασία (Ενδεικτικά ερωτήματα: Με αφορμή το κείμενο, ποια θεωρείς ότι είναι τα αίτια της εκκοσμίκευσης; Τι χρειάζεται να πράξει η Εκκλησία, ώστε να διατηρηθεί η ταυτότητά της και να μη χαθεί το αυθεντικό βίωμα της έμπρακτης αγάπης προς τον Θεό και τον συνάνθρωπο;). Ακολουθεί συζήτηση για την εκκοσμίκευση της θρησκευτικής ταυτότητας στη σύγχρονη εποχή.
- Εναλλακτικά:
«Θετικό – αρνητικό»: Οι μαθητές/μαθήτριες παίρνουν θέση στις προτάσεις που διαβάζει ο/η εκπαιδευτικός και επιχειρηματολογούν. (Ενδεικτικές προτάσεις:
 - Το βράδυ της Ανάστασης αποτελεί μια όμορφη παράδοση του τόπου μας, όπου το σημαντικότερο γεγονός είναι ότι οι άνθρωποι ασπάζονται, ανταλλάσσουν ευχές και τρώνε παραδοσιακά φαγητά.
 - Ο γάμος είναι Μυστήριο της Εκκλησίας, η δέσμευση αγάπης και πιστότητας ενώπιον Θεού και ανθρώπων, και η αίτηση ευλογίας, γι' αυτό και είναι αυτονόητο ότι τελείται μόνο στον ναό.
 - Είμαι χριστιανός σημαίνει ότι πηγαίνω στην Εκκλησία τις μεγάλες γιορτές (Πάσχα, Χριστούγεννα κ.λπ.) και αυτό είναι αρκετό.
 - Το φιланθρωπικό έργο που απευθύνεται αποκλειστικά στους Έλληνες, περιφρονώντας τους ξένους, είναι αντίθετο με το κήρυγμα του Χριστού.
 - Η βάπτιση είναι ένα χαριτωμένο κοινωνικό γεγονός. Κάτι σαν το πρώτο παιδικό πάρτι του μωρού.
 - Η μετάφραση της λειτουργικής γλώσσας στην Εκκλησία είναι προϊόν εκκοσμίκευσης;

Ακολουθεί συζήτηση για την εκκοσμίκευση της θρησκευτικής ταυτότητας.

Διερευνώντας:

Ορθόδοξη παράδοση και εκκοσμίκευση.

- «Εφημερίδα τοίχου»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν βιβλικά και πατερικά χωρία που αναφέρονται στη ζωή των χριστιανών στον κόσμο (*Προς Διόγνητον επιστολή*, Ρωμ 12,2, Α' Θεσ. 5, 21 κλπ). Στη συνέχεια, δημιουργούν σε ομάδες ένα φύλλο εφημερίδας με τίτλο «Οι χριστιανοί στον κόσμο» αξιοποιώντας τα παραπάνω κείμενα. Οι ομάδες παρουσιάζουν στην ολομέλεια της τάξης τις εφημερίδες τους. Στη συνέχεια, κάθε ομάδα κολλάει πάνω στην εφημερίδα των άλλων ομάδων χάρτινες λωρίδες με λέξεις ή φράσεις που φανερώνουν τρόπους με τους οποίους εκκοσμικεύεται -αναιρείται το βιβλικό- πατερικό πνεύμα της ζωής των χριστιανών στον κόσμο.
- Εναλλακτικά:

«Επεξεργασία κειμένων με δημιουργικές ερωτήσεις»: Οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται βιβλικά και πατερικά (Ρωμ 12,2, Α΄Θεσ. 5, 21, *Προς Διόγνητον επιστολή*) ή και σύγχρονο θεολογικό κείμενο. Ακολουθεί συζήτηση με θέμα: «Οι χριστιανοί στον κόσμο τότε και σήμερα».

Αναπλαισιώνοντας:

Οι συνέπειες της εκκοσμίκευσης σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο.

- «Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο και Χιονοστιβάδα»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν θεολογικό κείμενο σχετικό με την εκκοσμίκευση (Μπαθρέλλος, 2016), γράφουν μια σκέψη με αφορμή το κείμενο και τη μοιράζονται. Συζήτηση για τις συνέπειες της εκκοσμίκευσης σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο.
- Εναλλακτικά:
«Πέντε π και ένα γ (5W1H)»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν αποσπάσματα από δημοσιευμένα κείμενα στο διαδίκτυο σχετικά με τη δικαστική απόφαση για αναστολή της απαγόρευσης του μπουρκίνι στις παραλίες της Γαλλίας ή την απόφαση δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την απαγόρευση της μαντήλας σε επιχειρήσεις. Οι μαθητές/μαθήτριες ερευνούν τα κείμενα με άξονες το που, πότε, τι, γιατί, πώς και παρατηρούν τις σχετικές φωτογραφίες. Ακολουθεί παρουσίαση της έρευνάς τους και συζήτηση σχετικά με την εκκοσμίκευση σε συλλογικό και προσωπικό επίπεδο.

Αξιολογώντας:

Κριτική στάση απέναντι στην εκκοσμίκευση.

- «Επεξεργασία κειμένου - Συζήτηση στρογγυλής τράπεζας»: Σε ομαδοσυνεργασία οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται απόσπασμα σύγχρονου θεολογικού κειμένου (πχ. Πέτρου, 1999) με θέμα το χωρισμό Εκκλησίας και Κράτους. Στη συνέχεια οι ομάδες επιλέγουν να γράψουν επιχειρήματα «υπέρ» ή «κατά» του χωρισμού Εκκλησίας και Κράτους. Επιλέγουν τους εκπροσώπους τους και ακολουθεί συζήτηση στρογγυλής τράπεζας με θέμα «Εκκλησία και Κράτος: Χωρισμός ή Συνύπαρξη με διακριτούς ρόλους;».
- Εναλλακτικά:
«Αντιγνωμίες»: Οι μαθητές/μαθήτριες επιχειρηματολογούν για τη θέση των θρησκευτικών συμβόλων ή του θρησκευτικού όρκου στον δημόσιο χώρο.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο (<http://digitalschool.minedu.gov.gr>), Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
1. Κουίζ (Σωστό-Λάθος): Εκκλησιαστική Παράδοση, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4484>
2. Κουίζ: Η Παράδοση της Εκκλησίας: Πολύτιμη κληρονομιά ζωής ή τροχοπέδη της; <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4555>
β) Ό.π., Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.
γ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠΟΠΑΙΘ και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό): «Όψεις Θρησκείας» (Σύγχρονα θέματα / Θεός).
- Βιβλικά και Πατερικά κείμενα:

1. Καινή Διαθήκη (Ρωμ 12, 2, Α' Κορ. 7, 31, Α' Θεσ. 5, 21)
2. Προς Διόγνητον Επιστολή, ΡΓ 2
- Θεολογικά κείμενα:
 1. Γκανάς, π. Ε. (2010). *Η ποιμαντική στα χρόνια της εκκοσμίκευσης. Εκκοσμίκευση: αμείλικτος εχθρός ή απρόσμενος σύμμαχος;*, περ. Θεολογία, τχ. 2, σσ. 53-79 (ψηφιακό αρχείο: <http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/index.asp>. (ανακτήθηκε 14/5/2017)
 2. Μπαθρέλλος, π. Δ. (2016), *Οι χριστιανοί στους χρόνους της μετά-εκκοσμίκευσης*. Αθήνα: εν πλω
 3. Πέτρου, Ι. (2017). *Χριστιανισμός και Κοινωνία*, Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκη, σελ. 161-162.
 4. Πέτρου, Ι. (1999). Άνθρωπος, Κράτος, Εκκλησία: Προβληματισμοί για την αναγκαιότητα νέας ρύθμισης των σχέσεων Κράτους-Εκκλησίας, *Καθ' Οδόν* τεύχ.15 ΜΑΪΟΣ 1999 'Κράτος και Εκκλησία', διατίθεται και στο <http://www.imdlibrary.gr/index.php/el/2013-01-14-09-09-13/periodika/kathodon/book/435-kath-odon-teych-15-maios-1999/18-2013-03-21-12-46-45>
 5. Παπαγεωργίου, Ν. (2007). *Η Εκκλησία και η εκκοσμίκευση*. Εισήγηση στο Β' Διεθνές Συνέδριον Ορθοδόξου Νεολαίας: Μέλη της Εκκλησίας – Πολίτες του Κόσμου, 11-16 Ιουλίου 2007, Κωνσταντινούπολη, διατίθεται στο <http://www.ec-patr.org/youth/papageorgiou.htm> (ανακτήθηκε 14/5/2017)
- Δημοσιεύματα από ιστοσελίδες:
 1. Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ανακοινωθέν Τύπου αριθ. 54/16, Λουξεμβούργο, 31/5/2016 διατίθεται στο: <http://dikastis.blogspot.gr/2016/06/kokott.html#more>
 2. «Ναι» στο μπουρκίνι έδωσε η γαλλική Δικαιοσύνη, Δημοσιεύθηκε 26/8/2016, skai: <http://www.skai.gr/news/world/article/323230/nai-sto-bourkini-edose-i-galliki-dikaiousuni/>
- Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.: <http://www.iep.edu.gr/el/thriskoftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Βενιζέλος, Ευ. *Ο εφικτός διάλογος Κράτους και Εκκλησίας*, Το Βήμα: Γνώμες, 05/11/2000, διατίθεται στο <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=127593>
2. Clément, OI. (1973). *Η θεολογία μετά τον "θάνατο του Θεού"*, Αθήνα: Δωδώνη.
3. Clément, OI. (1989). *Η μαρτυρία της Εκκλησίας μέσα σε μια εκκοσμιευμένη κοινωνία*, στο συλλογικό έργο «Γεννηθήτω το Θέλημά σου. Η αποστολή της Ορθοδοξίας σήμερα», Θεσσαλονίκη: Ι.Μ.Νεαπόλεως και Σταυρουπόλεως, σ.126-143
4. Αναλόγιον, τχ. 4 (2003). Αφιέρωμα «Εκκλησία και Εκκοσμίκευση» Κοζάνη: Ι. Μ. Σερβίων & Κοζάνης, στο <http://www.imdlibrary.gr/index.php/el/2013-01-14-09-09-13/periodika/analogion/book/281-analogion-4/9-2013-03-21-12-46-45>

5. Βουλγαράκης, Η. (1993). *Χριστιανισμός και κόσμος*, Αθήνα: Αρμός.
6. Γεωργακόπουλος, Ι., Μητρ. Δημητριάδος, (2016). *Συμβολή στο διάλογο για τις σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας*, διατίθεται στο <http://imd.gr/site/news/3/3307>
- Γιαγκάζογλου, Σ. (2010). Τα θρησκευτικά σύμβολα στην εκπαίδευση, *Νομοκανονικά, Επιθεώρηση Εκκλησιαστικού και Κανονικού Δικαίου*, έτος Θ', τχ. 1, σσ. 23-48, και (2014). Τα θρησκευτικά σύμβολα στην ελληνική εκπαίδευση (Γνωμάτευση), *Νομοκανονικά*, έτος ΙΒ', τχ. 1, σσ. 91-98.
7. Ζουμπουλάκης, Στ. (1998). Ο Θεός επιστρέφει στην Ευρώπη; Δοκίμιο για τη θρησκευτική δυνατότητα άθεης θρησκείας. Εισαγωγή στο βιβλίο του J. Daniel, *Ο Θεός είναι φανατικός; Δοκίμιο για τη θρησκευτική ανικανότητα του πιστεύειν*. Μτφρ. Α. Πανταζόπουλος. Αθήνα: Πόλις, σσ. 13-49.
8. Βλάχος, Ιερόθεος., Μητρ. Ναυπάκτου, Η Εκκοσμίκευση στην Εκκλησία, εφημ. Καθημερινή της Κυριακής 16-1-2000.
9. Κεσελόπουλος, Αν. (2003), *Προτάσεις ποιμαντικής θεολογίας*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
10. Κουβέλη, Ν., *Εκκοσμίκευση και Ισλαμοφοβία: Ασαφή Όρια*, στο <http://www.unhcr.gr/1againstracism/ekkosmikefsi-ke-islamofobia-asafi-oria>
11. Μάινας, Ι. (1971). *Το Ορθόδοξο Εκκλησιαστικό φρόνημα, στο Μαρτυρία Ορθοδοξίας*, Αθήνα: Εκδ. Βιβλιοπωλείο της Εστίας, διατίθεται στο : <http://www.imdlibrary.gr/index.php/el/2013-01-14-09-09-13/books/book/118-martyria-orthodoksias/2-books>
12. Μητραλέξης, Σ., (επιμ) (2015). *Απελευθέρωση της εκκλησίας από το κράτος: Οι σχέσεις εκκλησίας - κράτους και η μελλοντική μετεξέλιξή τους*. Αθήνα: manifesto.12. Μουζέλης, Ν. (2014). *Νεωτερικότητα και θρησκευτικότητα: Εκκοσμίκευση - φονταμενταλισμός – ηθική*. Μτφρ. Τ. Πλυτά. Αθήνα: Πόλις.
13. Νικολόπουλος, Π. (2005). *Ιδιωτικοποίηση της θρησκείας και εκκοσμίκευση της εκκλησίας*, Αθήνα: Καστανιώτης.
14. Νικολόπουλος, Π. (2010), Τα θρησκευτικά σύμβολα στο δημόσιο χώρο: Κριτήρια και προϋποθέσεις για τη δημόσια διαβούλευση, περ. *Νομοκανονικά*, 2/2010, διατίθεται στο: <http://www.tomtb.com/8risksymv-dhm-chwro-pnikolop-6864/>
15. Πατρώνος, Γ. (2002). *Εκκλησία και κόσμος: Θέματα πνευματικού και κοινωνικού προβληματισμού*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
16. Πέτρου, Ι. (2004). *Χριστιανισμός και κοινωνία. Κοινωνιολογική ανάλυση των σχέσεων του Χριστιανισμού με την κοινωνία και τον πολιτισμό*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
17. Σταμούλης, Χ. (2014). *Η Γυναίκα του Λωτ και η σύγχρονη θεολογία*. Αθήνα: Αρμός.
18. Σύναξη 75 Ιούλιος - Σεπτέμβριος 2000, Έρωτήματα για τις σχέσεις κράτους κι εκκλησίας', διατίθεται στο <http://www.imdlibrary.gr/index.php/el/2013-01-14-09-09-13/periodika/synaksi/book/31-synaksi-75-ioylios-septemvrios-2000/22-2013-03-21-12-46-45>
19. Σύναξη, τχ. 71 & 72 (1999). *Λειτουργική αναγέννηση. Ανάγκη ή πολυτέλεια;*
20. Χάμπερμας, Γ. (2012). Η Θρησκεία στον Δημόσιο Χώρο, *Σύναξη*, τχ. 124 σσ. 16-22.
21. Ψαριανός, Διονύσιος Λ. Μητρ. Κοζάνης (1989). Μετά αιδούς και ευλαβείας, *Αναφορά εις μνήμην μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου 1914-1986*, τ. Β'. Γενεύη, σσ. 147-164. Αναδημοσίευση στο περιοδικό *Σύναξη*, τχ. 73 (2000), σσ. 109-124.

Θ.Ε 4 ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

(γλώσσα, μύθος, έκφραση, ιστορία, οικουμενικότητα)

4.1 ΓΛΩΣΣΑ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - εντοπίζουν θρησκευτικούς όρους και θρησκευτικά νοήματα που χρησιμοποιούνται στην επικοινωνία και στην καθημερινότητα, - αποκωδικοποιούν σύμβολα και εικόνες της Ορθόδοξης χριστιανικής θρησκευτικής παράδοσης και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων, - διατυπώνουν συλλογισμούς για τα θέματα της γλώσσας στα κείμενα και στη λατρεία σε διαφορετικά θρησκευτικά περιβάλλοντα.	- Αναγνώριση θρησκευτικών όρων και νοημάτων στην καθημερινή ζωή. - Ερμηνεία συμβόλων και εικόνων της Ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων. - Ανάπτυξη επιχειρημάτων για θέματα γλώσσας που σχετίζονται με τα κείμενα και τη λατρεία στην Ορθόδοξη Εκκλησία και σε άλλες χριστιανικές και θρησκευτικές παραδόσεις.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Σύμβολα και γλώσσα από διάφορες θρησκείες.

- «Ιστοεξερεύνηση σε ομαδοσυνεργασία»: Η κάθε ομάδα επιλέγει μια εικόνα με ένα θρησκευτικό σύμβολο (π.χ. σταυρός, ημισέληνος, γιν-γιανγκ, επτάφωτος λυχνία, indalo κ.ά.) από το διαδίκτυο ή άλλη πηγή. Οι μαθητές/μαθήτριες αναζητούν με ποια θρησκεία συνδέεται και πώς ερμηνεύεται. Καταγράφουν τις απαντήσεις τους σε φύλλο εργασίας.
- Εναλλακτικά:
«Σκέψου, συζήτησε, μοιράσου (TPS)»: Οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν πέντε σύμβολα που χρησιμοποιούν καθημερινά σε sms, στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, κ.λπ. Τι συμβολίζουν; Γιατί τα χρησιμοποιούν; Γνωρίζουν κάτι αντίστοιχο σε θρησκευτικά σύμβολα;

Εφαρμόζοντας:

Η χρήση κατά περίπτωση της γλώσσας, των όρων και των κωδίκων των θρησκειών και ιδιαίτερα της Ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης στην καθημερινή ζωή.

- «Ομαδοσυνεργασία - Παραγωγή κάρτας γνώσεων»: Δίνονται στους μαθητές/στις μαθήτριες εκφράσεις από τον καθημερινό λόγο που είναι δανεισμένες από τη θρησκευτική γλώσσα: π.χ. σωτήρας, αγρόν ηγόρασε, αντί του μάννα χολήν, άξιος ο

μισθός του, από καταβολής κόσμου, από τον Άννα στον Καϊάφα, άρον-άρον, άρρητα ρήματα, ας όψεται, άσωτος υιός, διά το θεαθήναι τοις ανθρώποις, διά τον φόβον των Ιουδαίων, δόξα σοι ο Θεός, είπα και ελάλησα, εκ τού πονηρού, επί ξύλου κρεμάμενος, να βάλω τον δάκτυλον εις τον τύπον των ήλων, όταν δεν πηγαίνει το βουνό στον Μωάμεθ, πηγαίνει ο Μωάμεθ στο βουνό (πρβλ. Μτ 7,20), πήγε ο Εβραίος στο παζάρι και ήταν μέρα Σάββατο κ.λπ. Ζητείται η ερμηνεία τους στη σύγχρονη γλώσσα και η ερμηνεία τους στο βιβλικό/θεολογικό πλαίσιο.

- Εναλλακτικά:

«Μαρκάρισμα και υπογράμμιση κειμένου – Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: Δίνεται απόσπασμα από λογοτεχνικό κείμενο (Παπαδιαμάντης, 1984) στο οποίο υπάρχουν αναφορές ή παραπομπές στην Αγία Γραφή, καθώς και τα συγκεκριμένα χωρία(Ψλ. 8, 2-3, Α΄ Κορ. 1, 27). Ζητείται από τους μαθητές/τις μαθήτριες να υπογραμμίσουν τις αναφορές ή παραπομπές αυτές. Στη συνέχεια, ο/η εκπαιδευτικός προκαλεί σύντομη συζήτηση με αφετηρία την ερώτηση: «Τι θεωρείται δεδομένο για τους αναγνώστες του κειμένου αυτού;».

Διερευνώντας:

Η χρήση της χριστιανικής θρησκευτικής γλώσσας σε γραπτά και πολυτροπικά κείμενα.

- «Ομαδοσυνεργασία - Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν απόσπασμα από την εισαγωγή του βιβλίου *Θεολογία και γλώσσα* (Παπαδόπουλος, 2002) με ερωτήσεις κατανόησης και διερεύνησης. Ακολουθεί σε ολομέλεια «διδασκτικός διάλογος», όπου προσεγγίζεται ο τρόπος με τον οποίο η Εκκλησία χρησιμοποιεί τη γλώσσα, καθώς και το πώς προσλαμβάνει το νόημα «της άκτιστης αλήθειας και της κτιστής γλώσσας». Η συζήτηση απολήγει στην επεξεργασία του ερωτήματος: Πόσο χωράει ο Θεός στο πλαίσιο της ανθρώπινης γλώσσας; (αποφατική θεολογία).

- Εναλλακτικά:

«Έντεχνος συλλογισμός: Παιχνίδι επεξεργασίας»: Οι μαθητές/μαθήτριες παρατηρούν ένα έργο σύγχρονης βυζαντινής ζωγραφικής (π.χ. η παραβολή του σπορέως του street artist Φίκου) ή προβάλλεται μια βυζαντινή εικόνα ή ένας θρησκευτικός πίνακας ζωγραφικής (π.χ. της παραβολής του Σπλαχνικού πατέρα, του Καλού Σαμαρείτη) που χωρίζεται σε επιμέρους ενότητες και (προαιρετικά) δίνεται το αντίστοιχο κείμενο. Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες καλούνται να παρατηρήσουν, να επεξεργαστούν και να ερμηνεύσουν από μία επιμέρους ενότητα. Με τον τρόπο αυτό επιχειρείται να αναδειχθούν η πολυσημία, η σημασία και η επικαιρότητα της θεολογικής (εικαστικής) γλώσσας, καθώς και οι παράγοντες που την επηρεάζουν.

Αναπλαισιώνοντας:

Σύγχρονες καταστάσεις και απόψεις που σχετίζονται με τη γλώσσα σε διάφορα θρησκευτικά περιβάλλοντα.

- «Ομαδοσυνεργασία - Μετασχηματισμός βιβλικού κειμένου»: Μοιράζονται παραβολές του Ευαγγελίου (π.χ. των κακών γεωργών, του σπόρου που αυξάνει μόνος του, των ζιζανίων, για τον σπόρο του σιναπιού, για το χαμένο πρόβατο), όπου γίνεται χρήση αγροτικο-κτηνοτροφικών εικόνων. Οι μαθητές/μαθήτριες προβληματίζονται για την αλληγορική ή κυριολεκτική χρήση της γλώσσας. Τέλος,

αξιολογούν αν οι εικόνες αυτές έχουν νόημα και λειτουργικότητα για τους ίδιους σήμερα, αν συνδέονται με τις παραστάσεις τους. Πώς θα διατύπωναν σήμερα κάτι αντίστοιχο;

- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία - Πέντε π και ένα γ (5W1H)»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες διαβάζουν αποσπάσματα από θεολογικά-ιστορικά κείμενα με θέμα: «Η μετάφραση των ιερών κειμένων στον Χριστιανισμό και στο Ισλάμ» (Μπαμπινιώτης, 2008, Μελέτιος, Μητρ. Νικοπόλεως, 2011, Γιαννουλάτος, 2016). Τίθενται ερωτήσεις στην ολομέλεια πάνω στο μοτίβο «πέντε π και ένα γ» και ακολουθεί συζήτηση.

Αξιολογώντας:

Ερμηνεία σύγχρονων συμβόλων με θρησκευτικό περιεχόμενο και χρήση θρησκευτικών κωδίκων επικοινωνίας.

- «Επικαιροποίηση κειμένων»: Δίνουμε στους μαθητές/στις μαθήτριες ένα κείμενο βιβλικό ή θεολογικό (π.χ. Α΄ Κορ. 13, 1-13 ή με οποιοδήποτε άλλο θέμα). Τους ζητούμε να το μεταφέρουν σε έκφραση και περιεχόμενο προσαρμοσμένα στα τωρινά δεδομένα. Μπορούν να ξεκλειδώσουν το νόημά του, ξεπερνώντας το ανοίκειο της γλώσσας; Μπορούν να γράψουν τις βασικές του ιδέες στη δική τους γλώσσα;
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία - Έντεχνος συλλογισμός - Συνδέοντας, επεκτείνοντας, προκαλώντας»: Ακρόαση/ανάγνωση τραγουδιού/ποιήματος που χρησιμοποιεί θρησκευτική ορολογία, αλλά δίνει άλλο περιεχόμενο (π.χ. Ρίτσος, «Επιτάφιος») και σύνδεση-σύγκρισή του με τη θρησκευτική πηγή, (π.χ. Έγκωμια του Έπιταφίου της Μεγάλης Παρασκευής το βράδυ).

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Οδηγός Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου (2011, αναθεώρηση 2014).
β) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία: Β΄ Λυκείου ΔΕ 29, 30, 31,32, 33, 35, 36, 37, 38, 39 (ξένα θρησκευτάματα),
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3241,13164>
γ) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
1. Συλλογή εικόνων: Συλλογή εικόνων: Συμβολικές απεικονίσεις με θρησκευτικό περιεχόμενο, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1095>
2. Συλλογή σύγχρονων φωτογραφιών με θέμα το ισλάμ (τζαμιά, σύμβολα, στοιχεία τζαμιών, θρησκευτικές πρακτικές πιστών),
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4468>
3. Συλλογή φωτογραφιών με συναγωγές καθώς και σκηνές, αντικείμενα και σύμβολα από την εβραϊκή θρησκεία,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/869>
δ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠ.Π.Ε.Θ. και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr>/Εκπαιδευτικό Υλικό):

1. «Όψεις Θρησκείας»: Όψεις της θρησκείας/Επίσκεψη/Σύγχρονα Θέματα.
- Εικόνες: Έργα του βυζαντινού ζωγράφου «Φίκου» ανακτήθηκε από <http://fikos.gr/portfolio/>
- Χωρία Αγίας Γραφής:
Ψλ. 8, 2-3, Ησ. 40, 3, Μτ 17, 20· 13, 24-30 και 31-32· 18, 12-14· 21, 33-41, Μκ 4, 26-29, Λκ. 14, 16-18· 11, 49-50, Α΄ Κορ. 1, 27· 13, 1-13,
- Υμνογραφικά παραθέματα:
 1. Αντίφωνα του Ὁρθρου τῆς Μεγάλης Πέμπτης: Αντίφωνον Β΄.
 2. Ἐπιτάφιος Θρῆνος (Εγκώμια τοῦ Ἐπιταφίου), στάσις Τρίτη, ἦχος γ΄.
- Βιβλιογραφία:
 1. Γιαννουλάτος, Αν. (2016). *Ισλάμ. Θρησκευολογική επισκόπηση*. Αθήνα: Δ.Ο.Λ. (ΤΟ ΒΗΜΑ), σ. 152, 159-161.
 2. Μελέτιος, Μητροπολίτης Νικοπόλεως (2011). *Μέθεξη ή Κατανόηση*; Πρέβεζα: Ι. Μητρόπολη Νικοπόλεως, σ. 47-48.
 3. Μπαμπινιώτης, Γ. (2008). Η ελληνική γλώσσα ως όχημα διάδοσης της χριστιανικής διδασκαλίας. Ομιλία στην Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης, 10 Μαΐου 2008, στο περιοδικό Διάλογοι καταλλαγής, αρ. φύλλ. 89, Απρ.-Μάιος-Ιούν. 2008 (ψηφιακή έκδοση στο: <http://www.babiniotis.gr/wmt/webpages/index.php?lid=1&pid=7&catid=M&apprec=13>)
 4. Παπαδόπουλος, Στ. (2002). *Θεολογία και γλώσσα : Εμπειρική θεολογία – Συμβατική γλώσσα*. Αθήνα: Ακρίτας.
- Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.: <http://www.iep.edu.gr/el/thriskoftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Jung, K. (1964). *Ο άνθρωπος και τα σύμβολα του*. Μτφρ. Χατζηθεοδώρου Αντιγόνη. Αθήνα: Αρσενίδη.
2. Γκότσης, Χ. (2002). *Ο μυστικός κόσμος των βυζαντινών εικόνων* (τόμ. 1-4). Αθήνα: Αποστολική Διακονία. Κόντογλου, Φ. (2000). *Έκφρασις της ορθοδόξου Αγιογραφίας* (τόμ. 1-2). Αθήνα: Παπαδημητρίου.
3. Ζιάκας, Γρ. (2003). *Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία*. Θεσσαλονίκη: Κορνηλία Σφακιανάκη, σ. 40-41.
4. Κόρδης, Γ. (1998), *Εικόνα εικόνισμα εικονουργία*. Αθήνα: Αρμός.
5. Κόρδης, Γ. (2006), *«Ερμηνεία της ζωγραφικής τέχνης» Διονυσίου του εκ Φουρνά: Αισθητικά και εικαστικά σχόλια*. Αθήνα: Αρμός.
6. Λιούις, Κ. Σ. (1978). *Το χρονικό της Νάρνια: Το λιοντάρι, η μάγισσα και η ντουλάπα*. Μτφρ. Τζ. Μαστοράκη. Αθήνα: Κέδρος.
7. Νατσούλης, Τ. (χ.χρ.), *Λέξεις και φράσεις παροιμιώδεις (Προέλευση-Ετυμολογία-Ερμηνεία)*, Αθήνα: Σμυρنيωτάκης.
8. Περιοδικό *Σύναξη*, (1999). Λειτουργική Αναγέννηση. Γλώσσα και συμμετοχή, τ.72.
9. Σκλήρης, Στ. (2002). *Εν εσόπτρῳ, εικονολογικά μελετήματα*. Αθήνα: Γρηγόρης.

10. Φλωρόφσκυ, Γ. (1982). *Χριστιανισμός και πολιτισμός*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
Διατίθεται: <http://www.imdlibrary.gr/index.php/el/2013-01-14-09-09-13/books/book/699-florovsky-georges-1893-1979-xristianismos-kai-politismos/2-books>

4.2 ΜΥΘΟΣ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αποκωδικοποιούν τη σχέση μύθου και λόγου στην Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση και ιδιαίτερα στη συμβολική γλώσσα της Αγίας Γραφής, - διακρίνουν τη χρήση του μύθου στις διδασκαλίες και στα κείμενα θρησκευτικών παραδόσεων, - αναπτύσσουν τις διαστάσεις που έχει ο μύθος για τη θρησκευτική αλήθεια και την πίστη.	- Εντοπισμός και επίδραση της σχέσης μύθου και λόγου στη θρησκευτική αλήθεια και πίστη. - Εντοπισμός και ερμηνεία «μυθολογικών» στοιχείων σε θρησκευτικά κείμενα.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Προτείνεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Μύθος και λόγος στη ζωή.

- «Ιδεοθύελλα (Brainstorming)»: Με ποιον ήρωα/ποιαν ηρώίδα από τη σύγχρονη εφηβική λογοτεχνία/σινεμά/ τηλεόραση ταυτίζεστε στην εξέλιξη του μύθου και γιατί;
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία: Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: Χτίζοντας τον μύθο μας στα social media. Τι είναι πραγματικό σε αυτό που παρουσιάζουμε ως δημόσιο προφίλ; Το πρόσωπό μας ταυτίζεται με τη «μιντιακή persona» μας; Τι είναι πραγματικό και τι οικοδομεί τον μύθο μας;

Εφαρμόζοντας:

Στοιχεία μύθου και λόγου στις θρησκείες.

- «Ομαδοσυνεργασία - Επεξεργασία κειμένου με δημιουργικές ερωτήσεις»: Με αφορμή κείμενο (Ματσούκας, 1990) οι μαθητές/μαθήτριες εντοπίζουν τα στοιχεία του μύθου στο β' κείμενο (Κακριδής ή και κείμενα από μύθους διαφόρων θρησκειών) και αναζητούν τις λογικές σχέσεις και το νόημα (απομυθοποίηση).

Ενδεικτικές ερωτήσεις: Γιατί η Αθηνά βγαίνει από το κεφάλι του Δία (η θεμελιώδης σημασία της σοφίας); Είναι ο μύθος η πρώτη προσπάθεια του ανθρώπου για ερμηνεία και κατανόηση του κόσμου; Η πρώτη προσπάθεια άρθρωσης και οργάνωσης λογικών συσχετισμών; Πώς οι αρχαιοελληνικοί μύθοι διαμορφώνουν την κοινωνική πραγματικότητα (γύρω από αυτούς πλέκεται όλη η κοινωνική και πολιτική ζωή); Πώς σχετίζονται οι μύθοι με την ταυτότητα και την αυτοσυνειδησία του υποκειμένου (πηγή ηθικού νοήματος); Μετά την απαξίωση του μύθου προς χάριν του ορθολογισμού στο πλαίσιο της νεωτερικότητας, έχει αποκατασταθεί η αξία του στο πλαίσιο της μετανεωτερικότητας (ναι, υπάρχει πιο ισόρροπη αποδοχή των γνωστικών δρόμων του ανθρώπου); Διακρίνετε κοινούς μύθους σε διάφορες θρησκείες, κ.λπ.

- Εναλλακτικά:
«Κείμενο χωρίζεται σε μέρη»: Δίνεται απόσπασμα κειμένου με θέμα: «Μύθοι και θρησκείες» από εγκυκλοπαίδεια (ενδεικτικά βλ. Πάπυρος, Λαρούς, Μπριτάνικα, τ. 24). Ζητείται από τους μαθητές/τις μαθήτριες να βάλουν πλαγιότιτλους στα μέρη. Ακολουθεί διδακτικός διάλογος με το ίδιο θέμα.

Διερευνώντας:

Μύθος και ιστορική αφήγηση στην Αγία Γραφή.

- «Ομαδοσυνεργασία: Η 'αλήθεια' του κειμένου». Χωρίζουμε τους μαθητές/τις μαθήτριες σε ομάδες των τεσσάρων και δίνουμε από ένα κείμενο της Αγίας Γραφής (παραβολές, προφητείες, Αποκάλυψη, αποσπάσματα από επιστολές). Τους ζητούμε να διακρίνουν τα «αληθινά»-λογικά στοιχεία από τα μυθικά.
- Εναλλακτικά:
«Σκέψου, Γράψε, Συζήτηση, Μοιράσου (TWPS) - Σύγκριση κειμένων»: Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν και συγκρίνουν δύο ή τρία κείμενα (π.χ. Γεν 1,1-2,4) και απόσπασμα επιστημονικού κειμένου για τη δημιουργία του κόσμου (π.χ. Γραμματικάκης, 1998¹⁵, Κωνσταντίνου, 1999). Ακολουθεί συζήτηση με θέμα: «Τα χαρακτηριστικά της συμβολικής γλώσσας της δημιουργίας του κόσμου στην Παλαιά Διαθήκη».

Αναπλαισιώνοντας:

Το ζήτημα του μύθου και της αλήθειας στη θρησκευτική γλώσσα. Χρήση και ερμηνεία θρησκευτικών πηγών με μυθολογικό υλικό.

- «Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking): Ερμηνεία και αιτιολόγηση». Ο/Η εκπαιδευτικός προβάλλει ένα μικρής διάρκειας βίντεο (από το διαδίκτυο) ή έναν πίνακα ζωγραφικής με αλληγορικά και συμβολικά θρησκευτικά στοιχεία. Ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια με άξονα τις εξής ερωτήσεις:
«Τι συμβαίνει;» (Τι είναι αληθινό; Τι είναι μυθολογικό ή μυθοπλασία;) και «Τι βλέπεις που σε κάνει να το λες αυτό;»
- Εναλλακτικά:

«Κείμενο με έμπνευση»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν για το βίο του αγίου Γεωργίου (Σταματιάδου, 2011) ή κάποιου άλλου αγίου ή αγίας (επιλέγεται βίος με έντονα μυθολογικά στοιχεία). Στη συνέχεια, γράφουν ένα άρθρο στη σχολική εφημερίδα ή ιστοσελίδα του σχολείου με θέμα «Ο βίος του Αγίου Γεωργίου ή της Αγίας ...: μύθοι και αλήθειες».

Αξιολογώντας:

Κριτική προσέγγιση των πεποιθήσεων και των στάσεων των πιστών απέναντι στα ιερά κείμενα.

- «Ομαδοσυνεργασία: Αντιγνωμίες»: Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε δύο ομάδες. Η κάθε ομάδα αναπτύσσει επιχειρήματα για το θέμα: «Την αφήγηση της Δημιουργίας του κόσμου (Γεν κεφ. 1), πρέπει να την κατανοήσει κανείς ως επιστημονική πραγματεία ή ως μύθο που εμπεριέχει θεολογική αλήθεια;». Ανταλλαγή επιχειρημάτων και συζήτηση στην ολομέλεια.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία: Υπέρ και κατά»: Οι μαθητές/στις μαθήτριες διαβάζουν κείμενο με παραδόσεις για τον άγιο Νικόλαο στην Ευρώπη (ή τον βίο κάποιου άλλου Αγίου/άλλης Αγίας) με μυθολογικά στοιχεία και καλούνται να συντάξουν επιχειρήματα υπέρ ή κατά της άποψης: «Τα μυθολογικά στοιχεία του κειμένου βοηθούν τον σημερινό πιστό να προσεγγίσει τον Άγιο/την Αγία». Οι υπεύθυνοι/υπεύθυνες των ομάδων συνηγορούν υπέρ των θετικών ή αρνητικών θέσεων. Η ολομέλεια έχει τον τελικό λόγο. [Η δραστηριότητα αυτή μπορεί να λειτουργήσει και ως συνέχεια της εναλλακτικής πρότασης του προηγούμενου διδακτικού βήματος («Αναπλαισιώνοντας») και οι μαθητές/μαθήτριες να συμπληρώσουν το άρθρο τους με αυτό το ερώτημα]

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία:
1. Α΄ Γυμνασίου ΔΕ 25: Δραστηριότητα: Η όμορφη διήγηση της Γενέσεως,
http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A109/355/2385,9142/extras/html/kef6_en25_genesis_popup.htm
β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων:
1. Συλλογή εικόνων : Παραστάσεις σε κατακόμβες,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4478>
2. Βίος του Αγίου Γεωργίου (χωρίς μυθολογικά στοιχεία):
3. <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/8737?locale=el>
- Βίντεο με διδακτικό περιεχόμενο: π.χ. «Η επίσκεψη του Χριστού»,
<http://www.catichisis.gr/subjects/lessons/movies/item/479-stories-and-parables-videos> (επίσημη ιστοσελίδα της Συνοδικής Επιτροπής Νεότητας της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος).
- Χωρία Αγίας Γραφής:
Παλαιάς Διαθήκης: Γεν 1,1 – 2,4, Ιεζ. 37, 1-14, Ησ. 53, 2-12.

Καινής Διαθήκης: Μτ 5, 13-14· 7, 24-27· 25, 14-30, Εφ 6, 10- 17, Αποκ 4, 1-11.

- Λεξικό:

LSJ: The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon:

<http://stephanus.tlg.uci.edu/ljsj/#eid=1&context=lsj>

- Βιβλιογραφία

1. Γραμματικάκης, Γ. (1998¹⁵). *Η κόμη της Βερενίκης*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, σ. 92, 93, 97-98, 99, 102-104.

2. Κακριδής, Ι. (1986). *Ελληνική Μυθολογία*, τ. 2, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 98-100.

3. Κωνσταντίνου, Μ. (1998). Χίλια χρόνια και μία μέρα. Η συμβολική γλώσσα των αφηγηματικών κειμένων της Π.Δ., *Σύναξη* 67 (1988), σσ. 101-111.

4. Ματσούκας, Ν. (1990). *Λόγος και μύθος με βάση την αρχαία ελληνική φιλοσοφία*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.

5. Σταματιάδου, Μ. (2011). Ένας βαθιά ελληνικός ορθόδοξος άγιος με «ρίζες» και «κλαδιά» πέρα από την ορθοδοξία, *Νέμεσις*, τ. 113.

- Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.:
<http://www.iep.edu.gr/el/thriskaftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Αγουρίδης, Σ. (1993). *Μύθος, ιστορία, θεολογία*. Αθήνα: Άρτος Ζωής, σσ. 136-137, 147 κ. ε.
2. Άρμστρονγκ, Κ. (1998). *Εν Αρχή*. Μτφρ. Δ. Μπεκριδάκης. Αθήνα: Φιλίστωρ, σσ. 37-41.
3. Βερνάν, Ζ.-Π. (1989). *Μύθος και σκέψη στην αρχαία Ελλάδα*, τόμ. 2. Μτφρ. Σ. Γεωργούδη. Αθήνα: Ζαχαρόπουλος.
4. Βερνάν, Ζ.-Π. (1992). Οι απαρχές της ελληνικής σκέψης. Μτφρ. Ε.Κακοσαίου –
5. Νικολούδη. Αθήνα: Καρδαμίτσας.
6. Γραμματικάκης, Γ. (1998¹⁵). *Η κόμη της Βερενίκης*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, σ. 91-99.
7. Γραμματικάκης, Γ. (2008). *Η αυτοβιογραφία του φωτός*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
8. Ζούμας, Ευ. (1993). *Σχεδιάσμα παράλληλης βιβλικής και κορανικής ανθρωπολογίας*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
9. Κωνσταντίνου, Μ. (1999). Παλαιά Διαθήκη: Ιστορία της θείας Οικονομίας ή Μυθολογία των Εβραίων; *Σύναξη* τχ. 69 (1999), σσ. 66-71.
10. Ματσούκας, Ν. (1990). *Επιστήμη, φιλοσοφία και θεολογία στην Εξαήμερο του Μ. Βασιλείου*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 73 κ.ε.
11. Papini, Gion. (1961). *Testimoni della passione*. Εκδ. Vallecchi.
12. Σνελ, Μ. (1997). *Η ανακάλυψη του πνεύματος, ελληνικές ρίζες της ευρωπαϊκής σκέψης*. Μτφρ. Ι. Δανιήλ. Αθήνα: ΜΙΕΤ.

4.3 ΕΚΦΡΑΣΗ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - ανακαλύπτουν μορφές έκφρασης της θρησκευτικής πίστης στην τέχνη, - αξιολογούν την ποικιλία των τρόπων έκφρασης του θρησκευτικού συναισθήματος στην Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, - αναγνωρίζουν διαφορετικές μορφές θρησκευτικής έκφρασης στο περιβάλλον τους.	- Αποτύπωση μορφών έκφρασης της πίστης και του θρησκευτικού βιώματος στην τέχνη. - Αξιολόγηση με παραδείγματα διάφορων τρόπων έκφρασης της πίστης στην Ορθόδοξη Εκκλησία και την Ελληνική παράδοση. - Αναγνώριση διαφορετικών μορφών θρησκευτικής έκφρασης στο οικείο περιβάλλον.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Προτείνεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Μορφές έκφρασης της πίστης και των θρησκευτικών βιωμάτων.

- «Ιδεοθύελλα» με το ερώτημα: Με ποιους τρόπους μπορεί κάποιος να εκφράσει άμεσες ή έμμεσες εμπειρίες θρησκευτικών πεποιθήσεων ή ιδεών ή συναισθημάτων;
- Εναλλακτικά:
«Πολυτροπικό κείμενο με έμπνευση/Στο σκοινί της μπουγάδας (παραλλαγή)»: Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να εκφράσουν ελεύθερα την πίστη και τα θρησκευτικά τους βιώματα δημιουργώντας σκίτσα, ζωγραφιές ή γράφοντας στίχους. Σε όσους μαθητές/όσες μαθήτριες δυσκολεύονται να εκφραστούν με αυτούς τους τρόπους μπορούν να δοθούν πολύχρωμα αυτοκόλλητα χαρτάκια, πάνω στα οποία να γράψουν έναν τρόπο έκφρασης των θρησκευτικών πεποιθήσεων ή των βιωμάτων ή των συναισθημάτων δικών τους ή του περίγυρό τους. Στη συνέχεια τα κολλούν στον πίνακα και τα διαβάζουν στην ολομέλεια.

Νοηματοδοτώντας:

Θρησκευτικό συναισθημα και ποικίλες μορφές έκφρασης στις θρησκείες.

- «Ομαδοσυνεργασία: Καθοδηγούμενη ιστοεξερεύνηση, με φύλλο εργασίας»: Κάθε ομάδα αναζητά την έκφραση των θρησκευτικών συναισθημάτων των πιστών στη λατρεία των θρησκειών. Παρουσίαση της κάθε ομάδας με λογισμικό παρουσίασης (Power Point, Prezi) στην ολομέλεια.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking): Συνδέοντας, επεκτείνοντας, προκαλώντας»: Οι μαθητές/μαθήτριες παρατηρούν έργα τέχνης/κείμενα /φωτογραφίες πιστών από την Ορθόδοξη Εκκλησία ή από τις θρησκείες του περιβάλλοντος του σχολείου σε ηλεκτρονικό υλικό (ΙΕΠ) ή άλλη πηγή. Οι

μαθητές/μαθήτριες καταγράφουν όψεις της έκφρασης της πίστης και εκφράζουν τις σκέψεις τους σύμφωνα με το παραπάνω μοτίβο.

Αναλύοντας:

Θρησκεία, πίστη και τέχνη.

- «Ομαδοσυνεργασία: Παίρνοντας απόσταση»: Κριτική προσέγγιση υλικού που μοιράζεται αναφορικά με ποικίλους τρόπους έκφρασης της Ορθόδοξης πίστης, π.χ. στα πανηγύρια, στη λαϊκή τέχνη, μικροτεχνία, κεντητική, κειμήλια που βρίσκονται σε μονές, σε ποιήματα (π.χ., Γ. Δροσίνης, κ.ά), σε έργα τέχνης (Μποκόρος, 2013), κ.λπ. [Προαιρετικά, μπορεί να δοθεί και κάποιο βοηθητικό κείμενο, π.χ. Βασιλειάδης Χρ.] Αντί αυτών ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να προβάλλει/μοιράσει εικόνες εκθεμάτων από ένα Εκκλησιαστικό Μουσείο, π.χ. της Ι. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος Συλλογισμός (Artful thinking): Εκτίμηση, υποστήριξη, διερώτηση»: Οι μαθητές/μαθήτριες με αφορμή εικονιστικό υλικό εμβαθύνουν στις ποικίλες εκφράσεις της θρησκευτικής/εκκλησιαστικής τέχνης: αγιογραφία, αρχιτεκτονική, διακοσμητική, υμνολογία, ποίηση, λογοτεχνία, μουσική, κινηματογράφος, σύγχρονο τραγούδι, graffiti με θρησκευτικές αναφορές. Διερωτώνται για τη σημασία των ποικίλων εικονισμών, αντιλαμβάνονται ζητήματα συνάφειας ως προς τη σχέση θρησκείας, πολιτισμού στην ιστορική του διαδρομή και τέχνης.

Εφαρμόζοντας:

Αξιολόγηση των ποικίλων θρησκευτικών εκφράσεων που εντοπίζονται στο περιβάλλον των μαθητών/μαθητριών.

- «Επ' αυτού θα είχα να πω»: Με ποιο τρόπο διαφέρει η θρησκευτική έκφραση τριών γενεών στην οικογένειά σου; (Γενιά των παππούδων, των γονιών, και η δική σου γενιά).
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος Συλλογισμός (Artful thinking): Συνδέοντας, επεκτείνοντας, προκαλώντας»: Οι μαθητές/μαθήτριες εξετάζουν πίνακες-φωτογραφίες π.χ με ανθρώπους την παραμονή μιας εορτής, που εκκλησιάζονται, με ένα νηστίσιμο τραπέζι, με ένα νεανικό χέρι που φορά κομποσχοίνι, με προσκυνητές σε θαυματουργή εικόνα κ.λπ. Στη συνέχεια, διαβάζουν κάποιο σχετικό κείμενο (Ζουμπουλάκης, 2012). Οι μαθητές/μαθήτριες αξιολογούν τις ποικίλες θρησκευτικές εκφράσεις που εντοπίζουν στο υλικό εξέτασης σύμφωνα με το παραπάνω μοτίβο.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
1. Α' Λυκείου ΔΕ 23: Δραστηριότητα: Ιερά σκεύη,

<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/899,3348>

β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:

1. Συλλογή φωτογραφιών: Άμφια,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4639>
2. Δραστηριότητα : Αντικείμενα Εκκλησιαστικής Τέχνης,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4663>
3. Συλλογή φωτογραφιών: Ινδουισμός, Ιεροί τόποι – ναοί,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3831>
4. Συλλογή φωτογραφιών: Ναοί - Ιεροί τόποι Σιντοϊσμού,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4234>
5. Συλλογή φωτογραφιών: Κουμφουκιανισμός ναοί – τόποι,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4232>
6. Συλλογή φωτογραφιών: Ορθόδοξοι πιστοί των διαφόρων χωρών,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4475>

- Εικονιστικό υλικό:

1. Σταύρωση (8ος αιώνας). Ιερά Μονή Θεοβαδίστου Όρους Σινά, Αγίας Αικατερίνης
2. Ο Αντρέι Ρουμπλιόφ ιστορεί την εικόνα της Αγίας Τριάδας, Σύγχρονος πίνακας.
3. Γιούλια Κουζένκοβα, Πάσχα (2002).
4. Ντιμίτρι Πετρόφ, Η προσευχή της εγκύου (2005).
5. Θεόδωρος Ράλλης, Η Κανδήλα.
6. Θεόδωρος Ράλλης, Μετά τη θεία Λειτουργία.
7. Σπύρος Παπαλουκάς, Λιτανεία, Βημόθυρο, τεύχ. 4, 2010, σ. 125.
8. Άγγελος Κοτάντος, Καρδιώτιστα.
9. Χρήστος Μπόκορος, α) Αποκαρδιώτισσα, β) Κεριώτισσα.
10. Φίκος, Wasted Love, 2014, graffiti Πειραιάς.
11. Μιχαήλ Άγγελος, Άγγελος με κηροπήγιο, 1494, Βασιλική San Domenico, Bologna, Ιταλία.
12. Ο Αρχάγγελος Μιχαήλ, φορητή εικόνα, 14^{ος} αι., Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών.
13. Θεόδωρος Ράλλης, Παραμονή Εορτής.

- Εικόνες - πολυμέσα: Ιεροί τόποι, ιερές πορείες, ιερά βιβλία.

- Χριστιανικές εικονογραφίες, εκκλησιαστική μουσική.

- Κινηματογράφος: Lourdes (Jessica Hausner, 2009).

- Ιστοσελίδες Μουσείων Εκκλησιαστικής Τέχνης:

Ι. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης: <http://www.imth.gr/default.aspx?page=184>

- Κείμενα:

1. Δροσίνης Γιώργος, Πίστη

2. Ζουμπουλάκης, Στ. (2012). Η αδελφή μου. Αθήνα: Πόλις, σσ. 29-31.

3. Μποκόρος Χ., Καστέλλα, το δύσκολο καλοκαίρι του 2013, Ιστοσελίδα Χρήστος Θ. Μποκόρος, 17/9/2016: <http://www.bokoros.gr/>

- Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.:
<http://www.iep.edu.gr/el/thriskeftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Βασιλειάδης, Χρ. Τέχνη και Θρησκεία: Τέχνη και θρησκεία σαν τομείς, αλλά και παράγοντες του πνευματικού βίου και πολιτισμού. Στο <http://www.egolpion.com/55DEC87B.el.aspx>
2. Eliot, T.S., (1997). *Άμλετ: Θρησκεία και λογοτεχνία: Δύο δοκίμια*, μτφ: Γ. Λυκιαρδόπουλος, Αθήνα: Έρασμος.
3. Louth, A. (2001). Ορθοδοξία και τέχνη. Στο Walker, A. & Καρράς, Κ. (Επιμ.). *Ζωντανή Ορθοδοξία στον σύγχρονο κόσμο*. Αθήνα: Εστία.
4. Sherrard, P. *Το ιερό στη ζωή και στην τέχνη*, Αθήνα: Ακρίτας.
5. Βαρβούνης, Μ., *Η ελληνική λαϊκή λατρεία μεταξύ Ανατολής και Δύσης: Ζητήματα πολιτισμικού διαλόγου στη θρησκευτική λαογραφία*, <http://www.laographiki.gr/thrskftiki-laographia.pdf> (τελευταία προσπέλαση: 19.6.2016)
6. Ευδοκίμωφ, Π. (1993). *Η τέχνη της εικόνας, θεολογία της ωραιότητας*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
7. Κανιολάκης, Ι. (2010). *Εις βασιλεία εισερχόμεθα των ουρανών : Η τέχνη, η θεολογία, η συμβολική και η συγκριτική του ορθόδοξου χριστιανικού ναού* Γιάννη Εμμ. Κανιολάκη. - 2η έκδ. - Αθήνα : Αρμός.
8. Κόλτσιου-Νικήτα, Άννα. Έπαινος Κικής Δημουλά (Από την τελετή αναγόρευσης της ποιήτριας και ακαδημαϊκού σε επίτιμη διδάκτορα της θεολογίας από το Τμήμα Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.) <http://blogs.auth.gr/moschosg/2015/05/22/%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B1-%CE%BA%CF%8C%CE%BB%CF%84%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%85-%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B8%CE%B7%CE%B3%CE%AE%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BC%CE%AE%CE%BC-2/>
9. Κόρδης, Γ. (2003). *Πρόοδος και παράδοση στην ορθόδοξη εικονογραφική τέχνη: Η θεολογία του ρυθμού οδηγός στο πέλαγος της εικαστικής δημιουργίας*, Χαλκίδα : Πορθμός.
10. Μινόπετρος. π. Π.,(2014). *Το σινεμά σαν δεύτερη θρησκεία*, διαθέσιμο στο: <http://www.cinemag.gr/article.asp?catid=37406&subid=2&pubid=129797105>
11. Μποκόρος, Χ., Παπαδάκη, Α.Μ., Σκλήρης, π.Στ. (2011) *Το ιερό στην τέχνη*, ραδιοφωνική εκπομπή του ραδιοφωνικού σταθμού της Εκκλησίας της Ελλάδος (89,5 fm): «Το τραπέζι της Κυριακής», διατίθεται στο: <http://antifono.gr/portal/web-tv/web-radio/4290-to-iero-stin-texni.html>
12. Νταλίμπλ, Ου.(2000). *Ταξίδι στη σκιά του Βυζαντίου*, Αθήνα: Ωκεανίδα.
13. Σκλήρης, π. Στ. (1992). *Εν εσόπτρῳ, Εικονολογικά Μελετήματα*. Αθήνα: Γρηγόρης.
14. Συλλογικό έργο, (2000). *Θεολογία και τέχνη*, Θεσσαλονίκη : Το Παλίμψηστον.
15. Συλλογικό έργο (2007). *Κριτικές προσεγγίσεις στον ορθόδοξο πολιτισμό*, Θεσσαλονίκη: Σταμούλης.
16. Συλλογικό έργο (1971). *Περί ύλης και τέχνης*. Αθήνα: Αθηνά <Σειρά: Σύνορο>.

17. Χατζηγεφραιμίδης, Ελ. (2006). *Ορθοδοξία και πολιτισμός: Η διακονία της κατάφασης στην πολιτισμική πολυμορφία*, Θεσσαλονίκη: Σταμούλης .

4.4 ΙΣΤΟΡΙΑ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αναδεικνύουν διαστάσεις των αντιλήψεων για τον ιστορικό χρόνο στον Χριστιανισμό και τις θρησκείες, - ερμηνεύουν ιστορικά γεγονότα που σχετίζονται με θρησκευτικές πεποιθήσεις.	- Παρουσίαση αντιλήψεων του Χριστιανισμού και των θρησκειών για τον ιστορικό χρόνο και των επιδράσεών τους στη ζωή του ανθρώπου. - Ερμηνεία της σχέσης ιστορικών γεγονότων και θρησκευτικών πεποιθήσεων.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Προτείνεται η **διερευνητική** μέθοδος με κύρια βήματα τα εξής:

Παρουσιάζοντας:

Το ιστορικό γεγονός ως δομικό στοιχείο στον Χριστιανισμό και στις θρησκείες.

- «Ομαδοσυνεργασία: Λέξεις – γρίφοι»: Σε ομαδοσυνεργασία δίνεται το προεόρτιο κοντάκιο των Χριστουγέννων («Ἡ Παρθένος σήμερον, τὸν προαιώνιον Λόγον ...») κομμένο σε μικρές φράσεις. Οι μαθητές/μαθήτριες το ανασυναρμολογούν, εντοπίζουν τα στοιχεία του ύμνου σε εικόνα αγιογραφίας και σχολιάζουν την έννοια του χρόνου σε σχέση με το πρόσωπο του Χριστού.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος Συλλογισμός (Artful thinking): Βλέπω, Ισχυρίζομαι, Αναρωτιέμαι». Προβολή ιστορικής χρονογραμμής με θέμα την παγκόσμια εξέλιξη των θρησκειών (υπάρχουν μικρής διάρκειας βίντεο στην αγγλική στο διαδίκτυο). Προαιρετικά μπορούν να υποβληθούν στους μαθητές/στις μαθήτριες παρόμοιες ερωτήσεις: «Ποιες θρησκείες απεικονίζονται (οι ιστορικές) και ποιες όχι; Γιατί νομίζεις ότι γίνεται αυτό;», «Τι σηματοδοτεί την απαρχή μιας θρησκείας (η γέννηση του ιδρυτή της);».

Εφαρμόζοντας:

Αποσαφήνιση όρων, προϋποθέσεων, ερμηνειών της θρησκευτικής ιστορίας.

- «Ομαδοσυνεργασία: Ανάλυση Διαστάσεων – Σκέψου, Γράψε, Συζήτησε, Μοιράσου (TWPS)»: Οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται σε ομάδες κείμενα που αναφέρονται στην ίδρυση θρησκειών, όπως Χριστιανισμός, Ισλάμ, Αφρικανικά θρησκευτικά, Ινδουισμός, Βουδισμός και στο πρόσωπο του ιδρυτή τους (π.χ. Γιαννουλάτος, 2004, Βουλγαράκη, 2012). Οι μαθητές/μαθήτριες προσδιορίζουν

βασικές παραμέτρους της ιστορίας, όπως π.χ. τον χώρο, τον χρόνο, την εξέλιξη, τη σύνδεση γεωφυσικής κατάστασης με την πολιτιστική ανάπτυξη, σε σύνδεση με ιστορικά θρησκευτικά γεγονότα.

- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία: Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις»: Οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται σε ομάδες σύγχρονα θεολογικά κείμενα (π.χ. Φλωρόφσκυ, 1982, Βουλγαράκη, 2004) με ερωτήσεις, όπως: Τι είναι ιστορία; Ποιες είναι οι σύγχρονες μεθοδολογικές προϋποθέσεις της ιστορικής σπουδής; Πού εντοπίζονται συνέχειες και ασυνέχειες στην ιστορία; Η θρησκεία/θεολογία έχει ιστορικότητα; Η θρησκεία εξελίσσεται; Στο πλαίσιο του Χριστιανισμού ποια η σχέση θεολογίας και ιστορικότητας;

Διερευνώντας:

Η έννοια του χρόνου στον Χριστιανισμό και στις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις σε σχέση με την ιστορία και τον πολιτισμό.

- «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS) - Επ' αυτού θα είχα να πω»: Οι μαθητές/μαθήτριες μέσα από κείμενο (Cullmann, 1980) διερευνούν την έννοια του ευθύγραμμου και κυκλικού χρόνου στις θρησκείες και πώς αυτό συνδέεται με την πορεία του πιστού/της πιστής στον κόσμο. Στη συνέχεια, τοποθετούνται για την έννοια του ευθύγραμμου και του κυκλικού χρόνου.
- Εναλλακτικά:
«Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν κείμενο σχετικό με την έννοια της ιστορίας και του χρόνου στη θρησκεία (Παπαθανασίου, 2006). Έπειτα, τοποθετούνται γραπτώς και μοιράζονται με τη μέθοδο χιονοστιβάδας τις σκέψεις τους.

Αναπλαισιώνοντας:

Οι συνέπειες των διαφορετικών απόψεων για τον χρόνο στη ζωή των πιστών και στον πολιτισμό.

- «Σύγκριση κειμένων»: Οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται δύο κείμενα, το πρώτο με θέμα την ευθύγραμμη πορεία της ιστορίας και το νόημά της για τον άνθρωπο (Μαντζαρίδης, 2014), και το δεύτερο με θέμα την αιώνια ανακύκληση του κόσμου (σαμσάρα) στον Ινδοϊσμό (Γιαννουλάτος, 2004). Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να απαντήσουν στην ερώτηση: Πώς επηρεάζει η αντίληψη του χρόνου και της ιστορίας τη ζωή κάθε πιστού/πιστής στις δύο αυτές θρησκείες; (Η πώς ατενίζει το μέλλον ο/η σύγχρονος/η χριστιανός/η και ο/η σύγχρονος/η Ινδουϊστής/Ινδουϊστριά;).
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία: Ρόλος στον τοίχο»: Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν κείμενο για τις διαφορές και τις προσεγγίσεις Χριστιανισμού-Ινδοϊσμού (Ζιάκας, 2014) σε σχέση με τον άνθρωπο και τη σημασία του χρόνου στη ζωή του. Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να γράψουν στον ρόλο στον τοίχο: α) σκέψεις και συναισθήματα ενός Ινδουϊστή (μέσα στο περίγραμμα του ανθρώπου), και β)

σκέψεις και συναισθήματα ενός χριστιανού για τον Ινδουϊστή (έξω από το περίγραμμα).

Αξιολογώντας:

Ερμηνεία σύγχρονων ιστορικών γεγονότων που σχετίζονται με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις. Ερμηνεία των θρησκευτικών πεποιθήσεων που προκάλεσαν ή επηρέασαν ιστορικά γεγονότα.

- «Ομαδοσυνεργασία: Ιδεοθύελλα - Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: Σε πρώτη φάση οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να απαντήσουν στην ερώτηση: Ποια γεγονότα γνωρίζετε, σύγχρονα ή ιστορικά, που θεωρείτε ότι σχετίζονται με θρησκευτικές πεποιθήσεις; Σε δεύτερη φάση οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται σε ομαδοσυνεργασία να επιλέξουν ένα γεγονός (διαφορετικό η κάθε ομάδα) και να το σχολιάσουν.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking): Αρχή, μέση, τέλος»: Οι μαθητές/μαθήτριες ανά ομάδα επιλέγουν έναν πίνακα ζωγραφικής σχετικά με γεγονότα που συνδέονται με τη θρησκεία (πχ. πίνακας με το ξεκίνημα της Α΄ Σταυροφορίας, μικρογραφία που απεικονίζει περιστατικό εικονομαχίας, πίνακας με την βάπτιση του Βλαδίμηρου των Ρως τον 9^ο αι., σκίτσο με θέμα τη διαίρεση του ισλαμικού κόσμου κ.λπ.). Σε ομαδοσυνεργασία οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν μια σύντομη ιστορία στην οποία εντάσσουν τον πίνακα της επιλογής τους.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
 1. Α΄ Λυκείου ΔΕ 2: Χρονογραμμή: βασικοί σταθμοί στην εξέλιξη της χριστιανικής λατρείας:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/896,3327>
 2. Α΄ Λυκείου ΔΕ 18:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/898,3337/>
 3. Γ΄ Γυμνασίου ΔΕ 1, 2: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3327,13416>
 4. Γ΄ Γυμνασίου ΔΕ 19:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3330,13433/>
 5. Β΄ Λυκείου ΔΕ 3: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3243,13167>
 6. Β΄ Λυκείου (Ιστορία) ΔΕ 5:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B131/756/4970,22644/>
(Εικονομαχία)
 - β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
 1. Κουίζ (αντιστοίχιση): Το πανανθρώπινο φαινόμενο της θρησκείας,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4510>

2. Χάρτης : Θρησκευτικές κοινότητες μετά τον 16ο αιώνα,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1244>
3. Εικονομαχία:
 - <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/8352?locale=el> (το γλωσσάριο της εικονομαχίας).
 - <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1243?locale=el> (χρονολόγιο)
 - <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/8183?locale=el> (χρονολόγιο-ιστοριογραμμή).
 - <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/8203?locale=el> (ιστορική πηγή).
 - <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/8351?locale=el> (ιστορικές πηγές-εικονομάχοι).
 - <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/9138?locale=el> (ενέργειες εικονομάχων).
- Εκπαιδευτικά Λογισμικά ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 1. «Θρησκευτικά Α΄, Β΄, Γ΄ Γυμνασίου» (2007) / επιλογή χάρτες.
 2. «Όψεις Θρησκείας»: Όψεις της θρησκείας / Επίσκεψη / Σύγχρονα Θέματα.
- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ:
<http://www.hpert-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (βλ. αναζήτηση φράσης «Ιστορία και Θρησκείες»).
- Ηλεκτρονική ξενάγηση στο μουσείο Μπενάκη:
<http://www.benaki.gr/index.asp?id=402010101&lang=gr>.
-Βίντεο με θέμα την εξέλιξη των θρησκειών στην αγγλική γλώσσα:
 1. “History of religions” ανακτήθηκε από <https://www.youtube.com/watch?v=x-sIF78QYCI>
 2. “Animated map shows how religion spread around the world” ανακτήθηκε από <https://www.youtube.com/watch?v=AvFI6UBZLv4>
- Έργα τέχνης:
 1. Έργο του Σπύρου Καρδαμάκη στην Αρχιεπισκοπή Αθηνών. Λεπτομέρεια, *Βημόθυρο*, τεύχ. 1, 2009/10, σελ. 243.
 2. Viktor Vasnetsov, *Η Βάπτιση των Ρως του Κιέβου*, τοιχογραφία στον καθεδρικό ναό Βλαντιμίρ, 1885-1896.
 3. Ο Πέτρος ο ερημίτης καθοδηγεί τη Λαϊκή Σταυροφορία 1096, κατά την Α΄ Σταυροφορία, μικρογραφία.
 4. Pieter Bruegel ο πρεσβύτερος, *Ο Θρίαμβος του Θανάτου*, 1562, Museo del Prado, Μαδρίτη.
 5. Οσάμα Χαζάζ, σκίτσο με θέμα την οδυνηρή διαίρεση του ισλαμικού κόσμου.
- Υμνογραφικά παραθέματα: Προεόρτιο Κοντάκιο Χριστουγέννων.
- Βιβλιογραφία:
 1. Cullmann, O. (1980 και 1997). *Χριστός και Χρόνος*. Μτφρ. π. Π. Κουμάντος. Αθήνα: Άρτος Ζωής.
 2. Βουλγαράκη-Πισίνα, Ε. (2004). Ιστορική Αυτοσυνειδησία και Θεολογική Διδαχή. Στο ίδιας *Νεωτερικότητα και Σχολική Θρησκευτική Αγωγή*. Αθήνα: Μαΐστρος, σσ. 37-61. [Κατάλληλο απόσπασμα σσ. 45-47]. (Πρώτη δημοσίευση: *Σύναξη*, τεύχ. 73 (2000), σσ. 65-80).
 3. Βουλγαράκη-Πισίνα, Ε., *Η Κατάφαση της Ιστορίας: Με Αφορμή την Εμπειρία των Χριστουγέννων*, Ήχος του

- Ανέμου, 26/12/2012 (Ανακτήθηκε από http://breezesound.blogspot.gr/2012/12/blog-post_26.html).
4. Γιαννουλάτος, Αν. (2004). *Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 154-157.
 5. Ζιάκας, Γρ. (2014). *Ταξίδι στις Θρησκείες και τους Πολιτισμούς της Ασίας*. Λονδίνο: Harptree Publishing, σ. 245-255, 257-8, 463-464.
 6. Μαντζαρίδης, Γ. Χρόνος και εκκλησία, <http://www.pemptousia.gr/2014/09/chronos-ke-ekklisia-a-meros/>
 7. Παπαθανασίου, Θ. (2006). *Κοινωνική Δικαιοσύνη και Ορθόδοξη Θεολογία*, Αθήνα: Ακρίτας, σελ. 36-37.
 8. Φλωρόφσκυ, π. Γεώργιος (1982). *Χριστιανισμός και Πολιτισμός*. Μτφρ. Ν. Πουρναράς. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 40-42.
 - Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.: <http://www.iep.edu.gr/el/thriskoftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Daniélou, J. (2014). *Δοκίμιο για το μυστήριο της Ιστορίας*. Μτφρ. Ξ. Κομνηνός. Βόλος: Εκδοτική Δημητριάδος.
2. Eliade, M. (1999). *Πραγματεία πάνω στην ιστορία των θρησκειών*. Αθήνα: Χατζηνικολής.
3. Αγουρίδης, Σ. (1996). *Ιστορία και Ορθόδοξη Πνευματικότητα*. Κριτικές παρατηρήσεις. Στο ίδιου, *Θεολογία και επικαιρότητα: Μελέτες και Άρθρα*. Αθήνα: Άρτος ζωής, σ. 39 εξ.
4. Γιαγκάζογλου, Σ. Ο διάλογος θεολογίας και πολιτισμού βασική συνιστώσα της σύγχρονης θρησκευτικής αγωγής και παιδείας. Στο http://www.pi-schools.gr/content/index.php?lesson_id=2&ep=26.
5. Γιαγκάζογλου Σ. (2008). *Φιλοσοφία της ιστορίας και θεολογία της ιστορίας*. Στον συλλογ. τόμο *Ορθοδοξία και [Μετά-] Νεωτερικότητα*, Πάτρα: Έκδ. Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, σσ. 15-80.
6. Γιαννουλάτος, Αν. (2015). *Τρομοκρατικές ενέργειες και θρησκευτική συνείδηση*. Στο ίδιου, *Συνύπαρξη: Ειρήνη, φύση, φτώχεια, τρομοκρατία, αξίες. Θρησκευσιολογική θεώρηση*. Αθήνα: Αρμός, σ. 127-158.
7. Γιέβτιτς, Α. Μητροπολίτης Ερζεγοβίνης, (2001). Τα έσχατα στην καθημερινή μας ζωή. Στο Walker, A. & Καρράς, Κ. (Επιμ.). *Ζωντανή Ορθοδοξία στον σύγχρονο κόσμο*. Αθήνα: Εστία.
8. Ζιάκας, Γρ. (1976). *Προφητεία, Αποκάλυψις και Ιστορία της σωτηρίας κατά το Κοράνιον*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς. [Για το νόημα του χρόνου και της ιστορίας στο Ισλάμ, βλ. κεφάλαιο ΣΤ': «Το νόημα της ιστορίας της σωτηρίας», σσ. 139-170].
9. Ζιάκας, Γρ. (2004). *Η θέση του Ισλάμ στον πόλεμο και την ειρήνη*. Στο ίδιου, *Θρησκευσιολογικά μελετήματα (Α')*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 185-192.

10. Ζουμπουλάκης, Στ. (2010). *Ο Θάνατος Λίποβατς ως χριστιανός στοχαστής, στο 'Χριστιανοί στο δημόσιο χώρο: Πίστη ή πολιτιστική ταυτότητα;',* Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας, σελ. 72.
11. Όμπρεχτ, Τέα (2012). *Η γυναίκα του τίγρη.* Μτφρ. Ο. Παπακωνσταντοπούλου. Αθήνα: Πατάκης.
12. Τρακατέλλης, Δ. [Αρχιεπίσκοπος Αμερικής Δημήτριος] (1992). *Χριστός ο προϋπάρχων Θεός. Η Χριστολογία της ταπεινώσεως και υπερυψώσεως τού μάρτυρος Ιουστίνου.* Αθήνα: Δόμος.
13. Τσακσίρας Λ., Ορφανουδάκης Ζ., Θεοχάρη Μ. (2005²⁴), *Ιστορία Ρωμαϊκή και Βυζαντινή. Β' Γυμνασίου.* Αθήνα: ΟΕΔΒ, σ. 173-175, 179-180, 183-184.
14. Φειδάς, Βλ. (1994). *Εκκλησιαστική Ιστορία.* Τόμ. Α' και Β'. Αθήνα.
15. Φλωρόφσκυ, Γ. (1979). *Θέματα Εκκλησιαστικής Ιστορίας.* Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
16. Φλωρόφσκυ, Γ. (1982). *Χριστιανισμός και πολιτισμός.* Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.

4.5 ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ (5^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - συνδέουν την οικουμενικότητα του χριστιανικού μηνύματος με τις πανανθρώπινες αξίες, - διερευνούν στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον τις δυνατότητες της οικουμενικότητας, σύμφωνα με τη διδασκαλία της Εκκλησίας, προς όφελος των ανθρώπων, - αξιολογούν τη σημασία της θρησκευτικής ταυτότητας στο οικουμενικό περιβάλλον.	- Σύνδεση του χριστιανικού μηνύματος με τις πανανθρώπινες αξίες. - Αξιολόγηση των δυνατοτήτων της οικουμενικότητας, σύμφωνα με τη διδασκαλία της Εκκλησίας, προς όφελος των ανθρώπων. - Ανάλυση της σημασίας που έχει η θρησκευτική ταυτότητα στο οικουμενικό περιβάλλον.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Προτείνεται η **διερευνητική** μέθοδος με κύρια βήματα τα εξής:

Παρουσιάζοντας:

Οικουμενικότητα και παγκοσμιοποίηση στην καθημερινή ζωή.

- «Ιδεοθύελλα»: με τις έννοιες «οικουμενικότητα» και «παγκοσμιοποίηση» στην καθημερινότητα των μαθητών/μαθητριών. Ομαδοποίηση των χαρακτηριστικών τους.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία - Τροχιά της μάθησης»: Οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται ποικίλο υλικό με σκοπό να παρουσιάσουν τα χαρακτηριστικά (ή να εντοπίσουν τις

ομοιότητες και τις διαφορές) της «παγκοσμιοποίησης» και της «οικουμενικότητας». Ειδικότερα ερευνούν μία προσευχή του αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου, εικόνες με έργα αφρικανικής μικρογλυπτικής με θέμα τη Σταύρωση του Χριστού, ένα ποίημα με τίτλο «Μαύρος Χριστός» (*Πάντα τα Έθνη*, τεύχ. 3), κείμενα που περιγράφουν την έννοια της παγκοσμιοποίησης και τις συνέπειές της (Γιαννουλάτος, 2000, Ζηζιούλας, 2003) καθώς και απόσπασμα σχετικό με την οικουμενικότητα (Μπέγζος, 2005).

Εφαρμόζοντας:

Η θρησκευτική ταυτότητα στο οικουμενικό περιβάλλον.

- «Ομαδοσυνεργασία - Κύκλος της συνείδησης»: Οι μαθητές/μαθήτριες, αφού μελετήσουν σύντομο κείμενο για τις καθημερινές συνήθειες των μουσουλμάνων (π.χ. Ζιάκας, 2003, Σχολικό Βιβλίο Β' Λυκείου, ΔΕ 30) και τον «ιερό τους αγώνα» (Ζιάκας, 2003), χωρίζονται σε δύο ομάδες και σχηματίζουν δύο ομόκεντρους κύκλους. Ο εσωτερικός κύκλος είναι ένας «μουσουλμάνος στην πόλη μας». Ο εξωτερικός κύκλος εκφράζει τα διλήμματά του ως προς τη βίωση της πίστης του σε ανοίκειο περιβάλλον και τον συμβουλεύει ποιες παραδόσεις και αρχές να τηρήσει και πού να προσαρμοστεί. (Προαιρετικά, αν υπάρχει χρόνος: Στη συνέχεια τα παιδιά αλλάζουν θέσεις στον κύκλο και επαναλαμβάνεται το ίδιο).
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία - Σύνταξη επιστολής»: Οι μαθητές/μαθήτριες, αφού μελετήσουν σύντομο κείμενο για τα θρησκευτικά καθήκοντα και την ηθική των μουσουλμάνων (Σχολικό Βιβλίο Β' Λυκείου, ΔΕ 30, Ζιάκας, 2003), συντάσσουν επιστολή που την απευθύνουν σε μία μουσουλμάνα που πρόσφατα απέκτησε άδεια παραμονής της Ελλάδας δίνοντάς της φιλικές συμβουλές για την καλύτερη και γρηγορότερη προσαρμογή της στο νέο περιβάλλον.

Διερευνώντας:

Οι χριστιανικές αξίες στη σύγχρονη πραγματικότητα και η θέση τους στο οικουμενικό τοπίο.

- «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS) - Μαρκάρισμα και υπογράμμιση κειμένου» με γνώμονα το ερώτημα της συμβολής και επιρροής του Χριστιανισμού σε θεσμούς, όπως: Δίκαιο, κοινωνική μέριμνα, πολιτισμός κ.λπ. (Σχολικό Βιβλίο Β' Λυκείου, ΔΕ 26).
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία - Σύγκριση κειμένου με έναν μετασχηματισμό του»: Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν τα καινοδιαθηκικά χωρία Mt 5, 13-16 και Ιω 13, 35 και στη συνέχεια η κάθε ομάδα αναλαμβάνει να τα συγκρίνει με ένα σύγχρονο κείμενο (Σχολικό βιβλίο Β' Λυκείου, ΔΕ26, Παπαθανασίου, 2007) και να εντοπίσουν με ποιους τρόπους οι μαθητές/μαθήτριες του Χριστού υπήρξαν στην ιστορία «το αλάτι της γης».

Αναπλαισιώνοντας:

Ο χριστιανός/Η χριστιανή ως σύγχρονος/σύγχρονη πολίτης της οικουμένης.

- «Ομαδοσυνεργασία – Graffiti ή Ψηφιακή αφίσα»: Με αφορμή καινοδιαθηκικά χωρία (π.χ. Μτ 5,13-16, Ιω 13, 35), πατερικά κείμενα (π.χ. του Ιω. Χρυσόστομου) και κάποιο σύντομο σύγχρονο θεολογικό κείμενο (π.χ. Μήνυμα της Συνόδου της Ορθόδοξης Εκκλησίας) με θέμα την αποστολή του χριστιανού στον σύγχρονο κόσμο οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες δημιουργούν σε χαρτόνι ένα graffiti (ή μια ψηφιακή αφίσα) με μηνύματα και εικόνες.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία - Μελέτη περίπτωσης με καθοδηγούμενη ιστοεξερεύνηση»: Διερεύνηση των στόχων καθενός από τους διεθνείς οργανισμούς που προάγουν τη συνεργασία των χριστιανών στην Οικουμένη, όπως ΠΣΕ, WSCF, Σύνδεσμος - Παγκόσμια Αδελφότητα Ορθοδόξων Νέων, Διαβαλκανική Ομοσπονδία Ορθοδόξων Νεολαίων, Διορθόδοξο Κέντρο Πορευθέντες, κ.ά.

Αξιολογώντας:

Η οικουμενικότητα του χριστιανικού μηνύματος.

- «Πέντε π και ένα γ (5W1H)»: Δίνεται η φράση του Χριστού: «Υμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου» (Μτ 5, 14) και καλούνται οι μαθητές/μαθήτριες να δώσουν μια προσωπική ερμηνεία του στίχου για τη θέση του χριστιανού μέσα στον κόσμο απαντώντας σε ερωτήσεις του τύπου: α) Ποιο φως εννοείται; (φως), Τι χαρακτηριστικά έχει αυτό το «φως»; β) Ποιος μπορεί πραγματικά να γίνει το φως; γ) Πού καλείται να «λάμψει» το «φως»; δ) Πότε μπορεί να συμβεί αυτό; ε) Γιατί να συμβεί αυτό; στ) Πώς μπορεί να επιτευχθεί αυτό;
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία – Σύνταξη κειμένου». Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες παρατηρούν τον πίνακα του Fernand Pelez, *Δίχως Άσυλο ή Οι Απελαθθέντες* (1883) (εναλλακτικά μπορεί να δοθεί σε κάθε ομάδα ένα διαφορετικό «σκηνικό», π.χ. ένας τόπος όπουγίνεται πόλεμος/...υπάρχει φτώχεια/...δεν υπάρχει ελευθερία έκφρασης/...γίνονται διακρίσεις σε βάρος των γυναικών/...είναι εκτεταμένη η παιδική εργασία κτλ.) και ζητείται από τους μαθητές/τις μαθήτριες να απαντήσουν πολύ σύντομα (3-5 σειρές) στην ερώτηση: Ποια οικουμενικά μηνύματα του Χριστιανισμού θα έβρισκαν εφαρμογή σε αυτό τον τόπο και θα βελτίωναν την κατάσταση; Ποια είναι η αξία των μηνυμάτων αυτών για την αντιμετώπιση των προβλημάτων; Τι αλλαγές θα μπορούσαν να επιφέρουν;

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
1. Γ΄ Γυμνασίου ΔΕ 13: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3330,13427/> (παράγραφος γ').
2. Γ΄ Γυμνασίου ΔΕ 35: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3333,13449>
3. Β΄ Λυκείου ΔΕ 26: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13190/> (παράγραφοι β' και γ').
4. Β΄ Λυκείου ΔΕ 30: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3245,13194/>

β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:

1. Παρουσίαση: Το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών,

<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1260>

2. Κουίζ: Το όραμα και οι προσπάθειες για την ενότητα των χριστιανών,

<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/1159>

- Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ:

<http://www.hpert-archives.gr/V3/public/main/index.aspx> (βλ. αναζήτηση λέξεων “Οικουμενικότητα, Πατριαρχείο”).

- Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., *Χριστιανισμός και Θρησκευόμενα Β' Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 247-248.

- Βυζαντινές εικόνες και έργα τέχνης:

1. Lamidi Olonade Fakeye of Illa-Orangun, επιλογή από σειρά έργων μικρογλυπτικής που απεικονίζουν την πορεία του Χριστού προς τη Σταύρωση.

2. *Ο Μυστικός Δείπνος*, σύγχρονη κοπτική εικόνα.

3. Η Α' Οικουμενική Σύνοδος της Νίκαιας. Τοιχογραφία του 18ου αιώνα στον Ορθόδοξο ναό Σταυροπόλεως στο Βουκουρέστι.

4. Fernand Pelez (1848-1913), *Δίχως Άσυλο ή Οι Απελαθέντες* (1883), λάδι σε καμβά, 136 × 236 εκ. Musée des Beaux-Arts de la Ville de Paris, Petit Palais.

- Βιβλικά και πατερικά κείμενα: Μτ 5, 13-16· Ιω 13, 35· Γαλ 5, 6· Πραξ 4, 32-35.

Ιωάννης Χρυσόστομος, *Επιστολή ρκα'*, *Αραβίω*, PG 52, 675.

-Ποίημα: Μαύρος Χριστός, *Πάντα τα Έθνη*, τεύχ. 3 (1982), σ. 31.

- Βιβλιογραφία:

1. Γιαννουλάτος, Αν. (2000). *Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 239-269 («Παγκοσμιοποίηση και θρησκευτικό βίωμα»).

2. Γιαννουλάτος, Αν. (2016). *Ισλάμ. Θρησκευολογική επισκόπηση*. Αθήνα: ΔΟΛ (Το Βήμα), σ. 245-298.

3. Ζιάκας, Γρ. (2003). *Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία*. Θεσσαλονίκη: Κορνηλία Σφακιανάκη, σ. 72-91.

4. ΜΗΝΥΜΑ Της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας <https://www.holycouncil.org/-/message?inheritRedirect=true&redirect=%2Fhome>

5. Ζηζιούλας, Ι. (2003). Πολιτιστικές ταυτότητες και παγκοσμιοποίηση. Στο έργο *Πολιτιστικές ταυτότητες και παγκοσμιοποίηση*. Αθήνα: Εταιρεία Παιδείας και Πολιτισμού «Εντελέχεια».

6. Μπένζος, Μ. (2005). Ορθόδοξη αγωγή και παγκοσμιοποίηση. Στο έργο *Τα Θρησκευτικά ως μάθημα ταυτότητας και πολιτισμού* (Βόλος, 15-17 Μαΐου 2004). Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων, <http://eiao.org/wp-content/uploads/2014/03/volos2005seminario.pdf>, σ. 145-148.

7. Παπαθανασίου, Θ., *Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται*, Εν πλω, Αθήνα, 22009, σελ. 263-269.

- Ιστοσελίδες Οργανισμών που προάγουν τη συνεργασία των χριστιανών στην Οικουμένη:

1. ΠΣΕ: <http://www.oikoumene.org/en>

2. WSCF (World Student Christian Federation): <http://www.wscfglobal.org>

3. Διορθόδοξο Κέντρο Πορευθέντες: <http://porefthentes.gr>

4. Αδελφότητα Εξωτερικής Ορθοδόξου Ιεραποστολής: <http://ierapostoles.gr>
- Σύγχρονες εικόνες πιστών διαφόρων θρησκειών.
 - Βίντεο (ή παρουσίαση πολυμέσων) με πιστούς από διάφορες περιοχές του κόσμου.
 - Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.: <http://www.iep.edu.gr/el/thriskoftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Crow. G. (2001). Το Ορθόδοξο όραμα της καθολικότητας. Στο Walker, A. & Καρράς, Κ. (Επιμ.). *Ζωντανή Ορθοδοξία στον σύγχρονο κόσμο*. Αθήνα: Εστία.
2. Γιαννουλάτος, Αν. (2015). Πανανθρώπινες αξίες. Η άποψη των Θρησκειών. Στο ιδίου, *Συνύπαρξη: Ειρήνη, φύση, φτώχεια, τρομοκρατία, αξίες*. Αθήνα: Αρμός, σ. 159-180.
3. Γιανναράς, Χρ. (1993). Το εμπερίστατο της Ορθοδοξίας και η αποστολή της στο άμεσο μέλλον. Στο έργο *Το εμπερίστατο της Ορθοδοξίας και η αποστολή της στο άμεσο μέλλον*, Παγκρήτιο θεολογικό συνέδριο (21-23 Οκτωβρίου 1993), Σύνδεσμος Κρητών Θεολόγων. Σπήλι Ρεθύμνης: Έκδ. Πατριαρχικού Πνευματικού Κέντρου «Άγιος Ραφαήλ».
4. Δελικωνσταντής, Κ. (2007). *Η Εκκλησία και η παγκοσμιοποίηση*, <http://www.ec-patr.org/youth/delikonstandis.htm>
5. Ματσούκας, Ν. (2005), *Οικουμενική θεολογία*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
6. Νησιώτης, Ν. (2004). *Από την Ύπαρξη στη Συνύπαρξη: Κοινωνία, Τεχνολογία, Θρησκεία*. Αθήνα: Μαΐστρος.
7. Παπανδρέου, Δαμ. (1993). *Ορθοδοξία και κόσμος*. Κατερίνη: Τέρτιος.
8. Πέτρου, Ι. (2005). *Κοινωνική θεωρία και σύγχρονος πολιτισμός*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 136-144.
9. Τσιρέβελος, Ν. (2017). Η ίδρυση Χριστιανικών Εκκλησιών σε ποικίλα πολιτισμικά περιβάλλοντα. Τρόποι μετάδοσης του μηνύματος του Ευαγγελίου στην Ορθόδοξη θεολογική παράδοση και το έργο του Αρχιεπισκόπου Αλβανίας Αναστασίου, *Συμβολή*, Ι.Μ. Κυρηναίας, τ. 2, τεύχ. 3, σ. 65-86 (ανακτήθηκε από http://www.m-kyrenia.org/periodiko/electronic_issues/2017/anatipo%20tsirevelou.pdf)
10. Χρυσόστομος, Ι. *Εις τας Πράξεις των Αποστόλων*, 18. PG 60, 147.

ΘΕ 5: ΗΘΙΚΗ

(βιοηθική, έρωτας, ζωή, συγχώρηση, ετερότητα)

5.1 ΒΙΟΗΘΙΚΗ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αναγνωρίζουν τη σχέση των βιοηθικών ζητημάτων με τη θρησκεία, - διακρίνουν προσεγγίσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας σε βιοηθικά ζητήματα, - δίνουν παραδείγματα διαφορετικών προσεγγίσεων των ζητημάτων βιοηθικής στις θρησκείες.	- Σύνδεση βιοηθικών ζητημάτων και θρησκείας. - Παρουσίαση της χριστιανικής θεώρησης και άλλων θρησκευτικών προσεγγίσεων σε διλήμματα βιοηθικής. - Διατύπωση επιχειρημάτων με θρησκευτικά κριτήρια σε συγκεκριμένα θέματα βιοηθικής.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Βιοηθικά διλήμματα από την επικαιρότητα.

- «Ιδεοθύελλα»: Δίνεται η φράση «βιοηθικά διλήμματα». Οι μαθητές/μαθήτριες αναφέρουν παραδείγματα βιοηθικών διλημάτων από την επικαιρότητα (π.χ. δανεική μητρότητα, προγεννητικός έλεγχος, άμβλωση, καταστροφή πλεοναζόντων κατεψυγμένων εμβρύων από την παρεμβατική γονιμοποίηση). Καταγράφονται στον πίνακα και ομαδοποιούνται.
- Εναλλακτικά:
«Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν ένα απόσπασμα άρθρου από εφημερίδα (ή προβάλλεται σχετικό βίντεο μικρής διάρκειας), το οποίο αναφέρεται σε μια περίπτωση βιοηθικού διλήμματος (π.χ. παρένθετη μητρότητα: Τσιμπούκης, 2016). Οι μαθητές/μαθήτριες επιχειρούν να δώσουν έναν ορισμό για τα «βιοηθικά διλήμματα».

Εφαρμόζοντας:

Η πολυπλοκότητα των βιοηθικών ζητημάτων.

- «Ομαδοσυνεργασία - Πέντε π και ένα γ (5W1H)»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν ένα περιστατικό (π.χ. Καραγιάννη, αδημοσίευτο κείμενο) που εμπεριέχει κάποιο βιοηθικό δίλημμα. Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες προσπαθούν να διακρίνουν τα αίτια και τα κίνητρα στις επιλογές του κεντρικού προσώπου.
- Εναλλακτικά:
«Ρόλος στον τοίχο»: Τίθεται ένα συγκεκριμένο βιοηθικό δίλημμα (π.χ. η απόφαση μιας εγκύου να προβεί σε άμβλωση μετά από προγεννητικό έλεγχο, όπου διαπιστώθηκε μία ανίατη ασθένεια στο έμβρυο). Μέσα στο περίγραμμα οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά της. Έξω από το

περίγραμμα γράφουν τις σκέψεις του κοινωνικού της περίγυρου ή τις δικές τους σκέψεις. Γίνεται σε κάθε περίπτωση αναστοχασμός με βάση τα γραφόμενα.

Διερευνώντας:

Προσεγγίσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων σε βιοηθικά ζητήματα.

- «Ομαδοσυνεργασία - Υπέρ και κατά»: Δίνονται κείμενα με θέσεις άλλων δογμάτων ή θρησκειών σε ζητήματα βιοηθικής (Φανάρας, 2001 & 2011). Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες καλούνται να συντάξουν επιχειρήματα υπέρ ή κατά της άποψης των κειμένων. Οι υπεύθυνοι/υπεύθυνες των ομάδων τα παρουσιάζουν στην ολομέλεια.
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία – Μελέτη περίπτωσης»: Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες. Η κάθε ομάδα «εκπροσωπεί» την Ορθόδοξη Εκκλησία, ένα χριστιανικό δόγμα ή μια θρησκεία. Σε κάθε ομάδα δίνεται κείμενο για βιοηθικά ζητήματα που προκύπτουν από την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, με τις αντίστοιχες θέσεις των δογμάτων ή των θρησκειών (Φανάρας, 2001 & 2011). Στη συνέχεια, προβάλλεται μικρής διάρκειας βίντεο ή διαβάζεται μία περίπτωση βιοηθικού διλήμματος (δημοσιευμένο στον τύπο/διαδίκτυο ή κατασκευασμένο από τον εκπαιδευτικό). Κάθε ομάδα αναλαμβάνει να παρουσιάσει σύντομα στην ολομέλεια τον τρόπο αντιμετώπισης του συγκεκριμένου διλήμματος από το δόγμα ή τη θρησκεία που «εκπροσωπεί».

Αναπλαισιώνοντας:

Θεολογικά επιχειρήματα σε συγκεκριμένα θέματα βιοηθικής.

- «Σύνταξη επιστολής»: Οι μαθητές/μαθήτριες στον ρόλο ενός θεολόγου ή ιερέα γράφουν μία επιστολή με θεολογικά επιχειρήματα προς ένα πρόσωπο που αντιμετωπίζει συγκεκριμένο βιοηθικό δίλημμα (π.χ. δίλημμα για την εξωσωματική γονιμοποίηση) που ορίζεται από τον/την εκπαιδευτικό ή τους μαθητές/τις μαθήτριες. Βοηθητικά δίνονται κείμενα με θεολογική επιχειρηματολογία (Σταυρόπουλος, 2002, Κείμενα Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Βιοηθικής της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2006).
- Εναλλακτικά:
«Στοχασμός για ερωτήματα»: Τίθεται συγκεκριμένο βιοηθικό δίλημμα με τη μορφή ερωτήματος (π.χ. είναι θεμιτή η παρένθετη μητρότητα για έναν χριστιανό; ή είναι θεμιτή η εξωσωματική γονιμοποίηση για έναν χριστιανό;). Οι μαθητές/μαθήτριες στοχάζονται, σημειώνουν τις σκέψεις τους και στη συνέχεια μελετούν κείμενα με θεολογικά επιχειρήματα (π.χ. Σταυρόπουλος, 2002, Κείμενα Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Βιοηθικής της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2006). Ακολουθεί συζήτηση με επιχειρήματα.

Αξιολογώντας:

Προσωπικές κρίσεις στις θέσεις του Χριστιανισμού και των θρησκειών σε θέματα βιοηθικής.

- «Θετικό-αρνητικό»: Διαβάζονται μια σειρά προτάσεων με θέσεις των θρησκειών σε θέματα βιοηθικής (π.χ. «Η Ορθόδοξη Εκκλησία επιτρέπει υπό προϋποθέσεις τις τεχνικές της παρεμβατικής γονιμοποίησης για την αντιμετώπιση της ατεκνίας των συζύγων (εντός γάμου)», «Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη στο Ισλάμ, η παρένθετη μητρότητα απορρίπτεται ως τρόπος αντιμετώπισης της ατεκνίας/στεριότητας», «Η ιουδαϊκή θρησκεία αποδοκιμάζει την άμβλωση εκτός αν συντρέχουν ιατρικοί ή άλλοι σοβαροί λόγοι» κοκ.) και οι μαθητές/μαθήτριες παίρνουν θέση μεταξύ του δίπολου (θετικό-αρνητικό), εκφράζοντας τη συμφωνία ή τη διαφωνία τους και δικαιολογώντας τη θέση τους.
- Εναλλακτικά:
«Σχολιασμός επιχειρημάτων»: Δίνεται στους μαθητές/στις μαθήτριες δίστηλο φύλλο χαρτιού, όπου στα αριστερά αναγράφονται οι θέσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας για κάποιο ζήτημα βιοηθικής (π.χ. Ειδική Συνοδική Επιτροπή Βιοηθικής της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2006). Στο δεξιό μέρος οι μαθητές/μαθήτριες εκφράζουν τις απόψεις τους με επιχειρήματα.

Προτεινόμενο εκπαιδευτικό υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
Ψηφιακό Σχολείο / Σχολικό Βιβλίο (μη εμπλουτισμένο):
Γ' Λυκείου, ΔΕ 13, 14, 16: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4009/>
- Κείμενα της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Βιοηθικής της Εκκλησίας της Ελλάδος (<http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/bioethics/bioethics.htm>).
- Ιστοσελίδες που προτείνονται:
www.bioethics.gr (Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής),
www.bioethics.org.gr (Κέντρο Βιοϊατρικής, Ηθικής και Δεοντολογίας).
- Κειμενικό υλικό:
 1. Καραγιάννη, Ελ. Η ζωή που αμφισβητείται [αδημοσίευτο κείμενο]
 2. Σταυρόπουλος, Α. (2002). *Βιοηθική και ιατρική πράξη: θεολογική προσέγγιση*, σσ. 239-252, στο : <http://helios-eie.ekt.gr/EIE/bitstream/10442/439/1/M01.026.12.pdf>
 3. Σταυρόπουλος, Α., Βιοηθική και Ορθόδοξος Εκκλησία, Enciclopedia di Bioetica e Scienza giuridica.
 4. Τσιμπούκης, Π. (2016). Παρένθετη μητρότητα..., Εφημερίδα Πρώτο Θέμα, 30/1/2016, ηλεκτρονική έκδοση. Ανακτήθηκε από: <http://www.protothema.gr/greece/article/549154/sunehos-kerdize-i-parentheti-mitrotita-stin-ellada/>
 5. Φανάρας, Β. (2001). Η θεώρηση της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής υπό το πρίσμα ετεροδόξων χριστιανικών ομολογιών και άλλων μονοθεϊστικών θρησκειών. *Θεολογία*, ΟΒ' (72) (τ. 2), σσ. 663-682, και στο <http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/index.asp>

6. Φανάρας, Β. (2013). Βιοηθικός προβληματισμός στο σχολείο. *Ανάλεκτα Πemptousίας*, 13 (Αύγουστος 2013), σσ. 5-7, <http://www.pemptousia.gr/2013/07/o-vioithikos-provlimatismos-sto-schole/> και <http://www.pemptousia.gr/2013/07/o-vioithikos-provlimatismos-sto-schole-2>
7. Φανάρας, Β. (2011). Υποβοηθούμενη αναπαραγωγή. Θεολογική θεώρηση, *Πνευματική Διακονία* (Ι. Μητροπόλεως Κωνσταντίας - Άμμοχώστου), τ. 10, σελ. 16-18.
8. Χατζηνικολάου, Νικόλαος, Μητρ. Μεσογαίας (2008). *Περί Βιοηθικής και σύγχρονου τρόπου ζωής, διαθέσιμο στο:* http://www.imml.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=99:7-2008&catid=21:2012-01-29-11-12-32
- Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.: <http://www.iep.edu.gr/el/thrisktika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

- Κείμενα επιστημόνων πάνω στα ζητήματα βιοηθικής που προτείνονται:
 1. Engelhardt, T.H. (2001). Μια Ορθόδοξη προσέγγιση της βιοηθικής. Στο Walker, A. & Καρράς, Κ. (Επιμ.). *Ζωντανή Ορθοδοξία στον σύγχρονο κόσμο*. Αθήνα: Εστία.
 2. Αφιέρωμα: Βιοτεχνολογία και Βιοηθική. (2001). *Ίνδικτος*, τ. 14.
 3. Ζιάκα, Α. *Ευθανασία, θρησκείες και πολιτισμοί*, διατίθεται στο: <http://users.auth.gr/ziaka/pdf/euthanasia.pdf>
 4. Κεσελόπουλος, Αν. (2003). *Εκ του θανάτου εις την ζωήν. Θεολογική προσέγγιση στις προκλήσεις της Βιοηθικής*. Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναράς.
 5. Κόιος, Ν. (2007). *Βιοηθική. Συνοδικά κείμενα Ορθόδοξων Εκκλησιών*. Αθήνα: Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας.
 6. Μπέκος, Ι. (2010). Ποια ηθική; Ποια Ιστορία; (Η αφήγηση της Θείας Λειτουργίας και η μεταβολή του ανθρώπου), Αθήνα: εν πλώ.Φαλάτσι, Ο. (1975). *Γράμμα σ' ένα παιδί που δεν γεννήθηκε ποτέ*. Αθήνα: Λιβάνης-Νέα Σύνορα: <http://www.24grammata.com/wp-content/uploads/2011/07/O.-Falacci-Gramma-se-ena-paidi.pdf>
 7. Sandel, Μ. (2011). *Ενάντια στην τελειότητα: η ηθική στην εποχή της Γενετικής Μηχανικής*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 128.
 8. Φανάρας, Β. (2005), Η βιοϊατρική στα όρια της [θνητής] ανθρώπινης ύπαρξης ή ο [α-θάνατος] άνθρωπος στα όρια της βιοϊατρικής, Σύναξη, τχ. 96, σσ. 72-76.
 9. Φανάρας, Β. (2014). «Μεταμοσχεύσεις: η θεολογική συζήτηση τα τελευταία τριάντα χρόνια», Επιστημονική Επιθεώρηση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος "Σπουδές στην Ορθόδοξη θεολογία", τόμος Δ, Πάτρα: ΕΑΠ.
 10. Χατζηνικολάου, Ν., Μητρ. Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2014). Βιοηθικά διλήμματα και ποιμαντικοί προβληματισμοί για την αρχή της ζωής. (Ομιλία στην Τακτική Σύνοδο της Ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, 9 Οκτωβρίου 2014), στο <http://www.pemptousia.gr/2014/10/vioithika-dilimmata-ke-pimantiki-p>

- Πολλά άρθρα για βιοηθικά ζητήματα (και θέσεις θρησκειών γι' αυτά) στην ιστοσελίδα του περιοδικού *Πεμπτουςία*:
<http://www.pemptousia.gr/category/%CF%80%CE%B5%CE%BC%CF%80%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%AF%CE%B1/pemptousia-articles/religion/%CE%B2%CE%B9%CE%BF%CE%B7%CE%B8%CE%B9%CE%BA%CE%AE-religion/?cat=1907&page=1>

5.2 ΕΡΩΤΑΣ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - εκτιμούν τις θέσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας για τον έρωτα, τη σεξουαλικότητα, και τις σχέσεις των φύλων, - αξιολογούν με θρησκευτικά κριτήρια τις αντιλήψεις για τον έρωτα, τις σχέσεις των φύλων και τον γάμο στον σύγχρονο κόσμο.	- Παρουσίαση των θέσεων της Ορθόδοξης Εκκλησίας για τον έρωτα, τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις των δύο φύλων και τον γάμο. - Αξιολόγηση με θρησκευτικά κριτήρια των αντιλήψεων για τον έρωτα, τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις των δύο φύλων στον σύγχρονο κόσμο.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Νέοι/Νέες και έρωτας.

- «Ακούγοντας: Δύο επί δύο (παραλλαγή του «Δέκα επί δύο»)»: Οι μαθητές/μαθήτριες ακούν δύο φορές το τραγούδι για τον έρωτα με τίτλο «Το τραγούδι του Αρχιελάγου» (Ποίηση: Οδ. Ελύτη, Μουσική: Ηλ. Ανδριόπουλου) ή κάποιο επιλεγμένο από τον/την εκπαιδευτικό. Την πρώτη φορά σημειώνουν δύο λέξεις-σκέψεις που απαντούν στο ερώτημα: Τι σκέψεις για τον έρωτα κάνεις με αφορμή το τραγούδι που άκουσες; Τη δεύτερη φορά προσθέτουν άλλες δύο λέξεις-σκέψεις. Ακολουθεί ανακοίνωση στην ολομέλεια, καταγραφή στον πίνακα και πολύ σύντομος σχολιασμός.
- Εναλλακτικά:
 «Ιδεοθύελλα» με τις λέξεις «έρωτας» και «σεξουαλικότητα»: Ο/Η εκπαιδευτικός τις γράφει στον πίνακα μαζί με τις απαντήσεις των μαθητών/μαθητριών. Στη συνέχεια, με τη βοήθειά τους τις ομαδοποιεί.

Εφαρμόζοντας:

Χριστιανική πίστη και ερωτική σχέση: ζητήματα και προκλήσεις.

- «Σκέψου, Συζήτησε ανά 2 και ανά 4, Μοιράσου (TPSS)»: Η ολομέλεια των μαθητών/μαθητριών αποφασίζει για δύο ζητήματα που μπορεί να προκύψουν σε μια ερωτική σχέση (όπως απιστία, καταπίεση). Οι μαθητές/μαθήτριες επιλέγουν ένα από τα δύο, μελετούν κείμενα του Χριστιανισμού για τον έρωτα αλλά και τα προβλήματα των ερωτικών σχέσεων (Berdiaeff, 1983, Μαρτίδης, 2014, Φάρος, Κοφινάς, 1995) και συζητούν σύντομα το θέμα που επέλεξαν. Ερωτήματα που τίθενται για τη συζήτηση μπορεί να είναι: Τι απαντά ο Χριστιανισμός σε ποικίλα ζητήματα που ανακύπτουν στη σχέση; Τι θεωρεί ότι κρατάει μια σχέση ισχυρή; Τέλος, ανακοινώνουν στην ολομέλεια τις απόψεις τους.
- Εναλλακτικά:
«Ανακριτική καρέκλα»: Με θέμα το ψέμα/τη ζήλια/την καταπίεση στην ερωτική σχέση ένας μαθητής ή μια μαθήτρια αναλαμβάνει τον ρόλο του/της συντρόφου που λέει ψέματα στον/στην σύντροφό του/της ή τον/την ζηλεύει ή τον/την καταπιέζει. Οι υπόλοιποι μαθητές/μαθήτριες, αφού μελετήσουν σχετικά κείμενα από τον Χριστιανισμό (π.χ. Φάρος, Κοφινάς, 1995, Berdiaeff, 1983, Μαρτίδης, 2014), χωρίζονται σε ομάδες και κάνουν ερωτήσεις στον/στη «σύντροφο» με θρησκευτική αφετηρία.

Διερευνώντας:

Η θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων για τον έρωτα και τη σχέση των δύο φύλων.

- «Ομαδοσυνεργασία - Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις». Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες ερευνούν α) τη θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας για τη σχέση των δύο φύλων, τον έρωτα, τη σεξουαλικότητα και τον γάμο, β) τις αντιλήψεις θρησκειών (Ισλάμ και Ιουδαϊσμός) για τον έρωτα, τη σεξουαλικότητα, τις σχέσεις των δύο φύλων και τον γάμο.

Κείμενα της χριστιανικής παράδοσης:

1. Δημιουργία της γυναίκας (Γεν 1, 27· 2, 18· 2, 23-24· 3,12).
2. Αποσπάσματα από το *Άσμα Ασμάτων* (6, 8-9· 8, 6-7). Κείμενα αγίου Ι. Χρυσοστόμου για τον έρωτα (ΕΠΕ, 21 και ΡΓ 62).
3. Απόσπασμα από την Ακολουθία του Γάμου (Εφεσ 5, 20-33) και κείμενα για τους συμβολισμούς του (Σχολικό Βιβλίο Α΄ Λυκείου, ΔΕ 25)
4. Σχέσεις δύο φύλων Α΄ Τιμ. 2, 13· Γαλ 3, 28 και Εφ. 5, 21.

Κείμενα της ισλαμικής και ιουδαϊκής παράδοσης:

1. Με θέμα τις σχέσεις των δύο φύλων στο Κοράνιο: Σούρα 42,9 και Σούρα 4, 38 (από το βιβλίο Ζούμας, 1993).
2. Με θέμα την απιστία-πολυγαμία στο Ισλάμ (Γιαννουλάτος, 2004)
3. «Γάμος στην εβραϊκή κοινότητα» (Σίνγκερ, 2007).

Οι μαθητές/μαθήτριες κατά την έρευνά τους μπορούν να συνδυάσουν τα κείμενα με εικονιστικό υλικό. Τέλος, σε ολομέλεια παρουσιάζουν και συζητούν τα πορίσματα της μελέτης τους.

- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία – Χάρτης εννοιών»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες, αφού μελετήσουν τα κείμενα που παρατίθενται πιο πάνω, δημιουργούν έναν χάρτη εννοιών με τις λέξεις: άνδρας, γυναίκα, σχέσεις δύο φύλων, έρωτας,

σεξουαλικότητα, γάμος στον Χριστιανισμό, στον Ιουδαϊσμό και στο Ισλάμ. Οι μαθητές/μαθήτριες κατά την έρευνά τους μπορούν να συνδυάσουν τα κείμενα με εικονιστικό υλικό.

Αναπλαισιώνοντας:

Θρησκευτική θεώρηση περιπτώσεων σχετικά με τον έρωτα, τις σχέσεις των φύλων και τον γάμο στη σύγχρονη εποχή.

- «Αντιγυνώμιες»: Οι μαθητές/μαθήτριες χωρισμένοι σε δύο ομάδες συζητούν με επιχειρήματα: ελεύθερη σχέση ή γάμος/σύμφωνο συμβίωσης ή μικτοί γάμοι. Κάθε ομάδα υποστηρίζει την άποψή της με επιχειρήματα.
- Εναλλακτικά:
«Σύνταξη επιστολής»: Ένα ερωτευμένο ζευγάρι που αποφασίζει να επισημοποιήσει τη σχέση του διαβάζει τις συμβουλές του κοινωνικού περίγυρου. Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες. Κάθε ομάδα αναλαμβάνει να συντάξει μία επιστολή προς το ζευγάρι, επιχειρηματολογώντας υπέρ ή κατά του γάμου του.

Αξιολογώντας:

Έρωτας και σχέση των δύο φύλων με θρησκευτικά κριτήρια.

- «Ομαδοσυνεργασία - Σύνταξη δίστηλου κειμένου» σχετικά με τις βασικές θέσεις του Χριστιανισμού και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων (π.χ. Ισλάμ, Ιουδαϊσμού) για τον έρωτα, και τις σχέσεις των φύλων, με βάση τις πηγές που έχουν μελετήσει. Κάθε ομάδα αναλαμβάνει ένα θέμα.
- Εναλλακτικά:
«Επ' αυτού θα είχα να πω»: Με βάση τις πηγές που έχουν μελετήσει, οι μαθητές/μαθήτριες εκφράζουν γνώμες και τοποθετήσεις στο θέμα: «Διαφορετικές θρησκείες, διαφορετικές κοινωνίες, διαφορετικές αντιλήψεις για τον έρωτα: πρόβλημα ή πρόκληση;».

Προτεινόμενο εκπαιδευτικό υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
 1. Α' Λυκείου ΔΕ 25: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/899,3350/> (σ. 142-143).
 2. Γ' Λυκείου ΔΕ 11: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4008/>
 - β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
 1. Κουίζ (αντιστοίχιση): Οι συμβολισμοί του Μυστηρίου του Γάμου:
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/8620>
 2. Παρουσίαση: Ο συμβολισμός των τελουμένων στο Μυστήριο του Γάμου:
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/8736>
 3. Βίντεο:
 - α. Τα δακτυλίδια στον Γάμο:

http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/899,3350/Extras/Html/kef2_en25_daxtylidia_2011_popup.htm

β. Μυστήριο του γάμου «Ησαΐα χόρευε...»:

http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/899,3350/Extras/Html/kef2_en25_pothrio_2011_popup.htm

- Γκότσης, Χρ., Μεταλληνός, π. Γ., Φίλιας, Γ., *Ορθόδοξη πίστη και λατρεία Α΄ Γενικού Λυκείου*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, σελ. 142-143.
- Αγιογραφικά και πατερικά χωρία:
Γεν 1, 27· 2, 18· 2, 23-24· 3, 12.
Ασμ 1, 2-4· 3, 1-5· 7, 11-13· 8, 5β-7.
Γαλ 3, 28.
Α Πε 3, 1-7 (ιδιαίτερα στ. 7: «συγκληρονόμοι χάριτος ζωής»).
- Χρυσόστομος, Ιω. *Ομιλία 20 στην προς Εφεσίους*, ΕΠΕ 21, σελ. 198-200.
Χρυσόστομος, Ιω., PG 62, 146-148. Μτφρ. Νέλλα, Π., *Ζώνον Θεούμενον*, Αρμός, Αθήνα, 19923, σελ. 85.
- Βιβλιογραφία:
 1. Berdiaeff, N., *Πέντε στοχασμοί περί υπάρξεως*, Μτφρ. Β. Τριανταφύλλου, Σ. Γουνελάς, Κοινότητα, Αθήνα, 1983, σελ. 141-142.
 2. Γιαννουλάτος, Αν. (2004). *Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 245.
 3. Μαρτίδης, Ι. (2014). Άνθρωπος και σχέσεις. Έρωτας-αγάπη-σεξουαλικότητα. Στο Σταμούλης, Χρ. (επιμ.). *Έρωτας και σεξουαλικότητα*. Αθήνα: Αρμός, σ. 212-213, 215.
 4. Μπάσεβιτς Σίνγκερ, Ι., Η Καταστροφή του Κρέσεφ. Στο Μπάσεβιτς Σίνγκερ, Ι., *Ο Σπινόζα της Οδού Αγοράς*, Μτφρ. Ά. Περιστέρη, Μαΐστρος, Αθήνα, 2007, σελ. 32-37.
 5. π. Φ. Φάρος, π. Στ. Κοφινάς (1995³). *Συζυγία*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 156-157, 159-160.
- Εικόνες/πίνακες ζωγραφικής:
 1. Γιώργος Σταθόπουλος, *Λύρα*, 2016.
 2. Θεόφιλου Κεφαλά-Χατζημιχαήλ, *Ερωτόκριτος και Αρετούσα*, 1933
 3. *Η δημιουργία της Εύας*. Αγγλική Σχολή, 13ος αι. Μουσείο Marmotten, Παρίσι.
 4. Γιώργου Κόρδη, *Η αγάπη είναι στα μάτια σου*.
 5. Τζιόττο, *Ο Εναγκαλισμός Ιωακείμ και Άννας*.
 6. Άγιοι Ακύλας και Πρίσκιλλα
 7. Μαρκ Σαγκάλ, *Εβραϊκός γάμος*.
 8. Μαρκ Σαγκάλ, *Η Νύφη και ο Γαμπρός του Πύργου του Άιφελ*, 1939.
- Επιπρόσθετο υλικό:
 - Τραγούδια με θέμα τον έρωτα (ενδεικτικά και ανάλογα με τις μουσικές προτιμήσεις των μαθητών):
 1. Πρωτοψάλτη Αλκ., *Το τραγούδι του αρχιελάγου*.
 2. Κατσιμίχας Χ. και Π.: *Ανόητες αγάπες*.
 3. Cohen L.: *Dance me to the end of love* (με ελληνικούς υπότιτλους, αν είναι βίντεο).

4. Σιόλα Στ. και Βελεσιώτου Φ.: *Διόδια*.

5. Μητροπάνος Δ.: *Αν είσαι πλάι μου*.

-Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.:
<http://www.iep.edu.gr/el/thriskeftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Ι. Μ. Δημητριάδος – Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών (2004). *Φύλο και θρησκεία. Η θέση της γυναίκας στην Εκκλησία*. Αθήνα: Ίνδικτος. Κορνάρος, Β., Ερωτόκριτος (αποσπάσματα, από: <http://www.ebooks4greeks.gr>).
2. Ειδική Συνοδική Επιτροπή Λειτουργικής Αναγεννήσεως (2004). *Ο Γάμος στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Πρακτικά Δ΄ Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου*. Αθήνα: Κλάδος Εκδόσεων Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος.
3. Βουλγαράκης, Α. Ηλ. (1995). *Αγάπη και γάμος*. Αθήνα: Αρμός, σσ. 76-81 (για τον έρωτα και το σεξ).
4. Γιαγκου, Β. (2006). *Πίσω από τον έρωτα. Ο φόβος της αυτοπαράδοσης*. Θεσσαλονίκη: εφημ. «Μακεδονία της Κυριακής» (7.5.2006): <http://oodegr.co/oode/koinwnia/oikogeneia/erws1.htm>
5. Γιανναράς, Χρ. (2003). *Σχόλιο στο Άσμα Ασμάτων* (κεφάλαια «Modulatio» και «Comma»). Αθήνα: Δόμος.
6. Dervish Abu Bekr (2013). *Χίλιες και Μια νύχτες*. Αθήνα: schooltime.gr (με βάση την έκδοση του Σαλίβερου 1921). Τόμ. Α΄. Στο <http://www.schooltime.gr/wp-content/uploads/2013/06/arabian-nights tom-a paramithia-tis-halimas www.schooltime.gr .pdf>
7. Ζιάκα, Αγγ. (2008). Η έννοια του Σώματος στο Ισλάμ. Στο Π. Παχής (Επιμ.). *Φιλία και Κοινωνία*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
8. Ζιάκας, Γρ. (2003). *Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία*. Θεσσαλονίκη: Κορνηλία Σφακιανάκη, σ. 82εξ.
9. Ζιάκας, Γρ. (2003). Γυναίκα και οικογένεια στην παύλεια θεολογία και την ισλαμική κοινωνία. Στο Ι. Μ. Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας. *Η γυναίκα κατά τον Απόστολο Παύλο. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Βέροια, 26-28 Ιουνίου 2003)* (σσ. 159-170). Βέροια.
10. Ζιάκας, Γρ. (1971). *Ο Μυστικός Ποιητής Τζαλαλεντίν Ρούμι*. Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναράς.
11. Ζούμας, Ευάγγ. (1993). *Σχεδιάσμα παράλληλης βιβλικής και κορανικής ανθρωπολογίας*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 63-78.
12. Θεοτόκης Κ. (1986). *Η ιστορία της Σακούνταλας κατά το Μαχαβάρατα*. Αθήνα: Κείμενα.
13. Καλλιακμάνης, Β. π. (2003). Η υπέρβαση της διακρίσεως των δύο φύλων στη θεολογία του Αποστόλου Παύλου. Στο Ι. Μ. Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας. *Η γυναίκα κατά τον Απόστολο Παύλο. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Βέροια, 26-28 Ιουνίου 2003)* (σσ. 175- 184). Βέροια.

14. Μπεν, Άφρα (2008). *Ορουνόκο ή ο Σκλάβος Πρίγκιπας*. Μτφρ. Γ. Κονδύλης. Αθήνα: Μαΐστρος.
15. Νταμπούρ, Ιμπρ. Χαλ. (1990). *Γάμος και Οικογένεια κατά το Ισλάμ*. Διδακτορική διατριβή. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο.
16. Μπερντιάφ, Ν. Δ. (1972). Για τη σεξουαλικότητα, τον έρωτα και την αγάπη. Στο Γιανναράς Χρ. κ. ά. *Έρωτας και γάμος* (σσ. 150-155). Αθήνα: Αθηνά.
17. Σαΐξπηρ Ουίλ. (2011). *Ρωμαίος και Ιουλιέτα*. Μτφρ. Ρ. Μουζενίδου, Λ. Παπαδόπουλος. Αθήνα: Δίπτυλον Εντός των τειχών.
18. Σταμούλης, Χρ. . Η συμπλοκή των σωμάτων και η ερωτική συγκρότηση του βίου. Στο ιδίου (Επιμ.) (2014). *Έρωτας και Σεξουαλικότητα*. Αθήνα: Αρμός, σ. 149-190 και σ. 177-178.
19. Σταμούλης, Χρ. (2009). *Έρωτας και θάνατος, Δοκιμή για έναν πολιτισμό της σάρκωσης*. Αθήνα: Ακρίτας.
20. Σύναξη (1989). Έρωτας Θεού, Έρωτας ανθρώπων, τ.32.
21. Σύναξη (2001). Ανθρώπινη Σεξουαλικότητα, τ.77.
22. Τσιμπιρίδου, Φ. (Επιμ.) (2007). *Μουσουλμάνες της Ανατολής. Αναπαραστάσεις, πολιτισμικές σημασίες και πολιτικές*. Αθήνα: Κριτική.
23. π. Φ. Φάρος, π. Στ. Κοφινάς (1995⁴). *Γάμος*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 271-273.
24. Φάρος, π. Φ. (2005). *Συγκυρίες και επιλογές. Αυτοβιογραφία*. Αθήνα: Αρμός (σσ. 308-313).
25. Χρυσόστομος Ι., *Ομιλία ΙΒ΄, Είς Κολοσσαείς*. ΕΠΕ, τόμ. 22, σσ. 342, 344, 388 (για τον έρωτα), στο έργο: Φάρος, Φ., Κοφινάς, Στ. (1995³). *Συζυγία*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 132-133.
26. Χρυσόστομος Ι., PG 52, 404A-411B (βάσει της μτφρ. Ελ. Μάινα). Στο Σύναξη 2 (1982), σσ. 4-7 : <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4005/> (σχολικό βιβλίο Γ΄ Λυκείου, Εισαγωγή, σ. 10-12)

5.3 ΖΩΗ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - διατυπώνουν συλλογισμούς για τη σχέση της ζωής με τον Θεό στον Χριστιανισμό, - αναλύουν πώς οι διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις επηρεάζουν τις απαντήσεις στα μεγάλα ερωτήματα της ζωής.	- Συσχέτιση ζωής με τον Θεό στον Χριστιανισμό. - Αξιολόγηση προτάσεων απάντησης του Χριστιανισμού και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων στα μεγάλα ερωτήματα της ζωής.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Θέματα σεβασμού ή περιφρόνησης της ζωής.

- «Ιδεοθύελλα» που γίνεται διαδοχικά με τις φράσεις «σεβασμός της ζωής» και «περιφρόνηση της ζωής».
- Εναλλακτικά:
«Κύκλος συνείδησης»: Διαβάζεται μία περίπτωση ευθανασίας (επιλεγμένη ή κατασκευασμένη από τον εκπαιδευτικό) ή προβάλλεται απόσπασμα από σχετική ταινία (*Η θάλασσα μέσα μου* και *Million Dollar Baby*). Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε δύο ομάδες και σχηματίζουν δύο ομόκεντρους κύκλους γύρω από τον/την εκπαιδευτικό. Όσοι βρίσκονται στον εσωτερικό κύκλο παριστάνουν αυτόν που πρέπει να πάρει την απόφαση για την ευθανασία. Όσοι βρίσκονται στον εξωτερικό κύκλο εκφράζουν τη φωνή της συνείδησής του. Κατόπιν, οι κύκλοι αντιστρέφονται.

Νοηματοδοτώντας:

Θρησκευτικές πεποιθήσεις με διαφορετικές απαντήσεις στα μεγάλα ερωτήματα της ζωής.

- «Ιδεοθύελλα» με τη φράση: «τα μεγάλα ερωτήματα της ζωής». Οι απαντήσεις των μαθητών/μαθητριών σημειώνονται στον πίνακα και ομαδοποιούνται (σύμφωνα με το τρίπτυχο: θεολογία, κοσμολογία, ανθρωπολογία). Τίθεται για προβληματισμό και σύντομη συζήτηση το ερώτημα: «Όλες οι θρησκείες δίνουν τις ίδιες απαντήσεις στα μεγάλα ερωτήματα της ζωής;».
- Εναλλακτικά:
- «Ομαδοσυνεργασία – Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: Διαβάζεται στην ολομέλεια το ποίημα του Γ. Δροσίνη, «Μήπως». Οι μαθητές/μαθήτριες ανά θρανίο προσπαθούν να διατυπώσουν τα βαθύτερα ερωτήματα που θέτει ο ποιητής. Μετά την ανακοίνωση των απαντήσεών τους στην ολομέλεια, προκαλείται σύντομη συζήτηση με θέμα τον ρόλο των θρησκειών στην αναζήτηση από τον άνθρωπο απαντήσεων στα μεγάλα ερωτήματα της ζωής.

Αναλύοντας:

Οι θέσεις και οι στάσεις του Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών για την αξία της ζωής και τη σχέση της ζωής με τον Θεό.

- «Ομαδοσυνεργασία - Μελέτη περίπτωσης». Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες και καθεμία από αυτές μελετά τις θέσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας (Ειδική Συνοδική Επιτροπή Βιοηθικής της Εκκλησίας της Ελλάδος, 1998), ή χριστιανικού δόγματος ή θρησκείας στο θέμα των μεταμοσχεύσεων (Κωστάκης, 2005) ή στο θέμα της ευθανασίας (Ειδική Συνοδική Επιτροπή Βιοηθικής της Εκκλησίας της Ελλάδος, 2002, Σχολικό Βιβλίο Γ' Λυκείου, ΔΕ 16).
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος Συλλογισμός (Artful thinking): Ερμηνεία και αιτιολόγηση»: Προβάλλεται μια εικόνα για τη δημιουργία του ανθρώπου σύμφωνα με τη χριστιανική διδασκαλία (π.χ. ψηφιδωτό από τον καθεδρικό ναό του Μονρεάλε της Σικελίας, 12^{ος} αι.). Διαβάζεται σε ολομέλεια ένα σύντομο κείμενο για τη σχέση της ζωής με τον Θεό από την ορθόδοξη παράδοση (Σχολικό Βιβλίο Γ' Λυκείου, ΔΕ 16). Στη συνέχεια,

οι μαθητές/μαθήτριες στοχάζονται πάνω στην εικόνα σύμφωνα με το μοτίβο «ερμηνεία και αιτιολόγηση». Τελικά, τίθεται το ερώτημα: «Οι θρησκευτικές μας πεποιθήσεις μπορούν να καθορίσουν τις επιλογές μας ως προς την αξία και τον σεβασμό της ζωής;».

Εφαρμόζοντας:

Κριτήρια για την αντιμετώπιση συγκεκριμένου ζητήματος σεβασμού/περιφρόνησης της ζωής.

- «Ομαδοσυνεργασία - Μελέτη περίπτωσης»: Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες και μελετούν περίπτωση ηθικού διλήμματος σχετικά με τη ζωή ή το θάνατο (μεταμόσχευση οργάνου: Χατζηνικολάου, 2010, άμβλωση, ευθανασία κλπ), διατυπώνοντας ερωτήματα και προβληματισμούς σχετικά με τα κριτήρια που οδηγούν στην αντιμετώπιση ζητημάτων σεβασμού/περιφρόνησης της ζωής. Εφόσον υπάρχει Παράρτημα του Ε.Ο.Μ. στην πόλη όπου βρίσκεται το σχολείο: «Ερωτήσεις προς ειδικούς»: Προσκαλείται το Παράρτημα του Εθνικού Οργανισμού Μεταμοσχεύσεων (Ε.Ο.Μ.) της περιοχής του σχολείου. Οι μαθητές/μαθήτριες κάνουν ερωτήσεις (προετοιμασμένες ή αυθόρμητες) πάνω σε συγκεκριμένα ζητήματα για τις μεταμοσχεύσεις εστιάζοντας στα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία πραγματοποιείται μία μεταμόσχευση].
- Εναλλακτικά:
«Σύνταξη άρθρου σε εφημερίδα»: Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες και μελετούν περίπτωση ηθικού διλήμματος σχετικά με τη ζωή ή τον θάνατο (μεταμόσχευση οργάνου: Χατζηνικολάου, 2010). Με αφορμή το κείμενο η κάθε ομάδα συντάσσει ένα άρθρο σε εφημερίδα, στο οποίο παρουσιάζει τα κριτήρια της δωρεάς οργάνων. Στο τέλος η κάθε ομάδα διαβάζει το άρθρο της στην ολομέλεια κι εφόσον υπάρχει η δυνατότητα το δημοσιεύει στη σχολική εφημερίδα ή σε εκπαιδευτικό ιστολόγιο.

Προτεινόμενο εκπαιδευτικό υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
 - 1. Β΄ Λυκείου ΔΕ 1: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3243,13165/>
 - 2. Γ΄ Λυκείου ΔΕ 1: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4005/>, σ. 14-16.
 - 3. Γ΄ Λυκείου ΔΕ 16: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4009/>, σ. 123.
 - β) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
 - 1. Κουίζ (αντιστοίχιση): Μεγάλα ερωτήματα που απασχολούν τον άνθρωπο, <http://photodentro.edu.gr/v/item/ds/8521/4498>
- Αποσπάσματα από τις ταινίες: «Η θάλασσα μέσα μου», «Million Dollar Baby» και Garabedian, Bobby (2011), «Most – The Bridge». [Τσέχικη ταινία μικρού μήκους με

θέμα τη θυσία ενός παιδιού για χάρη των επιβατών ενός τρένου. Απόσπασμα 6' δημοσιευμένο στο διαδίκτυο] (βλ. και βίντεο δημοσιευμένο στο διαδίκτυο: «Ευθανασία – Μα τι στον κόσμο;», όπου προβάλλονται αποσπάσματα και από τις δύο ταινίες με θέμα την ευθανασία).

- Βιβλιογραφία:

1. Ειδική Συνοδική Επιτροπή Βιοηθικής της Εκκλησίας της Ελλάδος (6.11.2002). *Βασικές θέσεις επί της ηθικής της ευθανασίας*, στο http://www.bioethics.org.gr/03_b.html#4
2. Ειδική Συνοδική Επιτροπή Βιοηθικής της Εκκλησίας της Ελλάδος (10.12.1999). *Βασικές θέσεις επί της ηθικής των μεταμοσχεύσεων*, στο <http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/bioethics/k0005.htm>
3. Κωστάκης, Αλκ. (2005). Διαθρησκευτική θεώρηση των μεταμοσχεύσεων, στο http://www.transplantation.gr/article_patients.asp?patient_id=&medicine_id=6&category_id=19&article_id=254
4. Χατζηνικολάου, Ν., Μητρ. Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2009). *Εκεί που δεν φαίνεται ο Θεός*. Αθήνα: Σταμούλης, σσ. 177-193.

-Ποίημα: Γ. Δροσίνης, *Μήπως*.

-Εικονιστικό υλικό: *Η συνάντηση του Αδάμ και της Εύας*. Ψηφιδωτό από τον Καθεδρικό ναό Santa Maria Nuova του Μονρεάλε, Σικελία, 12ος αι.

-Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.: <http://www.iep.edu.gr/el/thriskoftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Beauchamp, T. L. (2007). *Ευθανασία: Ηθικές, φιλοσοφικές, ιατρικές και νομικές διαστάσεις*. Επιμ. Μ. Πιτσιλίδης. Μτφρ. Β. Κάντζολα - Σαμπατάκου. Αθήνα: Αρχιπέλαγος.
2. Βλάχος, Ι. (1997) *Το πρόσωπο στην ορθόδοξη παράδοση*. Λεβαδεία: Ιερά Μονή Γενεθλίου Θεοτόκου.
3. Γιαγκάζογλου, Στ. (2001). Η ευθανασία και το ανθρώπινο πρόσωπο. Στο *Ίνδικτος* 14 (2001). Αθήνα.
4. Γιανναράς, Χρ. (2001). *Το πρόσωπο και ο έρως*. Αθήνα: Δόμος.
5. Γιαννουλάτος, Αν. (2004). *Ίχνη από την αναζήτηση του Υπερβατικού*. Αθήνα: Ακρίτας, σσ. 126-128 (αφρικανικά θρησκευτά). Ζιάκας, Αγγ. (2007). *Ευθανασία, Θρησκείες και πολιτισμοί*. Στο Συλλογικό έργο: *Ευθανασία*. Σειρά: *Δημοσιεύματα ιατρικού δικαίου και βιοηθικής* 3. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 19-43.
6. Ζιάκας, Γρ. (2014). *Ταξίδι στις Θρησκείες και τους Πολιτισμούς της Ασίας*. Λονδίνο: Harptree Publishing, σ. 351-352, 468-470.
7. Ζηζιούλας, Ι. Μητρ. Περγάμου (2002). *Ευθανασία*. Αποφάσεις κατά το τέλος της ζωής. Στο *Πανδοχείον*, τχ. 6 (Ιούνιος 2002), σ. 58 εξ.
8. Καραζαφείρης, Ν. (1985). *Η περί προσώπου διδασκαλία Μαξίμου του Ομολογητού*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.

9. Μαντζαρίδης, Γ. (1991). *Χριστιανική ηθική*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σσ. 403-427.
10. Ματσούκας, Ν. (1985). *Δογματική και Συμβολική Θεολογία*, τ. Β'. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σελ. 47. Από το σχολικό βιβλίο Γ' Λυκείου, Κείμενο 2, σ. 17: (<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C134/152/1091,4005/>)
11. Ματσούκας, Ν. (1980). *Κόσμος, άνθρωπος, κοινωνία κατά τον Μάξιμο Ομολογητή*. Αθήνα: Γρηγόρης, σσ. 279 εξ.
12. Φαλάτσι, Ορ. (2010). *Γράμμα σ' ένα παιδί που δεν γεννήθηκε ποτέ*. Αθήνα: Νεφέλη (για την άμβλωση).
13. Φανάρας, Β. (2014). Μεταμοσχεύσεις: η θεολογική συζήτηση τα τελευταία τριάντα χρόνια. Στο *Επιστημονική Επιθεώρηση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος "Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία"* ΕΑΠ 4. Πάτρα, και το βίντεο της ομιλίας διάρκειας 10 λεπτών: <http://www.pemptousia.gr/video/metamoschefs-s-i-theologiki-sizitisi/>.
14. Φανάρας, Β. (2000). *Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή, Ηθικοκοινωνική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: «Το Παλίμψηστον».

5.4 ΣΥΓΧΩΡΗΣΗ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - προσδιορίζουν το περιεχόμενο της συγχώρησης στον Χριστιανισμό και τα αίτια που δυσχεραίνουν την έκφρασή της, - εξετάζουν τη νοηματοδότηση της συγχώρησης από τις θρησκείες.	- Προσδιορισμός του θρησκευτικού περιεχομένου της συγχώρησης. - Ανάλυση των αιτιών που δυσχεραίνουν τη συγχώρηση. - Παρουσίαση των διαφορετικών θρησκευτικών αντιλήψεων για τη συγχώρηση.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Απόψεις των νέων για τη συγχώρηση.

- «Σκέψου, συζήτησε, μοιράσου (TPS)»: Οι μαθητές/μαθήτριες ανά ζεύγη επιχειρούν να δώσουν τον ορισμό της λέξης συγχώρηση και απαντούν σε ερωτήσεις, όπως: Πόσο σημαντική είναι η συγχώρεση σε μια σχέση (φιλική, επαγγελματική, οικογενειακή, ερωτική) και γιατί; Πόσο συχνά εμφανίζονται οι λέξεις συγγνώμη, συγχώρηση, μετάνιωσα, στο λεξιλόγιο των σύγχρονων ανθρώπων;
- Εναλλακτικά:
«Θετικό-αρνητικό»: Διαβάζονται προτάσεις με θέμα τη συγχώρηση (π.χ. «Πρέπει να τους συγχωρούμε όλους», «Μπορούμε να συγχωρούμε τους άλλους», «Η

συγχώρηση είναι το αντίθετο της εκδίκησης», «Η συγχώρηση δείχνει δύναμη ψυχής», «Όφθαλμόν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ», «Η συγχώρηση είναι σημάδι αδυναμίας» κ.ο.κ.). Οι μαθητές/μαθήτριες πλησιάζουν στο θετικό ή στο αρνητικό και δικαιολογούν τη στάση τους.

Εφαρμόζοντας:

Το θρησκευτικό περιεχόμενο της συγχώρησης.

- «Ομαδοσυνεργασία – Διήγηση βιβλικού κειμένου από άλλη προοπτική»: Ο/Η εκπαιδευτικός διαβάσει στην ολομέλεια την παραβολή του σπλαχνικού πατέρα (Ασώτου υιού: Λκ 15, 1-32). Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες αποδίδουν την ίδια ιστορία, όπως θα την αποτύπωνε ο σπλαχνικός πατέρας (ή σκέφτονται και γράφουν τις σκέψεις και τα συναισθήματα που θα σημείωνε στο ημερολόγιο του ο πατέρας της παραβολής το βράδυ της επιστροφής του γιού του).
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος Συλλογισμός (Artful thinking)»: Βλέπω, ισχυρίζομαι, αναρωτιέμαι»: Οι μαθητές/μαθήτριες παρατηρούν πίνακα με θέμα «Ο Χριστός και η μοιχαλίδα» (π.χ. πίνακας του Lucas Cranach). Ακολουθεί κριτική επεξεργασία με βάση το προτεινόμενο μοτίβο και συζήτηση για το περιεχόμενο της συγχώρησης.

Διερευνώντας:

Το νομικό, το θρησκευτικό και το αγαπητικό πνεύμα της συγχώρησης. Η συγχώρηση στον Χριστιανισμό και στις θρησκείες.

- «Σύγκριση κειμένων»: Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν χωρία και κείμενα με θέμα τη συγχώρεση στο Χριστιανισμό (Ιω. 8, 1-11, στίχους από 50^ο Ψαλμό και το Τριώδιο, Στανιλόαε), τον Ιουδαϊσμό (Λευιτ. 20,10 και Δευτ. 22, 22) και το Ισλάμ (Ζιάκας, 1978) εντοπίζουν διαφορές και ομοιότητες, και τις καταχωρούν σε τρίστηλο πίνακα ή δημιουργούν εφημερίδα τοίχου με θέμα: «Η συγχώρηση στις τρεις μεγάλες Μονοθεϊστικές θρησκείες».
- Εναλλακτικά:
«Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο»: Δίνεται στους μαθητές/στις μαθήτριες η περικοπή για τον Χριστό και τη μοιχαλίδα (Ιω 8, 1-11), χωρία για την ποινή της μοιχείας στον Ιουδαϊσμό (Λευιτ. 20,10, Δευτ. 22, 22) και κείμενα για την αντιμετώπιση της μοιχείας στο Ισλάμ (Κοράνιο, 17, 32· 24, 2-5, Ζιάκας, 1978). Ακολουθούν ερωτήσεις (π.χ. Τι μ' ενοχλεί; Τι μ' αρέσει; Ποια πρόταση μ' αγγίζει;), τοποθετήσεις και ανταλλαγή απόψεων των μαθητών/μαθητριών.

Αναπλαισιώνοντας:

Αίτια που δυσχεραίνουν τη συγχώρηση και την έκφραση αγάπης στη ζωή των πιστών.

Η αγάπη ως βάση για τη συγχώρηση.

- «Μελέτη περίπτωσης»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν κείμενο κάποιου κρατούμενου στη φυλακή (π.χ. επιστολή κρατούμενου προς τον π. Γερβάσιο Ραπτόπουλο). Στη συνέχεια, καλούνται να περιγράψουν τα βιώματα, τις σκέψεις και τα συναισθήματα του προσώπου αυτού, προσπαθώντας να ανακαλύψουν τα αίτια που δυσχεραίνουν τη συγχώρηση και να συνδέσουν την αγάπη με τη συγχώρηση.

- Εναλλακτικά:
«Ρόλος στον τοίχο»: Πρώτα δίνεται στους μαθητές/στις μαθήτριες ένα απόσπασμα λογοτεχνικού κειμένου (π.χ. Β. Ουγκό, *Η τελευταία ημέρα ενός κατάδικου* ή *Οι Άθλιοι* ή Φ. Ντοστογιέφσκι, *Έγκλημα και Τιμωρία*) και ακολουθεί η τεχνική «ρόλος στον τοίχο». Μέσα στο περίγραμμα οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν τις σκέψεις και τα συναισθήματα ενός καταδικασμένου σε θάνατο, ενώ έξω από το περίγραμμα γράφουν τις σκέψεις του ανθρώπου που υπέστη τη βλάβη απ' αυτόν ή των συγγενών του.

Αξιολογώντας:

Αξιολόγηση των θέσεων του Χριστιανισμού και των θρησκειών για τη συγχώρηση.

- «Σύνταξη επιστολής»: Ένας πιστός/Μια πιστή (της χριστιανικής ή άλλης θρησκείας) γράφει επιστολή σε κάποιον που τον αδίκησε ή σε κάποιον που αδίκησε.
- Εναλλακτικά:
«Θετικό-αρνητικό»: Οι μαθητές/μαθήτριες παίρνουν θέση και δικαιολογούν τη στάση τους σε προτάσεις, όπως: «Η θρησκευτική πίστη προάγει τη διάθεση συγχώρησης», «Η θρησκεία διδάσκει τη μετάνοια», «Η συγχώρηση είναι για τον πιστό μιας θρησκείας σημάδι αδυναμίας».

Προτεινόμενο εκπαιδευτικό υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
 1. Συλλογή εικόνων: Ο Ιησούς σώζει τη μοιχαλίδα (δυτική τεχνοτροπία), <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7365>
- Βιβλικά χωρία: Λευϊτ. 20,10, Δευτ. 22, 22, Λκ 15, 1-32, Ιω 8, 1-11.
- Υμνογραφικά παραθέματα:
 1. «Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς [...] τὸ ἀνόμημά μου» (Ν΄ Ψαλμό)
 2. «Τῆς μετανόιας [...] σου ἔλέει» (Ἰδιόμελο Τριωδίου. Ἦχος πλ.δ΄)
- Κοράνιο: 17, 32· 24, 2-5.
- Για καλλιτεχνικά έργα προτείνονται:
 1. Η εικόνα του Χριστού στη φυλακή «έν φυλακῇ ἤμην» (http://www.diakonia-filakon.gr/files4users/files/Xart2012_02.jpg)
 2. Πίνακες ζωγραφικής με θέμα τον Χριστό και τη μοιχαλίδα: Lucas Cranach Β (επιπρόσθετες επιλογές στο διαδίκτυο: Πολένοφ Βασίλι, Bruegel Ρ. (πρεσβύτερος), Polidoroda Lanciano, Τιντορέτο, Valentin de Boulogne .
 3. π. Σταμάτη Σκλήρη, *Ο φυλακισμένος με την πορφύρα*, 1996.
- Για το έργο του π. Γερβάσιου Ραπτόπουλου: <http://www.diakonia-filakon.gr/frontend/articles.php?cid=106>
- Για επιστολές κρατουμένων προς τον π. Γερβάσιο Ραπτόπουλο: <http://www.diakonia-filakon.gr/frontend/articles.php?cid=132>
- Κειμενικό υλικό:
 1. Ζιάκας, Γ. (1978), *Πίστις, ελπίς και σωτηρία κατά το Ισλάμ*, Θεσσαλονίκη, σελ. 154-158.
 2. Ουγκό, Β. *Οι άθλιοι*. τόμ. Α΄, μτφ. Γ. Τσουκαλάς, Έκδοση της εφημερίδας Ανεξάρτητος, Αθήνα χ.χ., σ. 83-91. Βλ. και

http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B125/668/4445,19925/extras/texts/index_b_03_hugo.html (σχολικό βιβλίο *Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία* (Β' Γενικού Λυκείου – επιλογής) [Υπάρχει και η ομώνυμη κινηματογραφική ταινία για προβολή επιλεγμένων σκηνών].

3. Στανιλοάε, Δ. Η ανάγκη συγγνώμης και ανανεώσεως μέσα στην Εκκλησία, http://www.imkby.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=584:staniloae&catid=109&Itemid=349

- Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.: <http://www.iep.edu.gr/el/thriskoftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Γαλίτη – Κυρβασίλη Π., Enright R. (2015). *Αξιοποιώντας τον καλύτερό μου εαυτό: μια θετική στρατηγική αντιμετώπισης θυμού και βίας, μέσα από την πρακτική της συγχώρησης*. Αθήνα: Γρηγόρη.
2. Forest, Jim. (2015). *Αγαπώντας τον εχθρό μου: Σκέψεις πάνω στην πιο δύσκολη εντολή*. Μετάφραση Θάνος Β. Κιοσόγλου. Αθήνα: Πορφύρα, σ. 292.
3. Ζιάκας, Γρ. (1988³). *Ιστορία των θρησκευμάτων Β'. Ισλάμ*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σ. 397.
4. Ζουμπουλάκης, Σ. (Επιμ.) (2014). *Η συγχώρηση*. Αθήνα: Άρτος Ζωής.
5. Ντοστογιέφσκι Φ., *Έγκλημα και τιμωρία*. Στο <http://www.ebooks4greeks.gr/%CE%B5%CE%B3%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CE%BC%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%B9%CE%BC%CF%89%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CE%BD%CF%84%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%B5%CF%86%CF%83%CE%BA%CE%B9>
6. Ουγκό, Β. (2006). *Η τελευταία ημέρα ενός θανατοποινίτη*. Μτφρ. Α. Βερυκοκάκη. Αθήνα: Νάρκισσος.

5.5 ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ (5^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αξιολογούν θέσεις και στάσεις στον Χριστιανισμό σε ζητήματα ετερότητας, - αναγνωρίζουν την ευθύνη του πιστού απέναντι στην περιθωριοποίηση και απόρριψη του άλλου στο περιβάλλον τους,	- Κριτική παρουσίαση των θέσεων και των στάσεων στον Χριστιανισμό σε ζητήματα ετερότητας. - Ανάλυση της ευθύνης του πιστού για την περιθωριοποίηση και απόρριψη του άλλου.

- προτείνουν με θρησκευτικά κριτήρια τρόπους αποδοχής της ετερότητας.	- Διατύπωση επιχειρημάτων αποδοχής της ετερότητας με θρησκευτικά κριτήρια.
---	--

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Μορφές ετερότητας από τη σύγχρονη πραγματικότητα και στάσεις απέναντι σ' αυτήν.

- «Ιδεοθύελλα» με βάση την ερώτηση: «Ποιον θεωρείτε διαφορετικό;» Καταγράφονται στον πίνακα οι απαντήσεις των μαθητών/μαθητριών και ομαδοποιούνται.
- Εναλλακτικά:
«Τοποθέτηση απέναντι σε κείμενο»: Διαβάζεται στην ολομέλεια της τάξης ένα κείμενο για την ετερότητα (π.χ. απόσπασμα από το *Άξιον εστί* του Οδ. Ελύτη). Ακολουθεί καταγραφή στον πίνακα των συναισθημάτων σχετικά με την ετερότητα ή των συνειρμών που προκάλεσε στους μαθητές/στις μαθήτριες.

Νοηματοδοτώντας:

Αίτια της περιθωριοποίησης λόγω θρησκευτικής ή άλλης ετερότητας. Στάσεις του Χριστιανισμού απέναντι στην ετερότητα.

- «Παραγωγή κάρτας γνώσεων»: Δίνονται σύντομες φράσεις από την Καινή και την Παλαιά Διαθήκη με θέμα την ετερότητα. Στη συνέχεια οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν τη λέξη «περιθωριοποίηση» σε χαρτί μεγάλου μεγέθους (Α3) και καλούνται σε ομάδες να καταγράψουν τις μορφές και τα αίτια της ενώνοντάς τα με γραμμές που δείχνουν τη σύνδεσή τους. Η κάρτα ολοκληρώνεται με την αντιστοίχιση των βιβλικών φράσεων σε όσα έχουν γράψει.
Σχετικά χωρία από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη που προτείνονται:
1. Ιω. 13, 34, 8, 7
2. Εβρ. 13, 1-3
3. Γαλ. 6, 2
4. Μτ. 5, 45. 10, 31 και 12, 35
5. Λκ. 6, 27-28
6. Ρωμ. 2, 1. 13, 10 και 15, 2
7. Γαλ. 5, 14
8. Α' Κορ. 16, 14
9. Δευτ. 10, 19
10. Παρ. 3, 34. 11, 12 και 21,12
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος συλλογισμός (Artful thinking) - Βλέπω, Ισχυρίζομαι, Αναρωτιέμαι»: Παρουσιάζονται φωτογραφίες περιθωριοποιημένων ανθρώπων. Οι μαθητές/μαθήτριες τις επεξεργάζονται με το προτεινόμενο μοτίβο. Στη συνέχεια, διαβάζεται με την τεχνική της «αφήγησης» το ευαγγελικό απόσπασμα Μτ 25, 31-

40. Ακολουθεί συζήτηση με θέμα: «Τι προτείνει ο Χριστός για τα πρόσωπα που είδατε στις προηγούμενες φωτογραφίες;».

Αναλύοντας:

Θρησκευτικά κριτήρια αποδοχής της ετερότητας.

- «Σύγκριση κειμένων»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαβάζουν αποσπάσματα κειμένων από τον Χριστιανισμό και το Ισλάμ (ή και τον Βουδισμό) για την ετερότητα. Στη συνέχεια καλούνται να εντοπίσουν ομοιότητες/διαφορές.
Χωρία και αποσπάσματα κειμένων που προτείνονται:
 1. Γαλ 3, 28
 2. Ιω 13,34
 3. Δευτ 10,19
 4. Εβρ 13,1-3
 5. Α Ιω 4, 20
 6. Λκ 17, 12-19 .
 7. Βίος της Οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας.
 8. Εδάφια από το Κοράνιο: 2, 177 και 273· 4, 123· 10, 26.
 9. Ηθική διδασκαλία του Βουδισμού (Γιαννουλάτος, 2004).
- Εναλλακτικά:
«Ομαδοσυνεργασία - Επεξεργασία κειμένων»: Οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται κείμενα με θέσεις και στάσεις της Εκκλησίας απέναντι στην μοναδικότητα του ανθρώπινου προσώπου και το σεβασμό της ετερότητας (Γιαγκάζογλου, 2016, Μητρ. Σισανίου και Σιατίστης Παύλος, 2013, Μητρ. Δημητριάδος Ιγνάτιος, 2015) Ακολουθεί συζήτηση με ερωτήματα που αναδύονται από την επεξεργασία των κειμένων.

Εφαρμόζοντας:

Ευθύνη του πιστού/της πιστής για τα κοινωνικά προβλήματα που προκύπτουν από την ετερότητα.

- «Έντεχνος Συλλογισμός (Artful thinking): Συνδέοντας, επεκτείνοντας, προκαλώντας». Οι μαθητές/μαθήτρες με αφορμή την «Κραυγή» του Νορβηγού ζωγράφου Έντβαρντ Μουνχ επιχειρούν να συνδέσουν τον πίνακα με όσα επεξεργάστηκαν για την ετερότητα, να τα επεκτείνουν και να απαντήσουν σε ερωτήματα, όπως π.χ ποια είναι η ευθύνη για την επίλυση προβλημάτων που προκύπτουν από την ετερότητα;».
- Εναλλακτικά:
«Θέατρο Φόρουμ» και «Παγωμένη εικόνα»: Μια ομάδα μαθητών/μαθητριών με «παγωμένη εικόνα» αποδίδει κάποιο πρόβλημα (σενάριο) που προκύπτει από την ετερότητα. Οι υπόλοιποι μαθητές/υπόλοιπες μαθήτριες παρεμβαίνουν, για να προτείνουν λύσεις.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:

Ψηφιακό Σχολείο / Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:

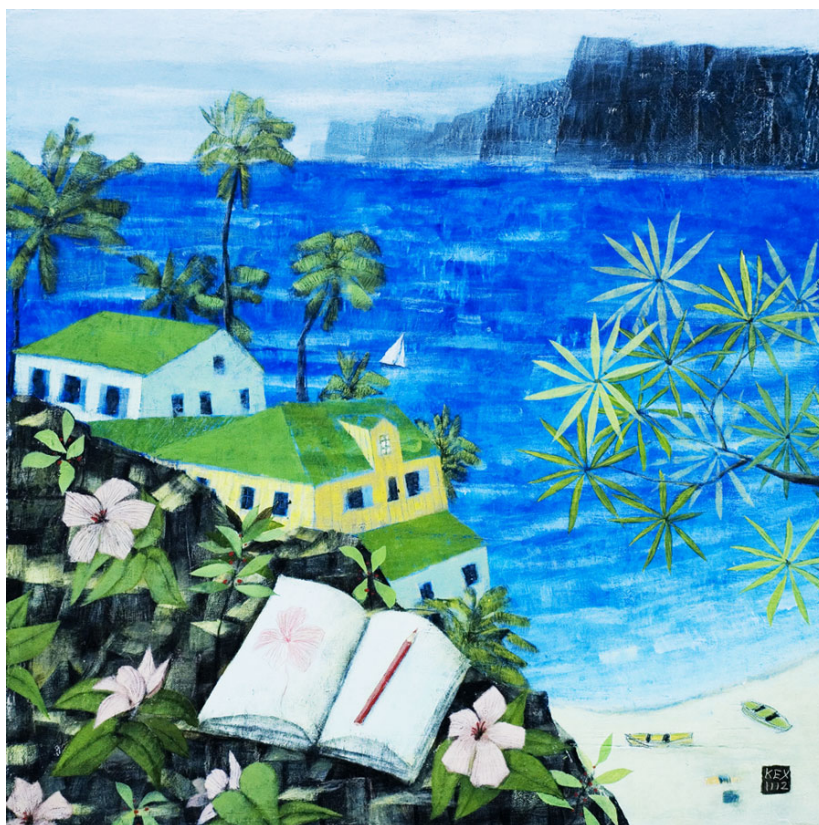
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/6515> («Η θρησκεία το άλλου»).

- Αγιογραφικά χωρία:
- Παλαιάς Διαθήκης: Δευτ 10,19, Παρ 3,34· 11,12· 21,12.
Καινής Διαθήκης: Μκ 10,31, Μτ 5, 45· 7,1-5· 12,35· 21, 31, Λκ 6,27-28· 8, 26-39 (θεραπεία του δαιμονισμένου στα Γάδαρα)· 17, 11-19 (θεραπεία των δέκα λεπρών), Ιω 8,7· 13,34, Ρωμ 2,1· 15,2· 13,10, Α Κορ 16,14· Εβρ 13,1-3· Γαλ 3, 28· 5, 14· 6,2, Α Ιω 4, 20.
- Κοράνιο: σούρες 2, 177 και 273· 4, 123· 10, 26-27.
- Βίος της Οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας (<http://www.synaxaristis.gr>).
- Ποιήματα: Ελύτης Οδ. (1959). *Άξιον εστί*. Αθήνα: Ίκαρος (απόσπασμα).
- Για το κοινωνικό έργο της Εκκλησίας της Ελλάδος:
<http://www.ecclesia.gr/greek/koinonia/koinonia.asp>
- Κείμενα θεολόγων, χριστιανών, μουσουλμάνων και βουδιστών, με θέμα την ετερότητα. Ενδεικτικά:
 1. Βαρριάς, Α. (2010). Η Ποιμαντική του 'Περιθωρίου'. Στο *Θεολογία* (ΠΑ', 2010), 2, σσ. 209-238.
 2. Γιαγκάζογλου, Σ. (2016). *Κοινωνία εσχάτων, Δοκίμια εσχατολογικής οντολογίας*, Αθήνα: Ίνδικτος, σελ. 265-268.
 3. Γιαννουλάτος, Αν. (2004). *Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού*. Αθήνα: Ακρίτας, σ. 202, 205.
 4. Ιγνάτιος, Μητροπολίτης Δημητριάδος (2015), *Όταν Ο Αη Νικόλας ζήτησε από τον Κοσμά να ανοίξει το ναό για τους πρόσφυγες, Δημοκρατία*, 7/11/2015.
 5. Ιωάννου, Παύλος, Μητροπολίτης Σισανίου και Σιατίστης (2013). Το μεταναστευτικό πρόβλημα. Στο <http://blogs.auth.gr/moschosg/2013/01/24/%CF%84%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF-%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B2%CE%BB%CE%B7%CE%BC%CE%B1-h-%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%AE%CE%B3%CE%B7%CF%83%CE%B7/>
- Υλικό για το Θέατρο Φόρουμ:
 1. http://dide-anatol.att.sch.gr/perival/FAKELLOS_MIKRES-SKINES/indexMIKRES-SKINES.htm.
 2. http://dide-anatol.att.sch.gr/perival/FAKELLOS_DIAFYGES/theatro%20forum21.5_low.pdf.
 3. Κουκουνάρας Λιάγκης, Μ. (2011). Εκπαιδευτικοί εν δράσει. Αθήνα: Γρηγόρης, σσ. 98-108.
- Εικονιστικό υλικό:
 1. Μουνκ, Έντβ. (1893). *Κραυγή*. (Πίνακας). Στο: <http://www.edvardmunch.org/the-scream.jsp>
 2. Jef Aérosol και Lee Jeffries, από τη σειρά «Synergy». Χωρίς τίτλο #3,
 3. Βλάσης Κανιάρης, *Το κουτσό*, Περιβάλλον, ΕΜΣΤ, Αθήνα, 1974.
- Επιπλέον κειμενικό υλικό στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π.:
<http://www.iep.edu.gr/el/thriskoftika-didaktiko-yliko/didaktiko-yliko-lykeiou>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Βαλλιανάτος, Άγγ. (Επιμ., μετάφρ.) (2007). *Θρησκευτική ετερότητα και διαπολιτισμική εκπαίδευση: Ένα βοήθημα για τα σχολεία*, Συμβούλιο της Ευρώπης. http://www.pi-schools.gr/content/index.php?lesson_id=2&ep=36).
2. Γιαγκάζογλου, Στ. *Πρόσωπο και ετερότητα. Δοκίμιο για μια θεολογία της ετερότητας*. Στο <http://www.pi-schools.gr/lessons/religious/analekta/80.pdf> .
3. Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2009). *Ο Θεός, ο δικός μου, ο δικός σου. Πολιτισμός, Εκπαίδευση, Ετερότητα*, Αθήνα: Γρηγόρης.
4. Κωνσταντίνου, Μ. Η εξάλειψη των κοινωνικών διακρίσεων (Λκ 7, 12-19), στο https://www.academia.edu/20312979/%CE%97_%CE%B5%CE%BE%CE%AC%CE%B%CE%B5%CE%B9%CF%88%CE%B7_%CF%84%CF%89%CE%BD_%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD_%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B5%CF%89%CE%BD
5. Mitropoulou V., Rantzou M., Anagnostopoulou M. (proceeding in press), Intercultural Education in the Curricula of the Greek School (Elementary – High School). In 16th International Conference of Balkan Society for Pedagogy and Education with title "The Image of the "other"/the neighbour in the Educational Systems of the Balkan Countries (1998-2013), Thessaloniki, 26-29/09/2014.
6. Niemöller M., *Πρώτα ήρθαν :* https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CF%81%CF%8E%CF%84%CE%B1_%CE%AE%CF%81%CE%B8%CE%B1%CE%BD...
7. Υλικό από την αντιρατσιστική εκπαίδευση (ενδεικτικά: Συμβουλευτικός Σταθμός Νέων Δ.Ε. Ηρακλείου: κατηγορία άρθρων «ρατσισμός»).
8. Σιδηρά, Αγγ. (2007). *Αμείλικτα γαλάζιο*. Αθήνα: Καστανιώτης
9. Χριστοδούλου, Δ. (1981), «Για ένα παιδί που κοιμάται». Στην ποιητική συλλογή *Το κυπαρίσσι των εργατικών*. Αθήνα: Καστανιώτης

7.3 ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες & Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

Κάθε διδακτική πρόταση αρχίζει με τα Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα και την αξιολόγησή τους όπως είναι στο Πρόγραμμα Σπουδών. Στη συνέχεια, προτείνεται η μέθοδος διδασκαλίας -βιωματική ή διερευνητική- του ΠΣ με την οποία θα γίνει η επεξεργασία της έννοιας και παρουσιάζονται για κάθε Διδακτική Ενότητα δύο διδακτικές προτάσεις. Σε κάθε βήμα της μεθόδου αναγράφεται η ανάλυσή της σύμφωνα με το ΠΣ. Για την υλοποίηση κάθε βήματος προτείνονται ενδεικτικές διδακτικές δραστηριότητες και τεχνικές, καθώς και εναλλακτικές προτάσεις, η επιλογή των οποίων δεν είναι δεσμευτική για τον/την εκπαιδευτικό. Αναλυτικές πληροφορίες και περιγραφές για τις διδακτικές τεχνικές και τα βήματα υλοποίησής τους υπάρχουν στον Οδηγό Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου (2011 και αναθεώρηση 2014). Η παραπάνω σημείωση ισχύει για όλες τις Διδακτικές Ενότητες της τάξης ανεξάρτητα από τη μέθοδο που ακολουθείται σε καθεμία από αυτές.

Θ.Ε. 1 ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ

(Επιστήμη, Τεχνολογία, Γενετική, Οικολογία)

1.1 ΕΠΙΣΤΗΜΗ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - παρουσιάζουν προσεγγίσεις της επιστήμης και της πίστης σε σύγχρονα ζητήματα, - εξηγούν την εξέλιξη της σχέσης θρησκείας και επιστήμης στη νεωτερική εποχή, - διατυπώνουν συλλογισμούς για θέσεις και αντιθέσεις πίστης και επιστήμης στη σύγχρονη εποχή.	- Παρουσίαση παραδειγμάτων προσέγγισης σύγχρονων ζητημάτων από επιστημονική και θρησκευτική πλευρά. - Αποτύπωση των σχέσεων επιστήμης και πίστης στη σύγχρονη εποχή. - Ανάλυση των αντιθέσεων πίστης και επιστήμης στη σύγχρονη εποχή.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Η επιστήμη στον κόσμο και την ιστορία.

- «Ιδεοθύελλα»: Επιστημονικές ανακαλύψεις που άλλαξαν τον κόσμο.
- Εναλλακτικά:
«Χιονοστιβάδα»: Οι μαθητές/μαθήτριες στοχάζονται στο ερώτημα «πώς θα ήταν ο κόσμος χωρίς την ιατρική και τις ανακαλύψεις της;».

Εφαρμόζοντας:

Πίστη και γνώση.

- «Γράφουν υποχρεωτικά»: Ο/Η εκπαιδευτικός γράφει στον πίνακα «Από τη χρησιμότητα της γνώσης στη γνώση της αλήθειας».
- Εναλλακτικά:
«Στοχασμός για ερωτήματα»: Η πίστη και η γνώση ως δώρα Θεού με διαφορετικό στόχο.

Διερευνώντας:

Επιστήμη και θρησκεία στην κατανόηση του κόσμου.

- «Μετάδοση βίντεο»: Προβάλλεται βίντεο με θέμα «Επιστήμη και Εκκλησία» (π.χ. Μητρ. Μεσογαίας Νικολάου). Στη συνέχεια οι μαθητές/μαθήτριες συμπληρώνουν φύλλο εργασίας σχετικό με τους προβληματισμούς που τίθενται.
- Εναλλακτικά:
«Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις»: Δίνεται φύλλο εργασίας με την ομιλία του Αγίου Λουκά, Αρχιεπισκόπου Κριμαίας «Επιστήμη και θρησκεία».

Αναπλαισιώνοντας:

Θέσεις και αντιθέσεις επιστήμης και θρησκείας στη νεωτερική εποχή.

- «Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο» και «Σκέψου, Γράψε, Συζήτησε, Μοιράσου (TWPS)»: Οι μαθητές/μαθήτριες εκφράζουν απόψεις πάνω σε θεολογικό κείμενο (π.χ. Μητροπολίτη Περγάμου Ι. Ζηζιούλα, 2002).
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking): Αντιλαμβάνομαι, γνωρίζω, φροντίζω»: Προβάλλεται ο πίνακας *Ο Γαλιλαίος αντιμετωπίζει την Ιερά Εξέταση*, του Κριστιάνο Μπάντι, 1857. Ακολουθεί «σιωπηλό ερέθισμα με κείμενο»: Δίνεται στους μαθητές/στις μαθήτριες η φράση του Γαλιλαίου «Δεν νομίζω ότι πρέπει να πιστέψω ότι ο ίδιος ο Θεός που μας προίκισε με αισθήματα, λογική και διάνοηση, μας έχει ζητήσει να παραιτηθούμε από τη χρήση τους».

Αξιολογώντας:

Σύγχρονα ζητήματα από τη σκοπιά της επιστήμης και της θρησκείας.

- «Ερωτήσεις προς ειδικούς»: Καλείται στην τάξη ή μέσω skype κάποιος ειδικός/ κάποια ειδική επιστήμονας να απαντήσει σε ερωτήσεις των μαθητών/μαθητριών σχετικά με τη σχέση πίστης και επιστήμης. Στη συνέχεια ακολουθεί «Επ' αυτού θα είχα να πω»: Εκτίμηση γνώμων που εκφράστηκαν προηγουμένως απ' τον/την επιστήμονα.
- Εναλλακτικά:
«Συζήτηση στρογγυλής τράπεζας»: Πείραμα Cern. Οι μαθητές/μαθήτριες παρουσιάζουν την κεντρική ιδέα του πειράματος και την αξιολογούν από επιστημονική και θεολογική σκοπιά (απαιτείται έρευνα σε ομαδοσυνεργασία από πριν).

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/ Μαθήτριας:

Β' Λυκείου ΔΕ 24: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13188>.

β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:

1. Κουίζ (αντιστοίχιση): Πίστη και επιστήμη, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4505>.
2. Σταυρόλεξο: Πίστη και Επιστήμη: Αλληλοαποκλειόμενα ή αλληλοσυμπληρούμενα; <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3804>.

γ) Προγράμματα Σπουδών/Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών/Εικαστικό υλικό.

- «Ο Γαλιλαίος αντιμετωπίζει την Ιερά Εξέταση», πίνακας του Κριστιάνο Μπάντι, 1857.
- Βιβλιογραφία:
 1. Ζηζιούλας, Ι., Μητρ. Περγάμου. (2002) *Ο άνθρωπος και το περιβάλλον: Ορθόδοξη θεολογική προσέγγιση*. Πρακτικά του διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου «Επιστήμες Τεχνολογίες αιχμής και Ορθοδοξία», 4-8 Οκτωβρίου 2002.
 2. Λουκάς, Αρχ. Κριμαίας (2014). *Λόγοι και Ομιλίες*. Θεσσαλονίκη: Ορθόδοξη Κυψέλη.
 3. Νικόλαος, Μητρ. Μεσογαίας (Χατζηνικολάου) (2014) «Επιστήμη και Εκκλησία». Συνέντευξη στην *Πεμπτούσια*. Διαθέσιμο στο διαδίκτυο: <https://www.pemptousia.gr/video/epistimi-ke-orthodoxia/>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

1. Brook, J. H. (2011). *Επιστήμη και Θρησκεία: Μια ιστορική προσέγγιση*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
2. Collins, F. (2009). *Η γλώσσα του Θεού: Ένας επιστήμονας δίνει μαρτυρία για την πίστη*. Αθήνα: Παπαζήση.
3. Küng H. (2012). *Η αρχή των πάντων: Φυσικές επιστήμες και θρησκεία*. Αθήνα: Ουρανός.
4. McGrath A. (2008). *Η αυταπάτη του Dawkins*. Αθήνα: Ουρανός.
5. Udias, A. (2004). *Η σχέση επιστήμης και θρησκείας: μια σύγχρονη προσέγγιση από την μεριά της Καθολικής Εκκλησίας*. αναδημοσίευση από το περιοδικό *Civiltà Cattolica*, διαθέσιμο στο διαδίκτυο: <https://anthologio.wordpress.com/2011/07/31/%CE%AD-%CE%AE-%CE%AF-2/#more-1108>
6. Πατερικά κείμενα:

Μ. Βασιλείου, *Εις την Εξαήμερον*.
Γρηγορίου Νύσσης, *Περί της Εξαήμερου, Περί κατασκευής του ανθρώπου*.
7. Μεταλληνός, π. Γ.(1988). *Διαλέξεις*. Θεσσαλονίκη: Ορθόδοξος Κυψέλη.
8. Μπέγζος, Μ.(1986). Μεταξύ απολογητικής και αποκαλυπτικής-Πίστη και Επιστήμη σε ορθόδοξη προοπτική, *Σύναξη*, τχ.17, σσ. 35-51.

9. Μπέης, Κώστας Ε. (2010). *Θρησκεία, επιστήμη, φιλοσοφία: Η θρησκευτική πίστη σε αρμονία με την επιστημονική γνώση και τη φιλοσοφική φρόνηση*. Αθήνα: Πόλις.
 10. Μπεκριδάκης, Δ. , *Θεολογία και Επιστήμη: Πέρα από το Δίπολο Εχθρότητα – Ανοχή*. διαθέσιμο στο διαδίκτυο: [http://e-theologia.blogspot.com/search/label/ΠΙΣΤΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ](http://e-theologia.blogspot.com/search/label/ΠΙΣΤΗ%20ΚΑΙ%20ΕΠΙΣΤΗΜΗ)
 11. Νικολαΐδης, Α. (Επιμ.) (2008). *Ο κόσμος στην επιστήμη και τη θρησκεία: Διάλογος ανάμεσα στη σύγχρονη επιστήμη και την ορθόδοξη παράδοση*. Θεσσαλονίκη: Αδ. Κυριακίδη.
 12. Νικολάου, Μητρ. Μεσογαίας (Χατζηνικολάου) (2007). *Εκκλησία, νέες αντιλήψεις και νέες τεχνολογίες*, διαθέσιμο στο διαδίκτυο: http://www.imml.gr/images/pdf/Omilies_Mitropolitis/EKKΛΗΣΙΑ_Νέες_Αντιλήψεις.pdf
 13. Νικολάου, Μητρ. Μεσογαίας (Χατζηνικολάου) (2008). *Επιστήμη – Θεολογία: Από το ακατανόητο του κτιστού στο μεθεκτό του ακτίστου*, διαθέσιμο στο διαδίκτυο: http://www.imml.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=18:tets-t1-3&catid=19:2012-01-29-11-12-07&Itemid=124
 14. Σύνταξη (1986). *Πίστη και Επιστήμη: Κριτική διερεύνηση*, τχ.17 & τχ. 18.
 15. Τραχανάς, Στ. (2014). *Το Φάντασμα της Όπερας. Η επιστήμη στον πολιτισμό μας*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
 16. Φαράντος, Μ. (1998). *Επιστήμη και θρησκεία*. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.
- Συνέδρια με θέμα θεολογία και επιστήμη:
1. «Επιστήμη και Θεός», Ένωση Ελλήνων Φυσικών , Ιανουάριος 2006/ Αθήνα
 2. «Θεολογία και Σύγχρονη Φυσική», Τμήμα Θεολογίας & Φυσικής, ΑΠΘ, Οκτώβριος 2014 /Θεσσαλονίκη.

1.2 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - διερευνούν στάσεις του Χριστιανισμού και των θρησκειών απέναντι στην τεχνολογία, - διατυπώνουν ηθικά κριτήρια για τη χρήση της τεχνολογίας.	- Αποτίμηση με θρησκευτικούς όρους της αρνητικής και θετικής χρήσης της τεχνολογίας από τον σύγχρονο άνθρωπο. - Διατύπωση ηθικών κριτηρίων για τη χρήση της τεχνολογίας.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Η χρήση της τεχνολογίας στην καθημερινότητα των νέων.

- «Εννοιολογικός χάρτης (Mind map)»: Οι μαθητές/μαθήτριες αναφέρουν συγκεκριμένα παραδείγματα χρήσης της τεχνολογίας στην καθημερινή τους ζωή. Γίνεται σύγκριση με παλαιότερες εποχές.
- Εναλλακτικά:
«Υπέρ και κατά»: Tablet ή βιβλίο; - Μέσα κοινωνικής δικτύωσης ή προσωπική συνάντηση; Ενσύρματο τηλέφωνο ή smart phone; Κεριά ή ηλεκτρικό φως; Θερινό σινεμά ή home cinema; Μετρητά ή πιστωτική κάρτα;

Εφαρμόζοντας:

Η χρήση της τεχνολογίας σε διαφορετικές συνθήκες ή θρησκευτικά περιβάλλοντα.

- «Ιστοεξερεύνηση μέσω διαδικτύου» εντοπίζονται διαστάσεις της χρήσης του διαδικτύου για μετάδοση θρησκευτικών μηνυμάτων, φονταμενταλιστικών διακηρύξεων, προσηλυτισμό κ.λπ. ή ερευνάται η επίδραση της τεχνολογίας στο λατρευτικό, κηρυκτικό και ποιμαντικό έργο της Εκκλησίας, ή γνωρίζουν θρησκευτικούς χώρους όπου γίνεται χρήση της τεχνολογίας για συγκεκριμένους σκοπούς. Π.χ., Τμήμα Διάσωσης και Συντήρησης Εκκλησιαστικών Κειμηλίων στην Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία (εργαστήρια), Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών (ψηφιοποίηση χειρογράφων, παλαιοτύπων Αγ. Όρους), Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνίας Εκκλησιών, μονών και ενοριών (επίσημες ιστοσελίδες Οικουμενικού Πατριαρχείου, Εκκλησίας της Ελλάδας, Βατικανού, Μονών κ.λπ.), Θησαυρός Ελληνικής Γλώσσας (TLG), Θεολογικές Ψηφιακές Βιβλιοθήκες (Ι. Μητρόπολη Δημητριάδος), Εκπαιδευτικά Προγράμματα Εκκλησιαστικού Μουσείου Αλεξανδρούπολης με ψηφιακά μέσα, κ.ά. Δίνεται φύλλο εργασίας με σχετικό υλικό και ερωτήσεις.
- Εναλλακτικά:
«Συντάσσουν σειρά θέσεων»: Σε φύλλο εργασίας και με τη μέθοδο «Σκέψου, Γράψε, Συζήτησε, Μοιράσου (TWPS)» εκφράζουν θέσεις και προτάσεις αντιμετώπισης σχετικά με μερικές αρνητικές όψεις της τεχνολογίας: Διαδικτυακός εκφοβισμός, εθισμός στο διαδίκτυο, εθισμός στην τηλεόραση, έκθεση ιδιωτικής και προσωπικής ζωής, διαφήμιση και καταναλωτισμός.

Διερευνώντας:

Θετική ή αρνητική στάση του Χριστιανισμού και άλλων θρησκειών στη χρήση της τεχνολογίας.

- «Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο»: Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να τοποθετηθούν με θεολογικά κριτήρια απέναντι σε θεολογικό κείμενο (π.χ. Θ. Ζιάκα).
- Εναλλακτικά:
«Στοχασμός για ερωτήματα»: Στοχασμός, σημείωση σκέψεων και συζήτηση με αφορμή θεολογικό κείμενο σχετικό με την τεχνολογία και θεολογία (π.χ. Κυριαζόπουλου Σπ., «Η Καταγωγή του Τεχνικού Πνεύματος» ή Μπέγζου Μ., «Τεχνολογία και Θεολογία», ή Μπεκριδάκη Δ., «Θεολογία και Τεχνολογία»).

Αναπλαισιώνοντας:

Το ανθρώπινο πρόσωπο της τεχνολογίας. Ηθικά κριτήρια χρήσης της τεχνολογίας.

- «Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις»: Οι μαθητές/μαθήτριες

επεξεργάζονται με τη μέθοδο «Σκέψου, Συζήτησε ισότιμα. Μοιράσου (TPPS)» κείμενο από ημερίδα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σχετικά με τα ηθικά διλλήματα της πληροφορικής.

- Εναλλακτικά:
«Προβολή βίντεο»: Απόσπασμα από ταινία (π.χ. *Μοντέρνοι Καιροί*, ή *Ταξίδι στην Άγρια Φύση*, ή *Ζωντανή Μετάδοση*, ή *Minority Report* κ.λπ.) Οι μαθητές/μαθήτριες συμπληρώνουν φύλλο εργασίας με ερωτήσεις όπως: «Ποιο πρόβλημα που αφορά τις συνθήκες της σύγχρονης ζωής θέτει ο σκηνοθέτης;», «ποια ηθικά κριτήρια και προϋποθέσεις θα έκαναν τη ζωή των πρωταγωνιστών πιο ανθρώπινη;» κ.λπ.

Αξιολογώντας:

Κριτική θέση απέναντι στη θεοποίηση ή δαιμονοποίηση της τεχνολογίας.

- «Θετικό - Αρνητικό»: Οι μαθητές/μαθήτριες παίρνουν θέση διατυπώνοντας επιχειρήματα σε θέσεις όπως:
 1. Η τεχνολογία έκανε αφύσικη τη ζωή μας. Ο σωστός τρόπος ζωής είναι κοντά στη φύση, στα πρότυπα των παππούδων μας.
 2. Η τεχνολογία κάνει τη ζωή μου και τις σχέσεις μου ευκολότερες.
 3. Είναι σημαντικό να έχει κάποιος ό,τι πιο μοντέρνο κυκλοφορεί στον χώρο της τεχνολογίας: Αν βγήκε μια νέα έκδοση της παιχνιδομηχανής μου ή του κινητού μου πρέπει οπωσδήποτε να την αποκτήσω κι εγώ.
 4. Η τεχνολογία παραβιάζει την ιδιωτικότητά μας. Είναι ο Μεγάλος Αδελφός στη ζωή μας.
 5. Δεν μπορώ να φανταστώ τη ζωή μου χωρίς τεχνολογία: Αν δεν έχω ίντερνετ ή κινητό δεν μπορώ να κάνω τίποτα.
 6. Η Τεχνολογία με αποξενώνει απ' τους άλλους και τον Θεό.
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking): Αντιλαμβάνομαι, γνωρίζω, φροντίζω»: Οι μαθητές/μαθήτριες διαμορφώνουν αξιολογικές κρίσεις με αφορμή μια γελοιογραφία σχετική με τα κοινωνικά δίκτυα.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
- α) Ψηφιακό Σχολείο / Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.
- β) Θρησκευτικά Γ' Λυκείου (2014), ΔΕ 14, 18,19,20.
- Κινηματογραφικές Ταινίες για τις δραστηριότητες που προτείνονται.
 1. *Ταξίδι στην άγρια φύση (Into the wild)*, (2007), σκηνοθ. Σον Πεν
 2. *Μοντέρνοι καιροί (Modern times)* (1936), σκηνοθ. Τσάρλυ Τσάπλιν.
 3. *Minority Report* (2002) σκηνοθ. Steven Spielberg
 4. *Ζωντανή Μετάδοση: The Truman Show*, (1998), σκηνοθ. Peter Weir.
- Γελοιογραφίες από:
 1. http://www.educartoon.gr/edu_cartoons/εικόνα-και-καθ-ομοίωσιν/
 2. <https://techcomic.wordpress.com/category/religion/>
- Βιβλιογραφία:
 1. Ζιάκα, Θ. (2011). Ο νεωτερικός μεσσιανισμός. Περιοδικό *Άρδην* τ. 35

2. Κυριαζόπουλος Σπ. (1965), *Η Καταγωγή του Τεχνικού Πνεύματος*, Αθήνα: Γρηγόρης.
3. Μπέγζος, Μ. (2009). Τεχνολογία και Θεολογία. ηλεκτρ. περιοδικό *Αντίφωνο: Επιστήμες, φιλοσοφία, Τέχνες, Θεολογία*.
4. Μπεκριδάκης, Δ., *Ιδεολογία και Τεχνολογία: Απόπειρα διερεύνησης των θεολογιών όρων άρθρωσης του Τεχνικού Φαινομένου*, διαθέσιμο στο διαδίκτυο: http://e-theologia.blogspot.gr/2010/11/blog-post_8064.html
5. Ημερίδα στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Η πληροφορική και την επίδρασή της σε άνθρωπο και κοινωνία*, διαθέσιμο στο: <http://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/society/20110408STO17329/metaxu-mekhanes-kai-anthropou-ta-ethika-dillemata-tes-plerophorikes>
- Ιστοσελίδες:
 1. Οικουμενικό Πατριαρχείο: www.ec-patr.org
 2. Βατικανό: Μουσεία: <http://mv.vatican.va>
 3. Ιερά Μονή Βατοπαιδίου: Κειμήλια: Τέχνη: www.vatopedi.gr
 4. Ιερά Μητρόπολη Δημητριάδος: e-books / Ορθόδοξη ψηφιακή βιβλιοθήκη: <http://www.imdlibrary.gr/index.php/el>
 5. Ιερά Μητρόπολη Αλεξανδρουπόλεως: Εκκλησιαστικό Μουσείο/Συλλογές: <http://www.imalex.gr/4ADD2FD7.el.aspx>
 6. Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών: Χειρόγραφα: <http://www.pipm.gr/?%CE%A7%CE%B5%CE%B9%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B1,3>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό

1. Heidegger, M. (1999²). *Το Ερώτημα όσον αφορά την Τεχνολογία*, παράρτημα στο Murray Bookchin, *Προς Μιαν Απελευθερωτική Τεχνολογία*. Αθήνα: Διεθνής Βιβλιοθήκη.
2. Γιούλτσης, Β. (2010). Θεολογία και Τεχνολογία. *Περιοδικό Θεολογία*, τχ. 2, σσ. 163-178.
3. Ελλύλ, Ζ. (2013). *Το τεχνικό σύστημα*, Αθήνα: εκδ. Αλήστου Μνήμης.
4. Ζηζιούλας, Ι. Μητρ. Περγάμου. (2002). *Ο άνθρωπος και το περιβάλλον: Ορθόδοξη θεολογική προσέγγιση*, Από τα πρακτικά του διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου «Επιστήμες Τεχνολογίες αιχμής και Ορθοδοξία».
5. Λυγερός, Ν. *τεχνολογία και άνθρωπος*. Στο <http://www.lygeros.org/1322-gr.html>
6. Μητροπούλου, Β. (2014). *Εκπαιδευτικές Τεχνολογίες στο Σύγχρονο Σχολείο: Εφαρμογή στη Θρησκευτική Αγωγή*. Θεσσαλονίκη: Όστρακον.
7. Μπέγζος, Μ. (1993). *Ανατολική Ηθική και Δυτική Τεχνική: Θέματα Φυσικής Φιλοσοφίας της Θρησκείας*, Αθήνα: Γρηγόρης.
8. Νησιώτης, Ν. (2004). *Από την Ύπαρξη στη Συνύπαρξη: Κοινωνία – Τεχνολογία – Θρησκεία*. Αθήνα: Μαΐστρος.
9. Νικολαΐδης, Α. (2006). *Φύση και Πολιτισμός*. Αθήνα: Γρηγόρης.

10. Νικολάου Μητροπολίτου Μεσογαίας και Λαυρεωτικής, Εισήγηση στην Ι. Σύνοδο, Οκτώβριος 2012. *Εκκλησία, νέες αντιλήψεις και νέες τεχνολογίες*, διατίθεται στο: http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/lavreotikis_2012.pdf
11. Νικολόπουλος, Π. (2001). *Η Εκκλησία στο Διαδίκτυο της Παγκοσμιοποίησης*. Αθήνα: Αρμός.
12. Πορτελάνος, Στ. (2005). *Η πολυπολιτισμική κοινωνία της πληροφορίας παράγοντας διαπολιτισμικότητας στη θρησκευτική αγωγή*, Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος στη Ρόδο.
13. Φανάρας Β. (2005). Η βιοϊατρική στα όρια της [θνητής] ανθρώπινης ύπαρξης ή ο [αθάνατος] άνθρωπος στα όρια της βιοϊατρικής. *Σύναξη* τχ. 96, σσ.72-76.
14. Αντίφωνο: Επιστήμες, Τέχνες, Φιλοσοφία, Θεολογία: συλλογή άρθρων. εκπομπών με θέμα 'Επιστήμη vs Θρησκεία', διαθέσιμο στο: <http://antifono.gr/portal/κατηγορίες/επιστήμη-θρησκεία.html>

1.3 ΓΕΝΕΤΙΚΗ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - προσεγγίζουν τις εξελίξεις της γενετικής με βάση τη διδασκαλία του Χριστιανισμού και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων, - αναλύουν τη χριστιανική θεώρηση σε ηθικά διλήμματα εφαρμογών της γενετικής στον άνθρωπο και στη φύση, - εκφράζουν απόψεις με θρησκευτικά κριτήρια για εξελίξεις της γενετικής.	- Εκτίμηση των επιχειρημάτων του Χριστιανισμού και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων για θέματα γενετικής. - Ανάλυση των ηθικών διλημάτων για εφαρμογές της γενετικής στον άνθρωπο και τη φύση από θρησκευτική σκοπιά. - Κριτική τοποθέτηση για ηθικές προεκτάσεις των εξελίξεων της γενετικής.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Η Γενετική στον σύγχρονο κόσμο.

- «Πέντε π και ένα γ (5W1H) – Συγκεκριμένη σειρά ερωτήσεων»: Με βάση την περιγραφή για τη Γενετική Μηχανική στο βιβλίο της Βιολογίας Θετικής Κατεύθυνσης Γ' Λυκείου οι μαθητές/μαθήτριες εντοπίζουν πληροφορίες.
- Εναλλακτικά:
«Ιστοεξερεύνηση μέσω διαδικτύου σε ομαδοσυνεργασία»: Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες και αναζητούν στο διαδίκτυο έννοιες (διαφορετικές η κάθε ομάδα) όπως κλωνοποίηση, γενετικά τροποποιημένα προϊόντα, ευγονική,

θεραπεία με βλαστοκύτταρα κ.λπ., τις καταγράφουν και παρουσιάζουν στην ολομέλεια της τάξης τα θετικά επιτεύγματα και τον λόγο ανάπτυξής τους.

Εφαρμόζοντας:

Γενετική μηχανική και ανθρώπινα δικαιώματα.

- «Παραγωγή κάρτας γνώσεων σε Ομαδοσυνεργασία»: Δίνεται κείμενο σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα και την Βιοϊατρική (π.χ. κεφ. IV και V από τη Σύμβαση Οβιέδο). Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες δημιουργούν εννοιολογικό χάρτη και ταξινομούν τις εφαρμογές της Γενετικής Μηχανικής σε σχέση με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
- Εναλλακτικά:
«Μελέτη περίπτωσης»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομαδοσυνεργασία μελετούν περιπτώσεις από τη σύγχρονη ειδησεογραφία όπου η Γενετική Μηχανική απειλεί τα ανθρώπινα δικαιώματα [π.χ. Βρετανία 2016: Η Αρχή για την Ανθρώπινη Γονιμοποίηση και Εμβρυολογία (HFEA) έδωσε άδεια για πειράματα τροποποίησης ανθρώπινων εμβρύων στο Ινστιτούτο Francis Crick, στο Λονδίνο] και επισημαίνουν τους ηθικούς προβληματισμούς.

Διερευνώντας:

Θέσεις του Χριστιανισμού για τη Γενετική Μηχανική.

- «Επεξεργασία κειμένου με καθοδηγητικές ερωτήσεις»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες επεξεργάζονται θεολογικά κείμενα που περιέχουν θέσεις του Χριστιανισμού για τη Γενετική Μηχανική (π.χ. Γιαμβριά, 1997, Μητρ. Μεσογαίας Νικολάου, 2007).
- Εναλλακτικά:
«Σύντομο κείμενο για εξασφάλιση πορισμάτων»: Σε ομαδοσυνεργασία οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται κείμενα (γνωματεύσεις – δελτία τύπου) από την ιστοσελίδα του Κέντρου Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας, και καταγράφουν επιγραμματικά τις βασικές αρχές της Εκκλησίας της Ελλάδος πάνω σε θέματα Γενετικής και Βιοηθικής.

Αναπλαισιώνοντας:

Ηθικός προβληματισμός για εφαρμογές γενετικής στον άνθρωπο, τα φυτά ή τα ζώα.

- «Επ' αυτού θα είχα να πω... με Σκέψου, Συζήτησε ανά 2 και ανά 4, Μοιράσου (TPSS)»: Διαβάζεται ένα κείμενο (π.χ. Σαντέλ, 2011) ή σενάριο (επιλεγμένο από την ειδησεογραφία ή κατασκευασμένο από τον/την εκπαιδευτικό) με θέμα τις εφαρμογές Γενετικής στον άνθρωπο, τα φυτά ή τα ζώα. Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να τοποθετηθούν με επιχειρήματα.
- Εναλλακτικά:
«Κύκλος της συνείδησης»: Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε δύο ομάδες και μελετούν κείμενα οργανισμών όπως Greenpeace και European Food Information Council σχετικά με τα γενετικά τροποποιημένα προϊόντα. Στη συνέχεια εκφράζουν ηθικούς προβληματισμούς με την τεχνική του κύκλου της συνείδησης.

Αξιολογώντας:

Κριτική τοποθέτηση πάνω σε ηθικά διλήμματα Γενετικής.

- «Ερωτήσεις προς ειδικούς»: Πραγματοποιείται παιδαγωγική επίσκεψη, ή

επικοινωνία μέσω skype, ή καλείται στην τάξη ειδικός επιστήμονας ή θεολόγος σχετικός με τα ηθικά διλήμματα Γενετικής. Ακολουθεί αξιολόγηση των απαντήσεων με καθοδηγούμενο διάλογο.

- Εναλλακτικά:
«Θετικό-αρνητικό»: Διαβάζονται σύντομες φράσεις που συνδέουν τις εφαρμογές της Γενετικής Μηχανικής με τα ανθρώπινα δικαιώματα (π.χ. «Η δημιουργία εμβρύων για ερευνητικούς σκοπούς παραβιάζει το δικαίωμα στη ζωή», «Τα μεταλλαγμένα προϊόντα υπερασπίζονται το δικαίωμα στη ζωή των υποσιτισμένων ανθρώπων», «Η έρευνα σε έμβρυα in vitro παραβιάζει την ελευθερία του ανθρώπου», «Κανένα νεογέννητο παιδί δεν θα έπρεπε να αναγνωρίζεται ως ανθρώπινο πριν περάσει από ορισμένα τεστ για τα γενετικά του χαρίσματα... Αν αποτύχει σ' αυτά τα τεστ, χάνει το δικαίωμα στη ζωή. (Francis Crick, Νόμπελ ιατρικής για DNA)» κ.ά.). Οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να πάρουν θέση και να αιτιολογήσουν την στάση τους σε κάθε ερώτημα χωριστά.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό Σχολείο / Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.
β) Θρησκευτικά Γ' Λυκείου (2014), Δ.Ε 13, 14.
γ) Βιολογία Θετικής Κατεύθυνσης Γ' Λυκείου (2014), Δ.Ε. 12.
- Ιστοσελίδα Κέντρου Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας:
http://www.bioethics.org.gr/03_frame.html
- Ιστοσελίδες σχετικά με τα γενετικά τροποποιημένα τρόφιμα:
 1. Greenpeace: <http://www.greenpeace.org/greece/el/>
 2. European Food Information Council:
<http://www.eufic.org/page/el/food-technology/gmos/>
- Βιβλιογραφία:
 1. Γιαμβριάς, Χ. (1997). *Οι σύγχρονες εξελίξεις των Βιολογικών επιστημών πρόκληση για τον σημερινό άνθρωπο*, Περιοδικό Ακτίνες, Αριθμ. 579.
 2. Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική, Οβιέδο 1997, διαθέσιμο στο:
http://fst.aua.gr/sites/fst.aua.gr/files/oviedo_convention_gr.pdf
 3. Σαντέλ, Μ. (2011). *Ενάντια στην τελειότητα: Η ηθική στην εποχή της γενετικής μηχανικής*. εκδ Αλεξάνδρεια.
 4. Τσουκαλάς, Κ. (1994). *Βιοτεχνολογία και ανθρώπινα δικαιώματα*, διαθέσιμο στο: <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=121994>
 5. Χατζηνικολάου, Ν., Μητρ. Μεσογαίας. (2007). *Ελεύθεροι από το Γονιδίωμα: Προσεγγίσεις Ορθόδοξης Βιοηθικής*. Αθήνα: Σταμούλης.

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό

1. Engelhardt, Tristram H., (2001). *Βιοηθικά διλήμματα: Η περίπτωση της κλωνοποίησης*, περ. "Πεμπτουσία", τευχ. 6.
 2. Habermas, J. (2004). *Το μέλλον της ανθρωπίνης φύσης: Πίστη και γνώση*, Scripta.
 3. Βιδάλη Τ.Κ., Μανωλάκου Κ., Μπάλια, Γ.(2004) *Γενετικά τροποποιημένοι οργανισμοί και βιώσιμη ανάπτυξη*, , Αθήνα-Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλα.
 4. Βλάχου, Ι. Μητρ. Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου. (1997) *Κλωνισμός και κλωνοποίηση*, εφ. Εκκλησιαστική Αλήθεια, αρ. φ. 429.
 5. Γρινιζάκη, Μ. Αρχιμ. (2005). *Κλωνοποίηση, Ηθικοκοινωνικές και θεολογικές συνιστώσες*, από το *Παντοδαπά της Βιοηθικής*, Αθήνα:Ακριτάς.
 6. Διαμαντής Δ., Εμμανουηλίδης Ε., Κρυωνίδης Δ., Κυνηγόπουλος Σ., Νεοκλέους Ν., Τσιλώνης Β. (Μτφρ),(2006). *Ζητήματα Βιοτεχνολογίας-Κλωνοποίηση*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.
 7. Ευρωπαϊκό Εργαστήριο Μοριακής Βιολογίας, (2006).*Το μέλλον των βιοεπιστημών*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
 8. Ίνδικτος, Αφιέρωμα: Βιοτεχνολογία και Βιοηθική, (2001)., τχ. 14.
 9. Κόιος, Ν. (2003). *Ηθική Θεώρηση των Τεχνικών Παρεμβάσεων στο ανθρώπινο γονιδίωμα*, Αθήνα: Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας
 10. Νησιώτης, Ν. (2004). *Από την Ύπαρξη στη Συνύπαρξη: Κοινωνία – Τεχνολογία – Θρησκεία*. Αθήνα: Μαΐστρος.
 11. Νικολαΐδης, Α. (2006). *Από τη Γένεση στη Γενετική*, Αθήνα: Γρηγόρης.
 12. Οδηγίες από Ρωμαιοκαθολική Σύνοδο για τη Διδασκαλία της Πίστεως (2008), *Instruction Dignitas Personae: On certain Bioethical Questions*, διαθέσιμο στο: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20081208_dignitas-personae_en.html
 13. Σταυρόπουλου, Α. Γενετική πρόβλεψη. Δυνατότητες και προβλήματα. Θεολογική διάσταση του θέματος, περ. *Ιατρική*, τ. 30, τευχ. 2.
 14. Φανάρας, Β. (2010). Stem Cell Research: Aspects from the Orthodox Christian Perspective, *Επιστημονική Επιθεώρηση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος "Σπουδές στην Ορθόδοξη θεολογία"*, τόμος Α. Πάτρα: ΕΑΠ, σσ. 285-291.
 15. Φανάρας, Β. (2013). Βιοηθικός προβληματισμός στο σχολείο, *Ανάλεκτα Πεμπτουσίας*, τχ. 13 (Αύγουστος 2013), σσ. 5-7.
 16. Χατζηνικολάου, Ν., Μητρ. Μεσογαίας. (2008). *Περί Βιοηθικής και σύγχρονου τρόπου ζωής: Συνέντευξη στους μαθητές της Γ' τάξης του Βαρβακείου Λυκείου*, περ. Πυρφόρος, τχ. 7., διαθέσιμο στο: http://www.imml.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=99:7-2008&catid=21:2012-01-29-11-12-32
 17. Χατζηνικολάου, Ν., Μητροπολίτης Μεσογαίας και Λαυρεωτικής (2014). *Βιοηθικά διλήμματα και ποιμαντικοί προβληματισμοί*. Εισήγηση στην Ι. Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος (9 Οκτωβρίου 2014). Στο: http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/syn_october_2014.pdf
 18. Χριστοδούλου, Αρχ. Αθηνών, (1984). *Προβληματισμοί από την εξέλιξη της Γενετικής τεχνολογίας*. Βόλος.
- Βίντεο (διαθέσιμα στο διαδίκτυο):
1. «Βλαστοκύτταρα Ηθικός και θεολογικός προβληματισμός».

2. «Το πολύτιμο κύτταρο», Εξάντας.
3. «Μεταλλαγμένα τρόφιμα».
4. Βίντεο με θέμα υγιεινή διατροφή χωρίς μεταλλαγμένα.

1.4 ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αξιολογούν τις θέσεις του Χριστιανισμού για το φυσικό περιβάλλον και την ευθύνη του ανθρώπου απέναντι σε αυτό, - διατυπώνουν συλλογισμούς για τον ρόλο των θρησκειών και των εκπροσώπων τους σε ζητήματα διαφύλαξης του φυσικού περιβάλλοντος, - αναγνωρίζουν την ευθύνη του πιστού για την οικολογική κρίση.	- Αξιολόγηση της διδασκαλίας του Χριστιανισμού για το περιβάλλον και την ευθύνη του ανθρώπου απέναντι σε αυτό. - Κριτική των θέσεων των θρησκειών και των εκπροσώπων τους για τη διατύπωση οικουμενικών λύσεων σε οικολογικά ζητήματα. - Προσδιορισμός της προσωπικής ευθύνης του πιστού για την οικολογική κρίση.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Δημιουργία και άνθρωπος

- «Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking): Δημιουργικές ερωτήσεις». Προβολή φωτογραφιών με περιβαλλοντικά θέματα, αγιογραφιών εμπνευσμένων από τη Γένεση ή αποσπάσματος ντοκιμαντέρ/ταινίας (π.χ. *Man, Έριν Μπρόκοβιτς* κ.ά.). Θεωρήσεις των μαθητών/μαθητριών για τη σχέση ανθρώπου και δημιουργίας, την περιβαλλοντική κρίση και τον παράγοντα οικονομία-κέρδος.
- Εναλλακτικά:
«Χάρτης εννοιών»: Οι μαθητές/μαθήτριες κατασκευάζουν εννοιολογικό χάρτη με θέμα «Άνθρωπος και δημιουργία».

Εφαρμόζοντας:

Οικολογικοί προβληματισμοί.

- «Υπέρ και κατά»: Με «σκέψου, γράψε, συζήτησε, μοιράσου (TWPS)» μελέτη κειμένου και σύνταξη επιχειρημάτων υπέρ ή κατά της θεωρίας του Οικοκεντρισμού ή της Βαθιάς Οικολογίας (π.χ. Γεωργόπουλος και Καραγεωργάκης, 2005).
- Εναλλακτικά:
«Συζήτηση στρογγυλής τραπέζης»: Οι μαθητές/μαθήτριες, που έχουν προετοιμαστεί από το σπίτι και εργαστεί σε ομαδοσυνεργασία, παρουσιάζουν διάφορες πτυχές προβλημάτων που αφορούν το περιβάλλον (π.χ. Δικαιώματα ζώων, φαινόμενο θερμοκηπίου, ρύπανση θαλασσών κ.λπ.).

Διερευνώντας:

Οικοθεολογία: Η χριστιανική θεολογία για το περιβάλλον.

- «Επιλογή και υπομνηματισμός αφορισμών»: Οι μαθητές/μαθήτριες διερευνούν ανά ζεύγη (TPS) αποφθέγματα Αγίων, θεολόγων και χριστιανών που αναφέρονται στο περιβάλλον.
- Εναλλακτικά:
«Επιβραδυνόμενη θεώρηση του κειμένου»: Επεξεργασία θεολογικού κειμένου (π.χ. του Μητρ. Περγάμου Ι. Ζηζιούλα, 2002) με φύλλο εργασίας και «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)».

Αναπλαισιώνοντας:

Προβληματισμοί για τη δράση των εκπροσώπων του Χριστιανισμού και των θρησκειών ως προς το οικολογικό ζήτημα.

- «Μελέτη περίπτωσης»: Ο «Πράσινος Πατριάρχης»»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομαδοσυνεργασία μελετούν τους σκοπούς, τη θεματολογία των εν πλω συμποσίων και της Διακήρυξης της Βενετίας, προβληματίζονται για την αποτελεσματικότητά τους και το παγκόσμιο μήνυμά τους, τη σημασία της συμμετοχής πολλών θρησκευτικών ανδρών και γυναικών, εκπροσώπων των παγκοσμίων θρησκειών του κόσμου.
- Εναλλακτικά:
Οι μαθητές/μαθήτριες σχολιάζουν αποσπάσματα από την εγκύκλιο του Πάπα Φραγκίσκου «Δοξασμένος να 'σαι - Για τη φροντίδα του κοινού μας οίκου (Laudato Si) καθώς και τη σχετική δήλωση του Αμερικανού πολιτικού.

Αξιολογώντας:

Η ευθύνη του πιστού για το περιβάλλον.

- «Επιτόπια μελέτη ζητήματος»: Ανάληψη πρωτοβουλιών για ευαισθητοποίηση και δράσεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος με την ενεργή συμμετοχή μαθητών και μαθητριών, αλλά και ειδικών (π.χ. ανακύκλωση, αναδάσωση, εθελοντική δασοπροστασία, καθαρισμός παραλίας κλπ).
- Εναλλακτικά:
«Πίνακας πληροφόρησης»: Οι μαθητές/μαθήτριες ετοιμάζουν πίνακα με φωτογραφικό υλικό, κείμενα προβληματισμού και προσωπικές σκέψεις για το θέμα «πίστη και οικολογία» με σκοπό να συμμετάσχουν σε μια παρέμβαση ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των συμμαθητών/συμμαθητριών τους και της κοινωνίας ευρύτερα.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/ Μαθήτριας:
 1. Γ΄ Γυμνασίου ΔΕ 34: Διαδραστικό παιχνίδι οικολογίας: Οικουμενικό Πατριαρχείο, http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3333,13448/extras/html/kef6_en34_green_game_popup.htm
 2. Γ΄ Γυμνασίου ΔΕ 34: Συλλογή φωτογραφιών/Δράσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου/Οικολογία:

3. http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3333,13448/extras/html/kef6_en34_oikoymeniko_pat_porup.htm.
 4. Θρησκευτικά Γ' Λυκείου (2014). ΔΕ 15: σ. 133, και σ. 135κ. εξ. (βλ. ειδικά τον επίλογο).
- β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
1. Συλλογή εικόνων: Η δημιουργία του κόσμου: βυζαντινές εικόνες, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/868>
 2. Συλλογή φωτογραφιών : Φωτογραφίες από το διάστημα: <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4239>
 3. Δραστηριότητα: Τα Οικολογικά προβλήματα, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/971>
- γ) Ψηφιακό Σχολείο / Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.
- Κινηματογραφικές ταινίες και animation:
1. *Man Σκην.* Cutts S.
 2. *Έριν Μπρόκοβιτς*, (2000) σκην. Στ. Σόντεμπεργκ.
- Παγκόσμιοι Οργανισμοί για το Περιβάλλον και την Οικολογία:
- <http://eepf.gr/sites/eepf.gr/files/magazines/Fysi133web.pdf>
<http://webecoist.momtastic.com/2008/09/24/25-environmental-agencies-and-organizations>
<http://www.econews.gr/index.php?s=αμαζονιος>
<http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/special-themes/science-education/environment>
- Βιβλιογραφία:
1. Γεωργόπουλος, Α., Καραγεωργάκης, Στ. (2005). *Όταν η Περιβαλλοντική Ηθική συναντά την Πολιτική Οικολογία*, στο Γεωργόπουλος, Α. (επ.) *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Ο νέος πολιτισμός που αναδύεται*, Αθήνα: Gutenberg. Διατίθεται στο: http://users.auth.gr/~ageorgop/files/politiki_ikologia.pdf
 2. Ζηζιούλας, Ι. Μητρ. Περγάμου. (2002). *Ο άνθρωπος και το περιβάλλον: Ορθόδοξη θεολογική προσέγγιση*, Από τα πρακτικά του διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου «Επιστήμες Τεχνολογίες αιχμής και Ορθοδοξία», διατίθεται στο: http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?cat=poim&contents=contents_technology.asp&main=technology&file=Pergamou.htm
 3. Κοινή Διακήρυξη Πάπα Ιωάννη Παύλου Β' και Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου, Βενετία 2002, διατίθεται στο: http://www.naturazante.com/2007/07/blog-post_3164.html
 4. Φιλοκαλία των Νηπτικών και Ασκητικών Ισαάκ του Σύρου, (1991). Θεσσαλονίκη: Πατερικές Εκδόσεις Γρηγόριος ο Παλαμάς.
 5. Φραγκίσκος, Πάπας (2015), *Εγκύκλιος: Δοξασμένος να'σαι» (Laudato Si)*, Για την φροντίδα του κοινού μας σπιτιού, διατίθεται στο: <http://kantam.gr/index.php/el/neolaia/44-2015/1078-2015-06-23-04-00-21>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό

1. Ware, Κάλλιστος (Επίσκοπος Διοκλείας) (2009). *Οικολογική Κρίση και Ελπίδα*. Αθήνα: Ο Λόγος.
2. Αγουρίδης, Σ. (1996). «Οικολογία και θεολογία», *Νέα Οικολογία*, 11/1996, σ. 145.
3. Γιαγκάζογλου, Σ. (1995) Ο κόσμος και ο άνθρωπος: Μετα-οικολογικές πτυχές στη θεολογία του Αγίου Γρηγορίου Παλαμά, *Σύναξη* τ.53
4. Γκουτζιούδης, Μ.(2013). *Φύσις θηρίων: Η χρήση της ζωικής ποικιλότητας στην Καινή Διαθήκη και στο περιβάλλον της*. Θεσσαλονίκη: Μέθεξις.
5. Ζάρρας, Κ. (2011). *Αρχαίος Ιουδαϊσμός, Μελέτες Α΄*. Αθήνα: Έννοια, σ. 199-213 (‘Άνθρωπος Χοϊκός και Άνθρωπος Ουράνιος. Μια Ιουδαϊκή ανάγνωση για τον «έσχατο Αδάμ» του Α. Κορ. 15, 45-49) και σσ. 271-280 (Περίγραμμα για το ζήτημα της Ελεύθερης Βούλησης στον Ιουδαϊσμό).
6. Ζηζιούλας Ι. (1994). *Η κτίση ως ευχαριστία*, Ακρίτας: Αθήνα (ιδίως, σ. 123).
7. Ζηζιούλας, Ι. Μητρ. Περγάμου. (2001). Ο άνθρωπος ιερέας της κτίσεως. Μια συμβολή στη συζήτηση του οικολογικού προβλήματος. Στο Walker, A. & Καρράς, Κ. (Επιμ.). *Ζωντανή Ορθοδοξία στον σύγχρονο κόσμο*. Αθήνα: Εστία.
8. Ζιάκα, Α. (2008). «Η έννοια του σώματος στο Ισλάμ», στο Π. Παχής (Επιμ.), *Φιλία και Κοινωνία*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 703-742
9. Ζιάκα, Α. (2010). *Διαθρησκειακοί Διάλογοι, τ. Β΄: Η συνάντηση του Χριστιανισμού με το Ισλάμ*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά, σσ. 165-170 (Διάλογοι και Πρωτοβουλίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου για την προστασία του Περιβάλλοντος: α) τα ετήσια οικολογικά συνέδρια στη Χάλκη και β) τα «εν πλω» Διεθνή Οικολογικά Συμπόσια)
10. Ζιάκας, Γρ. (2008). *Θρησκείες και Πολιτισμοί της Ασίας: Ινδοϊσμός, Ταοϊσμός, Κομφουκισμός, Βουδισμός, Θιβέτ και Ιαπωνία*. Θεσσαλονίκη: Κορν. Σφακιανάκη.
11. Θεόκριτοφ, Ε. (2003). *Οικοσύστημα και Ανθρώπινη Κυριαρχία: Σπουδή στη Θεωρία και την Πράξη των Πατέρων της Ανατολής*. Αθήνα: Μαΐστρος.
12. Κεσελόπουλος, Α. (1989). *Άνθρωπος και φυσικό περιβάλλον*. Αθήνα: Δόμος.
13. Κεσελόπουλος, Α. (1991). Θεολογικές επισημάνσεις για την οικολογική κρίση. *Έξοδος, Άνοιξη-Καλοκαίρι*, αρ. 5.
14. Ματσούκας, Ν. (1996). *Δογματική και Συμβολική θεολογία Β΄*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σσ. 168 – 169.
15. Ματσούκας, Ν. (2002). *Παλαιάς και Καινής Διαθήκης, σημεία νοήματα, αποτυπώματα*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 2002, σ. 25.
16. Νάντσου, Θ. (1999). Περιβάλλον και Ορθόδοξη Παράδοση. *Νέα Οικολογία*, 4, αρ. 173.
17. Νησιώτης, Ν. (2004). *Από την Υπαρξη στη Συνύπαρξη: Κοινωνία – Τεχνολογία – Θρησκεία*. Αθήνα: Μαΐστρος.
18. Νικηταρά, Π. Αρχιμ. *Γέροντας Αμφιλόχιος Μακρής: Μια σύγχρονη μορφή της Πάτμου*. Αθήνα: Επτάλοφος
19. Νικολαΐδης, Α. (1990). *Η Κοσμολογία της Άσκησης και της Παραίτησης*. Κατερίνη: Τέρτιος.
20. Οικονόμου, Η. (1989). Ορθοδοξία και Οικολογία, περ. *Εκκλησία*, 15/3/1989, αρ. 5.

21. Σαχινίδου, Ι. (2012). Η κρίση της Κτίσης. Στο Ε. Φίλης (Επιμ.). *Βιώνοντας την Κρίση*. Αθήνα: Ο Λόγος, σσ. 89-105.
22. Στύλιος, Ε. (Επίσκοπος Αχελώου) (1987). *Άνθρωπος και περιβάλλον: Η χριστιανική άποψη για το οικολογικό πρόβλημα*. Αθήνα: Εκκλησία της Ελλάδος (επανέκδ. 1989).
23. Τσαλαμπούνη, Α. (2014). Η οικολογική ερμηνεία των βιβλικών κειμένων: το παράδειγμα των αποστολικών κειμένων. *Θεολογία*, τ. 85(4), σσ. 303-327.
24. Τσερώνη, Α. *Οι εγγενείς Ηθικές Αξίες στη Βαθιά Οικολογία και τη θεωρία της Βιώσιμης Ανάπτυξης*, διατίθεται στο: filosofia.gr και στο <http://www.ethics.gr/content.php?id=21>

Θ.Ε. 2 ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

(πλούτος, εργασία, συμβίωση, επανάσταση)

2.1 ΠΛΟΥΤΟΣ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - προσδιορίζουν τις θέσεις του Χριστιανισμού και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων για τον πλούτο, τη φτώχεια και την ιδιοκτησία, - αναδεικνύουν κριτήρια για την ατομική και συλλογική ευθύνη των πιστών στη διαχείριση του πλούτου.	- Προσδιορισμός θέσεων του Χριστιανισμού και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων για τον πλούτο, τη φτώχεια και την ιδιοκτησία. - Έκφραση επιχειρημάτων, με θρησκευτικούς όρους, για ζητήματα διαχείρισης του πλούτου.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Θρησκευτικές αντιλήψεις για τον πλούτο, και τη φτώχεια.

- «Κοιτάζοντας: Δέκα επί δύο»: Προβάλλεται ή δίνεται σε φωτοτυπία το έργο τέχνης *Christ in the breadline* του Eichenberg.
- Εναλλακτικά:
«Κολλάζ ή Απεικονίσεις με φαντασία»: Ο/Η εκπαιδευτικός γράφει στον πίνακα χωρίο από Αγία Γραφή σχετικά με τον πλούτο (πχ. Μτ 6, 19-21). Οι μαθητές/μαθήτριες, αφού διαβάσουν, μετατρέπουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους σε σχέδια ή φωτογραφικές συνθέσεις.

Εφαρμόζοντας:

Ζητήματα που προκύπτουν από τη διάκριση μεταξύ πνευματικού και υλικού πλούτου στην Ορθόδοξη Εκκλησία και σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις.

- «Σύγκριση κειμένων» και «Σκέψου, Συζήτησε ανά 2 και ανά 4, Μοιράσου (TPSS)»: Δίνονται στους μαθητές/μαθήτριες κείμενα σε φύλλο εργασίας και τους ζητείται να αποτυπώσουν τα κύρια σημεία του κειμένου. (Κατά το δυνατόν, δεν αποκαλύπτεται εξ αρχής η θρησκευτική προέλευση των παραθεμάτων και ζητείται από τους μαθητές να εικάσουν με βάση τα στοιχεία που διαθέτουν). Σε ολομέλεια ενημερώνουν για τα πορίσματα των ομάδων και συζητούν ομοιότητες και διαφορές (π.χ.: Το παράδειγμα της «Βασιλειάδας», κοινωνικές τάξεις και το ζήτημα του πλούτου στον Ινδουισμό, το παράδειγμα του Καλανού, -Ινδού ασκητή- «γυμνοσοφιστή», η περίπτωση των Ντάλιτ, η στάση του Βούδα απέναντι στον ασκητισμό και τα υλικά αγαθά, η έννοια του «άριστου μέτρου», κ.ά.).
- Εναλλακτικά:
«Γράφουν υποχρεωτικά»: Οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν μία αυθόρμητη σκέψη με αφορμή κείμενο σχετικό με τον πνευματικό και υλικό πλούτο (π.χ. Φώτη Κόντογλου, 2001).

Διερευνώντας:

Η σχέση της θρησκείας και των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών διαβίωσης.

- Οι μαθητές/μαθήτριες ερευνούν ομαδοσυνεργατικά θρησκευτικές προσεγγίσεις για θέματα πλούτου και φτώχειας. Δίνεται φύλλο εργασίας με καθοδηγητικές ερωτήσεις και αποσπάσματα ιερών κειμένων π.χ.: Αγία Γραφή, Κοράνιο, Μπακαβάτ Γκιτά, Κομφούκιος κ.λπ. Εξετάζεται το θέμα διαχείρισης πλούτου, ή της ανισότητας μεταξύ πλούσιου και φτωχού, ή το θρησκευτικό ιδεώδες διάκρισης μεταξύ «ευσεβών και ασεβών» σε καινοδιαθηκικά κείμενα (λ.χ. Λκ 16, 19-31: πλούσιος και φτωχός Λάζαρος) ή ακόμη σε ιερά κείμενα του Ιουδαϊσμού (Σειρ. 13, 15-16, Ιωβηλαίο έτος).
- Εναλλακτικά:
«Σκέψου, Γράψε, Συζήτησε, Μοιράσου (TWPS)»: Οι μαθητές/μαθήτριες προβληματίζονται με βάση Πατερικό κείμενο σχετικά με την κοινωνική ανισότητα π.χ. Αγ. Ιωάννου Χρυσοστόμου, Μεγάλου Βασιλείου κ.λπ.

Αναπλαισιώνοντας:

Ο ρόλος της Εκκλησίας στην αντιμετώπιση κρίσιμων κοινωνικών καταστάσεων.

- «Μελέτη περίπτωσης»: π. Στρατής Δήμου και η προσφυγική κρίση στη Λέσβο, ή π. Αντώνιος Παπανικολάου και «Κιβωτός του κόσμου», ή π. Θεμιστοκλής Αδαμόπουλος στη Σιέρρα Λεόνε, ή άλλες ιεραποστολικές προσπάθειες σε χώρες του τρίτου κόσμου.
- Εναλλακτικά:
«Ιστοεξερεύνηση μέσω διαδικτύου ή επιτόπια μελέτη ζητήματος»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομαδοσυνεργασία συμπληρώνουν φύλλο εργασίας καθώς επισκέπτονται ιστοσελίδες Μητροπόλεων ή ενορίες και ενημερώνονται σχετικά με το φιλανθρωπικό τους έργο.

Αξιολογώντας:

Αναφορές σε ατομικές και συλλογικές ευθύνες για το φαινόμενο του αθέμιτου πλουτισμού. Η ευθύνη των πιστών.

- «Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking). Συνδέοντας, Επεκτείνοντας, Προκαλώντας και Σκέψου, Γράψε, Συζήτησε, Μοιράσου (TWPS)»: Προβολή αποσπάσματος ντοκιμαντέρ ή σκίτσων που απεικονίζουν τις διαφορές πλούσιων και φτωχών (πχ. «Αλληλεγγύη: Το αντίδοτο στη φτώχεια», σκίτσα του Pawel Kuczynski, ή του Quino κ.ά.). Οι μαθητές/μαθήτριες εκφράζουν σκέψεις και προτάσεις σχετικά με την προσωπική ευθύνη απέναντι στη φτώχεια και στον αθέμιτο πλουτισμό.
- Εναλλακτικά:
«Δραματοποίηση και θέατρο Φόρουμ»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομαδοσυνεργασία σχεδιάζουν και παίζουν στην ολομέλεια σύντομο υποθετικό σενάριο με θέμα τον αθέμιτο πλουτισμό. Το τέλος μένει ανοιχτό και καλούνται τα μέλη της άλλης ομάδας να πάρουν θέση και να δώσουν λύση στο πρόβλημα που τίθεται.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/ μαθήτριας:
Β' Λυκείου ΔΕ 16: Πώς αξιολογούνται οι άνθρωποι στη Βασιλεία του Θεού,
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13180>
 - β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
 1. Δραστηριότητα : Η αληθινή χαρά-Μακαρισμοί,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7288>
 2. Δραστηριότητα: Η δικαιοσύνη του κόσμου και της Εκκλησίας,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4532>
 3. Δραστηριότητα : Η Βασιλεία του Θεού - Τα πρότυπα των ανθρώπων,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4488>
 - γ) Ψηφιακό Σχολείο / Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.
 - δ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠ.Π.Ε.Θ./Ι.Ε.Π./Κίρκη, Όψεις Θρησκείας/ Ινδουισμός.
 - ε) Θρησκευτικά Β' Γυμνασίου (2014), σ. 72, και Θρησκευτικά Β' Γυμνασίου ΔΕ 16: Ποίημα, Ρ. Φολερώ «Τα χέρια τ' αδειανά» (για την ανάληψη ευθύνης).
- Βιβλικά κείμενα:
 1. Σειρ 13, 15-26.
 2. Λευ25: 8-10 (το Ιωβηλαίο έτος στους Ιουδαίους).
Λκ 16, 19-31.
 3. Ιακ 5, 4 και Πραξ 4, 32-35.
- Πατερικά κείμενα: PG 56,147 - 48,974 - 50,663, PG 60, 535-538 (κείμενα του Ιω. Χρυσοστόμου, Γρηγορίου Νύσσης, Κατά Τοκίζόντων 5, PG 29, 277C-280A Βασιλείου Καισαρείας, Εισ το «καθελώ μου τας αποθήκας» 7, PG 31:276C-277A, και Κατά Τοκίζόντων 4, PG 29, 276B.
- Κοράνιο 2, 275 (Η κορανική επιταγή για απαγόρευση των τόκων από δανεισμό και η θρησκευτική προτροπή για υγιείς εμπορικές συναλλαγές).
- Τα Ανάλεκτα του Κομφουκίου, μετ. Σωτήρης Χαλικιάς, Ίνδικτος.
- Μπαγκαβάτ Γκιτά, Κεφ. 3, 12 -13
- Νταμαπάντα: τα λόγια του Βούδα, 13, 177
- Βιβλιογραφία:
 1. Κόντογλου, Φώτης, (2001). *Μυστικά Άνθη*, Αθήνα: Παπαδημητρίου.

2. Ζιάκας, Γρ. (2008). *Θρησκείες και Πολιτισμοί της Ασίας: Ινδοϊσμός, Ταοϊσμός, Κομφουκισμός, Βουδισμός, Θιβέτ και Ιαπωνία*. Θεσσαλονίκη: εκδ. Κορν. Σφακιανάκη, σ. 152-153 (οι κοινωνικές τάξεις στην Ινδία), σσ. 45-46 (Καλάνος) και σ. 280-283 (Βούδας, «άριστο μέτρο», πειρασμοί).
3. Χούτουνεν, Π. Χέικκι (2010). Ντάλιτς. Μτφρ. Ι. Ροϊλίδης. *Βημόθυρο*, τχ. 2-3 (2010), σσ. 89-92.
- Οπτικοακουστικό υλικό πάνω στα ζητήματα του πλούτου - φτώχειας και του ρόλου της Εκκλησίας και του Κράτους. Προτείνονται:
 1. «Αλληλεγγύη: Το αντίδοτο στη Φτώχεια», Ντοκιμαντέρ του Στ. Κούλογλου, Ρεπορτάζ Χωρίς Σύνορα.
 2. «Κιβωτός του Κόσμου»: <http://kivotostoukosmou.org/kivotos/content/view/14/30/lang,el/>
 3. Ιερά Μητρόπολη Νεαπόλεως & Σταυροπόλεως: «Ο φάρος του Κόσμου»: <http://www.farostoukosmou.gr/>
 4. Οπτικοακουστικό αρχείο ΕΡΤ: <http://www.hpert-archives.gr/v3/public/main/d--index-> (ΘΕΑΤΡΟ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ: Το ημερολόγιο ενός Τρελού).
 5. Για τους Ντάλιτς: <http://www.exandasdocumentaries.com/documentaries/chronologically/2005-2006/114-the-untouchables->
- Κόμικ:

Pawel Kuczynski: <http://pawelkuczynski.com/Strona-g-owna/Home>

Quino, (1987). *Κινολογίες*, Αθήνα: Ars Longa.
- Υλικό για το Θέατρο Φόρουμ:
 1. http://dide-anatol.att.sch.gr/perival/FAKELLOS_MIKRES-SKINES/indexMIKRES-SKINES.htm
 2. http://dide-anatol.att.sch.gr/perival/FAKELLOS_DIAFYGES/theatro%20forum21.5_low.pdf

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό

1. Duchrow, U., Hinkelammert, F.-J. (2013). *Ιδιοκτησία για τους ανθρώπους, όχι για το κέρδος: Εναλλακτικές στην παγκόσμια τυραννία του κεφαλαίου*, Αθήνα: Άρτος Ζωής.
2. Αφιέρωμα: Θεολογία και οικονομία. Προσεγγίσεις στη σύγχρονη κρίση. Μέρος Α' *Θεολογία* Τόμος 83, τεύχος 2°, Απρίλιος-Ιούνιος 2012 / Μέρος Β' *Θεολογία* Τόμος 83, τεύχος 4°, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2012 (ψηφιακό αρχείο: <http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/index.asp>).
3. Αργυρόπουλος, Ανδρ. (2010). *Το επαναστατικό μήνυμα των Τριών Ιεραρχών*. Αθήνα: Έξοδος.
4. Γκουτζιούδης, Μ. (2009). Ιωβηλαίο έτος και κοινωνική δικαιοσύνη: Μία διακήρυξη της ελευθερίας. *Δελτίο Βιβλικών Μελετών*, τχ. 27 (2009).
5. Καραβιδόπουλος, Ιω. (2013). *Η παραβολή του πλουσίου και του φτωχού Λαζάρου* (Δημοσιευμένο στο διαδίκτυο).

6. Μπουγάτσος, Ν. (1983). *Καπιταλισμός και Ορθόδοξος Χριστιανισμός*. Αθήνα: Μήνυμα.
7. Παπαθανασίου, Θ. (2002). *Κοινωνική Δικαιοσύνη και Ορθόδοξη Θεολογία. Μια προκήρυξη*. Αθήνα: Ακρίτας.
8. Πουλλή, Ζ. (2015). Βασιλειάδες των ημερών μας (διαθέσιμο στο: <http://archive.philenews.com/el-gr/z-poulli/1468/239917/vasileiades-ton-imeron-mas>).
9. Ροδίτης, Γ. (1970), *Χριστιανισμός και πλούτος*, Αθήνα: Χριστιανική Δημοκρατία. (διαθέσιμο στο: <http://www.imdlibrary.gr/index.php/el/component/flippingbook/book/145>)
- 8 Σύναξη περιοδικό, (2016). τχ. 138 αφιέρωμα: *Εκκλησία και χρήμα*.

2.2 ΕΡΓΑΣΙΑ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - διερευνούν με θρησκευτικά κριτήρια τα ηθικά ζητήματα που σχετίζονται με την εργασία και τις εργασιακές δομές και σχέσεις, - διακρίνουν τις θέσεις του Χριστιανισμού και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων σχετικά με την εργασία.	- Αναγνώριση θρησκευτικών και ηθικών παραμέτρων στην εργασία, στην ανεργία, στην απασχόληση και στην εργασιακή εκμετάλλευση. - Παρουσίαση θεωρήσεων της εργασίας στον Χριστιανισμό και σε άλλες θρησκευτικές παραδόσεις.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας: *Εργασία και Αεργία*

- «Αξιολογική επιλογή κειμένων»: Ερμηνεία των όρων «εργασία» και «αεργία» μέσα από Αγιογραφικά χωρία, πατερικά κείμενα και αποσπάσματα από το Γεροντικό (π.χ. Β' Θεσ. 3, 10, Μτ. 5, 16, Ιακ. 2, 17, Θεσ. Α' 4, 11, Παροιμίες 6, 6-11, Αββάς Αμμωνάς, Γεροντικό. Ιωάννης ο Χρυσόστομος, 1^{ος} λόγος στο «Ασπάσασθε Πρίσκιλλαν και Ακύλαν»).
- Εναλλακτικά:
«Μετάδοση βίντεο»: Προβάλλεται απόσπασμα από ντοκιμαντέρ ή ταινία με θέμα την εργασία (π.χ. *Agora: From democracy to market*, *Το κυνήγι της ευτυχίας*, *Δυο ημέρες, μια νύχτα*, *Εργασία* κ.ά.) και οι μαθητές/μαθήτριες συμπληρώνουν σχετικό φύλλο εργασίας με ερωτήσεις που αφορούν την εργασία, την αεργία, την ανεργία, τον ανταγωνισμό κ.λπ.

Εφαρμόζοντας:

Ηθικά ζητήματα στον χώρο των εργασιακών σχέσεων.

- «Σύγκριση κειμένων» και «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ (άρθρα 23-25). Στη συνέχεια διαβάζουν άρθρα απ' τον ημερήσιο Τύπο ή παρακολουθούν βίντεο που αφορούν σύγχρονες περιπτώσεις δυσμενών συνθηκών εργασίας (π.χ. σε εργοστάσια στην Κίνα, Ινδία, Αμερική κ.λπ. ή σε ευρωπαϊκές αλυσίδες καταστημάτων κ.ά.). Ακολουθεί συζήτηση.
- Εναλλακτικά:
«Συζήτηση στρογγυλής τραπέζης»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομαδοσυνεργασία επεξεργάζονται στοιχεία στατιστικών και άρθρων από τον ημερήσιο τύπο με θέματα που αφορούν την παιδική εργασία, την εκμετάλλευση, την εμπορία ανθρώπων κ.λπ. (διαφορετικό θέμα η κάθε ομάδα) και τα παρουσιάζουν στην ολομέλεια της τάξης, η οποία και θέτει ερωτήματα προς συζήτηση.

Διερευνώντας:

Θρησκευτικές προσεγγίσεις στο ζήτημα της εργασίας.

- «Μαρκκάρισμα και υπογράμμιση κειμένου»: Υπογραμμίζονται τα σπουδαιότερα σημεία, έννοιες–κλειδιά θεολογικού κειμένου σχετικού με την εργασία (π.χ. Σινόπουλου, 1997).
- Εναλλακτικά:
«Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο με Σκέψου, Συζήτησε ισότιμα, Μοιράσου (TTPS)»: Εκφράζονται απόψεις με αφορμή θεολογικό κείμενο για την εργασία (π.χ. Σ. Μπουλγκάκωφ, 1964).

Αναπλαισιώνοντας:

Αποτύπωση ηθικών πλαισίων με θρησκευτικά κριτήρια στην προσέγγιση των εργασιακών ζητημάτων.

- «Γράφουν επιστολές»: Αξιοποιώντας τα κείμενα που επεξεργάστηκαν σε προηγούμενα στάδια οι μαθητές/μαθήτριες σε ομαδοσυνεργασία συντάσσουν επιστολή που θέτει τα ηθικά πλαίσια συνθηκών εργασίας και που απευθύνεται στη Διεύθυνση μιας τοπικής βιοτεχνίας ή βιομηχανικής μονάδας ή αλυσίδας καταστημάτων, ξεκινώντας με τη φράση που ήταν γραμμένη στο ναζιστικό στρατόπεδο συγκέντρωσης Νταχάου: «Arbeit macht frei» (= Η εργασία απελευθερώνει).
- Εναλλακτικά:
«Κείμενα με έμπνευση»: Με ομαδοσυνεργασία οι μαθητές/μαθήτριες συντάσσουν πεζό ή ποιητικό κείμενο με αφορμή αγιογραφικά χωρία και αποφθέγματα Πατέρων της Εκκλησίας σχετικά με τη δίκαιη μεταχείριση των εργατών. Προτείνεται να συνταχθούν φύλλα εργασίας για την κάθε ομάδα.

Αξιολογώντας:

Ατομική και συλλογική ευθύνη των πιστών για ζητήματα που αφορούν στην εργασία.

- «Παιχνίδι ρόλων» με υποθετικό σενάριο: Στην περιοχή του σχολείου υπάρχει ένα εργοστάσιο το οποίο κλείνει ή ανακαλύπτεται επιχείρηση (αγροτική ή άλλη) με εκμετάλλευση εργαζομένων δουλοκτητικού τύπου. Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομαδοσυνεργασία (πρώτα σε μονάδες, στη συνέχεια σε δυάδες και τέλος σε

τετράδες) συζητούν την προσωπική τους στάση, αποφασίζουν και σκηνοθετούν /οργανώνουν τη συλλογική τους αντίδραση. Ιδιαίτερη έμφαση δίνουν στην ανάμειξη της τοπικής θρησκευτικής κοινότητας και γενικότερα την πνευματική διάσταση του θέματος.

- Εναλλακτικά:
«Graffiti». Κατασκευή πλακάτ με συνθήματα για δικαιώματα και υποχρεώσεις που αφορούν την εργασία. Σκοπός είναι να χρησιμοποιήσουν όσα έμαθαν στο μάθημα των Θρησκευτικών σε αυτή την ενότητα.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
- α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
Β΄ Γυμνασίου ΔΕ 17: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B118/381/2537,9848>.
- β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
1. Συλλογή εικόνων: Ο Ιησούς ευλογεί τα παιδιά, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7363>.
- γ) Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό.
- Βιβλικά κείμενα:
 1. Β Θεσ 3,10
 2. Γέν, 1, 28. 2,15
 3. Εξ 20,8 κ.εξ. 6,31 κ.εξ.
 4. Μκ 6,3.
 5. Μκ 2,27
 6. Πρμ 31,18.
- Πατερικά κείμενα:
 1. Ιω. Χρυσόστομου λόγος στο «Ασπάσασθε την Πρίσκιλλαν και Ακύλαν», Ε.Π. 51, 193-194 και 196.
 2. Αββά Αμμωνά, Περί της χαράς της ψυχής του αρξαμένου δουλεύσαι τω Θεώ, ΒΕΠΕΣ τ. 40, σελ. 70.
- Βιβλιογραφία:
 1. ΟΗΕ: Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (άρθρα 23 και 24), http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf
 2. Μπουλγκάκωφ, Σ. (1964). Ορθοδοξία και οικονομική ζωή, περ. *Σύνορο* τ.31 σελ 152-161. Διατίθεται στο: <http://www.imdlibrary.gr/index.php/el/2013-01-14-09-09-13/periodika/sinoro/book/244-synoro-31-fthinoporo-1964/23-2013-03-21-12-46-45>
 3. Σινόπουλος, Π. (1997). *Η εργασία ως θεϊκή εντολή και ανθρώπινη ανάγκη*, στο *Εργασία και σχέσεις αλληλεγγύης οικογενειακού τύπου*, Αθήνα: εκδ. Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, σελ. 65-71, διατίθεται στο: http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?cat=poim&NF=1&main=texts&file=6.htm
 4. Οπτικοακουστικό υλικό:
 5. Ντοκιμαντέρ: Αυγερόπουλος, Γ. (2014). «Agora. From Democracy to the Market».

6. «Εργασία» ταινία μικρού μήκους κινουμένων σχεδίων του Patricio Plaza σκην. Santiago Grasso.
7. «Το κυνήγι της ευτυχίας» (2006) σκην. Μουτσίνο Γκ.
8. «Δυο μέρες μια νύχτα» (2014) Νταρνέν Λ. κ Ζ.Π.

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

- Πατερικά κείμενα:
 1. Γρ. Ναζιανζηνού, ΡΓ, 23, 37
 2. Ιω. Χρυσόστομου, ΡΓ, 60, 255. 61, 168 και 452.
- Βιβλιογραφία:
 1. Engels, Fr. (1985). *Η Κατάσταση της Εργατικής Τάξης στην Αγγλία*. Μτφρ. Λευτέρη Αποστόλου. Αθήνα: Δημιουργία.
 2. Febvre, J. Η ηθική της εργασίας στον χριστιανισμό, διατίθεται στο: <https://risinggalaxy.wordpress.com/2011/12/11/για-την-ηθική-της-εργασίας/>
 3. Forest, J. (2013). *Servant of God Dorothy Day*, διατίθεται στο: <http://www.catholicworker.org/dorothyday/servant-of-god.html>
 4. Βέμπερ, Μ. (2010). *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, μτφρ. Δ. Κούρτοβικ. Αθήνα: Το Βήμα. Δημοσιευμένο και στο http://compus.uom.gr/BA192/document/Dialeksh_04/Weber_Max_-_Η_protestantikh_hthikh_kai_to_pneuma_tou_kapitalismou.pdf
 5. Κυρτάτας, Δ. (1987). *Δούλοι, Δουλεία και Δουλοκτητικός Τρόπος Παραγωγής*. Αθήνα: Πολιτεία.
 6. Κωστόπουλος, Κ. (2014). *Η εργασία στην Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση*, διατίθεται στο: <https://www.pemptousia.gr/2014/04/i-ergasia-stin-orthodoxi-christianiki-p/>
 7. Λέκκος, Ε. (2010). *Εργασία, αεργία και Εκκλησία*, περ. Εγκέφαλος, 47(4):170-175, διατίθεται στο: <http://www.enkephalos.gr/full/47-4-03g.htm>
 8. Μπουγάτσος, Ν. (1983). *Καπιταλισμός και Ορθόδοξος Χριστιανισμός*. Αθήνα: Μήνυμα.
 9. Μπρατσιώτης, Π. (1959). *Χριστιανισμός και εργασία*, Αθήνα.
 10. Νικολαΐδης, Α. (2013). *Κοινωνικός Χριστιανισμός: Η χριστιανική κοινωνιολογία του Π. Μπρατσιώτη*, Αθήνα: Γρηγόρης.
 11. Παλαμάς, Κ. (1928). Εμείς οι Εργάτες (από τη συλλογή: *Δειλοί και Σκληροί Στίχοι*). Σικάγο, *Ανθολογία Νεοελληνικής Ποίησης* του Μιχ. Περάνθη, τόμος Α', σ. 76.
 12. Παπαθανασίου, Α. (2002). *Κοινωνική Δικαιοσύνη και Ορθόδοξη Θεολογία. Μια προκήρυξη*. Αθήνα: Ακρίτας.
 13. Παπαθανασίου, Αθ. (2000). Ορθόδοξη θεολογία και κοινωνική δικαιοσύνη: Ένα διάγραμμα, στο περ. *Νέα Κοινωνιολογία*, τ. 30, διατίθεται στο: <http://www.newsociology.gr/teyhx/pdfs/30.pdf>
 14. Πεσσόα, Φερν. (1997). Ονειροπολώντας σήμερα. Στο Ιδίου. *Το Βιβλίο της ανησυχίας*. Μτφρ. Άννυ Σπυράκου. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σσ. 35-37.
 15. Ρουσώ, Ζαν Ζακ. (2012). *Το Κοινωνικό Συμβόλαιο*. Αθήνα: Πόλις.

- Οπτικοακουστικό υλικό πάνω σε ζητήματα εργασίας, δικαιωμάτων, παιδικής εργασίας κ.λπ.
- 1. Ντοκιμαντέρ: Στ. Κούλογλου, Ρεπορτάζ Χωρίς Σύνορα, «Αλληλεγγύη: Το αντίδοτο στη Φτώχεια». Δημοσιευμένο στο <http://www.ntokimanter.net/2013/04/allileggii-ntokimanter-reportaz-xoris-sinora.html>
- Ευρωπαϊκά και Διεθνή Κείμενα για την υπεράσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και την Εργασία:
- 1. Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (κυρίως άρθρα 4,5,12,15,16). Δημοσιευμένος στο http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_el.pdf
- 2. Ευρωπαϊκή Πύλη για την επαγγελματική κινητικότητα. Δημοσιευμένη στο <https://ec.europa.eu/eures/main.jsp?countryId=GR&acro=lw&parentId=0&catId=0®ionIdForAdvisor=®ionIdForSE=®ionString=GR0|%20:&lang=el&app=3.9.1p2-build-2&pageCode=greece>
- 3. Οι αρχές του κοινωνικού δόγματος της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας: VI. Η εργασία και οι καρποί αυτής, διατίθεται στο <https://mospat.ru/gr/documents/social-concepts/vi/>

2.3 ΣΥΜΒΙΩΣΗ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αναδεικνύουν τις διαστάσεις της Ορθόδοξης χριστιανικής διδασκαλίας και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων για τη συμβίωση των ανθρώπων, τις σύγχρονες μορφές της και τη μοναξιά, - αξιολογούν με θρησκευτικά κριτήρια τις δυνατότητες συμβίωσης των ανθρώπων.	- Παρουσίαση της χριστιανικής διδασκαλίας και άλλων θρησκευτικών αντιλήψεων για τη συμβίωση των ανθρώπων στο ζευγάρι, στην οικογένεια και στην κοινότητα και τη μοναξιά. - Αξιολόγηση των κριτηρίων συμβίωσης σύμφωνα με τη χριστιανική διδασκαλία.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Μορφές σύγχρονης συμβίωσης. Μοναξιά.

- «Μανιφέστο με αντικείμενα»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε δυάδες σχηματίζουν κύκλο. Στο μέσο του κύκλου τοποθετούνται διάφορα σχολικά αντικείμενα (ψαλίδι, κόλλα, μολύβι, συνδετήρας, γόμα, τετράδιο, χάρακας, πινέζες, διαβήτης, μαρκαδόροι, αυτοκόλλητα χαρτάκια κ.λπ.). Κάθε δυάδα με τη σειρά προχωράει στο μέσο του κύκλου, διαλέγει ένα αντικείμενο και λέει: «η μοναξιά μοιάζει με...(το αντικείμενο που διάλεξε), γιατί...». Στη συνέχεια επαναλαμβάνεται το ίδιο λέγοντας:

«η συμβίωση μοιάζει με..., γιατί...». Τα παιδιά εκτός από την απλή κατάδειξη του αντικειμένου, μπορούν να το χρησιμοποιήσουν σύντομα (π.χ. Να σχηματίσουν έναν κύκλο με τον διαβήτη, ή να γράψουν μια λέξη με τον μαρκαδόρο κ.λπ.). Για εξοικονόμηση χρόνου μπορούν οι μισές δυάδες να ορίσουν τη συμβίωση και οι υπόλοιπες την μοναξιά.

- Εναλλακτικά:
«Στο σκοινί της μπουγάδας». Οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν σε χαρτάκια δύο θετικές και δύο αρνητικές πλευρές της προσωρινής τους συμβίωσης με τους συμμαθητές/τις συμμαθήτριές τους κατά τη διάρκεια μονοήμερης ή πολυήμερης εκδρομής ξεκινώντας με «Αισθανόμουν υπέροχα με την παρέα μου όταν...» και «Αισθάνθηκα μοναξιά όταν...». Ζητείται να μη φέρνουν σε δύσκολη θέση άλλους/άλλες. Στη συνέχεια, τα κρεμάνε με μανταλάκια σε σκοινί. Ακολουθεί σύντομη συζήτηση.

Νοηματοδοτώντας:

Αναζήτηση του νοήματος της συμβίωσης στον θεσμό του γάμου και της οικογένειας.

- «Επιλογή και υπομνηματισμός αφορισμών»: Δίνονται σε φύλλο εργασίας αγιογραφικά χωρία ή αποφθέγματα πατερικά σχετικά με τον γάμο. Οι μαθητές/μαθήτριες σε δυάδες ξεχωρίζουν ένα και αιτιολογούν την επιλογή τους.
- Εναλλακτικά:
«Σύγκριση κειμένων»: Σε ομαδοσυνεργασία οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν δύο κείμενα, ένα θεολογικό και ένα ψυχολογικό, (π.χ. π. Σταύρου Κοφινά – π. Φιλοθέου Φάρου, 1991, Δ. Καραγιάννη, 2014) και βρίσκουν τις κοινές αναφορές τους, όσον αφορά το νόημα της συμβίωσης.

Αναλύοντας:

Η χριστιανική διδασκαλία για τη συμβίωση των ανθρώπων. Κοινωνία και σχέσεις προσώπων.

- «Σιωπηλό ερέθισμα με κείμενο»: Ο/Η εκπαιδευτικός γράφει στον πίνακα απόφθεγμα από τη χριστιανική γραμματεία σχετικά με τη συμβίωση (π. Αββά Ματώη). Κάθε μαθητής/μαθήτρια καλείται να σημειώσει σε χαρτί μία σκέψη. Ακολουθεί συζήτηση.
- Εναλλακτικά:
«Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο με Σκέψου, Συζήτησε ανά 2 και ανά 4, Μοιράσου (TPSS)»: Οι μαθητές/μαθήτριες προβληματίζονται πάνω σε κείμενο σχετικό με τη συνύπαρξη (π.χ. Γιαννουλάτος, 2015).

Εφαρμόζοντας:

Κριτήρια αγαστής συμβίωσης των ανθρώπων.

- «Πίνακας πληροφόρησης»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε δυάδες συνεργάζονται για να γράψουν 2 κριτήρια αγαστής συμβίωσης των ανθρώπων. Τοποθετούνται σε πίνακα στην τάξη ως «δεκάλογος συμβίωσης» μαζί με φωτογραφίες, ζωγραφιές, ή αποσπάσματα από τα κείμενα που επεξεργάστηκαν.
- Εναλλακτικά:
«Δημιουργούμε ένα hip-hop»: Σε ομαδοσυνεργασία οι μαθητές/μαθήτριες πάνω σε ρυθμό συνθέτουν τα λόγια με θέμα την αγαστή συμβίωση των ανθρώπων σε διαφορετικά πλαίσια (σχολείο, οικογένεια, κοινότητα, φιλία κ.λπ.).

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:
 1. Α΄ Λυκείου ΔΕ 25: βίντεο (αποσπάσματα από το μυστήριο του γάμου), παρουσίαση και κουίζ (με τους συμβολισμούς στο μυστήριο του γάμου): <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-A106/116/899,3350/>
 - β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:
 1. Κουίζ: Ο συνάνθρωπος ως αδελφός, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4560>
 - γ) Εκπαιδευτικά λογισμικά ΥΠ.Π.Ε.Θ. και εγκεκριμένα λογισμικά (<http://www.e-yliko.gr> / Εκπαιδευτικό Υλικό):
 «Θρησκευτικά Α΄ Λυκείου»: Ο λειτουργικός πλούτος της Εκκλησίας / Λατρεία / Μυστήρια / Γάμος.
 - Βιβλιογραφία:
 1. Αββάς Ματώης, Αποφθέγματα, *Ecclesiae Graecae monumenta*, τ. 1, διατίθεται στο: <https://books.google.gr/books?id=H73B9uOByM4C&lpg=PA559&dq=αββάς%20Ματώης&hl=el&pg=PA559#v=onepage&q=%CE%B1%CE%B2%CE%B2%CE%AC%CF%82%20%CE%9C%CE%B1%CF%84%CF%8E%CE%B7%CF%82&f=false>
 2. Γιαννουλάτος, Αν. Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας, (2015). *Συνύπαρξη: Ειρήνη, φύση, φτώχεια, Τρομοκρατία, αξίες. Θρησκευολογική θεώρηση*, Αθήνα: Αρμός.
 3. Καραγιάννης, Δ. (2014). *Έρωτας ή τίποτα*, Αθήνα: Αρμός.
 4. Κοφινάς, π. Σ., Φάρος, π. Φ. (1991), *Συζυγία*, Αθήνα: Ακρίτας.

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

- Πατερικά κείμενα:
 1. Κλήμης Αλεξανδρέας, *Στρωματεῖς Β΄*, κεφ. XIII, ΒΕΠ 7, σ. 358.
 2. Μάξιμος Ομολογητής, *Περί αγάπης Κεφαλαίων*, Έκατοντάς Δευτέρα, Θ΄, Φιλοκαλία 3, σ. 15.
 3. Χρυσόστομος Ιω. *Όμιλία Ι΄, Εἰς Κολοσσαεῖς*. Migne 62, στ. 365-66.
 4. Χρυσόστομος Ιω. *Όμιλία Κ΄, Εἰς Ἐφεσίους*, ΕΠΕ 21, σ. 201, 214.
 5. Χρυσόστομος Ιω., *Περί κενοδοξίας, καὶ ὅπως δεῖ τοὺς γονεάς ἀνατρέφειν τὰ τέκνα*, ΕΠΕ 30, σσ. 637-701.
- Βιβλιογραφία:
 1. Γκιμπράν, Χ. (1923). *Προφήτης*. (Ιδιαίτερα τα ποιήματα: «Για τα παιδιά» και «Για το γάμο»).
 2. Ζιάκας, Γρ. (2003). Γυναίκα και οικογένεια στην παύλεια θεολογία και την ισλαμική κοινωνία. Στο Ι. Μ. Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας, *Η γυναίκα κατά τον Απόστολο Παύλο. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Βέροια, 26-28 Ιουνίου 2003)* (σσ. 159-170). Βέροια. Κείμενο του πολιτικού γάμου (στο διαδίκτυο).

3. Ι. Σ. της Εκκλησίας της Ελλάδος (2004). *Ο Γάμος στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Πρακτικά Δ' Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου*. Αθήνα: Επικοινωνιακής και Μορφωτικής Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος.
4. Καραβιδόπουλος, Ι. (2003). «Η δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα» (Εφ 5,33). Φόβος και αγάπη στη σχέση των συζύγων κατά τον Απ. Παύλο. Στο Ι. Μ. Βερούιας, Ναούσης και Καμπανίας (2003). *Η γυναίκα κατά τον Απόστολο Παύλο. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (Βέροια, 26-28 Ιουνίου 2003)* (σσ. 189-201). Βέροια.
5. Κεσελόπουλος, Αν. (2003). *Προτάσεις ποιμαντικής θεολογίας*. Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναρά. («Η μοναξιά ως υπαρξιακό και ποιμαντικό πρόβλημα», σσ. 289-315).
6. Κογκούλης, Ι., Οικονόμου, Χρ., Σκαλτσής Π. (1996). *Ο Γάμος*. Θεσσαλονίκη: Ορθ. Χριστιανική Αδελφότητα «Λυδία». (Περιέχει όλα τα κείμενα της Ακολουθίας του Γάμου και σε μετάφραση, και τους συμβολισμούς του μυστηρίου).
7. Μαντζαρίδης Γ. (1991). *Χριστιανική Ηθική*. Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναρά, σσ. 295-329.
8. Μαυρομάτης, Γ. (1988). «*Το Μυστήριο της Αγάπης*» (*Ο Γάμος*). Κατερίνη: Τέρτιος.
9. Νταμπούρ, Ιμπραχίμ Χαλίλ (1990). *Γάμος και Οικογένεια κατά το Ισλάμ*. (Διδ. διατριβή). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο.
10. Οικονόμου, Χρ. (1983). *Ο γάμος ως θεσμός και μυστήριο*. Θεσσαλονίκη: Λυδία.
11. Παΐσιος Αγιορείτης (2002). *Οικογενειακή ζωή. Λόγοι Δ'*. Σουρωτή Θεσσαλονίκης: Ι. Ησυχ. Ευαγγελιστή Ιωάννη Θεολόγου.
12. Παντελίδου Κ., *Παλαιό και νέο σύμφωνο συμβίωσης, Περιοδικό (έκδοση Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών) "Νομικό Βήμα"* 2015, σ. 910-917.
13. Παντελίδου, Κ., *Το νέο σύμφωνο συμβίωσης, "Το Βήμα"*, 17 Ιουνίου 2015
14. Παράδειγμα πολιτικού γάμου:
http://www.chania.gr/archive/nea/nea.madcon.gr/view_area_articles4658.html?topic_id=16&level=3&lang=gr
15. Πατρώνος Γ. (2000). *Θεολογία και Εμπειρία του Γάμου*. Αθήνα: Δόμος.
16. Φανάρας, Β. (2004). *Τεκνογονία και Αντισύλληψη στον Ορθόδοξο Γάμο. Ηθικά σχόλια και σύγχρονη έρευνα*. Θεσσαλονίκη: Το Παλίμψηστον.
17. Φανάρας, Β. (2008). Η θέσις των Ορθοδόξων και των άλλων εκκλησιών και των θρησκειών για θέματα τεκνογονίας. Στο *Πρακτικά της Διεπιστημονικής Σύσκεψης Περί Συζυγίας και Τεκνογονίας της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Γάμου Τεκνογονίας, προστασίας παιδιού και δημογραφικού προβλήματος* (τ. 17) (σσ. 57-86). Αθήνα.
18. Φάρος, Φ., Κοφινάς Στ. (1993). *Γονείς και παιδιά*. Αθήνα: Ακρίτας.
19. Φάρος, Φ., Κοφινάς Στ. (1995). *Γάμος*. Αθήνα: Ακρίτας.

2.4 ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - διακρίνουν ενδεχόμενες σχέσεις των θρησκειών με την επανάσταση, - αξιολογούν το επαναστατικό μήνυμα του Χριστού και τη σημασία του για τον άνθρωπο και τον κόσμο, - αναλύουν με θρησκευτικά κριτήρια ζητήματα επανάστασης και ριζοσπαστικής αλλαγής.	- Εντοπισμός σχέσεων θρησκείας και επανάστασης με αναφορά σε παραδείγματα. - Αξιολόγηση του επαναστατικού μηνύματος του Χριστιανισμού και της σημασίας του για τον άνθρωπο και τον κόσμο. - Κριτική με θρησκευτικά κριτήρια των προκλήσεων και προσκλήσεων για επανάσταση και ριζική αλλαγή.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Η έννοια της επανάστασης σε διαφορετικές καταστάσεις.

- «Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking), η Αρχή, η Μέση και το Τέλος»: Εικόνες (έργα τέχνης ή φωτογραφικό υλικό) με την έννοια «επανάσταση» (π.χ. φωτογραφίες απ' την φοιτητική εξέγερση στην Τιεν αν μεν, Μάης του '68, πίνακας όπως *Η Έξοδος του Μεσολογγίου* του Βρυζάκη, *Η Ελευθερία οδηγεί το λαό* του Ντελακρουά κλπ). Σε ομαδοσυνεργασία οι μαθητές/μαθήτριες συνθέτουν σύντομη ιστορία χρησιμοποιώντας όποια φωτογραφία ή πίνακα θέλουν βάζοντάς τα ως αρχή, μέση, ή τέλος της διήγησής τους.
- Εναλλακτικά:
«Graffiti»: Έκφραση με χρώματα, λέξεις, σκέψεις στο ερώτημα: «Τι σε κάνει να επαναστατείς;»

Νοηματοδοτώντας:

Η θρησκευτική επανάσταση απέναντι σε κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές καταστάσεις

- «Μελέτη περίπτωσης»: Φύλλο εργασίας με κείμενο και ερωτήσεις σχετικά με θρησκευτική προσωπικότητα που αντιτάχθηκε στο πολιτικό σύστημα της εποχής του (π.χ. Άγιος Λουκάς ιατρός στο περιστατικό όπου αφαίρεσαν την εικόνα απ' το χειρουργείο, ή Άγιος Ιωάννης ο Βαπτιστής εναντίον Ηρώδη, ή Μάρτυρες που δεν θυσίαζαν στον αυτοκράτορα).
- Εναλλακτικά:
«Μετάδοση βίντεο και γράφουν υποχρεωτικά»: Προβολή ντοκιμαντέρ, ομιλίας ή αποσπάσματος ταινίας σχετικά με παραδείγματα ανθρώπων που εφάρμοσαν την αρχή της μη βίας ή καταδικάστηκαν για την επαναστατική δράση τους εναντίον ανελεύθερων, ή καταπιεστικών, ή άδικων καταστάσεων, εμπνεόμενοι από θρησκευτικά ιδεώδη (π.χ. Φίλιπ και Νταν Μπέριγκαν, Μαχάτμα Γκάντι κ.ά.). Στη συνέχεια οι μαθητές/μαθήτριες καταγράφουν σκέψεις και συναισθήματα.

Αναλύοντας:

Το επαναστατικό κήρυγμα του Χριστού.

- «Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο»: Οι μαθητές/μαθήτριες με την τεχνική Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS) σχολιάζουν θεολογικό κείμενο σχετικό με το επαναστατικό κήρυγμα του Χριστού (π.χ. Αγίου Νικολάου Βελιμίροβιτς).
- Εναλλακτικά:
«Σύγκριση κειμένων»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομαδοσυνεργασία ερμηνεύουν το απόσπασμα απ' το έργο του Ζακ Ελλύλ μέσα από μελέτη Αγιογραφικών χωρίων που επεξεργάζονται σε ομάδες (η κάθε ομάδα μελετά διαφορετικό χωρίο με φύλλο εργασίας).

Εφαρμόζοντας:

Επαναστατικά χαρακτηριστικά του πιστού στην προσωπική και κοινωνική του ζωή.

- «Παιχνίδι ρόλων»: Οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες επεξεργάζονται κάρτες ρόλων σε υποθετικό σενάριο που αφορά καταπιεστικές και ανελεύθερες καταστάσεις. Πώς θα σκεφτούν και αντιδράσουν οι ίδιοι/ίδιες υποδυόμενοι/ες κάποιον/κάποια άλλον/η ο υποθετικός τους ρόλος;
- Εναλλακτικά:
«Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking)- Κοιτάζοντας: Δέκα επί Δύο»: Προβάλλεται ο πίνακας *Revolution Christ* ή *Η εκδίωξη των εμπόρων του Δομίνικου Θεοτοκόπουλου*. Οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν σε αυτοκόλλητα χαρτάκια λέξεις ή φράσεις που σκέφτονται αυθόρμητα βλέποντας το έργο και τα αναρτούν στον πίνακα. Στη συνέχεια αποφασίζουν ομαδοσυνεργατικά ποιες τρεις από τις λέξεις ή φράσεις που γράφτηκαν περιγράφουν καλύτερα την επανάσταση σε προσωπικό και ποιες τρεις σε κοινωνικό επίπεδο.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:

α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:

1. Β' Λυκείου ΔΕ 15 :

<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13179>

β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων «Φωτόδεντρο»:

1. Κουίζ: Ο δυναμικός και απελευθερωτικός χαρακτήρας του Χριστιανισμού,

<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4559>

2. Σταυρόλεξο: Ο δυναμικός και απελευθερωτικός χαρακτήρας του Χριστιανισμού,

<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3803>

γ) Προγράμματα Σπουδών / Επιμορφωτικό υλικό πιλοτικών / Εικαστικό υλικό

δ) Θρησκευτικά Γ' Λυκείου (2014), ΔΕ 15: σ. 133, & σ. 135 κ. εξ. (βλ. ειδικά τον επίλογο).

- Βιβλικά κείμενα:

1. Μτ 4, 17 και 5,6 και 23, 3-36.
2. Ιω 2, 13-16 και 9, 1-3, 13-16 και 4, 7-9.
3. Μκ 2, 23-28.
4. Β Τιμ 1, 1-18 και 2, 1-4.
5. Λκ 12, 49.

6. Ρωμ 13,1-3.
7. Απ 13, 1-7.
- Οπτικοακουστικό υλικό:
 1. Για την δίκη του καθολικού ιερέα Φίλιπ Μπέριγκαν, από το θεατρικό έργο *‘η δίκη των φακέλλων’*: http://nonikagalinea.gr/?page_id=321
 2. *‘Γκάντι’* (1982) σηνοθ. Ατένμπορο Ρ.
- Εικόνες από διάφορες επαναστάσεις: Ελληνική Επανάσταση, Γαλλική Επανάσταση, αυτοπυρπόληση βουδιστού μοναχού, Μάης του ’68, κ.λπ.
 1. Αγίου Λουκά, Αρχιεπ. Συμφερουπόλεως και Κριμαίας, Αντωνόπουλος, Ν. Αρχιμ. (Επιμ.), (2013), *Αγάπησα το μαρτύριο: Αυτοβιογραφία*. Αθήνα: πορφύρα
 2. Άγιος Νικόλαος Βελμίροβιτς, (2008), *Αργά βαδίζει ο Χριστός*. Αθήνα: εκδ. Εν πλω.
 3. Ελλύλ, Ζ. (2009), *Αναρχία και χριστιανισμός*. εκδ. Νησίδες.

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό

- Για τη μη βία, ομιλία της Σίλα Ελγουέρθι στο Ted: https://www.ted.com/talks/scilla_elworthy_fighting_with_non_violence?language=el
- Βιβλιογραφία:
 1. Eagleton, Τ. (2011). *Λογική, Πίστη και Επανάσταση*. Αθήνα: Πατάκη.
 2. Gutierrez, G. (2012). *Θεολογία της Απελευθέρωσης*. Αθήνα: Άρτος Ζωής
 3. Αναστάσιος, Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας [Γιαννουλάτος] (2010). *Στην Αφρική*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία, σσ. 165 κ.ε. [για το κίνημα των Μάου Μάου και τις απαρχές της ιεραποστολής στην Κένυα].
 4. Αργυρόπουλος, Α. *Η θεολογία της απελευθέρωσης*, <http://e-theologia.blogspot.gr>
 5. Αργυρόπουλος, Α. (2004). *Χριστιανοί και πολιτική δράση κατά την περίοδο της Δικτατορίας (1967-1974)*. Αθήνα: Ψηφίδα.
 6. Γουνόπουλος, Α. (2015). *Η Θεολογία της Απελευθέρωσης*, περ. νέος Λόγιος Ερμής τ.11.
 7. Ζιάκα, Α. (2007). «Ευθανασία Θρησκείες και Πολιτισμοί», *Ευθανασία. Δημοσιεύματα Ιατρικού Δικαίου και Βιοηθικής*, Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής Αθήνα: Σάκκουλας, σσ. 19-43 (εδώ 34-35 για την αυτοπυρπόληση των βουδιστών μοναχών).
 8. Θεόκλητος Διονυσιάτης, *Ορθοδοξία και πολιτική*, εκδ Σπηλιώτη.
 9. Καλαϊτζίδης, Π. (Επιμ.), *Βιβλική Θεολογία της Απελευθέρωσης, Πατερική Θεολογία και αμφισημίες της Νεωτερικότητας*, Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών Ι.Μ. Δημητριάδος.
 10. Καρκαλέτσης, Στ. (2005). *Η επανάσταση του Διονυσίου του Σκυλοσόφου. Ιστορικά θέματα*, τχ. 36.
 11. Μαντζαρίδης, Γ. (1990). *Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σσ. 231 εξ.
 12. Μεταλληνός, Γ. πρεσβ. (1990). *Πολιτική και Θεολογία*, Αθήνα: Τέρτιος.

13. Μπερντιάγιεφ, Ν. (1984). *Για την Κοινωνική Ανισότητα*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
14. Μπερντιάγιεφ, Ν. (2002). *Βασίλειο του Πνεύματος και Βασίλειο του Καίσαρα*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.
15. Μπερντιάγιεφ, Ν.(2009). *Οι δαίμονες της Ρωσικής Επανάστασης*. Αθήνα: Αρμός.
16. Νανάκης, Ανδρ. (Μητροπολίτης Ακαλοχωρίου, Καστελλίου και Βιάννου) (2013). *Το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Υστερη Οθωμανική Αυτοκρατορία. Από το Γένος και την Εθναρχία στο Έθνος*. Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκη.
17. Νικολαΐδης, Α. *Κοινωνικοπολιτική Επανάσταση και Πολιτική Θεολογίας*. Αθήνα: Τέρτιος.
18. Olidort, J.(2016). *Η θεολογία στην εξωτερική πολιτική Το ISIS στο πλαίσιο των περιστάσεων, διατίθεται στο:*
<http://www.foreignaffairs.gr/articles/70753/jacob-olidort/i-theologia-stin-eksoteriki-politiki>
19. Παπαθανασίου, Α. (2001). *Κοινωνική Δικαιοσύνη και Πολιτική Θεολογία*. Αθήνα: Ακρίτας.
20. Πέτρου, Ι. (1992). *Κοινωνική δικαιοσύνη*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής 1992, σ. 110 εξ.
21. Πέτρου, Ι. (2004). *Χριστιανισμός και κοινωνία. Κοινωνιολογική ανάλυση των σχέσεων του Χριστιανισμού με την κοινωνία και τον πολιτισμό*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σσ. 299-300.
22. Σταμούλης, Χρ. (2013). *Αγάπη σ' αγαπάω*. Αθήνα: Αρμός.
23. Στογιάννος, Βασ. (χ.χ.). *Η Εκκλησία στην Ιστορία και στο Παρόν*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, σσ. 169-174. Οπτικοακουστικό υλικό πάνω σε ζητήματα Επανάστασης.
24. Στυλιανού, Α. (2006). *Θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου*. Αθήνα: Πόλις. σσ. 194-195. Δημοσευμένο και στο
http://users.sch.gr/symfo/sholio/filosofia/new/spinoza.c05.stilianu_kratos_el_eftheria.htm

ΘΕ 3: ΟΡΑΜΑ

(ειρήνη, δικαιοσύνη, ευτυχία, μεταμόρφωση)

3.1 ΕΙΡΗΝΗ (1^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - εξετάζουν την προσωπική και παγκόσμια διάσταση που έχει το αίτημα της ειρήνης στον χριστιανισμό, - διακρίνουν τις θέσεις των θρησκευτικών παραδόσεων για την ειρήνη, - κρίνουν τις πρωτοβουλίες και ενέργειες των θρησκειών για την παγκόσμια ειρήνη.	- Διατύπωση θεολογικών επιχειρημάτων για την επίτευξη της προσωπικής και παγκόσμιας ειρήνης. - Κριτική προσέγγιση των θέσεων του Χριστιανισμού και των θρησκειών για την ειρήνη. - Διατύπωση επιχειρημάτων για την ευθύνη του χριστιανού αλλά και τις πρωτοβουλίες της Ορθοδοξίας, των άλλων χριστιανικών παραδόσεων και των άλλων θρησκειών για την ειρήνη.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Η ειρήνη σε προσωπικό και παγκόσμιο επίπεδο.

- «Σκέψου, Γράψε, Συζήτησε, Μοιράσου (TWPS)»: Δίνεται ποίημα για την ειρήνη (π.χ. Βρεττάκου). Οι μαθητές/μαθήτριες, αφού το διαβάσουν, γράφουν δύο ορισμούς: «Η ειρήνη μέσα μου είναι...», «Η ειρήνη γύρω μου είναι...».
- Εναλλακτικά:
«Γράφουν υποχρεωτικά»: Δίνεται η φράση του Αγίου Σεραφείμ του Σάρωφ «Απόκτησε την εσωτερική ειρήνη και χιλιάδες άνθρωποι γύρω σου θα σωθούν». Οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους.

Εφαρμόζοντας:

Αίτια για τη μη ύπαρξη ειρήνης.

- «Έντεχνος Συλλογισμός (Artful Thinking), Παιχνίδι επεξεργασίας με Σκέψου, Γράψε, Συζήτησε, Μοιράσου (TWPS)»: Προβάλλεται πίνακας ή φωτογραφία με θέμα τον πόλεμο (π.χ. 3η Μαΐου, Γκουέρνικα, φωτογραφίες από τον πόλεμο στη Συρία κ.λπ.). Παρατήρηση και ερμηνεία των έργων τέχνης. Σχόλια για τον πόλεμο.
- Εναλλακτικά:
«Στοχασμός για ερωτήματα»: Με αφορμή ένα κείμενο ή ένα βίντεο για την απουσία της ειρήνης (π.χ. Κόντογλου, ή βίντεο *Most Shocking Second a Day*) οι μαθητές/μαθήτριες στοχάζονται και σημειώνουν τις σκέψεις τους για τα αίτια της απουσίας της ειρήνης.

Διερευνώντας:

Η χριστιανική διδασκαλία και οι πρωτοβουλίες της Εκκλησίας για την επικράτηση της ειρήνης.

- «Μελέτη περίπτωσης με Σκέψου, Συζήτησε Ισότιμα, Μοιράσου (TTPS)»: Άγιος Σωφρόνιος Ιεροσολύμων: Οι μαθητές/μαθήτριες μελετούν τις ιστορικές συνθήκες και την απόφαση του Αγίου Σωφρονίου να παραδώσει τα Ιεροσόλυμα στους Άραβες το 638.
- Εναλλακτικά:
«Μαρκάρισμα και υπογράμμιση κειμένου με Σκέψου, Γράψε, Συζήτησε, Μοιράσου (TWPS)»: Δίνεται θεολογικό κείμενο σχετικά με την χριστιανική διδασκαλία περί ειρήνης (πχ. Νησιώτη, 2004, ή π. Λεβ Ζιλέ, 2001, ή κείμενο της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου: *Η αποστολή της Ορθοδόξου Εκκλησίας εν τω συγχρόνω κόσμω*, ή Κοινή Δήλωση του Πάπα Φραγκίσκου και του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου στα Ιεροσόλυμα).

Αναπλαισιώνοντας:

Όραμα και πρωτοβουλίες των θρησκειών για την ειρήνη.

- «Κείμενά μου – θησαυροί μου»: Σε ομαδοσυνεργασία οι μαθητές/μαθήτριες αναζητούν σε ιερά βιβλία θρησκειών (Παλαιά Διαθήκη, Κοράνιο κ.λπ.) αποσπάσματα σχετικά με την ειρήνη. Η εργασία μπορεί να γίνει και με ιστοεξερεύνηση ή με προετοιμασία στο σπίτι. Παρουσίαση και σύντομος σχολιασμός στην ολομέλεια της τάξης.
- Εναλλακτικά:
«Πέντε π και ένα γ (5W1H)»: Δίδονται σε κάθε ομάδα διαφορετικά άρθρα από ειδησεογραφική επικαιρότητα που αφορούν θρησκευτικές πρωτοβουλίες (π.χ. καταδίκη τρομοκρατικών επιθέσεων από Μεγάλο Ιμάμη του Αλ Άζχαρ, Μουφτή Κομοτηνής, Ουλεμά, Συνέδριο ηγετών παγκόσμιων και παραδοσιακών θρησκειών, Διεθνής Διάσκεψη Κορυφής Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών κ.λπ.). Σε ομαδοσυνεργασία γίνεται επεξεργασία και στην ολομέλεια συζήτηση.

Αξιολογώντας:

Η προσωπική και κοινωνική ευθύνη των πιστών για το όραμα της παγκόσμιας ειρήνης.

- «Graffiti»: Κατασκευάζονται σε ομαδοσυνεργασία πλακάτ με χρώματα συνθήματα ή μηνύματα για την ειρήνη, όπως νοηματοδοτείται από τη χριστιανική διδασκαλία.
- Εναλλακτικά:
«Κάρτες με αποφθέγματα»: Μοιράζονται στους μαθητές/στις μαθήτριες Αγιογραφικά χωρία με θέμα την ειρήνη. Διαλέγει ο καθένας/η καθεμία ένα, το αντιγράφει σε κάρτα που διακοσμεί και γράφει μια ευχή για την ειρήνη.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:

α) Ψηφιακό Σχολείο / Διαδραστικά Βιβλία Μαθητή/Μαθήτριας:

1. Θρησκευτικά Γ' Γυμνασίου (2014) ΔΕ 34: Το όραμα και οι προσπάθειες των χριστιανών για ενότητα: Εννοιολογικός χάρτης:

http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C117/510/3333,13449/extras/html/kef6_en35_mindmap_popup.htm

β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων: Φωτόδεντρο:

1. Σταυρόλεξο: Αγωνιζόμαστε για την ειρήνη,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4624>
2. Χάρτης: Οι ένοπλες συγκρούσεις στις μέρες μας,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/969>
- Βιβλικά αποσπάσματα κειμένων με θέμα την ειρήνη.(π.χ. προφητείες Μιχαία, Μακαρισμοί Ψλ 119, 7, Γαλ 5, 22 ,Ιακ 3, 16).
- Βιβλιογραφία:
 1. Gillet, L. (2001). *Ήσοϋς*: Ατενίζοντας τον Σωτήρα, Αθήνα: Δόμος
 2. Βρεττάκος Ν. (2012). *Δυο άνθρωποι μιλούν για την ειρήνη του κόσμου*, Αθήνα: Ποταμός.
 3. Κείμενο της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου *Η Αποστολή της Ορθοδόξου Εκκλησίας εν τω συγχρόνω Κόσμω*, διατίθεται στο: <https://www.holycouncil.org/-/mission-orthodox-church-todays-world?inheritRedirect=true&redirect=%2F>
 4. Κοινή Δήλωση του Πάπα Φραγκίσκου και του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου στα Ιεροσόλυμα (παράγραφοι 7, 8, 9) διατίθεται στο : <http://www.amen.gr/article/i-koini-dilwsi-tou-papa-fragkiskou-kai-tou-oikoumenikou-patriarxi-bartholomaiou-sta-ierosoluma>
 5. Νησιώτης, Ν. (2004). *Από την ύπαρξη στη συνύπαρξη: Κοινωνία, Τεχνολογία, Θεολογία*, Αθήνα: Μαΐστρος
 6. *Ο Φώτης Κόντογλου στην τρίτη διάστασή του*, (2003). Γουμένισσα: έκδ. Ιερό Κοινόβιο Οσίου Νικοδήμου.
 7. Παπαδόπουλου, Χρυσ. Μητρ. Αθηνών (2010), *Ιστορία της Εκκλησίας των Ιεροσολύμων*, Αθήνα, διατίθεται στο http://www.pantocrator.info/gr/logos/vivlia/008_Istoria_tis_Ekklesias_ton_Iero_solimon.pdf
- Βίντεο:
- Most Shocking Second a Day, από το Save the children: <https://www.youtube.com/watch?v=RBQ-loHfimQ>
- Έργα τέχνης με θέμα την ειρήνη:
1. «Τρίτη Μαΐου» (1814) Γκόγια Φ. (ερμηνευτικά σχόλια για τον πίνακα διατίθενται στο <http://www.visual-arts-cork.com/paintings-analysis/third-of-may-goya.htm#description>)
2. «Γκουέρνικα» (1937). Πικάσο Π (ερμηνευτικά σχόλια για τον πίνακα διατίθενται στο <http://www.agiazoni.gr/article.php?id=17372939564487531566>)
3. «Το κορίτσι και το περιστέρι», Πικάσο Π.
4. «Η αλληγορία για την ειρήνη» Βουέ Σ.

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων].

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό

1. Street art: Banksy, διατίθεται μεταξύ άλλων και στο <http://banksy.co.uk/>
2. Βασιλειάδη, Π. , *Ειρήνη και Δικαιοσύνη. Από την Αγία Γραφή στη σύγχρονη ιεραποστολή*, διαθέσιμο στο: <https://www.academia.edu>
3. Γιαννουλάτος, Α. (1975). *Ισλάμ*. Αθήνα.

4. Ισαάκ Μπαρακάτ, Μητροπολίτης Γερμανίας και Κεντρικής Ευρώπης (2016). [Ομιλίες Ιγνατίου Δ' Πατριάρχη Αντιοχείας](#) : Το μήνυμα της ελπίδας και της ειρήνης. Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης.
5. Μητρ. Ζιμπάμπουε Σεραφείμ, *Συμβολή της Ορθόδοξης Εκκλησίας υπέρ της ειρήνης του σύμπαντος κόσμου* (Δημοσιευμένο στο διαδίκτυο).
6. Ζιάκας, Γρ. (1981). *Ιστορία των θρησκευμάτων*, τομ. Β', Το Ισλάμ. Θεσσαλονίκη.
7. Κασσελούρη - Χατζηβασιλειάδη Ε. Επιμ. (2010). *Και επί γης ειρήνη... = And on Earth Peace...: Vision and Demand for Societies and Churches Today - An Orthodox Contribution: Όραμα και αίτημα για τους λαούς και τις χριστιανικές εκκλησίες - ορθόδοξη συμβολή*, Αθήνα : Ίνδικτος.
8. Κρικώνης, Χ. (1996). *Ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος: Αγωνιστής της ορθοδοξίας της ειρήνης και της ενότητας της εκκλησίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
9. Κωστώφ, Ι. (Επιμ.) (1984) *Οι Άγιοι στον πόλεμο και στην ειρήνη*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος.
10. Κωστώφ, Ι. (Επιμ.) (1984). *Η διδασκαλία των Πατέρων για τον πόλεμο και την ειρήνη*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος.
11. Μπαϊραχτάρης, π. Α. (2015). *Η επιδίωξη της συνύπαρξης: Οικουμένη, οικολογία, οικονομία: Κοινωνική ειρήνη, οικονομική δικαιοσύνη και περιβαλλοντική βιωσιμότητα ως αναγκαίες συνθήκες για τη διατήρηση της ζωής*. Θεσσαλονίκη: Σταμούλης.
12. Moore, L. Αρχιμανδ. (2009), *Ο Άγιος Σεραφείμ του Σαρώφ : Πνευματική βιογραφία*. Αθήνα : Άθως.
13. Νικολαΐδης, Α. (1996). *Οικολογία και ειρήνη*. Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος.
14. Παπαδημητρίου, Κ. (2009). *Ερμηνεύοντας την ειρήνη στην Καινή Διαθήκη : Σύγχρονες ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, Θεσσαλονίκη : University Studio Press.
15. Σκαλτσής, Π. (2012). *Η Θεία Λειτουργία ως το μυστήριο της ειρήνης*, διατίθεται στο: <http://blogs.auth.gr/moschosg>
16. Σταυροπούλου, Α. (2006). *Ειρήνη, ή έτερα ὄψη τῆς βίας. Ἡ θεία Λειτουργία ὡς πλαίσιο ὑπερνικήσεως ἀρνητικῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων, καταλλαγῆς καὶ εἰρηνεύσεως*», περ. Εκκλησία, ἀριθμ. 11, σσ. 895-901
17. Οικονομίδης, Α. (1980), *Πόλεμος και ειρήνη στο Ισλάμ*. Θεσσαλονίκη.

3.2 ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ (2^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αξιολογούν το όραμα της Εκκλησίας για την επικράτηση της δικαιοσύνης, - εξετάζουν τις διδασκαλίες των θρησκειών για τη δικαιοσύνη, - δικαιολογούν με θρησκευτικούς όρους την ανάληψη προσωπικής ευθύνης στην επιδίωξη της δικαιοσύνης.	- Αξιολόγηση της σημασίας του οράματος της Εκκλησίας για δικαιοσύνη. - Εξέταση θρησκευτικών διδασκαλιών για τη δικαιοσύνη. - Τεκμηρίωση με θρησκευτικούς όρους της προσωπικής ευθύνης απέναντι σε ζητήματα δικαιοσύνης.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **διερευνητική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Παρουσιάζοντας:

Η δικαιοσύνη και η αδικία στον σύγχρονο κόσμο.

- «Δραματοποίηση»: Σε ομαδοσυνεργασία οι μαθητές/μαθήτριες σχεδιάζουν σύντομες σκηνές από φανταστικές περιπτώσεις αδικίας σε διάφορα επίπεδα (ατομικό, πολιτικό, κοινωνικό). Ακολουθεί σύντομος σχολιασμός.
- Εναλλακτικά:
«Ρόλος στον τοίχο»: Στον πίνακα ο/η εκπαιδευτικός κολλάει δύο χάρτινα περιγράμματα ανθρώπων, ο ένας είναι κάποιος που αδικεί και ο άλλος ο αδικημένος. Οι μαθητές/μαθήτριες σε δυάδες γράφουν σε αυτοκόλλητο χαρτάκι ποιος είναι ο πρώτος και ένα συναίσθημά του ή χαρακτηριστικό του και τα αντίστοιχα για τον δεύτερο (π.χ. 1^{ος}/η = Εργοδότης που δεν πληρώνει/ υπερόπτης - 2^{ος}/η = Υπάλληλος που δεν πληρώνεται/ οργή ή 1^{ος}/η = Οδηγός που παρκάρει πάνω σε πεζοδρόμιο/ αδιάφορος – 2^{ος}/η = ΑΜΕΑ/ ανυπεράσπιστος-η). Τα χαρτάκια τα κολλάνε μέσα σε κάθε περίγραμμα. Κάθε μαθητής/μαθήτρια διαβάζει όσα γράψαν οι υπόλοιπες δυάδες.

Εφαρμόζοντας:

Η δικαιοσύνη από ηθική και κοινωνική σκοπιά.

- «Επ' αυτού θα είχα να πω»: Δίνεται κείμενο που αφορά τις κοινωνικές και ψυχολογικές παραμέτρους της έλλειψης δικαιοσύνης (π.χ. Καραγιάννης, 2010) Οι μαθητές/μαθήτριες σημειώνουν σε φύλλο εργασίας τις σκέψεις τους και συζητούν.
- Εναλλακτικά:
«Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο με Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)» Δίνεται κείμενο που αφορά τις ηθικές παραμέτρους απόδοσης δικαιοσύνης (π.χ. Κρουσταλάκης, 2007).

Διερευνώντας:

Η χριστιανική διδασκαλία για τη δικαιοσύνη

- «Το σκοινί της μπουγάδας»: Δίνονται θεολογικά κείμενα για τη δικαιοσύνη (π.χ Μητρ. Λεμεσού Αθανασίου, 2016, ή Παπαθανασίου, 2001, ή Μαυρόπουλου, 2015). Οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν τα σχόλιά τους. Ακολουθεί συζήτηση.
- Εναλλακτικά:
«Τροχιά της μάθησης»: Οι μαθητές/μαθήτριες μετακινούνται καθ' ομάδας από σταθμό σε σταθμό, μελετούν τις πηγές και συμπληρώνουν φύλλο εργασίας. Κάθε σταθμός έχει γραπτά ή πολυτροπικά κείμενα που παρουσιάζουν διαφορετικές όψεις της χριστιανικής διδασκαλίας για τη δικαιοσύνη. [πχ. 1^{ος} σταθμός: Αποσπάσματα Καινής Διαθήκης για τη δικαιοσύνη, 2^{ος}: Αποσπάσματα Παλαιάς Διαθήκης για τη δικαιοσύνη, 3^{ος}: Αγιογραφία Μέλλουσας Κρίσης, 4^{ος}: ΜΡ3 ή 4 Δοξαστικό της Ε΄ Κυριακής των Νηστειών «ουκ έστιν η Βασιλεία των Ουρανών...» μαζί με κείμενο και μετάφραση, 5^{ος}: Η κοινοκτημοσύνη των πρώτων χριστιανών ως υπόδειγμα δικαιοσύνης 6^{ος}: Οι Άγιοι μιλάνε για δικαιοσύνη (π.χ. Άγιος Κοσμάς Αιτωλός) κ.λπ.]

Αναπλαισιώνοντας:

Η διδασκαλία και η συμβολή των θρησκειών στη δικαιοσύνη.

- «Λέξεις – γρίφοι»: Το απόσπασμα από το Λευιτικό 25:9-10 χωρίζεται σε μικρές φράσεις τις οποίες οι μαθητές/τριες σε δυάδες καλούνται να συναρμολογήσουν στο αρχικό κείμενο και να γράψουν μία σκέψη – σχόλιο επί του κειμένου ξεκινώντας με τις λέξεις: «Ο Ιουδαϊσμός...».
- Εναλλακτικά:
«Μαρκάρισμα και υπογράμμιση κειμένου»: Σε ομαδοσυνεργασία οι μαθητές/μαθήτριες επισημαίνουν βασικά σημεία κειμένων θρησκειών ή Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών σχετικών με τη δικαιοσύνη (π.χ. «Ζωή με Δικαιοσύνη» του Οικουμενικού Δικτύου Γερμανίας στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών).

Αξιολογώντας:

Η ευθύνη του πιστού και το όραμα για έναν δίκαιο κόσμο.

- «Εφημερίδα τοίχου»: Αξιοποιώντας αποσπάσματα κειμένων που επεξεργάστηκαν σε προηγούμενα βήματα και τα συμπεράσματα συζητήσεων δημιουργείται σε ομαδοσυνεργασία εφημερίδα τοίχου. Μπορεί να διακοσμηθεί με ανάλογες φωτογραφίες.
- Εναλλακτικά:
«6 καπέλα της σκέψης (Ed. de Bono)»: Δίνεται σενάριο από πραγματική ή φανταστική περίπτωση αδικίας. Οι μαθητές/μαθήτριες προτείνουν λύση και εργάζονται σε ομαδοσυνεργασία ανά χρώμα καπέλου:
Άσπρο καπέλο: Παραθέτει τα γεγονότα και τις απαραίτητες πληροφορίες.
Μαύρο καπέλο: Αξιολογεί τους κινδύνους, τα πιθανά προβλήματα και τις δυσκολίες.
Πράσινο καπέλο: Οι εναλλακτικές προτάσεις για την επίλυση της αδικίας με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.
Κόκκινο καπέλο: Εκφράζει τη διαίσθηση για την αντίδραση απέναντι στην προτεινόμενη λύση.
Κίτρινο: Η αισιόδοξη πλευρά. Οι θετικές πλευρές της ιδέας/λύσης.

Μπλε καπέλο: Η γενική επισκόπηση της κατάστασης, η χρυσή τομή σε όλα τα παραπάνω.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
 - α) Ψηφιακό σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία / Θρησκευτικά Β' Λυκείου ΔΕ 16: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13180>
 - β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων: Φωτόδεντρο:
 - 1. Κουίζ: Δικαιοσύνη του κόσμου και δικαιοσύνη του Θεού, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4556>
 - 2. Δραστηριότητα: Η δικαιοσύνη του κόσμου και της Εκκλησίας, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4532>
 - 3. Σταυρόλεξο: Η δικαιοσύνη του κόσμου και η δικαιοσύνη της Εκκλησίας, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3805>
 - 4. Συλλογή εικόνων: Νομοθέτες – Σοφοί, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/5065>
- Βιβλιογραφία:
 - 1. Για την προώθηση της δικαιοσύνης και ειρήνης από το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών: <http://oikoumene.net/eng.home/>
 - 2. Καραγιάννη, Δ. (2010). *Η αδικία που πληγώνει*, Αθήνα: Αρμός.
 - 3. Κρουσταλάκης, Ε. (2007). *Δικαιοσύνη και δικαίωση: Από την ανθρώπινη δικαιοσύνη στην εκ Θεού δικαίωση*, Αθήνα: Εν πλω.
 - 4. Μαυρόπουλος, Δ. (2015). *Η δικαιοσύνη του Θεού*, Περ. Νέα Ευθύνη, τχ. 29., διατίθεται στο <http://www.antifono.gr>
 - 5. Μενούνου, Ιω. (1979). *Κοσμά του Αιτωλού Διδαχές*. Αθήνα: Τήνος.
 - 6. Μητρ. Λεμεσού Αθανάσιος “Καθ’ Οδόν. Περιοδική Νεανική Έκδοση Ιεράς Μητροπόλεως Λεμεσού”, τεύχος 53 2016
 - 7. Παπαθανασίου, Θ. (2001). *Κοινωνική δικαιοσύνη και ορθόδοξη θεολογία: Μία προκήρυξη*, Αθήνα: Ακρίτας.
- Ακουστικό υλικό:
 - «ουκ έστιν η Βασιλεία των Ουρανών...» ερμηνεύει ο Πρωτοψάλτης του Πατριαρχείου Π. Νεοχωρίτης https://www.youtube.com/watch?v=ZfU0sT_Oero
- Για την μέθοδο των ‘έξι καπέλων της σκέψης’ του Μπόνο ενδεικτικά υπάρχει υλικό στο: <http://www.eoppep.gr/teens/index.php/θεματικοί-κατάλογοι/92-exi-kapela-skepsis-de-bono>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό

- Πατερικά κείμενα από τον Χριστιανισμό με θέμα τη δικαιοσύνη. Ενδεικτικά: Ματθ. 25, 41-43· Μ. Βασιλείου: Ρ.Γ. 31, 276-7.

- Βιβλιογραφία:

8. Amartya, S. (1933). *Η ιδέα της δικαιοσύνης*, Αθήνα: Πόλις.
9. Duchrow, U. –Hinkelammert, F. (2013). *Ιδιοκτησία για τους ανθρώπους, όχι για το κέρδος. Εναλλακτικές στην παγκόσμια τυραννία του κεφαλαίου*, (μετάφρ. Θ. Δρίτσας – Κ. Σπαθαράκης), Αθήνα: Άρτος Ζωής.
10. Rawls, John. (2006). *Η δίκαιη κοινωνία : Η δικαιοσύνη ως ακριβοδικία: Μια αναδιατύπωση*, Αθήνα: Πόλις.
11. Sandel, M. (2011). *Δικαιοσύνη: Τι είναι το σωστό;*, Αθήνα: Πόλις.
12. Sandel, M. (2003). *Ο φιλελευθερισμός και τα όρια της δικαιοσύνης*, Αθήνα: Πόλις.
13. Γκουτζιούδης, Μ. (2007). Η έννοια της δικαιοσύνης στο Κατά Ματθαίον ευαγγέλιο. Από τη συμβατική εφαρμογή της στην αποδοτικότερη εκδοχή της. Δελτίο Βιβλικών Μελετών, τόμος 25.
14. Ζουμπουλάκης, Στ. (Επιμ.) (2015). *Δικαιοσύνη και δίκαιο*. Αθήνα: Άρτος Ζωής.
15. Κορναράκης, Κ. (2012). *Ο άνθρωπος απέναντι στην εικόνα του: Κείμενα Πατερικής ανθρωπολογίας και ηθικής*, Αθήνα: Αρμός.
16. Κρουσταλάκης, Ε. (1998). *Δικαιοσύνη και κοινωνία σε διάλογο*, Αθήνα: Σάκκουλας.
17. Κωνσταντίνου, Μ. (1999). *Ο προφήτης της δικαιοσύνης: Ερμηνευτική ανάλυση προφητειών από το βιβλίο του Αμώς*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
18. Πέτρου, Ι. (1992). *Κοινωνική δικαιοσύνη: Το πρόβλημα της κοινωνικής δικαιοσύνης στην παράδοση της ορθοδοξίας*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
19. Τσομπανίδης, Στ. (2009). *Μετα-λειτουργία: Η συμμετοχή της Ορθόδοξης Εκκλησίας και θεολογίας στην κοινή χριστιανική μαρτυρία για δικαιοσύνη, ειρήνη και ακεραιότητα της δημιουργίας*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς.

3.3 ΕΥΤΥΧΙΑ (3^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αναλύουν τη χριστιανική θεώρηση της ευτυχίας και της υπαρξιακής ανάγκης του ανθρώπου για την κατάκτησή της, - αξιολογούν προσεγγίσεις της ευτυχίας στις θρησκείες.	- Ανάλυση της χριστιανικής θεώρησης της ευτυχίας και της υπαρξιακής ανάγκης του ανθρώπου για την κατάκτησή της. - Αποτίμηση με θρησκευτικούς όρους αντιλήψεων για την ευτυχία.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Ο αγώνας του σύγχρονου ανθρώπου για την αναζήτηση της ευτυχίας

- «Έντεχνος συλλογισμός (Artful Thinking)- Δημιουργικές ερωτήσεις με Σκέψου, Γράψε, Συζήτησε, Μοιράσου(TWPS)»: Προβάλλονται φωτογραφίες ανθρώπων σε

διάφορες στιγμές – ορόσημα στη ζωή τους (π.χ. φοιτήτρια που παίρνει πτυχίο, νεαρός που προσλαμβάνεται σε εταιρία, νεόνυμφοι, μητέρα με νεογέννητο, γυναίκα που κάνει πλαστική εγχείρηση κ.λπ.). Ο/Η εκπαιδευτικός θέτει ερωτήσεις που αφορούν τα εικονιζόμενα πρόσωπα: «Πώς οραματίζεται την ευτυχία;», «Τι θα μπορούσε να ανατρέψει τα όνειρά της/του;», «Εάν συμβεί αυτή η ανατροπή μπορεί να είναι ευτυχισμένη/ος και γιατί;» κ.λπ.

- Εναλλακτικά:
«Ιδεοθύελλα»: «Ευτυχισμένος/η είναι αυτός/ή που...». Ο/Η εκπαιδευτικός καταγράφει τις απαντήσεις στον πίνακα.

Νοηματοδοτώντας:

Θρησκευτικές αντιλήψεις για την έννοια της ευτυχίας.

- «Ανάγνωση φωναχτά και Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο»: Ανάγνωση και σχολιασμός σε ομαδοσυνεργασία αποσπάσματος κειμένου θρησκευτικής προσωπικότητας σχετικού με την ευτυχία (π.χ. προσευχή Τόμας Μορ).
- Εναλλακτικά
«Σιωπηρό ερέθισμα με κείμενο και Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: Δίνονται αποφθέγματα διαφόρων θρησκειών για την ευτυχία. Ακολουθεί σύντομη συζήτηση.

Αναλύοντας:

Η χριστιανική διδασκαλία για την ευτυχία.

- «Λέξεις- γρίφοι»: Σε ομαδοσυνεργασία και με φύλλο εργασίας επεξεργάζονται τους Μακαρισμούς (Μτ. 5, 1-11).
- Εναλλακτικά:
«Συντάσσουν σειρά θέσεων»: Σε ομαδοσυνεργασία οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται χριστιανικό- βιβλικό κείμενο (π.χ. Προς Διόγνητον επιστολή).

Εφαρμόζοντας:

Κριτήρια για την επίτευξη της προσωπικής και συλλογικής ευτυχίας.

- «Θετικό- Αρνητικό»: Διαβάζονται από τον/την εκπαιδευτικό αποφθέγματα περί ευτυχίας. Οι μαθητές/μαθήτριες παίρνουν θέση και επιχειρηματολογούν. (π.χ. Ρ. Φολερώ, π. Γ. Ραπτόπουλος κ.ά.).
- Εναλλακτικά:
«Ακούγοντας: Δέκα επί δύο»: Οι μαθητές/μαθήτριες ακούν δύο φορές τραγούδι σχετικό με την ευτυχία και τη δυστυχία (π.χ. Θεοδωράκη Μ. – Λειβαδίτη Τ. «Την πόρτα ανοίγω...»). Αφού καταγράψουν δέκα λέξεις και τις δύο φορές, ακολουθεί συζήτηση: «πώς βρίσκεις την ευτυχία μέσα στη δυστυχία και τον πόνο;».

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:

α) Ψηφιακό σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία / Θρησκευτικά Β' Λυκείου

ΔΕ 17: <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13181>

β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων: Φωτόδεντρο:

1. Η πεποίθηση για το εύθραυστο της ανθρώπινης ευτυχίας στην αρχαία και νέα ελληνική γραμματεία, <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7589>
2. Δραστηριότητα: Η αληθινή χαρά-Μακαρισμοί.
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7288>
- Βιβλιογραφία:
1. Pascal Bruckner συζητά με Simon Critchley στο πλαίσιο του κύκλου συζητήσεων «Αλήθεια και Ψέματα» («On truth (and lies) about happiness!»), διατίθεται στο http://www.onassisusa.org/webcast_play.php?id=21&mt=2&m=7&h=7&tcid=11&screen=0
2. Προς Διόγνητον επιστολή, μτφ. Π. Θεοδόσιος Μαρτζούχος, διατίθεται στο <http://enoriako.info>
3. Ζιάκας, Γρ. (2008). *Θρησκείες και Πολιτισμοί της Ασίας: Ινδοϊσμός, Ταοϊσμός, Κομφουκισμός, Βουδισμός, Θιβέτ και Ιαπωνία*. Θεσσαλονίκη: εκδ. Κορν. Σφακιανάκη.
4. Τόμας Μορ, Προσευχή, στο Ζουμπουλάκης, Στ. (2015). *Χριστιανισμός της χαράς: Η μαρτυρία του Πάπα Φραγκίσκου*. Αθήνα: Πόλις
- Ποίημα - Τραγούδι:
Μ. Θεοδωράκη, στίχοι Τ. Λειβαδίτη, 'την πόρτα ανοίγω...'
<https://www.youtube.com/watch?v=ZRgg0lEX6J0>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό

- Πατερικά κείμενα:
Αγ. Ιωάννης Χρυσόστομος, Εις τον Ματθαίον, PG 57, ΙΕ', στηλ 223 κ.εξ.
Αγ. Γρηγόριος Νύσσης, Μακαρισμοί, 1, 3. PG 44
Αγ. Γρηγόριος Νύσσης. (1990). *Λόγοι εις τους μακαρισμούς*, (εισαγωγή: π. Παγκράτιος Μπρούσαλης), Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, η εισαγωγή διατίθεται στο:
<http://www.petheol.gr/arthra/theologika/paterikeanthologiaermeneiatonmakarimon>
- Βιβλιογραφία:
- 1. Άγ. Ιωάννης της Κρονστάνδης, (2005). *Οι μακαρισμοί : Δέκα ερμηνευτικές ομιλίες*, Μπότσης: Αθήνα.
- 2. Γιαγκου, π.Β. (2015). *Αμαρτωλών Εκκλησία*, Αθήνα: Αρχονταρίκι.
- 3. Μπίθας, π.Χ. (2015). *Το μυστήριο της Χαράς και της Ευχαριστίας*, Αθήνα: Άθως.

4. Πατρώνος, Γ. (1997) «*Η επί του όρους ομιλία του Ιησού*». Στο Η ιστορική πορεία του Ιησού. Από τή φάτνη ως τον κενό τάφο, Αθήνα: Δόμος.
5. Στάινχαρτ, Ν. (2007). Το Ημερολόγιο της Ευτυχίας, Αθήνα: Μαΐστρος.
6. Τσεσνόνκωφ, Ζ. (2015). Στάρετς Ζηνόβιος: Στη χαρά και στη λύπη δόξα τω Θεώ, Αθήνα: Άθως.

3.4 ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ (4^ο δίωρο)

Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα	Αξιολόγηση
Οι μαθητές/μαθήτριες να: - αξιολογούν την ελπίδα του Χριστιανισμού για τη μεταμόρφωση του ανθρώπου και του κόσμου εδώ και τώρα, - διατυπώνουν συλλογισμούς για την αναγκαιότητα προσωπικού και συλλογικού αγώνα για τη μεταμόρφωση του κόσμου.	- Αξιολόγηση της χριστιανικής διδασκαλίας για τη μεταμόρφωση του κόσμου και της σχέσης της με τη σύγχρονη ζωή. - Ανάλυση προτάσεων για δράσεις με στόχο τη μεταμόρφωση/ανακαίνιση του κόσμου.

Προτεινόμενη Μέθοδος - Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Επιλέγεται η **βιωματική** μέθοδος, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο ΠΣ.

Βιώνοντας:

Η ελπίδα του σύγχρονου ανθρώπου για τη μεταμόρφωση του κόσμου.

- «Απεικονίσεις με φαντασία»: Οι μαθητές/μαθήτριες εκφράζουν σκέψεις, αισθήματα και ιδέες με χρώματα, σχήματα, σύμβολα και λέξεις πάνω στο θέμα: «Πώς οραματίζομαι τον κόσμο».
- Εναλλακτικά:
«Μουσική δραστηριότητα»: Προβολή βίντεο *Ur and Ur* των Coldplay (δίνεται και φύλλο εργασίας με τους στίχους σε μετάφραση). Στη συνέχεια σε χαρτί οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν 3 σκέψεις με θέμα: «Ο εαυτός μου σε έναν ιδανικό κόσμο».

Νοηματοδοτώντας:

Η μεταμόρφωση του κόσμου και του ανθρώπου στον Χριστιανισμό.

- «Μετασχηματισμός βιβλικού κειμένου»: Δίνεται στους μαθητές/στις μαθήτριες μία βυζαντινή εικόνα της Μεταμορφώσεως και το βιβλικό κείμενο (Μτ 17,1-13. Λκ 9,28-36). Ζητείται να βρουν στην εικόνα τις βιβλικές αναφορές και στη συνέχεια υπογραμμίζουν τους σκοπούς της Μεταμόρφωσης του Χριστού μέσα από κείμενο ερμηνείας της εικόνας (π.χ. Γκότση, 2000).
- Εναλλακτικά:

«Σύγκριση κειμένων με Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS)»: Δίνονται θεολογικά κείμενα, βρίσκονται ιδιαιτερότητες και κοινά στοιχεία (π.χ. π. Σωφρόνιος Σαχάρωφ και περιστατικό Αγίου Σεραφείμ Σάρωφ με Μοτωβίλωφ). Επεξεργασία με φύλλο εργασίας.

Αναλύοντας:

Η αναγκαιότητα προσωπικού και συλλογικού αγώνα για τη μεταμόρφωση του εαυτού και του κόσμου.

- «Σιωπηρό ερέθισμα με κείμενο»: Συζήτηση με αφορμή το απόφθεγμα του Γκάντι «Γίνε εσύ η αλλαγή που θέλεις να δεις στον κόσμο».
- Εναλλακτικά:
«Σκέψου, Γράψε, Συζήτησε, Μοιράσου (TWPS)»: Σε φύλλο εργασίας οι μαθητές/μαθήτριες επεξεργάζονται κείμενο σχετικό με την μεταμόρφωση του κόσμου (π.χ. πρόταση επιτροπών στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών).

Εφαρμόζοντας:

Το όραμα της μεταμόρφωσης του κόσμου.

- «Μετάδοση βίντεο και εφημερίδα τοίχου»: Προβάλλεται και/ή δίνεται σε κείμενο η ομιλία του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ «I have a dream». Σε ομαδοσυνεργασία δημιουργούν σύνθεση με τίτλους, συνθήματα και σκέψεις με θέμα «όνειρο για έναν μεταμορφωμένο κόσμο».
- Εναλλακτικά:
«Κοιτάζοντας: Δέκα επί Δύο και Ανάγνωση φωναχτά»: Προβάλλεται έργο τέχνης εμπνευσμένο από το Ησαΐας 11: 1-10. Αφού οι μαθητές/μαθήτριες γράψουν δέκα λέξεις, ο/η εκπαιδευτικός εκφωνεί το Αγιογραφικό χωρίο του Ησαΐα. Ακολουθεί συζήτηση σχετικά με το όραμα της μεταμόρφωσης του κόσμου.

Προτεινόμενο Εκπαιδευτικό Υλικό

- Εκπαιδευτικό υλικό ΥΠ.Π.Ε.Θ.:
α) Ψηφιακό σχολείο / Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία
1. Θρησκευτικά Β' Λυκείου ΔΕ 15:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13170>
2. Β' Λυκείου, ΔΕ 18: Martin Luther King:
<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B126/498/3244,13182>
β) Αποθετήριο Μαθησιακών Αντικειμένων: Φωτόδεντρο:
1. Δραστηριότητα: Η Βασιλεία του Θεού, πρότυπα ανθρώπων,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4488>
2. Κουίζ: Η Βασιλεία του Θεού, όραμα αλλιώτικης ζωής ή ουτοπία,
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/4554>
3. Σταυρόλεξο: Η Βασιλεία του Θεού: όραμα αλλιώτικης ζωής ή ουτοπία;
<http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3798>
- Βιβλιογραφία:
1. Ομιλία Μάρτιν Λούθερ Κινγκ «I have a dream», διατίθεται στο
<https://vimeo.com/14453620>
2. Πρόταση προς συζήτηση επιτροπών του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών
Πίστη και Τάξη, Διαθρησκειακές Σχέσεις, Ιεραποστολή και Ευαγγελισμός,

Θρησκευτικός Πλουραλισμός και Χριστιανική Αυτο-κατανόηση, διατίθεται στο:
<https://www.oikoumene.org/en/resources>

3. Αρχιμ. Ιουστίνος Πόποβιτς, (1995). *Όσιος Σεραφείμ του Σαρώφ*, Θεσσαλονίκη: Το Περιβόλι της Παναγίας.
4. Αρχιμ. Σωφρονίου, Σαχάρωφ, (2010). *Άσκηση και Θεωρία*, Έσσεξ Αγγλίας: εκδ. Τιμίου Προδρόμου.
5. Γκότσης, Χ. (2000). *Ο μυστικός κόσμος των βυζαντινών εικόνων*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία.
- Οπτικοακουστικό υλικό:
Βιντεοκλίπ τραγουδιού Up & Up των Coldplay, διατίθεται στο
<https://www.youtube.com/watch?v=BPNTC7uZYrI>

[Σημείωση: Στην προτεινόμενη περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό τα βιβλία προσφέρονται και για επιλογή αποσπασμάτων]

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/ την εκπαιδευτικό

- Βιβλικά κείμενα:
Κατά Μάρκον 9,2-13.
Κατά Λουκάν 9,28-36.
Αποκάλυψη 21, 1-6.
Β' Πέτρου 3, 13.
Β' Κορινθίους 5, 17.
Ρωμαίους 12, 2.
Β' Κορινθίους 3, 18.
- Βιβλιογραφία:
 1. Δεσπότη, Σ. (2000). *Η Μεταμόρφωση στο Κατά Μάρκον Ευαγγέλιο και στις Επιστολές του Παύλου*, Wiesbaden.
 2. Κυριακίδης, Κ. (Επιμ.), (1985). *Μεταμόρφωση*, Αθήνα: Ακρίτας.
 3. Παναγόπουλος, Ι. (2000). *Μόρφωση και μεταμόρφωση*, Αθήνα : Άθως.
 4. Περ. *Πνευματική Διακονία*, αφιέρωμα: Η Μεταμόρφωσις του Σωτήρος, (2011) τ.11, περιοδική έκδοση Ι. Μ. Κωνσταντίας - Αμμοχώστου.
 5. Ράτσινγκερ, Γ. Πάπας Βενέδικτος ΙΣΤ', (2007). *Ιησούς από τη Ναζαρέτ : Από τη βάπτιση στον Ιορδάνη έως τη Μεταμόρφωση*, (μετάφραση Σ. Δεσπότης), Αθήνα : Ψυχογιός.
 6. Σμέμαν, Α. (1997). *Εορτολόγιο: Ετήσιος Εκκλησιαστικός Κύκλος*, Αθήνα: Ακρίτας.
 7. Στογιάννος, Βασ. (2008). *Η Εκκλησία στην ιστορία και στο παρόν*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά.

7.4 ΔΕΙΓΜΑΤΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

Α΄ ΛΥΚΕΙΟΥ: Δειγματικό Σχέδιο Διδασκαλίας

ΒΑΣΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ:	Κακό	ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Εγχειρίδιο, σελίδα:	5.2. Θάνατος
ΤΑΞΗ / ΤΜΗΜΑ:	Α΄	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ:	
1. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ			
Ειδικοί στόχοι της τάξης που υπηρετούνται: (Πρόγραμμα Σπουδών)	Οι μαθητές/μαθήτριες: 1. Να διερευνήσουν τη θρησκευτικότητα και ιδιαίτερα τη λατρεία ως συστατικό στοιχείο της ορθόδοξης χριστιανικής Εκκλησίας. 2. Να μελετήσουν την επιρροή του θρησκευτικού γεγονότος στη διαμόρφωση της σύγχρονης πολιτισμικής πραγματικότητας των νέων. 3. Να ερευνήσουν τη θρησκευτική διάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και της ατομικής και συλλογικής ευθύνης στη ζωή του σύγχρονου ανθρώπου. 4. Να προσεγγίσουν ηθικά διλήμματα και προκλήσεις με θρησκευτικό περιεχόμενο και να τοποθετηθούν προσωπικά σε σχέση με αυτά. 5. Να αντιληφθούν τη θρησκευτική και ιδιαίτερα την ορθόδοξη χριστιανική οπτική για την ύπαρξη του κακού και τις επιπτώσεις του στη ζωή τους. 6. Να καλλιεργήσουν κοινωνικές δεξιότητες στο πλαίσιο της μαθησιακής κοινότητας και να συνειδητοποιήσουν τη σημασία που έχει ο διάλογος, η συνεργασία και η αλληλεγγύη. 7. Να καλλιεργήσουν δεξιότητες και στάσεις επικοινωνίας, σεβασμού και αποδοχής με απώτερο στόχο τη δημιουργία αυθεντικών σχέσεων.		
Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα: (Πρόγραμμα Σπουδών)	Οι μαθητές/μαθήτριες να: - ερμηνεύουν τον θάνατο και την Ανάσταση στην Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση, - κρίνουν τις προτάσεις αντιμετώπισης του θανάτου στο πλαίσιο της θρησκείας.		
Μέθοδος:	Βιωματική		
Προετοιμασία:	- Αναζήτηση και εκτύπωση από τον ημερήσιο τύπο και το διαδίκτυο ειδήσεων που αναφέρονται σε κάποιο ατύχημα, θάνατο, χωρισμό κ.λπ.. - Δημιουργία φύλλου εργασίας με κείμενα και ερωτήσεις για τα στάδια μαθήματος που είναι απαραίτητα (βλ.παρακάτω). - Προετοιμασία σταθμών για τροχιά μάθησης: Προετοιμασία επιφάνειας εργασίας (π.χ. δύο ενωμένα θρανία) για κάθε σταθμό με το υλικό που χρειάζεται να επεξεργαστούν οι μαθητές/μαθήτριες .		

2. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ			
	Χρόνος	Διδακτικά βήματα	Δραστηριότητες Στρατηγικές & Τεχνικές διδασκαλίας
1	35'	Βιώνοντας	<i>Ο θάνατος ως στοιχείο της ζωής.</i> - Δραστηριότητα: «Σκέψου, Συζήτησε, Μοιράσου (TPS) Μοιράζονται στους μαθητές/στις μαθήτριες σύντομα αποσπάσματα από εφημερίδες ή ειδησεογραφικές ιστοσελίδες με θέμα ειδήσεις για ατυχήματα, διαζύγια, θάνατο κάποιου κ.λπ. Οι μαθητές/μαθήτριες θα διαβάσουν και θα επεξεργαστούν τα αποσπάσματα. Ο/Η εκπαιδευτικός θέτει τα ακόλουθα ερωτήματα: - Ποιοι επηρεάζονται από αυτόν τον θάνατο / χωρισμό; - Τι συνέπειες έχει στη ζωή τους; - Πώς αισθάνονται; Κάθε μαθητής/μαθήτρια στοχάζεται ατομικά γύρω από τα παραπάνω ερωτήματα για περίπου 2 λεπτά. Στη συνέχεια συζητά για 3 λεπτά τις σκέψεις του με τον διπλανό του/την διπλανή της και διαμορφώνει μαζί του/της κοινές απόψεις που εκφράζουν και τους/τις δύο. Όλες οι дуάδες παρουσιάζουν τις σκέψεις τους στην ολομέλεια της τάξης. Ακολουθεί σύντομη συζήτηση σχετικά με το θάνατο ως στοιχείο της ζωής. Στη συνέχεια ενώνονται οι дуάδες και σχηματίζουν ομάδες των τεσσάρων μαθητών/τριών και να αποφασίσουν μεταξύ τους ποιο ρόλο θα αναλάβει ο καθένας/η καθεμία (συντονιστής, γραμματέας, παρουσιαστής, εκπρόσωπος, αναγνώστης).. Δραστηριότητα: «Ομαδοσυνεργασία: Βάζοντας τίτλους». Μοιράζονται στις ομάδες λογοτεχνικά κείμενα με θέμα τον θάνατο, τον χωρισμό κ.λπ. (βλ. φύλλο εργασίας 1). Οι ομάδες καλούνται να διαβάσουν τα κείμενα και να βάλουν τίτλους ανάλογα με το περιεχόμενο (π.χ. ξενιτιά, πνευματικός θάνατος, χωρισμός κλπ). Συνεργάζονται για 10 λεπτά περίπου, ενώ ο/η γραμματέας κάθε ομάδας καταγράφει τις απαντήσεις. Στη συνέχεια καλούνται οι εκπρόσωποι των ομάδων να παρουσιάσουν τις απαντήσεις τους στην ολομέλεια της τάξης. Αξιολόγηση: <i>Σύνδεση του θανάτου με την αμαρτία και το κακό.</i> - Συζήτηση στην ολομέλεια: Υπάρχει θάνατος πριν τον θάνατο;
2	30'	Νοηματοδοτώντας	<i>Ο θάνατος στη θεολογική και θρησκευτική γλώσσα.</i> Δραστηριότητα: Ομαδοσυνεργασία με τεχνική διδασκαλίας «Τροχιά της μάθησης». Στην τάξη δημιουργούνται «γωνιές» που αποτελούν τους «σταθμούς», όπου τοποθετείται το υλικό με το οποίο θα εργαστούν οι μαθητές/μαθήτριες σε ομάδες (βλ. φύλλο εργασίας 2). Οι ομάδες περνούν από τους σταθμούς κυκλικά και επεξεργάζονται με

			φυλλάδιο εργασίας (βλ. φύλλο εργασίας 2 «ερωτήσεις σταθμών») πολυτροπικά κείμενα: 1ος σταθμός: Βιβλική περικοπή Ανάστασης Λαζάρου (Ιω 11, 1-46). 2ος σταθμός: Εικόνα «Εις Άδου Κάθοδος». 3ος σταθμός: Βιβλική περικοπή της εμφάνισης του Ιησού στο Θωμά (Ιω 20, 24-29). 4ος σταθμός: Κατηχητικός λόγος του Ιωάννου του Χρυσοστόμου. 5ος σταθμός: Προφητεία Ιεζεκιήλ (Ιεζ 37, 1-14). Αξιολόγηση: <i>Ερμηνεία του θανάτου υπό το πρίσμα της Ανάστασης σύμφωνα με τη χριστιανική πίστη και διδασκαλία.</i> Όταν ολοκληρωθεί η περιήγηση στους σταθμούς, ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια: - Ποια είναι η χριστιανική διδασκαλία για τον θάνατο και την Ανάσταση;
3	15'	Αναλύοντας	Θάνατος και Ανάσταση στην Ορθόδοξη χριστιανική παράδοση. • Δραστηριότητα: «TPS: Σκέψου, συζήτησε, μοιράσου» και «τοποθέτηση απέναντι στα κείμενα». Οι μαθητές/μαθήτριες αρχικά ατομικά και στη συνέχεια σε ζευγάρια επεξεργάζονται μικρά κείμενα (βλ. φύλλο εργασίας 3) με τις ερωτήσεις: Τι μου αρέσει; Τι με αγγίζει; Τι με προβληματίζει; Αξιολόγηση: <i>Σύνδεση του θανάτου με την αμαρτία και το κακό, σύμφωνα με την Ορθόδοξη χριστιανική διδασκαλία.</i> Συζήτηση στην ολομέλεια: Πώς μπήκε ο θάνατος στη ζωή του ανθρώπου; Πώς συνδέεται ο θάνατος με την αμαρτία;
4	10'	Εφαρμόζοντας	Προσωπική στάση απέναντι στον θάνατο • Δραστηριότητα: «Σκοινί της μπουγάδας» Ο/Η εκπαιδευτικός κρεμάει ένα σκοινί από τη μια μεριά της τάξης ως την άλλη. Μοιράζει χαρτάκια στους μαθητές/στις μαθήτριες και λέει: - Αν φύγει ξαφνικά ένας φίλος/μια φίλη, τι θα του/της λέγατε; Ένα χελιδόνι θα του/της μεταφέρει τα λόγια σας από το σκοινί της μπουγάδας. Οι μαθητές/μαθήτριες γράφουν στα χαρτάκια μια-δυο προτάσεις και τα κρεμάνε με μανταλάκια στο σκοινί (επώνυμα ή ανώνυμα). Κλείνοντας αυτήν τη δραστηριότητα, ο/η εκπαιδευτικός θέτει το παρακάτω ερώτημα για ατομική περισυλλογή: - Σκεφτείτε τα πρόσωπα που συναντήσατε σήμερα. Αν ξέρατε ότι ήταν η τελευταία φορά που τα συναντήσατε, θα λέγατε ή θα κάνατε κάτι διαφορετικό γι' αυτά; Αξιολόγηση: - <i>Κρίση των προτάσεων αντιμετώπισης του θανάτου στο πλαίσιο των θρησκειών.</i> Συζήτηση στην ολομέλεια:- Ποια μπορεί να είναι η αντιμετώπιση του θανάτου για κάποιον/κάποια που πιστεύει και για κάποιον/κάποια που δεν πιστεύει;

4. ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΠΗΓΕΣ/ΥΛΙΚΟ/ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Μύθος Περσεφόνης. Φιλοσοφικά και πατερικά κείμενα για τον θάνατο.
- Αφήγηση της Γενέσεως / Χριστός Ανέστη.
- Ηχογράφηση από εξόδιο ακολουθία ή υμνογραφία ή / και κείμενο σε μετάφραση.
- Οπτικοακουστικό αρχείο της ΕΡΤ, ντοκιμαντέρ με μοιρολόγια.
- Έργα τέχνης με θέμα τον θάνατο.
- Διονύσιος Σολωμός, *Η Ξανθούλα, προς τον Γεώργιον δε Ρώσσην* (μελοποίηση από Νίκο Ξυδάκη).
- Γεώργιος Βιζυηνός, *Επί του τάφου του πατρός μου* (μελοποίηση από Νίκο Ξυδάκη).

- Guy (Michel) Saunier, *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια: Τα μοιρολόγια*, Νεφέλη.
- Σωκράτης Κουγέας, *Τραγούδια του κάτω κόσμου*, Το Ροδακίό.
- Διδακτικά εγχειρίδια Θρησκευτικών (2014) για τα βιβλικά κείμενα και τις εικόνες:
 1. Β΄ Γυμνασίου, σσ. 104 -106 (Η Ανάσταση του Λαζάρου).
 2. Β΄ Γυμνασίου, σσ. 124-128 («Τετέλεσται» Η σταύρωση και η ταφή του Ιησού).
 3. Β΄ Γυμνασίου, σσ. 129-132 («Χριστός Ανέστη»).
 4. Β΄ Γυμνασίου, σσ. 133-136 («Πάσχα μέγα, Πάσχα των πιστών!»).
 5. Α΄ Λυκείου, σσ. 65-68 («Θανάτου εορτάζομεν νέκρωσιν»).
 6. Γ΄ Λυκείου, σσ. 183- 191 («Ο χριστιανός μπροστά στον θάνατο»).
- Μοιρολόγια: http://www.myriobiblos.gr/afieromata/dimotiko/politis_texts.html.

Περαιτέρω βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό και προτεινόμενα κείμενα για επιλογή αποσπασμάτων (ενδεικτικά):

1. Bloom, A. (2002). *Ο θάνατος ως κέρδος*. Μτφρ. Β. Αργυριάδης. Αθήνα: Εν πλω.
2. Saunier Γ. (1999). *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια: Τα μοιρολόγια*. Αθήνα: Νεφέλη.
3. Sherrard, Ph. (2008). *Θάνατος και Ανάσταση της ιερής κοσμολογίας*. Μτφρ. Π. Σουλτάνης. Αθήνα: Εν πλω.
4. Γιόνας, Χ. (2001). *Η έννοια του Θεού μετά το Άουσβιτς: Μία από Ιουδαίων φωνή*. Μτφρ. Ν. Σαμοθράκη και Κ. Μαντέλλου. Αθήνα: Αρμός.
5. Κλεμάν, Ολ. (1990). *Η Θεολογία μετά τον Θάνατο του Θεού*. Αθήνα: Δωδώνη
6. Κουγέας Σ. (2000). *Τραγούδια του κάτω κόσμου*. Αθήνα: Το Ροδακίό.
7. Μητρ. Μεσογαίας Νικολάου, (2009). *Εκεί που δε φαίνεται ο Θεός*. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.
8. Πιομπίνος, Φ. (2006). *Σπουδή Θανάτου*. Αθήνα: Μαΐστρος.
9. Σμέμαν, Αλ. (2004). *Έσχατος εχθρός καταργείται ο θάνατος*. Μτφρ. Β. Αργυριάδης. Αθήνα: Εν πλω.
10. Φάρος, Φ. (2013). *Το Πένθος*. Αθήνα: Αρμός.
11. Φρομ Έ. (1977). *Η ανατομία της ανθρώπινης καταστροφικότητας*. Μτφρ. Τ. Μαστοράκη, Αθήνα: Μπουκουμάνης.

Χρήσιμες ιστοσελίδες:

- [Ανάσταση Λαζάρου: http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7193?locale=el](http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7193?locale=el)
- <http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/7194?locale=el>
- Μέρμνα: Μη κερδοσκοπική εταιρία με κύριο σκοπό τη φροντίδα παιδιών και οικογενειών που αντιμετωπίζουν μια σοβαρή αρρώστια, μια απώλεια ή το θάνατο <http://www.merimna.org.gr>
- Γαλιλαία: Μονάδα ανακουφιστικής φροντίδας ασθενών σε τελικό στάδιο <http://www.galilee.gr/el>

5. ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΣ*

ΘΕΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ της διδασκαλίας:

ΑΡΝΗΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ της διδασκαλίας:

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ Βελτίωσης:

*Ο αναστοχασμός είναι μία διαδικασία που γίνεται μετά το πέρας της διδασκαλίας, για να αποτυπώσει/διερευνήσει τι πήγε καλά και τι όχι κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής της, με απώτερο σκοπό τη βελτίωσή της στο μέλλον.

Α Λυκείου, 5.2, Θάνατος

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1

Θάνατος

Ομαδοσυνεργασία: Μοιράστε, σε 1 λεπτό, τους παρακάτω ρόλους και αρμοδιότητες στην ομάδα σας:

Συντονιστής/Συντονίστρια συζήτησης: Συντονίζει τη συζήτηση ανάμεσα στα μέλη της ομάδας και διαβάζει το φύλλο εργασίας.

Γραμματέας ομάδας: Γράφει τις εργασίες της ομάδας σε κόλλα χαρτί με τα ονόματα των μελών στο πάνω μέρος.

Παρουσιαστής/Παρουσιάστρια ομάδας: Παρουσιάζει στο τέλος τις εργασίες της ομάδας.

Εκπρόσωπος ομάδας: Απευθύνεται στον εμψυχωτή εκ μέρους της ομάδας.

Διαβάστε τα παρακάτω λογοτεχνικά κείμενα και βρείτε ποιο είναι το κεντρικό τους θέμα. Έχετε 8 λεπτά.

Αλησμονώ και χαίρομαι (Δημοτικό Ηπείρου)

Αλησμονώ και χαίρομαι, θυμάμαι και δακρύζω
θυμήθηκα την ξενιτιά και θέλω να πηγαίνω.
Σήκω, μάνα μ' και ζύμωσε καθαρίο παξιμάδι
να πάρει ο γιος στη στράτα του της ξενιτιάς το δρόμο.
Με δάκρυα βάζει το νερό με πόνους το ζυμώνει
και με τα αναστενάγματα βάνει φωτιά στο φούρνο.
Άργησε φούρνε να καείς και συ ψωμί να γένεις
για να περάσει ο κερατζής* κι ο γιος μου ν' απομείνει.

*κερατζής = ο άνθρωπος που διέθετε άλογα και μετέφερε εμπορεύματα και ανθρώπους, έναντι αμοιβής.

Ένα βράδυ στο σταθμό (Μαρία Πολυδούρη)

Τι θλιβερό πράμα ο Σταθμός,
που μόλις να 'χει φύγει το τρένο.
Ούτε στιγμή, μόλις που εδώ
στις ράγιες του βαριά σταματημένο
και πηγαινόρχονταν γοργά,
ανίδαα γελώντας ταξιδιώτες.
Κι όσοι που μείνανε κι αυτοί
δεν έχουνε την όψη τους σαν τότες.
Η άδεια θέση κ' η σιωπή
μεσ' στο Σταθμό που του 'φυγε το τρένο.
Κι αυτοί που μείνανε σκορπούν
κ' έχουν το βήμα το αποφασισμένο
όσων τη μοίρα ακολουθούν.
Κάθε φορά τους φεύγει κι από κάτι
και κείνοι μένουν στο Σταθμό
λυγίζοντας το θολωμένο μάτι.
Στρέφουν στα ίδια θαρρετοί
δήθεν κ' η πλάτη τους κυρτώνει πίσω.

Καταραμένε χωρισμέ,
όμως και σένα απόψε θα αγαπήσω.
Γιατί το "χαίρε" ήταν γλυκό
καθώς το χέρι σειόταν στον αέρα,

απ' το μαντίλι πιο λευκό
κι απ' τον ανθό, σα φως που έφευγε πέρα,
που δεν το είχα δει ποτέ,
τόσο γαλήνια ωραίο τ' όραμά σου.
Καταραμένη χωρισμέ,
μου τρέμουν τα χείλη στ' όνομά σου.

Επί του τάφου του πατρός μου (Γ. Βιζυηνός)

Ξύπνα, πατέρα! χαρταυγή
τον ουρανό χρυσώνει,
κι' όλη ξυπνά η μαύρη γη.
Ξύπνα και συ με την Αυγή, ν' ακούσουμε τ'
αηδόνι.

Με τη μητέρα μία ψυχή,
σε κάθε τέτοιαν ώρα
πετούσατε στην προσευχή.
Γιατί κοιμάσαι τώρα;

Είναι το όνειρο μακρύ
που βλέπεις εδώ πέρα;
Κοιμήθηκες, κι ήμουν μικρό,
κι ως να τελειώσει το πικρό, ετράνεψα, πατέρα!

Θυμάσαι; Μου 'κλεψες φιλί
μια μέρα παιχνιδιάρη,
και μου 'πες Άφτερο πουλί,
χρειάζεσαι καιρό πολύ να γίνεις παλληκάρι.

Έρθ' ο καιρός. Να 'μαι τρανό!
Δες με, καλέ πατέρα,
Σου τράνεψα, μα ... ορφανό!
Στο δρόμο, που συχνά περνώ, με είπανε μια
μέρα.

Πες μου, πατέρα, την αυγή,
που καίει το λιβάνι
η μάνα και μοιρολογεί,
Η μυρωδιά περνά τη γη; Μπορεί να σε ζεστάνει;

Το βράδυ που 'ρχομαι γοργά
κι ανάφτω το καντήλι
το ξέρεις πως τ' ανάφτω 'γώ;
Ξύπνα, πατέρα! θα καώ, σαν λυχναριού φυτίλι!

Με φώναζες να κοιμηθώ
στο σπλαχνικό πλευρό σου.
Έλα, μικρό, να ζεσταθώ.
Κι εγώ πετούσα να χωθώ στον κόρφο το γλυκό
σου.

Τώρα, πατέρα, στην πικρή
τη γη τη χιονισμένη,
στην κρύα κλίνη τη μικρή,
αυτή τη νύχτα, πες μου ποιος σε ζεσταίνει; ...

Θέλεις εγώ ν' αποκριθώ;
Κανείς, καμιάν ημέρα!
Μα ήρθα εγώ για να χωθώ
Στον κόρφο σου να κοιμηθώ, να 'σαι ζεστός,
πατέρα

De Profundis (Όσκαρ Ουάιλντ) [Ο συγγραφέας περιγράφει εμπειρίες από τη φυλακή]

«Ο πόνος είναι μια στιγμή με πολύ μεγάλη διάρκεια. Δε χωρίζεται σε εποχές. Διακρίνεται μόνο από μια ποικιλία μορφών και την περιοδικότητα της εμφάνισής τους. Σ' εμάς εδώ, ο χρόνος δεν πορεύεται ευθύγραμμα, αλλά κυκλικά. Περιστρέφεται αέναα γύρω από ένα κέντρο οδύνης. Η παραλυτική ακινησία μιας ζωής ρυθμισμένης ως την τελευταία λεπτομέρεια σύμφωνα με απαρέγκλιτους κανόνες – τρώμε, πίνουμε, πλαγιαζουμε και προσευχόμαστε, ή τουλάχιστον γονατίζουμε με πρόθεση να προσευχηθούμε, υπακούοντας στους αλύγιστους νόμους ενός άκαμπτου τυπικού – αυτή η απόλυτη ακινησία, που κάνει την κάθε μέρα ολόιδια με τις δίδυμες αδελφές της, μοιάζει να ενσταλάζει τη στασιμότητα ακόμη και στις δυνάμεις του έξω κόσμου, που κύριο γνώρισμα έχουν την ακατάπαυστη κίνηση και εναλλαγή. Για τον καιρό της σποράς και τη συγκομιδής, για τους θεριστές που σκύβουν πάνω απ τα στάχυα, τους τρυγητές που περνοδιαβαίνουν ανάμεσα στα κλήματα, τη χλόη των περιβολιών που ασπρίζει απ' τα πεσμένα ανθάκια ή τους καρπούς – για όλ' αυτά εμείς δεν ξέρουμε, δεν μπορούμε να ξέρουμε τίποτα».

Α Λυκείου, 5.2, Θάνατος

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2

Διατηρώντας τους ρόλους της ομαδοσυνεργασίας του προηγούμενου βήματος, περάστε με την ομάδα σας από κάθε σταθμό της «τροχιάς της μάθησης» και απαντήστε με μία – δύο φράσεις στις ερωτήσεις του φυλλαδίου γραπτώς. Σε κάθε σταθμό μπορείτε να μείνετε 5 λεπτά.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑΘΜΩΝ «ΤΡΟΧΙΑΣ ΜΑΘΗΣΗΣ»:

Σταθμός 1^{ος}:

Αφού διαβάσετε το περιστατικό της Ανάστασης του Λαζάρου, απαντήστε στις ερωτήσεις:

- Ποιες λέξεις- φράσεις αποκαλύπτουν τα συναισθήματα των ανθρώπων απέναντι στον θάνατο του φίλου τους; Τι φανερώνουν;

.....

- Γιατί νομίζετε ότι δακρύζει ο Ιησούς;

.....

- Ποια φράση του Χριστού κατά τη γνώμη σας παρηγόρησε περισσότερο τη Μάρθα και γιατί;

.....

Σταθμός 2^{ος}:

Αφού παρατηρήσετε την εικόνα της Ανάστασης του Χριστού, απαντήστε στις ερωτήσεις:

- Ποιο κομμάτι/λεπτομέρεια της εικόνας θα ξεχωρίζατε και γιατί;

.....

.....

- Γιατί η εικόνα της Ανάστασης του Χριστού ονομάζεται «εις Άδου Κάθοδος»;

.....

Σταθμός 3^{ος}:

Αφού διαβάσετε το περιστατικό της εμφάνισης του Ιησού στο Θωμά, απαντήστε στις ερωτήσεις:

- Γιατί ο Θωμάς δεν πιστεύει τους φίλους του όταν του μιλάνε για την Ανάσταση;

.....

.....

- Τι είναι αυτό που τον έπεισε τελικά;

.....

Σταθμός 4^{ος}:

Αφού διαβάσετε τον Κατηχητικό λόγο του Ιωάννου του Χρυσόστομου, απαντήστε στις ερωτήσεις:

- Ποιες λέξεις σύμφωνα με τον Χρυσόστομο καταργούνται στον αναστημένο κόσμο;

.....

- Γιατί η Ανάσταση του Χριστού είναι η αρχή της ανάστασης των ανθρώπων;

.....

Σταθμός 5^{ος}:

Αφού διαβάσετε την προφητεία του Ιεζεκιήλ, απαντήστε στις ερωτήσεις:

- Τι φανερώνει αυτό το κείμενο για τη σχέση Θεού και ανθρώπινου σώματος;

.....

.....

Α Λυκείου, 5.2, Θάνατος

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2

1^{ος} Σταθμός

Η Ανάσταση του Λαζάρου (Ιω. 11, 1-54)

- 1 Κάποιος που λεγόταν Λάζαρος, αρρώστησε. Ήταν από τη Βηθανία...
- 3 Έστειλαν... οι αδερφές του μήνυμα στον Ιησού, και του έλεγαν: «Κύριε, ο αγαπημένος σου φίλος είναι άρρωστος»...
- 5 Ο Ιησούς αγαπούσε τη Μάρθα και την αδερφή της, καθώς και τον Λάζαρο...
- 17 Όταν... έφτασε ο Ιησούς, ο Λάζαρος βρισκόταν κιόλας τέσσερις μέρες στο μνήμα.
- 18 Η Βηθανία ήταν κοντά στα Ιεροσόλυμα...
- 19 Πολλοί από τους Ιουδαίους της πόλης είχαν έρθει στη Μάρθα και στη Μαρία, να τις παρηγορήσουν για τον θάνατο του αδερφού τους.
- 20 Όταν όμως η Μάρθα έμαθε ότι έρχεται ο Ιησούς, πήγε να τον προϋπαντήσει, ενώ η Μαρία έμεινε στο σπίτι.
- 21 Είπε τότε η Μάρθα στον Ιησού: «Κύριε, αν ήσουν εδώ, ο αδερφός μου δεν θα πέθαινε.
- 22 Ξέρω όμως πως και τώρα, ό,τι κι αν ζητήσεις από τον Θεό, ο Θεός θα σου το δώσει».
- 23 «Ο αδερφός σου θα αναστηθεί», της λέει ο Ιησούς.
- 24 «Ξέρω πως θα αναστηθεί, όταν θα γίνει η ανάσταση στην έσχατη ημέρα», του απάντησε η Μάρθα.
- 25 Τότε ο Ιησούς της είπε: «Εγώ είμαι η ανάσταση και η ζωή, εκείνος που πιστεύει σ' εμένα, κι αν πεθάνει, θα ζήσει
- 26 και καθένας που ζει και εμπιστεύεται σ' εμένα δεν θα πεθάνει ποτέ. Το πιστεύεις αυτό;»
- 27 «Ναι, Κύριε», του λέει, «εγώ το έχω πιστέψει πως εσύ είσαι ο Χριστός, ο Υιός του Θεού, που περιμέναμε να 'ρθεί στον κόσμο».
- 28 Αφού τα είπε αυτά, έφυγε και ειδοποίησε κρυφά την αδερφή της τη Μαρία, λέγοντας: «Ο Διδάσκαλος έφτασε και σε ζητάει».
- 29 Εκείνη, μόλις το άκουσε, σηκώθηκε γρήγορα και έτρεχε να πάει κοντά του...
- 31 Οι Ιουδαίοι που ήταν στο σπίτι και την παρηγορούσαν... την ακολούθησαν...
- 32 Η Μαρία όμως, όταν ήρθε εκεί που ήταν ο Ιησούς, καθώς τον αντίκρισε, έπεσε στα πόδια
- 33 του... Ο Ιησούς, όταν την είδε να κλαίει, να κλαίνει και οι Ιουδαίοι που είχαν έρθει μαζί της, λυπήθηκε βαθιά και ταράχτηκε.
- 34 "Πού τον έχετε βάλει;» τους ρώτησε. Του λένε: «Κύριε, έλα και δες».
- 35 Ο Ιησούς δάκρυσε.
- 36 «Δες πόσο τον αγαπούσε!» έλεγαν οι Ιουδαίοι...
- 38 Ο Ιησούς, ταραγμένος πάλι και θλιμμένος μέσα του, έρχεται στο μνήμα. Αυτό ήταν μια σπηλιά που την είσοδό της την έφραζε μια μεγάλη πέτρα.
- 39 Λέει ο Ιησούς: «Βγάλτε την πέτρα». Του λέει η Μάρθα...: «Κύριε, τώρα πια θα μυρίζει άσχημα, γιατί είναι τέσσερις μέρες στο μνήμα».
- 40 Της λέει ο Ιησούς: «Δεν σου είπα πως, αν πιστέψεις, θα δεις τη δύναμη του Θεού;»
- 41 Έβγαλαν λοιπόν την πέτρα από το μνήμα του νεκρού. Τότε ο Ιησούς σήκωσε τα μάτια ψηλά και προσευχήθηκε.
- 43 (Ύστερα) κραύγασε με φωνή δυνατή: «Λάζαρε, έλα έξω!»
- 44 Βγήκε ο νεκρός με δεμένα τα πόδια και τα χέρια ... και το πρόσωπό του ήταν περιτυλιγμένο ... Τους λέει τότε ο Ιησούς: «Λύστε τον και αφήστε τον να περπατήσει».
- 45 Πολλοί από τους Ιουδαίους, αυτοί που είχαν έρθει να επισκεφτούν τη Μαρία και είχαν δει τι έκανε ο Ιησούς, πίστεψαν σ' αυτόν.
- 46 Μερικοί όμως από αυτούς... πήγαν στους Φαρισαίους και τους είπαν αυτά που έκανε ο Ιησούς.
- 47 Συγκάλεσαν τότε οι αρχιερείς και οι Φαρισαίοι συμβούλιο και έλεγαν: «Τι θα κάνουμε; Πολλά σημεία κάνει αυτός ο άνθρωπος.
- 48 Αν τον αφήσουμε να συνεχίσει έτσι, όλοι θα πιστέψουν σε αυτόν και τότε θα επέμβουν οι Ρωμαίοι και θα καταστρέψουν και τον Ναό μας και το έθνος μας».
- 53 Από εκείνη λοιπόν την ημέρα αποφάσισαν να τον θανατώσουν.
- 54 Γι' αυτό ο Ιησούς... έφυγε από κει και πήγε στην περιοχή κοντά στην έρημο, σε μια πόλη που την έλεγαν Εφραίμ. Εκεί έμεινε μαζί με τους μαθητές του.

Α Λυκείου, 5.2, Θάνατος ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2

2ος Σταθμός

Η εικόνα της Ανάστασης του Χριστού («εις Άδου κάθοδος» Μαν. Πανσέληνου, Πρωτάτο Αγίου Όρους).

Α Λυκείου, 5.2, Θάνατος

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2

3ος Σταθμός

Ο Ιησούς εμφανίζεται στον Θωμά

24. Ο Θωμάς, ένας από τους δώδεκα, ο ονομαζόμενος Δίδυμος, δεν ήταν μαζί τους όταν ήρθε ο Ιησούς.

25. Του είπαν λοιπόν οι άλλοι μαθητές, «Είδαμε τον Κύριο». Αυτός τους είπε «Εάν δεν δω στα χέρια του το σημάδι από τα καρφιά και δεν βάλω το δάκτυλό μου στο σημάδι από τα καρφιά και δεν βάλω το χέρι μου στην πλευρά του, δεν θα πιστέψω».

26. Ύστερα από οκτώ ημέρες ήταν πάλι μαζί μέσα στο σπίτι οι μαθητές του και ο Θωμάς μαζί τους. Έρχεται ο Ιησούς, ενώ οι πόρτες ήταν κλειστές, στάθηκε στη μέση και είπε «Ειρήνη να είναι μαζί σας».

27. Έπειτα λέει στο Θωμά, «Φέρε το δάκτυλό σου εδώ και κοίταξε τα χέρια μου και φέρε το χέρι σου και βάλε το στην πλευρά μου και μη γίνεσαι άπιστος, αλλά πιστός».

28. Ο Θωμάς του αποκρίθηκε, «Ο Κύριός μου και ο Θεός μου».

29. Ο Ιησούς του λέει, «Επειδή με είδες, πίστεψες. Μακάριοι είναι εκείνοι που δεν με είδαν και όμως πίστεψαν».

Α Λυκείου, 5.2, Θάνατος

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2

4ος Σταθμός

Κατηχητικός λόγος Ιωάννου του Χρυσοστόμου:

«Κανένας πια να μη θρηνεί τη φτώχεια του, γιατί τώρα έγινε φανερή η Βασιλεία του Θεού, εκείνη που προσφέρεται σ' όλους εξίσου. Κανένας να μην κλαίει πια τα πταίσματά του, γιατί συγχώρεσή μας είναι ο Αναστημένος. Κανένας ας μη φοβάται πια τον θάνατο, γιατί ο θάνατος του Σωτήρα μας μας ελευθέρωσε από τον θάνατο και τη φθορά.

Γιατί αν κι ο Σωτήρας μας κρατήθηκε από τον θάνατο, τελικά τον εξαφάνισε. Ο Κύριός μας που κατέβηκε στον άδη άρπαξε κι ανέσυρε μαζί Του όσους κρατούσε ο άδης. Ο Κύριος πίκρανε τον άδη, όταν εκείνος ο παμφάγος Τόν κατάπιε. Κι αυτό ήταν που προβλέποντάς το παλιά ο προφήτης Ησαΐας είχε βροντοφωνήσει: «Χριστέ μου, όταν ο άδης εκεί κάτω στο σκοτάδι σε συνάντησε, πικράθηκε». Και πολύ σωστά πικράθηκε, γιατί από τότε καταργήθηκε. Πικράθηκε γιατί ξεγελάστηκε. Πικράθηκε γιατί θανατώθηκε. Πικράθηκε γιατί έχασε πια την εξουσία του.

Πικράθηκε γιατί ο ίδιος τώρα υποδουλώθηκε.

Εκείνος, καθώς νόμιζε, είχε λάβει σώμα θνητό και βρέθηκε απρόσμενα μπροστά σε Θεό.

Εκείνος είχε πάρει χώμα από τη γη και συνάντησε Θεό, που είχε κατεβεί από τον ουρανό. Εκείνος είχε πάρει ένα σώμα ορατό και καταισχύνηκε από τον Αόρατο.

Πού είναι, λοιπόν, Άδη, η νίκη σου;

Αναστήθηκε ο Χριστός και έχεις πια οριστικά κατανικηθεί!

Αναστήθηκε ο Χριστός και οι δαίμονες έχουν στα βάραθρα της απώλειας γκρεμιστεί!

Αναστήθηκε ο Χριστός και χαίρονται οι Άγγελοι!

Αναστήθηκε ο Χριστός και η ζωή παντού βασιλεύει!

Αναστήθηκε ο Χριστός

και δεν θα μείνει πια κανένας νεκρός στο μνήμα!

Γιατί με την Ανάστασή Του ο Χριστός έγινε η αρχή της αναστάσεως όλων όσων έχουν κοιμηθεί.

Σ' Αυτόν ανήκει η δόξα και η εξουσία στους απέραντους αιώνες. Αμήν».

Α Λυκείου, 5.2, Θάνατος

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2

5ος Σταθμός

Προφητεία Ιεζεκιήλ (Ιεζ 37, 1-14)

«Ο Κύριος μου προσέφερε με την παρουσία του χείρα βοηθείας και με έβγαλε ο Κύριος με πνευματικό τρόπο έξω από τον εαυτό μου και με τοποθέτησε ανάμεσα σε μια πεδιάδα, που ήταν γεμάτη από ανθρώπινα οστά. Και με έφερνε γύρω - γύρω από αυτά τα οστά και είδα ότι ήταν πάρα πολλά και γέμιζαν ολόκληρη την επιφάνεια της πεδιάδας. Ήταν δε ολότελα ξηρά. Και ο Κύριος μου είπε: Υιέ ανθρώπου, είναι δυνατόν να γεμίσουν και πάλι με ζωή αυτά τα ξηρά οστά; Και απάντησα: Κύριε, Κύριε, Εσύ γνωρίζεις την απάντηση σε αυτά τα πράγματα. Και μου είπε πάλι: Να μιλήσεις ως προφήτης σε αυτά τα οστά και να τους πεις: Εσείς, τα ξηραμένα οστά ακούσατε τον λόγο του Κυρίου. Ο Κύριος λέει τα εξής σε αυτά τα οστά. Να, που εγώ θα φέρω μέσα σας πνεύμα ζωής και θα σας δώσω νεύρα και θα αναπτύξω επάνω σας σάρκα και θα καλύψω επάνω σας δέρμα και θα σας δώσω τη ζωοποιό μου πνοή και έτσι θα ζήσετε. Και έτσι θα αναγνωρίσετε πως εγώ είμαι ο Κύριος της ζωής. Και μίλησα, ως προφήτης, σύμφωνα με την εντολή του Κυρίου. Και ενώ ο προφητικός λόγος μου προσφερόταν και διαρκούσε, έγινε ξαφνικά μεγάλος σεισμός και τα σκορπισμένα κομμάτια από τα οστά, άρχισαν να πλησιάζει το ένα το άλλο με αρμονικό τρόπο, ώστε να γίνει η μεταξύ τους σύνδεση και ένωση. Και είδα με μεγάλη έκπληξη και να! Που φύτρωναν επάνω τους νεύρα και σάρκες και τα κάλυπτε επάνω τους μία επιφάνεια με δέρμα. Αλλά πνεύμα ζωής δεν υπήρχε σε αυτά. Και ο Κύριος μου είπε: Πες, λόγο προφητικό στο πνεύμα, προφήτευσε υιέ ανθρώπου και πες στο πνεύμα: Ο Κύριος λέγει τα εξής: Από τα τέσσερα σημεία των ανέμων (πνευμάτων) να έλθει το ζωοποιό πνεύμα και να φυσήξει σε αυτούς τους νεκρούς για να ζήσουν. Και ελάλησα τον προφητικό λόγο σύμφωνα με την εντολή του Κυρίου και εισήλθε σε αυτούς (άψυχα σώματα) το πνεύμα της ζωής και έγιναν ζώντες και στάθηκαν στα πόδια τους και ήταν όλοι μαζί αναρίθμητο πλήθος... Ο Κύριος λέει τα εξής: Να, εγώ θα ανοίξω τους τάφους σας και θα σας φέρω στη γη του Ισραήλ, όταν θα ανοίξω τους τάφους σας και θα βγάλω ζωντανούς από τους τάφους ολόκληρο τον λαό μου. Και πραγματικά θα σας δώσω το πνεύμα μου θα ζωντανέψετε και θα σας επαναφέρω στην χώρα σας και θα αναγνωρίσετε πως εγώ είμαι ο Κύριος. Θα πραγματοποιήσω όλα αυτά, που σας υποσχέθηκα με τον λόγο μου, λέγει ο Κύριος».

A Λυκείου, 5.2

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 3

Θάνατος

Διάβασε τα παρακάτω κείμενα μόνος/μόνη σου και στοχάσου γύρω από τα παρακάτω ερωτήματα για τρία λεπτά:

- Τι μου αρέσει;
- Τι με αγγίζει;
- Τι με προβληματίζει;...

Α. «[λέει ο Θεός στον Αδάμ] ... από το δέντρο της γνώσης του καλού και του κακού, όμως, δεν θα φας απ' αυτό· επειδή, την ίδια ημέρα που θα φας απ' αυτό, θα πεθάνεις οπωσδήποτε».

Γένεσις, 2, 17

Β. «Κερδίζει [ο άνθρωπος] όμως κάτι κι εδώ: τον θάνατο και τη διακοπή της αμαρτίας, ώστε να μην είναι αθάνατο το κακό· και η τιμωρία γίνεται φιλανθρωπία».

Γρηγορίου Θεολόγου, Λόγος εις τα Θεοφάνεια, PG, 36: 333

Γ. «Πού είναι ο Θεός; ... Θα σας πω. Τον έχουμε σκοτώσει - εσείς κι εγώ! Όλοι είμαστε οι δολοφόνοι του!... Πώς το κάναμε αυτό; ...Προς τα πού κινούμαστε; Μακριά από όλους τους ήλιους; ...Δεν ακούμε τίποτα εκτός από τον θόρυβο των νεκροθαφτών... θάβουν τον Θεό; Δεν μυρίζουμε τίποτα... μόνο τη θεία αποσύνθεση;

Ο Θεός είναι νεκρός!... παραμένει νεκρός!... τον έχουμε σκοτώσει!».

Φρήντριχ Νίτσε

Δ. «Όποιος καθημερινά συλλογίζεται τον θάνατο και λέει στον εαυτό του, "Μόνο τη σημερινή μέρα έχω να ζήσω σ' αυτόν τον κόσμο", αυτός ποτέ δεν θ' αμαρτήσει ενώπιον του Θεού».

Γεροντικό (αββάς Ησαΐας)

Στη συνέχεια, έχεις άλλα 3 λεπτά για να συζητήσεις με τον διπλανό/τη διπλανή σου τις σκέψεις σας. Διαμορφώστε μαζί κοινές απόψεις και προβληματισμούς και παρουσιάστε τες στην ολομέλεια της τάξης.

Β' ΛΥΚΕΙΟΥ: Δειγματικό Σχέδιο Διδασκαλίας

ΒΑΣΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ:	Θεός	ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Εγχειρίδιο, σελίδα:	1.1. Αποκάλυψη
ΤΑΞΗ / ΤΜΗΜΑ:	Β΄	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ:	
1. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ			
Ειδικοί στόχοι της τάξης που υπηρετούνται: (Πρόγραμμα Σπουδών)	Οι μαθητές/μαθήτριες: 1. Να ανακαλύψουν απαντήσεις του Χριστιανισμού σε κρίσιμα ερωτήματα που αφορούν στη σχέση του ανθρώπου με τον Θεό, τον κόσμο και τον συνάνθρωπο. 2. Να διερευνήσουν αντιλήψεις και στάσεις, οι οποίες έχουν αφετηρία θρησκευτικές πεποιθήσεις για τον Θεό, τον κόσμο και τον άνθρωπο, στο περιβάλλον τους και στον εαυτό τους. 3. Να προσεγγίσουν κριτικά τον ρόλο των θρησκειών στη διαμόρφωση πεποιθήσεων, ιδεολογιών, αξιών και στερεοτύπων σε ομάδες και πρόσωπα. 4. Να εξετάσουν τα χριστιανικά κριτήρια σε ηθικά ζητήματα που αφορούν στη ζωή και στη συνύπαρξη. 5. Να διαπιστώσουν την ανάγκη για συνύπαρξη, αλληλογνωριμία, καταλλαγή και συνεργασία μεταξύ ανθρώπων με διαφορετικές ή χωρίς θρησκευτικές πεποιθήσεις. 6. Να αναπτύξουν επικοινωνιακές και κοινωνικές δεξιότητες στο πλαίσιο της μαθησιακής κοινότητας σε επίπεδο θρησκευτικό, υπαρξιακό, αξιακό και ηθικό.		
Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα: (Πρόγραμμα Σπουδών)	Οι μαθητές/μαθήτριες να: - παρουσιάζουν το νόημα που δίνει ο Χριστιανισμός στην αποκάλυψη του Τριαδικού Θεού, - αναλύουν διδασκαλίες θρησκειών σχετικά με την αποκάλυψη του Θεού, - αξιολογούν τη σημασία που έχει η πίστη στην αποκάλυψη του Θεού στη ζωή των πιστών.		
Μέθοδος:	ΒΙΩΜΑΤΙΚΗ		
Προετοιμασία:	- Η διδασκαλία διεξάγεται στην αίθουσα υπολογιστών του σχολείου. Απαιτείται δυνατότητα σύνδεσης στο διαδίκτυο για το 1 ^ο διδακτικό βήμα (Βιώνοντας).		
2. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ			
	Χρόνος	Διδακτικά βήματα	Δραστηριότητες Στρατηγικές & Τεχνικές διδασκαλίας
1	15΄	Βιώνοντας	<u>Αποκαλύψεις στη ζωή των ανθρώπων.</u> (στην αίθουσα υπολογιστών του σχολείου-απαιτείται δυνατότητα σύνδεσης στο διαδίκτυο). Σε μια μηχανή αναζήτησης οι μαθητές/μαθήτριες πληκτρολογούν τη λέξη «αποκάλυψη». —Διαβάζουν μόνον τους τίτλους των δημοφιλέστερων αποτελεσμάτων στις δύο πρώτες σελίδες του φυλλομετρητή και καταγράφουν τις συνηθισμένες χρήσεις του όρου σήμερα. Ακολουθούν οι ερωτήσεις σε ολομέλεια: - Τι παρατηρείτε;

			- Τι είδους θέματα αφορά η αποκάλυψη; (θρησκείας, πολιτικής, κοινωνίας, ιστορίας κ.ά.) - Τι ειδήσεις «αποκαλύπτονται»; (σκάνδαλα κ.ά., δηλ. θέματα που ήταν κρυμμένα και δεν τα γνωρίζαμε). [Εναλλακτικά, αν δεν υπάρχει δυνατότητα χρήσης της αίθουσας υπολογιστών ή σύνδεσης στο διαδίκτυο: Οι περισσότεροι μαθητές/περισσότερες μαθήτριες έχουν κάποιο αγαπημένο πρόσωπο, κάποιον «ήρωα»: τραγουδιστή, συγκρότημα, ηθοποιό, μοντέλο, αθλητή... Γνωρίζουν γι' αυτόν/αυτήν σχεδόν τα πάντα (όσα είναι δημοσιευμένα). Μετά από αυτή τη σύντομη εισαγωγή, ακολουθούν ερωτήσεις, όπως: - Θα θέλατε να τον/την συναντήσετε προσωπικά; Γιατί; (Για να μου «αποκαλυφθεί», να μου παρουσιάσει πτυχές του εαυτού του που δεν γνωρίζω, που δεν είναι γνωστές δημοσίως). - Άρα, ψάχνετε να βρείτε τι κρύβεται κάτω από την επιφάνεια, κάτω απ' αυτό που φαίνεται; Ζητάτε να γνωρίσετε κάποιον/κάποια σε βάθος. Σ' αυτή τη διδακτική ενότητα θα ερευνήσετε τι νόημα έχει η αποκάλυψη για έναν πιστό/μία πιστή στον χώρο της θρησκείας του/της].
2	20'	Νοηματοδοτώντας	<u>Η αποκάλυψη του Θεού στον Χριστιανισμό και στις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις.</u> Τεχνική: «Ομαδοσυνεργασία» - «5π και 1γ». Χωρίζουμε τους μαθητές/τις μαθήτριες σε έξι (6) ομάδες των τεσσάρων ή πέντε, ανάλογα με τον αριθμό τους στην τάξη. Σε δύο ομάδες αναθέτουμε ένα από τα τρία (3) κείμενα του Φακέλου Μαθητή (ΦΜ). Δηλαδή, σε 2 ομάδες δίνουμε το κείμενο της Εξόδου (3, 1-14: φλεγόμενη βάτος), σε άλλες 2 τα χωρία της Κ.Δ. (Μτ 17,1, Λκ 9, 29-31, Μτ 17, 4-9: Μεταμόρφωση του Χριστού) και στις τελευταίες 2 το κείμενο του Κορανίου (2, 2-5). Σε όλες τις ομάδες δίνουμε τις ίδιες 6 ερωτήσεις: 1. Ποιο είναι το θέμα; 2. Ποιος αποκαλύπτεται; 3. Πού αποκαλύπτεται (και σε ποιον/ποιους); 4. Πότε αποκαλύπτεται; 5. Πώς αποκαλύπτεται; 6. Γιατί αποκαλύπτεται; Κάθε μαθητής/μαθήτρια της ομάδας απαντάει σε 1-2 ερωτήσεις. Στη συνέχεια, κάθε ομάδα απαντάει στην ερώτηση: «Γιατί ο Χριστιανισμός, ο Ιουδαϊσμός και το Ισλάμ ονομάζονται αποκαλυπτικές θρησκείες;». Ακολουθεί ανακοίνωση των απαντήσεων κάθε ομάδας στην ολομέλεια. Αν χρειάζεται, γίνονται διορθώσεις.
3	35'	Αναλύοντας	<u>Το νόημα της Αποκάλυψης στον Χριστιανισμό και στις αποκαλυπτικές θρησκείες.</u> Τεχνική: «Σήμανση και υπογράμμιση κειμένου». Οι ομάδες, όπως είναι χωρισμένες από το προηγούμενο διδακτικό βήμα, αναλαμβάνουν να μελετήσουν (ανά δύο ομάδες, όπως και προηγουμένως) ένα από τα 3 κείμενα που δίνονται στο ΦΜ. Οι μαθητές/μαθήτριες υπογραμμίζουν πάνω στο κείμενο τα σημεία που αναφέρονται στην αποκάλυψη του Θεού και γράφουν σε τρεις σειρές το νόημα που αυτή έχει στη συγκεκριμένη θρησκεία, από την οποία προέρχεται το κείμενο.

			Ανακοινώνεται ο διαθέσιμος χρόνος για την ολοκλήρωση της εργασίας (13'). [Προαιρετικά, μπορούμε να προτείνουμε στους μαθητές/στις μαθήτριες να επιλέξουν μία από τις 5 εικόνες της δ.ε. (διδασκαλίας ενότητας) του ΦΜ, που θεωρούν ότι αντιστοιχεί στο κείμενο που μελέτησαν, και να δικαιολογήσουν την απάντησή τους.] Στο τέλος της εργασίας, ένας μαθητής/μία μαθήτρια από κάθε ομάδα μέσα σε 2' παρουσιάζει/διαβάζει στην ολομέλεια το κείμενο που συνέταξε η ομάδα του [και την εικόνα που επέλεξε δικαιολογώντας τη σύνδεσή της με το κείμενο που μελέτησε]. Οι υπόλοιποι μαθητές/υπόλοιπες μαθήτριες κρατούν σημειώσεις (12').
4	20'	Εφαρμόζοντας	<u>Η σημασία που έχουν στη ζωή των πιστών οι πεποιθήσεις τους για την αποκάλυψη.</u> Τεχνική: Αντιγνωμίες Θέτουμε στην ολομέλεια της τάξης το ερώτημα: «Όταν άνθρωποι με διαφορετικές θρησκευτικές αντιλήψεις εκφράζουν δημόσια την αμφισβήτησή τους για τη διδασκαλία περί αποκάλυψης μιας θρησκείας προσβάλλουν τους πιστούς αυτής της θρησκείας;» Οι μαθητές/μαθήτριες χωρίζονται σε τρεις ομάδες. Τα μέλη των δύο ομάδων, αφού συζητήσουν μεταξύ τους ανά ομάδα -με τη βοήθεια και των όσων επεξεργάστηκαν στα προηγούμενα στάδια- εκφράζουν σε ολομέλεια την άποψή τους (υπέρ ή κατά) για το θέμα με επιχειρήματα. Η τρίτη ομάδα σε ρόλο παρατηρητή παρακολουθεί την αντιπαράθεση των δύο απόψεων και καταλήγει σε συμπέρασμα.
5	Εργασία στο σπίτι		-
3. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ			
Η αξιολόγηση των δύο πρώτων σημείων μπορεί να γίνει είτε προφορικά είτε γραπτά (στο σχολείο ή στο σπίτι) κατά τη διάρκεια του διδακτικού βήματος 3 (Αναλύοντας) ή αμέσως μετά. 1. Παρουσίαση του νοήματος της αποκάλυψης του Θεού στον Χριστιανισμό. 2. Διατύπωση διδασκαλιών των θρησκειών σχετικά με την αποκάλυψη του Θεού. Τίθενται στους μαθητές/στις μαθήτριες οι ερωτήσεις: - Τι θεωρείται «αποκάλυψη» στον Ιουδαϊσμό; (από το κείμενο «Η Κλήση του Μωυσή») - Τι θεωρείται «αποκάλυψη» στο Ισλάμ; - Τι ονομάζουμε «αποκάλυψη» στον Χριστιανισμό; - Ποιο είναι το θεολογικό νόημα της αποκάλυψης στον Χριστιανισμό;			
3. Αναγνώριση των θέσεων των πιστών για την αποκάλυψη του Θεού και του νοήματος που της αποδίδουν στην προσωπική τους ζωή. Η αξιολόγηση γι' αυτό το θέμα γίνεται στο διδακτικό βήμα 4 (Εφαρμόζοντας), όταν οι μαθητές/μαθήτριες εκφράζουν την άποψή τους σχετικά με τον σεβασμό προς την πίστη και τις θρησκευτικές πεποιθήσεις (εδώ για την έννοια της «αποκάλυψης») των πιστών άλλων θρησκειών.			
4. ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΠΗΓΕΣ/ΥΛΙΚΟ/ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ			
1. Παλιότερα διδακτικά εγχειρίδια (για τα βιβλικά κείμενα): - Α' γυμνασίου, σ. 49 (Η φλεγόμενη βάτος). - Β' γυμνασίου, σ. 98 (Μεταμόρφωση).			
2. Αγίου Γρηγορίου Νύσσης (1990). <i>Εις τον βίον του Μωυσέως</i>. Σειρά Λογική λατρεία 9. Εισαγ.-κείμεν.-μετάφρ.-σχόλια αρχιμ. Π. Μπρούσαλη. Αθήνα: Αποστολική Διακονία, σ. 103 εξ. (Η άφλεκτη βάτος).			

3. Θεοδώρου Ε. Δ. (1992). Αποκάλυψη. Στο *Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια. Οι θρησκείες*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σσ. 33-34.

4. Pearl Ch., Brookes R. S. (1997). *Βασικές αρχές του Ιουδαϊσμού*. Αθήνα: Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδας, σσ. 213-215.

Περαιτέρω ενδεικτική βιβλιογραφία για τον/την εκπαιδευτικό:

5. Ζιάκας, Γρ. (1988). *Ιστορία των θρησκειμάτων. Β΄. Το Ισλάμ*. Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναράς, σ. 298 εξ.
6. Ζιάκας, Γρ. (2003). *Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία*. Θεσσαλονίκη: Κορηλία Σφακιανάκη, σσ. 33-34.
7. McAfee, W. (2201). *Τα πέντε μεγάλα ζωντανά θρησκευόμενα*, Αθήνα: Άρτος Ζωής.
8. Γιαννουλάτος, Αν. (21973). *Κύριος της Λαμπρότητας: Ο Θεός των παρά τω όρος Κένυα Φυλών*. Αθήναι: Πορευθέντες.
9. Ρόουζ, Σ. (2004). Η αποκάλυψη του Θεού στην ανθρώπινη καρδιά. Αθήνα: Εγρήγορη. Σωφρόνιος, Αρχιμ. (21993). *Οψόμεθα τον Θεόν καθώς εστί*. Έσσεξ Αγγλίας: Ι. Μ. Τιμίου Προδρόμου.

5. ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΣ

ΘΕΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ της διδασκαλίας:

ΑΡΝΗΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ της διδασκαλίας:

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ Βελτίωσης:

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ: Δειγματικό Σχέδιο Διδασκαλίας

ΒΑΣΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ:	ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ	ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Εγχειρίδιο, σελίδα:	1.3 ΓΕΝΕΤΙΚΗ
ΤΑΞΗ / ΤΜΗΜΑ:	Γ1	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ:	
1. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ			
Ειδικοί στόχοι της τάξης που υπηρετούνται: (Πρόγραμμα Σπουδών)	Οι μαθητές/μαθήτριες: 1. Να ανιχνεύσουν τις θρησκευτικές και ηθικές παραμέτρους σύγχρονων κοινωνικών, επιστημονικών και ηθικών ζητημάτων. 2. Να ανακαλύψουν τη θέση και τον ρόλο του Χριστιανισμού και των θρησκειών απέναντι σε προβλήματα και προκλήσεις της σύγχρονης κοινωνίας σε παγκόσμια και τοπική διάσταση. 3. Να διερευνήσουν τη σύνδεση του χριστιανικού οράματος για τη μεταμόρφωση της ζωής και του κόσμου με τη σύγχρονη διανόηση και τον πολιτισμό. 4. Να προσεγγίσουν κριτικά τις συλλογικές απόψεις και να εκφράσουν τις προσωπικές τους θέσεις με επιχειρήματα.		
Προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα: (Πρόγραμμα Σπουδών)	Οι μαθητές/μαθήτριες να: - προσεγγίζουν τις εξελίξεις της γενετικής με βάση τη διδασκαλία του Χριστιανισμού και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων, - αναλύουν τη χριστιανική θεώρηση σε ηθικά διλήμματα εφαρμογών της γενετικής στον άνθρωπο και στη φύση, - εκφράζουν απόψεις με θρησκευτικά κριτήρια για εξελίξεις της γενετικής.		
Μέθοδος:	ΔΙΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ		
Προετοιμασία:	- Προετοιμασία της ψηφιακής παρουσίασης στο 1° βήμα (Παρουσιάζοντας). - Καταγραφή φράσεων για το 2° βήμα, Φύλλο εργασίας 1 (Εφαρμόζοντας). - Προετοιμασία κειμένων για το 3° βήμα, Φύλλο εργασίας 2 (Διερευνώντας). - Προετοιμασία προβολής παρουσίασης με δύο φωτογραφίες για το 4° βήμα (Αναπλαισιώνοντας). - Προετοιμασία και επιλογή αποσπασμάτων από το βίντεο « <u>Βλαστοκύτταρα Ηθικός και θεολογικός προβληματισμός</u> » για το 5° βήμα (Αξιολογώντας).		
2. ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ			
	Χρόνος	Διδακτικά βήματα	Δραστηριότητες Στρατηγικές & Τεχνικές διδασκαλίας
1	20΄	Παρουσιάζοντας	Η Γενετική στον σύγχρονο κόσμο. Δραστηριότητα: «Έντεχνος συλλογισμός, - μοτίβο Δημιουργικές Ερωτήσεις». Προβάλλουμε μία ψηφιακή παρουσίαση με τον ορισμό της Γενετικής Μηχανικής και εικόνες από εφαρμογές της: το πρώτο κλωνοποιημένο πρόβατο, το πρώτο παιδί του σωλήνα. Καλούμε τους μαθητές/τις μαθήτριες να χωριστούν σε έξι ομάδες και παράλληλα γράφουμε στον πίνακα τους παρακάτω τύπους των ερωτήσεων:

			1. Γιατί...; 2. Για ποιους λόγους...; 3. Τι θα γινόταν αν...; 4. Για ποιο σκοπό...; 5. Ποια θα ήταν η διαφορά αν...; 6. Αν υποθέσουμε ότι...; Στη συνέχεια αναθέτουμε τυχαία μία από τις παραπάνω ερωτήσεις ανά ομάδα μαθητών/μαθητριών και τους/τις καλούμε να τη συμπληρώσουν. Στο τέλος, ένας μαθητής/μία μαθήτρια από κάθε ομάδα γράφει στον πίνακα την ερώτηση που διατύπωσε η ομάδα του.
2	20'	Εφαρμόζοντας	Γενετική μηχανική και ανθρώπινα δικαιώματα Δραστηριότητα: «<i>θετικό-αρνητικό</i>». Ορίζουμε μέσα στην αίθουσα δύο εκ διαμέτρου αντίθετες θέσεις ως θετικό πόλο τη μία και ως αρνητικό πόλο την άλλη. Δίνουμε στους μαθητές/στις μαθήτριες το Φύλλο Εργασίας 1 για μελέτη αποσπασμάτων από τη Σύμβαση του Οβιέδο. Εξηγούμε στους μαθητές/στις μαθήτριες ότι μετά από κάθε φράση που θα ακούν θα πλησιάζουν τον θετικό πόλο, αν συμφωνούν, ή τον αρνητικό πόλο, αν διαφωνούν. Στη συνέχεια, θα δικαιολογήσουν γιατί τοποθετήθηκαν εκεί. Διαβάζουμε τις προτάσεις: 1. «Η δημιουργία εμβρύων για ερευνητικούς σκοπούς παραβιάζει το δικαίωμα στη ζωή» 2. «Τα μεταλλαγμένα προϊόντα υπερασπίζονται το δικαίωμα στη ζωή των υποσιτισμένων ανθρώπων» 3. «Η έρευνα σε έμβρυα in vitro παραβιάζει την ελευθερία του ανθρώπου» 4. «Οι επεμβάσεις στο ανθρώπινο γονιδίωμα με σκοπό την ευγονική σέβονται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια». Αξιολόγηση: Ανάλυση των ηθικών διλημμάτων για εφαρμογές της γενετικής στον άνθρωπο και τη φύση από θρησκευτική σκοπιά.
3	20'	Διερευνώντας	Θέσεις του Χριστιανισμού για τη Γενετική Μηχανική Δραστηριότητα: «<i>Ανακριτική καρέκλα</i>». Δίνουμε στους μαθητές/στις μαθήτριες το Φύλλο εργασίας 2 με δύο σύντομα κείμενα (από το σχολικό εγχειρίδιο ή σε φωτοτυπία): το ένα παρουσιάζει τις θέσεις του χριστιανισμού για τη Γενετική Μηχανική και το άλλο μια καταγγελία εναντίον των μεταλλαγμένων προϊόντων. Οι μαθητές/μαθήτριες τα μελετούν σύντομα. Ένας μαθητής/μία μαθήτρια εθελοντικά κάθεται απέναντι από την ολομέλεια της τάξης (στην «ανακριτική καρέκλα») και υποδύεται τον υπεύθυνο παραγωγής μεγάλης εταιρείας μεταλλαγμένων προϊόντων. Οι υπόλοιποι μαθητές/υπόλοιπες μαθήτριες τού/τής θέτουν ερωτήσεις.
4	15'	Αναπλαισιώνοντας	Ηθικός προβληματισμός για εφαρμογές Γενετικής στον άνθρωπο, στα φυτά ή στα ζώα Δραστηριότητα: «<i>Τοποθέτηση απέναντι στο κείμενο</i>». Διαβάζουμε σε ολομέλεια ένα αληθινό περιστατικό σε σχολείο από δημοσιευμένο κείμενο (βλ. Φύλλο εργασίας 3) με θέμα την έρευνα στα βλαστοκύτταρα.

			Οι μαθητές/μαθήτριες τοποθετούνται γραπτώς απέναντι στον ηθικό προβληματισμό που εγείρεται. Αξιολόγηση: Κριτική τοποθέτηση για ηθικές προεκτάσεις των εξελίξεων της γενετικής.
5	15'	Αξιολογώντας	Κριτική τοποθέτηση πάνω σε ηθικά διλήμματα σχετικά με τη Γενετική. Δραστηριότητα: «Επ' αυτού θα είχα να πω». Προβάλλουμε αποσπάσματα από το βίντεο «<u>Βλαστοκύτταρα Ηθικός και Θεολογικός προβληματισμός</u>», όπου αναπτύσσονται αντιλήψεις χριστιανού επιστήμονα για την έρευνα σε βλαστοκύτταρα (κυρίως από το 26' έως το 29' για τα ηθικά διλήμματα με τη μη χρήση εμβρυονικών βλαστοκυττάρων ή από το 41'.30'' έως 42'.30'' για το δίλημμα θεραπείας ενήλικα ασθενούς με την ταυτόχρονη καταστροφή εμβρύου). Οι μαθητές/μαθήτριες τοποθετούνται προφορικά με επιχειρήματα. Αξιολόγηση: Εκτίμηση των επιχειρημάτων του Χριστιανισμού και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων για θέματα γενετικής.

3. ΠΗΓΕΣ/ΥΛΙΚΟ/ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κόιος Ν. (2003). *Ηθική Θεώρηση των Τεχνικών Παρεμβάσεων στο ανθρώπινο γονιδίωμα*. Αθήνα: Κέντρο Βιοϊατρικής Ηθικής και Δεοντολογίας.

Βίντεο: «Βλαστοκύτταρα Ηθικός και Θεολογικός προβληματισμός»
<https://www.youtube.com/watch?v=Tb6BUVFDP9g>

Εικόνες από επιτεύγματα της γενετικής π.χ. το παιδί του σωλήνα (Λουίζ Μπράουν), το πρώτο κλωνοποιημένο πρόβατο (Ντόλυ), καρπούζι σε σχήμα κύβου (από το διαδίκτυο).

Φανάρας Β. (2010), Stem Cell Research: Aspects from the Orthodox Christian Perspective. *Επιστημονική Επιθεώρηση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος "Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία"* Α. Πάτρα, σσ. 285-291.

- Σύμβαση Οβιέδο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική (νόμος 2619/1998)
- Πλήρες κείμενο: http://www.bioethics.gr/media/pdf/biolaw/human/oviedo_convention_gr.pdf
- Διακήρυξη της UNESCO για το ανθρώπινο γονιδίωμα:
http://ethics.duth.gr/files/unesco_human_genome_gr.pdf

Κείμενο: «ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ: ΟΧΙ ΣΤΑ ΜΕΤΑΛΛΑΓΜΕΝΑ» [Δημοσιεύτηκε: Μάιος 29, 2014 στο «AVAAZ.org .Ψηφίσματα πολιτών».

ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΜΕΛΕΤΗ ΓΙΑ ΤΟΝ/ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ

Βίντεο : “Το πολύτιμο κύτταρο”, Εξαντας, <http://vimeo.com/23804657>

Φανάρας Β. (2013). Βιοηθικός προβληματισμός στο σχολείο. Στο *Ανάλεκτα Πεμπτουσίας*. 13. σσ. 5-7.

Χρήση του εκπαιδευτικού υλικού της Β' Λυκείου για την έννοια της **Βιοηθικής** από το Νέο ΠΣ για το Λύκειο.

5. ΑΝΑΣΤΟΧΑΣΜΟΣ

ΘΕΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ της διδασκαλίας:

ΑΡΝΗΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ της διδασκαλίας:

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ Βελτίωσης:

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1

Κείμενα για μελέτη:

1. Σύμβαση Οβιέδο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική (νόμος 2619/1998)

Πλήρες κείμενο στο:

(http://www.bioethics.gr/media/pdf/biolaw/human/oviedo_convention_gr.pdf)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Ανθρώπινο γονιδίωμα

Άρθρο 12

Γενετικές εξετάσεις που έχουν τη δυνατότητα πρόβλεψης

Εξετάσεις που προβλέπουν την εμφάνιση γενετικών νόσων ή που χρησιμοποιούνται είτε για την αναγνώριση του υποκειμένου ως φορέα γονιδίου υπεύθυνου για νόσο είτε για την ανίχνευση γενετικής προδιάθεσης ή δεκτικότητας για νόσο, επιτρέπεται να διενεργούνται μόνο για λόγους υγείας ή για επιστημονική έρευνα που σχετίζεται με λόγους υγείας, και υπό την προϋπόθεση της κατάλληλης γενετικής συμβουλευτικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V

Επιστημονική έρευνα

Άρθρο 16

Προστασία των προσώπων στα οποία διενεργείται η έρευνα

Επιτρέπεται η διενέργεια έρευνας επί προσώπου μόνον εφόσον συντρέχουν όλες οι ακόλουθες προϋποθέσεις:

- i. Δεν υπάρχει εναλλακτική λύση συγκρίσιμης αποτελεσματικότητας έναντι της έρευνας επί ανθρώπων.
- ii. Οι ενδεχόμενοι κίνδυνοι στους οποίους θα εκτεθεί το πρόσωπο δεν είναι δυσανάλογοι προς τα πιθανά οφέλη από την έρευνα.

.....

iv. Τα πρόσωπα στα οποία διενεργείται η έρευνα έχουν ενημερωθεί για τα δικαιώματα και τις διασφαλίσεις

που ορίζει ο νόμος για την προστασία τους.

v. Η αναγκαία συναίνεση που προβλέπεται από το άρθρο 5 έχει δοθεί ρητά, ειδικά και είναι τεκμηριωμένη. Η συναίνεση αυτή δύναται να ανακληθεί οποτεδήποτε.

Άρθρο 18

Έρευνα σε έμβρυα in vitro

1. Στις περιπτώσεις που ο νόμος επιτρέπει την έρευνα σε έμβρυα in vitro, θα εξασφαλίσει την επαρκή προστασία του εμβρύου.
2. Απαγορεύεται η δημιουργία ανθρωπίνων εμβρύων για ερευνητικούς σκοπούς.

2. Οικουμενική Διακήρυξη της UNESCO για το ανθρώπινο γονιδίωμα

(Πλήρες κείμενο στο: http://ethics.duth.gr/files/unesco_human_genome_gr.pdf)

Γ. ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΓΟΝΙΔΙΩΜΑ

Άρθρο 10

Ουδεμία έρευνα ή εφαρμογή της στο ανθρώπινο γονιδίωμα. κυρίως στον τομέα της βιολογίας, της γενετικής και της ιατρικής, υπερισχύει του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των θεμελιωδών ελευθεριών και της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας των ατόμων ή, αν το απαιτούν οι περιστάσεις, ομάδων ατόμων.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ **2****1° ΚΕΙΜΕΝΟ**

Δίνονται τα παρακάτω κείμενα Ορθόδοξου επιστήμονα: Κόιος Ν. (2003). *Ηθική Θεώρηση των τεχνικών παρεμβάσεων στο ανθρώπινο γονιδίωμα*. Αθήνα. σσ. 339-346.

Η βάση της ορθόδοξης θεώρησης των βιοηθικών ζητημάτων δεν μπορεί να είναι άλλη από την ορθόδοξη ανθρωπολογία. Οι δύο βασικές παράμετροι της ορθόδοξης ανθρωπολογίας είναι: α) ότι ο άνθρωπος είναι δημιουργημένος «κατ' εικόνα και όμοίωσιν» του Τριαδικού Θεού και β) ότι είναι ενιαία ψυχοσωματική οντότητα. Μέ βάση αυτές τις δύο σημαντικότερες παραμέτρους επιχειρείται η ηθική θεώρηση της μηχανιστικής αντίληψης για τον άνθρωπο και για όλες τις διαδικασίες της ζωής, την οποία εισάγει ή εφαρμόζει η γενετική τεχνολογία. Ο άνθρωπος, του οποίου η ανυπερβλήτη αξία πηγάζει από το γεγονός ότι εικονίζει τον δημιουργό Θεό, δε μπορεί να μεταβάλλεται σε αντικείμενο ψυχρών εργαστηριακών έρευνών. Πολύ περισσότερο δε μπορεί να αντιμετωπίζεται ως μέσο για την επίτευξη οποιωνδήποτε σκοπών.

.....

Η τροποποιητική και βελτιωτική γονιδιακή παρέμβαση προκάλεσε τις περισσότερες βιοηθικές συζητήσεις από όλες τις εφαρμογές της γενετικής μηχανικής στον άνθρωπο. Η δυνατότητα για κατά βούληση τροποποίηση των ανθρώπινων χαρακτηριστικών θέτει την μοίρα του ανθρώπινου γένους σε έντελώς πρωτόγνωρες άτραπούς. Η αλλαγή ή βελτίωση όχι μόνον των σωματομετρικών, αλλά και των διανοητικών και ψυχοηθικών χαρακτηριστικών δημιουργεί εύλογα μεγάλο προβληματισμό. Αν και η μεγαλύτερη μερίδα των βιοηθικολόγων αντιμετωπίζει αυτή την εφαρμογή με έντονο σκεπτικισμό, υπάρχουν αρκετοί, οι οποίοι υποστηρίζουν την πρόσβαση σε αυτήν κάτω από ορισμένους κανόνες. Περισσότερους υποστηρικτές έχουν οι παρεμβάσεις με σχετικά ιατρικό χαρακτήρα, π.χ. η ενίσχυση του ανοσοποιητικού συστήματος. Στο σημείο αυτό αναπτύσσεται ένας μεγάλος διάλογος μεταξύ βιοηθικολόγων, ιατρικών επιστημόνων, πολιτικών αρχηγών, θρησκευτικών αντιπροσώπων και άλλων κοινωνικών φορέων για τον καθορισμό των ορίων των έννοιων «ασθένεια» και «θεραπεία»... Η τροποποιητική και βελτιωτική παρέμβαση σε γενετικά κύτταρα βρίσκει το σύνολο σχεδόν των βιοηθικολόγων αντίθετο.

Οι περισσότεροι από τους βιοηθικολόγους τάσσονται υπέρ της θεραπείας, ή οποία πραγματοποιείται μέσω της χρήσης βλαστικών ολοδύναμων κυττάρων. Όσοι αντιτίθενται είναι εκείνοι, οι οποίοι προτάσσουν την αξία της έμβρυϊκής ζωής σε οποιαδήποτε πιθανή ωφέλεια στο πεδίο της θεραπείας των ασθενειών...

Η θεραπεία με την χρήση των βλαστικών κυττάρων μπορεί να δώσει λύση σε μεγάλα ιατρικά προβλήματα και ιδιαίτερα σε εκείνο των μεταμοσχεύσεων. Όσο μεγάλες βέβαια υποσχέσεις και αν κομίζει, η ορθόδοξη διδασκαλία δεν μπορεί να είναι σύμφωνη από την στιγμή κατά την οποία καταστρέφεται έμβρυϊκή ζωή μέσω των πειραματισμών. Η έν λόγω εφαρμογή μπορεί να αντιμετωπισθεί θετικά, μόνο όταν τα βλαστικά κύτταρα λαμβάνονται από ένήλικα ή όταν η λήψη τους από πρώιμα έμβρυα δε συνεπάγεται τη βλάβη ή την καταστροφή τους.

2° ΚΕΙΜΕΝΟ

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: ΟΧΙ ΣΤΑ ΜΕΤΑΛΛΑΓΜΕΝΑ

Γιατί είναι σημαντικό;

Εμείς οι πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαφωνούμε με τους αντιπροσώπους των 28 κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που συμφώνησαν ομόφωνα!!!, στην καλλιέργεια μεταλλαγμένων.

Από το 1997 μέχρι και το 2005 η Greenpeace παρακολουθεί και αναδεικνύει με επιστημονικές έρευνες τις αναμενόμενες επιπτώσεις στο περιβάλλον από την απελευθέρωση μεταλλαγμένων οργανισμών. Συγκεκριμένα τα στοιχεία που προκύπτουν από έρευνα (που έμενε στο σκοτάδι), πειραματόζωα που τράφηκαν με το ήδη εγκεκριμένο μεταλλαγμένο καλαμπόκι της Monsanto MON863 παρουσίασαν σημάδια τοξικότητας στο συκώτι και τα νεφρά. Είναι η πρώτη φορά που εμφανίζονται τοξικές επιπτώσεις σε εσωτερικά όργανα από κάποιο μεταλλαγμένο προϊόν που έχει ήδη πάρει έγκριση για κατανάλωση από ανθρώπους. Τελευταίες μελέτες (2009-2010) αναφέρουν πως ποντίκια-πειραματόζωα που τράφηκαν με μεταλλαγμένα είχαν σοβαρότατες επιπτώσεις στη γονιμότητά τους και προβλήματα στη νεφρική και την ηπατική λειτουργία (έρευνα Dr. Seralini).

Τα μεταλλαγμένα είναι ζωντανοί οργανισμοί, οι οποίοι έχουν δημιουργηθεί στο εργαστήριο και δεν θα μπορούσαν ποτέ να υπάρξουν με φυσικό τρόπο. Η Greenpeace αντιτίθεται στην απελευθέρωση των μεταλλαγμένων οργανισμών στο περιβάλλον, διότι οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι είναι ανυπολόγιστοι και μη αναστρέψιμοι και υποστηρίζει τη βιώσιμη γεωργία, ως τη μόνη λύση που διασφαλίζει καθαρή τροφή και καλλιέργειες, προστατεύει το έδαφος, το νερό και το κλίμα, σέβεται τη βιοποικιλότητα και δεν επιμολύνει το περιβάλλον με χημικά και μεταλλαγμένα.

«Κερκόπορτα» για την ταχύτερη αδειοδότηση νέων γενετικά τροποποιημένων καλλιεργειών άνοιξαν χτες οι μόνιμοι αντιπρόσωποι των 28 κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το νέο νομικό πλαίσιο θα γίνει πλέον υπερβολικά!!! ευνοϊκό για τις πολυεθνικές εταιρείες βιοτεχνολογίας.

Καλούμε τους υπουργούς Περιβάλλοντος να μην την επικυρώσουν στις 12 Ιουνίου στη σύνοδο στο Λουξεμβούργο. Καλούμε το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο να μη δώσει το «πράσινο φως» σε μια τέτοια συμφωνία. Λέμε ΟΧΙ στα μεταλλαγμένα στο πιάτο μας. Απαιτούμε την πλήρη απαγόρευση της καλλιέργειας των μεταλλαγμένων σε Ευρωπαϊκό έδαφος για τους πολύ βασικούς λόγους ΑΠΕΙΛΗΣ της ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ και την προστασία του περιβάλλοντος και της βιοποικιλότητας.

[Δημοσιεύτηκε: 29 Μαΐου 2014, στο «AVAAZ.org Ψηφίσματα πολιτών»]

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ **3****Ένα γεγονός (βιοηθική αφήγηση)**

Θα αφηγηθώ ένα πραγματικό γεγονός που έζησα σε κάποιο μάθημα μου και επηρέασε βαθιά τη γνώμη και τη προσέγγισή μου για τη θεραπεία με τα βλαστικά κύτταρα. Κατά τη διάρκεια μιας τηλεοπτικής εκπομπής σε ένα τοπικό κανάλι, το 2001, μίλησα για τη θεραπευτική κλωνοποίηση και καταδίκασα την χρήση ανθρώπινων εμβρυϊκών βλαστικών κυττάρων. Την επόμενη μέρα στο σχολείο, ..., είχα την πρώτη αντίδραση από ένα αλλοδαπό μαθητή, ο οποίος είχε γεννηθεί στη Ρωσία. Σήκωσε το χέρι του και εξέφρασε τη διαφωνία του με την άποψή μου. Για να είμαι ειλικρινής, έμεινα έκπληκτος, καθώς ενώ ο ίδιος δεν μπορούσε να μιλήσει καλά ελληνικά, είχε το θράσος να διαφωνεί με τις απόψεις μου. Μας εξήγησε ότι ήταν αθλητής του τζούντο που είχε αποχωρήσει από την εθνική ομάδα των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στην Αθήνα, επειδή είχε διαγνωστεί να πάσχει από ένα τύπο ηπατίτιδας. Είχε μολυνθεί από την ασθένεια μέσω σεξουαλικής επαφής χωρίς προφυλάξεις στη Ρωσία. Η άποψη του σχετικά με βλαστικά κύτταρα ήταν η εξής: «Δεν με νοιάζει πόσα έμβρυα, - αν είναι έμβρυα- θα καταστραφούν, είναι αρκετό για μένα να βρεθεί θεραπεία και να κερδίσω και πάλι τη ζωή μου". Ήταν ακριβώς εκείνη η στιγμή που ήρθα πρόσωπο με πρόσωπο με έναν ασθενή στην τάξη μου, ο οποίος μου εξήγησε -με το δικό του τρόπο- το ηθικό δίλημμα για την καταστροφή των εμβρυϊκών βλαστικών κυττάρων και το δικαίωμα του ενήλικου ασθενή που πρόκειται να θεραπευτεί με τα νέα επιτεύγματα της γενετικής.

[Φανάρας Β. (2010). Stem Cell Research: Aspects from the Orthodox Christian Perspective, *Επιστημονική Επιθεώρηση του Μεταπτυχιακού Προγράμματος "Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία"* Α, Πάτρα 2010, σσ. 285-291. (μτφ. από τα Αγγλικά)]

ΗΘΙΚΑ ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ

1.

2.

3.

8. ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Το νέο ΠΣ στα Θρησκευτικά Λυκείου στηρίζεται σε μία νέα παιδαγωγική βάση και πρόταση, σύμφωνα με την οποία η διδασκαλία εκκινεί από τις εμπειρίες του μαθητή/της μαθήτριας και δίνει έμφαση στη μάθηση μέσω στέρεων διερευνητικών και ερμηνευτικών προσεγγίσεων συγκεκριμένων εννοιών. Η νέα γνώση, που παράγεται στην τάξη, στηρίζεται στην αξιοποίηση των πολλαπλών δυνατοτήτων της κριτικής, διερευνητικής, συνεργατικής και βιωματικής διδασκαλίας/μάθησης. Στόχος είναι οι μαθητές/μαθήτριες, όχι μόνο να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν την εμπειρική, προσωπική γνώση για το θρησκευτικό φαινόμενο αλλά και να γίνουν κάτοχοι της «θρησκευτικής γλώσσας», δηλαδή ικανοί να «αποκωδικοποιούν», μέσα από τις εμπειρίες και τα βιώματά τους, τους κώδικες που εκφράζουν αυτό το θρησκευτικό φαινόμενο, έτσι όπως απαντάται στον Χριστιανισμό και στις θρησκευτικές παραδόσεις του περιβάλλοντός τους. Στο ΜτΘ οι μαθητές/μαθήτριες θα πρέπει να μπορούν να αναδεικνύουν και να συνθέτουν τις γνώσεις που προέρχονται από τις εμπειρίες, τις πληροφορίες και τα βιώματά τους, να αναπτύσσουν δεξιότητες και ικανότητες, να εκφράζονται δημιουργικά και πρωτότυπα, να ασκούνται στην κριτική και συνθετική σκέψη, να καλλιεργούν αξίες και να εκφράζουν στάσεις, συναισθήματα, προσδοκίες.

Η αξιολόγηση αποτελεί βασική παιδαγωγική λειτουργία και συστατικό στοιχείο της εκπαιδευτικής πράξης (Καψάλης, 2006, σ. 740). Σχετίζεται άμεσα με τους στόχους του ΠΣ, το περιεχόμενο του γνωστικού αντικείμενου και τη μεθοδολογία προσέγγισής του. Πρόκειται για μια διαδικασία που ενσωματώνεται στο σύνολο της διδακτικής και μαθησιακής πορείας, ξεδιπλώνεται σε όλες τις φάσεις της και βοηθά να διαπιστωθεί η επίτευξη των στόχων και των σκοπών του μαθήματος. Σκοπός της είναι η παρώθηση του μαθητή/της μαθήτριας προς την κριτική—αυτοαντίληψη, καθώς και η ανατροφοδότηση της διδασκαλίας και της μάθησης για την προαγωγή του εκπαιδευτικού έργου. Η αξιολόγηση είναι μια πολύπλοκη, πολυσύνθετη και εξαιρετικά υπεύθυνη ενέργεια του/της εκπαιδευτικού. Με μεθόδους και εργαλεία που παρέχει η θεωρία και η πρακτική της αξιολόγησης, ο/η εκπαιδευτικός παρατηρεί νηφάλια, μετρά αντικειμενικά, περιγράφει άρτια και αποτιμά την ατομική και ομαδική πρόοδο των μαθητών/μαθητριών, αλλά και τη διαδικασία της μάθησης σε όλες τις παραμέτρους της. Η αξιολόγηση βοηθά τον/την εκπαιδευτικό να παίρνει τις σωστές αποφάσεις (α) πριν την έναρξη της διδασκαλίας (διαγνωστική/αρχική αξιολόγηση), (β) κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας (διαμορφωτική αξιολόγηση) και (γ) μετά το πέρας της διδασκαλίας (τελική αξιολόγηση) (Καψάλης & Χανιωτάκης, 2011, σ. 44).

Παραδοσιακά, στο ελληνικό σχολείο, κυριαρχεί μόνο η τελική-αθροιστική αξιολόγηση. Η αξιολογική αποτίμηση της μαθησιακής αποτελεσματικότητας παραμένει στις γνώσεις, που απέκτησαν οι μαθητές/μαθήτριες κατά τη διδασκαλία και αγνοεί εντελώς τις διαδικασίες με τις οποίες τις απέκτησαν. Με τον τρόπο αυτό, η αθροιστική αξιολόγηση επικεντρώνεται στο παρατηρήσιμο και μετρήσιμο αποτέλεσμα της

εκπαίδευσης και αγνοεί τις εσωτερικές μαθησιακές διεργασίες του μαθητή/της μαθήτριας, όπως επίσης και τους παράγοντες, που επηρεάζουν και διαμορφώνουν τις διαδικασίες μάθησης και το μαθησιακό αποτέλεσμα. Μια αξιολόγηση που στηρίζεται μόνο στην προφορική και γραπτή εξέταση, δεν αποτιμά την πλήρη εικόνα του μαθητή/της μαθήτριας, δεν επιτελεί παιδαγωγικό έργο, αφού λειτουργεί μόνο διαπιστωτικά, και προσφέρεται για τη διεκπεραίωση θεσμικών λειτουργιών: έκδοση ελέγχων προόδου, ετήσιων ενδεικτικών και απολυτηρίων, εισαγωγικές διαδικασίες στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Ματσαγγούρας, 2007, σ. 309). Οι εξετάσεις κάθε μορφής όντως αποτυπώνουν σε ένα βαθμό το αποτέλεσμα της μάθησης, δεν μπορούν όμως να περιγράψουν τη διαδικασία της μάθησης.

Η σημασία της επανατροφοδότησης για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της διδασκαλίας είναι πολύ μεγάλη. Θεωρείται η παιδαγωγικότερη λειτουργία της εκπαιδευτικής αξιολόγησης. (Καψάλης & Χανιωτάκης, 2011, σ. 30). Ενώ η τελική αξιολόγηση χρησιμοποιείται στο τέλος ενός κεφαλαίου ή της σχολικής χρονιάς, η διαμορφωτική ή συνεχής αξιολόγηση διενεργείται σε όλες τις φάσεις της διδασκαλίας και του διδακτικού έτους, παρέχει πληροφόρηση και στοχεύει στη διαρκή ανατροφοδότηση· αποβλέπει σε όλους τους τομείς μάθησης (μαθησιακή αξιολόγηση) αλλά και σε μεταγνωστικές προσεγγίσεις (διαδικασία σκέψης). Η διαμορφωτική αξιολόγηση είναι συμβατή με την μάθηση η οποία στηρίζεται στην "ζώνη επικείμενης ανάπτυξης" και την κοινωνικο-πολιτιστική θεωρία μάθησης του Vygotsky (Καψάλης & Χανιωτάκης, 2011, σ. 50). Ο/Η εκπαιδευτικός παρακολουθεί την προσπάθεια και το έργο των μαθητών σε όλη τη διαδικασία της διδασκαλίας και αξιολογεί τον βαθμό επίτευξης του στόχου. Δίνει το στίγμα του σημείου που βρίσκεται ο/η κάθε μαθητής/μαθήτρια σε σχέση με το επιδιωκόμενο μαθησιακό αποτέλεσμα. Αποτιμά ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία που προκύπτουν από την παρατήρηση, τις ατομικές και συλλογικές εργασίες, τους φακέλους εργασίας, την αυτοαξιολόγηση και τις γραπτές δοκιμασίες. Τα αποτελέσματα αυτής της διαδικασίας διαμορφώνουν και την τελική ή αθροιστική αξιολόγηση. Αν το αποτέλεσμα δεν είναι το επιδιωκόμενο, τότε απαιτείται αναπροσαρμογή και αναδιαμόρφωση στις διδακτικές ενέργειες του/της εκπαιδευτικού, με στόχο πάντοτε την αποτελεσματική διδασκαλία. Τα αποτελέσματα της διαμορφωτικής αξιολόγησης χρησιμοποιούνται για να διαμορφώσουν τις περαιτέρω διδακτικές ενέργειες του/της εκπαιδευτικού ενώ της τελικής αξιολόγησης για να αποτυπώσουν τα αποτελέσματα (βαθμολογία) (Sangster & Overall, 2006, σ. 19).

Προκειμένου να εξασφαλισθεί η αποτελεσματικότητα της αξιολόγησης αλλά και για την υπέρβαση πιθανών παρεξηγήσεων είναι σκόπιμο να έχει κανείς πάντα κατά νου τα παρακάτω βασικά σημεία (Οδηγός Γυμνασίου, 2011, σ. 247-248):

- Η αξιολόγηση δεν είναι έλεγχος
- Από τα λάθη μας μαθαίνουμε
- Η αξιολόγηση δεν είναι ατομική υπόθεση του διδάσκοντος/της διδάσκουσας
- Η αξιολόγηση δεν είναι αυτοσκοπός.

Στον παρακάτω πίνακα περιγράφονται διάφορα επίπεδα (γνώση, κατανόηση, κριτική σκέψη, συνεργασία, στάσεις κ.λπ.) επίτευξης των μαθησιακών στόχων, που αποτελούν αντικείμενο αξιολόγησης από τον διδάσκοντα/την διδάσκουσα:

	ΣΤΟΧΟΙ & ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ
	Οι μαθητές/μαθήτριες θα μπορούν να:
Γνώση, Κατανόηση	- Παρατηρούν και να περιγράφουν γεγονότα, φαινόμενα, αντικείμενα, ανθρώπους. - Αναγνωρίζουν στοιχεία και φαινόμενα. - Αποδίδουν τις σκέψεις τους με διαφορετική, ανά περίπτωση, μορφή κώδικα (προφορικός λόγος, γραπτός λόγος, ψηφιακά κ.λπ.). - Γνωρίζουν και να χρησιμοποιούν ορθά έννοιες. - Οργανώνουν και να σχηματοποιούν τη γνώση. - Εξηγούν όσα γνωρίζουν. - Μεταφέρουν με επιτυχία γνώσεις και εμπειρίες από τη μια γνωστική περιοχή στην άλλη. - Κατανοούν και να χρησιμοποιούν τον γλωσσικό κώδικα των κοινωνικών επιστημών.
Επικοινωνία, συνεργασία	- Συνεργάζονται για την επίτευξη κοινών στόχων. - Εκφράζουν ιδέες, συναισθήματα, προβλήματα. - Αλλάζουν ρόλους. - Επιδεικνύουν υπευθυνότητα και να διεκπεραιώνουν με επιτυχία τις εργασίες τους, στο χρονικό πλαίσιο που έχει τεθεί. - Συμμερίζονται έμπρακτα τις απόψεις των άλλων.
Διερεύνηση, κριτική σκέψη, εναλλακτική σκέψη	- Συλλέγουν, να οργανώνουν και να αξιολογούν πληροφορίες. - Χρησιμοποιούν κριτήρια για να κρίνουν και να συγκρίνουν. - Ασκοούν κριτική σε ιδέες, κείμενα και πληροφορίες. - Αναγνωρίζουν τη διαφορά ανάμεσα σε ένα πραγματικό γεγονός και μια αξιολογική κρίση. - Διατυπώνουν ερωτήματα. - Υποστηρίζουν τα επιχειρήματά τους με στοιχεία. - Καταλήγουν σε συμπεράσματα μέσα από ανάλυση-σύνθεση δεδομένων. - Αναζητούν πληροφορίες στο Διαδίκτυο με τρόπο ασφαλή και να διακρίνουν την αξιοπιστία των πηγών. - Εκφράζονται δημιουργικά και πρωτότυπα. - Επιλύουν προβλήματα. - Έχουν μεταγνωστικές δεξιότητες.
Εφαρμογές στην καθημερινή ζωή	- Εντοπίζουν το πρόβλημα- ζήτημα και να το αναλύουν. - Συλλέγουν ιδέες και λύσεις και να τις ταξινομούν. - Αναγνωρίζουν προκαταλήψεις και ιδεοληψίες. - Αξιολογούν το αποτέλεσμα της ερευνητικής εργασίας, τη συνεργασία και τη μεθοδολογική ακρίβεια και συνέπεια. - Λειτουργούν αυτοαποτελεσματικά (self-efficacy).
Στάσεις, αξίες, συμπεριφορές	- Αναλαμβάνουν δράση στο σχολικό και κοινοτικό περιβάλλον. - Τηρούν κανόνες και δεσμεύσεις. - Αναγνωρίζουν προκαταλήψεις και ιδεοληψίες σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο. - Συμπεριφέρονται ισότιμα και δίκαια απέναντι στους άλλους. - Αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες - ηγεσία και να επιδεικνύουν υπευθυνότητα. - Επιδεικνύουν ευελιξία και προσαρμοστικότητα.

Η αξιοποίηση όλων των μορφών αξιολόγησης (διαγνωστική, διαμορφωτική, τελική) παρέχει δεδομένα που λειτουργούν συμπληρωματικά και δίνουν ολοκληρωμένη εικόνα στον εκπαιδευτικό. Απαιτείται, λοιπόν, συνδυασμός μεθόδων αξιολόγησης ποσοτικού και ποιοτικού χαρακτήρα, οι οποίες πρέπει να είναι κατάλληλες για την ηλικία, τις εκπαιδευτικές ανάγκες και τις εμπειρίες των μαθητών/μαθητριών. Η προσθήκη της αυτοαξιολόγησης και ετεροαξιολόγησης των μαθητών/μαθητριών ως μορφή αξιολόγησης είναι φυσική απόρροια της ενεργούς συμμετοχής των μαθητών/μαθητριών στη μαθησιακή διαδικασία και συμβάλλει στην ανάπτυξη εσωτερικών κινήτρων και μεταγνωστικών δεξιοτήτων. Παράλληλα είναι αναγκαίο να γνωστοποιηθούν έγκαιρα τα κριτήρια και οι διαδικασίες αξιολόγησης στους μαθητές/στις μαθήτριες, αφού αυτά λειτουργούν και ως οδηγοί διδασκαλίας και μάθησης για τον/την εκπαιδευτικό και τον μαθητή/την μαθήτρια (Ματσαγγούρας, 2007, σσ. 315, 323).

Σύμφωνα με τις προτεινόμενες μεθόδους διδασκαλίας (διερευνητική - βιωματική) του νέου ΠΣ, η διαδικασία της διδασκαλίας/μάθησης είναι μια διαδρομή που δεν εξαντλείται σε μονοδιάστατη παροχή γνώσεων, τις οποίες οι μαθητές/μαθήτριες καλούνται να «μάθουν» και να απομνημονεύσουν. Η διδασκαλία διεξάγεται πολυεπίπεδα, πολυτροπικά και αξιοποιεί μέσα, στρατηγικές και τεχνικές, ώστε να φθάσει στην επίτευξη των στόχων και των προσδοκώμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων που τίθενται. Άρα ο/η εκπαιδευτικός θα πρέπει κατά τον σχεδιασμό της διδασκαλίας του/της να προβλέψει και να εντάξει όλα εκείνα τα εργαλεία αξιολόγησης, ώστε σε όλες τις φάσεις της διδακτικής και μαθησιακής διαδικασίας να μπορεί να αποτιμήσει την πρόοδο και τις επάρκειες των μαθητών/μαθητριών του/της. Η αξιολόγηση γίνεται αναπόσπαστο μέρος της διδασκαλίας. Η κεντρική ερώτηση - ορισμός της αξιολόγησης από τον διδάσκοντα/την διδάσκουσα είναι «πώς μπορώ να μάθω τι μπορούν να κάνουν οι μαθητές/μαθήτριές μου», όπως και «πώς μπορούν οι ίδιοι/ίδιες να διαπιστώσουν τι μπορούν να κάνουν» (Οδηγός Δημοτικού - Γυμνασίου, 2011, αναθεώρηση 2014, σσ. 246-247).

Εκτός από τις γνωστές μεθόδους και τεχνικές αξιολόγησης (τεστ, διαγωνίσματα, ερωτήσεις κ.λπ.) που χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα στο Λύκειο, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να χρησιμοποιήσει ένα πλήθος άλλων τεχνικών και μέσων που θα ενσωματώσει στη διδακτική διεργασία και που θα τον/την βοηθήσουν στην αποτίμηση: της ανάκλησης της γνώσης και της κατανόησής της, της ικανότητας ανάλυσης, της συνθετικής και κριτικής σκέψης, της επίλυσης προβλημάτων, της πρακτικής εφαρμογής της γνώσης, της επιλογής προσωπικών αξιών και στάσεων, της αυτεπίγνωσης και της μετα-γνώσης. Στον Οδηγό Εκπαιδευτικού στα Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου (2014, σσ. 245-263) ο διδάσκων/η διδάσκουσα μπορεί να βρει άφθονο υλικό και ιδιαίτερα τεχνικές εναλλακτικής αξιολόγησης, κλείδες αυτοαξιολόγησης και ομαδοσυνεργατικής αξιολόγησης, δείγματα πινάκων διαβαθμισμένων κριτηρίων αξιολόγησης (ρούμπρικες), τεχνικές αξιολόγησης με χρήση ΤΠΕ κ.ά.

Στο νέο ΠΣ του Λυκείου, το οποίο αναπτύσσεται εννοιοκεντρικά, η στήλη της αξιολόγησης που υπάρχει, επιδιώκει να προσδιορίσει τον βαθμό επίτευξης των σκοπών και των προσδοκώμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων, για τα οποία ο αξιολογικός έλεγχος είναι δεσμευτικός. Συνεπώς, υπάρχει αλληλεξάρτηση μεταξύ σκοπών, προσδοκώμενων μαθησιακών αποτελεσμάτων και αξιολόγησης στον σχεδιασμό της διδασκαλίας και αντίστοιχα, η επιλογή των μεθόδων και των δραστηριοτήτων συνάδει, αφενός με τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα και αφετέρου με τα ζητούμενα της αξιολόγησης. Άρα, ο/η εκπαιδευτικός σχεδιάζει και ενσωματώνει στο διδακτικό δίωρο, εκτός από τις μαθησιακές δραστηριότητες, τις τεχνικές που θα χρησιμοποιήσει για την αξιολόγηση.

Είναι σημαντικό και αναγκαίο η διαδικασία της αξιολόγησης να γίνεται την ίδια ημέρα, με το πέρας κάθε ενότητας, ούτως ώστε ο διδάσκων/η διδάσκουσα να είναι σε θέση να διακρίνει τον βαθμό κατανόησης και ανταπόκρισης των μαθητών/μαθητριών στα επιδιωκόμενα μαθησιακά αποτελέσματα. Αν η αξιολόγηση πραγματοποιηθεί στο επόμενο μάθημα, αυτό που ουσιαστικά θα πετύχει ο/η εκπαιδευτικός είναι ο έλεγχος της μνήμης των μαθητών/μαθητριών του, και όχι των δεξιοτήτων που αποκτήθηκαν, ούτε και των προσωπικών στάσεων που εκφράστηκαν. Στο σημείο αυτό, διευκρινίζεται ότι η φάση της «αξιολόγησης», η οποία εμφανίζεται στις διδακτικές ενότητες που αναπτύσσονται με τη διερευνητική μέθοδο, αποτελεί καταληκτήρια φάση της προτεινόμενης διδακτικής μεθόδου. Στη φάση αυτή, οι ίδιοι/ίδιες οι μαθητές/μαθήτριες προβαίνουν σε αξιολογικές εργασίες που αφορούν τη διδακτική ενότητα που επεξεργάζονται.

9. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bakhtin, M. M. (1981). *The dialogic imagination*. Όστιν, Τέξας: Austin University of Texas Press.
- Baumfield, V., C. Bowness, D. Cush και J. Miller (1994). *A Third Perspective*. Πλίμουθ: University College of St Mark and St John.
- Baynham, M. (2002). *Πρακτικές Γραμματισμού*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Bhaskar, R. (1978). *A Realist Theory of Science*. Μπράιτον: Harvester.
- Bhaskar, R. (1993). *Dialectic: The Pulse of Freedom*. Νέα Υόρκη: Verso.
- Bruner, J. (1962). *The Process of Education*, Κέιμπριτζ, Μα., U.S.A.: Harvard University Press.
- Bruner, J. (1997). *Πράξεις νοήματος*. Μτφρ. Η. Ρόκου και Γ. Καλομοίρης. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Dewey, J. (1902). *The Child and the Curriculum*. Σικάγο: University of Chicago Press.
- Dewey, J. (1934). *A common faith*. Λονδίνο: Yale University Press.
- Dewey, J. (1938). Experience and Education. Στο J. Dewey, *Later Works, 1935-53*, (Τόμ. 13, σσ. 1-63). Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Dewey, J. (1958). *Experience and Nature*. Νέα Υόρκη: Dover.
- Dewey, J. (1964). *John Dewey on education; selected writings*. Επιμ. R. D. Archambault. Νέα Υόρκη: Modern Library.
- Dewey, J. (1980). *Εμπειρία και εκπαίδευση*. Μτφρ. Λ. Πολενάκης. Αθήνα: Γλάρος.
- Eisner, E. (1985). *The Educational Imagination: On the Design Evaluation of School Programs*. Νέα Υόρκη: McMillan.
- Erikson, E. H. (1977). *Toys and Reasons. Stages in the Ritualization of Experience*. Νέα Υόρκη: W.W. Norton & Company.
- Erikson, E. (1990). *Η παιδική ηλικία και η κοινωνία*. Μτφρ. Μ. Κουτρομπάκη. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Erricker, C. (2010). *Religious Education. A Conceptual and Interdisciplinary Approach for Secondary Level*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge.
- Erricker, C., & Erricker, J. (2000). The Children and Worldviews project: A Narrative Pedagogy of Religious Education. Στο M. Grimmitt (Επιμ.), *Pedagogies of Religious Education* (σσ. 188-206). Γκρέιτ Γουέικερν, Έσεξ: McCrimmons.
- Europe, Council of. (2008). *White Paper on Intercultural Dialogue CM(2008)30/ 2 May 2008*. Ανακτήθηκε από http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/whitepaper_interculturaldialogue_2_EN.asp

- Feldman, R. S. (2011). *Εξελικτική Ψυχολογία*. Μτφρ. Ζ. Αντωνοπούλου και Ζ. Κουλεντιανού. Αθήνα: Gutenberg.
- Fowler, J. W. (1981). *Stages of faith: The psychology of human development and the quest for meaning*. Σαν Φρανσίσκο: Harper Collins.
- Freire, P. (1977). *Η Αγωγή του Καταπιεζόμενου*. Μτφρ. Γ. Κρητικός. Αθήνα: Εκδόσεις Ράππα.
- Gee, J. P. (2007). *What video games have to teach us about learning and literacy*, Νέα Υόρκη: Macmillan.
- Geertz, C. (1983). *Local Knowledge*. Νέα Υόρκη: Basic Books.
- Geertz, C. (2003[1973]). *Η ερμηνεία των πολιτισμών*. Μτφρ. Θ. Παραδέλλης. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Giroux, H. A. (2004). The Politics of Public Pedagogy. Στο J. Di Leo και W. Jacobs (Επιμ.), *If Classrooms Matter: Progressive Vision of Educational Environments* (σσ. 15-36). Νέα Υόρκη: Routledge.
- Goldman, R. (1068), *Religious Thinking from Childhood to Adolescence*, Λονδίνο: Routledge and Kegan Paul.
- Goleman, D. (1998). *Η συναισθηματική νοημοσύνη: Γιατί το EQ είναι πιο σημαντικό από το IQ*. Μτφρ. Ά. Παπασταύρου. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Grimmitt, M. (1987). *Religious Education and Human Development*. Γκρέιτ Γουέικερν, Έσεξ: McCrimmons.
- Grimmitt, M. (Επιμ.). (2000). *Pedagogies of Religious Education*. Γκρέιτ Γουέικερν, Έσεξ: McCrimmons.
- Grimmitt, M. (2000). Constructivist Pedagogies of Religious Education Project: RE-thinking Knowledge, Teaching and Learning in Religious Education. Στο M. Grimmitt (Επιμ.), *Pedagogies of Religious Education. Case studies in the Research and Development of Good Pedagogic Practice in RE* (σσ. 207-227). Great Wakering. Essex: McCrimmons.
- Havighurst, R. J. (1972). *Developmental tasks and education*. New York: McKay.
- Haydon, G. (Επιμ.). (2009). *Faith in Education*. Λονδίνο: University of London Institute of Education.
- Heaven, P. (2001). *The social psychology of adolescence*. Μπεϊσινγκστούκ: Palgrave.
- Heimbrock, H.-G. (2004). Beyond secularization: Experiences of the sacred in childhood and adolescence as a challenge for RE development theory. *British Journal of Religious Education*, 26(2), σσ. 119-131.

- Hella, E., και A. Wright (2009). Learning 'about' and 'from' religion: Phenomenography, the Variation Theory of Learning and religious education in Finland and the UK. *British Journal of Religious Education*, 31(1), σσ. 53-64.
- Hermans, H. (2001). The Dialogical Self: Toward a Theory of Personal and Cultural Positioning. *Culture & Psychology*, 7, σσ. 243-281.
- Hermans, H., & Hermans-Konopka, A. (2010). *Dialogical Self Theory Positioning and Counter-Positioning in a Globalizing Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoffman, M. L. (1988). Moral Development. Στο M. H. Bornstein, & M. Lamb (Επιμ.), *Developmental Psychology: An Advanced Textbook* (σσ. 497-548). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Jackson, R. (1997). *Religious Education: An Interpretative Approach*. London: Hodder.
- Kalantzis, M., και Cope, B. (2001). Multiliteracies: A framework for action. Στο M. Kalantzis, & M. Cope, *Transformations in Language and learning: Perspectives on Multiliteracies*. (σσ. 19-31). Σίδνεϊ: Common Ground Publishing.
- Kalantzis, M., και B. Cope (2013). *Νέα Μάθηση. Βασικές αρχές για της επιστήμη της εκπαίδευσης*. Μτφρ. Χ. Γιώργος. Αθήνα: Κριτική.
- Karpov, Y. V., και H.C. Haywood (1998). Two ways to elaborate Vygotsky's concept of mediation: Implications for Instruction. *American Psychologist*, 53(1), σσ. 27-36.
- Kohlberg, L. (1983). *The psychology of moral development*. Νέα Υόρκη: Harper & Row.
- Kohlberg, L. (1981). *Essay on moral development: Vol. 1. The Philosophy of moral development*. San Francisco: Harper & Row.
- Kohlberg, L. (1984). *Essays on moral development: Vol.2 The psychology of moral development*. San Francisco: Harper & Row.
- Koukounaras Liagkis, M. (2013). Religion in the Curriculum in the post-modern era: Why young people should know about religion? *International Journal for Cross-Disciplinary Subjects in Education*, 3 (1), σσ. 1373-1378.
- Leak, G. K., A.A. Loucks and P. Bowlin (1999). Development and initial validation of an objective measure of faith development. *The International Journal for the Psychology of Religion* 9(2), σσ. 105-124.
- Marcia, J. (1967). Ego identity status: Relationship to change in self-esteem, "general adjustment" and authoritarianism. *Journal of Personality* (35), σσ. 118-133.
- Marcia, J. E. (1980). Identity in Adolescence. Στο J. Adelson (Επιμ.), *Handbook of adolescent psychology* (σσ. 159-187). New York: John Wiley and Sons.
- Marcia, J. E. (1994). The empirical study of ego identity. Στο H. A. Bosma, & L. G. Tobi (Επιμ.), *Identity development: An interdisciplinary approach* (σσ. 67-80). Thousand Oaks, CA: Sage.

- Maybury, J., και G. Teece (2005). Learning from what? A question of subject focus in religious education in England and Wales. *Journal of Beliefs and Values*, 26(2), σσ. 179-190.
- Meece, J. L. (2002). *Child and Adolescent Development for Educators*. Νέα Υόρκη: McGraw-Hill.
- Mitropoulou, V., M. Rantzou και M. Anagnostopoulou (2014). Intercultural Education in the Civil Education in the Curricula of the Greek School (Elementary-High School). *Asian Journal of Instruction*, 2(1)(ÖZEL), σσ. 198-206.
- Muus R. (³1975) *Theories of Adolescence*. Νέα Υόρκη: Random House.
- Nucci, L. P. (2001). *Education in the Moral Domain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Piaget, J. (1954). *The Construction of Reality in the Child*. Νέα Υόρκη: Basic Books.
- Piaget, J. (1972). *The Psychology of Intelligence*. Τότοβα, Ν.Τζ.: Littlefield Adams.
- Piaget, J. (2007[1973]). *The Child's Conception of the World*. Λονδίνο: Paladin Books.
- REDCo. (2009). Religion in Education. An contribution to Dialogue or a factor of Conflict in transforming societies of European countries. Periodic Activity Report 3. Αμβούργο: Universitat Hamburg.
- Robinson, K. (2011). *Άλλη λογική. Για μια επανάσταση δημιουργικότητας*. Μπφρ. Β. Αργυριάδης. Αθήνα: Εν πλώ.
- Rogers, C. (1956). What it means to become a person. Στο C. E. Moustakas (Επιμ.), *The Self* (σσ. 195-211). Νέα Υόρκη: Harper & Bros.
- Rogers, C. (1961). *On becoming a person*. Boston: Houghton Mifflin.
- Rogers, C. (1969). *Freedom to learn*. Colombus Ohio: Charles Merrill Co.
- Rogers, W. (1980). Interdisciplinary Approaches to Moral and Religious Development: A Critical Overview. Στο C. Brusselmans, & J. O' Donahue (Επιμ.), *Toward moral and religious maturity: The First International Conference on Moral and Religious Development* (σσ. 12-50). Morristown, NJ: Silver Burdett Co.
- Sangster, M. & Overall, L. (2006). *Assessment. A practical guide for primary teachers*. London: Continuum.
- Schiro, M. (1978). *Curriculum for Better Schools: The Great Ideological Debate*. Ένγκλγουντ Κλιφς, Ν. Τζ.: Educational Technology Publication.
- Singer, S. J. (2005). Educating for Commitment: Insights from Postmodernity. *Religious Education: The Official Journal of the Religious Education Association*, 100(3), σσ. 296-310.

- Slavin, R. E. (2007). *Εκπαιδευτική Ψυχολογία. Θεωρία και πράξη*. Μτφρ. Ε. Εκκεκάκη. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Smart, N. (1971). *The Religious Experience of Mankind*. Λονδίνο: Fondana.
- Stern, J. (2006). *Teaching Religious Education. Researchers in the Classroom*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Continuum.
- Tyler, R. W. (1949). *Basic Principles of Curriculum and Instruction*. Σικάγο: Chicago University of Chicago Press.
- VonGlaserfeld, E. (1995). *Radical constructivism: A way of knowing and learning*. Ουάσινγκτον: Falmer.
- Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in Society: The development of higher psychological processes*. Κέιμπριτζ, MA: Harvard University Press.
- Vygotsky, L.S. (1962). *Thought and Language*. Κέιμπριτζ, MA: MIT Press.
- Vygotsky, L. S. (1998[1978]). *Νους στην κοινωνία. Η ανάπτυξη των ανώτερων ψυχολογικών διαδικασιών*. Μτφρ. Α. Μπίμπου. Αθήνα: Gutenberg.
- Ong, W. J. (2005). *Προφορικότητα και εγγραματοσύνη: Η εκτεχνολόγηση του λόγου*. Μτφρ. Κ. Χατζηκυριάκου. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.
- Watson, B. (2012). Why religious education matters. Στο L. Barnes (Επιμ.), *Debates in Religious Education* (σσ. 13-21). Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge.
- Winnicott, D. W. (1951/1958). Transitional objects and transitional phenomena. Στο D. W. Winnicott, *Collected Papers* (σσ. 1-34). Λονδίνο: Tavistock.
- Wray, D. και M. Lewis (1997). *Extending Literacy*. Λονδίνο: Routledge.
- Ziebertz, H.-G., και W.K. Kay (2005). *Youth in Europe 1: An International Empirical Study about Life Perspectives*. Μίνστερ: Lit Verlag.
- Ziebertz, H.-G., και W.K. Kay (2006). *Youth in Europe 2: An International Empirical Study about Religiosity*. Μίνστερ: Lit Verlag.
- Ziebertz, H.-G., W.K. Kay και U. Riegel (2009). *Youth in Europe 3: An International Empirical Study of the Significance of Religion for Life Orientation*. Μίνστερ: Lit Verlag.
- Zizioulas J. (1997). *Being as Communion, Studies in Personhood and the Church*, Νέα Υόρκη: St. Vladimir's Press.
- Zizioulas J. (2007). *Communion and Otherness, Further Studies in Personhood and the Church*, Λονδίνο: T&T Clark.
- Αγγελάκος, Κ. (2003). Η ένταξη της διαθεματικής προσέγγισης της γνώσης στο επίσημο πρόγραμμα του ελληνικού σχολείου: από τη μυθοποίηση στην "ομαλή προσεγγίση". Στο Κ. Αγγελάκος (Επιμ.), *Διαθεματικές προσεγγίσεις της γνώσης στο ελληνικό σχολείο* (σσ. 12-17). Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Αρμαμέντος, Π. Δ., και Β. Α. Σωτηρόπουλος (2008). *Προσωπικά Δεδομένα. Ερμηνεία κατ' άρθρο*. Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Βασιλόπουλος, Χ. (1996). *Θρησκευτική Αγωγή και αυτονομία του παιδιού*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Βασιλόπουλος, Χ. (2006). *Παιδαγωγικά Μελετήματα*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Βασιλόπουλος, Χ. (2003). *Διδακτική του μαθήματος των Θρησκευτικών*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Βασιλόπουλος, Χ. (1993). *Ο μαθητής ως κριτήριο του μαθήματος των Θρησκευτικών*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Βασιλόπουλος, Χ. (2008). *Σχολική θρησκευτική αγωγή*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Βουλγαράκη-Πισίνα, Ε. (2004). *Νεωτερικότητα και Σχολική Θρησκευτική Αγωγή*. Αθήνα: Μαΐστρος.
- Γιαγκάζογλου, Στ. (2007). Το μάθημα των Θρησκευτικών στη δημόσια εκπαίδευση. Φυσιогνωμία, σκοποί, περιεχόμενο, νέα βιβλία, διαθεματική προσέγγιση, ευρωπαϊκή προοπτική, θεολογία της ετερότητας. Στα Πρακτικά της Επιστημονικής Ημερίδας, *Τα Θρησκευτικά στο σύγχρονο σχολείο. Απέναντι στις προκλήσεις των καιρών*, σσ. 34-108. Νεάπολη Θεσσαλονίκης: Ι. Μητροπόλεως Νεαπόλεως και Σταυρουπόλεως.
- Γιαγκάζογλου, Στ., Αθ. Νευροκοπλής και Γ. Στριλιγκάς (Επιμ.) (2013). *Τα θρησκευτικά στο σύγχρονο σχολείο. Ο διάλογος και η κριτική για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*. Αθήνα: Αρμός.
- Γκόβας, Ν. (2003). *Για ένα νεανικό δημιουργικό θέατρο, ασκήσεις, παιχνίδια, τεχνικές, ένα πρακτικό βοήθημα για εμψυχωτές θεατρικών ομάδων και εκπαιδευτικούς*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γκότοβος, Αθ., Παιδαγωγική αλληλεπίδραση. Επικοινωνία και Κοινωνική Μάθηση στο Σχολείο, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1999.
- Γούναρη, Π. και Γ. Γρόλλιος (Επιμ.) (2010). *Κριτική Παιδαγωγική. Μία συλλογή κειμένων*. Μτφρ. Β. Παππή. Αθήνα: Gutenberg.
- Δεληκωσταντής, Κ. (2009). *Η παιδεία ως πολιτισμός του προσώπου*. Αθήνα: Έννοια.
- Δεληκωσταντής, Κ. (2009β). *Η σχολική Θρησκευτική Αγωγή: Μεταξύ Παιδαγωγικής και Θεολογίας*. Αθήνα: Έννοια.
- Δεληκωσταντής, Κ. (2013) Το μάθημα των Θρησκευτικών: Ταυτότητα και προοπτικές. Στο Γιαγκάζογλου, Στ., Αθ. Νευροκοπλής και Γ. Στριλιγκάς (Επιμ.). *Τα θρησκευτικά στο σύγχρονο σχολείο. Ο διάλογος και η κριτική για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*, σσ. 401-414. Αθήνα: Αρμός.
- Διαμαντής, Φ. (2013). *Θρησκευτικός Γραμματισμός, τρεις περιπτώσεις ορθόδοξου λόγου. Διδακτορική διατριβή*. Θεσσαλονίκη.

- Ζηζιούλας, Ιωάννης (Μητροπολίτης Περγάμου). (2010). *Ορθόδοξη Εκκλησία και τρίτη χιλιετία*. Στο Σ. Φωτίου (Επιμ.). *Η υποδοχή του Άλλου* (σσ. 101-123). Αθήνα: Αρμός.
- Καλαϊτζίδης, Π. (Επιμ.) (2000). *Γιατί Θρησκευτικά σήμερα; Πρακτικά της Διημερίδας: Το Μάθημα των Θρησκευτικών στο Ενιαίο Λύκειο (Α΄ Συνάντηση Θεολόγων Καθηγητών)*. Βόλος, 16-17 Απριλίου 1999, Αθήνα: Δόμος.
- Καπετανάκης, Γ.Δ. (2014). *Θρησκευτική Αγωγή στο Ελληνικό Λύκειο (Διδακτορική διατριβή)*, Αθήνα: Manifesto.
- Καραμούζης, Π. (2007). *Πολιτισμός και Διαθρησκευτική Αγωγή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καψάλης, Α. Γ. (2006). *Παιδαγωγική Ψυχολογία*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Καψάλης, Α. & Χανιωτάκης, Ν. (2011). *Εκπαιδευτική Αξιολόγηση*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κογκούλης, Ι. (³1989). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κογκούλης, Ι. (1986). *Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα: Χριστιανοπαιδαγωγική θεώρηση*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κογκούλης, Ι. (²1993). *Το Μάθημα των Θρησκευτικών στη Μέση Εκπαίδευση (1833-1932): Συμβολή στην Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κογκούλης, Ι. (²1993). *Το Μάθημα των Θρησκευτικών στη Μέση Εκπαίδευση κατά την Πεντηκονταετία 1932-1982: Ιστοριοπαιδαγωγική Προσέγγιση και Συμβολή στην Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κοκκέβη, Α., Α. Φωτίου, Μ. Σταύρου και Ε. Καναβού (2011). *Οι έφηβοι και το σχολείο. Σειρά θεματικών τευχών: Έφηβοι, Συμπεριφορές και Υγεία*. Αθήνα: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Υγιεινής.
- Κόπτης, Αλ. (2008). *Οι θρησκευτικές έννοιες και η βιωματική τους διδασκαλία: Θεωρητική προσέγγιση-Πειραματική εφαρμογή*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Κορναράκης, Κ. Ι. (2012). *Ο Άνθρωπος απέναντι στην Εικόνα του*. Αθήνα: Αρμός.
- Κοσμόπουλος Β. Αλέξανδρος (1990). *Το σχολείο πέθανε. Ζήτω το σχολείο του προσώπου*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Κοσμόπουλος, Α. Β. (⁴2000). *Σχεσιοδυναμική Παιδαγωγική του Προσώπου*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Κοσμόπουλος, Αλ. και Γρ. Μουλαδούδης (2003). *Ο Carl Rogers & η Προσωποκεντρική του Θεωρία για την Ψυχοθεραπεία και την Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2013). Η θρησκευτική εκπαίδευση στο Λύκειο στην τομή της νεωτερικής και μετανεωτερικής σκέψης. Η λύση είναι η κονστρουβιστική προσέγγιση; *Επιστήμες της αγωγής*, 3, σσ. 62-82.
- Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ. (2013). Το Μάθημα των Θρησκευτικών σήμερα και αύριο. Μία άποψη με κριτήριο την παιδαγωγική και διδακτική του μαθήματος. *Νέα Παιδεία*, 146, σσ. 123-135.
- Κουκουνάρας Λιάγκης, Μ. (2014). Η ανάπτυξη της θρησκευτικότητας και πίστης του παιδιού και του εφήβου. Μία συμβολή στην αγωγή και την εκπαίδευση με την αρωγή των λόγων του οσίου Πορφυρίου Καυσοκαλυβίτου». *Θεολογία*, 85(3) σσ. 180-181 (σσ. 167-213).
- Κουκουνάρας Λιάγκης, Μ. (2015). *Επιστήμες της Παιδαγωγικής και πρώτη εφηβεία. Συμβολή στη διδακτική μεθοδολογία της Θρησκευτικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κουκουνάρας Λιάγκης, Μ. (2015). Φιλοσοφία του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών: Συμβολή στον σχεδιασμό της θρησκευτικής Εκπαίδευσης στο Λύκειο, *Εκπαιδευτικός Κύκλος*, 3 (1). σσ. 139-153. ().
- Κουλαϊδής, Β., και Κ. Δημόπουλος (2005). *Ελληνική νεολαία. Όψεις κατακερματισμού*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κρίστεβα, Τ. (2011). *Αυτή η απίστευτη ανάγκη για πίστη*. Μτφρ. Τ. Κωνσταντίνου. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μάνεσης, Α. (1981). *Συνταγματικά Δικαιώματα. Α΄ Ατομικές Ελευθερίες*. Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Ματσαγγούρας, Η. (2002). Διεπιστημονικότητα, διαθεματικότητα και ενιαιοποίηση στα νέα προγράμματα Σπουδών. Τρόποι οργάνωσης της σχολικής γνώσης. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων* (7), σσ. 19-36.
- Ματσαγγούρας, Η. (2007). *Θεωρία και πράξη της διδασκαλίας, τ. Β΄, Στρατηγικές Διδασκαλίας. Η κριτική Σκέψη στη Διδακτική Πράξη*, Αθήνα: Gutenberg.
- Ματσαγγούρας, Η. (2008). *Ομαδοσυνεργατική Διδασκαλία και Μάθηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Ματσαγγούρας, Η. (2009). *Εισαγωγή στις Επιστήμες της Παιδαγωγικής. Εναλλακτικές Προσεγγίσεις, Διδακτικές Προεκτάσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μητροπούλου, Β. (2015). *Κοινωνικοπολιτισμικές Θεωρίες Μάθησης, Προτάσεις εφαρμογής στη διδακτική πράξη με χρήση Η/Υ*. Θεσσαλονίκη: Όστρακον.
- Μητροπούλου, Β. (2014). *Εκπαιδευτικές Τεχνολογίες στο σύγχρονο σχολείο. Εφαρμογές στη Θρησκευτική Αγωγή*. Θεσσαλονίκη: Όστρακον.

- Μπαχτίν, Μ. (2014). *Δοκίμια Ποιητικής*. Μτφρ. Γ. Πινακούλας. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Μπέγζος, Μ. (2011). *Ψυχολογώντας τη θρησκεία*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Μυλωνάκου Κεκέ, Η. (2013). *Κοινωνική Παιδαγωγική. Θεωρητικές, Επιστημολογικές και μεθοδολογικές Διαστάσεις*. Αθήνα: Διάδραση.
- Νησιώτης, Ν. (2004). Η Θρησκευτική Παιδεία εν Όψει των Νεότερων Κοινωνικών Εξελίξεων. Στο Ν. Νησιώτης. *Από την Ύπαρξη στη Συνύπαρξη: Κοινωνία, Τεχνολογία, Θρησκεία*, σσ. 139-196. Αθήνα: Μαΐστρος.
- Νίκας, Α. Θ. (1992). *Διδακτική του θρησκευτικού μαθήματος*. Αθήνα: Βιβλιογονία.
- Νικολούδης, Δ. (2010). *Κριτική Παιδαγωγική και Γραμματισμός*. Διδακτορική διατριβή υποβληθείσα στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του ΑΠΘ.
- Ντίνας, Κ. (2004). Γραμματισμός - Πολυγραμματισμοί και διαπολιτισμική γλωσσική διδασκαλία. Στο: Π. Γεωργογιάννης (Επιμ.). *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. 1ο Πανελλήνιο Συνέδριο*, σσ. 193-206. Πάτρα: Κέντρο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης
- Ξωχέλλης, Π. (⁶1999). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική. Θεμελιώδη προβλήματα της Παιδαγωγικής Επιστήμης*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Ξωχέλλης, Π. (⁴1999). *Παιδαγωγική του Σχολείου*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Οδηγός για τον Εκπαιδευτικό στα Θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου, Αθήνα 2011.
- Πάνος, Δ., και Σ. Κρουσταλλάκης (1999). *Κριτική Παρουσίαση των Μεταπολεμικών Βοηθημάτων της Αποστολικής Διακονίας για τα Ανώτερα Κατηχητικά Σχολεία*. Αθήνα: Αρμός.
- Περσελής, Ε.(2013). Ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός του μαθήματος των Θρησκευτικών: Διαπιστώσεις και προοπτικές. Στον συλλογικό τόμο: *Τα θρησκευτικά στο σύγχρονο σχολείο, Ο διάλογος και η κριτική για το νέο Πρόγραμμα Σπουδών στα θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*, σσ. 415-428. Αθήνα: Αρμός.
- Περσελής, Ε., «Σύγχρονη εκπαίδευση και το μάθημα των θρησκευτικών», στην ΕΕΘΣΠΑ, τόμ. ΜΒ' (2007), Αθήνα.
- Περσελής, Ε. (2005). *Πίστη και Χριστιανική Αγωγή: Η θεωρία των σταδίων ανάπτυξης της πίστης του James W. Fowler*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Περσελής, Ε. (2007). *Θεωρίες Θρησκευτικής Ανάπτυξης και Αγωγής*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Περσελής, Ε. (2007). *Σχολική Θρησκευτική Αγωγή*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Περσελής, Ε. (1992). «Η ορθόδοξη χριστιανική αγωγή ως σύγχρονη μορφωτική διαδικασία», στο περιοδ. «ΚΟΙΝΩΝΙΑ», ΛΕ', τ. 3, Αθήνα.

- Πιαζέ, Ζ. (1989). *Ψυχολογία και Παιδαγωγική*. Μτφρ. Τ. Ανθουλιάς, Αθήνα: Νέα Σύνορα.
- Πορτελάνος, Σ. (2010). *Διαπολιτισμική και διαθεματική διδακτική του μαθήματος των θρησκευτικών*. Αθήνα: Έννοια.
- Πουρκός, Μ. Α. (2003). *Ο ρόλος του πλαισίου στην ανθρώπινη επικοινωνία, την εκπαίδευση και την κοινωνική-ηθική μάθηση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Σταθόπουλος, Μ. Π. (1999). Η Συνταγματική κατοχύρωση της Θρησκευτικής ελευθερίας και οι σχέσεις Πολιτείας-Εκκλησίας. Στο Δ. Χριστόπουλος (Επιμ.). *Νομικά ζητήματα θρησκευτικής ετερότητας στην Ελλάδα*. Αθήνα: Κριτική.
- Συργιάννη, Μ. (2014). Ο Απόστολος Παύλος στο σχολείο: διδακτικές προσεγγίσεις με στόχο τη συνεργατική, διερευνητική και βιωματική μάθηση στο μάθημα των Θρησκευτικών. Στο *Τόμος Επετειακός επί τη Συμπληρώσει Είκοσι Ετών από της υπό του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας κ. Παντελεήμονος Καθιερώσεως των Εκδηλώσεων προς τιμή του Αγίου Ενδόξου Αποστόλου 1995-2014*, σσ. 471-494. Βέροια.
- Σωτηρέλης, Γ. Χ. (1998). *Θρησκεία και Εκπαίδευση Κατά το Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση: Από τον κατηχητισμό στην πολυφωνία*. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν. Σάκκουλας.
- Σωτηρόπουλος, Β. (2008). *Η συνταγματική προστασία των προσωπικών δεδομένων*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Τσάγκας, Ιωάννης Β. (1992) *Η Θρησκευτική Αγωγή στο Έργο του Ιωάννη Καποδίστρια*. Αθήνα: Παναγόπουλος.
- ΥΠΑΙΘ/ΙΕΠ (2014). *Γενική φιλοσοφία και σκοποί του Προγράμματος Σπουδών, σύμφωνα και με τα διεθνή πρότυπα γνώσεων-δεξιοτήτων-ικανοτήτων. Άξονες και κριτήρια για τη σύνταξη των νέων Προγραμμάτων Σπουδών και των Οδηγών για τον Εκπαιδευτικό με βάση το ωρολόγιο πρόγραμμα». Άξονες και κριτήρια για τη σύνταξη του Προγράμματος Σπουδών στα Θρησκευτικά Λυκείου*. Αθήνα: ΥΠΑΙΘ/ΙΕΠ.
- ΥΠΠΕΘ/ΙΕΠ (2015). *Πρόγραμμα Σπουδών στα Θρησκευτικά Λυκείου* (Υπουργική Απόφαση 99058/Δ2/13-06-2017, ΦΕΚ Β 2105/13.06.2017). Αθήνα: ΥΠΠΕΘ/ΙΕΠ.
- ΥΠΠΕΘ/ΙΕΠ/Νέο Σχολείο (2011). *Οδηγός Εκπαιδευτικού, Θρησκευτικά Δημοτικού-Γυμνασίου*, Αθήνα: ΥΠΠΕΘ/ΙΕΠ. Ανακτήθηκε από <http://ebooks.edu.gr/new/ps.php>, 5/1/2015).
- ΥΠΠΕΘ/ΙΕΠ/Νέο Σχολείο (2014). *Νέο Σχολείο ένα σχολείο χωρίς τοίχους*. Αθήνα: ΥΠΠΕΘ/ΙΕΠ. Ανακτήθηκε από <http://www.minedu.gov.gr/neo-sxoleio-main.html?showall=1&limitstart>.

ΥΠΠΕΘ/ΙΕΠ/Νέο Σχολείο (2017). *Πρόγραμμα Σπουδών στα θρησκευτικά Δημοτικού και Γυμνασίου*. (Αναθεωρημένη έκδοση 2017). Αθήνα: ΥΠΠΕΘ/ΙΕΠ. Ανακτήθηκε από <http://iep.edu.gr/el/thriskeftika-programmata-spoudon>

ΥΠΠΕΘ/ΙΤΥΕ/Τομέας Επιμόρφωσης Κατάρτισης (³2014). *Επιμορφωτικό υλικό για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στα κέντρα στήριξης επιμόρφωσης* (Τεύχος 3: Κλάδος ΠΕ02). Πάτρα: ΥΠΑΙΘ/ΙΤΥΕ-ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ. Ανακτήθηκε από <http://blogs.sch.gr/stratilio/files/2014/07/tpe-eidiko-meros.pdf>.

Φειδάς, Βλ. (1983). Το Πρόβλημα του Σκοπού της Παιδείας στο Νεώτερο Ελληνισμό: *Σύναξη* 8, σσ. 11-22.

Φλουρής, Γ. (1986). *Η αρχιτεκτονική της διδασκαλίας και η διαδικασία της μάθησης*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Φλουρής, Γ. Σ. (⁷2008). *Αναλυτικά Προγράμματα για μια Νέα Εποχή στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρης.

Φρυδάκη, Ε. (2009). *Η διδασκαλία στην τομή της Νεωτερικής και της μετανεωτερικής σκέψης*, Αθήνα: Κριτική.

Χαραλαμπίδης, Στ. (2007). *Η Θρησκευτική Αγωγή στο Εκπαιδευτικό Έργο του Αλέξανδρου Δελμούζου*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

Χατζηγεωργίου, Γ. (2012). *Γνώθι το Curriculum*. Αθήνα: Διάδραση.

Χατζηχρήστου, Χ. Γ. (Επιμ.). (2011). *Κοινωνική και Συναισθηματική Αγωγή στο Σχολείο. Πρόγραμμα για την προαγωγή της Ψυχικής Υγείας και της Μάθησης στη Σχολική Κοινότητα. Εκπαιδευτικό Υλικό III. Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση-Σχολείο Και Οικογένεια*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Χολέβα, Ν. (2010). *Εσύ όπως κι εγώ, εξερευνώντας τη διαφορετικότητα μέσα από το θέατρο*, Αθήνα: Πανελλήνιο Δίκτυο για το θέατρο στην εκπαίδευση.

Χρυσαφίδης, Κ. (2002). *Βιωματική-Επικοινωνιακή Διδασκαλία*. Αθήνα: Gutenberg.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ:

Όλες οι βιβλιογραφικές αναφορές και οι παραπομπές στο διαδίκτυο, σε ολόκληρο τον Οδηγό Εκπαιδευτικού, προσπελάστηκαν στις 12 Αυγούστου 2017. Για λόγους συντομίας, εξαιτίας του πλήθους των παραπομπών, η παρατήρηση δεν επαναλαμβάνεται ξεχωριστά σε κάθε ηλεκτρονικό σύνδεσμο.

